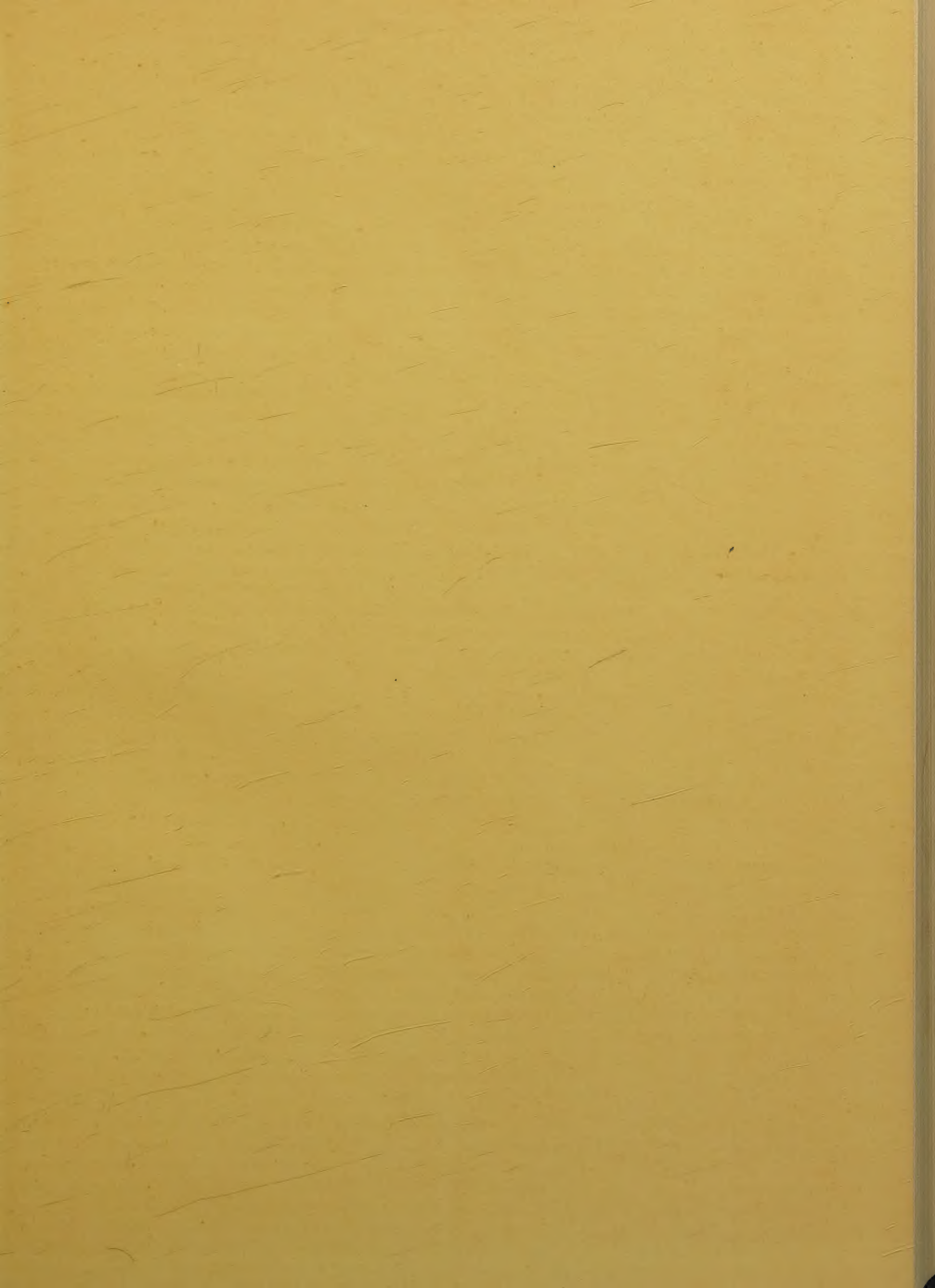

BENEDICTI DE SPINOZA
OPERA

BENEDICTI DE SPINOZA
OPERA QUOTQUOT REPERTA SUNT

RECOGNOVERUNT

J. VAN VLOTEN ET J. P. N. LAND

EDITIO TERTIA

TOMUS TERTIUS

HAGAE COMITUM
APUD MARTINUM NIJHOFF

MCMXIV

BENEDICTI DE SPINOZA

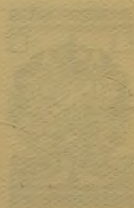
OPERA QUOTIDIO REPERTA SUNT

REPRODUCTION

J. VAN KLOSTER ET A. N. LAND

EDITIO TERTIA

THE HAGUE

AMSTERDAMI

W. J. VAN KLOSTER ET A. N. LAND

KOCH & KNUTTTEL, GOUDÆ

HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

EPISTOLÆ I—LXXXIII.	1
APPENDIX EPISTOLÆ XLIX (PAG. 171)	244

EPISTOLÆ
DOCTORUM QUORUNDAM VIRORUM

AD

B. D. S.

Et Auctoris

RESPONSES,

AD ALIORUM EJUS OPERUM
ELUCIDATIONEM NON PARUM FACIENTES.

EPISTOLÆ. •

EPISTOLA I.

Clarissimo Viro.

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Clarissime Domine, Amice colende,

Tam ægre nuper, cum tibi in secessu tuo Rhenoburgi adessem, a latere tuo divellebar, ut, quamprimum in Angliam factus sum redux, tecum rursus uniri, quantum fieri potest, commercio saltem epistolico annitar. Rerum solidarum scientia, conjuncta cum humanitate et morum elegantia (quibus omnibus Natura et Industria' amplissime te locupletarunt), eas habent in semetipsis illecebras, ut viros quosvis ingenuos et liberaliter educatos in sui amorem rapiant. Age itaque, Vir Præstantissime, amicitiae non fucatæ dextras jungamus, eamque omni studiorum et officiorum genere sedulo colamus. Quod quidem a tenuitate mea proficisci potest, tuum judica. Quas tu possides ingenii dotes, earum partem, cum sine tuo id fieri detrimento possit, me mihi vindicare ¹⁾ sinas. Habebamus Rhenoburgi sermonem de Deo, de Extensione et Cogitatione infinita, de horum attributorum discrimine et convenientia, de ratione unionis animæ humanæ cum corpore; porro de Principiis Philosophiæ Carte-

1) Ed. Pr.: *vindicare*, sed cf. tom. I. pp. 210, tom. II. 41.

sianæ et Baconianæ. Verum, cum quasi per transennam et in transcurso duntaxat de tanti momenti argumentis tunc loqueremur, atque interim ista omnia menti meæ crucem figant, ex amicitiae inter nos initæ jure tecum agere nunc aggrediar, ac peramanter rogare, ut circa subjecta præmemorata tuos conceptus nonnihil fusius mihi exponere, imprimis vero in hisce duobus me edocere non graveris; videlicet, primo, qua in re Extensionis et Cogitationis verum discrimen ponas; secundo, quos in Cartesii et Baconis Philosophia defectus observes, quæque ratione eos e medio tolli, ac solidiora substitui posse judices. Quo liberalius de hisce et similibus ad me scripseris, eo arctius me tibi devincies, et ad paria, si modo possim, præstanda vehementer obstringes. Sub prælo hic jam sudant Exercitationes quædam Physiologicæ a Nobili quodam Anglo ¹⁾, egregiæ eruditionis viro, perscriptæ. Tractant illæ de aëris indole et proprietate Elastica, quadraginta tribus experimentis comprobata: de Fluiditate item et Firmitudine, et similibus. Quamprimum excusæ fuerint, curabo, ut per Amicum, mare fortassis trajicientem, tibi exhibeantur. Tu interim longum vale, et amici tui memor vive, qui est.

Tuus omni affectu et studio

HENRICUS OLDENBURG.

Londini $\frac{16}{26}$ August. 1661.

EPISTOLA II.

Viro Nobilissimo ac Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Vir Clarissime,

Quam grata sit mihi tua amicitia, ipse judicare poteris, modo simul a tua humanitate impetrare possis, ut tibi ad virtutes,

¹⁾ Roberto Boyle: cf. Ep. VI.

quibus abundas, reflectere liceat; et quamvis, quamdiu ipsas contemplor, non parum mihi videar superbire, nempe quod eam tecum inire audeam, præsertim dum cogito amicorum omnia, præcipue spiritualia, debere esse communia, tamen hoc tuæ humanitati potius, simul et benevolentia, quam mihi erit tribuendum. Summitate enim illius te deprimere, et copia hujus adeo me locupletare voluisti, ut arctam amicitiam, quam mihi constanter polliceris, et a me reciprocam dignatus es petere, inire non verear, eaque ut sedulo colatur, enixe sim curaturus. Ingenii mei dotes quod attinet, si quas possiderem, eas te tibi vindicare ¹⁾ libentissime sinerem, quanquam scirem, id non sine meo magno detrimento futurum. Sed, ne videar hoc modo tibi, quod a me jure amicitia petis, velle denegare, quid circa illa, de quibus loquebamur, sentiam, conabor explicare; quamquam non putem, nisi tua benignitas intersit, hoc medium futurum, ut mihi arctius devinciariis.

De Deo itaque incipiam breviter dicere; quem definitio esse Ens constans infinitis attributis, quorum unumquodque est infinitum, sive summe perfectum, in suo genere. Ubi notandum, me per attributum intelligere omne id, quod concipitur per se et in se, adeo ut ipsius conceptus non involvat conceptum alterius rei. Ut ex. gr. Extensio per se et in se concipitur; at motus non item, nam concipitur in alio, et ipsius conceptus involvit Extensionem. Verum, quod hæc sit vera Dei definitio, constat ex hoc, quod per Deum intelligamus Ens summe perfectum et absolute infinitum. Quod autem tale ens existat, facile est ex hac definitione demonstrare; sed, quia non est hujus loci, demonstratione supersedebo. Sed quod hic demonstrare debeo, ut primæ quæstioni V. Clar. satisfaciam, sunt hæc sequentia. Primo, quod in rerum natura non possunt existere duæ substantiæ, quin totâ essentiâ differant. Secundo, substantiam non posse produci, sed quod sit de ipsius essentia, existere. Tertio, quod omnis substantia debeat esse infinita, sive summe perfecta, in suo genere; quibus demonstratis facile poterit videre Vir. Clar., quo tendam, modo simul attendat ad definitionem Dei; adeo ut non sit opus apertius de his loqui. Ut autem hæc clare et breviter demonstrarem, nihil melius potui excogitare, nisi ut ea more Geometrico probata examini tui ingenii subjicerem; ea ²⁾

1) Cf. p. I. ann.

2) Vide Ethics partem I. ab initio usque ad Prop. 4.

itaque hic separatim mitto, tuumque circa ipsa iudicium exspectabo.

Petis a me secundo, quosnam errores in Cartesii et Baconis Philosophia observem. Qua in re, quamvis meus mos non sit aliorum errores detegere, volo etiam tibi morem gerere. Primus itaque et maximus est, quod tam longe a cognitione Primæ Causæ et originis omnium rerum aberrarint. Secundus, quod veram naturam humanæ Mentis non cognoverint. Tertius, quod veram causam Erroris nunquam assecuti sint. Quorum trium quam maxime necessariæ sit vera cognitio, tantum ab iis ignoratur, qui omni studio et disciplina prorsus destituti sunt. Quod autem a cognitione primæ Causæ, et humanæ Mentis aberraverint, facile colligitur ex veritate trium propositionum supra memoratarum : quare ad solum tertium errorem ostendendum me converto. De Bacone parum dicam, qui de hac re admodum confuse loquitur, et fere nihil probat, sed tantum narrat. Nam primo supponit, quod intellectus humanus præter fallaciam sensuum suâ solâ naturâ fallitur, omniaque fingit ex analogia suæ naturæ, et non ex analogia universi ; adeo ut sit instar speculi inæqualis ad radios rerum, qui suam naturam naturæ rerum immiscet, etc. Secundo, quod intellectus humanus fertur ad abstracta propter naturam propriam, atque ea, quæ fluxa sunt, fingit esse constantia, etc. Tertio, quod intellectus humanus gliscat, neque consistere aut acquiescere possit ; et quas adhuc alias causas adsignat, facile omnes ad unicam Cartesii reduci possunt, scilicet quia voluntas humana est libera, et latior intellectu, sive ut ipse Verulamius (Aph. 49.) magis confuse loquitur, quia Intellectus ¹⁾ luminis sicci non est, sed recipit infusionem a voluntate. (Notandum hic, quod Verulamius sæpe capiat Intellectum pro Mente, in quo a Cartesio differt.) Hanc ergo causam, cæteras ut nullius momenti parum curando, ostendam esse falsam, quod et ipsi facile vidissent, modo attendissent ad hoc, quod scilicet voluntas differt ab hac et illa volitione, eodem modo ac albedo ab hoc et illo albo, sive humanitas ab hoc et illo homine ; adeo ut æque impossibile sit concipere, voluntatem causam esse hujus ac illius volitionis, atque humanitatem esse causam Petri et Pauli. Cum igitur voluntas non sit nisi ens rationis, et nequam dicenda causa hujus et illius volitionis, et particulares

1) Vide Verulamii Novum Organum lib. 1. Aphorismo 49. [„Intellectus humanus luminis sicci non est, sed recipit infusionem a voluntate et affectibus“.]

volitiones, quia, ut existant, egent causa, non possint dici liberæ, sed necessario sint tales, quales a suis causis determinantur ; et denique, secundum Cartesium, ipsissimi errores sint particulares volitiones ; inde necessario sequitur, errores, id est particulares volitiones, non esse liberas, sed determinari a causis externis, et nullo modo a voluntate ; quod demonstrare promisi. Etc.

EPISTOLA III.

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Responsio ad præcedentem.

Vir Præstantissime et Amicissime,

Redditæ mihi sunt perdoctæ tuæ literæ, et magna cum voluptate perlectæ. Geometricum tuum probandi morem valde probo ; sed meam simul hebetudinem incuso, quod, quæ tam accurate doces, ego haud ita prompte assequar. Patiaris igitur, oro, ut documenta istius meæ tarditatis tibi prodam, dum sequentes Quæstiones moveo, earumque solutiones a te peto.

Prima est, an clare et indubitanter intelligas, ex sola illa definitione, quam de Deo tradis, demonstrari, tale Ens existere ? Ego sane, cum mecum perpendo, definitiones non nisi conceptus Mentis nostræ continere ; Mentem autem nostram multa concipere, quæ non existunt, et fœcundissimam esse in rerum semel conceptarum multiplicatione et augmentatione ; necdum video, quomodo ex eo conceptu, quem de Deo habeo, inferre possim Dei existentiam. Possum quippe ex mentali congerie omnium perfectionum, quas in hominibus, animalibus, vegetabilibus, mineralibus, etc. deprehendo, concipere et formare substantiam aliquam unam, quæ omnes illas virtutes solide possideat ; quin imo Mens mea valet easdem in infinitum multiplicare et augere, adeoque Ens quoddam perfectissimum et excellentissimum apud sese effigiare ; cum tamen nullatenus inde concludi possit hujusmodi Entis existentia.

Secunda Quæstio est, an tibi sit indubitatum, Corpus non

terminari Cogitatione, nec Cogitationem Corpore ? cum adhuc sub iudice lis sit, quid sit Cogitatio, sitne motus corporeus, an actus quidam spiritualis, corporeo plane contradistinctus ?

Tertia est, an axiomata illa, quæ mihi communicasti, habeas pro Principiis indemonstrabilibus, et Naturæ luce cognitis, nullaque probatione egentibus ? Fortasse primum Axioma tale est; sed non video, quomodo tria reliqua in talium numerum referri queant. Secundum quippe supponit, nihil existere in rerum Natura præter Substantias et Accidentia, cum tamen multi statuunt, tempus et locum rationem habere neutrius. Tertium tuum Axioma, *Res nempe, quæ diversa habent attributa, nihil habere inter se commune*, tantum abest, ut clare a me concipiatur, ut potius contrarium ejus tota Rerum universitas videatur evincere : Res enim omnes nobis cognitæ tum in nonnullis inter se differunt, tum in quibusdam conveniunt. Quartum denique, *Res scilicet, quæ nihil commune habent inter se, unam alterius causam esse non posse*, non ita perspicuum est intellectui meo caliginoso, quin luce aliqua perfundi egeat. Deus quippe nihil formaliter commune habet cum rebus creatis, earum tamen causa a nobis fere omnibus habetur.

Hæc igitur Axiomata cum apud me non videantur extra omnem dubitationis aleam posita, facile conjicis, Propositiones tuas iis superstructas non posse non vacillare. Et quo magis eas considero, eo pluribus super eas dubitationibus obruor. Ad primam quippe expendo, duos homines esse duas Substantias, et ejusdem attributi, cum et unus et alter Ratione valeant; inde concludo, dari duas Substantias ejusdem attributi. Circa secundam considero, cum nihil possit esse causa sui ipsius, vix cadere sub captum nostrum, quomodo verum esse possit, *Substantiam non posse produci, neque ab alia quacunque Substantia*. Hæc enim Propositio omnes Substantias causas sui statuit, easdemque omnes et singulas a se invicem independentes, totidemque Deos facit, et hac ratione Primam omnium rerum Causam negat: quod ipsum lubens fateor me non capere, nisi hanc mihi gratiam facias, ut sententiam tuam de sublimi hoc argumento nonnihil enucleatius et plenius mihi aperias, doceasque, quænam sit Substantiarum origo et productio, rerumque a se invicem dependentia, et mutua subordinatio. Ut hac in re libere et fidenter mecum agas, per eam, quam inivimus, amicitiam te conjuro, rogoque enixissime, ut persuasum tibi habeas quam

maxime, omnia ista, quæ mihi impertiri dignaberis, integra et salva fore, meque nullatenus commissurum, ut eorum quippiam in tui noxam aut fraudem a me evulgetur.

In Collegio nostro Philosophico experimentis et observationibus faciendis gnaviter, quantum per facultates licet, indulgemus, et concinnandæ Artium Mechanicarum Historiæ immoramur, raturum habentes, ex Principiis Mechanicis formas et qualitates rerum optime posse explicari, et per motum, figuram, atque texturam, et varias eorum complicationes omnia Naturæ effecta produci, nec opus esse, ut ad formas inexplicabiles et qualitates occultas, ceu ignorantiae asylum, recurramus. Librum, quem promisi, tibi transmittam, quam primum Legati vestri Belgici, qui hic agunt, nuncium aliquem (ut sæpe facere solent) Hagam Comitum expedient, aut quamprimum Amicus quidam alius, cui tuto eum committere possim, ad vos excurret. Veniam peto meæ prolixitati et libertati, atque unice rogo, ut quæ sine ullis involucris et elegantis aulicis libere ad tuas reposui, in bonam partem, ut amici solent, accipias, meque credas sine fuco et arte

Tibi Addictissimum

HENR. OLDENBURG.

Londini, die 27. Septemb. 1661.

EPISTOLA IV.

Viro Nobilissimo ac Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Vir Clarissime,

Dum paro ire Amstelædamum, ut ibi hebdomadam unam ac alteram commorer, tuam perquam gratam epistolam accepi, tuasque objectiones in tres, quas misi, Propositiones vidi; qui-

bus solis, cæteris propter temporis brevitatem omissis, conabor satisfacere. Ad *primam* itaque dico, quod non ex definitione cujuscunque rei sequitur existentia rei definitæ : sed tantummodo (ut in Scholio, quod tribus Propositionibus adjunxi, demonstravi) sequitur ex definitione sive idea alicujus attributi, it est (uti aperte circa definitionem Dei explicui) rei, quæ per se et in se concipitur. Rationem vero hujus differentiæ etiam in memorato Scholio satis clare, ni fallor, proposui, præcipue Philosopho. Supponitur enim non ignorare differentiam, quæ est inter fictionem et inter clarum et distinctum conceptum ; neque etiam veritatem hujus Axiomatis, scilicet, quod omnis definitio, sive clara et distincta idea, sit vera. Quibus notatis non video, quid ad primæ quæstionis solutionem ultra desideretur. Quare ad solutionem *secundæ* pergo. Ubi videris concedere, quod si Cogitatio non pertineat ad Extensionis naturam, quod tum Extensio non terminaretur Cogitatione, nimirum cum de exemplo tantum dubites. Sed nota, amabo : si quis dicat Extensionem non Extensione terminari, sed Cogitatione, annon idem dicet, Extensionem non esse absolute infinitam, sed tantum quoad Extensionem ? Hoc est, non absolute mihi concedit, Extensionem, sed quoad Extensionem, id est in suo genere, esse infinitam ? At ais, forte Cogitatio est actus corporeus. Sit, quamvis nullus concedam ; sed hoc unum non negabis, Extensionem, quoad Extensionem, non esse Cogitationem ; quod ad meam definitionem explicandam, et ad tertiam Propositionem demonstrandam, sufficit. Pergis *tertio* in ea, quæ proposui, objicere, quod Axiomata non sunt inter Notiones communes numeranda. Sed de hac re non disputo. Verum etiam de ipsorum veritate dubitas, imo quasi videris velle ostendere, eorum contrarium magis esse vero simile. Sed attende, quæso, ad definitionem, quam Substantiæ et Accidentis dedi, ex qua hæc omnia concluduntur. Nam, cum per Substantiam intelligam id, quod per se et in se concipitur hoc est, cujus conceptus non involvit conceptum alterius rei ; per modificationem autem, sive per Accidens, id quod in alio est, et per id, in quo est, concipitur ; hinc clare constat, *primo*, quod Substantia sit prior naturâ suis Accidentibus. Nam hæc sine illa nec existere nec concipi possunt. *Secundo*, quod præter Substantias et Accidentia nihil datur realiter, sive extra intellectum. Nam quicquid datur, vel per se vel per aliud concipitur, et ipsius conceptus vel involvit con-

ceptum alterius rei, vel non involvit. *Tertio*, quod res, quæ diversa habent attributa, nihil habent inter se commune. Per Attributum enim explicui id, cujus conceptus non involvit conceptum alterius rei. *Quarto* denique, quod rerum, quæ nihil commune habent inter se, una alterius causa esse non potest. Nam, cum nihil sit in effectu commune cum causa, totum, quod haberet, haberet a nihilo. Quod autem adfers, quod Deus nihil formaliter commune habeat cum rebus creatis, etc., ego prorsus contrarium statui in mea definitione. Dixi enim, Deum esse Ens constans infinitis attributis, quorum unumquodque est infinitum, sive summe perfectum, in suo genere. Quod autem adfers in primam Propositionem; quæso, mi amice, ut consideres, homines non creari, sed tantem generari, et quod eorum corpora jam antea existebant, quamvis alio modo formata. Verum hoc concluditur, quod libenter etiam fateor, scilicet quod, si una pars materiæ annihilaretur, simul etiam tota Extensio evanesceret. Secunda autem Proposito non multos Deos facit, sed tantum unum, scilicet constantem infinitis attributis, etc.

EPISTOLA V.

Clarissimo Viro.

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Responsio ad præcedentem.

Amice plurimum colende,

Libellum, quem promiseram, en accipe, mihique tuum de eo judicium, imprimis circa ea, quæ de Nitro, deque Fluiditate ac Firmitudine inserit Specimina, rescribe. Gratias tibi maximas ago pro eruditis tuis literis secundis, quas heri accepi. Doleo tamen magnopere, quod iter tuum Amstelædamense obfuerit, quo minus ad omnia mea dubia responderis. Quod tum prætermissum, quamprimum per otium licuerit, expeditas oro. Multum quidem mihi lucis in posteriori hac epistola affudisti, non tamen tantum, ut omnem caliginem dispulerit; quod tum, credo, fiet feliciter, quando distincte et clare de vera et prima rerum

origine me instruxeris. Quamdiu enim perspicuum mihi non est, a qua causa, et quomodo, res coeperint esse, et quo nexu a prima causa, si qua talis sit, dependeant; omnia, quæ audio quæque lego, scopæ mihi dissolutæ videntur. Tu igitur, Doctissime Domine, ut facem hac in re mihi præeas ¹⁾, deque mea fide et gratitudine non dubites, enixe rogo, qui sum

Tibi addictissimus

HENR. OLDENBURG.

Londini $\frac{11}{21}$ Octob. 1661.

EPISTOLA VI.

Continens Annotationes in librum

Nobilissimi Viri ROBERTI BOYLE,

De Nitro, Fluiditate, et Firmitate.

Viro Nobilissimo ac Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

[Exemplum Oldenburgio missum hodie Londini apud
Societatem Regiam servatur.]

Vir Clarissime,

Librum igeniosissimi Boyleii accepi, eumque, quantum per otium licuit, evolvi. Maximas tibi ago gratias pro munere hoc. Video me non malam antehac, cum primum hunc mihi librum promiseras, fecisse conjecturam, nempe, te non nisi de re magni momenti sollicitum fore. Vis interim, Doctissime Domine, ut tibi meum tenue de iis, quæ scripsit, iudicium mittam; quod ut mea fert tenuitas, faciam, notando scilicet quædam, quæ mihi obscura sive minus demonstrata videntur. Neque adhuc omnia,

1) Fortasse: *præferas*.

propter occupationes, percurrere, multo minus *a)* examinare potui. Quæ igitur circa Nitrum, etc. *b)* notanda reperio, sequentibus accipe.

DE NITRO. *c)*

Primo colligit ex suo experimento de redintegratione Nitri, Nitrum esse quid *d)* heterogeneous, constans et partibus fixis et volatilibus, cujus tamen natura (saltem quoad Phænomena) valde differt a natura partium, ex quibus componitur, quamvis ex sola mera mixtura harum partium oriatur. Hæc, inquam, conclusio ut diceretur bona, videtur mihi adhuc requiri aliquod experimentum, quo ostendatur, Spiritum Nitri non esse revera Nitrum, neque absque ope salis lixiviosi posse ad consistentiam reduci, neque *e)* crystallisari; vel ad minimum requirebatur inquirere, an salis fixi, quæ in crucibulo manet, quantitas semper eadem ex eadem quantitate Nitri, et ex majore *f)* secundum proportionem reperitur. Et quod ad id attinet, quod Clarissimus Vir *g)* ait (Sect. 9.) se ope libellæ deprehendisse, et, etiam quod Phænomena Spiritûs Nitri adeo sint diversa, imo quædam contraria Phænomenis ipsius Nitri *h)*; nihil, meo quidem judicio, faciunt ad confirmandam ejus conclusionem. Quod ut appareat, id, quod simplicissimum occurrit ad hoc *i)* de redintegratione Nitri explicandum, paucis exponam; simulque duo aut tria experimenta admodum facilia adjungam, quibus hæc *k)* explicatio aliquo modo confirmatur. Ut itaque hoc Phænomenon quam simplicissime explicem, nullam aliam differentiam inter Spiritum Nitri et ipsum Nitrum *l)* ponam, præterquam eam, quæ satis est manifesta; hanc scilicet, quod particulæ hujus quiescant, illius vero non parum concitatæ *m)* inter sese agitentur. Et fixem sal quod attinet, id nihil facere ad constituendam essentiam Nitri *n)* supponam; sed ipsum ut *o)* fæces Nitri considerabo, a quibus neque ipse spiritus Nitri (ut reperio) *p)* liberatur, sed

a) Lond.: propter occupationes examinare, omissis percurrere, multo minus.

b) circa nitrum et sequentia huc usque.

c) Deest in L. *d)* esse corpus.

e) sive. *f)* majori. *g)* cl. autor.

h) diversa ab ipsis nitri imo quædam contraria.

i) ad hoc fenomenon. *k)* adferam, quibus mea. *l)* nitrum ipsum.

m) concitate. *n)* q. att., nihil ad essentiam nitri constituendam facere.

o) tanquam f. n. jam cons. *p)* a. q. (ut rep.) neque ipse sp. n. prorsus.

ipsi, quamvis confrictæ, satis copiose innatant *a*). Hoc sal, sive hæ fæces, poros sive meatus habent excavatos ad mensuram particularem Nitri *b*). Sed vi ignis, dum *c*) particulæ nitrosæ ex ipsis expellebantur, quidam angustiores evaserunt, et per consequens alii dilatari cogebantur, et ipsa substantia, sive parietes horum meatuum, rigidæ, et simul admodum fragiles reddebantur; ideoque, cum Spiritus Nitri ipsi instillaretur, *d*) quædam ipsius particulæ per angustiores illos meatus impetu se insinuare incepterunt, et *d*), cum ipsarum crassities (ut a Cartesio non male demonstratur) sit inæqualis, eorum rigidos parietes prius flectebant, instar arcûs, antequam eos frangerent; cum autem ipsos frangerent, illa fragmenta *e*) resilire cogebant, et suum, quem habebant, motum retinendo æque ac antea ineptæ manebant ad consistendum atque crystallisandum; partes vero Nitri *f*) per latiores meatus se insinuantes, quoniam ipsorum *g*) parietes non tangebant, necessario ab aliqua materia subtilissima cingebantur *h*), et ab eadem, eodem modo ac a flamma *i*) vel calore partes ligni, sursum expellebantur *h*), et in fumum avolabant; at *l*) si satis copiosæ erant *m*), sive quod cum fragmentis parietum, et cum particulis per angustiores meatus ingredientibus, congregarentur *n*), guttalas componebant sursum volitantes. Sed si sal fixum ope aquæ ¹ vel aëris *o*) laxetur, languidiusque reddatur, tum satis aptum fit ad cohibendum impetum particularum Nitri *p*), et eas cogendum, ut, quem habebant, motum amittant, atque iterum consistent *q*), eodem modo ac globus tormentarius, cum arenæ aut luto impingit. In sola *r*) hac consistentia particularum Spiritûs Nitri, Nitri redintegratio consistit, ad quam efficiendum sal *s*) fixum (ut ex hac explicatione apparet) *t*) tanquam instrumentum adhibetur. Huc usque de redintegratione. *u*)

Videamus jam, si placet, primo, cur Spiritus Nitri, et ipsum

- a*) quamvis admodum confr. inn. *b*) habet ad m. p. n. excav.
c) dum in cum mutatum *d*) et quædam . . . inciperent.
e) fragmenta horum parietum. *f*) particulæ vero spiritus nitri.
g) eorum. *h*) accing. *i*) ab igne. *k*) pellebantur. *l*) et.
m) copiosa congregabantur. *n*) congregabantur. ¹ Si quæris, cur ex instillatione [L: affusione] spiritus Nitri in sal fixum dissolutum [L: in solutionem salis fixi in aqua dissoluti] ebullitio oriretur, [L: magna etiam ebullitio oriatur ?] lege [L: vide] notam in § 24.
o) aeris, vel aquae. *p*) spiritus nitri. *q*) omitterent. . . consisterent.
r) et in sola. *s*) efficiendam nitrum. *t*) Parenthesin omittit L.
u) Hæc quatuor vocabula omittit L.

Nitrum, sapore adeo inter se differant; secundo, cur Nitrum sit *a*) inflammabile, Spiritus vero Nitri *b*) nullo modo? Ut primum intelligamus, advertendum est, quod corpora, quæ sunt in motu, nunquam aliis corporibus occurrant *c*) latissimis suis superficiebus; quiescentia vero aliis incumbunt latissimis suis superficiebus: particulæ itaque Nitri, si, cum quiescunt, linguæ imponantur, ei incumbent latissimis suis superficiebus, et hoc modo ipsius poros obstruent, quæ causa est frigoris; adde quod salivâ non potest Nitrum dissolvi in particulas adeo minutas *d*). Sed si, cum hæ particulæ concitate moventur, linguæ imponantur, occurrent ipsi acutioribus superficiebus, et per ejus poros se insinuabunt, et quo concitatus moveantur, eo acrius linguam pungent; eo *e*) modo ac *f*) acus, quæ, si linguæ occurrat cuspidem, aut sua longitudine ipsi incumbat, diversas oriri faciet sensationes.

Causa vero *g*), cur Nitrum sit inflammabile, Spiritus autem *h*) non item, est, quia, cum particulæ Nitri quiescunt *i*), difficilius ab igne sursum ferri possunt, quam cum proprium versus omnes partes habeant motum, ideoque, cum quiescunt, tamdiu igni resistunt, donec ignis eas ab invicem separet, atque undequaque cingat; cum vero ipsas cingit, huc illuc ipsas secum rapit, donec proprium acquirant motum, et *k*) sursum in fumum abeant *l*). Sed particulæ spiritus Nitri *m*), cum jam sint in motu, et ab invicem separatæ, a *n*) parvo calore ignis in majori sphaera undequaque dilatantur *o*), et hoc modo *p*) quædam in fumum abeunt, aliæ *q*) per materiam, ignem suppeditantem, se insinuant, antequam flamma *r*) undequaque cingantur; ideoque ignem potius extinguunt quam alunt.

Pergam jam ad experimenta, quæ hanc *s*) explicationem *t*) comprobare videntur. Primum est, quod reperi *u*) particulas Nitri, quæ inter detonandum in fumum abeunt, merum esse nitrum: nam, cum semel atque iterum Nitrum liquefacere,

a) est. *b*) ejus vero spiritus.

c) nunquam occurrunt aliis corp.

d) L. addit; ac sit ope ignis.

e) eodem.

f) atque.

g) autem.

h) at spiritus.

i) quia p. nitri (quandoquidem quiescunt).

k) et tum.

l) abeunt.

m) sp. nitri particulæ.

n) L. omittit a.

o) in m. sph. statim versus omnes partes moventur.

p) et sic.

q) et aliæ.

r) a flamma.

s) hanc meam.

t) L. addit: phenomeni.

u) 10. quia reperi.

donec *a*) crucibulum satis incauduerit, atque prunâ micante *b*) incenderem, ejus fumum calice vitreo frigido excepi, donec ab ipso irroraretur, et postea *c*) halitu oris calicem etiam ultra m-defeci *d*), et tandem *e*) ^r) aëri eum frigido exposui, ut siccaretur *f*). Quo facto hic illic in calice *g*) stiriolæ Nitri apparuerunt. Et ut minus suspicarer, id non ex solis particulis volatilibus fieri, sed quod forte flamma partes integras Nitri secum raperet (ut secundum Clarissimi Viri *h*) sententiam loquar), et fixas simul cum volatilibus, antequam dissolverentur, ex se expelleret; hoc, inquam, ut minus suspicarer, fumum per tubum ultra pedem *i*) longum, ut A, quasi per caminum adscendere feci *k*), ut partes ponderosiores tubo adhærerent *l*), et solas volatiliores, per angustius foraminulum *m*) B trans-euntes, exciperem; *n*) et res, uti dixi, successit. Verum *o*) neque hic subsistere *p*) volui; sed, ut rem ulterius examinarem, majorem quantitatem Nitri accepi *q*) liquefeci, et prunâ micante *r*) incendi, atque, uti antea, tubum A *s*) crucibulo imposui, et juxta *t*) foramen B, quamdiu flamma duravit *u*), frustulum speculi *v*) tenebam, cui materia quædam adhæsit, quæ aëri exposita liquescebat *w*), et *x*), quamvis aliquot dies expectaverim, nullum *y*) Nitri effectum observare potui; sed, postquam spiritum Nitri affundebam, in Nitrum mutabatur *z*). Ex quo *a*) videor posse concludere, primo, quod partes fixæ inter liquandum a volatilibus separantur *b*), et quod

- a*) tamdiu liquefieri sinerem, quoad. *b*) ipsumque pruna micanti.
c) ejus fumo calicem vitreum (quem, ut satis frigidus esset, curabam), irrorabam; ac statim.
d) hal. oris eum ulterius humectabam. *e*) ac deinde.
1 Cum hæc experiebar, aër erat serenissimus. [L: NB. hoc tempore sereno debet fieri.]
f) exponebam. *g*) et postquam calix ab aere siccaretur, hic illic.
h) Cl. autoris. Parenthesis ante secum raperet. *i*) plus quam pede.
k) q. per cam. prius, ut ascenderet faciebam. *l*) hærerent.
m) foramen. *n*) L addit: et etiam parvum nitri quantitatem sumebam, ut flamma demissior (demissior), atque minus concitata foret.
o) succedebat. Porro. *p*) sistere. *q*) sumsi. *r*) micanti.
s) quo facto tubum A continuo, ut antea. *t*) super.
u) duraverat. *v*) Vitrum planum.
w) humectabatur, unde statim confeci eam ex salis partibus fixis constare.
x) neque.
y) expectavi, ullam stiriolam nitri, neque aliquem.
z) sed, ex affusione spiritus nitri, statim nitrum inde oriebatur.
a) quare.
b) quod, inter liquandum partes nitri a sale illo fixo sep.

flamma ipsas ab invicem dissociatas sursum pellit *a*). *Secundo*, quod, postquam partes fixæ a volatilibus inter detonandum dissociantur, iterum consociari non possunt *b*): ex quo concluditur *tertio*, quod partes *c*), quæ calici adhæserunt, et in stiriolas coäluerunt, non fixæ, sed tantum volatiles fuerunt. *d*)

Secundum experimentum, et quod ostendere videtur, partes fixas non nisi fæces Nitri esse *e*), est, quod Nitrum, quo magis est defæcatum, eo volatilius, et magis aptum ad crystallisandum *f*) reperio. Nam cum crystallos Nitri defæcati sive filtrati *g*) poculo vitreo, qualis *h*) est A, imponerem, et parum aquæ frigidæ infunderem, simul cum aqua illa frigida partim evaporabat, et sursum circa vitri labra particulæ illæ fugitivæ hærebant, et in stiriolas coalescebant. *i*)

Tertium experimentum, quod *k*) indicare videtur, particulas spiritûs Nitri, ubi suum motum *l*) amittunt, inflammabiles reddi, est: Guttulas *m*) Spiritûs Nitri involucro chartaceo humido instillavi, ac *n*) deinde arenam injeci *o*), per cujus meatus spiritus Nitri continuo se insinuabat; et postquam arena totum, aut fere totum spiritum Nitri imbiberat, eam in eodem involucro super *p*) ignem probe exsiccavi; quo facto arenam deposui, et chartam prunæ micanti apposui *q*), quæ, statim atque ignem apprehendebat *r*), eodem modo scintillabat *s*), ac facere solet, cum ipsum Nitrum imbiberit. Alia, si mihi fuisset commoditas ulterius *t*) experiundi, his adjunxissem, quæ fortassis *u*) rem prorsus indicarent; sed, quia aliis rebus prorsus sum distractus, in aliam occasionem, tua venia, *v*) differam, et ad alia notanda pergam.

a) et quamvis flamma partes etiam fixas a se expellat, eas non nisi a volatilibus (ut a cl. autore vocantur) dissociatas a se expellit.

b) 2°., quod partes hæc volatiles, postquam semel a sale f. dissociantur, non possunt prop-
ter minus concitatum motum, se per poros ejusdem salis iterum insinuare. *c*) quare
sequitur, 3°., quod partes fumi. *d*) et in aëre frigido in stiriolas concreverant, partes
nitri fuerant, a sale fixo separatæ, et nitrum, in quod concreverant, crystalli fuerant, qui
ex salis partibus volatilibus constabant.

e) L. omittit et quod. . . esse.

f) L: magis ad crist. aptum ipsum.

g) nitri filtrati.

h) vitro, quale.

i) fugitivæ in stiriolas congregabantur.

k) 3um et quod.

l) ubi motum.

m) L addit: aliquot.

n) et.

o) inspersi.

p) subter.

q) apponebam.

r) apprehenderat.

s) scintillavit.

t) L omittit: ulterius.

u) fortasse.

v) L addit: ea.

§ 5. Ubi Vir Clarissimus de figura particularum Nitri obiter agit, culpat Modernos Scriptores, quod ipsam *a*) perperam exhibuerint, inter quos nescio an etiam Cartesium intelligat. Eum si intelligit, forte ex aliorum dictis ipsum culpat. Nam Cartesius non loquitur de talibus particulis, quæ oculis conspici queunt *b*). Neque puto Clarissimum Virum intelligere *c*), quod, si stiriolæ Nitri abraderentur *d*), donec in parallelipipeda *e*), aut in aliam quamcunque figuram mutarentur *f*), Nitrum esse disinerent; sed forte Chymicos aliquos notat *g*), qui nihil aliud admittunt, nisi quod oculis videre et manibus palpare possunt *h*).

§. 9. Si hoc experimentum accurate potuisset fieri, prorsus confirmaret id, quod concludere volebam ex primo supra memorato experimento.

§. 13. Usque ad 18. conatur *i*) Vir Clarissimus ostendere, omnes tactiles qualitates pendere a solo motu, figura, et cæteris mechanicis affectionibus, quas demonstrationes, quandoquidem a Clarissimo viro non tanquam Mathematicæ proferuntur, non opus est examinare, an prorsus convincant. Sed interim nescio, cur Clarissimus Vir *k*) hoc adeo sollicitè conetur *l*) colligere ex hoc suo experimento; cum jam hoc a Verulamio, et postea a Cartesio satis superque demonstratum sit *m*). Neque video, hoc experimentum luculentiora nobis præbere indicia, quam alia satis obvia experimenta. Nam, quod calorem attinet *n*), an idem non æque clare apparet ex eo, quod, si duo ligna, quamvis frigida, contra se invicem confricentur, flammam ex solo illo motu concipiant? quod calx inspersa aqua *o*) incalescat? Ad solum quod attinet, non video, quid in hoc experimento magis notabile reperiatur, quam reperitur in aquæ communis ebullitione, et in aliis multis. De colore autem, *p*) ut tantum probabilia adferam, nihil aliud dicam *q*), nisi quod videmus omnia violentia in tot, tamque diversos, colores mutari. Porro corpora, tetrum odorem spirantia *r*), si agitentur *s*), tetriorem spargunt odorem *t*), et præcipue si modice incalescant *u*). Denique vi-

a) eam. *b*) possunt. *c*) Et sane mirarer, si cl. vir intelligere velit. *d*) raderentur.

e) parallelipipedum. *f*) L. addit: quod inquam suam naturam amitterent, et.

g) L. addit: ex eorum genere. *h*) palpant.

i) querit. *k*) vir cl. *l*) querit.

m) hæc . . . demonstrata sint, *n*) nam quoad x. de calore.

o) aqua inspersa.

p) L. addit: qui ex affusione spiritus nitri mutabatur.

q) nihil aliud dicam (ut non nisi probabilia adferam).

r) jacentia. *s*) agitantur, aut modice incalescant.

t) tetriorem odorem

jaciunt. *u*) L. hæc post agitantur habet.

num dulce in acetum mutatur, et sic multa alia. Quare hæc omnia (*si libertate Philosophica uti liceat* ¹⁾) supervacanea judicarem *a*). Hoc dico, quia vereor, ne alii, qui Clarissimum Virum minus, quam par est, amant, perperam de ipso judicent.

§. 24. De hujus Phænomeni causa jam locutus sum : hic tantum addo, me etiam experientia invenisse *b*), guttulis illis salinis particulas salis fixi innatare *c*). Nam cum ipsæ sursum volitabant, vitro plano, quod paratum ad id *d*) habebam occurrebant, quod *e*) utcunque calefeci, ut *f*), quod volatile vitro adhærebat *g*), evolaret ; quo facto materiam crassam *h*) albicantem vitro hic illic adhærentem *i*) conspiciebam.

§. 25. In hac §. videtur Clarissimus Vir *k*) velle demonstrare, partes alcalisatas, per impulsum particularum salinarum, huc illuc ferri ; particulas vero salinas proprio impulsu se ipsas in aërem tollere. Et ego in explicatione *l*) Phænomeni dixi, quod particulæ Spiritus Nitri concitatiorem motum acquirunt, eo *m*) quod, cum latiores meatus ingrediuntur, necessario a materia aliqua *n*) subtilissima cingi debent, et ab eadam, ut *o*) ab igne particulæ *p*) ligni, sursum pelli *q*) ; particulæ vero alcalisatæ suum motum acceperunt *r*) ab impulsu particularum Spiritus Nitri per angustiores meatus se insinuantium. Hic addo, aquam puram non adeo facile solvere, atque laxare posse *s*) partes fixas : Quare *t*) non mirum est, quod ex affusione Spiritus Nitri in solutionem salis istius fixi in aqua dissoluti *u*) talis ebullitio, qualem Vir Clarissimus §. 24. recitat, oriatur *v*) ; imo puto, hanc ebullitionem fervidiorem fore, quam si Spiritus Nitri sali fixo adhuc intacto instillaretur. Nam in aqua in minutissimas moleculas dissolvitur, quæ facilius dirimi atque liberius moveri possunt, quam cum omnes partes salis *w*) sibi invicem incumbunt, atque firmiter adhærent.

§. 26. De sapore Spiritus acidi jam locutus sum ; quare de so-

¹ in Epistola a me missa hæc consulto omisi [Itaque desunt in L].

a) Q. h. o. mihi supervacanea videntur. *b*) me semel invenisse.

c) innatasse. *d*) quod ad hoc observandum paratum.

e) hoc vitrum. *f*) ut omne id. *g*) hærebat.

h) crassiusculam. *i*) hærentem.

k) vir cl. *l*) L addit: hujus. *m*) particulas . . . acquirere, ex eo. *n*) ab aliqua materia.

o) a qua, eodem modo ac.

p) partes. *q*) pelluntur. *r*) particulas . . . accipere.

s) solvere posse, neque laxare. *t*) quapropter. *u*) in istius salis . . . dissoluti solutionem.

v) oriretur. *w*) L addit: fixi.

lo alcali dicendum restat. Id cum imponerem linguæ *a*), calorem, quem punctio *b*) sequebatur, sentiebam. Quod mihi indicat, *c*) quoddam genus calcis esse: eodem enim modo atque calx ope aquæ, ita hoc sal ope salivæ, sudoris, spiritus Nitri, et forte etiam aëris humidi, incalescit.

§ 27. Non statim *d*) sequitur, particulam aliquam materiæ ex eo quod alii jungitur *e*), novam acquirere figuram; sed tantum sequitur, ipsam maiorem fieri, et id sufficit ad efficiendum id, quod in hac §. ab Clar. Viro quæritur *f*).

§ 33. Ouid de ratione Philosophandi Clarissimi Viri sentiam, dicam, postquam videro eam Dissertationem, de qua hic, et in Commentatione Proæmiali pag. 23. mentio fit *g*).

DE FLUIDITATE.

§ 1. *Satis constat, annumerandas esse maxime generalibus affectionibus, etc.* Notiones ex vulgi usu factas, vel quæ Naturam explicant, non ut in se est, sed prout ad sensum humanum refertur, nullo modo inter summa genera *h*) numerandas censerem, neque miscendas (ne dicam confundendas) cum notionibus castis *i*), et quæ Naturam, ut in se est, explicant. Hujus generis sunt motus, quies, et eorum leges; illius vero visibile, invisibile, calidum, frigidum, et, ut statim dicam, fluidum etiam et consistens, etc.

§. 5. *Prima est corporum componentium parvitas, in grandioribus quippe, etc.* Quamvis corpora sint parva, superficies tamen habent (aut habere possunt) *k*) inæquales, asperitatesque. Quare, si corpora magna tali proportionem moveantur, ut eorum motus ad eorum molem sit *l*), ut motus minutorum corporum ad eorundem molem *m*), fluida etiam essent dicenda, si nomen fluidi quid extrinsecum non significaret *n*), et non *o*) ex vulgi usu tantum usurparetur ad significanda ea corpora mota, quorum minutia atque interstitia humanum sensum effugiunt. Quare idem *p*) erit corpora dividere in fluida et consistentia, ac in visibilia et invisibilia.

a) linguæ imponerem. *b*) cui pungentia. *c*) L addit: id.

d) non semper. *e*) si particula mat. alteri jungatur, eam.

f) quod antea non potuerat, aurum sc. rodere. *g*) postquam diss. illam, de qua... videro. *h*) inter genera rerum. *i*) castis notionibus. *k*) L parenthesin omittit.

l) sit ad eorum molem.

m) ad molem eorum.

n) non sign. quid extr.

o) L omittit non.

p) L addit: meo iudicio.

Ibidem. *Nisi Chymicis experimentis id comprobare possemus.* Nunquam Chymicis, neque aliis experimentis, nisi demonstratione et computatione *a)*, aliquis id comprobare poterit. Ratione enim et calculo corpora in infinitum dividimus, et per consequens etiam Vires, quæ ad eadem movendum requiruntur *b)*; sed experimentis nunquam id comprobare *c)* poterimus.

§ 6. *Grandia corpora inepta nimis esse constituendis fluidis, etc.* Sive per fluidum intelligatur id, quod modo dixi, sive non, res tamen per se *d)* est manifesta. Sed non video, quomodo Vir Clar. *e)* experimentis in hac. §. allatis id comprobet. Nam (quando *f)* de re incerta *g)* dubitare volumus), quamvis ossa ad componendum Chylum, et similia fluida, sint inepta *h)*, forte satis erunt apta *i)* ad novum quoddam genus fluidi componendum *k)*.

§. 10. *Idque dum eas minus quam antea reddit flexiles, etc.* Sine ulla partium mutatione, sed ex eo tantum *l)*, quod partes in Recipiens propulsæ a reliquis separabantur, in aliud corpus oleo solidius coagulari potuerant. Corpora enim vel leviora vel ponderosiora sunt pro ratione *m)* fluidorum, quibus immerguntur *n)*. Sic particulæ butyri, dum lacti *o)* innatant, partem liquoris *p)* componunt; sed postquam lac *q)* novum motum propter agitationem *r)* acquirit, cui omnes partes lac *s)* componentes non æque *t)* se accommodare possunt, hoc solum facit *u)*, ut quædam ponderosiores evadant, quæ partes leviores sursum pellunt. Sed, quia hæ leviores aëre ponderosiores sunt, ut cum ipso liquorem component, ab ipso deorsum pelluntur, et quia ad motum ineptæ sunt, ideo etiam solæ liquorem componere non possunt, sed *u)* sibi invicem incumbunt et adhærent *v)*. Vapores etiam, cum ab aëre separantur, in aquam mutantur, quæ respectu aëris consistens potest dici *w)*.

a) nisi mera ratione et calculo.

b) corpora, et per consequens . . . in inf. dividimus. *c)* præstare. *d)* L addit: satis. *e)* cl. vir. *f)* quandoquidem. *g)* certa. *h)* inepta sint ad . . . fluida.

i) satis apta forte erunt. *k)* ad comp. aliam novam speciem fluidi nobis ignotam. *l)* tantum ex eo. *m)* idem enim corpus vel levius vel ponderosius est pro constitutione et natura. *n)* immergitur.

o) sero. *p)* lactis. *q)* L addit: sive cremor.

r) L omittit propter agitationem. *s)* L addit: integrum.

t) L addit: facile ac primo suo motui. *u-u)* partes butyri leviores evadunt ut cum sero liquorem componere possint, atque etiam ponderosiores sunt ut cum aëre fluidum component. Et quia figuram habent irregularem, ut apparet ex eo quod motui particularum seri se accomodare non potuerant, ideo neque solæ fluidum constituere possunt, ideoque.

v) atque intricantur. *w)* L addit: Et sic alia multa.

§. 13. *Atque exemplum peto a Vesica per aquam distenta, quam a vesica aëre plena, etc.* Cum aquæ particulæ semper quaquaversum indeseinenter moveantur *a*), perspicuum est, si *b*) a corporibus circumjacentibus non cohibentur *c*), eam quaquaversum *d*) dilatatum iri *e*) ; porro quid vesicæ aqua plenæ distentio juvet *f*), ad sententiam de spatiolis confirmandam, fateor me nondum posse percipere *g*) : ratio enim, cur particulæ aquæ lateribus vesicæ digito pressis non cedant, quod alias, si liberæ essent, facerent, est, quia non datur æquilibrium, sive circulatio *h*), uti datur, cum corpus aliquod, puta digitus noster, a fluido sive aqua cingitur *i*). Sed quantumvis aqua a *k*) vesica prematur, ejus tamen particulæ lapidi, vesicæ etiam *l*) incluso, cedent eodem modo, ac extra vesicam facere solent.

§. eâdem. *Daturne aliqua materiæ portio ?* Affirmativa *m*) statuenda, nisi malumus progressum in infinitum quærere, aut (quo nil absurdius) concedere *n*), dari vacuum.

§. 19. *Ut liquoris particulæ ingressum in poros illos reperiant, ibique detineantur (qua ratione, etc.).* Hoc non est absolute affirmandum *o*) de omnibus liquoribus ingressum in poros aliorum invenientibus. Particulæ enim Spiritus Nitri, si poros albæ chartæ *p*) ingrediantur, eam rigidam ac friabilem reddunt ; quod experiri licebit, si capsulæ ferreæ candenti, ut A, guttulæ aliquot infundantur, et fumus per involucrum chartaceum, ut B, propellatur *q*). Porro ipse Spiritus Nitri corium madefacit, non vero humectat ; sed contrâ ipsum, sicuti etiam ignis, contrahit *r*).

§. eâdem. *Quas cum natura et volatui, et natatui s), etc. Causam a fine petit t).*

a) quandoquidem aquæ particulæ indes. versus omnes partes moveantur.

b) si aqua. *c*) cohibeatur. *d*) quaquaversus. *e*) L add. sive, quod idem est, vim habere elasticam. *f*) quid hoc exemplum vesicæ faciat. *g*) assequi.

h) L omittit sive circuli. *i*) quando corpus in fluido (a quo undequaque accingitur) moretur. *k*) in. *l*) vesicæ cum aqua.

m) hujus affirm. *n*) nisi progr. . . . concedere velimus. *o*) hoc non abs. affirm. est. *p*) chartæ albæ. *q*) ut ascendat curetur.

r) corium ab eodem, uti etiam ab igne, contrahitur.

s) L addit: destinaverit earum plumas adeo provide.

t) petit causam a fine.

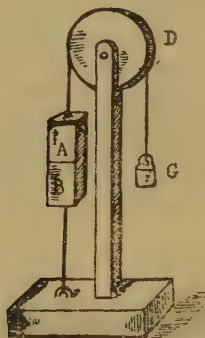
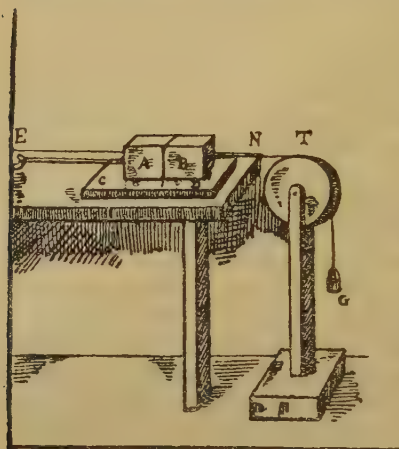
§. 23. *Quamvis eorundem motus raro a nobis concipiatur, cape igitur, etc.* Sine hoc experimento, et sine ullo dispendio, res satis apparet ex eo, quod halitus oris *a)*, qui tempore hyemali *b)* satis conspicitur moveri, tempore tamen æstatis, aut in hypocaustis *c)*, conspici a nobis non potest. Porro, si tempore æstatis aura subito frigescat, vapores ex aqua adscendentes, cum propter novam densitatem aëris non possint, uti antequam *d)* frigesceret, per ipsum adeo facile dispergi, denuo *e)* super aquæ superficiem tantâ copiâ congregantur, ut a nobis satis conspici queant *f)*. Porro motus sæpe tardior est, ut a nobis concipiatur, ut ex gnomone et umbra Solis *g)* colligere possumus, et sæpissime celerior est, quam ut a nobis concipiatur *h)*, ut videre est in fomento ignito, dum aliqua celeritate circulariter *i)* movetur; ibi nempe *k)* imaginamur, partem ignitam in omnibus locis *l)* peripheriæ, quam motu suo describit, quiescere: quorum causas *m)* hic redderem, nisi id supervacaneum judicarem. Denique, ut hoc obiter *n)* dicam, sufficit, ad naturam fluidi in genere intelligendum, scire, quod possumus manum nostram *o)* motu fluido proportionato versus omnes partes sine ulla resistantia movere, *p)* ut satis manifestum est iis, qui ad Notiones illas, quæ Naturam, ut in se est, non vero ut ad sensum humanum relatum, explicant, satis attendunt. Neque *p)* ideo hanc historiam tanquam inutilem despicio; sed contra, si de unoquoque liquore quam accuratissime, et summa cum fide *q)* fieret, ipsam *r)* utilissimam judicarem ad eorum *s)* peculiare differentias *t)* intelligendum; quæ res, ut summe necessaria, omnibus Philosophis maxime desideranda *u)*.

DE FIRMITATE.

§. 7. *Catholicis Naturæ legibus.* Est demonstratio Cartesii; nec video Cl. Virum aliquam genuinam demonstrationem ab experimentis vel observationibus desumptam in medium *v)* adferre.

<i>a)</i> L. omittit oris.	<i>b)</i> hyemale.	<i>c)</i> apud hypocausta.	<i>d)</i> antequam
<i>e)</i> demisse.			
<i>f)</i> clare conspiciantur.	<i>g)</i> ex umbra solis, sive gnomone.		
<i>h)</i> celerior est, ut videre est.	<i>i)</i> quando circ. al cel.	<i>k)</i> tum.	
<i>l)</i> punctis.	<i>m)</i> cujus rei causam.	<i>n)</i> obiter etiam.	<i>o)</i> L. addit: in
fluido.	<i>p-p)</i> Hæc una. inquam, observatio naturam fluidi prorsus indicat. Verum		
neque.	<i>q)</i> liquore summa cum cura.	<i>r)</i> eam.	
<i>s)</i> liquorum.	<i>t)</i> proprietates.	<i>u)</i> intelligendum, et eis imperandum.	
<i>v)</i> L. omittit in medium.			

Multa hic et in sequentibus notaveram ; sed postea vidi Cl. Virum se ipsum corrigere *a*).

§. 16. *b*). *Et semel quadringentas et triginta duas.* Si cum pondere argenti vivi tubo inclusi conferatur, proxime ad verum pondus *c*) accedit. Verum *d*) hac examinare *e*), ut *f*) simul habeatur, quoad fieri potest, ratio inter impulsio- nem aëris ad latera, sive secundum lineam Horizonti parallelam, et inter illam *f*), quæ fit secundum lineam Horizonti perpendicularem, o- peræ pretium ducere, et *g*) puto hoc modo posse fieri :

Sit in Fig. 1, C D Speculum planum probissime levi- gatum. A B duo marmora se immediate tangentia *h*); marmor A alligatum *i*) sit denti E, B vero chordæ N alligatum *k*); T est trochlea, G pondus, quod ostendet vim, quæ requiritur ad divellendum marmor B a marmore A secundum lineam Horizonti parallelam *l*).

In Fig. 2, F sit filum sericum satis robustum *m*), quo marmor B pavimento alligatur, D trochlea *n*), G pondus, quod

a) suam sententiam correxisse. *b*) 15.

c) ad id. *d*) Verum operæ pretium ducere hæc.

f - *f*) ut ratio quæ est inter imp. aëris ad *l*., et inter eam.

g) perpend., quoad fieri potest haberetur, quod.

h) cui duo marmora A. B. imponuntur.

i) ligatum.

k) B vero tangens A immediate ligatum sit filo serico et satis robusto H.

l) pondus, quod marmor B a marmore A divellere debet.

m) L omittit sericum satis robustum.

n) est etiam trochlea.

e) tali modo exam.

ostendet vim, quæ requiritur ad divellendum marmor A ab marmore B secundum lineam horizonti perpendicularem a).

[Ed. Pr.:] *Reliqua desiderantur.* [In Lond. autem hæc sequuntur:]

nec opus est hæc fusius explicare.

His habes, amicissime, quæ huc usque notanda reperio in specimina Domini Boyli. Quod ad primas tuas quæstiones attinet, cum meas ad ipsas responsiones percurro, nihil video me omisisse. Et si forte (ut soleo propter verborum penuriam) aliquid obscure posui, quæso ut id mihi indicare digneris; dabo operam ut ipsa clarius exponam.

Quod autem ad novam tuam quæstionem attinet, quomodo scil. res coeperint esse, et quo nexu a prima causa dependeant: de hac re et etiam de Emendatione Intellectus integrum opusculum composui; in cuius descriptione et emendatione occupatus sum. Sed aliquando ab opere desisto, quia nondum ullum certum habeo consilium circa ejus editionem. Timeo nimirum ne theologi nostri temporis offendantur, et quo solent odio in me, qui rixas prorsus horreo, invehantur. Tuum circa hanc rem consilium spectabo, et, ut scias quid in meo hoc opere contineatur, quod concionatoribus offendiculo esse possit, dico, quod multa attributa, quæ ab iis et ab omnibus, mihi saltem notis, Deo tribuuntur, ego tanquam creaturas considero; et contra alia, propter præjudicia ab iis tanquam creaturas consideratas [sic], ego attributa Dei esse et ab ipsis male intellecta fuisse contendo; et etiam, quod Deum a Natura non ita separem ut omnes, quorum apud me est notitia, fecerunt. Tuum itaque consilium specto; te nempe ut fidelissimum amicum aspicio, de cuius fide nefas esset dubitare. Vale interim et ut coepisti me amare perge, qui sum

tuus ex asse

BENEDICTUS SPINOZA. 1)

a) pondus, quod B, tangens A immediate, ab ipso A divelli [sic] debet secundum lineam horizonti perpendicularem.

1) Supra *p* et *n* literas ductus quidam apparent, ejusdem et sæculi et atramenti, quos interpretari haud valemus.

EPISTOLA VII.

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Ante septimanas sat multas, Vir Clarissime, gratissimam tuam epistolam, in Boylii librum docte animadvertentem, accepi. Ipse Auctor una mecum maximas tibi pro meditationibus communicatis gratias agit, idque citius significasset, nisi eum spes tenuisset, se negotiorum, quibus oneratur, mole tam brevi temporis spatio potuisse levare, et una cum gratis etiam responsionem suam eadem opera potuisset remittere. Verum enim vero spe sua se hactenus frustratum sentit, negotiis tum publicis tum privatis eum ita distrahentibus, ut hac vice non nisi gratum suum animum tibi testari queat; suam vero de Notis tuis sententiam in aliud tempus differre cogatur. Accedit, quod duo Adversarii scriptis excusis eum sunt adorti, quibus, ut primo quoque tempore respondeat, obstrictum se arbitrat. Ea vero Scripta non in Commentationem de Nitro, sed in libellum ejus alium, Experimenta Pneumatica Aërisque Elaterem probantia continentem, vibrantur. Quamprimum laboribus hisce se expediverit, de tuis etiam Exceptionibus mentem suam tibi aperiet; at interea temporis rogat, ne moram hanc sinistre interpreteris.

Collegium illud Philosophantium, de quo coram apud te mentionem injeceram, jam Regis nostri gratia in Societatem Regiam conversum est, publicoque Diplomate munitum, quo ipsi insignia Privilegia conceduntur, spesque egregia suppeditatur redditibus necessariis id ipsum locupletandi.

Omnino consulerem tibi, ut, quæ pro ingenii tui sagacitate docte, tum in Philosophicis tum Theologicis, concinnasti, Doc-tis non inideas, sed in publicum prodire sinas, quicquid Theologastri oggannire poterint. Liberrima est Respublica vestra, liberrime in ea philosophandum: tua interim ipsius prudentia tibi suggeret, ut conceptus tuos tuamque sententiam, quam poteris modestissime, prodas, de reliquo eventum Fato committas. Age igitur, Vir optime, metum omnem expectora nostri temporis homunciones irritandi; satis diu ignorantiae et nugis

litatum ; vela pandamus veræ scientiæ, at Naturæ adyta penitus, quam hactenus factum, scrutemur. Innoxie, putem, meditationes tuæ apud vos excudi poterunt, nec ullum earum inter Sapientes offendiculum verendum. Hos igitur si Patronos et Fautores inveneris (ut omnino te inventurum spondeo), quid Momum ignorantem reformides. Non te missum faciam, Amice honorande, quin te exoravero, nec unquam, quantum quidem in me est, concedam, ut Cogitata tua, quæ tanti sunt ponderis, æterno silentio premantur. Magnopere rogo ut, quid super hac re consilii capies, mihi significare, quam primum commode potes, non graveris. Occurrent hic forte talia, quæ cognitione tua non indigna erunt. Prædicta quippe Societas institutum suum nunc acrius urgebit, et forsân, dummodo Pax in hisce oris perennet, Rempublicam Literariam non vulgariter ornabit. Vale, Vir eximie, meque crede

Tui Studiosissimum et Amicissimum

HENR. OLDENBURG.

[Anni, ut videtur, 1662.]

EPISTOLA VIII (OLIM XXVI).

Clarissimo Viro

B. D. S.

SIMON DE VRIES.

Ex autographo, quod est apud Ecclesiam Teleiobaptistarum
Amstelodamensem.

Amice Integerrime,

Jamdudum exoptavi tibi [semel] ¹⁾ adesse, sed tempus magnaque hyems non satis mihi propitia fuerunt. [Aliquando de sorte mea queror, quod nobis intercedit spatium, quod nos ab invicem tam longe dividit. Felix, imo felicissimus tuus socius casuarius sub eodem tecto remorans, qui inter prandendum, coenandum, ambulandumque tecum optimis de rebus sermones habere potest.] Quamvis autem corpora ab invicem tam longe

1) Quæ in Ed. Pr. omitta sunt, hujusmodi uncinis inclusimus. Et alia elegantius exprimere conati sunt veteres editores, quæ, ubi ipsas literas ad Spinozam missas habemus, recensere nihil referebat.

divisa sint, animo tamen sæpissime præsens adfuisti meo, præsertim tuis in scriptis cum versor, manibusque [ea] tracto. Sed cum nobis collegis ¹⁾ non omnia satis clara appareant [(ideoque iterum collegii initium fecimus)], neque me tui immemorem esse putes, animum ad hasce litteras scribendas appuli.

[Collegium quod attinet, eo instituitur modo : Unus (sed suæ cuique vices) perlegit, pro suo conceptu explicat, porroque omnia demonstrat, secundum tuarum propositionum seriem ac ordinem ; tum si accadat, ut alter alteri satisfacere non possit, operæ pretium esse duximus, illud annotare, atque ad te scribere, ut, si possibile, nobis clarius reddatur, et duce te contra superstitiose religiosos Christianosque veritatem defendere, tum totius impetum mundi stare possimus. Quare, cum prius perlegendibus explicantibusque definitiones non omnes nobis claræ videbantur, non idem de natura definitionis iudicium tulimus.] Interim te absente authorem quendam, mathematicum scil., qui Borellus ²⁾ vocatur, consulimus ; ille dum definitionis naturæ, axiomatis, et postulati mentionem facit, atque aliorum de ea re sententias adfert. Ipsius vero sententia sic sonat. *Definitiones adhibentur in demonstratione ut præmissæ. Quare necesse est ut sint evidenter cognitæ, alias cognitio scientifica seu evidentissima ex eis acquiri non potest.* Alio loco : *Non temere, sed maxima cautione eligi debet ratio structuræ, aut essentialis passio prima et notissima alicujus subjecti. Nam si constructio et passio nominata sit impossibilis, tunc non efficietur definitio scientifica, ut si quis diceret : Duæ rectæ lineæ spatium comprehendentes vocentur figurales, essent definitiones non entium, et impossibiles ; et propterea potius ignorantia quam scientia ex iis deduceretur. Deinde si constructio aut passio nominata sit quidem possibilis et vera, sed nobis ignota aut dubia, tunc bona definitio non erit : Nam conclusiones ab ignoto et dubio ortæ incertæ quoque et dubiæ erunt, et ideo suspicionem aut opinionem, non autem scientiam certam afferent.* A cujus opinione dissentire videtur Tacquet ³⁾, qui autumat ex falso pronuntiati directe ad veram conclusionem procedi posse, uti tibi notum. Clavius vero, cujus etiam sententiam introducit, sic sen-

1) Ed. Pr. : *mihi*. In ea collegii mentio omittitur, et de unius Vriesii studiis sermo est.

2) Jo. Alph. Borellus, cujus est Euclides Restitutes, Paris. 1658.

3) Post Andreæ Tacquet Elementa Geometriæ planæ ac solidæ, Antverpiæ 1654, Appendix legitur, qua demonstratur ex falso posse directe deduci verum.

tit ¹⁾: *Definitiones sunt artis vocabula, neque opus est, ut ratio afferatur, cur res aliqua hoc aut illo definiatur modo, sed satis est, ut nunquam res definita asseratur alicui convenire, nisi prius definitionem traditam eidem convenire demonstretur.* Ita ut Borellus velit, quod definitio alicujus subjecti debeat constare ex passione sive structura prima, essentiali, nobis notissima, et vera; Clavius non ita: sive prima, sive notissima, sive vera nec ne nihil refert, modo ne definitionem, quam tradidimus, alicui convenire asseratur, nisi prius definitionem traditam eidem convenire demonstretur. Nos potius pedibus in sententiam Borelli iremus; utri Dominus, an neutri horum concinnet, non bene scimus. Igitur, cum tales de definitionis natura, quæ inter principia demonstrationis numeratur disceptationes variæ moverentur, et si animus non vindicatus est ab ejus difficultatibus, etiam non de iis, quæ de ea deducuntur; magnum nobis esset desiderium, ut dominatio vestra ad nos, multum nimis negotium tibi si non facessamus, perque otium tuum liceat, scriberet, quid ipsa de ea re sentiat, etiam quæ est distinctio inter axiomata et definitiones. Borellus vero nullam veram admittit, nisi quoad nomen, sed te aliam ponere credo.

Porro Definitio 3ta nobis non satis constat; in exemplum atuli quod Dominus mihi dixit Hagæcomitis, scil. quod Res duobus modis potest considerari, vel prout in se est, vel prout respectum habet ad aliud, uti Intellectus; vel enim potest considerari sub cogitatione, vel ut constans ideis. Sed, quænam hic esset distinctio, non bene videmus; nam existimamus, quod nos, si cogitationem recte concipiamus, oporteat comprehendere sub ideis, quia remotis ab ea omnibus ideis cogitationem destrueremus. Qua de re, cum exemplum nobis satis clarum non est, manet adhuc res ipsa aliquo modo obscura, et ulteriore explanatione indigemus.

Novissime, in scholio 3to prop. 8. ²⁾ habetur ab initio, sic scil. *Ex his apparet, quod quamvis duo attributa realiter distincta concipiantur (hoc est unum sine alterius ope), neque ideo ipsa duo entia sive duas diversas substantias constituunt; ratio est quia de*

1) In Euclidis Romæ anno 1589, editi, t. I, p. 27, hæc tantem habet: (Definitionibus) vocabula artis explicantur, ne in tractatione ipsa, nominum ambiguitate aut obscuritate circumventi in parallogismos incidamus.

2) Ed. Pr.: *in Schol. Prop. 10. lib. 1*: Ethicæ scilicet, cujus prima verba ut nunc leguntur illa repetit, nisi quod ex calami erroribus *sine alterius ope* et in loci fine *simul in ipsa fuerunt* offert.

natura substantiæ est, ut omnia ejus attributa, unumquodque, inquam, per se concipiatur, quandoquidem simul in ipsa fuerunt. Sic Dominus videtur supponere, substantiæ naturam ita esse constitutam, ut plura possit habere attributa; quod nondum demonstravit, nisi quintam definitionem substantiæ absolute infinitæ, sive Dei, respiceret; alias, si dicam, unamquamque substantiam tantum habere unum attributum, et mihi esset idea duorum attributorum, recte concludere possem, quod ubi duo diversa attributa, ibi duæ diversæ sint substantiæ; in quod etiam clariorem explicationem te rogamus.

[Porro gratias ago maximas pro tuis scriptis, mihi a P. Balling communicatis, quæ magno me gaudio affecerunt. Sed potissimum scholium prop. 19. Si hic et tibi in aliquo, quod in mea potestate sit, servire possim, ibi tibi sum; tantum opus ut me scientem facias. Ego collegium anatomiciæ [*sic*] inivi, medium fere absolvi; absoluto, incipiam chemicum, sicque suasore te percurram totam medicinam]. Desino, et expecto responsionem; et a me sis salutatus, qui sum.

Tibi Addictissimus
S. J. D' VRIES.

1663. Datum Amstelodami
Die 24 februarii.
Epistolæ inscriptio hæc est:
Sr. Benedictus Spinosa
Tot
++
++.
Rijnsburgh.
1663.

EPISTOLA IX (OLIM XXVII).

Doctissimo Juveni

B. D. S.

SIMONI DE VRIES.

Responsio ad præcedentem.

E Spinozæ autographo, quod est apud Ecclesiam Teleiobaptistarum
Amstelodamensem.

Amice colende,

[Tuas mihi dudum desideratas literas accepi, pro quibus tuoque erga me affectu maximas habeo gratias. non minus mihi quam tibi diuturna tua absentia molesta fuit, interim tamen gaudeo quod meæ lucubratiunculæ tibi nostrisque amicis usui sint. Sic enim dum abestis absens vobis loquor. Nec est quod caseario invid eas, nullus nempe mihi magis odiosus, nec a quo magis cavere curavi, quam ab ipso; quamobrem te omnesque notos monitos vellem ne ipsi meas opiniones communicetis nisi ubi ad maturiorem ætatem pervenerit. Nimis adhuc est puer parum et sibi constans, et magis novitatis quam veritatis studiosus. Verum puerilia hæc vitia ipsum paucis post annis emendaturum spero, imo, quantum ex ipsius ingenio judicare possum, fere pro certo habeo. quare ejus indoles me eum amare monet.]

Quod ad quæstiones in collegio vestro (satis sapienter instituto) propositas attinet. Video vos iis hærere, propterea quod non distinguitis inter genera definitionum. Nempe inter definitionem quæ inservit ad rem cujus essentia tantum quæritur, et de qua sola dubitatur, explicandam; et inter definitionem quæ ut solum examinetur proponitur. Illa enim, quia determinatum habet objectum, vera debet esse, hæc vero non refert. Ex. gr. si quis templi Salomonis descriptionem me roget, ipsi veram templi descriptionem tradere debeo nisi cupiam cum ipso garrere. Sed si ego templum aliquod in mente concinnavi, quod ædificare cupio; ex cujus descriptione concludo me talem

fundum, totque millia lapidum, aliorumque materialium emere debere; an aliquis sanæ mentis mihi dicet, me male conclusisse, ex eo quod forte falsam adhibui definitionem? vel aliquis a me exiget, ut meam definitionem probem? Is sane nihil aliud mihi dicit, quam quod id, quod conceperim, non conceperim, vel a me exiget, ut id, quod conceperim, probem me concepissem, quod plane est nugari. Quare definitio vel explicat rem prout est extra intellectum; et tum vera debet esse, et a propositione vel axiome non differt, nisi quod illa tantum circa rerum, rerumve affectionum essentias versatur; hoc vero latius, nempe ad æternas veritates etiam se extendet; Vel (*Ed. Pr. addit*: explicat) rem, prout a nobis concipitur vel concipi potest; tumque in eo etiam differt ab axiome et propositione, quod non exiget, nisi ut concipiatur absolute, non ut axioma sub ratione veri. Quare mala definitio illa est, quæ non concipitur. Quod ut intelligatur, Borelli exemplum capiam. Nempe si quis diceret, duæ rectæ lineæ spatium comprehendentes vocentur figurales. Si is per lineam rectam intelligit id, quod omnes per lineam curvam, tum bona est definitio (per illam vero definitionem intelligeretur figura ut aut similes), modo quadrata et alias postea non intelligat figuras. Verum si per lineam intelligat id, quod communiter intelligimus, res est plane inconceptibilis, ideoque nulla est definitio. Quæ omnia a Borello, in cujus sententia amplectenda proni estis, plane confunduntur. Aliud exemplum addo, id nempe, quod in fine adfertis. Si dicam unamquamque substantiam unum tantum habere attributum, mera est propositio, et eget demonstratione. Si vero dicam, per substantiam intelligo id, quod uno tantum attributo constat, bona erit definitio, modo postea entia pluribus attributis constantia alio nomine a substantia diverso insigniantur. Quod autem dicitis, me non demonstrasse, substantiam (sive ens) plura habere posse attributa, forte ad demonstrationes noluistis attendere. Duas enim adhibui, prima quod nihil nobis evidentius, quam quod unumquodque ens sub aliquo attributo a nobis concipitur, et quo plus realitatis, aut esse, aliquid ens habet, eo plura attributa ei sunt tribuenda. Unde ens absolute infinitum definiendum, etc. Secunda, et quam ego palmariam judico, est, quod, quo plura attributa alicui enti tribuo, eo magis cogor, ipsi existentiam tribuere, hoc est, eo magis sub ratione veri ipsum con-

cipio, quod plane contrarium esset, si ego Chimæram aut quid simile finxissem.

Quod autem dicitis, vos non concipere cogitationem nisi sub ideis, quia remotis ideis cogitationem destruitis, credo id vobis contingere propterea, quod dum vos, res scilicet cogitantes, id facitis, omnes vestras cogitationes et conceptus seponitis. Quare non mirum est, quod, ubi omnes vestras cogitationes seposuistis, nihil postea vobis cogitandum maneat. Quod autem ad rem attinet, puto me satis clare et evidenter demonstrasse, intellectum, quamvis infinitum, ad Naturam naturatam, non vere ad naturantem pertinere. Porro quid hoc ad tertiam Definitionem intelligendam faciat, nondum video, nec etiam cur ea moram injiciat. Ipsa enim definitio, ut ipsam, ni fallor, tibi tradidi, sic sonat, *Per substantiam intelligo id, quod in se est et per se concipitur; hoc est, cujus conceptus non involvit conceptum alterius rei. Idem per attributum, intelligo, nisi quod attributum dicatur respectu intellectus, substantiæ certam talem naturam tribuentis.* Hæc, inquam, definitio satis clare explicat, quid per substantiam sive attributum intelligere volo. Vultis tamen, quod minime opus est, ut exemplo explicem, quomodo una eademque res duobus nominibus insigniri possit. Sed ne parvus videar duo adhibeam. Primum: dico, per Israëllem intelligi tertium Patriarcham, idem per Jacobum intelligo, quod nomen Jacobi ipsi imponebatur propterea, quod calcem fratris apprehenderat. Secundum: per planum intelligere volo id, quod omnes radios lucis sine ulla mutatione reflectit; idem per album intelligo, nisi quod album dicatur respectu hominis planum intuentis.

[D. Rhenoburgi sub finem m. Febr. a. 1663.]

EPISTOLA X (OLIM XXVIII).

Doctissimo Juveni

SIMONI DE VRIES

B. D. S.

Amice colende,

Petis a me, an egeamus experientia ad sciendum, utrum Definitio alicujus Attributi sit vera? Ad hoc respondeo, nos nun-

quam egere experientia, nisi ad illa, quæ ex rei definitione non possunt concludi, ut ex. gr. existentia Modorum : hæc enim a rei definitione non potest concludi. Non vero ad illa, quorum existentia ab eorundem essentia non distinguitur, ac proinde ab eorum definitione concluditur. Imo nulla experientia id unquam nos edocere poterit : nam experientia nullas rerum essentias docet ; sed summum, quod efficere potest, est mentem nostram determinare, ut circa certas tantum rerum essentias cogitet. Quare, cum existentia attributorum ab eorum essentia non differat, eam nulla experientia poterimus assequi.

Quod porro petis, anne res etiam, rerumve affectiones, sint æternæ veritates ? Dico, omnino. Si regeris, cur eas æternas veritates non voco ? respondeo, ut eas distinguam, uti omnes solent, ab iis, quæ nullam rem reive affectionem explicant, ut ex. gr. *a nihilo nihil fit* ; hæc, inquam, similesque propositiones vocantur absolute æternæ veritates, sub quo nihil aliud significare volunt, quam quod talia nullam sedem habent extra mentem. Etc.

[D. Rhenoburgi m. fere Martio a. 1663.]

EPISTOLA XI (OLIM VIII).

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Responsio ad Epistolam VI.

Præstantissime Vir, Amice Charissime,

Multa equidem afferre possem, quæ diuturnum meum silentium apud te excusarent ; sed ad duo capita causas illius reducam, invaletudinem scilicet Nobilissimi Boylii, et meorum negotiorum turbam. Illa impedimento fuit, quo minus ad tuas in Nitrum Animadversiones citius respondere valuerit Boylius ; hæc adeo me districtum tenere per plurimos menses, ut mei vix juris fuerim, proindeque nec officio illo defungi potuerim, ad quod me tibi obstrictum profiteor. Gestit animus, amotum esse (pro tempore saltem) utrumque obstaculum, ut meum cum tanto Amico commercium instaurare liceat. Id equidem nunc

facio maxima cum lubentia, statque animus (favente Numine) omni modo cavere, ne deinceps consuetudo nostra litteraria tamdiu interrumpatur.

Cæterum priusquam de iis tecum agam, quæ tibi et mihi privatim intercedunt, expediam illa, quæ D. Boylii nomine tibi debentur. Notas, quas in Chymico-Physicum illius Tractatulum concinnaveras, sueta sibi humanitate excepit, tibi que maximas pro Examine tuo gratias rependit. Interim moneri te cupit, propositum sibi non tam fuisse ostendere, vere Philosophicam perfectamque hanc esse Nitri Analysin, quam explicare, vulgarem et in Scholis receptam de Formis Substantialibus et Qualitatibus doctrinam infirmo talo niti, specificasque rerum differentias, quas vocant, ad partium magnitudinem, motum, quietem, et situm posse revocari. Quo prænotato, Auctor porro ait, Experimentum suum de Nitro satis superque docere, Nitri corpus universum in partes, a se invicem et ab ipso toto discrepantes, per Analysin Chymicam abisse; postea vero ita rursum ex iisdem coâluisse et redintegratas fuisse, ut parum fuerit de pristino pondere desideratum. Addit vero, se ostendisse, rem ipsam ita se habere; de rei autem modo, quem tu conjectari videris, non egisse, nec de eo quicquam, cum præter institutum ejus fuerit, determinasse. Quæ tu interim de modo supponis, quodque sal Nitri fixum tanquam fæces ejus consideras, cæteraque talia, ea a te gratis dicta nec probata arbitratur; quodque a te affertur, has fæces, sive hoc sal fixum, meatus habere ad mensuram particularum Nitri excavatos, circa id notat Auctor noster, salem cinerum clavellatorum (Belgice *potasch*) cum spiritu Nitri Nitrum æque constituere, ac Spiritum Nitri cum proprio suo sale fixo: Unde liquere putat, similes reperiri poros in ejusmodi corporibus, unde Nitrosi Spiritus non extruduntur. Nec videt Auctor, illam materiæ subtilissimæ, quam adstruis, necessitatem ex ullis Phænomenis probatam; sed ex sola vacui impossibilitatis Hypothesi assumptam.

Quæ de causis differentiæ saporis inter Spiritum Nitri et Nitrum ipsum disseris, ferire se Auctor negat; quod vero de Nitri inflammabilitate et Spiritus Nitri ἀφλογία tradis, Cartesii de Igne doctrinam supponere ait, quam sibi necdum satisfecisse testatur.

Quod ad Experimenta spectat, quibus tuam Phænomeni explicationem comprobari putas; respondet Auctor, primo, Spi-

ritum Nitri Nitrum quidem esse materialiter, formaliter nequam, cum qualitatibus et virtutibus quam maxime differant, sapore scilicet, odore, volatilitate, potentia solvendi metalla, colores vegetabilium mutandi, etc. Secundo, quod coire ais particulas quasdam sursum latas in Crystallos Nitri, id ex eo fieri statuit, quod partes nitrosæ una cum Spiritu Nitri per ignem protruduntur, quemadmodum in fuligine contingit. Tertio, quod de defæcationis effectu affers, ei respondet Auctor, ista defæcatione ut plurimum liberari Nitrum a sale quodam, sal commune referente : ascensum vero in stiriolas communem illi esse cum aliis salibus, et ab æris pressione, aliisque quibusdam causis, alias dicendis nilque ad præsentem Quæstionem facientibus, dependere. Quarto, quod dicis de Experimento tuo tertio, idem fieri ait Auctor etiam cum aliis quibusdam salibus ; asserens, chartam actu inflammata particulas rigidas et solidas, quæ componebant salem, vibrare, iisdemque hoc pacto scintillationem conciliare.

Quod porro putas, Sect. 5. Auctorem Nobilem culpæ Cartesium, in hoc teipsum culpandum credit ; dicitque, se nullatenus indiguisse Cartesium, sed Gassendum et alios, qui figuram Cylindricam particulis Nitri tribuunt, cum revera sit prismica ; nec de figuris aliis se loqui, quam visibilibus.

Ad ea, quæ in Sect. 13—18. animadvertis, hoc tantum reponit, se hæc scripsisse imprimis, ut Chymicæ usum ad confirmanda principia Philosophiæ Mechanica ostenderet assereretque, nec se invenisse hæc apud alios tam clare tradita et tractata. Est noster Boylius ex eorum numero, qui non adeo suæ Rationi confidant, ut non velint cum Ratione convenire Phænomena. Magnum præterea discrimen ait intercedere inter obvia experimenta, circa quæ, quid adferat Natura quæque interveniant, ignoramus, et inter ea, de quibus certo constat, quænam ad ea afferantur. Ligna sunt corpora multo magis composita quam subjectum, de quo Auctor tractat. Et in aquæ communis ebullitione ignis externus additur, qui in procreatione soni nostri non adhibetur. Porro, quod virentia in tot tamque diversos colores mutantur, de ejus causa quæritur ; illud vero ex mutatione partium oriri, hoc experimento declaratur, quo apparet, colorem ex Spiritus Nitri affusione mutatum fuisse. Denique neque tetrum neque suavem habere odorem Nitrum ait, sed ex sola dissolutione tetrum acquirere, quem in reconnectione amittit.

Quæ ad Sect. 25. notas (cætera enim se non tangere ait), iis respondet, usum se fuisse principiis Epicuræis, quæ volunt, motum particulis inesse connatum ; opus enim fuisse aliqua uti Hypothesi ad Phænomeni explicationem ; quam tamen propterea suam non faciat, sed adhibeat, ad sententiam suam contra Chymicos et Scholas sustinendum, dumtaxat ostendens, ex Hypothesi memorata rem posse bene explicari. Quod ibidem subji- cis de aquæ puræ ineptitudine solvendi partes fixas, ei Boyleus noster respondet, Chymicos passim observare et asserere, aquam puram salia alcalizata citius quam alia solvere.

Quæ circa Fluiditatem et Firmitudinem annotasti, ea necdum vacavit Auctori expendere. Hæc quæ consignavi, tibi transmitti- one diutius commercio et colloquio tuo literario destituerer.

Peto autem enixissime, ut boni ea consulas, quæ adeo sub- sultim et mutilate tibi repono, idque meæ potius festinationi, quam illustris Boylei ingenio tribuas. Ea quippe magis ex fami- liari cum eo circa hoc subjectum sermone collegi, quam ex præ- scripta et Methodica aliqua ejus responsione ; unde sine dubio factum, ut multa ab ipso dicta me effugerint, forte et solidiora et elegantiora, quam quæ hic a me commemorata sunt. Culpam igitur omnem in me rejicio, penitusque ab ea Auctorem libero.

Jam ad ea progrediar, quæ mihi tecum intercedunt. Et hic in ipso limine rogare mihi fas sit, confecerisne illud tanti momen- ti opusculum tuum, in quo de rerum primordio, earumque de- pendentia a prima causa, ut et de Intellectus nostri Emendati- one tractas. Certe, Vir Amicissime, nil credo in publicum pro- dire posse, quod Viris revera doctis et sagacibus futurum sit is- tiusmodi Tractatu gratius vel acceptius. Id tui genii et ingenii Vir spectare potius debet, quam quæ nostri seculi et moris The- ologis arrident : non tam illi veritatem quam commoditates spectant. Te igitur per amicitiae nostræ fœdus, per omnia veri- tatis augendæ et evulgandæ jura contestor, ne tua de argumen- tis iis scripta nobis invideas vel neges. Si tamen quid sit majo- ris momenti, quam ego prævideo, quod ab operis publicatione te arceat, summopere oro, ut epitomen ejus per litteras mihi impertire ne graveris, et amicum me senties pro hoc officio et gratum. Alia brevi prodibunt ab Eruditissimo Boylio edenda, quæ redhostimenti loco tibi transmittam, ea quoque adjuncturus, quæ totum tibi Institutum Regiæ nostræ Societatis, cui sum cum aliis viginti a Consilio, et cum uno et altero a Secretis, depin

gent. Hac vice temporis angustia præcludor, quo minus evagari ad alia queam. Omnem tibi fidem, quæ ab honesta mente proficisci potest, omnemque ad quævis officia, quæ a tenuitate mea præstari queunt, promptitudinem tibi spondeo, sumque ex animo.

Vir Optime, tuus ex asse,

HENR. OLDENBURG.

Londini die 3. April. 1663.

EPISTOLA XII (OLIM XXIX).

Viro Doctissimo atque Expertissimo

LUDOVICO MEYER ¹⁾.

B. D. S.

[Videtur hujus Epistolæ autographum anno 1860 ex auctione librorum MSS. J. J. van Voorst, Amstelodami facta, in Durandi bibliopolæ Parisiensis manus transiisse.]

Amice singularis,

Duas abs te accepi Epistolas, unam die 11. Januarii datam, et ab amico N. N. ²⁾ mihi traditam, alteram vero 26. die Martii, et ab amico nescio quo Leida missam. Pergratæ mihi ambæ fuerunt; præcipue ubi ex iis, omnia tua optime se habere, teque mei sæpe memorem, intellexi. Porro pro tua erga me humanitate, et honore, quo semper me dignatus es afficere, maximas, quas debeo, ago gratias, simulque precor, ut me tibi non minus addictum credas, quod semper data occasione, quantum mea ferre poterit tenuitas, ostendere conabor. Atque hoc ut incipiam, ad id, quod in tuis Epistolis ex me quæris, respondere curabo. Petis autem, ut, quæ de Infinito excogitata habeam, tibi communem, quod libentissime faciam.

Quæstio de Infinito omnibus semper difficillima, imo inextricabilis visa fuit, propterea quod non distinxerunt inter id, quod suâ naturâ, sive vi suæ definitionis, sequitur esse infinitum, et id, quod nullos fines habet, non quidem vi suæ essentiæ, sed

¹⁾ Ed. Pr. *L. M. P. M. Q. D.* (i. e. Philosophiæ Medicinæ-Que Doctori).

²⁾ Fortasse de Vries; cf. Ep. XV.

vi suæ causæ. Ac etiam quia non distinxerunt inter id, quod infinitum dicitur, quia nullos habet fines, et id, cujus partes, quamvis ejus maximum et minimum habeamus, nullo tamen numero adæquare et explicare possumus. Denique quia non distinxerunt inter id, quod solummodo intelligere, non vero imaginari, et inter id, quod etiam imaginari possumus. Ad hæc, inquam, si attendissent, nunquam tam ingenti difficultatum turba obruti fuissent. Clare enim tum intellexissent, quale Infinitum in nullas partes dividi, seu nullas partes habere, potest, quale vero contrà, idque sine contradictione. Porro etiam intellexissent, quale Infinitum majus alio Infinito sine ulla implicantia, quale vero non item concipi potest; quod ex mox dicendis clare apparebit.

Verum prius hæc quatuor paucis exponam, videlicet Substantiam, Modum, Æternitatem, et Durationem. Quæ circa Substantiam considerari velim, sunt, primo, Quod ad ejus essentiam pertinet existentia, hoc est, quod ex sola ejus essentia et definitione sequatur, eam existere; quod, nisi me mea fallit memoria, antehac tibi viva voce absque ope aliarum Propositionum demonstravi. Secundum, et quod ex hoc primo sequitur, est, quod Substantia non multiplex, sed unica duntaxat ejusdem naturæ existat. Tertium denique, quod omnis Substantia non nisi infinita possit intelligi. Substantiæ vero Affectiones Modos voco, quorum definitio, quatenus non est ipsa Substantiæ definitio, nullam existentiam involvere potest. Quapropter, quamvis existant, eos ut non existentes concipere possumus; ex quo porro sequitur, nos, ubi ad solam modorum essentiam, non vero ad ordinem totius Naturæ attendimus, non posse concludere ex eo, quod jam existant, ipsos postea exstituros aut non exstituros, vel antea exstitisse aut non exstitisse. Unde clare apparet, nos existentiam Substantiæ toto genere a Modorum existentia diversam concipere. Ex quo oritur differentia inter Æternitatem et Durationem; per Durationem enim Modorum tantum existentiam explicare possumus, Substantiæ vero per Æternitatem, hoc est, infinitam existendi, sive, invita latinitate, essendi fruitionem.

Ex quibus omnibus clare constat, nos Modorum existentiam et Durationem, ubi, ut sæpissime fit, ad solam eorem essentiam, non vero ad ordinem Naturæ attendimus, ad libitum (et quidem propterea nullatenus, quem eorem habemus conceptum, des-

truendo) determinare, majorem minoremque concipere, atque in partes dividere posse; Æternitatem vero et Substantiam, quandoquidem non nisi infinitæ concipi possunt, nihil eorum pati posse, nisi simul eorum conceptum destruamus. Quare ii prorsus garriunt, ne dicam insaniunt, qui Substantiam Extensam ex partibus, sive corporibus ab invicem realiter distinctis, conflata esse putant. Perinde enim est, ac si quis ex sola additione et coacervatione multorum circulorum quadratum, aut triangulum, aut quid aliud, tota essentia diversum, conflare studeat. Quare omnis illa farrago argumentorum, quibus Substantiam Extensam finitam esse ostendere Philosophi vulgo moliuntur, sua sponte ruit: Omnia enim illa Substantiam corpoream ex partibus conflata supponunt. Ad eundem etiam modum alii, qui, postquam sibi persuaserunt, lineam ex punctis componi, multa invenire potuerunt argumenta, quibus ostenderent, lineam non esse in infinitum divisibilem.

Si tamen quæras, cur naturæ impulsu adeo propensi simus ad dividendam substantiam extensam; ad id respondeo, quod quantitas duobus modis a nobis concipiatur: abstracte scilicet, sive superficialiter, prout ope sensuum eam in imaginatione habemus; vel ut substantia, quod non nisi a solo intellectu fit. Itaque, si ad quantitatem, prout est in imaginatione, attendimus, quod sæpissime et facilius fit, ea divisibilis, finita, ex partibus composita, et multiplex reperietur. Sin ad eandem, prout est in intellectu, attendamus, et res, ut in se est, percipiatur, quod difficillimo fit, tum, ut satis antehac tibi demonstravi, infinita, indivisibilis, et unica reperietur.

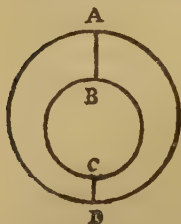
Porro ex eo, quod Durationem et Quantitatem pro libitu determinare possumus, ubi scilicet hanc a Substantia abstractam concipimus, et illam a modo, quo a rebus æternis fluit, separamus, oritur Tempus et Mensura; Tempus nempe ad Durationem, Mensura ad Quantitatem tali modo determinandam, ut, quoad fieri potest, eas facile imaginemur. Deinde ex eo, quod Affectiones Substantiæ ab ipsa Substantia separamus, et ad classes, ut eas quoad fieri potest facile imaginemur, redigimus, oritur Numerus, quo ipsas determinamus. Ex quibus clare videre est, Mensuram, Tempus, et Numerum nihil esse præter cogitandi, seu potius imaginandi, modos. Quare non mirum est, quòd omnes, qui similibus Notionibus, et quidem præterea male intellectis, progressum Naturæ intelligere conati sunt, adeo

mirifice se intricarint, ut tandem se extricare nequiverint, nisi omnia perrumpendo, et absurda etiam absurdissima admittendo. Nam, cum multa sint, quæ nequaquam Imaginatione, sed solo Intellectu assequi possumus, qualia sunt Substantia, Æternitas, et alia ; si quis talia ejusmodi Notionibus, quæ duntaxat Auxilia Imaginationis sunt, explicare conatur, nihilo plus agit, quam si det operam, ut sua imaginatione insaniat. Neque etiam ipsi Substantiæ Modi, si cum ejusmodi Entibus Rationis seu imaginationis auxiliis confundantur, unquam recte intelligi poterunt. Nam cum id facimus, eos a Substantia, et modo quo ab Æternitate fluunt, separamus, sine quibus tamen recte intelligi nequeunt.

Quod ut adhuc clarius videas, capo hoc exemplum ; nempe, ubi quis Durationem abstracte conceperit, eamque cum Tempore confundendo in partes dividere inceperit, nunquam poterit intelligere, qua ratione hora ex. grat. transire possit. Nam ut hora transeat, necesse erit, ejus dimidium prius transire, et postea dimidium reliqui, et deinde dimidium, quod hujus reliqui superest ; et si sic porro infinite demidium a reliquo subtrahas, nunquam ad finem horæ pervenire poteris. Quare multi, qui Entia Rationis a realibus distinguere assueti non sunt, Durationem ex momentis componi, ausi sunt asseverare, et sic in Scylam inciderunt cupientes vitare Charybdim. Idem enim est, Durationem ex momentis componere, quam Numerum ex sola nullitatum additione.

Porro, cum ex modo dictis satis pateat, nec Numerum, nec Mensuram, nec Tempus, quandoquidem non nisi auxilia imaginationis sunt, posse esse infinitos : nam alias Numerus non esset numerus, nec Mensura mensura, nec Tempus tempus ; Hinc clare videre est, cur multi, qui hæc tria cum rebus ipsis confundebant, propterea quod veram rerum naturam ignorabant, Infinitum actu negarunt. Sed quam misere ratiocinati sint, judicent Mathematici, quibus hujus farinæ Argumenta nullam moram injicere potuerunt in rebus ab ipsis clare distincteque perceptis. Nam, præterquam quod multa invenerunt, quæ nullo Numero explicari possunt ; quod satis numerorum defectum ad omnia determinandum patefacit ; multa etiam habent, quæ nullo numero adæquari possunt, sed omnem, qui dari potest, numerum superant. Nec tamen concludunt, talia omnem numerum superare ex partium multitudine ; sed ex eo, quod rei na-

tura non sine manifesta contradictione numerum pati potest, ut ex. grat. omnes inæqualitates spatii duobus circulis AB et CD interpositi, omnesque variationes, quas materia in eo mota pati debeat, omnem numerum superant. Idque non concluditur ex nimia spatii interpositi magnitudine: Nam quantumvis parvam

ejus portionem capiamus, hujus tamen parvæ portionis inæqualitates omnem numerum superabunt. Neque etiam idcirco concluditur, ut in aliis contingit, quod ejus maximum et minimum non habeamus; utrumque enim in hoc nostro exemplo habemus, maximum nempe AB, minimum vero CD; sed ex eo tantum concluditur, quod natura spatii, inter duos circulos diversa centra habentes interpositi, nihil

tale pati possit. Ideoque, si quis omnes illas inæqualitates certo aliquo numero determinare velit, simul efficere debebit, ut circulus non sit curculus.

Sic etiam, ut ad nostrum propositum revertar, si quis omnes materiæ motus, qui hucusque fuerunt, determinare volet, eos scilicet, eorumque Durationem ad certum numerum et tempus redigendo; is certe nihil aliud conabitur, quam Substantiam corpoream, quam non nisi existentem concipere possumus, suis Affectionibus privare, et, ut naturam, quam habet, non habeat, efficere. Quæ clare demonstrare hic possem, ut et alia multa, quæ in hac Epistola attigi, nisi id superfluum judicarem.

Ex omnibus jam dictis clare videre est, quædam suâ naturâ esse infinita, nec ullo modo concipi posse; quædam vero vi causæ, cui inhærent, quæ tamen, ubi abstracte concipiuntur, in partes possunt dividi, et ut finita spectari; quædam denique infinita, vel, si mavis, indefinita dici, propterea quod nullo numero adæquari queant, quæ tamen majora et minora possunt concipi; quia non sequitur, illa necessario debere esse æqualia, quæ numero adæquari nequeunt, ut ex allato exemplo et aliis multis satis est manifestum.

Denique causas errorum et confusionum, quæ circa Quæstionem de Infinito ortæ sunt, breviter ob oculos posui, easque, ni fallor, ita explicui omnes, ut non putem ullam superesse circa Infinitum Quæstionem, quam hic non attigi, aut quæ ex dictis facillime solvi non queat. Quare in his te detinere diutius, operæ pretium esse non judico.

Verum hic obiter adhuc notari velim, quod Peripatetici recentiores, ut quidem puto, male intellexerunt demonstrationem Veterum, qua ostendere nitebantur Dei existentiam. Nam, ut ipsam apud Judæum quendam Rab Ghasdaj ¹⁾ vocatum reperio, sic sonat. Si datur progressus causarum in infinitum, erunt omnia, quæ sunt, etiam causata : Atqui nulli, quod causatum est, competit, vi suæ naturæ necessario existere : Ergo nihil est in Natura, ad cujus essentiam pertinet necessario existere. Sed hoc est absurdum : ergo et illud. Quare vis argumenti non in eo sita est, quod impossibile sit, dari actu Infinitum, aut progressus causarum in infinitum, sed tantum in eo, quod supponatur, res, quæ suâ naturâ non necessario existunt, non determinari ad existendum a re suâ naturâ necessario existenti.

Transirem jam, quia tempus me festinare cogit, ad secundam tuam Epistolam : sed ad ea, quæ isthac continentur, commodius, cum dignatus fueris me invisere, respondere potero. Quæso itaque, si fieri potest, ut quamprimum venias ; nam tempus mihi grandi festinanter accedit. Tantum est. Vale, meique memor vive, qui sum, etc.

[Rhenoburgi 20. Aprilis 1663., teste Vers. Belg.]

Hic fortasse inserenda Epistola quam nos auctore utraque Vet. Ed. XVII fecimus.

EPISTOLA XIII (OLIM IX).

Viro Nobilissimo ac Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad Epistolam XI.

Vir Nobilissime,

Literas tuas, mihi dudum desideratas, tandem accepi, iisque etiam respondere licuit. Verum, priusquam id aggrediar, ea, quæ impediverunt, quo minus antehac rescribere potuerim, paucis dicam. Cum mense Aprili meam supellectilem huc ²⁾

¹⁾ R Chasdai Crescas, de cujus doctrina libellum Germanicum scripsit M. Joël, Vratislaviæ anno 1866, editum, deinde in ejus Symbolas Historico-Philosophicas (ib. 1876. vol. II.) receptum.

²⁾ Voorburgum nempe, ut recte monet Kuno Fischer (Gesch. d. n. Phil. I. 2. p. 135. ed. 3.).

transtuli, Amstelædamum profectus sum. Ibi quidam me Amici rogarunt, ut sibi copiam facerem cujusdam Tractatus, secundam Partem Principiorum Cartesii, more Geometrico demonstratam, et præcipua, quæ in Metaphysicis tractantur, breviter continentis, quam ego cuidam juveni, quem meas opiniones aperte docere nolebam, antehac dictaveram. Deinde rogarunt ut quam primum possem, primam etiam Partem eadem Methodo concinnarem. Ego, ne amicis adversarer, statim me ad eam conficiendam accinxi, eamque intra duas hebdomadas confeci, atque amicis tradidi, qui tandem me rogarunt, ut sibi illa omnia edere liceret; quod facile impetrare potuerunt, hac quidem lege, ut eorum aliquis, me præsentem, ea stylo elegantiori ornaret, ac Præfatiunculam adderet, in qua Lectores moneret, me non omnia, quæ in eo Tractatu continentur, pro meis agnoscere, cum non pauca in eo scripserim, quorum contrarium prorsus amplector, hocque uno aut altero exemplo ostenderet. Quæ omnia amicus quidam, cui editio hujus libelli curæ est, pollicitus est facere, et hac de causa aliquod tempus Amstelædami moratus sum. Et a quo in hunc pagum, in quo jam habito, reversus fui, vix mei juris esse potui propter amicos, qui me dignati sunt invisere. Jam tandem, Amice suavissime, aliquid superest temporis, quo hæc tibi communicare, simulque rationem, cur ego hunc Tractatum in lucem prodire sino, reddere possum. Hac nempe occasione forte aliqui, qui in mea patria primas partes tenent, reperientur, qui cætera, quæ scripsi, atque pro meis agnosco, desiderabunt videre; adeoque curabunt, ut ea extra omne incommodi periculum communis juris facere possim: hoc vero si contingat, non dubito, quin statim quædam in publicum edam; sin minus, silebo potius, quam meas opiniones hominibus invita patria obtrudam, eosque mihi infensos reddam. Precor igitur, Amice honorande, ut eo usque exspectare non graveris: tum enim aut ipsum Tractatum impressum, aut ejus compendium, ut a me petis, habebis. Et si interim ejus, qui sub prælo jam sudat, unum aut alterum exemplar habere velis, ubi id rescrivero, et simul medium, quo ipsum commode mittere potero, tuæ voluntati obsequar.

Revertor jam ad tuam Epistolam. Magnas tibi, uti debeo, Nobilissimoque Boylio ago gratias pro perspectissima tua erga me benevolentia, proque benefica tua voluntate: tot enim tantique momenti et ponderis negotia, in quibus versaris, non po-

tuerunt efficere, ut tui Amici oblivisceris, quin imo benigne polliceris, te omni modo curare, ne in posterum consuetudo nostra literaria tamdiu interrumpatur. Eruditissimo Domino Boylio magnas etiam ago gratias, quod ad meas Notas dignatus fuerit, respondere, quamvis obiter, et quasi aliud agendo. Equidem fateor, eas non tanti esse momenti, ut Eruditissimus Vir in iis respondendo tempus, quod altioribus cogitationibus impendere potest, consumat. Ego quidem non putavi, immo mihi persuadere non potuissem, quod Vir Eruditissimus nihil aliud sibi proposuerit in suo Tractatu de Nitro, quam tantum ostendere doctrinam illam puerilem et nugatoriam, de Formis Substantialibus, Qualitatibus, etc. infirmo talo niti; sed, cum mihi persuasissem, Clarissimum Virum naturam Nitri nobis explicare voluisse: quod nempe esset corpus heterogeneum, constans partibus fixis et volatilibus, volui mea explicatione ostendere (quod puto me satis superque ostendisse), nos posse omnia, quæ ego saltem novi, Nitri Phænomena facillime explicare, quamvis non concedamus Nitrum esse corpus heterogeneum, sed homogeneum. Quocirca meum non erat ostendere, sal fixum fæces esse Nitri, sed tantum supponere; ut viderem, quomodo mihi Vir Clarissimus ostendere posset, illud sal non esse fæces, sed prorsus necessarium ad essentiam Nitri constituendam, sine quo non posset concipi; quia, ut dico, putabam, Virum Clarissimum id ostendere voluisse. Quod vero dixi, sal fixum meatus habere ad mensuram particularum Nitri excavatos, eo non egebam ad redintegrationem Nitri explicandam: nam ut ex eo; quod dixi, nempe quod in sola consistentia Spiritûs Nitri ejus redintegratio consistit, clare apparet, omnem calcem, cujus meatus angustiores sunt, quam ut particulas Nitri continere queant, quorumque parietes languidi sunt, aptam esse ad motum particularum Nitri sistendum, ac proinde ex mea Hypothesi ad ipsum Nitrum redintegrandum; adeoque non mirum esse, alia salia, tartari scilicet, et cinerum clavellatorum, reperiri, quorum ope Nitrum redintegrari potest. Sed ideo tantum dixi, sal Nitri fixum meatus habere ad mensuram particularum Nitri excavatos, ut causam redderem, cur sal fixum Nitri magis aptum sit ad Nitrum ita redintegrandum, ut parum absit de pristino suo pondere; immo ex eo, quod alia salia reperiantur, quibus Nitrum redintegrari potest, putabam ostendere, calcem Nitri ad essentiam Nitri constituendam non requiri, nisi Vir Clarissimus dixisset,

nullum sal esse, quod sit (Nitro scilicet) magis catholicum: adeoque id in tartaro et cineribus clavellatorum latere potuisse. Quod porro dixi, particulas Nitri in majoribus meatibus a materia subtiliori cingi, id ex vacui impossibilitate, ut Clarissimus Vir notat, conclusi; sed nescio, cur vacui impossibilitatem Hypothesin vocat, cum clare sequatur ex eo, quod nihili nullæ sint proprietates. Et miror, Virum Clarissimum de hoc dubitare, cum videatur statuere, nulla dari accidentia realia: an quæso non daretur accidens reale, si daretur Quantitas absque Substantia?

Quod ad causas differentiae saporis Spiritûs Nitri et Nitri ipsius attinet, eas proponere debui, ut ostenderem quomodo poteram, ex sola differentia, quam inter Spiritum Nitri et Nitrum ipsum admittere tantum volui, nullâ salis fixi habitâ ratione, ejus Phænomena facillime explicare.

Quæ autem tradidi de Nitri inflammabilitate, et Spiritûs Nitri ἀφλογία nihil aliud supponunt, quam quod ad excitandam in aliquo corpore flammam requiratur materia, quæ ejus corporis partes disjungat agitetque; quæ duo quotidianam experientiam et Rationem satis docere puto.

Transeo ad experimenta, quæ attuli, non ut absolute, sed, ut expresse dixi, *aliquo modo*, meam explicationem confirmarem. In primum itaque experimentum, quod attuli, nihil Vir Clarissimus adfert, præter quod ipse expressissimis verbis notavi; de cæteris vero, quæ etiam tentavi, ut id, quod Vir Clarissimus mecum notat, minus suspicarer, nihil prorsus ait. Quod deinde in secundum experimentum adfert, nempe defæcatione ut plurimum liberari Nitrum a sale quodam, sal commune referente, id tantum dicit, sed non probat: ego enim, ut expresse dixi, hæc experimenta non attuli, ut iis ea, quæ dixi, prorsus confirmarem; sed tantum quia ea experimenta quæ dixeram, et Rationi ¹⁾ convenire ostenderam, illa aliquo modo confirmare viderentur. Quod autem ait, adscensum in stiriolas communem illi esse cum aliis salibus, nescio quid id ad rem faciat: concedo enim, alia etiam salia fæces habere, atque volatiliora reddi, si ab iis liberentur. In tertium etiam experimentum nihil video adferri, quod me tangat. In sectione quinta auctorem Nobilem culpæ Cartesium putavi, quod etiam in aliis locis, pro liber-

1) Ed. Pr.: *ratione*.

tate philosophandi cuivis concessa, utriusque Nobilitate illæsa fecit ; quod forte etiam alii, qui Cl. Viri scripta et Cartesii Principia legerunt, idem, nisi expresse moneantur, mecum putabunt. Necdum vido Cl. Virum suam mentem aperte explicare : nondum enim ait, an Nitrum Nitrum esse desinet, si ejus stiriolæ visibiles, de quibus tantum loqui ait, raderentur, donec in parallelipeda aut aliam figuram mutarentur.

Sed hæc relinquo, et ad id, quod Cl. Vir ad ea, quæ in Sectione 13—18. ponit, transeo, atque dico, me libenter fateri, hanc Nitri redintegrationem præclarum quidem experimentum esse ad ipsam Nitri naturam investigandam, nempe ubi prius principia Philosophiæ Mechanicæ noverimus, et quod omnes corporum variationes secundum Leges Mechanicæ fiant ; sed nego, hæc ex modo dicto experimento clarius atque evidentius sequi, quam ex aliis multis obviis experimentis, ex quibus tamen hoc non evincitur. Quod vero Vir Cl. ait, se hæc sua apud alios tam clare tradita et tractata non invenisse, forte aliquid in rationes Verulamii et Cartesii, quod ego videre non possum, habet, quo ipsas se refutare posse arbitratur. Eas hic non adfero, quia non puto Cl. Virum ipsas ignorare ; hoc tamen dicam, ipsos etiam voluisse, ut cum eorum Ratione convenirent Phænomena ; si nihilominus in quibusdam erraverunt, homines fuerunt ; humani nihil ab ipsis alienum puto. Ait porro, magnum discrimen intercedere inter ea (obvia scilicet et dubia, quæ attuli, experimenta) circa quæ, quid adferat Natura, quæque interveniant, ignoramus, et inter ea, de quibus certo constat, quænam ad ea adferantur. Verum nondum video, quod Clarissimus Vir nobis explicuerit naturam eorum, quæ in hoc subjecto adhibentur, nempe calcis Nitri, hujusque Spiritûs ; adeo ut hæc duo non minus obscura videantur, quam quæ attuli, calcem nempe communem et aquam. Ad lignum quod attinet, concedo id corpus esse magis compositum quam Nitrum ; sed quamdiu utriusque naturam, et modum, quo in utroque calor oritur, ignoreo, quid id quæso ad rem facit ? Deinde nescio, qua ratione Clar. Vir affirmare audet, se scire, quæ in hoc subjecto, de quo loquimur, Natura adferat. Qua quæso ratione nobis ostendere poterit, illum calorem non ortum fuisse a materia aliqua subtilestima ? An forte propterea, quod parum fuerit de pristino pondere desideratum ? Quamvis nihil desideratum fuisset, nihil meo quidem judicio concludere posset :

videmus enim, quam facile res ex parva admodum quantitate materiæ colore aliquo imbui possunt, neque ideo ponderosiora, quoad sensum, neque leviora fieri. Quare non sine ratione dubitare possum, an forte quædam non concurrerint, quæ nullo sensu observari potuissent; præsertim quamdiu ignoratur, quomodo omnes illæ Variationes, quas Vir Clar. inter experiendum observavit, ex dictis corporibus fieri potuerunt; imo pro certo habeo, calorem, et illam effervescentiam, quam Clar. Vir recitat, a materia adventitia ortas fuisse. Deinde puto, me facilius ex aquæ ebullitione (taceo jam agitationem) posse concludere, aëris concitationem causam esse, a qua sonus oritur, quam ex hoc experimento, ubi eorum, quæ concurrunt, natura plane ignoratur, et in quo calor etiam observatur, qui quomodo, sive a quibus causis ortus fuerit, nescitur. Denique multa sunt, quæ nullum prorsus spirant odorem, quorum tamen partes, si utcunque concitentur, atque incalescant, odor statim persentitur, et si iterum frigescent, nullum iterum odorem habent (saltem quoad humanum sensum), ut exempli gratia succinum, et alia, quæ etiam nescio an magis composita sint quam Nitrum.

Quæ ad Sectionem vigesimam quartam notavi, ostendunt, spiritum Nitri non esse purum Spiritum, sed calce Nitri aliisque abundare; adeoque me dubitare, an id, quod Vir Clarissimus ope libellæ deprehendisse ait, quod nempe pondus Spiritus Nitri, quem instillavit, pondus illius, quod inter detonandum perierat, fere exæquabat, satis caute observare potuit.

Denique, quamvis aqua pura, quoad oculum, salia alcalisata citius solvere possit; tamen, cum ea corpus magis homogeneum quam aër sit, non potest, sicuti aër, tot genera corpusculorum habere, quæ per omnis generis calcis poros se insinuare possint. Quare, cum aqua certis particulis unius generis maxime constet, quæ calcem ad certum terminum usque dissolvere possunt, aër vero non item, inde sequitur, aquam usque ad illum terminum longe citius calcem dissoluturam, quam aërem; sed, cum contra aër constet etiam crassioribus, et longe subtilioribus, et omnis generis particulis, quæ per poros longe angustiores, quam quos particulæ aquæ penetrare possunt, multis modis se insinuare possunt; inde sequitur, aërem, quamvis non tam cito atque aquam, nempe quia non tot particulis uniuscujusque generis constare potest, longe tamen melius atque subtilius dissolvere calcem Nitri posse, eamque languidiorem, ac proinde aptiorem

ad motum particularum Spiritus Nitri sistendum, reddere. Nam nullam aliam differentiam inter Spiritum Nitri et Nitrum ipsum adhuc agnoscere cogor ab experimentis, quam quod particulæ hujus quiescant, illius vero valde concitatæ inter sese agitentur; adeo ut eadem differentia, quæ est inter glaciem et aquam, sit inter Nitrum et ejus Spiritum.

Verum te circa hæc diutius detinere non audeo: vereor, ne nimis prolixus fuerim, quamvis, quantum quidem potui, brevitati studuerim; si nihilominus molestus fui, id, ut ignoscas, oro, simulque ut ea, quæ ab Amico libere et sincere dicta sunt, in meliorem partem interpreteris. Nam ego de his prorsus tacere, ut tibi rescriberem, inconsultum judicavi. Ea tamen apud te laudare, quæ minus placebant, mera esset adulatio, qua nihil in Amicitiiis perniciosius et damnosius censeo. Constitui igitur, mentem meam apertissime explicare; et nihil hoc viris Philosophis gratius fore judicavi. Interim si tibi videbitur consultius, hæc cogitata igni potius, quam Eruditissimo Domino Boylio tradere, in tua manu sunt; fac ut lubet, modo me tibi Nobilissimoque Boylio addictissimum atque amantissimum credas. Doleo, quod propter tenuitatem meam hoc non nisi verbis ostendere valeam; attamen, etc.

[Voorburgi, 17/27 Julii. 1663.]

EPISTOLA XIV (OLIM X).

Clarissimo Viro

B. D. S.

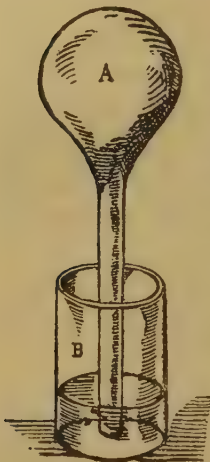
HENRICUS OLDENBURGIUS.

Clarissime Vir, Amice plurimum colende,

Commercii nostri literarii instaurationem in magna pono parte felicitatis. Scias itaque, me tuas, 17/27 Julii ad me datas, accepisse insigni cum gaudio, duplici imprimis nomine, tum quod salutem tuam testarentur, tum quod de tuæ erga me amicitiae constantia certiolem me redderent. Accedit ad cumulum, quod mihi nuncias, te primam et secundam Principiorum Cartesii partem, more Geometrico demonstratam, prælo commisisse, ejusdem unum alterumve exemplar liberalissime mihi

offerens. Accipio munus perlubenti animo, rogoque, ut istum sub prælo jam sudantem Tractatum, si placuerit, Domino Petro Serrario, Amstelædami degenti, pro me transmittas. In mandatis quippe ipsi dedi, ut ejusmodi fasciculum recipiat, et ad me per amicum trajicientem expediat.

Cæterum permittas tibi dicam, me impatienter ferre, te etiamnum suppressere ea scripta, quæ pro tuis agnoscis, in Republica imprimis tam libera, ut sentire ibi quæ velis, et quæ sentias dicere liceat. Perrumpere te velim ista repagula, imprimis cum subticere nomen tuum possis, et hac ratione extra omnem periculi aleam te collocare.

Nobilissimus Boylius peregre abiit: quamprimum reduxerit factus in Urbem, communicabo ipsi eam Epistolæ tuæ doctissimæ partem, quæ illum spectat, ejusque de conceptibus tuis sententiam, quam primum eam nactus fuero, rescribam. Puto, te jam vidisse ipsius Chymistam Scepticum, qui jamdudum ¹⁾ Latine editus, inque exterorum oris dispersus fuit, multa continens Paradoxa Chymico-Physica, et Spagyricorum principia Hypostatica (ut vocant) sub examen severum revocans.

Alium nuper edidit libellum, qui forte necdum ad Bibliopolas vestros pervenit: quare eum hoc involucro tibi mitto, rogoque peramanter, ut hoc munusculum boni consulas. Continet libellus, ut videbis, defensionem virtutis Elasticæ Aëris contra quendam

Franciscum Linum, qui funiculo quodam, intellectum juxta ac sensum omnem fugiente, Phænomena, in Experimentis novis Physico-Mechanicis Domini Boylii recitata, explicare satagit. Evolve et expende libellum, et tua de eo animi sensa mihi deprome.

Societas nostra Regia institutum suum gnaviter pro viribus prosequitur, intra experimentorum observationumque cancellos sese continens, omnesque Disputationum anfractus devitans.

Egregium nuper captum fuit experimentum, quod valde tor-

¹⁾ Editio Latina Roterodami anno 1662. prodiit ex officina Arnoldi Leers.

quet Vacuistas, Plenistis vero vehementer placet. Est vero tale. Phiala vitrea A, repleta ad summitatem aquâ, orificio ejus in vas vitreum B, aquam continens, inverso, imponatur Recipienti Novæ Machinæ Pneumaticæ Domini Boylei; exhauriatur mox aër ex Recipiente: conspiciuntur bullæ magnâ copiâ ex aqua in Phialam A adscendere, et omnem inde aquam in vas B, infra superficiem aquæ ibi contentæ, depellere. Relinquantur in hoc statu duo vascula ad tempus unius alteriusve diei, aëre identidem ex dicto Recipiente crebris exantlationibus evacuato. Tum eximantur e Recipiente, et Phiala A repleatur hac aqua, aëre privata, rursumque invertatur in vas B, ac Recipienti denuo utrumque vas includatur. Exhausto iterum Recipiente per debitas exantlationes, conspicietur forte bullula quædam ex collo Phialæ A adscendere, quæ ad summitatem emergens, et continuatâ exantlatione seipsam expandens, rursum omnem depellet aquam ex Phiala, ut prius. Tum Phiala iterum ex Recipiente eximatur, et exhaustâ aëre aquâ ad summum repleatur, invertaturque, ut prius, et Recipienti immittatur. Tum aëre probe evacuetur Recipiens, eoque rite et omnino evacuato, remanebit aqua in Phiala sic suspensa, ut nullatenus descendat. In hoc experimento causa, quæ juxta Boyleum sustinere aquam in experimento Torricelliano statuitur (aër nempe, aquæ in vasculo B incumbens) ablata plane videtur, nec tamen aqua in Phiala descendit. Plura statueram hic subjungere, sed amici et occupationes me avocant.

Non possum claudere literas, quin iterum iterumque tibi inculcem publicationem eorum, quæ tu ipse es meditatus. Nunquam desistam te hortari, donec petitioni meæ satisfeceris. Interea temporis, si quædam contentorum illorum capita mihi impertiri velles, oh! quam te deperirem, quantaque necessitudine me tibi obstrictum judicarem! Valeas florentissime, meque ut facis amare pergas,

Tui studiosissimum et Amicissimum

HENR. OLDENBURG.

Londini, 31. Julii [f. 10. Aug., ut habet Vers.
Belg. secundum stylum novum], 1663.

EPISTOLA XV.
D^o. LUDOVICO MAJERO
S. P. D.
B. DE SPINOZA.

E. schedis Victoris Cousin hanc deprompsit Fred. Pollock:
Spinoza, Lond. 1880, p. 448.

Amice suavissime

Præfationem, quam mihi per amicum nostrum de Vries misisti, en tibi per eundem remitto. Pauca, ut ipse videbis, in margine notavi, sed adhuc pauca supersunt, quæ tibi per literas significare consultius duxi. Nempe 1. ubi pag. 4 lectorem mones, qua occasione ¹⁾ primam partem composuerim, vellem ut simul ibi, aut ubi placuerit, etiam moneres, me eam intra duas hebdomadas composuisse. hoc enim præmonito nemo putabit, hæc adeo clare proponi, ut quæ clarius explicari non possent, adeoque verbulo uno aut altero, quod forte hic illic obscurum offendit ¹⁾, non hærebunt. 2°. vellem moneres, me multa alio modo quam a Cartesio demonstrata sunt demonstrare, non ut Cartesium corrigam, sed tantum ut meum ordinem melius retineam, et numerum axiomaticum non ita augerem. et hac etiam de causa multa, quæ a Cartesio nuda sine ulla demonstratione proponuntur, demonstrare, et alia, quæ Cartesius missa fecit, addere debuisse. denique enixissime te rogare volo, amice charissime, ut illa, quæ in fine scripsisti, in illum homunculum missa faceres, ipsaque prorsus deleres. Et quamvis ad hoc te rogandum multæ me moveant rationes, unam tantum reddam; vellem enim, ut omnes sibi facile persuadere possint, hæc in omnium hominum gratiam evulgari, teque in hoc libello edendo solo veritatis propagandæ desiderio teneri, teque adeo maxime curare, ut hoc opusculum omnibus gratum sit, hominesque ad veræ philosophiæ studium benevole atque benigne invitare omniumque utilitati studere. quod facile unusquisque credet, ubi neminem lædi videbit, nec aliquid proponi, quod alicui offendiculo esse potest. Quod si tamen postea vir iste, aut alius, suum malevolum

¹⁾ In autographo *occasione* et *ofendit* leguntur, quæ sunt viri Hispanice docti. Contra in voce *promiserat* (p. 53) litera *s* perperam duplicata est.

animum ostendere velit: tum ejus vitam et mores non sine applausu depingere poteris. Peto igitur, ut eousque expectare non graveris, teque exorare sinas, et me tibi addictissimum credas, atque

omni studio tuum

B. DE SPINOZA.

Voorburgi 3. augusti 1663.

Amicus de Vries hæc secum ferre promiserat ¹⁾, sed quia nescit quando ad vos reversurus est, per alium mitto.

His tibi simul mitto partem scholii prop. 27. partis 2. sicut pagina 75. incipit, ut ipsum typographo tradas, et denuo imprimatur.

Hæc quæ hic mitto debent necessario denuo imprimi et 14. vel 15. regulæ addi debent, quæ commode possunt intertexi.

EPISTOLA XVI (OLIM XI).

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Præstantissime Vir, et Amice Colendissime,

Vix tres quatuorve dies sunt elapsi, ex quo Epistolam par tabellionem ordinarium ad te dabam. Memineram ibi cujusdam libelli a Domino Boylio conscripti, et tibi transmittendi. Non tum affulgebat spes tam cito nanciscendi amicum, qui eum perferret. Ex eo tempore se obtulit quidam opinione mea celerius. Accipias igitur nunc, quod tunc mitti non poterat, unaque Domini Boylii, qui nunc rure in Urbem reversus est, salutem officiosissimam. Rogat ille, ut Præfationem in Experimenta ipsius circa Nitrum factam consulas, intellecturus inde verum, quem sibi præstituerat in eo Opere, scopum; ostendere videlicet, resurgentis²⁾ Philosophiæ solidioris placita claris experimentis illustrari, et hæc ipsa sine Scholarum formis, qualitatibus, elementis nugatoriis optime explicari posse; neutiquam autem in se suscepisse, naturam Nitri docere, vel etiam improbare ea, quæ de

1) Respice pag. 52. ann.

2) Ed. Pr.: *resurgenti*.

materiæ homogeneitate, deque corporum differentiis, ex motu et figura, etc. duntaxat exorientibus, a quoquam tradi possunt. Hoc duntaxat se voluisse ait, texturas corporum varias, varia eorum discrimina inducere, ab iisque diversa admodum effecta proficisci, riteque inde, quamdiu ad primam materiam resolutio facta non fuerit, heterogeneitatem aliquam a Philosophis et aliis concludi. Nec putem, in rei fundo inter te et Dominum Boyleum dissensum esse. Quod vero ais, omnem calcem, cujus meatûs angustiores sunt, quam ut particulas Nitri continere queant, quorumque parietes languidi sunt, aptam esse ad motum particularum Nitri sistendum, proindeque ad ipsum Nitrum redintegrandum; respondet Boyleus, si cum aliis calcibus Spiritus Nitri misceatur, non tamen cum ipsis verum Nitrum compositum iri.

Quoad Ratiocinationem, qua ad evertendum vacuum uteris, attinet, ait Boyleus, se eam nosse et prævidisse, at in ipsa nequam acquiescere: qua de re alibi dicendi locum fore asserit.

Petiit, ut te rogarem, an suppeditare ipsi exemplum possis, in quo duo corpora odora, in unum conflata, corpus plane inodorum (Nitrum scilicet) componant. Tales ait esse partes Nitri, Spiritum quippe ipsius teterrimum spargere odorem, Nitrumque fixum odore non destitui.

Rogat porro, ut probe consideres, an probam institueris inter glaciem aquamque cum Nitro ejusque Spiritu comparisonem: cum tota glacies non nisi in aquam resolvatur, glaciesque inodora, in aquam relapsa, inodora permaneat; discrepantes vero qualitates inter Nitri spiritum ejusque salem fixum reperiantur; uti Tractatus impressus abunde docet.

Hæc et similia, inter disserendum de hoc argumento, ab Illustri Authore nostro accipiebam; quæ, per memoriæ meæ imbecillitatem, cum multa ejus fraude potius, quam existimatione, me repetere certus sum. Cum de rei summa concentiat, nolim hæc ulterius exaggerare; potius author essem, ut ingenia jungatis uterque ad Philosophiam genuinam solidamque certatim excolendam. Te imprimis monere mihi fas sit, ut principia rerum pro Mathematici tui ingenii acumine consolidare pergas: uti Nobilem meum amicum Boyleum sine mora pellicio, ut eandem experimentis et observationibus, pluries et accurate factis, confirmet illustretque. Vides, Amice Charissime, quid moliar, quid ambiam. Novi nostrates hoc in Regno Philosophos suo muneri experimentali nequaquam defuturos; nec minus per-

suasum mihi habeo, te quoque provincia tua gnaviter perfun-
 turum, quicquid ogganniat vel criminetur sive Philosophorum
 sive Theologorum vulgus. Cum literis prægressis jam te fuerim
 pluribus ad hoc ipsum hortatus, nunc me reprimō, ne fastidium
 tibi creem. Hoc saltem peto ulterius, ut quæcunque eorum typis
 jam mandata sunt, quæ vel in Cartesium es commentatus, vel
 ex intellectus tui scriniis propriis depromisti, quanto ocius mihi
 transmittere per Dominum Serrarium digneris. Habebis me
 tanto arctius tibi devinctum, intelligesque quavis data occasione,
 me esse

Tui Studiosissimum

HENR. OLDENBURG.

Londini, 4. August. 1663.

EPISTOLA XVII (OLIM XXX).

Viro Doctissimo ac Prudentissimo

PETRO BALLING

B. D. S.

Versio 1).

Dilecte Amice,

Postrema tua, 26. elapsi mensis, ni fallor, scripta, recte ad
 meas manus pervenit. Non exigua me ea tristitia ac sollicitudine
 affecit; licet eadem valde decreverit, ubi tuam prudentiam et
 animi fortitudinem perpendo, quibus fortunæ, vel potius opini-
 onis incommoda eo tempore, quo validissimis te oppugnante
 armis, contemnere nosti. Mea tamen indies accrescit sollicitudo;
 et propterea per nostram ego te amicitiam oro atque obsecro, ne
 multis ad me scribere tibi grave sit. Quantum omina, quorum
 mentionem facis, attinet, nempe quod infante tuo adhuc sano et
 valente tales gemitus audiveris, quales edebat quum ægrotabat,
 et paulo post fatis concedebat; existimarem ego, hunc verum
 non fuisse gemitum, sed non nisi tuam imaginationem; quia ais,
 quod, quum te levabas, et, ut audires, te componebas, tam clare

1) Hanc non fecerunt, sed ab ipso Spinoza factam esse arbitrabantur veteres editores,
 quandoquidem in Vers. Belg. margine Latina verba afferuntur.

eos non audiveris, quam antea, vel postea, quum in somnum relapsus fueris. Profecto hoc ostendit, eos gemitus non nisi meram fuisse imaginationem, quæ soluta et libera certos gemitus efficacius et vividius imaginari potuit, quam eo tempore, quo te erigebas, ut ad certum locum auditum dirigeres. Quod hic dico, alio casu, qui mihi elapsa hieme Rhenoburgi ¹⁾ accidit, confirmare, simulque explicare possum. Quum quodam mane, lucente jam coelo, ex somnio gravissimo evigilarem, imagines, quæ mihi in somnio occurrerant, tam vivide ob oculos versabantur, ac si res fuissent veræ, et præsertim cujusdam nigri et scabiosi Brasiliiani, quem nunquam antea videram. Hæc imago partem maximam disparebat, quando, ut me alia re oblectarem, oculos in librum vel aliud quid defigebam: quamprimum vero oculos a tali objecto rursus avertebam, sine attentione in aliquid oculos defigendo, mihi eadem ejusdem Æthiopis imago eadem vividitate, et per vices, apparebat, donec paulatim circa caput dispareret. Dico, idem, quod mihi in sensu meo interno visus occurrit, in tuo occurrisset auditu. Sed quoniam causa longe diversa fuit, casus tuus, non vero meus, omen fuit. Ex eo, quod jam narrabo, res clare deprehendetur. Effectus imaginationis ex constitutione vel Corporis vel Mentis oriuntur. Hoc, ut omnem evitem prolixitatem, impræsentiarum sola experientia probo. Experimur febres, aliasque corporeas alterationes, deliriorum causas esse, et eos, qui tenacem habent sanguinem, nihil aliud quam rixas, molestias, cædes, hisque similia imaginari. Videmus etiam imaginationem tantummodo ab animæ constitutione determinari; quandoquidem, ut experimur, intellectus vestigia in omnibus sequitur, et suas imagines ac verba ex ordine, sicuti suas demonstrationes intellectus, concatenat et invicem connectit; adeo ut fere nihil possimus intelligere, de quo imaginatio non aliquam e vestigio formet imaginem. Hoc cum ita sit, dico, omnes imaginationis effectus, qui a corporeis causis procedunt, nunquam rerum futurarum posse esse *omina*; quia eorundem causæ nullas res futuras involvunt. Sed vero imaginationis effectus, vel imagines, quæ originem suam ab Mentis constitutione ducunt, possunt alicujus rei futuræ esse *omina*; quia Mens aliquid, quod futurum est, confuse potest præsentire. Quare id adeo firmiter et vivide potest sibi imaginari, ac si ejusmodi res

2) Itaque aut Voorburgo amicos revisurus illuc reversus erat, aut epistola anni 1663 est. Cf. supra pag. 43.

esset præsens; nempe, pater (ut tui simile adducam exemplum) adeo filium suum amat, ut is et dilectus filius quasi unus idemque sint. Et quoniam (juxta id, quod alia occasione demonstravi) filii essentiæ affectionum, et quæ inde sequuntur, necessario in Cogitatione dari debet idea, et pater, ob unionem, quam cum filio suo habet, pars memorati filii est, etiam necessario patris anima de essentia ideali filii, et ejusdem affectionibus, et iis, quæ inde sequuntur, participare debet, ut alibi prolixius demonstravi. Porro, quoniam patris anima idealiter de iis, quæ essentiam filii consequuntur, participat, ille (ut dixi) potest interdum aliquid ex iis, quæ ejus essentiam consequuntur, tam vivide imaginari, ac si id coram se haberet, si nimirum sequentes concurrunt conditiones: I. si casus, qui filio in vitæ decursu accidet, notabilis erit; II. si talis erit, quem facillime imaginari possumus; III. si tempus, quo hic continget casus, non admodum remotum est; IV. denique si corpus bene constitutum est; non tantum quod sanitatem spectat, sed etiam si liberum, et omnibus curis et negotiis vacuum est, quæ externe sensus turbant. Huic rei inservire quoque potest, quod ea cogitemus, quæ ut plurimum his similes excitant ideas. Exempli gratia, si, interea dum cum hoc illove loquimur, gemitus audimus, plerumque fiet, ut, ubi de eodem homine iterum cogitamus, ii gemitus, quos auribus percipiebamus, quum cum ipso loquebamur, in memoriam sint venturi. Hæc, amice dilecte, mea de tua Quæstione est sententia. Brevissimus, fateor, fui; sed dedita opera, ut materiam prima quavis occasione ad me scribendi tibi suppeditarem, etc.

Voorburgi, 20 Julii 1664 (?).

EPISTOLA XVIII (OLIM XXXI).

Clarissimo Viro

B. D. S.

GUILIELMUS DE BLYENBERGH.

Versio ¹⁾.*Mi Domine, et Amice ignote,*

Jam sæpiusculè tuum Tractatum, una cum ejus Appendice, nuper in lucem editum, attente evolvi. Magis me decebit, quam alium, ut ²⁾ tibi narrem summam quam in eo reperi soliditatem, et quam inde percepi voluptatem; id tamen reticere nequeo, quod, quo frequentius cum attentione eum percurro, eo magis mihi placeat, et continuo aliquid observem, quod antea non animadverteram. Verumenimvero (ne hac in Epistola Adulator videar) nolo ejus Auctorem nimium admirari: Novi, Deos omnia laboribus vendere. Ne autem te in admiratione nimis diu detineam, quis sit, et quî fiat, ut tibi ignotus tanta ad te scribendi libertate utatur, dicam tibi, eum esse, qui, desiderio puræ of sinceræ veritatis impulsus, in brevi hac et fragili vita pedes suos in scientia, quantum humanum nostrum patitur ingenium, figere studet: quique nullum alium, ad indagandum veritatem, scopum sibi præfixit, quam ipsam veritatem; quique scientiâ nec honores nec divitias, sed meram veritatem, tranquillitatemque tanquam veritatis effectum, sibi acquirere conatur; et qui, ex omnibus veritatibus ac scientiis, nullis magis quam Metaphysicis, si non omnibus saltem aliqua earum parte, se oblectat: et qui omnem suam vitæ delectationem in eo collocat, ut horas otiosas et subcisivas in iis transigat. Verum nec quivus adeo beatus est, nec tantum adhibet studium, quantum mihi persuadeo te adhibuisse, et propterea quivis eo perfectionis non pervenit, quo te jam pervenisse, ex opere tuo perspicio. Verbo

¹⁾ In Vers. Belg. margine Latina verba non lauduntur; itaque ipsum Blyenberghii epistolam illic repeti apparet. Cff. quæ ad ep. XX notaturi sumus. At quoniam ad Spinozam cognoscendum nihil facit, exemplar vernaculè scriptum hic omittimus. Versio-nem Latinam alicui ex amicis tribuendam opinamur.

²⁾ Ex. Belg. — Ed. Lat. *ut aliis, quam.*

ut absolvam, is ipse est, quem familiarius cognoscere tibi licebit, si eum tibi tantopere devincire placeat, ut aperias et quasi perfores hærentes ejus cogitationes.

Sed ad Tractatum tuum redeo. Quemadmodum inibi multa inveni, quæ summopere palato arridebant, ita etiam quædam obtulerunt sese concoctu difficilia, quæque mihi tibi ignoto ita objicere haud æquum foret, eoque magis quod, grata nec ne hæc sint futura, me latet; et hæc est causa, cur hæc præmittam, et rogem, an liceat, si his vesperis Hiemalibus tempus superfuert, tibi que placuerit ad meas difficultates, quæ mihi in libro tuo adhuc restant, respondere, nonnullas earum transmittere; hac tamen lege et obtestatione, ne ego rei magis necessariæ tibi que magis acceptæ impedimento sim: quoniam nihil intensius, juxta promissa in libro tuo facta, quam latiore opinionum tuarum explicationem ac editionem desidero. Ipse id, quod tandem calamo et chartæ credo, coram salute impertitâ præstitissem; quia vero primo tuum hospitium mihi ignotum erat, dein morbus contagiosus, et denique munus meum impediebant, hoc ipsum in aliud ac aliud tempus dilatum est.

Ne vero hæc epistola plane sit vacua, at quia simul spe ducor, non tibi fore ingratum, unicum tantum tibi proponam: nempe, te passim, tam in Principiis quam in Cogitatis Metaphysicis, statuere, sive ut propriam sententiam, sive ut Cartesium, cujus Philosophiam docebas, explicares, creare et conservare, unum et idem esse (quod per se adeo clarum est iis, qui eo suas cogitationes direxerunt, ut etiam prima sit notio), et Deum non modo Substantias, sed etiam motum in Substantiis creasse, hoc est, Deum non solum Substantias in statu suo, continua creatione, verum etiam earundem motum ac conatum conservare. Deus, verbi causâ, non tantum efficit, ut anima, immediatâ Dei voluntate atque operatione (perinde est, quomodo id nomines) diutius existat, inque suo perseveret statu; verum etiam causa est, ut tali modo sese ad animæ motum habeat: hoc est, quemadmodum continua Dei creatio efficit, ut res diutius existant, ita quoque conatus vel rerum motus per eandem causam fit in rebus; quandoquidem extra Deum nulla motûs datur causa. Sequitur igitur, Deum non tantum causam esse Substantiæ Mentis, sed etiam cujuscunque conatus vel motus Mentis, quem voluntatem nuncupamus, veluti passim statuis; ex qua assertionem etiam necessario sequi videtur, vel nil mali in motu sive mentis

voluntate ¹⁾ esse, vel Deum ipsum illud malum immediate operari. Nam ea quoque, quæ mala apellamus, per animam, et consequenter per ejusmodi immediatum influxum et Dei concursum ¹⁾ fiunt. Exempli gratia, Anima Adami vult edere de fructu prohibito; efficitur ergo, juxta superius tradita, non tantum ut illa Adami voluntas per Dei influxum velit, sed etiam, quemadmodum statim ostendetur, ut tali modo velit; adeo ut ille Adami prohibitus actus, quatenus Deus non modo voluntatem ejus movebat, sed et quatenus eam tali modo movebat, vel in se non sit malus, vel ut Deus ipse illud operari videatur, quod nos malum vocamus. Nec aut tu aut D. Cartesius hunc nodum solvere videris, dicendo malum esse *Non Ens*, cum quo Deus non concurrat: unde enim voluntas edendi aut voluntas Diabolorum ad superbiam procedebat? Nam quoniam voluntas (ut recte animadvertis) non sit diversum quid ab ipsa Mente, sed sit hic aut ille motus, vel Mentis conatus ¹⁾, tam ad hanc quam ad illam motionem concursu Dei ei opus erit; jam vero Dei concursus, ut ex scriptis tuis intelligo, nihil aliud est, quam rem per suam voluntatem hoc vel illo pacto determinare: sequitur, ergo Deum æque cum mala voluntate, quatenus mala est, ac cum bona, quatenus bona est, concurrere, hoc est, eam determinare. Nam voluntas Dei, quæ causa absoluta est omnium quæ existunt, tam in substantia quam in conatu, videtur etiam prima causa esse malæ voluntatis, quatenus mala est. Deinde nulla in nobis fit voluntatis determinatio, quin Deus eam ab æterno sciverit; alioquin, si nesciverit, in Deo imperfectionem statuimus; sed quæ Deus illam aliter sciverit, quam ex suis Decretis? Sunt igitur ejus Decreta nostrarum determinationum causa; et ita rursum sequi videtur, malam voluntatem vel non esse malum quid, vel Deum illius mali causam esse immediatam, et id operari. Neque hic Distinctio Theologorum, de differentia inter actum et malum actui adhærens, locum habere potest: nam Deus cum actum tum modum actûs decrevit, hoc est, Deus non solummodo decrevit, ut Adamus ederet, verum etiam, ut necessario contra mandatum ederet. Adeo ut iterum sequi videatur, vel *τὸ* edere Adami adversus præceptum non esse malum, vel Deum ipsum illud operari.

¹⁾ Intellige: *in mentis motu sive voluntate* et mox: *Dei influxum et concursum*; deinde: *Mentis motus vel conatus* (Ex. Belg.).

Hæc sunt, Vir Clarissime ¹⁾, quæ in præsentia in Tractatu tuo percipere nequeo: extrema namque utrinque statuere durum est. Tale autem responsum a perspicaci tuo iudicio et industria, quod mihi faciat satis, exspecto, et spero me sequentibus meis ostensurum quantum tibi propterea debeam. Certo tibi, Vir Clar. ¹⁾, persuadeas, me hæc nulla alia de causa, quam studio veritatis quærere: liber sum, nulli adstrictus professioni, honestis mercaturis me alo, et tempus, quod mihi reliquum est, hisce rebus impendo. Submisce quoque rogo, ut meæ difficultates tibi non sint ingratae; si ad hasce respondere animus est, id quod ardentissime cupio, scribe ad, etc. ²⁾.

GUIL. DE BLYENBERGH.

Dordraci 12. Decemb. 1664.

EPISTOLA XIX (OLIM XXXII).

Viro Doctissimo ac Prudentissimo

GUILIELMO DE BLYENBERGH

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Versio ³⁾.

Amice Ignote,

Epistolam tuam 12. Decembris datam, et in alia inclusam, scripta 24. ejusdem mensis, 26. Schiedami demum accepi; unde intensum tuum veritatis amorem, eamque solummodo omnium studiorum tuorum scopum esse, intelligebam: quod me, qui etiam in nihil aliud animum intendo, ut concluderem coëgit, non tantum petitionem, nempe ut ad tuas, quas jam mittis et imposterum mittes, Quæstiones pro viribus mei intellectus responderem, plene concedere, verum omnia quoque pro mea

1) Ex. Belg.: *Waerde Heer*, id est. *Domine carissime*.

2) Ex. Belg. hæc addit: *onderwyle sal ick zijn en blyven*,

MIJN HEER

U E. Dienstwillige dienaar,

W. VAN BL.

3) Ipsi Spinozæ tribuenda. Nam etsi exemplum vernaculum habere poterant veteres editores, tamen in margine Ed. Belg. Latina vocabula adscripta sunt. Nec in exemplo ilo erat *Waardste Vriend* nec *Amice Ignote*, quæ in Operibus Posth. leguntur. Cf. pag. 69.

parte conferre, quæ ulteriori notitiæ sinceræque amicitiae inservire queunt. Quantum enim ad me attinet: Nullas ex omnibus rebus, quæ in potestate mea non sunt, pluris facio, quam cum Viris veritatem sincere amantibus foedus inire amicitiae; quia credo, nos nihil omnino in mundo, quod nostræ potestatis non est, tranquillius, quam istiusmodi homines, posse amare; quoniam tam impossibile est amorem dissolvere, quem ii erga invicem habent, eo quod amore, quem unusquisque erga veritatis cognitionem habet, fundatus est, quam ipsam veritatem semel perceptam non amplecti. Est insuper summus ac gratissimus, qui in res ¹⁾, quæ nostri arbitrii non sunt, dari potest: quandoquidem nulla res, præter veritatem, diversos sensus et animos penitus unire valet. Taceo maximas utilitates, quæ inde fluunt, ut rebus, quas procul dubio ipse nosti, diutius te non detineam, quod tamen huc usque feci, quo eo melius ostenderem, quam gratum mihi et imposterum futurum sit, occasionem nancisci ad meum tibi officium præstandum.

Ut autem præsentem captem, propius accedam, et ad Quæstionem tuam respondebo, quæ in eo vertitur cardine, nimirum, Quod clare videatur sequi, tam ex Dei Providentia, quæ ab ejus Voluntate non differt, quam ex Dei Concursu, rerumque Creatione continua, vel nulla dari peccata nullumve malum, vel Deum ea peccata atque illud malum efficere. Verum non explicas, quid per malum intelligas, et quantum ex exemplo de determinata voluntate Adami perspicere licet, videris per malum intelligere ipsam voluntatem, quatenus tali modo determinata conciperetur, vel quatenus Dei mandato repugnaret, et propterea ais, magnam esse absurditatem (ut et ego, si se ita res haberet) alterutrum horum statuere, nempe, Deum ipsum res, quæ contra suam voluntatem sunt, operari, vel eas bonas fore, licet voluntati Dei repugnarent. Quoad me, non possum concedere, peccata et malum quid positivum, esse, multo minus, aliquid esse aut fieri contra Dei voluntatem. Econtra dico, non solum peccata non esse quid positivum, verum etiam affirmo, nos non nisi improprie vel humano more loquendo dicere posse, nos erga Deum peccare, ut cum dicimus, homines Deum offendere.

Nam, primum quod spectat, novimus, quicquid est, in se consideratum sine respectu ad aliud quid, perfectionem includere,

1) Ed. Pr. *quæ in rebus*.

quæ sese eo usque in quacunque re extendit, quo se extendit ipsa rei essentia: nam essentia etiam nihil aliud est. Sumo, exempli gratia, consilium sive determinatam Adami voluntatem ad edendum de fructu prohibito: hoc consilium, sive illa determinata voluntas, in se solâ considerata tantum perfectionis includit, quantum realitatis exprimit; et hoc inde intelligi potest, nempe, quod in rebus nullam imperfectionem possimus concipere, nisi ad alias res attendamus, quæ plus habent realitatis; et propterea in Adami decreto, quando illud in se consideramus, nec cum aliis perfectioribus, perfectionemve statum ostendentibus, comparamus, nullam poterimus invenire imperfectionem; imo cum infinitis aliis comparare respectu illius longe perfectioribus, uti lapidibus, truncis, etc. licet. Et hoc quivis revera quoque concedit, nam quilibet res, quas in hominibus detestatur, cumque aversione contemplatur, in animalibus cum admiratione intuetur, uti apum bella, atque columbarum zelotypiam, etc. quæ in hominibus spernuntur, et nihilominus ob ea animalia perfectiora judicamus. Hæc cum ita sint, clare sequitur, peccata, quandoquidem ea nil nisi imperfectionem indicant, non posse in aliquo consistere, quod realitatem exprimit, sicuti Adami decreto ejusque executione.

Præterea neque dicere valemus, Adami voluntatem cum Lege Dei pugnare, ac ideo illam esse malam, quia Deo displiceret: nam, præterquam quod magnam in Deo poneret imperfectionem, si quicquam contra ejus Voluntatem fieret, sique quid desideraret, cujus compos non fieret, ejusque natura tali modo determinata esset, ut, quemadmodum creaturæ, cum his Sympathiam, cum illis Antipathiam haberet; etiam omnino cum voluntate Divinæ naturæ pugnaret. Quia enim illa ab ejus intellectu non discrepat, impossibile æque est, aliquid fieri contra ejus Voluntatem, ac contra ejus Intellectum; hoc est, id, quod contra ejus Voluntatem fieret, talis deberet esse naturæ, ut ejus etiam Intellectui repugnaret, ut Quadratum Rotundum. Quandoquidem ergo voluntas decretumve Adami, in se spectatum, nec malum nec quoque, proprie loquendo, contra Dei Voluntatem erat; sequitur, Deum ejus causam posse, immo, juxta eam rationem, quam animadvertis, debere esse. Non vero quatenus malum erat: nam malum, quod in eo erat, non erat aliud, quam privationis status, quem propter illud opus Adamus amittere debebat; et certum est, Privationem non esse quid positivum,

eamque respectu nostri, non vero Dei intellectus ita nominari. Hoc autem hinc oritur, quia cuncta ejusdem generis singularia, ea omnia, verbi gratia, quæ externam hominum figuram habent, una eademque Definitione exprimimus, et idcirco iudicamus, ea omnia æque apta esse ad summam perfectionem, quam ex ejusmodi Definitione deducere possumus; quando autem unum invenimus, cujus opera cum ista pugnant perfectione, tunc id ea privatum esse iudicamus, et a sua natura aberrare; quod haud faceremus, si id ad ejusmodi definitionem non retulissemus, talemque ei naturam affinxissemus. Quoniam vero Deus res nec abstracte novit, nec id genus generales format definitiones, nec plus realitatis rebus competit, quam iis Divinus intellectus et potentia immisit et revera tribuit, manifesto sequitur, privationem istam solummodo respectu nostri intellectus, non vero respectu Dei dici posse.

Hisce, mihi ut videtur, Quæstio penitus soluta est. Ut vero viam magis planam reddam, omnemque scrupulum evellam, necesse habeo, ad has duas sequentes Quæstiones respondere. Nempe primo, quare S. Scriptura dicat, Deum flagitare, ut se improbi convertant, et etiam, quare Adamo prohibuerit ex arbore non edere, cum tamen contrarium conclusisset. Secundo, quod ex dictis meis sequi videatur, improbos superbia, avaritia, desperatione, etc. æque Deum colere, ac probos generositate, patientia, amore, etc., propterea quod Dei voluntatem exsequuntur.

Ad primum ut respondeam dico, Scripturam, quia plebi præcipue convenit et inservit, continuo humano more loqui: plebs etenim rebus sublimibus percipiendis inepta est. Et hæc est ratio, cur mihi persuadeam, ea omnia, quæ Deus Prophetis revelavit ad salutem esse necessaria, legum modo scribi; et hoc pacto integras Parabolas Prophetæ finxerunt. Nempe primo Deum, quia salutis et perditionis media revelarat, quorumque erat causa, instar Regis ac Legislatoris adumbrarunt; media, quæ nil nisi causæ sunt, Leges appellarunt, et ad modum Legum conscripserunt; salutem perditionemque, quæ nil nisi effectus sunt, qui necessario ex illis mediis fluunt, tanquam præmium et poenam proposuerunt. Atque juxta hanc Parabolam magis quam juxta veritatem omnia sua verba ordinarunt, Deumque ad instar hominis passim expresserunt, modo iratum, modo misericordem, jam futura desiderantem, jam zelo et suspicione captum,

quin ab ipso Diabolo deceptum; adeo ut Philosophi, et simul omnes, qui sunt supra Legem, hoc est, qui Virtutem non ut Legem sed ex amore, quia præstantissima est, sequuntur, ejusmodi verbis non debeant offendi.

Edictum ergo Adamo factum in hoc solummodo consistebat, nempe quod Deus Adamo revelavit, τὸ edere ex illa arbore mortem operari, quemadmodum et nobis per naturalem intellectum revelat, venenum esse mortiferum. Si vero roges, in quem finem hoc ei revelaret? responsum do, ut eum tanto scientiâ perfectionem redderet. Deum ergo interrogare, quamobrem ipsi perfectionem non dederit voluntatem, est æque absurdum, ac interrogare, cur circulo omnes globi proprietates non fuerit largitus, uti ex supra dictis perspicue sequitur, et ego Scholio Prop. 15. Partis primæ Princip. Cartes. more Geometrico demonstrat. demonstravi.

Secundam difficultatem quod attinet, verum quidem est, impios Dei voluntatem suo modo exprimere; ideo tamen cum probis nullatenus sunt comparandi: quo enim Res aliqua plus perfectionis habet, eo etiam magis de Deitate participat, Deique perfectionem exprimit magis. Quum ergo probi inæstimabiliter plus perfectionis quam improbi habeant, virtus eorum cum improborum virtute comparari nequit, eo quod improbi amore Divino, qui ex Dei profluit cognitione, et quo solo nos pro humano nostro intellectu Dei servi dicimur, carent. Imo, quia Deum non cognoscunt, non sunt nisi instrumentum in manu Artificis, quod inscium servit, et serviendo consumitur; probi contra conscii serviunt, et serviendo perfectiores evadunt.

Addimus ipsius auctoris verba Hollandica, quæ in diario anni 1705. publici juris fecit Franciscus Halma ex autographo hodie deperdito. Quod accurate ab illo descriptum esse, probatur Epistolâ XXVII simul expressâ cujusque archetypum habemus.

(Boekzaal der Geleerde Werrelt, Maart—April 1705, blz. 352 vv.)

Myn Heer, en seer aangename vriend.

U. E. brief van den 12. ingesloote in een ander van den 21 december, heb ik op den 26 dito, synde te schidam, eerst ontfangen, uyt de welke verstant syn E. groote liefde tot de waarhyt, en dat zy alleen het doel van al syn geneegentheeden is, dat my, die ook niet anders beoogt, heeft doen besluyten niet alleen U E. verzoek, namelyk

van op de vraagen, die hy nu sent, en in gevolgig senden sal, nae myn verstant te willen antwoorden, volkoomentlyk toe te staan, maar ook van myn kant alles te doen dat tot naarder kennis, en oprechte vriendschap sal konnen strekken. Want voor my van al die dingen, die buyten myn maght syn, geen grooter aght als de eer te moogen hebben, van met luyde, die de waarhyt oprechtlyk beminnen, in verbont van vrientschap te treede, om dat ik geloof, dat wy niets ter werelt, dat buyten onse maght is, gerustigh konnen beminnen, dan sodanige menschen; doordien de liefde, die alsulke tot malkander draage, om dat sy gegront is op die, die ieder tot de kennis der waarhyt heeft, so onmog'lyk is te scheiden, als de waarhyt, eens gevat synde, niet te omhelse. daar by is sy de grootste, en aangenaamste, die tot dingen, die buyten onse maght syn, kan gegeven worden; over-[353]mits geen ding, behalve de waarhyt, kan verscheide sinnen en gemoederen teenemaal vereenigen. ik versweig de oovergroote nuttigheeden die 'r uyt volgen, om UEd. niet langer op te houden met dingen die hy, ongetwyfelt, selfs wel weet; dat ik eevenwel dus var gedaan heb, om des te beeter te toonen, hoe aangenaam my is, en in toekomende syn sal, geleegeenthyt te moogen hebben, van myn gereeden dienst te konnen betoonen. en, om de teegenwoordighe waar te neemen, sal ik toe treede om op U.E. vraag te antwoorde, de welke hier op drayt, namelyk, dat schynt klaarlyk te volgen so wel uyt gots voorsienighyt, die van syn wil niets verschilt, als ook uyt gots meedewerking en der dingen geduurig herschepping, oft dat 'r geen sonden noch quaat is, oft dat got die sonden en dat quaat doet. Doch U.E. verklaart niet wat hy by quaat meent, en na ik uyt het voorbeelt van de bepaalde wil van Adam sien kan, so schynt het, dat U.E. by quaat verstaat de wil selve, voor soo veel men hem begrypt sodaanig bepaalt te syn, oft voor so veel die tegen gots verbot stryden sow; en derhalve leikt een groote ongerymthyt, (gelyk ik meede, indient so was, sow toestaan) een van dese twe vast te stellen, namentlyk, dat got dingen, die tegen syn wil waaren, sow selfs veroorsaake, oft dat sy goet soude syn, niet tegenstaande dat sy tegen gots wil waaren. maar voor my ik sow niet konnen toestaan, dat sonden, en quaat iet stelligs is, en veel min dat 'r iet sow syn of beuren tegen gots wil, maar in tegendeel [354] zeg ik, niet alleen dat de sonde niet iet stelligs is, maar ook. datmen niet, dan oneigentlyk, of menschelyker wys spreekende, seggen kan, dat men tegen got sondicht, gelyk als wanneer men segt, dat de menschen got vertoornen. Want, belangende het eerste, men weet wel, dat al

wat 'r is, in sigh aangemerkt, sonder opsight op genege ander ding, volmaakthyt insluyt, die sich, altyt eeven so var strekt in ieder ding, als des selfs weesen. want het ook niet anders is. by voorbeeld neem ik ook het besluyt, of bepaalde wil van Adam, om van de verboode vrucht te eeten; dat besluyt of bepaalde wil, in sich alleen aangemerkt, so veel volmaakthyt insluyt als sy van weese uytdrukt, en dit kant men hier uyt verstaan, namentlyk dat men in de dingen geen onvolmaakthyt kan begrypen, ten sy men op andere let, die meer weese hebben, en derhalve in 't besluyt van Adam, als men dat in sich selve aanmerkt, sonder het met andere, die volmaakter syn, of die volmaakter stant toonen, te vergeleike, geen onvolmaakthyt sal kunnen vinden. Ja, men kan het vergelyke met oneindlyke andere dingen, die ten opsicht van dat veel onvolmaakter syn, gelyk steenen, blokken etc. en dit stemt elk een ook, inder daat, toe, want ieder de selfde dingen, die men in de menschen verfoeyt, en met teegenhyt aansiet, in de diere met verwondering, en vermaak aansiet, gelyk by voorbeeld het oorloge van de beien, de jaloershyt in de duyven, etc. welke dingen men in de menschen verfoeyt, en niet te min door de selve wy de beste volmaakter oordeelen, dit so synde so [355] volgt klaarlyk, dat sonden, overmits die niet dan onvolmaakt-hyt beteikenen, niet kunnen bestaan in iet, dat weesen uyt drukt, gelyk het besluyt van Adam, of het uytvoeren van het selve.

Vorders men kant ook niet seggen, dat de wil van Adam streidigh tegen gots wil was, en dat sy daar om quaat was, om dat se got on-aangenaam soude syn. Want behalve dat het een groote onvolmaakt-hyt in got zou stellen dat 'r iet tegen syn wil sow geschieden, en dat hy iet wenschen sow dat hy niet en verkreeg, en dat syn natuur so-danig bepaalt sow syn, dat hy gelyk de schepselen, met eenige dinge sympathie, met andere antipatie hebben sow; het sow ook teenemaal tegen de natuur van gots wil streidigh syn. want overmits die van syn verstant niets verschilt, so is het so onmogelyk, iet tegen syn wil te geschieden, als tegen syn verstant: dat is, dat tegen syn wil ge-schieden sow, most sodanigh van natuur syn, dat het tegen het ver-stant streed, gelyk een vierkantigh ront. dewyl dan de wil of besluyt van Adam, in sich aangemerkt, geen kuaat en was, noch, eygentlyk gesproken, tegen gots wil; so volgt het, dat got oorsaak van die kon syn, ja, volgens die reden die U.E. aanmerkt, most syn, maar niet voor so veel het quaat was, want het quaat dat 'r in was, niet dan een berooving van een volmaakter staat was, die Adam door dat werk most verliezen, en tis seker dat berooving niet iet stelligh is,

en dat die maar gesyt wort ten opsicht van ons verstant, en niet ten opsicht van gots verstant. en dit komt hier van daan, namelyk om dat [356] wy al de bysondere van een geslacht, gelyk, by voorbeelt, al die uysterlyk de gedaante van menschen hebben, met een en deselve definitie uyt drukken, en derhalve die altemaal oordeelen wy eeve bequaam te syn tot de grootste volmaakthyt, die men uyt so een definitie kan deduceeren, en als men dan een vinden, wiens werke tegen die volmaakthyt strydigh zyn, die oordeelen wy dan van die berooft te syn, en als van syn natuur afdwaalen, dat wy niet doen en sow, indien wy hem onder so een definitie niet gebraght hadden, en so een natuur toegedicht; maar om dat got de dingen niet abstraktyk kent, nocht sodanige generale definitien maakt; noght de dingen geen meer weesen toebeoort, als het geen 't godlyk verstant, en macht hen toeschikt, en inderdaat geeft, so volgt klaarlyk, dat die berovingh ten opsicht van ons verstant alleen, maar niet ten opsicht van got kan gesyt worden. en hier meede, na myn dunken, is de questie teenemaal gesolveert. doch om de baan ook klaar te maaken en alle aanstoot wegh te neemen, so dien ik noch op dese twe navolgende questien te antwoorde, te weeten, 1. waarom dat de schriftuur syt dat got begeert, dat de godeloose sikh bekeeren, en ook waarom heeft hy Adam verboden, van de boom niet te eeten, daar hy het teengedeel beslooten had. 2. dat uyt myn seggen lykt te volgen, dat de godeloose met haar hoovardei, gulsighyt, wanhoop, etc. got so wel dienen, als de vroomen met eedelhoedighyt, gedult, liefde, etc. wyl sy ook gotswil uytvoeren. Doch, om op het eerste te aant- [357] woorde, so seg ik, dat de schriftuur, om datse voor 't gemeen volk voornaamlyk dient, geduurigh menschelyker wys spreekt, want het volk is niet bekuaam om hooge dingen te verstaan, en derhalven geloof ik, dat al de dingen, die got de propheeten geopenbaart heeft nootsaaklyk tot de salighyt te syn, wettelyker wys geschreeven wierde, en also hebben die propheeten een heele parabel gedicht. te weete. voor eerst hebbense got, om dat hy de middelen tot de saalighyt, en verderving geopenbaart hadde, en van welke hy oorsaak was, als een kooning, en wetgeever uytgebeelt. de middelen, die niet, dan oorsaaken syn, wetten genoemt, en wettelyker wys geschreeven; de saalighyt en verderving, die niet dan gevroghte syn, die nootsaaklyk uyt die middelen volgen, als loon en straf voorgestelt, en nae deese parabel meer, als nae de waarhyt hebben sy al haar woorden geschikt, en got deurgaans als en mens uytgebeelt. nu toornigh, dan barmhartigh. dan verlangende na het toekomende,

dan met jaloershyt, en achterdocht bevangen, ja selfs van den duyvel bedrooge; so dat de Philosophen, en met eene al die geene die boove de wet syn, dat is, die de dueght niet als een wet, maar uit liefde, om dat sy het besten is, volgt, sich aan sodaanige woorden niet en hoeve te keere. Het verbot aan Adam dan bestont hier in alleen, namelyk, dat got Adam geopenbaart heeft, dat het eete van die boom de doot veroorsaakte, gelyk hy ook ons door 't natuurlyk verstant oopenbaart, dat het vergift ons dood'lyk is. en [358] indien U.E. vraagt tot wat einde hy hem dat openbaarde? ik antwoordt, om hem so veel volmaakter in kennis te maake. got dan te vraage waarom hy hem ook met eene geen volmaakter wil gegeven heeft? is ongerymt, eeve als te vraage, waarom hy de ront al de eygenschappe van de kloot niet gegeven en heeft, gelyk uyt het boven gesyt klaarlyk volgt, en ook in het byvoeg van de 15 prop. van 't eerste deel getoont heb. wat de tweede swaarighyt aangaat, 't is wel waar dat de godeloose gots wil naar heur maat uyt drukke, maar daarom en syn sy niet te vergelyke by de vroomen. want hoe een ding meer volmaakthyt heeft, hoe het ook van godlikhyt meer heeft, en gots volmaakthyt meer uyt drukt. de vroomen dan onwardeerlyk meer volmaakthyt, als de godeloose hebbende, so is haar deugt by die van de godeloose niet te vergelyke. invoege dat de godlyke liefde, die uyt syn kennis spruyt, en waar door alleen wy, nae ons mensylyk verstant, gesyt worden gots dienaare te weese de godeloose ontbeere. ja, mits sy got niet en kennen, niet anders en syn, als een tuyg in de hant van de meester, dat onweetend dient, en al dienende versleeten wort, daar en tege de vroomen weetende dienen, en al dienende volmaakter worden.

Dit is myn Heer al wat ik nu weet by te brengen om U.E. op syn vraag te antwoorde. nu wensch ik niet hooger, als dat het U.E. mocht voldoen. doch indien U.E. noch swaarigheyt vint; so versoek ik dat ik die ook mach weeten, om te sien, of ik die sow kunnen [359] wegh neemen. U.E. hoeft van syn kant niet te schroomen, maar so lang hem dunkt niet voldaan te syn, so heb niet liever als de reeden daar van te weete, opdat eindelyk de waarheyt mocht blyke. ik wenschte wel dat ik in de taal, waar mee ik op gebrocht ben, mocht schryven. ik sow mogelyk myn gedaghte beeter kunnen uytdrukke, doch U.E. gelieft het so voor goet te neemen, en selfs de fouten verbeeten ¹⁾, en my te houwe voor

1) Quoniam hæc ad quætionem de auctoris sermone vernaculo solvendam faciunt, Latine ea reddimus: „Utinam mihi liceret ea lingua uti qua educatus sum; sic enim

*Op de Lange bogart
den 5 Januari 1665*

*U. E. toegeneege Vrient
En Dienar
B. DE SPINOZA.*

*Ik sal op dese boogart een drie a vier weeke noch
blijven, en dan meen ik weer nae voorburgh te gaan.
ik geloof dat ik voor die tyt antwoord van U.E. sal
krijgen, indien de afairen het niet toe en laate, soo
gelieft U.E. na voorburgh te schryve, met dit op-
schrift, te bestellen in de kerk laan ten huyse van
meester daniël tydeman de schilder.*

EPISTOLA XX (OLIM XXXIII).

Clarissimo Viro

B. D. S.

GUILIELMUS DE BLYENBERGH.

Reponsio ad præcedentem.

Versio ¹).

Mi Domine, et Charissime Amice,

Ubi tua mihi primum tradebatur epistola, eaque a me cursim evolvebatur, non tantum statim respondere, sed et multa refutare animus erat. Verum quo eam magisolvebam, eo minorem objectionum materiam inveniebam, et quantum desiderium legendi me ceperat, tantam legendo percepi voluptatem. Antequam vero ad postulatum accedam, ut nimirum quasdam difficultates solveres, imprimis sciendum est, me duas Generales habere Regulas, juxta quas semper studeo philosophari; prior Regula est clarus et distinctus mei intellectûs conceptus, posterior est Verbum Dei revelatum, vel Dei voluntas. Juxta priorem amator veritatis, juxta utramque vero Christianus ut sim Philosophus conor; et siquando post longum accideret examen, ut naturalis mea cognitio vel videretur cum hoc Verbo pugnare, vel minus bene cum eo convenire, tantum hoc Verbum apud me habet

fieri posset ut mentem meam melius exprimerem; at nunc rogo Nobilitas tua hæc pro ratis accipere et perperam scripta suâ manu corrigere dignetur."

¹) Ab amicis facta. Autographum, quod hodie apud Ecclesiam Teleiobaptistarum Amstelodamensem servatur, in veteri Editione Belgica expressum legitur.

auctoritatis, ut conceptus, quos claros esse mihi imaginor, mihi sint potius suspecti, quam ut eos supra et contra illam veritatem, quam in illo libro mihi præscriptam puto, collocarem. Et quid mirum? nam constanter credere volo, illud Verbum esse Dei Verbum; hoc est, id provenisse a summo et perfectissimo Deo, qui plures perfectiones includit, quam ego capere possum; et forte de se ipso suisque operibus plures voluit perfectiones prædicare, quam ego finito meo intellectu hodie, hodie inquam, percipere queo: fieri enim potest, ut memet operibus meis maioribus perfectionibus privarim; et ideo, si forte ea præditus essem perfectione, qua actionibus propriis privatus sum, percipere possem, omne id, quod in eo Verbo nobis proponitur et docetur, cum sanissimis meæ Mentis conceptibus congruere. Verum, quia mihi ipsi suspectus sum, annon continuo errore memet meliore privaverim conditione, et, ut statuis Princ. Part. I. Prop. 15., nostra cognitio ¹⁾, licet clarissima, adhuc imperfectionem includat; potius, etiam sine ratione, ad illud Verbum inclino, hoc nissu fundamento, quod a perfectissimo prodiit (hoc quippe jam præsuppono, quia ejus probatio hic non haberet locum, vel nimis longa foret), et propterea a me credi debet. Si jam solo ductu Regulæ meæ primæ, exclusa secunda, quasi eam non haberem aut ea non extaret, de tua Epistola judicarem, multa mihi essent concedenda, ut et concedo, subtilesque conceptus tui essent suspiciendi; secunda vero Regula longius a te me dissentire cogit. Verum, pro Epistolæ modo, ductu et hujus et illius regulæ aliquanto latius eos examinabo.

Primo, juxta primo positam Regulam, rogaveram, quia, secundum tuam positionem, creare et conservare unum idemque erant, et quia Deus non tantum res, sed motus quoque et rerum modos ²⁾ in statu suo perseverare faciebat, hoc est, cum iis concurrebat; annon videretur sequi, *nullum esse malum*, aut *ipsum Deum malum operari*; hac nixus regula, quod nihil contra Dei voluntatem potest fieri, alioquin involveret imperfectionem, aut res, quas Deus operatur (quibus etiam res, quas malas dicimus, comprehensæ videntur) etiam deberent malæ esse. Verum quia et hoc contradictionem includit, et, quocunque eam verterem modo, me a contradictione statuenda liberare non possem, propterea me ad te recipiebam, utpote optimum tuorum concep-

1) Ex. Belg. — Ed. Pr.: *cognitione*.

2) Cf. supra pag. 60. ann.

tuum interpretem. In responsione dicis, te persistere in prima sententia, nempe nihil contra Dei voluntatem vel fieri, vel posse fieri. Verum quum huic difficultati respondendum esset, annon igitur Deus nullum faciat malum, *negas peccatum quid positivum esse, addisque, non nisi valde inproprie dici posse, nos in Deum peccare*; et Appendicis Parte I. Cap. 6. dicis, *Malum absolutum nullum dari, ut per se est manifestum: Nam quicquid existit, in se consideratum, sine respectu ad aliud quid, perfectionem includit, quæ sese semper eo usque in quacunque re extendit, quo se extendit ipsa rei essentia, et propterea evidenter sequitur, peccata, quia ea nihil nisi imperfectionem denotant, non posse in aliquo, quod essentiam exprimit, consistere*. Si peccatum, malum, error, vel quocunque id appelles nomine, nihil aliud est, quam perfectiorem statum amittere, aut eo privari, utique sequi videtur, *tò existere non quidem malum aut imperfectionem esse, sed aliquod malum in re existente posse oriri*. Nam perfectum per æque perfectam actionem perfectiore statu non privabitur, sed quidem per id, quod ad aliquod imperfectum, quia concessis nobis viribus abutimur, inclinamus. Hoc videris *non malum, sed bonum minus appellare, quia res in se considerata perfectionem includunt; deinde, quia rebus, ut ais, non plus essentiae competit, quam divinus intellectus et potentia eis tribuit et revera confert; et propterea non plus etiam existentiae in actionibus suis ostendere, quam essentiae acceperere, possunt*. Nam si nec plures nec pauciores possum edere operationes, quam quantum essentiae accepi, nulla perfectioris status privatio fingi potest: si enim nihil contra Dei voluntatem fit, et si solummodo tantum fit, quantum essentiae collatum est, qua via malum, quod melioris conditionis privationem nuncupas, excogitari potest? Quomodo quis per statutum adeo et dependens opus perfectiorem statum amittere potis est? Adeo ut mihi persuadeam, Virum Clarissimum ¹⁾ alterutrum debere statuere, vel aliquod esse malum, vel si minus, nullam esse posse melioris status privationem. Nam nullum esse malum, et meliori conditione orbari, contradictorium mihi videtur.

At dices, per perfectioris status privationem ad minus quidem bonum, sed non ad absolutum malum recidimus; sed (Append. Part. 1. Cap. 3.) me docuisti, non esse de verbis litigandum.

1) UE. i. e. Nobilitas tua.

Quare, an id absolutum nec ne dicendum sit, jam non disputo; sed solum, annon a meliori in pejorum statum delabi apud nos jure pejor status, aut status malus dicatur, et dici debeat. At regeres, malus ille status multum adhuc boni continet; ego vero interrogo, annon ille homo, qui per imprudentiam suam in causa fuit, quod perfectiore statu orbatus est, et per consequens nunc minor est quam antea fuit, malus vocari queat.

Ut autem antecedens ratiocinium, quia nonnullæ circa id supersunt tibi difficultates, declines, affirmas *malum quidem esse, et in Adamo fuisse, verum id non esse positivum quid, et respectu nostri, non autem Dei intellectus tale dici, nostrique respectu Privationem (sed tantum quatenus eo optima libertate, quæ ad nostram naturam spectat et in nostra potestate est, nosmet ipsos privamus), Dei vero respectu Negationem esse*. Hic autem examine-mus, an illud, quod malum vocas, siquidem duntaxat nostri respectu malum foret, malum non esset; deinde an malum, ut tu vis, acceptum, Dei respectu tantem *Negatio* dici debeat.

Ad primum supra aliquo modo videor repondisse; et quamvis concederem, minus alio ente perfectum esse in me nullum ponere posse malum, eo quod meliorem statum a creatore flagitare nequeo, et tantum efficere, ut meus status gradibus differat; non tamen ideo potero concedere et fateri, si jam imperfectior sum quam ante fui, eamque imperfectionem mea culpa mihi creavi, me eatenus tanto pejorem esse. Si, inquam, meipsum, antequam in imperfectionem unquam incideram, considero, et me cum aliis tunc, majore quam ego præditis ¹⁾ perfectione, comparo, minor illa perfectio non malum, sed secundum gradus minus bonum erit. Si vero me ipsum, postquam perfectiore statu excidi, eoque propriâ orbatus imprudentiâ, cum prima mea forma, qua ex manu mei Creatoris prodii, et perfectior eram, comparo, me esse deteriore quam antea judicare debeo: nam non creator, sed ego me ipsum eo redegi; vires enim mihi me ab errore præservandi, uti et tu fateris, suppetebant.

Quod secundum spectat, nempe an malum, quod statuis consistere in melioris status privatione, quem non tantem Adamus, sed et nos omnes subita et inordinata nimis actione amisimus, an illud, inquam, respectu Dei mera sit *Negatio*. Ut hoc vero sana mente examinemus, videndum nobis est, quomodo hominem

1) Ed. Pr.: *præditus*.

constituas et a Deo ante omnem errorem dependentem facias, et quomodo post errorem eundem hominem constituas. Ante errorem eum describis, quod non plus ipsi essentiæ competit, quam quantum ei Divinus intellectus et potentia tribuit et revera confert, hoc est (nisi a mente tua aberrem), quod homo nec plus nec minus perfectionis potest habere, quam quantum essentiæ Deus in ipso posuit; hoc vero est hominem tali modo a Deo dependentem facere, quemadmodum elementa, lapides, herbas, etc. Si autem hæc tua sit sententia, quid sibi velint verba Princip. P. 1. Prop. 15. non percipio. *Cum autem voluntas* inquis, *libera sit ad se determinandum, sequitur, nos potestatem habere facultatem assentiendi intra limites intellectûs continendi, ac proinde efficiendi, ne in errorem incidamus.* Annon videtur contradictio, voluntatem tam liberam, ut se ab errore possit præservare, et unâ a Deo dependentem facere, ut nec plus nec minus perfectionis queat proferre, quam quantum essentiæ Deus ipsi dedit? Ad secundum, nempe quomodo hominem constituis post errorem, dicis, hominem subita nimis actione, nimirum voluntatem non continendo intra intellectus limites, seipsum perfectiore conditione privare: verum mihi videtur, tibi et hic et in Principiis utraque hujus Privationis extrema propius fuisse explicanda, quid ante privationem possideret, quidque post amissionem perfecti istius status (ut eum appellas) sibi servaret. Dicitur quidem quid perdiderimus, sed non quid retinuerimus (Princ. Part. 1. Prop. 15. *Tota igitur imperfectio erroris in sola optimæ libertatis privatione consistet, quæ error vocatur*). Examinemus utcumque hoc ea ratione, qua a te statuitur. Statuis non solum, tam diversos cogitandi modos in nobis dari, quorum alios volendi aliosque intelligendi nuncupamus, sed etiam inter eos talem esse ordinem, ut res non debeamus velle, antequam eas clare intelligamus; affirmas etiam, quod, si voluntatem nostram intra limites intelligamus; affirmas etiam, quod, si voluntatem nostram intra limites intellectûs continemus, nunquam errabimus, et quod denique in nostra potestate est voluntatem intra limites intellectûs continere. Cum hæc serio mente agito, alterutrum ut verum sit, necessum est: vel omne id, quod ponitur, est fictum, vel Deus eundem ordinem nobis impressit. Si impressit, annon absurdum esset affirmare, id sine fine factum esse. Deumque, ut ullum ordinem observemus et sequamur, non exigere: nam illud in Deo contradictionem poneret. Et, si ordinem in nobis positum debemus

observare, quomodo adeo a Deo dependentes possumus et esse et manere? si enim nemo nes plus nec minus perfectionis habet, quam quantum essentiae accepit, et si hæc vis ex effectibus debeat cognosci, ille, qui voluntatem suam ultra limites intellectûs extendit, non tantum virium a Deo accepit, alioquin eas in effectum deduceret; et per consequens is, qui errat, perfectionem non errandi a Deo non accepit, alias nunquam erraret. Nam secundum te tantum essentiae datum est, quantum perfectionis efficitur. Deinde, si Deus nobis tantum essentiae tribuit, ut eum observare queamus ordinem, ut tu nos eum posse servare affirmas, et si tantum perfectionis producimus, quantum essentiae nacti sumus, quî fit, ut eum transgrediamur, quî, ut eum possimus transgredi ordinem, utque voluntatem non semper intra limites intellectûs contineamus? Tertio, si a Deo tantopere dependeo, ut supra te statuere ostendi, ut nec intra, nec extra limites intellectûs voluntatem continere possim, nisi mihi Deus in antecessum tantum dederit essentiae, et sua voluntate prius alterutrum determinaverit; quomodo ergo mihi, si hoc penitus consideremus, voluntatis libertas usu venire potest? Nonne in Deo contradictionem ponere videtur, nobis præscribere ordinem nostram voluntatem intra limites nostri intellectûs continendi, et non præbere tantum essentiae vel perfectionum, ut eum observemus. Et si, juxta tuam sententiam, tantum perfectionis nobis concessit, nunquam profecto errare possemus: quantum enim essentiae possidemus, tantum perfectionis producere oportet, semperque concessas vires in nostris operationibus ostendere: nostri autem errores sunt argumentum, nos ejusmodi potentiam a Deo ita dependentem (ut statuis) non possidere; adeo ut alterutrum verum esse debeat, vel nos non adeo a Deo dependere, vel nos in nobis potentiam non errandi non habere; at potentiam errandi habemus, prout statuis. Ergo a Deo non adeo dependemus.

Ex dictis jam clare patere videtur, impossibile esse, ut malum, aut meliori statu privari, respectu Dei esset Negatio. Quid enim significat privari, aut perfectiorem statum amittere? nonne est a majori ad minorem perfectionem, et per consequens a majori ad minorem essentiam transire, et a Deo in certa mensura perfectionis et essentiae collocari? nonne est velle, nos alium, præter sui perfectam notitiam, non posse acquirere statum, nisi aliter decrevisset ac voluisset? Fierine potest, ut illa creatura

ab omniscio et summe perfecto Ente producta, quod voluit, ut talem essentialæ statum retineret; imo, cum qua Deus, ut eam in eo statu retineret, continuo concurrat; ut, inquam, in essentia declinaret, hoc est, in perfectione præter Dei notitiam minor fieret? Hæc res absurditatem involvere videtur. Annon absurdum est dicere, Adamum perfectiorum amisisse conditionem, et consequenter ineptum fuisse ad eum ordinem, quem Deus in anima ejus posuerat, Deumque nullam habere notitiam, qualis quantæque perfectionis Adamus jacturam fecerat? Potestne comprehendere, Deum Ens aliquod constituere ita dependens, ut non nisi ejusmodi opus produceret, et tum propter illud opus perfectiorem perderet statum (præterquam quod ejus absoluta esset causa), et tamen nullam ejus haberet notitiam? Concedo, inter actum et malum actui adhærens dari discrimen; sed vero *Malum respectu Dei esse Negationem* superat meum captum. Deum actum scire, eundem determinare, et cum eo concurrere, et tamen malum quod in illo actu est, ejusque exitum non cognoscere, mihi in Deo impossibile videtur. Adverte mecum, Deum in actu meo progignendi cum uxore mea concurrere: est enim positivum quid, et per consequens claram ejus habet Deus scientiam; verum quatenus eo actu abutor; et cum alterius uxore contra datam fidem et jusjurandum meum rem habeo, illum actum malum comitatur. Quid jam hic respectu Dei esset Negativum? non quod actum progignendi faciam; quatenus etenim in positivus est, cum eodem Deus concurrat. Debet ergo istud malum, quod illum actum comitatur, tantummodo esse, quod ego contra proprium foedus vel Dei mandatum cum aliena congredior, cum qua non licet. Jam vero, potestne capi, Deum nostras scire actiones, cum iis concurrere, et tamen ignorare, quacum illam actionem producimus, eo magis quod Deus etiam cum illius foeminæ actione, cum qua rem habebam, concurrat? Id de Deo sentire durum videtur. Attende occidendi actum; quatenus est actus positivus, cum eo Deus concurrat; sed vero istius actionis effectum, nempe alicujus Entis destructionem et Dei creaturæ dissolutionem, an ignoraret? quasi proprium opus Deo foret incognitum. (Metuo ne mentem tuam bene percipiam: Conceptus quippe tui, quam ut tam foedum committas errorem, perspicaciores sunt.) Fortasse instabis, eos actus, prout eos pono, mere esse bonos, et nullum eos comitari malum; sed tum, quid malum nuncupes, capere nequeo, quod perfectioris conditionis privatio-

nem ¹⁾ sequitur; et tum Mundus in æterna et perpetua poneretur confusione, nosque bestiis similes redderemur. Vide quæso, quam utilitatem ea sententia mundo conferret.

Vulgarem hominis descriptionem rejicis, et unicuique homini tantum tribuis perfectionis, quantum Deus ipsi, ut operetur, largitus est. Sed ea ratione mihi videris statuere, impios Deum æque ac pios suis operibus colere. Quare? quia utrique perfectiora nequeunt producere opera, quam quantum utrisque essentia datum est, et suis demonstrant effectibus. Nec mihi Quæstioni satisfacere in secunda responsione videris, dicendo, *Quo res aliqua plus perfectionis habet, eo etiam magis de Deitate participat. Deique perfectionem exprimit magis. Quum ergo probi inæstimabiliter plus perfectionis quam improbi habeant, virtus eorum cum improborum virtute comparari nequit. Improbi, quia Deum non cognoscunt, non sunt nisi instrumentum in manu artificis, quod inscium servit et serviendo consumitur; Probi contra consci serviant, et serviendo perfectiores evadunt.* In utrisque tamen hoc verum est, eos amplius non posse operari; quanto etenim plus perfectionis hic præ illo efficit, tanto plus essentia unus præ alio accepit. Annon igitur exigua sua perfectione impii æque ac pii Deum colunt? Nam, secundum tuam sententiam, nihil amplius ab impiis Deus flagitat, alioquin plus essentia in eos contulisset; sed vero plus essentia non dedit, uti ex effectibus liquet; ergo amplius ab eis non petit. Et siquando unusquisque in specie, nec plus nec minus, quam Deus vult, facit, cur is, qui parum operatur, sed tamen tantum, quantum Deus ab ipso exigit, Deo æque ac probus non esset acceptus? Insuper, quemadmodum per malum, quod actum comitatur, nostrâ imprudentiâ, ex tua sententia, perfectiorem perdimus statum, ita et hic videris statuere, quod, continendo voluntatem intra limites intellectûs, non tantum adeo perfecti manemus ac sumus, sed quod præterea serviendo perfectiores evadimus; quod contradictionem involvere mihi persuadeo, si modo tantopere a Deo dependemus, ut nec plus nec minus perfectionis queamus efficere, quam quantum essentia accepimus, hoc est, quam Deus voluit, ut tunc per imprudentiam peiores, aut per prudentiam meliores fiamus. Adeo ut nihil aliud statuere videris, quam, si homo talis sit, ac eum describis, impios suis operibus,

1) Resp. p. 72. vs. 6. potius quam hujus p. extremos.

æque ac pios suis, Deum colere; et hac ratione ita ut elementa, herbæ, lapides, etc. a Deo dependentes reddimur. Cui rei igitur inserviet noster intellectus? cui voluntatem intra limites intellectûs continendi potestas? qua de causa ordo ille nobis infixus est? Et vide, quæso, ab alia parte, qua re nos privemus, nempe anxia et seria meditatione ad nos ipsos secundum regulam perfectionis Dei, et ordinem nobis impressum, perfectos reddendum: nosmet precatione, et ad Deum suspiriis, quibus tam sæpe extraordinariam confortationem accepisse percepimus, orbamus: nosmet tota Religione, ac omni illa spe et acquiescentia, quam ex precibus et Religione speramus, orbamus. Enimvero, si nullam mali habet Deus cognitionem, multo minus credibile est, eum malum puniaturum. Quænam ergo supersunt rationes, quo minus facinora quævis (si modo iudicem effugio) avide perpetrem? cur non detestandis mediis divitias mihi acquirō? cur absque discrimine, et quo caro nos trahit, id quod lubet non perpetro? Dices, quia virtus propter se est amanda. Quò vero virtutem amare possum? mihi tantum essentiæ ac perfectionis non est tributum; et si tantum acquiescentiæ et ex hoc et ex illo habere licet, cur mihi vim, ut voluntatem intra limites intellectûs contineam, infero? cur id non facio, quo me affectus trahunt? cur non hominem, qui mihi alicubi obest, clam occido? etc. Ecce quam cunctis impiis et impietati demus occasionem: nos truncis, omnesque nostras actiones motibus horologiorum, similes reddimus.

Ex dictis valde durum mihi videtur, quod improprie tantum in Deum peccare possimus dici: cui enim rei data nobis voluntatem intra limites intellectûs continendi potentia inservit, si, ubi eam transgredimur, contra eum peccamus ordinem? Regeres forte, id non esse peccatum in Deum, sed in nos ipsos: nam si proprie erga Deum peccare diceremur, etiam dicendum esset, aliquid contra Dei voluntatem fieri; quod juxta te est impossibile, ergo etiam peccatum. Interim alterutrum verum sit necesse est, Deum vel velle, vel nolle. Si vult, quomodo nostri respectu malum esse potest? Si non vult, id, ex tua opinione, non fieret. Quamvis autem hoc aliquam, ut tua fert sententia, involveret absurditatem, prædictas tamen absurditates admittere periculosissimum videtur. Quis novit, si anxie inquirerem, annon remedium posset inveniri his aliquo modo conciliandis.

Atque sic tuæ epistolæ examen juxta Regulam meam primam

generalem finiam : antequam vero ad examen juxta secundam Regulam accedam, duo adhuc proponam, quæ epistolam tuam spectant, quæque scripsisti Princ. Part. 1. Prop. 15. Prius est, quod affirmas, *nos potestatem volendi et judicandi intra limites intellectus retinere posse* : quod absolute concedere nequeo. Nam hoc si foret verum, certe ex innumerabilibus vel unus reperireter homo, qui se ea præditum potestate ostenderet : etiam quivis apud se experiri porest, se, quantas etiam impendat vires, eum scopum attingere non posse. Et si quis de hoc negotio dubitat, se ipsum examinet, quoties invito intellectu passiones Rationem suam vincant, etiam tum quum summis obnititur viribus. At dices, quod hoc minus præstamus, non est, quia nobis impossibile est, sed quia sufficientem non adhibemus diligentiam ; regero, quod, si hoc possibile esset, saltem ex tot millibus vel unus inveniretur ; sed ne unus omnium hominum exstitit, vel existit, qui auderet gloriari, se in errores haud incidisse. Quænam vero hujus rei certiora, quam ipsa exempla, possunt adduci argumenta ? Si pauci essent, unus esset ; jam vero quum nullus sit, nulla ejus quoque datur probatio. Instabis et dices, Si fieri potest, ut judicium suspendendo, et voluntatem intra terminos intellectûs continendo, semel, ne errem, efficere queo ; quare, ubi eandem adhibeo diligentiam, semper id efficere non possem ? Respondeo, me videre non posse, nos hodie tantum virum habere, ut in eo semper perseveremus ; semel unâ horâ, quando omnes intendo nervos, iter duorum milliarii conficere potis sum, verum semper id præstare non possum ; ita me summo studio ab errore semel præservare possum, sed vires ad id semper præstandum deficiunt. Clarum mihi videtur, primum hominem, e manu perfecti illius artificis prodeuntem, iis præditum fuisse viribus ; sed (ut in hoc tecum sentio) eum, illis viribus non satis utendo, vel abutendo, statum suum amisisse perfectum ad præstandum, quod antea sui erat arbitrii. Hæcque multis rationibus, ni nimius essem, firmarem. Et hoc in negotio omnem Sacræ Scripturæ essentiam, quæ propterea apud nos in honore esse debet, sitam esse opinor, quoniam nos id, quod tam clare intellectus noster naturalis confirmat, docet : nempe, lapsum ex nostra prima perfectione nostra imprudentia factum esse. Quid igitur istius lapsûs emendatione magis necessarium ? Atque hominem lapsum ad Deum reducere Sacræ Scripturæ unicus quoque est scopus.

Posterius est, Princip. Part. 1. Prop. 15. quod affirmas, *Res clare et distincte intelligere, repugnare Naturæ hominis, unde tandem concludis, longe melius esse rebus, quamvis confusis, assentiri, et libertatem exercere, quam semper indifferentem, hoc est in infimo gradu libertatis, manere.* Quam ut concedam conclusionem, impedit in me obscuritas: nam suspensum iudicium nos in eo statu, in quo a Creatore sumus creati, conservat; verum rebus confuse, est rebus non intellectis assentiri, et ita æque facile vero ac falso assentiri. Et si (ut D. Des Cartes aliquibi docet) eum ordinem in assentiendo non usurpamus, quem Deus inter nostrum intellectum nostramque voluntatem constituit, nempe ut non nisi clare perceptis assentiamur: quamvis tunc casu in veritatem incidamus, tamen, quia verum non eo, quo Deus voluit, ordine amplectimur, peccamus; et per consequens, ut assensûs cohibitio nos in statu, in quo a Deo constituti sumus, conservat, ita confusus assensus nostrum statum pejorem reddit: erroris quippe ponit fundamentum, quo perfectum deinceps amittimus statum. Sed te dicentem audio: Nonne præstat, ut nos perfectiores reddamus, rebus licet confusis assentiendo, quam ut non assentiendo semper in infimo perfectionis et libertatis gradu maneamus? At, præterquam quod hoc negaverimus, et aliquo modo ostenderimus, nos nosmet non meliores, sed deteriores reddidisse; nobis etiam impossibile, et quasi contradictio videtur, Deum cognitionem rerum ab ipso determinatarum longius extendere, ac eam, quam nobis dedit; imo, Deum tunc absolutam nostrorum errorum causam involvere. Nec huic contrarium est, quod nos Deum, ut plura in nos conferret quam contulit, non possumus accusare; quia ad id non tenebatur. Verum quidem est, Deum non teneri, ut plura quam dedit daret; sed summa Dei etiam infert perfectio, ut creatura ab ipso procedens nullam contradictionem involveret, prout tum videretur sequi. Nullibi namque in creata Natura, præterquam in nostro intellectu,prehendimus scientiam. In quem alium finem ille nobis concessus esset, nisi ut Dei opera contemplaremur et cognosceremus? Et quidnam evidentius sequi videtur, quam quod harmonia inter res cognoscendas nostrumque intellectum dari debet?

Si tuam Epistolam circa ea, quæ modo diximus, ad meam secundam Regulam generalem examinarem, magis quam in prima discreparemus. Mihi namque videtur (aberranti com monstra

viam), te Sacrae Scripturae eam infallibilem veritatem et divinitatem non adscribere, quam ego in ea esse mihi persuadeo. Verum quidem est, quod te credere ais, Deum res Sacrae Scripturae Prophetis revelasse, sed modo adeo imperfecto, ut, si factum est, prout tu statuis, in Deo contradictionem involveret. Si enim Deus suum Verbum ac voluntatem hominibus manifestavit, certum in finem, idque clare iis manifestavit. Si jam Prophetæ ex illo verbo, quod acceperant, Parabolam finxissent, id Deus vel voluisset vel noluisset. Si voluisset, ut exin Parabolam fingerent, hoc est, ut ab ejus mente aberrarent, Deus istius erroris esset causa, aliquidque, quod contrariaretur sibi, vellet. Si noluisset, impossibile erat, ut Prophetæ inde Parabolam effingerent. Præterea credibile est, si supponitur, Deum Verbum suum Prophetis dedisse, quod ita eis dedit, ut illud accipiendo non erraverint: nam Deus in Verbo suo revelando certum finem habere debebat; ad sibi finem, ut homines in errorem duceret, proponere nequit; id enim in Deo esset contradictio. Etiam homo contra Dei voluntatem errare non poterat; nam id, secundum te, fieri nequit. Præter hæc omnia, de illo summe perfecto Deo credi non potest, eum permittere, ut suo Verbo, Prophetis dato ad illud populo explicandum, alius a Prophetis tribueretur sensus, quam Deus voluit: Si enim statuimus, Deum Prophetis suum concessisse Verbum, simul asserimus, Deum modo extraordinario Prophetis apparuisse, vel cum iis loquutum fuisse. Si jam Prophetæ de hoc tradito Verbo Parabolam fingunt, hoc est, alium ei sensum tribuunt, quam, ut tribuerent, voluit, Deus hanc rem eos edocuisset. Est etiam tam respectu Prophetarum impossibile, quam respectu Dei contradictio, Prophetas alium sensum potuisse habere, quam eos habere voluit Deus.

Deum suum ita revelasse Verbum, uti tu vis, parum probas, nempe eum salutem et perditionem tantum revelasse, certa eum in finem decrevisse media, atque salutem ac perditionem non nisi decretorum mediorum effectus esse. Nam profecto, si Prophetæ Dei Verbum isthoc sensu acceperant, quas rationes, ad alium illi adscribendum sensum, habuissent? Sed et nullam adducis probationem, qua nos, ut hanc tuam supra Prophetarum sententiam poneremus, convinceret. Si vero existimas, hanc esse probationem, quod alioquin illud Verbum multas imperfectiones et contrarietates includeret, dico, hoc duntaxat dici,

non vero probari. Et quis novit, si uterque sensus produceretur, uter minores includeret imperfectiones? Denique Enti summe perfecto bene perspectum erat, quid populus caperet, quæque optima esset methodus, juxta quam populus institui deberet.

Quantum ad secundum primæ tuæ Quæstionis membrum attinet, quæris ex te ipso, quare Deus Adamo, ne ex arbore ederet, cum tamen contrarium decrevisset, edixit; respondes vero, edictum Adamo factum in hoc solo consistere, quod nimirum Deus Adamo revelavit *τὸ* edere ex arbore mortis esse causam, quemadmodum nobis per naturalem Rationem venenum mortiferum esse revelat. Si statuitur, Deum aliquid Adamo interdixisse, quænam rationes sunt, quo magis crederem modum prohibitionis, quem tu adfers, quam quem adducunt Prophetæ, quibus Deus ipse modum prohibitionis revelavit? Dices, mea prohibendi ratio magis naturalis est, et ideo magis veritati Deoque conveniens. Sed hoc omne nego. Nec capio, quod Deus per naturalem intellectum nobis, venenum lethale esse, revelavit; nec rationes video, quibus unquam scirem, aliquid esse venenatum, nisi malos veneni effectus in aliis vidissem et audivissem. Quod homines, quia venenum non noscunt, inscii edant et moriantur, quotidiana nos docet experientia. Dices, si homines scirent, id venenum esse, etiam, malum id esse, eos non lateret; sed respondeo, neminem veneni habere notitiam, aut posse habere, nisi qui vidit, aut audivit, aliquem ejus usu damnum sibi dedisse; et si ponimus, nos ad hunc usque diem nunquam audivisse vel vidisse, aliquem ejus usu sibi nocuisse, non tantum nunc quoque ignoraremus, sed et sine metu in proprium damnum id usurparemus, quemadmodum tales veritates indies docemur.

Quid magis in hac vita candidum atque erectum animum, quam illius perfectæ Deitatis contemplatio, delectat? Nam, quemadmodum circa perfectissimum versatur, ita etiam perfectissimum, quod in finitum nostrum intellectum cadere potest, involvere debet. Nec mihi in vita quicquam est, quod cum ea mutarem delectatione. In hac, cœlesti instigatus appetitu, multum temporis insumere possum; sed et simul tristitia affici, quando intueor tam multa finito meo intellectui deesse: verum tristitiam sedo spe ea, quam possideo, quæ mihi vitâ charior est, quod posthac existam et permanebo, et eam Deitatem majori perfectione quam nunc intuebor. Ubi brevem prætervolan-

temque considero vitam, in qua singulis momentis mortem exspecto; si deberem credere me finem habiturum, sanctaque illa et præstantissima caritum contemplatione, certe omnium creaturarum, quibus cognitio finis sui deest, miserrimus essem. Quippe metus mortis ante obitum miserum me redderet, et post eum plane nihil, et per consequens miser, essem, quia divina illa contemplatione privatus essem. Huc vero me tuæ videntur ducere opiniones, quod ubi hîc esse desino, etiam in æternum desinam, cum econtra illud Verbum et Dei voluntas consolentur interno suo in anima mea testimonio, quod post hanc vitam in statu perfectiore me aliquando, contemplando summe perfectam Deitatem, oblectabo. Profecto, licet spes ista aliquando falsa esse deprehenderetur, me tamen, dum spero, beatum reddit. Unicum hoc est, quod precibus, suspiriis, et seriis votis a Deo peto et petam (utinam ad id plus conferre liceret!), quamdiu spiritus hos reget artus, ut ipsi placeat, me sua bonitate tam beatum reddere, ut, quando hoc corpus dissolvitur, Ens intellectuale ad perfectissimam illam Deitatem contemplandum maneam, et si hoc tantum nanciscor, mihi, quomodo hic credatur, quid invicem persuadeatur, an aliquid naturali intellectu fundetur, et percipi ab eo possit, nec ne, perinde est. Hoc, hoc solummodo est votum meum, meum desiderium, continuæque preces, ut Deus hanc certitudinem in anima mea confirmet, et, si eam possideo (ah me miserrimum, si eo destituar!), præ desiderio anima mea exclamet: Quemadmodum cervus anhelat aquarum rivos, ita te, o Deus vivens, anima mea desiderat; ah! quando veniet dies, quod tecum ero, et te adspiciam. Si hoc tantum obtineo, omne animæ meæ studium et desiderium possideo. Quia vero nostrum opus Deo displicet, spem istam, ex tua sententia, non video: nec intelligo, Deum (siquidem de eo humano more loqui liceat), si nullam ex opere nostro et laudatione capit voluptatem, nos produxisse et conservasse. Si vero a tua sententia aberro, tuam explicationem expeto. Verum me, et forte te, solito diutius moratus sum; quia vero mihi chartam deesse video, finiam. Horum solutionem videre aveo. Forte hic illic aliquam ex Epistola tua eduxi conclusionem, quæ fortassis tua non erit opinio; sed super ea re explicationem tuam audire cupio.

Nuper occupatus fui in quibusdam Dei attributis perpendendis, in quo me tua non parum juvit Appendix. Mentem tuam

solummodo fusius explicui, quæ mihi non nisi demonstrationes exhibere videtur; et ideo demiror in Præfatione affirmari ¹⁾, te illa non sentire, sed obligatum fuisse, ut ita tuum, uti promiseras, Cartesii Philosophiam discipulum doceres; et te longe aliam, tam de Deo quam de anima, speciatim de animæ voluntate, fovere opinionem; video quoque in illa Præfatione dici, te hæc Cogitata Metaphysica brevi prolixiora editurum; quæ duo avide desidero, nam de iis aliquid singulare spero. Mea autem non fert consuetudo, aliquem laudibus extollere.

Scripsi hæc sincero animo, et amicitia non fucatâ, prout in Epistola tua petiisti, utque veritas detegeretur. Excusa nimiam, præter intentionem, prolixitatem. Si ad has responderis, me tibi summopere devincies. Non recuso, si eâ lingua, in qua educatus sum ²⁾, scribere animus est, vel alia, modo Latina aut Gallica sit; hoc vero responsum, ut eadem ³⁾ exares lingua, peto, quia mentem tuam in ea bene, quod forte in lingua Latina non fieret, percipiebam. Ita me tibi devincies, egoque ero ac permanebo,

Mi Domine, Tibi addictissimus atque Officiosissimus

G. DE BLYENBERGH.

Dordraci 16 Januarii 1665.

In responsione tua prolixius, quid per Negationem in Deo intelligas, erudiri exopto.

Epistolæ Inscriptio:

*Mijn heer
dn heer Benedictus de Spinosa
op den langen Boogaert Buyten
Schiedam
vr.*

¹ Ex: Belg: dat L. Meyer in de Voorreden seyt. Quare Meyerum hanc Epistolam Latine vertisse verisimile est.

² Errat interpres; nam verba *in die tael waer mede opgebracht ben*, petita sunt ex epistola Spinozæ (cf. supra pag. 68). huiusque linguam vernaculam spectant.

³ *Ut hac eadem potius, nempe Hollandica.*

EPISTOLA XXI (OLIM XXXIV).

Viro Doctissimo ac Ornatissimo

GUILIELMO DE BLYENBERGH

B. D. S.

*Responsio ad præcedentem.*Versio ¹⁾).*Mi Domine et Amice,*

Quum primam tuam Epistolam legebam, existimabam nostras opiniones fere concordare; sed vero ex secunda, quæ 21. hujus mensis mihi tradita est, longe aliter se rem habere intelligo, videoque nos non tantum dissentire de iis, quæ longe ex primis principiis sunt petenda, sed etiam de eisdem ipsis principiis: adeo ut vix credam fore, ut nos Epistolis invicem erudire possimus. Video namque, nullam demonstrationem, licet pro Demonstrationis Legibus solidissimam, apud te valere, nisi conveniat cum ea explicatione, quam vel ipse, vel alii Theologi, tibi haud ignoti, Sacræ Scripturæ tribuunt. Verum si deprehendas, Deum per Sacram Scripturam clarius et efficacius loqui, quam per lumen naturalis intellectûs, quod nobis etiam concessit, ac assiduo Sapientiâ suâ Divinâ firmiter et incorrupte conservat, validas habes rationes, ut intellectum flectas ad opiniones, quas Sacræ Scripturæ tribuis, quin ipse haud aliter facere possem. Quod vero me spectat, quia plane et sine ambagibus profiteor, me S. Scripturam non intelligere, licet aliquot annos in ea insumpserim, et quia me haud fugit, quando solidam nactus sum demonstrationem, me non posse in tales cogitationes incidere, ut unquam de ea dubitare queam; omnino in eo, quod mihi intellectus monstrat, acquiesco sine ulla suspicione, me ea in re deceptum esse, nec Sacram Scripturam, quamvis eam non investigem, ei contradicere posse; quia veritas veritati non repugnat, ut jam ante in Appendice mea (caput indicare nequeo, nec enim liber hic ruri penes me est) clare indicavi; et si fructum, quem jam ex intellectu naturali cepi, vel semel falsum esse

1) Ab ipso auctore facta, quamque ideo in margine Editionis Belg. laudant.

deprehenderem, me fortunatum ¹⁾ redderet, quoniam fruor, et vitam non mœrore et gemitu, sed tranquillitate, lætitia, et hilaritate transigere studeo, et subinde gradum unum adscendo. Agnosco interim (id quod summam mihi præbet satisfactionem et mentis tranquillitatem) cuncta potentiâ Entis summe perfecti ac ejus immutabili ita fieri decreto.

Ad tuam vero ut redeam Epistolam, dico, me tibi summas ex animo agere gratias, quod mihi tuam in tempore Philosophandi rationem aperuisti; sed quod tu talia, qualia vis ex mea epistola educere, mihi affingas, pro eo nullas tibi gratias ago. Quam, quæso, materiam mea præbuit epistola has mihi affingendi opiniones, homines nempe bestiis esse similes, homines bestiarum more mori et interire, nostra Deo displicere opera, etc. (licet in postremo hoc summopere dissentiamus, quia aliter te non percipio, quam quod intelligis, Deum nostris operibus delectari, tanquam qui finem suum assecutus est, eo quod res voto successit). Quantum ad me, ego profecto clare dixi, probos Deum colere, et assidue colendo perfectiones evadere, Deum amare; hocne est eos bestiis similes reddere, aut eos instar bestiarum perire, vel denique eorum opera Deo non placere? Si meas literas majore cum attentione legisses, clare perspexisses, nostrum dissensum in hoc solo positum esse: scilicet an Deus, hoc est absolute, nulla ei humana attributa adscribendo, perfectiones, quas probi accipiunt, eis communicet (ut ego intelligo), anve ut iudex; quod ultimum tu statuis, et ea de causa defendis, impios, quia juxta Dei decretum quicquid possunt faciunt, Deo æque ac pios servire. Sed vero secundum mea dicta id nullatenus sequitur: quia Deum tanquam judicem non introduco, et ideo ego opera ex operis qualitate, non vero ex potentia operatoris æstimo, et merces, quæ opus consequitur, tam necessario id consequitur, quam ex natura trianguli sequitur, tres ejus angulos duobus rectis æquales esse debere. Et hoc unusquisque intelliget, qui tantum ad id, quod summa nostra beatitudo in amore erga Deum consistit, attendit, quodque ille amor necessario ex Dei cognitione, quæ nobis tantopere commendatur, fluit. Hoc autem generaliter facillime demonstrari potest, si modo ad naturam Decreti Dei attendatur, quemadmo-

1) Saisset: *infortunatum*. Ed. Belg.: *En indien het geen, dat ik alreê van het natu-
relijk verstant heb, eens valsch bevonden wierd, zo maaki het my echter gelukkig terwijl
ik 't geniet.*

dum in mea Appendice explicui; verum fateor, eos omnes, qui Divinam Naturam cum humana confundunt, valde ad id intelligendum ineptos esse.

Hiscе literis finem hic imponere animus erat, ne tibi amplius essem molestus iis rebus, quæ tantummodo (uti clarum est ex valde devoto additamento fini tuæ epistolæ affixo) pro joco et risu inserviunt, nulli autem usui sunt. Ne vero petitionem tuam omni modo rejiciam, ulterius ad explicationem vocum Negationis et Privationis, et breviter ad it, quod necessarium est ad sensum præcedentis meæ Epistolæ dilucidius enucleandum, progrediar.

Dico igitur primo, Privationem non esse privandi actum, sed tantum simplicem et meram carentiam, quæ in se nihil est: est quippe Ens Rationis tantum, vel modus cogitandi, quem formamus, quum res invicem comparamus. Dicimus, exempli gratia, cæcum visu privatum esse, quia eum facile ut videntem imaginamur, sive imaginatio hæc hinc oriatur, quod cum aliis, qui vident, sive quod præsentem suum statum cum præterito, quum videbat, comparamus; et cum hunc virum ea ratione consideramus, nempe comparando suam naturam cum natura aliorum, vel cum præterita sua; tunc affirmamus, visum ad suam naturam pertinere, et propterea dicimus, eum eo privatum esse. Verum quum Dei decretum ejusque natura consideratur, non magis de illo homine, quam de Lapide possumus affirmare, eum visu orbatum esse, quia illo tempore non magis sine contradictione illi homini visus, quam lapidi competit; *quoniam ad hominem illum nil amplius pertinet, et suum est, quam id, quod Divinus intellectus et voluntas ei tribuit.* Et propterea Deus non magis est causa τοῦ illius non videre, quam τοῦ non videre lapidis: id quod mera est Negatio. *Ita etiam, cum ad naturam hominis, qui appetitu libidinis ducitur, attendimus, præsentemque appetitum cum eo, qui in probis est, vel cum eo, quem ipse alias habuit, comparamus; affirmamus, eum hominem meliore appetitu privatum esse, quia tunc isti virtutis appetitum competere judicamus; quod facere non possumus, si ad naturam Divini decreti et intellectus attendimus: nam eo respectu melior ille appetitus non magis ad naturam istius hominis eo tempore, quam ad Naturam Diaboli vel lapidis pertinet* ¹⁾ et idcirco eo respectu melior appe-

1) E Blyenberghii responsione apparet, hæc ita scripta fuisse: . . . *als men op de nature van een man die begeerte tot wellust krijcht, let, en wy syn tegenwoordige begeerten,*

titus non est Privatio, sed Negatio. Adeo ut Privatio nihil aliud sit, quam aliquid de re negare, quod judicamus ad suam naturam pertinere, et Negatio nil aliud, quam aliquid de re negare, quia ad suam naturam non pertinet. Et hinc liquet, quare Adami appetitus rerum terrenarum nostri, non vero intellectus Dei respectu tantum malus esset. *Licet enim Deus præteritum et præsentem Adami statum sciret, non idcirco Adamum præterito statu privatum esse intelligebat, hoc est, præteritum ad suam naturam pertinere* ¹⁾. Nam tunc Deus aliquid contra suam voluntatem, hoc est contra proprium suum intellectum, intelligeret. Hoc si bene percepisses, simulque, me illam Libertatem, quam Cartesius Menti adscribit, non concedere, quemadmodum L. M. in Præfatione meo nomine testatus est, vel minimam in meis verbis non invenires contradictionem. Sed video, me melius multo facturum fuisse, si in prima mea Epistola Cartesii verbis respondissem, dicendo, nos non posse scire, quomodo nostra libertas, et quicquid ab ea dependet, cum Dei providentia et libertate congruat (sicuti in Appendice diversis locis feci); adeo ut ex Dei Creatione nullam in libertate nostra queamus invenire contradictionem, quia capere haud possumus, quomodo Deus res creavit, et (quod idem est) quomodo eas conservat. Verum putabam, te Præfationem legisse, meque, si ex animi sententia non responderem, in amicitiae officium, quam animitus offerebam, peccaturum fuisse. Sed hæc susque deque fero.

Quia tamen video, te Cartesii Mentem hactenus non bene percepisse, peto, ut hæc duo attendas.

Primo, neque me, neque Cartesium unquam dixisse, quod ad nostram naturam pertinet, ut nostram voluntatem intra limites intellectus contineamus; sed tantum, quod Deus nobis intellectum determinatum, et voluntatem indeterminatam dedit, ita tamen, ut ignoremus, in quem finem nos creavit; porro, quod

met die van de vroomen of met die geenen die hy selfs op een ander tyt gehad heeft, vergelycken, soo sechtmen die man van een beter berooft te syn, om dat wy als dan de begeerte tot de deucht hem oordeele toe te behooren, dat wij niet doen en kunnen, indien wy op de natuur van Godts besluyt en verstant letten. Want ten opsicht van dat, hoort die beter begeerten tot de natuur van die man, dies tyts, niet meer als tot de natuur van de duyvel of van een steen, etc.

¹⁾ *Want hoewel God de voorgaende en tegenwoordigen stant van Adam kenden, daerom verstont God niet, dat Adam van de voorgaende berooft was, dat is, dat de voorgaende tot syn tegenwoordige natuur behoorde, etc.*

istiusmodi indeterminata vel perfecta voluntas nos solum perfectiores reddit, sed quoque, ut tibi in sequentibus dicam, quod ea nobis sit valde necessaria.

Secundo, quod nostra Libertas nec in quadam contingentia, nec in quadam indifferentia sita est, sed in modo affirmandi et negandi; adeo ut, quo rem aliquam minus indifferenter affirmamus aut negamus, eo liberiores simus. Verbi causa, si Dei natura nobis est cognita, tam necessario ex natura nostra τὸ affirmare sequitur, Deum existere, quam ex natura trianguli ejus tres angulos duobus rectis æquari fluit; et tamen nunquam magis liberi sumus, quam quum rem tali modo affirmamus. Quia vero hæc necessitas nihil aliud est, quam Dei Decretum, veluti in mea Appendice clare ostendi; hinc quodammodo intelligere licet, quo pacto rem libere agamus, ejusque causa simus, non obstante, quod eam necessario et ex Dei decreto agamus. Hoc, inquam, aliquo modo possumus intelligere, cum quid affirmamus, quod clare et distincte percipimus; ubi vero quicquam, quod clare ac distincte non capimus, asserimus, hoc est, cum patimur, ut voluntas extra nostri intellectûs limites exspatietur, tum illam necessitatem Deique Decreta non ita percipere possumus, sed nostram quidem libertatem, quam nostra voluntas semper includit (quo respectu opera nostra solummodo bona vel mala appellantur). Et si tunc conamur libertatem nostram cum Dei Decreto et continua Creatione conciliare, confundimus id, quod clare et distincte intelligimus, cum eo, quod non percipimus, et propterea frustra id conamur. Sufficit ergo nobis, quod scimus nos liberos esse, et nos tales esse posse non obstante Dei decreto, nosque mali causam esse, eo quod nullus actus, nisi respectu nostræ libertatis, tantum malus nominari potest. Hæc sunt, quæ Cartesium spectant, ut demonstrarem, ejus dicta ab ea parte nullam pati contradictionem.

Jam ad ea, quæ me attinent, me convertam, ac primo breviter referam utilitatem, quæ ex mea opinione nascitur, quæ præcipue in eo est sita, quod scilicet noster intellectus Deo Mentem et Corpus extra omnem Superstitionem offert. Nec preces nobis valde utiles esse nego: nam meus intellectus est nimis parvus ad omnia media determinandum, quæ Deus habet, quibus homines ad sui amorem, hoc est ad salutem, perducatur; adeo ut tantum absit hanc opinionem noxiam futuram esse, ut econtra iis, qui nullis prejudiciis nec puerili superstitione præoccu-

pati sunt, unicum sit medium ad summum beatitudinis gradum perveniendi.

Quod vero ais, me homines, eos a Deo tam dependentes faciendo, ideo elementis, herbis, et lapidibus similes reddere, id sufficienter ostendit, te meam opinionem perversissime intelligere, et res, quæ intellectum spectant, cum imaginatione confundere. Si enim puro intellectu percepisses, quid sit a Deo dependere, certe non cogitares, res, quatenus a Deo dependent, mortuas, corporeas, et imperfectas esse (quis unquam de Ente summe perfecto tam viliter ausus fuit loqui); econtra caperes, ea de causa, et quatenus a Deo dependent, perfectas esse. Adeo ut hanc dependentiam atque necessariam operationem quam optime per Dei decretum intelligamus, quando non ad truncos et herbas, sed ad maxime intelligibiles et res creatas perfectissimas attendimus, ut ex illo, quod secundo de Cartesii mente jam ante memoravimus, clare apparet, quod attendere debuisses.

Nec reticere possum, me id summopere mirari, quod dicis: si Deus delictum non puniret (hoc est, tanquam iudex tali poena, quam ipsum delictum non inferret; id enim solum nostra est quæstio) quænam ratio impedit, quo minus quævis scelera avide perpetrem? Certe qui illud tantum (quod de te non spero) formidine poenæ omittit, is nulla ratione ex amore operatur, et quam minime Virtutem amplectitur. Quantum ad me, ea omitto, vel omittere studeo, quia expresse cum mea singulari natura pugnant, meque a Dei amore et cognitione aberrare facerent.

Porro, si ad naturam humanam paulum attendisses, et naturam Dei decreti, prout in Appendice explicui, percepisses, tandemque scivisses, quomodo res esset deducenda, antequam ad conclusionem perveniatur; non adeo temere dixisses, hanc opinionem nos truncis, etc. similes reddere; nec tam multas absurditates, quam imaginaris, mihi affinxisses.

De duabus illis rebus, quas ais, priusquam ad secundam tuam Regulam pergis, te percipere haud valere, respondeo primo, Cartesium sufficere ad conclusionem tuam faciendam; quod nempe, si modo attendis ad naturam tuam, experiris, te posse iudicium tuum suspendere. Si vero dicas, te in te ipso non experiri, nos tantum virium hodie in Rationem ¹⁾ obtinere, ut hoc

1) Ed. Belg. has voces in *Rationem* omittit, Kirchmann: in *Ratione tua*.

semper continuare possemus, id idem Cartesio esset, ac nos hodie non posse videre, nos, quamdiu existimus, futuros semper res cogitantes, vel naturam rei cogitantis retenturos, quod profecto contradictionem involvit.

Ad secundum cum Cartesio dico, si Voluntatem nostram extra limites intellectus nostri valde limitati extendere non possemus, nos miserrimos futuros, neque in nostra potestate fore vel frustum panis comedere, vel passum progredi, vel subsistere: omnia enim incerta atque periculis sunt plena.

Transeo nunc ad secundam tuam Regulam, asseroque, me quidem credere, quod ego eam Veritatem, quam tu in Scriptura esse credis, illi non tribuam, et tamen credo, quod ego illi tantum, si non plus, adscribam authoritatis; quodque longe cautius quam alii caveam, ne illi pueriles quasdam et absurdas sententias affingam, quod nemo præstare potest, nisi is, qui Philosophiam bene intelligit, vel Divinas habet revelationes; adeo ut me valde parum moveant explicationes, quas Vulgares Theologi de Scriptura adferunt, præsertim si istius sint farinæ, ut Scripturam semper juxta litteram sensumque externum sumant; et nunquam, præter Socinianos, crassum adeo vidi Theologum, qui non percipit, Sacram Scripturam creberrime more humano de Deo loqui, ac suum sensum Parabolis exprimere; et quod ad contradictionem, quam frustra (mea quidem opinione) conaris ostendere, credo te per Parabolam omnino aliud quid, quam vulgo fit, intelligere: nam quis unquam audivit, eum, qui suos conceptus parabolis exprimit, a suo sensu aberrare. Quum Micha Regi Aghabo diceret, se Deum in solio suo sedentem vidisse, ac exercitus coelestes a dextra et sinistra stantes, Deumque ex illis quærere, quisnam Aghabum deciperet, illud ipsum certe erat Parabola, qua Propheta præcipuum, quod ea occasione (quæ non erat, ut sublimia Theologiæ dogmata doceret) Dei nomine debebat manifestare, sufficienter exprimebat; adeo ut nullo modo a sensu suo aberraret. Sic etiam cæteri Prophetæ Dei verbum jussu Dei ea ratione populo manifestarunt, tanquam optimo medio, non vero tanquam illo, quod Deus petebat, populum ad scopum Scripturæ primarium ducendi, qui juxta ipsius Christi dictum in hoc consistit, nimirum in amore Dei supra omnia, et proximi tanquam sui ipsius. Sublimes speculationes, credo, Scripturam minime tangunt. Me quod spectat, nulla Dei æterna attributa ex Sacra Scriptura didici, nec discere potui.

Quantum vero quantum ¹⁾ attinet argumentum (scilicet Prophetas Dei Verbum tali ratione manifestum fecisse, quoniam veritas veritati non est contraria), nihil reliqui est, quam ut (quemadmodum quivis, qui Demonstrandi Methodum percipit, judicabit) demonstrem, Scripturam, prout est, esse Dei verum Verbum revelatum. Cujus Mathematicam Demonstrationem, nisi Divina Revelatione, habere nequeo. Et ideo dixi, *credo*, sed non, *more mathematico scio, omnia, quæ Deus Prophetis, etc.*, quia firmiter credo, non vero Mathematicè scio, Prophetas Dei intimos Consiliarios et Legatos fuisse fidos; adeo ut in iis quæ ego affirmavi, nulla omnino sit contradictio; cum e contrario ab altera parte haud paucae inveniantur.

Reliquum tuæ Epistolæ, nempe ubi dicis: *Denique Ens summe perfectum noverat, etc.* et deinde quod contra exemplum de veneno adfers, ac ultimo, quod Appendicem, et id, quod sequitur, spectat, dico hanc præsentem Quæstionem non respicere.

Præfationem L. M. quod attinet, in ipsa certe simul ostenditur, quid Cartesio adhuc probandum esset, ut solidam de Libero Arbitrio demonstrationem formaret, additurque, me contrariam fovere sententiam, et quomodo eam foveam: quam forte suo tempore indicabo, nunc vero animus non est.

De opere vero super Cartesium nec cogitavi, nec ulteriorem ejus gessi curam, postquam sermone Belgico prodiit; et quidem non sine ratione, quam hic recensere longum foret. Adeo ut nihil dicendum restet, quam me, etc.

[Schiedami, 28 Jan. 1665.]

1) Ed. Belg. vocem numeralem omittit.

EPISTOLA XXII (OLIM XXXV).

Clarissimo Viro.

B. D. S.

GUILIELMUS DE BLYENBERGH.

*Responsio ad præcedentem.*Versio. ¹⁾*Mi Domine, et chare Amice,*

Epistolam tuam. 28. Januarii scriptam, suo tempore accepi; aliæ occupationes præter studia impediverunt, quo minus ad tuam citius responderim; et quoniam hic illic acribus tua referta est reprehensionibus, quid de ea judicarem, vix sciebam: nam in prima, 5. Januarii exarata, tam liberaliter amicitiam tuam ex animo mihi obtuleras, hac addita obtestatione, meam non solum illo tempore scriptam, sed et subsequentes valde gratas fore; quin amice flagitabas, ut libere, si quas insuper movere possem difficultates, objicerem, uti in mea, 16. Januarii data, prolixius paulo præstiti. Ad eam amicam et erudientem, juxta postulatum et promissum tuum, expectabam responsionem; sed econtra talem, quæ nimiam non redolet amicitiam, accepi; nempe *quod nullæ demonstrationes, licet validissimæ, apud me valent; quod mentem Cartesii non percipio; quod res spirituales nimium cum terrenis confundo, etc., ita ut invicem epistolis diutius erudire non possemus.* Ad quæ amice respondeo, me firmiter credere, te supra dicta melius me intelligere, et assuetum magis esse res corporeas a spiritualibus discernere: in Metaphysica enim, quam ego inchoo, summum adscendisti gradum, et ideo, ut erudirer, favorem tuum captabam; nunquam vero existimabam, me objectionibus libere factis offensionis causam præbiturum. Summas tibi ex animo ago gratias, quod tantum laborem in duabus epistolis exarandis, præcipue in secunda, suscepisti; ex posteriore, quam ex priore, tuam mentem clarius percepi, et nihilo minus ei assensum præbere nequeo, nisi difficultates, quas adhuc in ea invenio, tollantur; nec hoc offensionis causam dare

¹⁾ Ab amicis facta. Autographon, quod una cum Ep. XX. Amstelodami servatur, in Ed. Belg. repetitum est.

potest. Nam illud vitium in intellectu nostro arguit, si veritati sine fundamento necessario assentimur : Licet tui veri essent conceptus, iis assensum præbere non licet, quamdiu in me quædam obscuritatis vel dubitationis rationes supersunt, quamvis dubitationes non ex re proposita, sed ex mei intellectus imperfectione orirentur. Et quia hoc abunde tibi notum est, ægre ferre non debes, si rursus quasdam formem objectiones : cogor ita facere, quamdiu rem clare percipere nequeo ; nam hoc in alium non fit finem, quam ad veritatem inveniendam, non vero ad tuam mentem præter intentionem tuam detorquendam ; et propterea ad hæc pauca amicam peto responsionem. Dicis, *nihil ad essentiam rei amplius pertinere, quam id, quod divina voluntas potentiaque ei concedit et revera tribuit ; et cum ad naturam hominis, qui appetitu libidinis ducitur, attendimus, præsentemque appetitum cum eo, qui in probis est, vel cum eo, quem ipse alias habuit, comparamus, affirmamus eum hominem meliore appetitu privatum esse, quia tunc isti virtutis appetitum competere judicamus ; quod facere non possumus, si ad naturam divini decreti et intellectus attendimus : nam eo respectu melior ille appetitus non magis ad naturam istius hominis eo tempore, quam ad naturam Diaboli aut lapidis pertinet, etc. Licet enim Deus præteritum et præsentem Adami statum sciret, non idcirco Adamum præterito statu privatum esse intelligebat, hoc est, præteritum ad suam præsentem naturam pertinere, etc.* Ex quibus verbis clare sequi videtur, juxta tuam sententiam nihil aliud ad essentiam pertinere, quam quod eo momento, quo percipitur, res habet ; hoc est, si me voluptatis desiderium tenet, illud desiderium ad meam illo tempore pertinet essentiam, et si me non tenet, illud *non-desiderium* ad meam eo, quo non desidero, tempore essentiam pertinet ; unde infallibiliter consequitur, me tum respectu Dei æque perfectionem in meis operibus includere (solummodo gradu differentibus), quando voluptatum cupiditate, quam quando ea non teneor ; quando omnis generis scelera perpetro, quam quando virtutem et justitiam exerceo. Ad meam enim essentiam eo tempore tantum duntaxat, quantum operor, pertinet : nec enim plus nec minus, secundum tuam positionem, operari possum, quam quantum revera accepi perfectionis, quia voluptatum scelerumque cupiditas ad meam eo tempore, quo facio, pertinet essentiam, et eo tempore illam, non vero majorem, a Divina potentia accipio. Exigit ergo divina potentia ejusmodi duntaxat opera. Et ita ex

tua positione clare videtur sequi, Deum scelera una eademque ratione velle, qua ea vult, quæ tu nomine virtutis insignis. Ponamus jam, quod Deus, ut Deus, non vero ut iudex, piis et impiis talem et tantum essentialæ largitur, quantum vult, ut illi efficiant; quænam rationes dantur, ut unius opus non eodem modo quam alterius velit? Nam quoniam unicuique ad opus suum qualitatem concedit, sequitur utique, quod, quibus minus largitus est, eadem ratione tantum ab ipsis petit, quantum ab illis, quibus plus dedit; et per consequens Deus sui ipsius respectu majorem minoremve nostrorum operum perfectionem, voluptatum et virtutum cupidatem, eodem modo exigit. Adeo ut, qui scelera patrat, necessario eadem patrare debeat, quia nihil aliud ad suam eo tempore essentiam spectat; uti is, qui virtutem exercet, ideo virtutem exercet, quia Dei potentia voluit, ut ad suam eo tempore essentiam id pertineret. Rursum mihi videtur, Deum æque et eodem modo scelera, quam virtutem, velle; quatenus autem utraque vult, tam hujus quam illius est causa, ipsique eatenus grata esse debent. Quod de Deo concipere durum est.

Dicis, ut video, probos Deum colere; verum ex tuis scriptis nihil aliud percipio, quam quod Deo servire tantum sit talia efficere opera, quæ Deus, ut operaremur, voluit; idem adscribis impiis et libidinis; quænam ergo est differentia, respectu Dei, inter proborum et improborum cultum? Ais etiam, probos Deo servire, et serviendo continuo perfectiores evadere; sed non percipio, quid per τὸ *perfectiores evadere* intelligas, nec quid significet τὸ *continuo perfectiores evadere*. Nam et impii et pii suam essentiam et conservationem, aut continuam creationem, a Deo, ut Deo, non vero ut iudice, nanciscuntur, voluntatemque ejus juxta Dei decretum, utrique eodem modo exequentur. Quænam ergo differentia, respectu Dei, inter utrosque potest esse? Nam τὸ *perfectiores continuo evadere* non ex opere, sed ex Dei voluntate fluit; adeo ut, si impii per opera sua imperfectiores fiunt, illud non fluat ex operibus, sed ex sola Dei voluntate; et utrique voluntatem Dei tantum exequentur; nequit ergo in his duobus, ratione Dei, dari discrimen. Quænam sunt ergo rationes, ut hi per opus suum continuo perfectiores, illi vero deteriores evadant?

Sed vero discrimen operis horum supra alterorum opus in hoc ponere videris, quod hoc opus plus perfectionis quam illud includit. In his tuum vel meum certo confido latere errorem:

nam nullam in tuis scriptis reperire licet Regulam, secundum quam res magis minusve perfecta dicitur, quam quando plus minusve habet essentialis. Si jam hæc sit perfectionis regula, sunt igitur scelera, Dei respectu, ei æque ac opera proborum grata: nam Deus ea ut Deus, hoc est sui respectu, eodem modo vult, quia utraque ex Dei fluunt decreto. Si hæc sit sola perfectionis regula, errores non nisi improprie tales dici possunt, sed revera nulli errores, nulla dantur scelera, et quicquid est, illam tantummodo et talem, quam Deus dedit, essentialiam complectitur, quæ semper, utcumque ea se habeat, perfectionem involvit. Me hoc clare non posse percipere, fateor, et tu quærenti, an occidere Deo æque placeat ac eleemosynas largiri? an furtum committere, Dei respectu, æque bonum sit ac justum esse? condona. Si neget, quænam sunt rationes? si affirmes, quæ apud me existunt rationes, quibus moverer, ut hoc opus, quod tu virtutem appellas, magis quam aliud operarer? quænam lex magis hoc, quam illud, prohibet? Si ipsam nomines virtutis legem, fatendum mihi certe est, me nullam apud te reperire, juxta quam virtus moderanda, et ex qua cognoscenda sit. Quicquid enim est, a Dei voluntate inseparabiliter dependet, et per consequens et hoc et illud ex æquo virtuosum est. Et, quid tibi virtus vel lex virtutis sit, non capio; ideo etiam, quod asseris, nos ex amore virtutis debere operari, non intelligo. Dicis quidem, te scelera et vitia omittere, quia ea cum singulari tua natura pugnant, et te ab divina cognitione et amore seducunt; verum nullam horum in omnibus tuis scriptis invenio vel regulam vel probationem. Quin excusa me, si contrarium ex illis sequi dicam. Omittis ea, quæ vitia appello, quia cum singulari tua natura pugnant, non autem quia vitia complectuntur; omittis ea, quemadmodum cibus, a quo natura nostra abhorret, relinquitur. Certe qui mala omittet, eo quod sua natura ab eis abhorret, parum de virtute gloriari poterit.

Hic jam rursum quæstio moveri potest, an, si daretur animus, cum cujus singulari natura non pugnaret, sed conveniret, voluptates sceleraque patrare, an, inquam, ratio virtutis sit, quæ ipsum ad virtutem præstandam malumque omittendum moveret? Sed quæ fieri potest, ut quis cupiditatem voluptatis amitteret, quum ejus cupiditas eo tempore de sua sit essentia, ipsamque jam modo acceperit, neque dimittere possit?

Hanc etiam consequentiam in tuis scriptis non video, quod

nimirum eæ actiones, quas scelerum nomine insignio, te a Dei cognitione et ejus amore seducerent. Nam voluntatem Dei tantum exequutus es, neque amplius præstare poteras, quia ad tuam isto tempore essentiam constituendam a Divina voluntate ac potentia nihil amplius datum erat. Quomodo sic determinatum ac dependens opus te a Divino amore aberrare facit? aberrare est confusum et independens esse, et hoc secundum te est impossibile. Nam sive hoc sive illud, sive plus sive minus perfectionis edimus, illud ad esse nostrum pro illo tempore immediate a Deo accipimus: quomodo ergo possumus aberrare? vel ego, per errorem quid intelligatur, non capio. Attamen in hoc, in hoc, inquam, solo causa vel mei vel tui erroris latere debet.

Hic multa alia dicerem, et quærerem, Primo, An substantiæ intellectuales alio modo quam vitæ expertes a Deo dependeant? licet enim entia intellectualia plus essentiæ quam vita carentia involvant, annon utraque Deo Deique decreto ad suum motum in genere, et ad talem motum in specie, conservandum opus habent, et per consequens, quatenus dependent, annon una eademque ratione dependent? Secundo, Quia, quam ei D. des Cartes adsignavit, libertatem animæ non concedis, quænam sit differentia inter dependentiam intellectualium et anima carentium Substantiarum? et, si nullam volendi habent libertatem, quomodo tu eas a Deo dependere concipias? et quo pacto anima a Deo dependeat? Tertio, Siquidem nostra anima eâ non sit prædita libertate, anne nostra actio proprie Dei actio, et nostra voluntas proprie Dei sit voluntas? Plura alia quæ-rere possem, sed tam multa a te petere non ausim: solummodo ad præcedentia responsum tuum brevi exspecto, an forte hoc medio adhibito sententiam tuam melius intelligam, ut postea de hac re coram tecum pluribus agerem. Ubi enim tuum nactus fuero responsum, Leydam profectus, si gratum sit, in transitu te salutabo. His nixus, dico ex animo, tibi salute dicta, me manere

Tibi addictissimum atque Officiosissimum

G. DE BLYENBERGH.

1) Dordraci 19. Febr. 1665.

P. S. Nimia festinatione hanc inserere quæstionem oblitus sum: an quod alias nobis eveniret, prudentia nostra non impedire queamus.

1) Autographon hæc habet: *Indien UE. niet onder couvert aen myn schryft, soo ge-
lieft te schryven aen Willem van Blyenbergh pontgaerder by de groote kerck, dord' 19.
Feb', 1665.*

EPISTOLA XXIII (OLIM XXXVI).

Viro Doctissimo ac Ornatissimo

GUILIELMO DE BLYENBERGH

B. D. S.

*Responsio ad præcedentem.*Versio ¹).*Mi Domine et Amice,*

Duas abs te hac septimana accepi Epistolas; posterior, 9. Martii exarata, tantum ei inserviebat, ut me de priore, 19. Februarii scripta, et mihi Schiedamo missa, certiolem redderet. In hac priore te de eo queri video, quod dixerim, *nullam apud te demonstrationem locum habere posse, etc.*, quas illud mearum rationum respectu, quia statim tibi non fecerunt satis, locutus fuerim, quod a mente mea longe abest: respiciebam propria tua verba, quæ sic habent: *Et si quando post diutinam investigationem accideret, ut naturalis mea scientia videretur cum hoc Verbo vel pugnare, vel non satis bene, etc.*, illud Verbum tantæ apud me est authoritatis, ut conceptus, quos existimo clare percipere, mihi potius suspecti sint, etc. Adeo ut tua tantum verba breviter repetierim, nec propterea credo, me ulla in re iræ causam præbuisse; eo magis quod ea tanquam rationem adducebam, quibus magnum nostrum dissensum ostenderem.

Porro, quia in calce secundæ Epistolæ scripseras, te tantummodo sperare et optare, ut in fide ac spe perseveres, atque reliqua, quæ nobis invicem de intellectu naturali persuademus, tibi esse indifferentia; animoolvebam, uti et jam revolve, meas nulli usui futuras, mihique ea de causa consultum magis esse, ut studia (quæ alioqui tamdiu intermittere cogor) non negligerem propter res, quæ nullum fructum possunt largiri. Nec hoc primæ Epistolæ meæ contrariatur: quia ibi te ut merum Philosophum, qui (sicuti haud pauci, qui se Christianos autumant, concedunt) nullum alium veritatis Lydium habet lapidem præter naturalem

¹) Versionem fecit ipse auctor, quare ejus verba in margine Ed. Belg. passim laudantur.

intellectum, non vero Theologiam, considerabam. Sed de hac re me aliter edocuiſti, ſimulque oſtendiſti, quod fundamentum, cui noſtram amicitiam ſuperædificare animus erat, non ut arbitrabar eſſet iactum.

Denique, reliqua quod attinet, ea plerumque tali modo inter diſputandum contingunt, ut propterea humanitatis limites non transgrediamur, et hac de cauſa in ſecunda tua Epistoſa, nec non in hac, his ſimilia, tanquam non animadverſa, prætermittam. Hæc de tua offenſione, ut me ei nullam dediſſe cauſam oſtenderem, multo minus me ferre haud poſſe, ut mihi quiſquam obloquatur. Nunc, quo ad tuas objectiones rursus reſpondeam, me converto.

Statuo ergo primo, Deum absolute et revera cauſam eſſe omnium, quæ eſſentiam habent, quæcunque etiam illa ſint. Si jam poteris demonſtrare, Malum, Errorem, Scelera, etc. quicquam eſſe, quod eſſentiam exprimit, tibi penitus concedam, Deum ſclerum, mali, erroris, etc. cauſam eſſe. Videor mihi ſufficienter oſtendiſſe, id, quod formam mali, erroris, ſcleris ponit, non in aliquo, quod eſſentiam exprimit, conſiſtere, ideoque dici non poſſe, Deum ejus eſſe cauſam. Neronis, verbi gratia, matricidium, quatenus aliquid poſitivum comprehendebat, ſcelus non erat: nam facinus externum fecit, ſimulque intentionem ad trucidandam Matrem Oreſtes habuit, et tamen, ſaltem uti Nero, ita non accuſatur. Quodnam ergo Neronis ſcelus? Non aliud, quam quod hoc facinore oſtenderet ſe ingratum, immiſericordem, ac inobedientem eſſe. Certum autem eſt, nihil horum aliquid eſſentiæ exprimere, et idcirco Deum eorum etiam non fuiſſe cauſam, licet cauſa actûs et intentionis Neronis fuerit.

Porro velim hic notari, nos, dum Philoſophice loquimur, non debere Phraſibus Theologiæ uti: Nam, quia Theologia Deum paſſim, nec temere, ut hominem perfectum repræſentat, propterea opportunum eſt, ut in Theologia dicatur, Deum quicquam cupere, Deum tædio operibus improborum affici, et proborum delectari; in Philoſophia vero, ubi clare percipimus, quod Deo illa attributa, quæ hominem perfectum reddunt, tam ægre poſſunt tribui et adſignari, quam ſi ea, quæ elephantum aſinumve perficiunt, homini tribueremus; ibi hæc et his ſimilia verba nullum obtinent locum, nec ibi ſine noſtrorum conceptuum ſumma confuſione ea uſurpare licet. Quare Philoſophice loquendo dici nequit, Deum a quoquam quicquam petere, neque,

ei tædiosum aut gratum quid esse; hæc quippe omnia humana sunt attributa, quæ in Deo locum non habent.

Notari tandem voluisssem, quod, quamvis opera proborum (hoc est, eorum, qui claram Dei habent ideam, ad quam cuncta eorum opera, ut et cogitationes determinantur) et improborum (hoc est, eorum, qui Dei ideam haud possident, sed tantum rerum terrenarum ideas, ad quas eorum opera cogitationesque determinantur), et denique omnium eorum, quæ sunt, ex Dei æternis legibus et Decretis necessario profluant, continuoque a Deo dependeant; attamen non solum gradibus, sed et essentia ab invicem differunt. Licet etenim mus æque ac angelus, et æque Tristitia ac Lætitia, a Deo dependeant, nequit tamen mus species angeli, et Tristitia species Lætitiæ esse. Hisce opinor me tuis Objectionibus (si eas probe intellexi; quippe interdum dubius hæreo, num conclusiones, quas inde deducis, non differant ab ipsa Propositione, quam demonstrare suscipis) respondisse.

Verum illud clarius patebit, si ad Quæstiones propositas ex his fundamentis respondeam. Prima est, an occidere Deo adeo acceptum sit, ac eleemosynas elargiri? altera est, an furari Dei respectu æque bonum sit, ac justum esse? tertia denique est, an, si daretur animus, cum cujus singulari natura non pugnaret, sed conveniret, libidinibus obtemperare et scelera perpetrare, an in eo, inquam, ratio Virtutis daretur, quæ ipsi, ut bonum faceret et malum omitteret, persuaderet?

Ad primam hoc do responsum, me (Philosophice loquendo), quid his verbis, *Deo acceptum esse*, velis, nescire. Si roges, an Deus hunc non odio habeat, illum vero diligat? an Deum alius contumelia affecerit, alius favore prosecutus fuerit? respondeo, quod non. Si vero Quæstio est, numne homines, qui occidunt, et eleemosynas distribuunt, æque probi et perfecti sint? Rursus negando respondeo.

Ad secundam rehero: si bonum respectu Dei inferat, justum aliquid boni Deo præstare, et furem aliquid mali, respondeo, neque justum neque furem in Deo delectationem aut tædium posse causari; si vero quærat, an utrumque illud opus, quatenus aliquid reale et a Deo causatum est, æque sit perfectum? dico, si ad opera tantum animum advertamus, et ad talem modum, posse fieri, ut utrumque æque sit perfectum. Si igitur interroges, numne fur et justus æque sint perfecti beatique? respondeo, non. Per justum namque eum intelligo, qui constanter

cupit, ut unusquisque, quod suum est, possideat; quam Cupiditatem ego in mea *Ethica* (necdum edita) in piis ex clara, quam de seipsis et Deo habent, cognitione necessario originem ducere, demonstro. Et, quoniam ejus generis cupiditatem fur non habet, necessario Dei et sui ipsius cognitione, hoc est, primario, quod nos homines reddit, destituitur. Si tamen ulterius quæras, quid te queat movere, ut magis hoc opus, quod Virtutem nuncupo, quam aliud facias? dico, me non posse scire, qua via, ex infinitis, Deus utatur, ut te ad hoc opus determinet. Posset esse, ut Deus tibi clare sui ideam impresserit, ut mundum oblivioni propter sui amorem traderes, reliquosque homines sicut te ipsum amares; et perspicuum est, hujusmodi animi Constitutionem cum cæteris omnibus, quæ malæ vocantur, pugnare, et ea de causa in uno subjecto non posse esse. Porro fundamenta *Ethices* explicandi, et etiam cuncta mea dicta demonstrandi, non est hic locus, quia tantum in eo sum, ut ad Quæstiones tuas responsum dem, et eas a me avertam arceamque.

Quantum denique tertiam Quæstionem attinet, ea contradictionem supponit, mihi quæ æque videbatur, ac si quis rogaret: Si melius cum alicujus natura conveniret, ut seipsum suspenderet, an rationes darentur, ut se non suspenderet? Verum, ejusmodi dari naturam, sit possibile; tunc affirmo (etiamsi liberum arbitrium concederem, sive non concederem), si quis videt, se commodius in cruce posse vivere, quam mensæ suæ accumbentem, eum stultissime agere, si se ipsum non suspenderet; et is, qui clare videret, se scelera patrando revera perfectiore et meliore vita vel essentia, quam virtutem sectando, posse frui, is etiam stultus foret, si illa non faceret. Nam scelera respectu istiusmodi naturæ humanæ perversæ virtus essent.

Ad aliam Quæstionem, quam calci Epistolæ addidisti, quia unâ horâ vel centum ejus generis quærere possemus, nec tamen unquam ad conclusionem unius perveniremus, et ipse responsum non adeo urges, non respondebo; hoc tempore tantum dicam, etc.

Addimus epistolam Hollandicam ex autographo, quod m. Januario anni 1860 in-auctione librorum MSS. J. J. van Voorst, deinde penes Feuillet de Conches Parisiensem fuit, nunc est Caroli Meinert Dessaviensis.

Mijnheer en Vrient,

Dese week heb ik twe brieven van U.E. ontvangen, den eenen van den 9 maart, die maar diende om my van de anderen van 19 februarii, die mij van schiedam gesonden is, te verwittigen. in dese laatste sie ik, dat U.E. klaagt over hetgeen ik geseit heb, dat geen demonstratie by hem plaats kan hebben, etc^a. als of ik dat sou geseit hebben ten opsight van myn reden, om datse ten eerste niet voldaan en hebben, dat var' van myn meening is. maar ik had mijn oogmerk op syn aygen woorden, die aldus luyden. en wanneer na een lang onderzoek moght gebeuren, dat myn natuurlyk kennis of scheen te streiden met dit woort, of niet al te wel etc^a. so heeft dit woort so veel aansien by my, dat de begrippen. die ik meen klaar te sien liever suspecteert etc^a. so dat ik int kort sleghts gerepитеert heb U.E. aygen seggen. en daarom niet geloof, dat ik daar me' de minste reede van offensie gaf. te meer om dat ik dat toen als reeden broght, om ons groot verschil te toonen. vorders dewyl U.E. aan't eint van syn tweeden brief gesyt had, dat syn wens alleen in syn geloof, en hoop te volharden, en dat de rest, dat wy malkander wys maaken aangaande het natuurlyk verstant hem indifferent is; so docht ik, gelyk ik noch denk, dat myn schryven tot geen nut en kan strekken, en derhalve my raatsamer was, myn studie, (die ik anders so lang moet laten) niet te versuymen om saaken, die geen nut konnen geeven. en dit stryt niet tegen myn eerste brief, dewyl ik daar U.E. aanmerkte als een puur filosooph, die (gelyk veel, die sigh Christenen aghten, toestaan) geen andere toetsteen van de waarhyt heeft als het natuurlyk verstant, en niet de theologie, waarvan U.E. my anders onderrichte, toonende met eene, hoe de gront, waarop ik onse vriendschap meende te bowen, niet en lach gelyk ik docht. eindelyk wat de rest belangt, dat valt so gemeenlyk onder het disputeeren, sonder daarom de paalen van beleefthyt te buyten te gaan. en om dese reeden heb ik ook diergelyken in U.E. tweeden brief, en sal ook in dese ongemerkt laten gaan. dit is aangaande U.E. misnoeging, om te toonen dat ik er geen reeden toe gegeven heb, en veel min om van my te denken dat ik geen tegensprooken en kan leyen, ik sal nu tot de objectien keeren, om die weer te aantwoorde, vooreerst dan seg ik dat got absoluytlyk effectivelyk oorsaak is van al, dat wesen heeft, het sy ook wat het sy. kan U.E. nu toonen dat quaat, dooling, schellemstukken, etc^a. iet is dat wesen uyt drukt, so sal ik hem volkomentlyk toestaan, dat got oorsaak van schellemstukken,

quaat, dooling, etc^a. is. voor my, my dunkt, dat ik genoegzaam
 getoont heb, dat, datgeenen, dat de gedaante van quaat, dooling,
 schellemstukken het, niet bestaat in iet dat wesen uytddrukt. en der-
 halven kant men niet seggen, dat got er oorsaak van is. by voorbeelt,
 de moedermoort van Nero, voor so veel die iet stelligs begreep, en
 was geen schellemstuk, want de uysterlyke daat, en met eenen de
 intentien om de moeder te vermoorde heeft Orestes ook gehad, en
 evenwel wort hy, ten minste als Nero, niet beschuldigt. wat was dan
 de schellemstuk van Nero? niet anders, als dat hy met dat werk
 getoont heeft, dat hy ondankbaar, onbarmhartig, ongehoorzaam
 was. en 't is seeker, dat geen van dese dingen eenig wesen uyt druk-
 ken, en derhalven is er got ook geen oorsaak van geweest, maar wel
 van de daat, en intentie van Nero. vorders wou ik hier aangemerkt
 hebben, dat wy, terwyl we philosophys spreekken, niet mosten gebruy-
 ken de manieren van spreekken van de theologie, want dewyl de
 theologie heeft doorgans, en dat niet sonder reeden, got als een vol-
 maakt mens uyt gebeelt, daarom komt het wel in de theologie te pas,
 dat men seyt, dat got iet begeert, dat got verdriet schept in de werke
 van de godeloose, en vermaak in die van de vroomen; maar in de
 philosophie daar men klaar verstaat dat men got die attributa, die
 een mens volmaakt maken, so quaalik kan toepassen, als dat men
 die, die een olyphant of een esel volmaakt maaken, een mens sou
 willen toepassen: daar hebben dese, en diergelyke woorden geen
 plaats, en men kan se daar niet gebruiken sonder onse conceptie seer
 te verwarren. derhalve, philosophlykwys sprekende en kan men niet
 seggen dat got van iet iet begeert, noch dat hem iet verdrietigh of
 aangenaam is; want dat syn altemaal menselyke attributa, die in
 got geen plaats en hebben. eindelyk wou ik aangemerkt hebben, dat
 schoon de werken van de vroomen (dat is, van die, die gots denkbeeld
 klaarlyk hebben, na welk al haar werke, en gedaghten gedetermineert
 worden) en van de godeloose, (dat is, van die, die gots denkbeeld niet
 en hebben, maar alleen verwarde denkbeelde van de aartse dingen
 na de welke al haar werken en gedaghten gedetermineert worden) en
 eindelyk van al wat er is, uyt gots eeuwige wetten, en besluyt noot-
 saaklyk volgen, en van got geduurigh afhangen; niet te min ver-
 schillen se van malkander niet alleen gradibus, maar ook essentiee-
 lyk. want schoon 't een muys van got so wel afhangt, als een engel,
 en de droefheit als de blyschap, daarom kan niet een muys een soort
 van engelen wesen, noch de droefhyt een soort van blyschap. en
 hier mede meen ik op U objectien (so ik die wel verstaan heb, want

ik twyfel somtyts of de conclusiën, die gy uyt trekt, niet en verschillen van het voorstel dat U.E. te bewyse neemt) geaantwoor te hebben. doch het sal beter bleiken, als ik volgens dese gronden aantwoort op de vraagens, die U.E. my voorstelt. als 1. of doot slaan got so aangenaam is als aalmoese geven? 2. of steelen ten aspecten gots so goet is als rechtvaerdigh te wesen? 3. indien 'er een gemoet was tegen wien bysonderen natuur het niet en street, maar met deselve oover een kwam om wellusten, en schellemstukken te pleegen, of daar een reden van deugt is, die hem soude moeten beweegen, om goet te doen en quaat te laten? op de eerste dan seg ik, dat ik niet weet (philosoophlyk spreekende) wat U.E. meent by aangenaam in got. indien de vraag is of got de een niet en haat en den anderen lief heeft? of de een got niet spyt gedaan heeft, en de ander een faveur? ik aantwoort neen. en indien de vraag is, of die mannen, die doot slaat, en die aalmoesen geeft, niet eeven goet, of volmaakt syn? ik seg weer van neen. wat de tweede belangt, daarop seg ik, indien goet ten opsight van got te seggen is, dat de rechtvaardige got eenig goet doet, en de dief eenig quaat, ik antwoort, dat de rechtvaardige, noch de dief vermaak, noch verdriet in got konnen veroorsaaken, maar indien de vraag is, of die twee werken, voor so veel se iet saaklyk syn, en van got veroorzaakt, niet eeven volmaakt syn? dan seg ik, indien men op de werken alleen, en op so een wys let, dat het wel wesen kan, dat se bayegaar eeven volmaakt syn. indien ghij dan vraagt of dan den dief, en den rechtvaerdigh, niet eeven volmaakt en saligh syn? daarop aantwoord ik van neen. want by een rechtvaardig versta ik een, die vast begeert, dat elk het syne besit, welke begeerte ik in mijn Ethica (die ik noch niet uytgegeven heb) toon nootsaaklyk in de vroomen te ontstaan uyt een klare kennis, die sy van haar selefs, en van got hebben. en mits den dief sodanige begeerte niet en heeft, so ontbeert hy nootsaaklyk de kennis van got, en van sigh selve, dat is, het voor naamste, dat ons mensen maakt. indien gy noch eevenwel vraagt wat u kan moveeren het werk, dat ik deugt noemt meerder te doen als het ander? daartoe seg ik, dat ik niet kan weeten wat wegh van oneindlike, die 'r syn, got gebruykt, om u tot sodanige werke te determineeren. het kan syn, dat got syn denkbeelt in U.E. klaar geprent heeft, en door syn liefde u de werelt doen vergeeten, en den rest van de mensen doen beminnen gelyk u selfs; en 't is klaar dat so een constitutie van gemoet, tegen al de andere die men quaat noemt stryt, en derhalve en konnense in een subject niet wesen.

vorders is hier de plaats niet om de gronden van de *Ethica* te verklaren, noch ook om al het geen ik seg te bewyse dewyl ik maar bezigh ben om slechts op U.E. objectien te antwoorde, en die van my af te keeren. wat eindlik de 3. vraag belangt, die supposeert een contradictie, en 't lyk my eeven als of my iemand vraagde, indien 't met de natuur van iemand beter over een kwam, dat hy sich ophing, of er reeden soudensyn dat hy sich niet ophing? doch laat het moogelyk syn, dat 'er so een natuur gegeeven wert. dan seg ik, (alwaar't ik de vryen wil tostont of niet) dat, indien iemand siet, dat hy aan de galgh beeter kan leeven, als aan syn tafel, hy seer geklyk doen sou, dat hy sich niet en ging ophangen; en die klaar sag, dat hy, met schellemstukken te pleegen, in der daat volmaakter, en beeter leeven, of weesen genieten sou, als met de deugd te volgen, die sou ook een gek syn indien hy se niet en pleeg. want de schellemstukken soudensyn ten opsight van so een verkeerde menselyke natuur. wat de anderen vraagen belangt, die U.E. aan't eint van syn brief gevoegt heeft, mits men so wel hondert op een uur sou konnen vraagen, sonder dat men oyt tot besluyt van eenig ding kwaam, en U.E. selfs op de antwoord niet veel en dringt, so sal ik se onbeantwoord late blyve. en voor dees' tyt maar seggen dat ik U.E. tegen die tyt, die hy my apunteert, verwaghten sal. en dat hy my seer welcom wesen sal. toch ik wou wel, dat het in't kort moght wesen, om dat ik alre dreigt voor een week of twee na Amsterdam te gaan. ik bleif ondertussen na harteleike groetenisse

U. E. V. E. D.
B. DE SPINOZA.

Voorburgh den 13 maart 1665.

EPISTOLA XXIV (OLIM XXXVII).

Viro Clarissimo

B. D. S.

GUILIELMUS DE BLYENBERGH.

*Responsio ad præcedentem.*Versio ¹).*Mi Domine et amice,*

Ubi tua honorabar præsentia, ut in ea perseverarem non tempus, multo minus memoria permittebat, ut quæ colloquentes tractavimus ei mandarem; licet ego quam primum a te discesseram, omnes memoriæ vires, quo audita retinerem, colligerem. In proximum ergo profectus locum tuas opiniones chartæ mandare conabar; sed experiebar tunc, me revera ne quartam quidem tractatorem partem retinuisse; adeo ut tibi sim excusandus, si adhuc semel, tantum quærendo de iis, in quibus mentem tuam vel non bene perceperim, vel non bene retinuerim, tibi molestus sim. Optem, ut hunc laborem aliquo beneficio tibi compensare facultas daretur.

Primum erat, quomodo, ubi Principia, et Cogitata tua Metaphysica lego, quæ tua, quæque Cartesii sit sententia, internoscere possim?

Secundum, an proprie detur error, et in quo consistat?

Tertium, qua ratione statuas, voluntatem non esse liberam.

Quartum, quid his verbis, quæ L. M. in Præfatione tuo nomine scripsit, intelligas, nempe, *Cum contrà author noster admittat quidem in Rerum Natura esse substantiam cogitantem, atamen neget illam constituere essentiam Mentis humanæ, sed statuatur, eodem modo, quo extensio nullis limitibus determinata est, cogitationem etiam nullis limitibus determinari; adeoque, quemadmodum Corpus humanum non est absolute, sed tantum certo modo secundum leges naturæ extensæ per motum et quietum determinata extensio, sic etiam Mentem sive animam humanam non*

¹) Ab amicis facta. Autographon, quod hodie una cum Ep. XX et XXII Amstelodami servatur, in Ed. Belg. expressum est.

esse absolute, sed tantum secundum leges naturæ cogitantis per ideas certo modo determinatam cogitationem; quæ necessario dari concluditur, ubi Corpus humanum existere incipit. Unde sequi videtur, sicut Corpus humanum ex millenis compositum est corporibus, ita etiam humanam Mentem ex millenis constare cogitationibus; et, quemadmodum humanum Corpus in millena resolvitur, unde componebatur, corpora, sic etiam Mentem nostram, ubi corpus deserit, in tam multiplices, ex quibus constabat, cogitationes resolvi; et, sicuti resolutæ humani nostri Corporis partes non amplius unitæ manent, sed alia corpora inter ea se insinuant, ita sequi quoque videtur, Mente nostra dissoluta, illas innumeras cogitationes, quibus constabat, non amplius combinatas, sed divisas esse; et, quemadmodum corpora soluta corpora quidem manent, sed non humana, ita a morte quoque nostram substantiam cogitantem quidem resolvi, ut cogitationes vel substantiæ cogitantes maneant, non vero ita, ut essentia erat earum, quum Mens humana dicebantur. Unde mihi videtur, ac si statueres, substantiam homines cogitantem mutari, et instar corporum resolvi, quin imo quasdam ita, ut de impiis (ni me fallat memoria) affirmabas, omnino perire, nullamque sibi retinere cogitationem reliquam. Et sicut D. des Cartes, ut L. M. habet, Mentem esse substantiam absolute cogitantem tantum præsupponit, ita et Tu et L. M. præsupponitis maximam partem uti mihi videmini: quare tuam hoc in negotio mentem clare non percipio.

Quintum est, quod, tam in colloquio quam in postrema tua Epistola, 13. Martii scripta, statuis, ex clara Dei et nostri cognitione oriri Constantiam, qua, ut quilibet suum sibi habeat, cupimus: Verum hic explicandum restat, qua ratione Dei et nostri cognitio in nobis constantem voluntatem producat, ut unusquisque, quod suum est, possideat; hoc est, qua via id ex Dei cognitione fluat, vel nos obstringat, ut virtutem amemus, et ea negligamus opera, quæ vitia dicimus; et unde procedat (quandoquidem occidere et furari, juxta te, æque quid positivum, ac eleemosynas dare, comprehendant), cur cædem committere non tantum perfectionis, beatitudinis, et acquiescentiæ, quantum eleemosynas distribuere, involvat. Dices forte, ut in postrema, quæ 13. Martii consignata est, hanc quæstionem ad Ethicam spectare, eamque inibi a te moveri; verum quum sine hujus Quæstionis, ut et præcedentium, elucidatione ego

tuam nequam percipere mentem, quin semper absurditates supersint, quas conciliare non possum, amice rogo ut latius mihi ad eas respondeas; præsertim ut præcipuas quasdam Definitiones, Postulata, et Axiomata, quibus tua Ethica, et hæc imprimis Quæstio innititur, proponas et explanes. Forte, quia labor deterret, te excusabis; verum ut meæ satisfacias petitioni saltem hac vice flagito, eo quod absque ultimæ Quæstionis solutione mentem tuam nunquam recte sim percepturus. Optem, ut laborem tuum aliquo beneficio compensare liceret. Tempus duarum triumve septimanarum præscribere non audeo; tantum ut ante iter tuum Amstelædamense ad has responsum des, requiro. Hoc ubi præstiteris, me tibi summopere devincies, egoque ostendam me esse et permanere,

MI DOMINE,

Tuum ad quævis officia paratissimum

G. DE BLYENBERGH.

Dordraci 27. Martii, 1665.

Epistolæ inscriptio.

*Mijn heer
d' heer Benedictus de
Spinosa, present*

*Tot
Voorburgh
pr couverto*

EPISTOLA XXV (OLIM XII).

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Vir Clarissime, mihique Amicissime,

Gaudebam magnopere, cum ex nuperis Domini Serrarii literis intelligerem, te vivere et valere, et Oldenburgii tui memorem esse; sed simul graviter fortunam meam (si fas est tali vocabulo uti) accusabam, qua factum est, ut per tot mensium spatium, commercio illo suavissimo, quo antehac tecum utebar, privatus fuerim. Tum occupationum turba, tum calamitatum domestica-

rum immanitas culpandæ sunt; meum quippe erga te studium amplissimum fidaque amicitia firmo semper stabunt talo, et inconcussa perennabunt. Dominus Boylius et ego non raro de te, tua Eruditione, et profundis meditationibus confabulamur. Vellemus ingenii tui foetus excludi, et doctorum amplexibus commendari, teque hac in re expectationi nostræ facturum satis confidimus. Non est quod Domini Boylii diatriba de Nitro, deque Firmitate et Fluiditate apud vos imprimatur: hic quippe Latino sermone jam excusa est, nec nisi commoditas deest exemplaria ad vos transvehendi. Rogo igitur, ne permittas, ut quis typographus vestras tale quid aggrediatur. Idem Boylius Tractatum insignem de Coloribus in lucem emisit, et Anglice et Latine, simul et Historiam Experimentalem de Frigore, Thermometris, etc., ubi multa præclara, multa nova. Nil nisi bellum hoc infaustum obstat, quo minus libri ad vos transmittantur. Prodiit etiam Tractatus quidam insignis de sexaginta observationibus Microscopicis, ubi multa audacter, sed Philosophice (juxta tamen principia Mechanica) disseruntur. Spero, Bibliopolas nostros viam inventuros, horum omnium exemplaria ad Vos expediendi. Ego, quid tu nuper egeris, vel sub manu habeas, accipere a manu tua propria aveo, qui sum

Tui Studiosissimus et Amantissimus

HENR. OLDENBURG.

Londini die 28. April. 1665.

EPISTOLA XXVI (OLIM XIII).

Viro Nobilissimo ac Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Amice integerrime,

Paucis ante diebus amicus quidam epistolam tuam 28. Aprilis, quam a Bibliopola Amstelædamensi, qui eam sine dubio a. D.

Ser. ¹⁾ acceperat, sibi traditam ajebat. Gavisus sum summopere, quod tandem ex te ipso intelligere licuit, te bene valere, tuumque erga me animum benevolum eundem atque olim esse. Ego sane, quotiescunque data fuit occasio, D. Ser. et Christian. Hugenum Z. D. ²⁾, qui etiam te novisse mihi dixerat, de te tuaque valetudine rogare non desii. Ab eodem D. Hugenio etiam intellexi, eruditissimum D. Boylium vivere, et in lucem emisisse Tractatum illum insignem de Coloribus Anglice, quem ille mihi commodato daret, si linguam Anglicam callerem. Gaudeo igitur ex te scire, hunc Tractatum, simul cum illo altero de Frigore et Thermometris, de quo nondum audiveram, Latina civitate donatos, et publici juris factos. Liber de observationibus microscopis etiam penes D. Hugenum est, sed ni fallor Anglice. Mira quidem mihi de hisce microscopiis narravit, et simul de Telescopiis quibusdam in Italia elaboratis, quibus Eclipses in Jove ab interpositione Satellitum observare potuerunt, ac etiam umbram quandam in Saturno, tanquam ab annulo factam. Quorum occasione non satis possum mirari Cartesii præcipitantiam, qui ait, causam, cur Planetæ juxta Saturnum (ejus enim ansas Planetas esse putavit, forte quia eas Saturnum tangere nunquam observavit) non moventur, posse esse, quod Saturnus circa proprium axem non gyret, cum hoc cum suis principiis parum conveniat, tum quia ex suis principiis facillime ansarum causam explicare potuerat, nisi præjudicio laboraret, etc.

EPISTOLA XXVII (OLIM XXXVIII).

Humanissimo Ornatissimoque Viro

GUILIELMO DE BLYENBERGH.

B. D. S.

Responsio ad Epistolam XXIV.

Versio.

Mi Domine et Amice,

Ubi tua, 27. Martii ad me data, mihi tradebatur, ut Amstelæ-

1) Domino Serrario.

2) Zeelhemii Dominum.

damum proficiscerer, in procinctu stabam. Quare, ubi dimidium ejus perlegeram, domi relinquebam, donec rediissem, ut tum responderem; quoniam putabam, eam nihil nisi Quæstiones, ad primam spectantes controversiam, comprehendere. Ego vero postea eam perlegens longe aliud ejus argumentum esse deprehendebam, in eaque non modo probationem eorum, quæ in Præfatione mearum Demonstrationum Geometricarum in Cartesii Principia curavi scribi; eo tantum fine, ut meam sententiam cuilibet indicarem, non vero probarem et hominibus persuaderem; sed etiam magnam Ethices partem, quæ, ut cuivis notum, Metaphysicâ et Physicâ fundari debet, desiderari. Quae de causa, ut tuis facerem satis quæstionibus, a me impetrare non potui, sed occasionem exspectare volui, quo amicissime coram, ut postulato desistas, a te peterem, meæ negationis rationem darem, et denique ostenderem, eas ad primæ nostræ controversiæ solutionem non facere, sed econtra maximam partem a solutione istius litis pendere. Tantum ergo abest, ut mea opinio, rerum necessitatem spectans, sine iis non possit percipi; quia hæc revera percipi nequeunt, antequam ea in antecessum intelligatur. Antequam vero offerebatur occasio, hac hebdomada alterum adhuc mihi tradebatur epistolium, quod aliquam displicentiam, ex nimia mora, præ se ferre videtur. Et ideo hæc pauca ad te scribere necessitas me coëgit, ut de proposito et decreto meo certiolem, ut jam reddidi, te redderem. Spero te, negotio perpenso, ultro a tua petitione destitutum, et tamen animum in me propensum servaturum. Ego a mea parte pro viribus meis in omnibus demonstrabo, me esse, etc.

Ejusdem Epistolæ verba Hollandica ex autographo Bibl. Univ. Lugd. Bat. repetita hæc sunt.

Myn Heer, en Vrient.

Toen ik U.E. brief van den 27. maart ontving, was op myn vertrek na Amsterdam, en derhalve ik die maar half geleszen t'huys liet om tegen myn wederkomste te beaantwoorde, denkende dat se niet anders begreep als dingen noopende de eerste questien, maar die daar na lesende, bevontse van een heel anderen inhoud; en niet alleen het bewys van die dingen versoeckende, die alleen om ieder van myn gevoelen, en meening te waarschouwen, maar niet omse te bewyse, noch om te verklaaren, heb in de voorreedden laten setten, maar ook van een groot deel van de Ethica, die, gelyk een ieder weet,

op de metaphisica, en phisica gegront moet werden. en derhalve heb niet kunnen resolveren daar op te voldoen, maar gelegenthyt gewenst, om mondeling op het vriendlykst te moogen versoeken van u versoek te willen afstaan, en dan sou ik met eenen reden van myn wygering geven, en eindlyk toonen, dat die dingen tot de solutie van U.E. eerste questie niet en doen, maar in tegendeel de meeste van die questie af te hangen. so dat het var is, dat myn meening aangaande de nootsaaklikhyt der dingen sonder de solutie van dese nieuwe vraagens niet sou kunnen verstaan werden, dewyl de solutie van dese, en wat 'er toe behoort, niet kan gevat werden sonder dat men die nootsaaklikhyt ter degen verstaat. want gelyk U.E. weet der dingen nootsaaklikhyt raak de methaphisica, en de kennis van die moet altyt voor af gaan. doch eer ik die gewenste gelegenthyt heb kunnen krygen, heb ik dese week weer een brief onder cubert van myn hospes ontfangen, die eenige misnoeging, door het lang waghten veroorzaakt, schynt te toonen, en daarom my genootsaakt heeft dese wynigen regels te schryven, om myn resolutie, en voorneem in't kort te seggen, gelyk ik nu al gedaan heb. Wil hoope, dat U.E. de saak ooverwoogen hebbende sal van syn versoek williglyk afstaan, en niet te min syn goede genegenthyt mywaart behowe. van myn kant in al wat ik kan of mag sal toonen dat ik ben

U. E. toegenegen V. E. Dr.

B. DE SPINOZA.

Voorburg den 3. Juni 1665.

EPISTOLA XXVIII.

VIRO ANONYMO (BRESSERO UT VIDETUR ¹⁾)

B. D. S.

Ex autographo quod Amstelodami servatur.

Nescio an mei prorsus oblitus sis, multa tamen concurrunt, quæ suspicionem afferunt. primo cum profecturus tibi valedicere volebam, et te a te ipso invitatus domi sine dubio offendere putabam, Hagam petiisse intellexi, revertor Voorburgum nullus dubitans, quin hic saltem in transitu nos inviseres, at tu, si

1) Cf. Ep. XXXVII.

Diis placet, insalutato amico domum reversus es. tres denique septimanas expectavi, nec hoc temporis litteras tuas videre contigit. Si igitur opinionem hanc meam a te amotam vis, tuis litteris facile amovebis, quibus etiam indicare poteris modum instituendi commercium nostrum epistolicum, de quo semel in tuis ædibus locuti sumus. Velim interim te enixe rogatum habere, imo jam per nostram amicitiam te oro, rogoque, ut serium opus vero studio navare velis. atque intellectus, animæque cultui meliorem vitæ partem sacrare digneris. jam inquam dum tempus est, et antequam de tempore, imo de te lapso conqueraris. porro ut de commercio nostro instituendo aliquid dicam, quo liberius mihi scribere audeas, scias me antehac suspicatum fuisse, et fere pro certo habeo, te tuo ingenio aliquomodo et magis quam par est diffidere, et vereri, ne aliquid roges, aut proponas, quod virum doctum non redoleat. verum te coram laudare, et tuas dotes narrare, non decet. si tamen vereris, ne ego tuas epistolas aliis communicem, quibus postea ludibrio sis, de hac re fidem tibi dehinc do, me eas religiose servaturum, nec ulli mortalium nisi tua venia communicaturum. his conditionibus commercium nostrum aggredi potes, nisi forte de mea fide dubitas, quod minime credo. tuam circa hæc tamen sententiam ex primis tuis litteris scire expecto. et simul aliquid conservæ rosarum rubrarum, ut promiseras, quamvis jam longe melius me habeam. postquam inde profectus sum venam semel aperui, nec tamen febris cessavit (quamvis aliquomodo agilior eram etiam ante venæ sectionem, ut opinor, propter aëris mutationem.) sed tertiana bis, aut ter laboravi, quam tamen bona diæta, tandem expuli, misique in maximam malam crucem, nescio vero quo ivit, curo tamen ne huc redeat. quod ad 3^{am} partem nostræ philosophiæ attinet ejus aliquam brevi vel tibi, si translator esse vis, vel amico de Vries mittam. et quamvis decreveram nihil mittere antequam eam absolverem; tamen, quia præter sententiam longior evadet, nolo vos nimis diu detinere. mittam usque ad 80. propositionem circiter. de rebus anglicanis multa audio, nihil tamen certi. populus omnia mala suspicari non cessat, nec ullus rationem aliquam invenire scit cur classi non immittantur habenæ. et res quidem nondum videtur esse in vado. Vereor ne nostrates nimis velint esse docti et providi. res tamen ipsa tandem indicabit quid in animo gestit, quidve moliantur, quod dii vortant bene. quid nostri ibi

sentiunt, quidque certi sciunt audire desidero, sed magis, et supra omnia ut mej etc^a.

[Voorburgi m. Junio 1665.]

EPISTOLA XXIX.

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Ex autographo quod Amstelodami servatur.

Vir Præstantissime, colendissimeque Amice,

Ex postremis tuis, 4. Sept. ad me exaratis literis ¹⁾, elucet, tibi nostra non obiter cordi esse. Devinxisti non me modo, sed prænobilem Boyleum nostrum, qui tibi, mecum, eo nomine maximas gratias agit, omni officiorum genere, quæ quidem ab ipso proficisci possunt, humanitatem et affectum tuum datâ occasione compensaturus. idem quoque de memetipso firmiter tibi poteris persuadere. Sed virum illum quod spectat nimis officiosum, qui non obstante illâ versione Tractatûs de Coloribus, quæ hic jam expedita est, adornare nihilominus aliam voluit, sentiet fortassis, se malè sibi præpostero illo studio consuluisse. Quid enim de ipsius fiet translatione, si Author Latinam illam, hic in Anglia paratam, quamplurimis Experimentis, quæ in Anglico non repriantur, fecerit auctiorem? Necesse est, nostram, brevi nunc disseminandam, suæ omninò tunc præferri, et multo pluris apud quosvis sanos æstimari. Sed abundet suo sensu, si velit; nos nostra, prout maximè consultum visum fuerit, curabimus.

Kircheri *Mundus Subterraneus* nondum in mundo nostro Anglico comparuit, ob pestem, omnia fere commercia prohibentem. Accedit Bellum atrocissimum, quod non nisi malorum Iliada secum trahit, et humanitatem omnem tantum non è mundo exterminat. Interim tamen, licet Societas nostra Philosophica nullos, periculoso hoc tempore, coetus agat publicos: hi tamen

1) Quas hodie non habemus.

illive ejus Socii, tales se esse non obliviscuntur. Hinc alij Experimentis Hydrostaticis, alii Anatomicis, alij Mechanicis, alii aliis, privatim incumbunt. Dnus Boylius originem Formarum et Qualitatum, prout ea hactenus in Scholis et à pædagogis tractata fuit, sub examen vocavit, et tractatum de eo, (haud dubiè insignem) prælo brevi subjiciendum concinnavit. Video, Te non tam philosophari, quam, si ita loqui fas est, Theologizare; de Angelis quippe, prophetia, miraculis, cogitata tua consignas. sed forsàn id agis Philosophicè; ut ut fuerit, certus sum, opus esse te dignum, et mihi imprimis desideratissimum. Cum difficillima hæc tempora commerciorum obstent libertati, id saltem rogo, ut consilium et scopum tuum in isthoc tuo scripto mihi in proximis tuis significare non graveris.

Quotidie nova hic exspectamus de secundo prælio navali, nisi forte Classis vestra se rursus in portum abduxerit. Virtus, de qua disceptari inter vos innuis, ferina est, non humana. Si enim juxta rationis ductum agerent homines, non ita se invicem dilaniarent, ut est in propatulo. Sed quid queror? Vitia erunt, donec homines; sed nec illa perpetua, et interventu meliorum pensantur.

Dum hæc scribo, traditur epistola ab insigni illo Astronomo Dantiscano, Dno Johanne Hevelio, ad me scripta; in qua, inter alia mihi significat, Cometographiam ipsius, duodecim libris constantem, jam per integrum annum sub prælo sudasse, et paginas jam 400. sive 9. libros priores absolutos esse. Indicat præterea, se mihi aliquot Exemplaria transmisisse Prodrumi sui Cometici, in quo priorem binorum nuperorum Cometarum fuse descripserit; sed ea nondum ad manus meas pervenerunt. Statuit insuper, de posteriori quoque Cometa librum alium edere, et doctorum judicio subicere.

Quid, amabo, vestrates judicant de Pendulis Hugenianis, imprimis de illorum genere, quæ adeo exactam temporis mensuram exhibere dicuntur, ut Longitudinibus in mari inveniendis possint inservire? Quid etiam fit de ejus Dioptrica, et Tractatu de Motu, quem utrumque diu jam exspectavimus. Certus sum, eum non otiari; scire tantum cuperem, quid promoveat. Tu optime valeas, et amare pergas

Tui studiosissimum

H. O.

[Londini m. Sept. 1665.]

Epistolæ Inscriptio.

A Monsieur

Monsr Benedictus Spinosa

*In de baggyne-straet
ten huyse van Mr Daniel
de Schilder in Adam en
Eva.*

à la

Haye.

EPISTOLA XXX.

Viro Nobilissimo ac Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Fragmentum ex Oldenburgii epistola m. Oct. 1665. ad
Boylium data recuperatum.

. . . . Gaudeo, philosophos vestrates vivere, sui suæque rei-publicæ memores. Quid nuper fecerint expectabo, quando bel-latores sanguine fuerint saturi, et, ad vires nonnihil instaurandas, quieverint. Si celebris ille irrisor hac ætate viveret, risu sane periret. Me tamen hæ turbæ nec ad risum, nec etiam ad lacry-mandum, sed potius ad philosophandum, et humanam naturam melius observandam, incitant. Nam nec naturam irridere, mihi fas existimo, multo minus ipsam deplorare, dum cogito, homi-nes, ut reliqua, partem tantum esse Naturæ, meque ignorare, quomodo unaquæque pars Naturæ cum suo toto conveniat, et quomodo cum reliquis cohæreat; et ex solo hujus cognitionis defectu reperio, quod quædam Naturæ, quæ ita ex parte et non nisi mutilate percipio, et quæ cum nostra mente philosophica minime conveniunt, mihi antehac vana, inordinata, absurda videbantur: jam vero unumquemque ex suo ingenio vivere sino, et qui volunt, profecto suo bono moriantur, dummodo mihi pro vero vivere liceat. Compono jam tractatum, de meo circa Scrip-turam sensu: ad id vero faciendum me movent, 1. Præjudicia theologorum: scio enim ea maxime impedire, quo minus ho-mines animum ad philosophiam applicare possint; ea igitur patefacere atque amoliri a mentibus prudentiorum satago; 2. Opi-

nio, quam vulgus de me habet, qui me atheismi insimulare non cessat: eam quoque averruncare, quoad fieri potest, cogor; 3. Libertas philosophandi dicendique quæ sentimus; quam asserere omnibus modis cupio, quæque hic ob nimiam concionatorum auctoritatem et petulantiam utcunque suppressitur. Nondum audio, Cartesianum aliquem ex Cartes. hypothesi, nuperorum cometarum phænomena explicare: et dubito, an ex illa rite explicare possint . . .

[Voorburgi m. Sept. vel Oct. 1665.]

EPISTOLA XXXI (OLIM XIV).

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Responsio ad præcedentem.

Vir præstantissime, Amice colende,

Facis, ut Virum cordatum et Philosophum, decet, quod Viros bonos amas; nec est, quod dubites, quin illi te redament, et merita tua, prout par est, æstiment. Dominus Boylius una mecum salutem plurimam tibi nunciat, utque strenue et ἀκριβῶς philosophari pergas, te hortatur. Imprimis, si quid tibi lucis affulserit in ardua illa indagine, quæ in eo versatur, ut cognoscamus, quomodo unaquæque pars Naturæ cum suo toto conveniat, et qua ratione cum reliquis cohæreat, ut illud nobis communices, peramanter rogamus. Causas, quas memoras, tanquam incitamenta ad Tractatum de Scriptura concinnandum, omnino probo, inque votis efflictim habeo, me usurpare jam oculis posse, quæ in argumentum istud es commentatus. Dominus Serrarius forte fasciculum aliquem brevi ad me transmittet, cui, si visum ita fuerit, committere tuto poteris, quæ ea de re jam composuisti, et reciprocam officiorum nostrorum promptitudinem polliceri.

Kircheri *Mundum Subterraneum* quadantenus evolvi, et quamvis ratiocinia ejus et theoriæ non commendent ingenium, Observationes tamen et Experimenta, nobis ibi tradita, collaudant

diligentiam Auctoris, ejusque de Republica Philosophica bene merendi voluntatem. Vides igitur, me plusculum illi tribuere, quam pietatem, facileque dignoscis eorum animum, qui Benedictam hanc aquam illi adspargunt. Quando verba facis de Tractatu Hugenario de Motu, innuis, Cartesii Regulas motûs falsas fere omnes esse. Non jam ad manum est libellus, quem antehac edidisti de Cartesii Principiis Geometrice Domonstratis: non subit animum, num ibi falsitatem istam ostenderis, an vero Cartesium, in aliorum gratiam, *κατὰ πόδα* fueris secutus. Utinam tandem proprii ingenii fœtum excluderes, et orbi Philosophico fovendum et educandum committeres! Memini te alicubi indigitasse, multa ex iis, quæ Cartesius ipse captum humanum superare ajebat, quin et multo sublimiora et subtiliora, evidenter posse ab hominibus intelligi et clarissime explicari. Quid hæres, mi Amice, quid metuis? Tenta, aggredere, perface tanti momenti provinciam, et videbis totum vere Philosophantium Chorum tibi patrocinari. Fidem meam obstringere audeo, quod non facerem, si liberare me eam posse dubitarem. Nullatenus crediderim, in animo tibi esse, quicquam contra Existentiam et Providentiam Dei moliri; et fulcris hisce incoluminibus, firmo talo stat Religio, facileque etiam quævis Contemplationes Philosophicæ vel defenduntur vel excusantur. Rumpe igitur moras, nec scindi tibi penulam patiaris.

Brevi putem te accepturum, quid de Cometis nuperis sit statuendum. Disceptant inter se de factis Observationibus Hevelius Dantiscanus, et Auzoutus Gallus, ambo Viri docti et Mathematici. Dispicitur hoc tempore controversia, et quando judicata lis fuerit, mihi, credo, res tota communicabitur, et a me tibi. Hoc asserere jam possum, omnes, qui quidem mihi cogniti sunt. Astronomos judicare, non unum, sed duos Cometæ fuisse, nec in quenquam hactenus incidi, qui ex Hypothesi Cartesiana ipsorum Phænomena conatus fuerit explicare.

Rogo, si quid porro acceperis de studiis et laboribus Domini Hugonii, deque successu pendulorum, ut et de ipsius transmissione in Galliam, mihi quamprimum significare non graveris. Adjungas ea, rogo, quæ apud Vos forte dicuntur de Tractatu pacis, de Suecici exercitûs, in Germaniam transvecti, consiliis, deque Episcopi Monasteriensis progressu. Totam credo Europam sequenti æstate bellis involutum iri, et omnia videntur ad mutationem inusitatam vergere. Serviamus nos summo Numini

casta mente, et Philosophiam veram, solidam, et utilem excolamus. Nonnulli ex Philosophis nostris, Regem Oxonium secuti, non raros ibi cœtus agitant, et de promovendis studiis Physicis consulunt. Inter alia in Sonorum naturam inquirere nuper cœperunt. Experimenta, credo, facient, ut explorent, qua proportionē augenda sint pondera ad extendendam chordam absque ulla vi alia, ut intendatur eadem ad Notam ejusmodi acutiorē, quæ facit assignatam consonantiam cum sono priori. De his plura alias. Optime Vale, et vive memor

Tui Studiosissimi

HENR. OLDENBURG.

Londini 12. Octob. 1665.

EPISTOLA XXXII (OLIM XV).

Nobilissimo ac Doctissimo Viro

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Vir Nobilissime,

Quod me ad Philosophandum tu et Nobilissimus *a)* D. Boylius benigne hortamini, maximas habeo gratias *b)*; ego quidem pro tenuitate mei ingenii, quantum queo *c)*, pergo, non dubitans interim de vestro auxilio et benevolentia. Ubi quæris, quid *d)* sentiam circa quæstionem, quæ in eo versatur, *ut cognoscamus, quomodo unaquæque pars Naturæ cum suo toto conveniat, et qua ratione cum reliquis cohæreat*, puto te rogare rationes, quibus persuademur *e)*, unamquamque Naturæ partem cum suo toto convenire, et cum reliquis cohærere. Nam *f)* cognoscere, quomodo revera cohæreant, et unaquæque pars cum suo toto conveniat *g)*, id me ignorare dixi in antecedenti mea Epistola; quia ad hoc cognoscendum *h)* requireretur, totam Naturam omnesque

a) Autographon, quod Societatis Regiæ Londinensis est: *clarissimus.*

b) *maximam h. gratiam.*

c) *quantum quantum possum.*

d) *add. ego.*

e) *rationem, cur nobis persuademus.*

f) *add. absolute.*

g) *cohæreant, id me.*

h) *quin ad hoc requir.*

ejus partes cognoscere. Conabor *a)* igitur rationem ostendere, quæ me id *b)* affirmare cogit; attamen *c)* prius monere velim, me Naturæ non tribuere pulchritudinem, deformitatem, ordinem, neque confusionem. Nam res non, nisi respective ad nostram imaginationem, possunt dici pulchræ aut deformes, ordinatæ aut confusæ.

Per partium igitur cohærentiam nihil aliud intelligo, quam quod leges sive natura unius partis ita sese *d)* accommodant legibus sive *e)* naturæ alterius, ut quam minime sibi contrarietur. Circa totum et partes considero *f)* res eatenus, ut partes alicujus totius *g)*, quatenus earum natura invicem *h)* se accommodat, ut *i)*, quoad fieri potest, inter se consentiant, quatenus vero *k)* inter se discrepant, eatenus unaquæque *l)* ideam ab aliis *m)* distinctam in nostra Mente format, ac proinde *n)* ut totum, non ut pars *o)*, consideratur. Ex. gr. cum motûs particularum lymphæ, chyli, etc. invicem pro ratione magnitudinis et figuræ ita se accommodant, ut plane inter se consentiant, unumque *p)* fluidum simul omnes constituent *q)*, eatenus tantum chylus, lympa, etc. ut partes sanguinis *r)* considerantur: quatenus vero concipimus, particulas lymphaticas ratione figuræ et motus a particulis chyli discrepare, eatenus eas *s)* ut totum, non *t)* ut partem, consideramus.

Fingamus *v)* jam, si placet, vermiculum in *w)* sanguine vivere, qui visu ad discernendas particulas sanguinis, lymphæ *x)*, etc. valeret, et Ratione ad observandum, quomodo unaquæque particula ex alterius occurso vel resilit, vel partem sui motûs *y)* communicat, etc. Ille quidem in hoc sanguine, ut nos in hac parte universi *z)*, viveret, et unamquamque sanguinis particulam ut totum, non vero ut partem consideraret, nec scire posset, quomodo partes omnes ab universali natura sanguinis moderantur, et invicem, prout universalis natura sanguinis exigit, se accommodare *aa)* coguntur, ut certa ratione inter se consentiant. Nam si fingamus, nullas dari causas extra sanguinem *bb)*, quæ

a) rationem igitur, quæ . . . , quam paucis poterò, explicare conabor. *b)* hoc.
c) sed. *d)* se. *e)* omitt. legibus sive. *f)* add. quod. *g)* add. considerantur.
h) natura unius naturæ alterius ita. *i)* ut omnes. *k)* nam quatenus.
l) add. pars sine reliquis. *m)* omitt. ab aliis. *n)* add. unaquæque eatenus.
o) omitt. non ut pars. *p)* omnes unum. *q)* fluidum const., et eatenus.
r) partes hujus fluidi. *s)* eas eatenus. *t)* non vero. *v)* Concipiamus.
w) in hoc fluido, nempe in sang. *x)* particulas lymphæ, chyli. *y)* add. alteri.
z) univ. parte. *aa)* accommodari. *bb)* extra s. dari causas.

novos motus sanguini communicarent *a*), nec ullum dari spatium extra sanguinem *b*), nec alia corpora, in quæ particulæ sanguinis suum motum transferre possent, certum est, sanguinem in suo statu semper mansurum, et ejus particulas nullas alias variationes passuras, quam eas, quæ possunt concipi *c*) ex data ratione motûs sanguinis ad lympham, chylum *c*), etc., et sic sanguis semper ut totum, non vero ut pars, considerari deberet. Verum, quia *d*) plurimæ aliæ causæ dantur, quæ leges naturæ sanguinis certo modo moderantur *e*), et vicissim illæ a sanguine, hinc fit, ut alii motus aliæque variationes in sanguine, oriantur *f*), quæ consequuntur non a sola ratione motûs *g*) ejus partium ad invicem, sed a ratione motûs *h*) sanguinis et causarum externarum simul ad invicem: hoc modo *i*) sanguis rationem partis, non vero totius habet. De toto et parte modo dixi *k*).

Jam, cum omnia Naturæ corpora eodem modo possint et debeant concipi, ac nos hic sanguinem concepimus: omnia enim corpora ab aliis circumcinguntur, et ab invicem determinantur ad existendum et operandum certâ ac determinatâ ratione, servatâ semper in omnibus simul, hoc est, in toto universo *l*) eâdem ratione motûs ad quietem; hinc sequitur, omne corpus, quatenus certo modo modificatum existit, ut partem totius universi considerari debere *m*), cum suo toto convenire, et cum reliquis coherere; et quoniam natura universi non est, ut natura sanguinis, limitata *n*), sed absolute infinita, ideo *o*) ab hac infinitæ potentiæ natura ejus partes infinitis modis moderantur, et infinitas variationes pati coguntur *o*). Verum *p*) ratione substantiæ unamquamque partem arctiorem unionem cum suo toto habere concipio. Nam *q*) ut antehac in prima mea Epistola, quam Rhénoburgi adhuc habitans tibi scripsi, conatus sum demonstrare, cum de natura substantiæ sit *r*) esse infinitam *s*), sequitur *t*), ad naturam substantiæ corporeæ unumquamque partem *t*) pertinere, nec sine ea *v*) esse aut concipi posse.

a) communicent. *b*) e. s. dari spatium. *c-c*) consequi ex sola natura sanguinis, hoc est ex ratione motus lymphæ, chyli. *d*) quoniam. *e*) a quibus . . . moderatur.
f) omitt. oriantur. *g*) omitt. motûs. *h*) totius sanguinis. *i*) et hac ratione.
k) omitt. hanc sententiam. *l*) simul eadem. *m*) partem esse tot. un.
n) limitata ut nat s. *o-o*) ideo ejus partium variationes, quæ ab hac infinita potentia consequi possunt, infinitæ debent esse. *p*) Porro. *q-r*) cum de subst. natura (ut antehac Rh. adh. hab. con. sum demonstr.) sit.
s) infinita, hinc. *t-t*) unamq partem totius subst. corp. ad totam substantiam. *v*) sine reliqua substantia.

a) Vides igitur, qua ratione, et rationem cur, sentiam Corpus humanum partem esse Naturæ a): quod autem ad Mentem humanam attinet, eam etiam partem Naturæ b) esse censeo; nempe quia statuo, dari etiam c) in Natura potentiam infinitam cogitandi, quæ, quatenus infinita, in se continet d) totam Naturam objective e), et cujus f) cogitationes g) procedunt eodem modo ac h) Natura, ejus nimirum ideatum.

Deinde Mentem humanam hanc eandem potentiam statuo i), non quatenus infinitam, et totam Naturam percipientem, sed k) finitam, nempe quatenus tantum humanum Corpus percipit l), et hac ratione Mentem humanam partem cujusdam infiniti intellectus statuo m).

Verum hæc omnia n), et quæ huic rei annexa sunt, hic accurate explicare et demonstrare, res esset nimis prolixa, nec puto te id impræsentiarum o) a me exspectare. Imo dubito, an mentem tuam satis perceperim, atque p) aliud responderim ac q) rogaveris, quod ex te scire desidero.

Quod deinde r) scribis, me innuisse Cartesii Regulas motûs falsas fere omnes esse s), si recte memini, D. t) Hugenum id sentire dixi, v) nec ullam aliam falsam esse affirmavi, quam Regulam sextam Cartesii, circa quam D. Hugenum etiam errare me putare dixi; qua occasione petii, ut mihi communicares x) experimentum, quod secundum eam hypothesin experti estis in vestra Regia Societate y); sed tibi id z), non licere judico, quia de hoc aa) nihil respondes.

Dictus Hugenius totus occupatus fuit, et adhuc est, in expoliendis vitris dioptricis; in quem finem fabricam adornavit bb), in qua et patinas tornare potest cc), satis quidem nitidam; quid autem dd) ea promoverit adhuc nescio ee), nec ff), ut verum fateor, gg) valde scire desidero. Nam me experientia satis docuit, in patinis sphæricis hh) libera manu tutius et melius ii) expoliri, quam quavis kk) machina. De pendulorum successu, et tempore

a-a hac igitur de causa corpus hum. partem universi statuo. b) mentem ejus quod attinet partem etiam universi. c) omitt. etiam. d) cont. in se. e) obj. tot. Nat. f) hujus vero. g) cog. eodem . . . procedunt. h) ac ipsa. i) omitt. statuo. k) sed quatenus. l) add. esse statuo. m) concipio esse. n) omitt. omnia. o) in præ. id. p) et an. q) quam. r) omitt. quod deinde. s) verum si. t) omitt. D. v) circa tamen reg. Cartesio sextam dixi, et Hugenum et Cartesium errare. x) communicare dignaveris. y) sec. eam hyp. ibi factum est. z) id tibi. aa) de ea re. bb) machinam convinnavit. cc) omitt. in . . . potest. dd) quantum. ee) promovit, nondum scio. ff) omitt. nec. gg) non admodum. hh) add. vitra. ii) tut. et melius libera manu. kk) add. alia.

transmigrationis *a)* in Galliam nondum aliquid *b)* certi possum scribere *c)*.

Episcopus Monasteriensis, postquam male conciliatus Frisiam, ut hircus Æsopi puteum ingressus est, nihil promovit, imo nisi bruma nimis tempestive incipiat, non nisi cum magno damno Frisiam relinquet. Non dubium est, eum suavisibus unius aut alterius proditoris facinus hoc ausum fuisse incipere. Sed hæc omnia nimis antiqua sunt, ut pro novis scribantur; nec spatio unius aut alterius septimanæ aliquid contigit novi, quod scriptione dignum sit. De pace cum Anglis nulla apparet spes; rumor tamen nuper spargebatur, propter conjecturam quandam legati Hollandici in Galliam missi, et etiam, quia Ultra-Islandenses, ¹⁾ qui summis viribus principem Arausionensem introducere conantur, idque, ut multi putant, Hollandis magis ut incommodent, quam ut sibi prosint, viam quandam somniaverant, nempe ut dictum principem tanquam mediatorem in Angliam mitterent. Verum res plane aliter se habet. Hollandi de pace in præsentiarum nec per somnium cogitant, nisi res eo forte veniat, ut pacem pecunia emant. De Sueci consiliis adhuc dubitatur; putant plerique eum Ments petere, alii Hollandos. Sed hæc non nisi ex conjectura.

Hanc epistolam præterita septimana scripseram, sed eam mittere non potui, quia aura Hagam proficisci vetabat. Hoc incommodi habet habitare in pago. Nam raro suo tempore epistolam accipio; nam, nisi detur ex accidenti occasio eam mittendi suo tempore, septimana una aut altera transit antequam eam accipiam. Deinde, ut eam suo tempore mittere possim, non raro oritur difficultas. Cum igitur videas, me tibi non tam prompte ac debeo respondere, id non ex eo venire putes, quod tui obliviscar. Interim tempus urget hanc claudere; de reliquis alia occasione; jam nihil aliud dicere possum, quam te rogare ut Nobilissimo D^o. Boylio salutem plurimam ex me dicas, et ut mei memor vivas, qui sum

omni affectu tuus

B. DE SPINOZA.

Voorburgi, 20. novembri 1665.

a) transmigrandi. *b)* nihil. *c)* scribere possum.

¹⁾ Autogr.: *quin ultra Islandenses*. Intellige: Transisalani.

Cupio scire an omnes astronomi judicant duos fuisse cometas ex eorum motu, an vero ad servandam hypothesin Keplerianam. Vale.

EPISTOLA XXXIII (OLIM XVI).

Viro Clarissimo.

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS

Responsio ad præcedentem.

Vir Præstantissime, Amice plurimum colende,

Perplacent, quæ de partium Naturæ cum toto consensu nexu-que philosopharis; quanquam non satis assequar, quomodo possimus ordinem et symmetriam a Natura, ut tu facere videris, profligare; imprimis cum ipse agnoscas, omnia ejus corpora ab aliis ambiri, et ab invicem certa et constanti ratione, tum ad existendum tum ad operandum, determinari, eâdem semper in omnibus simul motûs ad quietum ratione servatâ; quæ ipsissima veri ordinis ratio formalis esse videtur. At nec hic forte te satis capio; non magis quam in eo, quod de Regulis Cartesii antehac scripseras. Utinam subire laborem velles mo edocendi, qua in re tam Cartesium quam Hugenum in regulis motûs errasse judices. Pergratum mihi sane hoc officio defungendo præstiteris, quod quidem pro viribus demereri studerem.

Præsens non fui, quando D. Hugenius Experimenta, Hypothesin suam comprobantia, hic Londini fecit. Intelligo interim, quendam inter alia pilam unius libræ, penduli in modum suspendisse, quæ delapsa percusserit aliam, eodem modo suspensam, sed libræ dimidiæ, ex angulo quadraginta graduum, et Hugenum prædixisse, paucula facta Computatione Algebraica, quis foret effectus, et hunc ipsum prædictioni ad amussim respondisse. Abest Vir quidam insignis, qui multa talia Experimenta proposuerat, quæ solvisse dicitur Hugenius. Quamprimum dabitur ipsum, qui abest, convenire, uberius et enucleatius forsitan hanc rem tibi exposuero. Tu interim superiori petito meo ne refrageris, iterum atque iterum rogo; et si quid præ-

terea de Hugonii successu in poliendis Vitris Telescopicis cognoveris, impertiri quoque te graveris. Spero, Societatem nostram Regiam, peste jam insigniter per Dei gratiam desæviente, brevi Londinum reversuram, coetusque suos hebdomadicos instauraturam: quæ ibi transigentur scitu digna, eorum communicationem certo tibi poteris polliceri.

Mentionem antehac feceram de Observatis Anatomici. Scripsit ad me non ita pridem Dom. Boylius (qui te perhumaniter salutat), eximios Anatomicos Oxonii se certum reddidisse, quod Asperam Arteriam, tum quarundum Ovium, tum Boum, gramine refertam invenerint; et quod ante paucas septimanas dicti Anatomici invitati fuerint ad videndum Bovem, qui per duos tresve dies collum fere continuo obstipum erectumque tenuerat, et ex morbo, quem possessores plane non cognoverint, mortuus fuerit: in quo, dissectis partibus, ad collum et jugulum spectantibus, ipsi reperint cum admiratione, Asperam ejus arteriam in ipso trunco penitus gramine refertam fuisse, ac si quis illud vi intro adegisset. Et quod justam suggerit inquirendi causam, tum qua ratione tanta graminis quantitas illuc pervenerit, tum, cum ibi esset, quomodo ejusmodi animal tamdiu supervivere potuerit? Præterea idem Amicus mihi significavit, curiosum quendam Medicum, itidem Oxoniensem, Lac in sanguine humano invenisse. Narrat enim, puellam, sumpto largiori jentaculo hora septima matutina, sanguinem misisse in pede hora ejusdem diei undecima: et primum sanguinem immissum fuisse Scutellæ, eumque, paucò exinde temporis spatio elapso, alborem induisse; postremum vero sanguinem in vasculum minus, quod acetabulum, ni fallor, vocant (Anglice *a Sawcer*) influxisse, eumque protinus in placentæ lacteæ formam abiisse; interjectis quinque aut sex horis Medicum reversum sanguinem utrumque inspexisse, eumque, qui in Scutella erat, dimidium fuisse sanguinem, dimidium vero chyliformem, qui chylus sanguini, ut serum lacti, innataverit: at eum, qui erat in *acetabulo*, totum fuisse chylum, sine ulla sanguinis specie; cumque utrumque super igne seorsim calefaceret, ambos liquores induruisse: puellam vero bene valuisse, nec sanguinem misisse, nisi quod nunquam passa fuisset menstrua, quamquam colore florido vigeret.

Sed transeo ad Politica. In omnium ore hic est rumor de Israëlitarum, per plusquam bis mille annos dispersorum, reditu

in Patriam. Pauci id hoc loco credunt, at multi optant. Tu, quid hac de re audias statuasque, amico tuo significabis. Me quod attinet, quamdiu Nova hæc a Viris fide dignis non perscribuntur ex Urbe Constantinopolitana, cui hujus rei maxime omnium interest, fidem iis adhibere non possum. Scire aveo, quid Judæi Amstelædamenses ea dere inaudiverint, et quomodo tanto nuncio afficiantur, qui, verus si fuerit, rerum omnium in Mundo Catastrophen induturus sane videtur.

Quid Suecus nunc moliatur, et Brandiburgicus, si potes, explica; et crede me esse

Tui Studiossimum

HENR. OLDENBURG.

Londini die 8. Decemb. 1665.

P. S. Quid de nuperis Cometis nostri Philosophi statuunt, brevi tibi indicabo, Deo volente.

EPISTOLA XXXIV (OLIM XXXIX).

Viro Amplissimo ac Prudentissimo

CHRISTIANO HUGENIO ¹⁾

B. D. S.

Versio ²⁾.

Amplissime Vir,

Demonstrationem Unitatis Dei, hinc nimirum, quod ejus na-

1) Hugenum vitrorum opticorum studiosissimum cum nostro commercium quoddam habuisse, cum e pagg. 101. et 122. tum ex ipsius epistolis ad fratrem Constantinum juniorem datis apparet. Quarum hos locos ex autographis Lugduni Batavorum exstantibus adjungimus.

(*Paris 3. sept. 1667.*) Je voudrois scavoir quelle grandeur d'ouverture Spinosa et M. Hudde determinent pour les 40 pieds.

(*Ib. 14. oct. 1667.*) Mandez moy je vous prie si vostre petite lentille est assez polie pour n'avoir besoin de la frotter sur le papier avec le Tripoli, car alors la maniere seroit fort bonne. Je me souviens tousjours de celles que le Juif de Voorburg avoit dans ses microscopes qui avoient un poli admirable, quoy qu'il ne s'estendit pas par tout le verre.

(*Ib. 4. nov. 1667.*) Le Juif de Voorburg achevoit ses petites lentilles par le moyen de l'instrument et cela les rendoit tres excellentes, je ne scay pourquoy vous n'en faites pas de mesme. S'il continue au travail des grands verres vous me ferez de m'apprendre comment il y reussit.

(*Ib. 2. dec. 1667.*) Il faut laisser faire nostre Juif avec ses ouvertures, et l'experience le

tura necessariam involvit existentiam, quam postulabas, et ego in me recipiebam, ante hoc tempus ob quasdam occupationes mittere non potui. Ut ergo eo deveniam, præsupponam,

I°. Veram uniuscujusque rei definitionem nihil aliud, quam rei definitæ simplicem naturam includere. Et hinc sequitur,

II°. Nullam definitionem aliquam multitudinem, vel certum aliquem individuorum numerum, involvere vel exprimere; quandoquidem nil aliud, quam rei naturam, prout ea in se est, involvit et exprimit. Ex. gr. Definitio trianguli nihil aliud includit, quam simplicem naturam trianguli; at non certum aliquem triangulorum numerum; quemadmodum Mentis definitio, quod ea sit res cogitans, vel Dei definitio, quod is sit Ens perfectum, nihil aliud, quam Mentis et Dei naturam includit, at non certum Mentium vel Deorum numerum.

III°. Uniuscujusque rei existentis causam positivam, per quam existit, necessario dari debere.

IV° Hanc causam vel in natura, et in ipsius rei definitione (quia scilicet ad ipsius naturam existentia pertinet, vel eam necessario includit) vel extra rem ponendam esse.

Ex his præsuppositis sequitur, quod, si in Natura certus aliquis individuorum numerus existat, una pluresve causæ dari debeant, quæ illum juste, nex majorem nec minorem, Individuorum numerum producere potuerunt. Si, exempli gratia, in rerum Natura viginti homines existant (quos, omnis confusionis vitandæ causa, simul, ac primos in Natura esse supponam), non satis est, causam humanæ naturæ in genere investigare, ut rationem, cur viginti existant, reddamus; sed etiam ratio investiganda est, cur nec plures, nec pauciores, quam viginti homines existant: Nam (juxta tertiam hypothesin) de quovis homine ratio et causa, cur existat, reddenda est. At hæc causa (juxta secundam et tertiam hypothesin) nequit in ipsius hominis natura

doit refuter bien mieux que la theorie, parce qu'en effect la determination des ouvertures a son premier fondement dans l'experience.

(Ib. 6. avril 1668.) Si les objectifs de l'Israelite ne sont pas bons dans ses lunettes de 3. et de 6. pieds, il est bien éloigné encore d'en faire avec ces grandes ouvertures qu'il avoit concertées avec M. Hudde.

(Ib. 11. mai 1668.) Il est vrai que l'experience confirme ce que dit Spinoza que les petits objectifs au microscope representent plus distinctement les objects que les grands, avec des ouvertures proportionnelles et sans doute la raison s'en peut donner, quoyque le Sr. Spinoza ni moy ne la scachions pas encore.

Constantini vero epistolas his annis ad Christianum datas non invenimus.

2) Versionem epistolarum XXXIV—XXXVI ab ipso Spinoza factam esse docet Interpres Belgicus ejus vocabula passim afferendo.

contineri: vera enim hominis definitio numerum viginti hominum non involvit. Ideoque (juxta quartam hypothesin), causa existentiae horum viginti hominum, et consequenter uniuscujusque sigillatim, extra eos dari debet. Proinde absolute concludendum est, ea omnia, quæ concipiuntur numero multiplicia existere, necessario ab externis causis, non vero propriæ suæ naturæ vi produci. Quoniam vero (secundum hypothesin) necessaria existentia ad Dei Naturam pertinet, ejus vera definitio necessariam quoque existentiam ut includat, necessum est; et propterea ex vera ejus definitione necessaria ejus existentia concludenda est. At ex vera ejus definitione (ut jam ante ex secunda et tertia hypothesi demonstravi) necessaria multorum Deorum existentia non potest concludi. Sequitur ergo unicus Dei solummodo existentia. Q. E. D.

Hæc, Amplissime Vir, mihi hoc tempore optima visa fuit Methodus ad propositum demonstrandum. Hoc ipsum antehac aliter demonstravi, distinctionem Essentiæ et Existentiæ adhibendo; quia vero ad id, quod mihi indicasti, attendo, hanc tibi libentius mittere volui. Spero tibi faciet satis, tuumque super ea judicium præstolabor, et interea temporis manebo, etc.

Voorburgi, 7. Januar. 1666.

EPISTOLA XXXV (OLIM XL).

Viro Amplissimo ac Prudentissimo

CHRISTIANO HUGENIO

B. D. S.

Versio.

Amplissime Vir,

Quod in tua epistola, 10. Febr. ad me data, aliquo modo mihi erat obscurum, in ultima, 33. Martii scripta, optime enucleasti. Quoniam igitur, quæ propriè tua sit sententia, novi, statum Quæstionis talem, qualem eum concipis, ponam: an scilicet non nisi unum sit Ens, quod sua sufficientia vel vi subsistit; quod non tantum affirmo, sed etiam demonstrare in

me suscipio, hinc nimirum, quod ejus natura necessariam involvit existentiam; licet hoc ipsum facillime ex Dei intellectu (quemadmodum ego in Propositione II. Demonstrationum mearum Geometricarum in Cartesii Principia præstiti) aut ex aliis Dei attributis demonstrare licet. Rem ergo ut aggrediamur, in antecessum breviter ostendam, quas proprietates Ens, necessariam includens existentiam, habere debet: nimirum

I°. Id esse æternum: si enim determinata duratio ei attribueretur, Ens istud, extra determinatam durationem, ut non existens, vel ut necessariam non involvens existentiam, conciperetur; quod definitioni suæ repugnat.

II°. Id simplex, non vero ex partibus compositum esse. Partes namque componentes natura et cognitione priores sint oportet, quam id, quod compositum est; quod in eo, quod sua natura æternum est, locum non habet.

III°. Id non determinatum, sed solum infinitum posse concipi. Quippe si istius Entis natura determinata esset, et etiam determinata conciperetur, illa natura, extra eos terminos, ut non existens conciperetur; quod cum definitione sua quoque pugnat.

IV°. Id indivisibile esse. Si enim esset divisibile, in partes vel ejusdem, vel diversæ naturæ dividi posset; si hoc, destrui, et ita non existere posset, quod definitioni adversum est. Et si illud, pars quælibet necessariam per se existentiam includeret, et hoc pacto unum sine alio existere, et per consequens concipi, et propterea illa natura ut finita comprehendi posset, quod, per antecedens, definitioni adversatur. Hinc videre est, quod, si ejusmodi Enti aliquam velimus adscribere imperfectionem, statim in contradictionem incidamus. Nam sive imperfectio, quam tali vellemus affingere naturæ, in quodam defectu, aut terminis quibusdam, quos istiusmodi natura possideret, vel in aliqua mutatione, quas ¹⁾ virium defectu a causis externis pati posset, sita esset; eo semper redigemur, eam naturam, quæ necessariam involvit existentiam, non existere, vel haud necessario existere; et idcirco concludo.

V°. Id omne, quod necessariam includit existentiam, nullam in se habere posse imperfectionem, sed meram debere exprimere perfectionem.

VI°. Porro, quoniam non nisi ex perfectione provenire potest,

1) Camerer: *quam*.

ut aliquod Ens sua sufficientia et vi existat, sequitur, si supponamus, Ens, quod non omnes exprimit perfectiones, sua natura existere, etiam nos debere supponere, illud quoque Ens existere, quod omnes comprehendit in se perfectiones. Si enim minori potentia præditum sua sufficientia, quanto magis aliud majori potentia præditum existit.

Ut denique ad rem accedamus, affirmo non nisi unicum posse Ens esse, cujus existentia ad suam naturam pertinet, illud nimirum Ens tantum, quod omnes in se habet perfectiones, quodque Deum nominabo. Quippe si aliquod ponatur Ens, ad cujus naturam existentia pertinet, illud Ens nullam in se continere imperfectionem, sed omnem exprimere debet perfectionem (per notam 5.). Et propterea natura illius Entis ad Deum (quem, per notam 6., etiam existere statuere debemus) pertinere debet, quia omnes perfectiones, nullas vero imperfectiones in se habet. Nec extra Deum existere potest: nam, si vel extra Deum existeret, una eademque natura, quæ necessariam involvit existentiam, duplex existeret; quod, juxta antecedentem demonstrationem, est absurdum. Ergo nihil extra Deum, sed solus Deus est, qui necessariam involvit existentiam. Quod erat Demonstrandum.

Hæc sunt, Amplissime Vir, quæ hoc tempore ad hanc rem demonstrandam in medium proferre scio. Optem, ut tibi demonstrare liceat, me esse, etc.

Voorburgi, die 10. Aprilis 1666.

EPISTOLA XXXVI (OLIM XLI).

Viro Amplissimo ac Prudentissimo

CHRISTIANO HUGENIO

B. D. S.

Versio.

Amplissime Vir,

Ad tuam (in causa fuit impedimentum aliquod) nono decimo Maji datam citius respondere non licuit. Quia vero te tuum super demonstratione mea, tibi missa, suspendere judicium,

quantum ad maximam partem, deprehendi (propter obscuritatem, credo, quam in ea reperis), sensum ejus clarius his explicare conabor.

Primo ergo quatuor proprietates, quas Ens sua sufficientia aut vi existens habere debet, enumeravi. Has quatuor, reliquasque his similes in nota quinta ad unam redigi. Deinde, ut omnia ad demonstrationem necessaria ex solo supposito deducerem, in sexta ex data hypothesi Dei existentiam demonstrare conatus sum; et inde denique, nihil amplius, ut notum, nisi simplicem verborum sensum, præsupponendo, quod petebatur, conclusi.

Hoc breviter meum propositum, hic scopus fuit. Jam uniuscujusque membri sensum sigillatim explanabo, ac primum a præmissis ordiar proprietatibus.

In prima nullam invenis difficultatem: nec aliud quid, sicut et secunda, est, quam Axioma. Per simplex enim nihil, nisi quod non est compositum, intelligo, sive ex partibus natura differentibus, aut ex aliis natura convenientibus componatur. Demonstratio certe universalis est.

Sensum tertiæ (quantum ad hoc, quòd, si Ens sit cogitatio, id in cogitatione, si vero sit Extensio, in extensione, non determinatum, sed solummodo indeterminatum concipi potest) optime percepisti; quamvis te conclusionem percipere neges; quæ tamen hoc nititur, quod sit contradictio, aliquid, cujus definitio existentiam includit, aut (quod idem est) existentiam affirmat, sub negatione existentiae concipere. Et, quoniam determinatum nihil positivi, sed tantum privationem existentiae ejusdem naturæ, quæ determinata concipitur, denotat, sequitur, id, cujus definitio existentiam affirmat, non determinatum posse concipi. Ex. gr. si terminus *extensionis* necessariam includit existentiam, æque extensionem sine existentia, ac extensionem sine extensione impossibile erit concipere. Hoc si ita statuatur, determinatam extensionem concipere impossibile quoque erit. Si enim ea determinata conciperetur, propriâ suâ naturâ esset determinanda, nempe extensione; et hæc extensio, qua determinaretur, deberet sub existentiae negatione concipi; id quod, juxta hypothesin, manifesta est contradictio.

In quarta nihil aliud volui ostendere quam, tale Ens nec in partes ejusdem, nec in partes diversæ naturæ posse dividi, sive eæ, quæ diversæ sunt naturæ, necessariam existentiam, sive

minus involvunt. Si enim, inquiebam, posterius hoc locum obtineret, posset destrui, quoniam rem destruere est illam in ejusmodi partes resolvere, ut nulla earum omnium naturam totius exprimat; si vero prius locum haberet, cum tribus jam declaratis pugnaret proprietatibus.

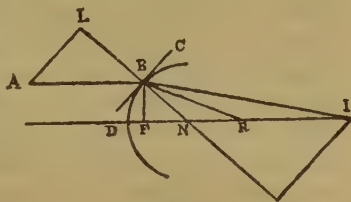
In quinta solummodo præsupposui, perfectionem in τὸν *esse*, et imperfectionem in privatione τοῦ *esse* consistere. Dico *privationem*; quamvis enim ex. gr. extensio de se cogitationem neget, nulla tamen hoc ipsum in ea est imperfectio. Hoc vero, si nimirum extensione destitueretur, in ea imperfectionem argueret; ut revera fieret, si esset determinata, similiter si duratione, situ, etc. careret.

Sextam absolute concedis; et tamen dicis, tuam difficultatem (quare scilicet non plura entia, per se existentia, naturâ autem differentia, possent esse; quemadmodum cogitatio et extensio diversa sunt, ac forte propriâ sufficientiâ subsistere possunt) totam superesse. Hinc non aliud judicare valeo, quam te eam longe alio, ac ego, sensu capere. Confido me perspicere, quo eam sensu intelligas; ego tamen, ne tempus perdam, meum tantum declarabo sensum. Dico ergo, quantum ad sextam attinet, si ponamus aliquid, quod in suo genere solummodo indeterminatum et perfectum est, sua sufficientia existere, quod etiam existentia entis absolute indeterminati ac perfecti concedenda erit; quod Ens ego Deum nuncupabo. Si ex. gr. statuere volumus, extensionem aut cogitationem (quæ quælibet in suo genere, hoc est, in certo genere entis, perfectæ esse queunt) sua sufficientia existere; etiam existentia Dei, qui absolute perfectus est, hoc est entis absolute indeterminati, erit concedenda. Hic loci, quod modo dixi, notari vellem, quantum vocabulum *imperfectio* spectat; nimirum illud significare rei alicui quicquam deesse, quod tamen ad suam naturam pertinet. Ex. gr. Extensio solummodo respectu durationis, sitûs, quantitatis imperfecta dici potest; nimirum quia non durat longius, quia suum non retinet situm, vel quia major non evadit; Nunquam vero, quia non cogitat, imperfecta dicetur, quandoquidem ejus natura nihil tale exigit, quæ in extensione sola consistit, hoc est, in certo entis genere: quo respectu tantum determinata aut indeterminata, imperfecta aut perfecta dicenda est. Et, quandoquidem Dei natura in certo entis genere non consistit, sed in Ente, quod absolute indeterminatum est; ejus etiam natura exigit id omne

quod τὸ *esse* perfecte exprimit; eo quod ejus natura alias determinata et deficiens esset. Hæc quum ita se habeant, sequitur, non nisi unum Ens, Deum scilicet, posse esse, quod propria vi existit. Si etenim, verbi causa, ponamus, quod extensio existentiam involvit, æterna et indeterminata ut sit, absoluteque nullam imperfectionem, sed perfectionem exprimat, opus est; Ideoque Extensio ad Deum pertinebit, aut aliquid erit, quod aliquo modo Dei naturam exprimit: quia Deus est Ens, quod non certo duntaxat respectu, sed absolute in essentia indeterminatum et omnipotens est. Hocque, quod (pro lubitu) de Extensione dicitur, de omni eo, quod ut tale statuere volumus, affirmandum quoque erit. Concludo ergo, ut in præcedenti mea Epistola, nihil extra Deum, sed Deum solum sua sufficientia subsistere. Credo hæc sufficere ad sensum præcedentis declarandum; tu vero melius de eo judicium ferre poteris.

Hisce finire; verum, quia, ut mihi novæ ad polienda vitra scutellæ fabricentur, animus est, tuum hac in re consilium audire exoptem. Non video, quid vitris convexo-concavis tornandis proficiamus. Convexa plana e contra, utiliora ut sint, necesse est, si bene calculum subdixi. Nam si (facilitatis gratia) ponamus rationem refractionis esse ut 3 ad 2, et literas in hac apposita figura, ut eas in parva tua Dioptrica locas ¹⁾, appingamus, invenietur, ordinatâ æquatione, NI , quæ dicitur $z = \sqrt{(\frac{3}{2}zz - xx)} - \sqrt{(1 - xx)}$. Unde sequitur, si $x = 0$, erit $z = 2$, quæ tunc etiam est longissima. Et si $x = \frac{3}{5}$, erit $z = \frac{1}{2}\frac{3}{5}$, vel paulo amplius: si nimirum supponimus radium BI secundum non pati refractionem, quando ex vitro versus I tendit.

Statuamus vero jam, eum ex vitro prodeuntem in plana superficie BF refringi, et non versus I , sed versus R tendere. Quando ergo lineæ BI et BR in eadem sunt ratione, in qua est refraction, hoc est (ut hic supponitur) ut 3 ad 2; et si quando tunc tenorem sequimur æquationis, venit pro $NR = \sqrt{(zz - xx)} - \sqrt{(1 - xx)}$. Et si iterum, ut ante, ponimus $x = 0$, erit

¹⁾ Habemus Hugenii Dioptricam celeberrimam inter Opera Posthuma anno 1703. editam, in qua hæc figura non invenitur. At jamdiu in his rebus versatus primas doctrinæ lineas artificii peritissimo, qualem nostrum æstimabat. scripto tradere potuerat.

$NR = 1$, hoc est, æqualis semidiametro. Si vero $x = \frac{3}{5}$, erit $NR = \frac{40}{50} + \frac{1}{50}$. Id quod ostendit, hunc focus alio minorem esse, licet tubus opticus per integram semidiametrum sit minor; adeo ut, si Telescopium æque longum fabricaremus, ac est DI , faciendo semidiametrum $= 1\frac{1}{2}$, et BF , eadem manente apertura, focus multo minor sit futurus. Ratio insuper, cur convexo-concava vitra minus placeant, est, quod, præterquam quod duplicem laborem et sumptum exigunt, radii, quandoquidem non omnes ad unum idemque tendunt punctum, nunquam in superficiem concavam perpendiculariter incidant. Verum, quum non dubitem, quin hæc jam olim perpenderis, ac magis accurate ad calculos revocaveris, et denique rem ipsam determinaveris, ideo tuum iudicium consiliumque hac de re exquiri, etc.

[Voorburgi, m. fere Junio 1666.]

EPISTOLA XXXVII (OLIM XLII).

Doctissimo Expertissimoque Viro ¹⁾

J. B. [BRESSERO, ut videtur]

B. D. S.

Doctissime Vir, Amice singularis ²⁾,

Ad ultimas tuas literas, dudum a me acceptas, antehac respondere non potui; ita variis occupationibus et sollicitudinibus impeditus fui, ut vix tandem me expedire potuerim; nolo tamen, quandoquidem animum aliquantisper recipere licet, meo officio deesse, sed tibi quamprimum maximas agere gratias volo pro amore atque officio erga me tuo, quod sæpius opere, jam vero literis etiam satis superque testatus es, etc. Transeo ad tuam quæstionem ³⁾, quæ sic se habet, nempe ⁴⁾ *an aliqua detur aut dari possit Methodus talis, qua inoffenso pede in præstantissimarum rerum cogitatione sine tædio pergere possimus? an vero, quem-*

¹⁾ Vetus exemplum MS. imperfectum, quod Amstelodami una cum Spinozæ autographis servatur: *Amico e multis uni Dom. N. N. B. de Spinosa χαίρειν.*

²⁾ *Amice charissime et colende.*

³⁾ *Ad tuam itaque q. transeo.*

⁴⁾ *videlicet.*

admodum corpora nostra, sic etiam mentes casibus obnoxiae sint, et fortuna magis quam arte cogitationes nostrae regantur? Quibus me satisfacturum puto, si ostendam, quod necessario debeat dari Methodus, qua nostras claras et distinctas perceptiones dirigere et concatenare possumus, et quod intellectus non sit, veluti corpus, casibus obnoxius. Quod quidem ex hoc solo constat, quod una clara et distincta perceptio, aut plures simul, possunt absolute esse causa alterius claræ et distinctæ perceptionis. Imo omnes claræ et distinctæ perceptiones, quas formamus, non possunt oriri nisi ab aliis claris et distinctis perceptionibus, quæ in nobis sunt, nec ullam aliam causam extra nos agnoscunt. Unde sequitur, quas claras et distinctas perceptiones formamus, a sola nostra natura ejusque certis et fixis legibus, pendere, hoc est ab absoluta nostra potentia, non vero a fortuna, hoc est a causis, quamvis certis etiam et fixis legibus agentibus, nobis tamen ignotis, et a nostra natura et potentia alienis. Quod ad reliquas perceptiones attinet, eas a fortuna quam maxime pendere fateor. Ex his igitur clare apparet, qualis esse debeat vera Methodus, et in quo potissimum consistat nempe in sola puri intellectûs cognitione, ejusque naturæ et legum ¹⁾, quæ ut acquiratur, necesse est ante omnia distinguere inter intellectum et imaginationem, sive inter veras ideas et reliquas, nempe fictas, falsas, dubias, et absolute omnes, quæ a sola memoria dependent. Ad hæc intelligendum, saltem quoad Methodus exigit, non est opus, naturam mentis per primam ejus causam cognoscere, sed sufficit, mentis sive perceptionum historiolum concinnare modo illo, quo Verulamius docet. Et his paucis puto me veram Methodum explicuisse et demonstrasse, simulque Viam ostendisse, qua ad eam perveniamus. Superest tamen te monere, ad hæc omnia assiduam meditationem, et animum propositumque constantissimum requiri, quæ ut habeantur, apprime necesse est, certum vivendi modum et rationem statuere, et certum aliquem finem præscribere; sed de his impræsentiarum satis.

Vale et ama, qui te animitus diligit

BENED. DE SPINOSA ²⁾.

Voorburgi, 10. Jun. 1666.

¹⁾ *naturæ legum.*

²⁾ Hæc ultima in solo ex. MS. sunt. Cæterum ea verba quorum ordo tantum mutatus est indicare supersedemus.

EPISTOLA XXXVIII (OLIM XLIII).

*Ornatissimo Viro*JOHANNI VAN DER MEER ¹⁾.

B. D. S.

Versio ²⁾.*Ornatissime Vir,*

Dum hic solitarius in agro vitam ago, Quæstionem, quam mihi aliquando proposuisti, mecum volvi, eamque simplicem valde deprehendi. Universalis Demonstratio hoc nititur fundamento: quod is justus sit lusor, qui suam lucrandi aut perdendi sortem, seu expectationem, cum adversarii sorte æqualem ponit. Hæc æqualitas consistit in sorte, et in pecunia, quam adversarii deponunt ac periclitantur; hoc est, si sors utrimque est æqualis, quilibet etiam æquales nummos deponere et periclitari debet: si vero sors sit inæqualis, unus eo plus pecuniæ deponere debet, quo sua sors major est, tuncque expectatio utrimque æqualis, et consequenter lusus æquus erit. Si enim, exempli gratia, A, cum B ludens, duas lucrandi expectationes, et perdendi unicam tantum, et e contra B solum unicam lucrandi expectationem, et duas habet amittendi, clare apparet, quod A tantum pro unaquaque sorte debet periclitari, quantum B pro sua periclitatur, hoc est, A debet duplum ipsius B periclitari.

Hoc ut adhuc clarius ostendamus, supponemus, tres, A, B, C, æquali expectatione inter se ludere, et unumquemque æqualem pecuniæ summam deponere: manifestum est, quod, quia quivis æquales nummos deponit, unusquisque etiam non nisi tertiam partem periclitetur, ut duas tertias lucretur, quodque, quia quilibet contra duos ludit, quivis unam tantum lucrandi expectationem, ac duas amittendi habet. Si statuamus, tertium horum, ante lusum inchoatum, nempe C, lusione velle desistere, manifestum est, eum id duntaxat, quod deposuit, hoc est, tertiam partem, debere recipere; et B, si expectationem ipsius C velit

1) Mercatori, quem Amstelodami habitasse e Schulleri verbis in epistola ad Leibnizium data apparere videtur.

2) Ab amico facta.

emere, et illius in locum succedere, tantum debere deponere, quantum C recepit. Huic negotio nequit sese A opponere: etenim ipsi perinde est, an cum una contra duas sortes duorum diversorum lusorum, an cum uno lusore aleam subeat. Hinc, quum hæc ita se habeant, sequitur, quod, si quis manum suam exerat, ut, si alter de duobus numeris unum coniciat, eumque conjectura assequatur, certam nummorum summam lucretur; vel, si e contrario aberret, æqualem summam perdat; quod, inquam, expectatio utrimque æqualis est, nimirum tam ei, qui manum extendit, ut alter divinet, quam cui divinandi datur potestas. Porro si manum extendat, ut alter prima vice unum ex tribus numeris divinet, et cum divinando certam pecuniæ summam vincat, vel sin minus, dimidium istius pecuniæ perdat, sors et expectatio utrimque est æqualis; similiter expectatio quoque æqualis est, si is, qui manum exerit, alii bis conijcendi copiam dat, ut si conjecturâ assequatur, certam summam sibi habeat, vel, si hallucinetur, duplo mulctetur. Sors et expectatio æqualis quoque est, si ipsi concedit, ut de quatuor numeris ter conjecturam faciat ad quandam summam lucrandum, vel econtra perdendum ter, si errorem committat; vel quater ex quinque numeris, quo unum lucretur, aut quatuor perdat, et sic deinceps. Unde sequitur, ei, qui dextram extendit, perinde esse, ut aliquis pro se toties, quoties vult, ex multis unum divinet numerum, si modo pro illis vicibus, quas conijcere suscipit, tantum ponit et periclitatur, quantum numerus vicium per numerorum summam divisus facit. Si, verbi causa, 5 sint numeri, et cuidam semel tantum est divinandum, is $\frac{1}{5}$ contra $\frac{4}{5}$ alterius solum; si bis conjecturam faciet, tum $\frac{2}{5}$ contra $\frac{3}{5}$ alterius; si ter, $\frac{3}{5}$ contra $\frac{2}{5}$ alterius, et sic porro $\frac{4}{5}$ contra $\frac{1}{5}$, et $\frac{5}{5}$ contra $\frac{0}{5}$ periclitari debet. Et per consequens perinde ei est, qui veniam conijcendi alicui largitur, si, exempli loco, $\frac{1}{6}$ depositi duntaxat periclitetur, ut $\frac{5}{6}$ lucretur, an unus solus quinquies, vel an quinque homines singuli semel divinent, ut tua vult Quæstio.

[Voorburgi,] 1. Octob. 1666.

Ex editione Belgica ipsa auctoris verba, etsi ab amicis nonnihil expolita, addimus:

Myn Heer,

Terwyl ik my hier in enigheit op't lant bevind, heb ik mijn ge-

dachten op dit geschil gevest, 't welk gy my voorgesteld hebt, en heb het zelfde zeer eenvoudig bevonden. Het algemeen bewijs daar af steunt hier op, dat dit een oprecht speelder is, die zijn kans van te winnen, of van te verliezen tegen zijn tegenstrever gelijk stelt. Deze kans bestaat in't lot, en in't gelt, 't welk de tegenstrevers inleggen en wagen: dat is, indien het lot aan wederzijden gelijk is, zoo moet ook yder even veel gelt inleggen en wagen: maar indien het lot ongelijk is, zo moet d'een zo veel meer gelt inleggen en byzetten, als zijn lot groter is; en daar meê zal de kans aan wederzijden gelijk, en by gevolg het spel rechtvaardig wezen. Want indien, tot een voorbeeld, A, tegen B spelende, twee loten om te winnen, en twee om te verliezen heeft, zo blijkt klarelyk dat A voor yder lot zo veel moet wagen, als B voor het zijne: dat is, A moet het dubbelt van B wagen. Om dit noch klarelyker te tonen, zullen wy stellen dat drie, A, B, C, met gelijke kans te samen spelen, en dat yder even veel gelt inlegt. Het blijkt dat, dewyl yder even veel gelt inlegt, yder ook niet meer dan een darde deel waagt, om twee darde deelen te winnen, en dat, dewyl yder tegen twee speelt, yder ook niet meer dan een lot, om daar meê te winnen, tegen twee, om daar aan te verliezen heeft. Indien men stelt dat een van deze drie, te weten C, uitscheid, eer men heeft begonnen te spelen, zo blijkt dat hy alleenlyk het geen, 't welk hy ingelegd heeft, dat is een darde deel, naar zich behoeft te nemen: en dat B, zo hy de kans van C wil kopen, en zijn plaats bekleden, zo veel zal moeten inleggen, als C weêr naar zich neemt: daar A niet tegen zal komen; dewyl 't hem niet verschilt, of hy met een kans tegen twee kanssen van twee verscheide menschen, of van een mensch alleen moet aangaan. Indien men dit vaststelt, zo volgt hier uit, dat, als iemand zijn hant uitsteekt, om aan een ander een van twee getallen te laten raden, en, indien hy 't raad, zekere somme gelts te winnen, of, indien hy 't niet raad, gelijke somme te verliezen; dat, zeg ik, de kans aan weêrzijden gelijk is, te weten zo wel voor de geen, die raden laat, als voor de geen, die raden moet. Wijders, indien hy zijn hant uitsteekt, om een ander met d'eerste maal een van drie getallen te laten raden, op dat de zelfde, het getal radende, zekere somme gelts zou winnen, of, indien hy 't niet raad, de helft daar af verliezen, zo zal de kans van wederzijden gelijk wezen: gelijk de kans van weêrzijden ook gelijk is, indien de geen, die zijn hant uitsteekt, aan d'ander twee malen te raden geeft, om, indien de zelfde het raad, zekere somme gelts te winnen, of, indien hy 't niet raad, het dubbelt te verliezen.

De kans is ook gelijk, indien hy hem een van vier getallen in drie malen laat raden, om zekere somme te winnen, of in tegendeel drie-maal zo veel te verliezen; of in vier malen een van vijf getallen, om een te winnen, of vier te verliezen, enz. Uit dit alles volgt dat het voor de geen, die zijn hant uitsteekt, en raden laat, even veel is dat een ander zo veel malen, als hy begeert, naar een veelvoudig getal raad, als hy slechts voor die malen, die hy aanneemt te raden, ook zo veel tegen d'ander inlegt en waagt, als het getal van de malen, door de somme van de getallen gedeelt, bedraagt. Tot een voorbeeld, indien de getallen vijf zijn, en iemand niet meer dan eenmaal moet raden, zo moet hy slechts een $\frac{1}{5}$ tegen het $\frac{4}{5}$ van d'ander wagen: indien hy twee malen zal raden, zo moet hy het $\frac{2}{5}$ tegen het $\frac{3}{5}$ van d'ander wagen: indien drie malen, het $\frac{3}{5}$ tegen het $\frac{2}{5}$ van d'ander, en zo voort $\frac{4}{5}$ tegen $\frac{1}{5}$ en $\frac{5}{5}$ tegen $\frac{0}{5}$. En by gevolg zal het voor de geen, die raden laat, indien hy, tot een voorbeeld, niet meer dan $\frac{1}{5}$ van 't ingelegde waagt, om $\frac{4}{5}$ te winnen, even veel zijn of een alleen vijf malen raad, of dat vijf menschen yder eens raden; gelijk uw geschil meëbrengt.

I. Octob. 1666.

EPISTOLA XXXIX (OLIM XLIV).

Viro Humanissimo atque Prudentissimo

JARIGH JELLES

B. D. S.

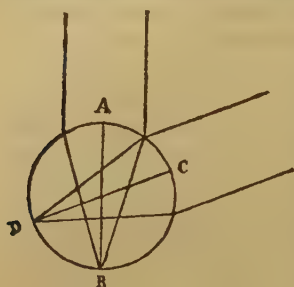
Versio 1).

Humanissime Vir,

Varia obstacula in causa fuerunt, quo minus ad tuas non citius responderim. Quod de Dioptrica Cartesii notasti, vidi et legi. Non aliam is causam, qua imagines in oculi fundo majores minoresve formantur, quam radiorum decussationem considerat, qui ex diversis objecti punctis veniunt, prout nimirum sese, vel propius vel remotius ab oculo, decussare incipiunt; ita ut ad anguli magnitudinem, quam hi radii efficiunt, quando se invicem

1) Ipsi^{us} Spinozæ.

in oculi superficie decussant, non attendat. Et licet ultima hæc causa sit præcipua, quæ in Telescopiis notanda est, videtur tamen, hanc eum silentio præterire voluisse; quandoquidem, ut conjicio, nullum illi perspectum erat medium eos radios, ex diversis punctis parallele prodeuntes, in totidem aliis punctis congregandi, et eam ob causam istum angulum non potuit Mathematicæ determinare: forte reticuit, ne usquam circulum aliis figuris, ab se introductis, præferret. Non enim dubium est,

quin hac in re cunctas alias figuras, quas invenire licet, circulus superet: Nam quia circulus idem ubique est, easdem ubique proprietates habet. Si, exempli causa, circulus A B C D hanc possideat proprietatem, ut radii omnes, axi A B paralleli, a parte A venientes, ad eum modum in ejus superficie refringantur, ut postea omnes simul in puncto B coeant; omnes quoque radii, axi C D paralleli, a parte

C venientes, ita in superficie refringantur, ut simul in puncto D conveniant; id quod de nulla alia figura affirmare licet, licet Hyperbolæ ac Ellipses infinitas habent diametros. Ita ergo, ut scribis, se res habet; si nihil nisi oculi vel Telescopii longitudo attenditur, longissimos Tubos opticos cogere mur fabricare, antequam Res, quæ in Luna, tam distinctas, quam quæ in Terra sunt, possemus intueri. Sed, ut dixi, præcipuum in anguli magnitudine consistit, quem radii, ex variis punctis exeuntes, in oculi superficie, quum ibi invicem decussant, efficiunt; hicque angulus major quoque aut minor evadit, prout vitrorum in tubo collocatorum foci magis minusve differunt. Si animus hujus rei demonstrationem videre gestit, eam transmittere, quando plaecerit paratus sum.

EPISTOLA XL (OLIM XLV).

Viro Humanissimo atque Prudentissimo

JARIGH JELLES

B. D. S.

Versio. ¹⁾*Humanissime Vir,*

Postrema tua, hujus mensis 14. die scripta, recte mihi tradita fuit; ob varia vero impedimenta citius respondere non licuit. Conveni Dominum Vossium ²⁾ de Helvetii negotio ³⁾, qui (ne omnia in hac Epistola, quæ collocuti sumus, narrem) effuse ridebat, quin mirabatur, quod ego de his nugis ex illo qærerem. Ego tamen hoc flocci faciens, ipsum aurificem, cujus cognonem est Brechtelt, qui aurum probaverat, adibam: hic vero alium longe sermonem habuit, quam Dom. Vossius, affirmans auri inter liquescendum et separandum pondus auctum esse, et tanto gravius esse redditum, quantum argenti pondus, quod separationis gratia crucibulo injecerat, valebat; adeo ut firmiter crederet, hoc aurum, quod suum argentum in aurum transmutarat, aliquid singulare in se continere. Nec ille solus, sed diversi quoque alii Domini, tum temporis præsentēs, hoc ita esse habere experti sunt. Post hæc ipsum adii Helvetium, qui mihi et aurum et crucibulum, interius etiam tum auro obductum, ostendebat, narrabatque, se vix quartam grani hordeacei ⁴⁾ vel sinapis partem plumbo liquefacto injecisse. Addebat, se totius negotii

1) Prima verba, quibus de Helvetii experimento agitur, ab amico, reliqua, inde a vocibus *Scriptor libelli*, ab ipso Spinoza Latine versa sunt.

2) Isaacum Vossium, qui annis 1654—1670 Hagis Comitum habitare solebat.

3) Jo. Fr. Helvetius, Anhaltinus, Principis Arausiaci archiater, narrationem de Elia alchemista, quocum d. 27 m. Dec. 1666. primum locutus erat, literis mandavit in opusculo c. t. Vitulus aureus quem mundus adoratur et oratur, in quo tractatur de rarissimæ naturæ miraculo transmutandi metalla, etc. Amstelod. 1667. Repetitus est libellus in Jo. Jac. Mangeti Biblioth. Chymica curiosa, Genev. 1702, t. I. p. 196—210. E Christiani Hugonii epistola ad fratrem Ludovicum (Paris, 11 févr. 1667), quæ Lugduni Batavorum servatur, hæc addere libet: Je vous remercie de l'histoire de la pierre philosophale sans pourtant y ajouter une foy entière, par ce que je cognois ce petit docteur, et scay qu'il n'est pas authœur fort antientique. — Cæterum anno 1687, idem Helvetius libellum edidit contra Cartesii, Cocceji, et Spinozæ asseclas.

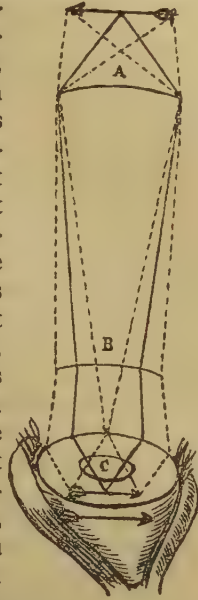
4) Imo *miliacei* (*geers*, hodie *gierst*, quod male pro *gerst*, i. e. hordeo, habuerunt).

historiam brevi editurum, et porro referebat, quendam virum (quem eundem illum, qui se convenerat, rebatur) eandem operationem Amstelodami fecisse, de quo procul dubio audivisti. Hæc de hac re potui resciscere.

Scriptor libelli, cujus mentionem facis (in quo gloriatur, se demonstraturum esse, Cartesii rationes in tertia ac quarta Meditatione prolatas, quibus Dei existentiam demonstrat, falsas esse) certo cum sua pugnabit umbra, magisque sibi quam aliis nocebit. Cartesii, fateor, axioma aliquo modo est obscurum, uti et tu notasti, atque clarius veriusque ita dixisset: *Quod Cogitandi potentia ad cogitandum non major est, quam Naturæ potentia ad existendum et operandum*. Clarum hoc verumque est axioma, unde Dei existentia clarissime et efficacissime ex sua idea sequitur. Argumentum memorati Auctoris, quod recenset, clare satis ostendit, se rem necdum intelligere. Est quidem verum, nos in infinitum, si hoc pacto Quæstio in omnibus suis partibus solvitur, posse procedere; alioquin magna est stultitia. Si, exempli loco, aliquis interroget, per quam causam ejusmodi determinatum corpus moveatur? respondere licet, id ab alio corpore, hocque rursus ab alio, et ita in infinitum progrediendo, ad talem motum esse determinatum; hoc, inquam, respondere liberum est, quia duntaxat de motu Quæstio est, et nos, aliud corpus continuo ponentes, sufficientem æternamque istius motus causam assignamus. Sed si ego Librum sublimibus meditationibus repletum, nitideque scriptum, in manibus plebei cujusdam conspiciam, et ipsum rogem, unde eum habeat librum, sique mihi, se eum ex alio libro alterius plebei, qui quoque nitide scribere noverat, descripsisse, et sic in infinitum procedat, is mihi non facit satis: nam non tantum de figuris ac ordine litterarum interrogo, de quibus tantum respondet, verum etiam de meditationibus, et sensu, quem earundem compositio indicat; nihil ad hæc in infinitum sic progrediens respondet. Quomodo hoc ideis applicari queat, facile ex eo, quod ego in Cartesii Principiorum Philosophiæ Geometrice a me demonstratorum axiomate nono declaravi, percipi potest.

Pergo jam, ut ad secundam tuam epistolam, nono Martii exaratam, respondeam; in qua ulteriorem ejus, quod in præcedenti mea de circulari figura scripseram, explicationem exigis. Poteris id facile capere, si modo animadvertere placet, omnes radios, qui supponuntur parallele in anterieus Telescopii vitrum

incidere, revera non esse pallellos (quia solummodo ex uno eodemque puncto veniunt), verum ut tales considerari, eo quod objectum adeo longe a nobis distat, ut Telescopii apertura instar puncti, respectu distantiae, tantum sit habenda. Certum porro est, nos, ut integrum intueamur objectum, non modo radiis ex unico solo puncto, verum aliis quoque omnibus radorum conis ex aliis omnibus punctis prodeuntibus opus habere; et propterea etiam esse necessarium, ut in tot aliis focis, ubi per vitrum transeunt, convellantur. Et, quamvis ipse oculus non ita accurate constitutus est, ut omnes radii, ex diversis objecti punctis venientes, accuratissime in tot aliis in oculi fundo coeant, est tamen certum, eas figuras, quæ hoc præstare possunt, aliis omnibus esse præferendas. Quandoquidem vero definitum circuli segmentum efficere valet, ut omnes radios, qui ex uno procedunt puncto, in aliud suæ diametri punctum (mechanice loquendo) cogat; alios quoque omnes, qui ex aliis objecti punctis veniunt, in tot alia puncta coget. Duci etenim ex quovis objecti puncto linea potest, quæ per circuli centrum transit, licet eum in finem Telescopii apertura minor multo sit facienda, quam alias fieret, si tantum unico foco esset opus, quemadmodum facile videre poteris.

Quod hic de Circulo dico, non de Ellipsi, non de Hyperbola, multo minus de aliis magis compositis affirmari figuris potest, quia non nisi unicam ex unico solo objecti puncto, quæ per utrumque transit focum, lineam ducere possibile est. Hæc volui in prima mea Epistola hac de re indicare.

Demonstrationem, quod angulus, quem radii, ex diversis punctis emanantes, in oculi superficie faciunt, major aut minor, prout foci magis minusve differunt, evadit, ex apposita figura perspicere poteris: adeo ut post officiosissimam salutem nil restet, nisi ut dicam me esse, etc.

Epistolæ exordium ex edit. Belgica repetitum.

Waarde Vrient,

Ik heb uw leste brief van de veertiende dezes lopende maants wel ontfangen, doch om verscheide verhinderingen niet eerder konnen antwoorden.

Wat de zaak van Helvecius aangaat, ik heb daar af met de Heer Vossius gesproken, die (om niet alles in een brief te verhalen, dat wy met malkander gesproken hebben) daar grotelijks meê lachte, ja zich verwondert toonde van dat ik hem naar zo een beuzeling vraagde. Ik ging echter, zonder dit aan te zien, naar de Silversmit, Brechtelt genoemd, die het gout geproeft had. Maar deze, heel anders dan Vossius sprekende, zeide dat het gout in't smelten en scheiden toegenomen had, en zo veel zwaarder was geworden, als het gewicht van 't zilver, dat hy tot scheiding in de smeltkroes gedaan had, bedroeg: in voegen dat hy vastelyk geloofde dat dit gout, 't welk zijn zilver in gout veranderde, iets ongemeen in zich had. Hy niet alleen heeft het dus bevonden, maar ook verscheide andere Heren, die toen daar tegenwoordig waren. Ik ging daar na by Helvecius zelf, die het gout, en de smeltkroes, de welk van binnen noch vergult was, aan my toonde, en tot my zeide dat hy niet meer dan schaars de grootheid van een vierendeel van een korreltje van geers, of mostertzaat in 't gesmolte loot had geworpen. Hy voegde 'r by, dat hy binnen korte tijt het verhaal van de gehele zaak zou uitgeeven, en zeide voorts dat t' Amsterdam een man (en hy meende dat dit de zelfde was, die by hem geweest had) de zelfde werking had gedaan; daar af gy zonder twijfel gehooft zult hebben. Dit is 't al, dat ik van deze zaak heb konnen vernemen

EPISTOLA XLI (OLIM XLVI).

Viro Humanissimo atque Prudentissimo

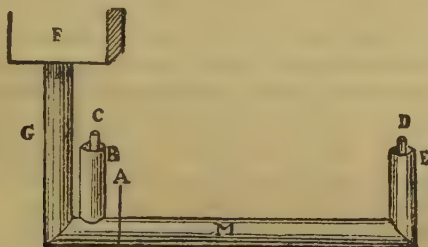
JARIGH JELLES

B. D. S.

Versio ¹⁾.*Humanissime Vir,*

Hic paucis, quid de eo, quod primo coram, deinde literis a me petiisti, experiētiā deprehenderim, narrabo; cui, quid nunc de re sentiam, adjiciam.

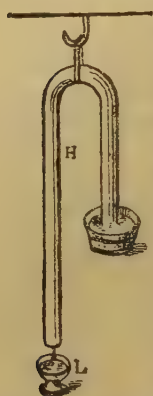
Curavi, ut mihi fabricaretur tubus ligneus, cujus longitudo 10 pedum, cavitas vero $1\frac{2}{3}$ digitorum erat, ad quem tres perpendiculares tubos applicui, uti apposita figura demonstrat.

Ut primo experirer, num aquæ pressio circa tubulum Bæque magna ac circa E esset, tubum M circa A asserculo, in eum finem parato, obturavi. Porro ipsius B orificium tantopere arctabam, ut tubulum vitreum instar C caperet. Postquam ergo tubum ope Vasis F aquâ implevissem, notabam in quantam ea altitudinem per tubulum C prosiliret. Deinde tubum B occludebam, et, sublato asserculo A, aqua ut in tubum E flueret sinebam, quem eodem modo ac B aptaveram; et postquam integrum tubum iterum aqua replevissem, deprehendebam eam in eandem altitudinem per D, ac per C factum fuerat, prosilire; quod

¹⁾ In Vers. Belg. Latina verba non afferuntur. Quod utrum ideo omissum sit, quod Spinozæ autographon Hollandicum haberent, an propter epistolæ argumentum satis perspicuum, non liquet.

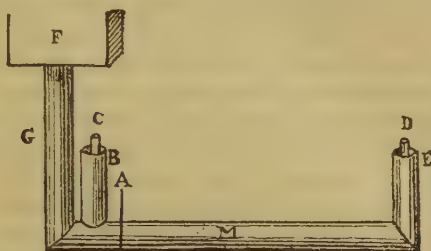
mihi, tubi longitudinem nihil vel valde parum impedimento fuisse, persuadebat. Ut vero hoc accuratius experirer, tentabam, an etiam tubus E, tam brevi temporis spatio, æque ac B, pedem cubicum, ad id paratum, posset adimplere. Ut vero tempus mensurarem, quia horologium oscillatorium ad manum non erat, vitreo recurvo tubo, ut H, usus sum, cujus pars brevior aquæ immergebatur, longior vero in libero pendebat aëre. Hisce paratis, sinebam aquam primo per tubum B æquali cum eodem

tubo radio fluere, usque dum pes cubicus imple-retur. Tum accuratâ balance, quantum aquæ interea temporis in catillum L influxerat, explora-bam, ac pondus ejus quatuor unciarum depre-hendebam. Tubo deinde Boccluso, aquam æquali cum eo radio per tubum E in cubicum pedem fluere sinebam. Hoc impleto, ponderabam, ut ante, aquam, quæ interea in catillum influxerat, hujusque illius pondus ne per semiunciam quidem superare expertus sum. Quoniam vero radii, tam ex B quam ex E, non continuo eadem vi fluxe-rant, operationem iterabam, ac tantum aquæ, quantum experientiâ primâ vice opus fuisse ex-pertieramus, præstout esset, apportabam. Eramus

tres, adeo ac quidem possibile erat, occupati, atque memoratam operationem accuratius quam antea efficie-bamus; verum non adeo accurate, ac quidem exoptaveram. Mihi tamen satis suppeditabatur argumenti ad hanc rem aliquo modo determinandum; quandoquidem eandem fere differen-tiam hac secunda vice, ac prima, comperiebam. Re ergo, hisque experimentis perpensis, cogor concludere, differentiam, quam tubi longitudo potest efficere, initio tantum locum habere, hoc est, quum aqua fluxum suum inchoat: sed, ubi per tempus exiguum fluxum continuavit, æquali vi per tubum longissimum, ac per brevem fluxurum. Hujus rei ratio est, quod altioris aquæ pressio eandem semper retinet vim, quodque omnem, quem communicat, motum continuo ope gravitatis recipit; et ideo hunc motum continuo aquæ in tubo contentæ communicabit, usque dum, propulsa, tantam recipit celeritatem, quantam vim gravitatis aqua altior ei tribuere potest. Certum enim est, si aqua, tubo G. contenta, primo momento aquæ, in tubo M, unum con-ferat celeritatis gradum, secundo momento, siquidem priorem

retineat vim, ut supponitur, quatuor celeritatis gradus eidem aquæ communicabit; et sic deinceps, usque dum aqua in tubo longiore M tantum exacte virium accepit, quantum vis gravitatis

altioris aquæ, in tubo G conclusæ, ei communicare valet: adeo ut aqua, per tubum quadraginta mille pedes longum decurrens, post exactum temporis exiguum spatium, altioris aquæ solummodo pressione, tantam acquisitura sit celeritatem quantam eadem acquireret, si tubus M unum duntaxat æquaret pedem. Tempus, quod aqua in longiore tubo requirit ad tantam accipiendam celeritatem, determinare portuissem, si perfectiora nancisci portuissem instrumenta. Id tamen minus necessarium existimo, eo quod præcipuum sufficienter determinatum est, etc.

Voorburgi, 5 Septemb. 1669.

EPISTOLA XLII (OLIM XLVIII).

Doctissimo atque Ornatissimo Viro

JOHANNI OOSTEN ¹⁾

LAMBERTUS DE VELTHUYSEN, M. D^r.

Doctissime Vir,

Nactus tandem aliquod vacuum tempus, illico applicui animum ad satisfaciendum votis atque postulatis tuis. Poscis autem, ut declarem tibi sententiam meam, adornans iudicium meum de libro, qui inscribitur discursus Theologo-Politicus, quod nunc

¹⁾ Chirurgo Roterodamensi.

pro copia temporis et mea facultate facere constitui. Non autem ibo per singula, sed per compendium, auctoris sensum, animumque ejus de religione exponam ¹⁾.

Cujus gentis ille sit, aut quod vitæ institutum sequatur, me fugit, etiam nihil interest id scire. Illum non esse stupidi ingenii, nec supine et perfunctorie religionis controversias, quæ in Europa inter Christianos agitantur, tractasse atque introspexisse, libri ipsius argumentum satis prodit. Sibi persuasit hujus libri scriptor, se felicius versaturum in examinandis sententiis, per quas homines prorumpunt in factiones et eunt in partes, si præjudicia deponat et exuat. Hinc plus satis laboravit ad vindicandum animum ab omni superstitione, a qua ut se immunem præberet, nimium se flexit in contrarium, et, ut superstitiosi culpam vitaret, omnem mihi videtur exuisse religionem. Saltem non assurgit supra religionem Deistarum, quorum satis ubique magnus numerus (ut sunt pessimi hujus seculi mores) est, et præsertim in Gallia: contra quos edidit Tractatum Mersennus, quem olim me legere memini. Sed existimo vix ullum ex Deistarum numero tam malo animo, tamque callide et versute, pro pessima illa causa verba fecisse, quam hujus dissertationis auctorem. Præterea, nisi me conjectura fallat, iste homo se Deistarum finibus non includit, et minores cultus partes hominibus superesse sinit.

Deum agnoscit, eumque Universi opificem atque conditorem esse profitetur. Sed formam, speciem, ordinem mundi plane necessarium statuit, æque ac Dei naturam, et æternas veritates, quas extra Dei arbitrium constitutas esse vult; ideo etiam diserte pronunciat, omnia indomitâ necessitate fatoque inevitabili evenire. Et statuit, res recte putantibus, præceptis atque mandatis nullum relinqui; locum sed hominum ignorantiam invexisse simul hujusmodi nomina, quemadmodum vulgi imperitia locum fecit modis loquendi, quibus Deo affectus tribuunt. Deus itaque pariter ad captum hominis sese accommodat, quando illas æternas veritates, et reliqua, quæ necessario evenire debent, per formam mandati hominibus exponit. Docetque, tam necesse esse, ea, quæ legibus imperantur et hominum voluntati substracta esse putantur, evenire, quam necessaria est trianguli natura, atque

¹⁾ In Velthusii Ultrajectini Operum (Roterod. 1680) p. II, pp. 1363—1570. legitur Tractatus de Cultu Naturali, et Origine Moralitatis, oppositus Tractatui Theologico-Politico et Operi Posthumo B. d. S.

ideo illa, quæ præceptis continentur, non magis ab hominis voluntate pendere, aut ex eorum fugâ aut prosecutione aliquid boni aut mali hominibus procurari, quam precibus Dei voluntatem flecti, aut æterna atque absoluta ejus decreta mutari. Præceptorum itaque atque decretorum eandem rationem esse, atque in hoc convenire, quod hominis imperitia atque ignorantia Deum moverit, ut eorum usus aliquis esset apud eos, qui perfectiores de Deo cogitationes formare non possunt, quique hujusmodi miseris præsidiis indigent ad excitandum in se virtutis studium et vitiorum odium; et ideo videre licet, auctorem nullam mentionem in suo scripto facere usûs precum, quemadmodum nec vitæ nec mortis, neque cujusquam remunerationis aut pœnæ, quibus a iudice universi afficiendi sunt homines.

Idque facit congruenter suis principiis; nam quis locus esse potest iudicio extremo, aut quæ expectatio præmii aut pœnæ, quando fato omnia adscribuntur, et inevitabili necessitate omnia a Deo emanare statuitur, vel potius, quando totum hoc universum Deum esse statuit? Nam vereor ne noster auctor non admodum alienus sit ab illa sententia; saltem non longe discrepant, statuere, omnia necessario a Dei natura emanare, et, Universum ipsum Deum esse.

Ponittamen summam voluptatem hominis in cultu virtutis, quæ ipsa sibi præmium et theatrum amplissimorum esse dicit: et ideo vult hominem recte rerum intelligentem debere virtuti operam dare, non propter præcepta et legem Dei, aut spem præmii, aut pœnæ metum, sed pulchritudine virtutis, et mentis gaudio, quod homo in usu virtutis percipit, illectum.

Statuit itaque, Deum per Prophetas et revelationem homines præmiorum spe et poenarum metu, quæ duo semper legibus connexa sunt, per speciem tantum ad virtutem hortari, quia vulgarium hominum ingenium ita factum est, tamque male informatum, ut non nisi argumentis, a natura legum et a metu pœnæ et spe præmii mutuatis, ad virtutis exercitationem impelli possint: at homines rem ex vero æstimantes intelligere, hujusmodi argumentis nullam veritatem aut vim subesse.

Neque quicquam referre putat, quamvis recte hoc axioma conficiatur, Vates et Doctores sacros, atque adeo Deum ipsum, per quorum os Deus hominibus est loquutus, usos esse argumentis per se, si eorum natura æstimatur, falsis: palam enim et promiscue, quando usus venit, profitetur et inculcat, Sacram

Scripturam non esse comparatam, ut veritatem et naturas rerum, quarum in ea fit mentio, et quas in suum usum confert ad informandos homines ad virtutem, doceat; negatque Vates ita rerum peritos fuisse, ut omnino a Vulgi erroribus fuerint immunes in conficiendis argumentis, et in rationibus excogitandis, quibus homines ad virtutem excitabant, quamvis natura virtutum et vitiorum moralium iis fuerit exploratissima.

Et ideo Auctor præterea docet, Prophetas etiam tunc, cum eos, ad quos mittebantur, officii sui admonebant aberratione iudicii non fuisse liberos, nec tamen ideo eorum sanctitatem et *ἀντοπιστίαν* imminutam; quamvis sermonem et argumentis non veris, sed ad præconceptas opiniones eorum, ad quos verba faciebant, accommodatis utebantur, iisque homines ad virtutes, de quibus nullus unquam ambigit, et de quibus nulla est controversia inter homines, excitabant. Quandoquidem finis missionis Prophetæ erat cultus virtutis in hominibus promovendus, non ullius veritatis doctrina. Et ideo existimat, illum errorem et ignorantiam Prophetæ auditoribus, quos ad virtutem inflammabat, non fuisse noxiam, quia parum interesse putat, quibus argumentis excitemur ad virtutem, modo ea moralem virtutem, ad quam incendendam comparata sunt et a Vate in medium prolata, non evertant: quia aliarum rerum veritas, mente percepta, nullum momentum habere putat ad pietatem, quando morum sanctitas re ipsa non continetur ea veritate, putatque veritatis, atque etiam mysteriorum, cognitionem eo plus aut minus necessariam esse, quanto plus aut minus ad pietatem conferunt.

Puto, auctorem respicere ad axioma illud Theologorum, qui distinguunt inter sermonem Vatis dogmatizantis, et simpliciter aliquid enarrantis, quæ distinctio, ni fallor, apud omnes Theologos recepta est, et cui doctrinæ suum per errorem summum congruere putat.

Et ideo existimat, omnes eos pedibus in suam sententiam ituros, qui negant, Rationem et Philosophiam esse Scripturæ interpretem. Cum enim constet omnibus, in Scripturâ infinita de Deo prædicari, quæ Deo non conveniunt, sed accommodata sunt ad hominum captum, ut homines iis moveantur, et virtutis studium in iis excitetur, statuendum esse putat, Doctorem Sacrum iis argumentis, non veris, voluisse homines erudire ad virtutem au cuius, Sacram Scripturam legenti, eam liberta-

tem concessam, ut ex principiis suæ Rationis judicet de sensu et scopo Doctoris Sacri; quam sententiam Auctor prorsus damnat et explodit una cum iis, qui cum Theologo Paradoxo docent, Rationem Scripturæ interpretem esse. Arbitratur enim, Scripturam juxta sensum literalem intelligendum, neque hominibus concedendum libertatem interpretandi ex suo arbitrio et Rationis sensu, quid prophetarum verbis intelligi debeat, ita ut ad suas rationes et cognitionem, quam de rebus sibi compararunt, examinent, quando Prophetæ proprie, et quando figurate sunt loquuti. Sed de his in sequentibus dicendi locus erit.

Et ut redeam ad ea, a quibus nonnihil diverteram, Auctor inhærens suis principiis, de fatali omnium rerum necessitate ¹⁾, negat ulla miracula fieri, quæ legibus Naturæ adversentur: quia statuit, sicut supra monuimus, naturas rerum earumque ordinem non minus necessarium quid esse, quam sunt natura Dei æternæque veritates: ideoque docet, æque non posse fieri, ut aliquid a Naturæ legibus deflectat, quam ut fieri non possit, ut in triangulo tres anguli non sint æquales duobus rectis.

Deum non posse efficere, ut pondus minus grave attollat magis grave, aut quod corpus motum duobus gradibus motûs possit assequi corpus, quod quatuor gradibus motûs movetur, Statuit itaque miracula communibus Naturæ legibus subijci, quas docet esse immutabiles æque ac ipsas naturas rerum, nempe quia Naturæ legibus ipsæ naturæ contineantur: neque admittit aliam Dei potentiam, quam ordinariam, quæ juxta Naturæ leges exeritur, et putat aliam fingi non posse, quia naturas rerum destrueret, secumque ipsa pugnaret.

Est itaque, ex Auctoris mente, miraculum, quod inopinato, et cujus causam vulgus ignorat, evenit; quemadmodum idem vulgus precum viribus et singulari Dei directioni attribuit, quando post rite conceptas preces, imminens aliquod malum propulsatum aut expetitum bonum sibi videtur obtinuisse, cum tamen, ex Auctoris sententia, Deus jam ab æterno absolute decreverit, ut ea evenirent, quæ vulgus interventu et efficacia existimat evenisse: cum preces non sint causa decreti, sed decretum sit causa precum.

Totum illud de fato, et rerum indomita necessitate, tam

1) Vers. Belg. hæc addit: Aanteekening van B. d. S. op deze plaats: *Hij zegt dit t'onrecht: want ik heb uitdrukkelijk getoond dat de wonderdaden geen kennis van God geven; maar dat de zelfde veel beter uit de vaste ordening der natuur word gehaalt.*

quoad naturas quam quoad eventum rerum, quæ quotidie contingunt, fundat in natura Dei; vel, ut clarius loquar, in natura Dei voluntatis atque intellectus, quæ quidem nomine diversa, sed in Deo re ipsa conveniunt. Statuit ideoque, Deum tam necessario hoc universum, et quicquid successive in eo evenit, voluisse, quam necessario hoc idem universum cognoscit. Si Deus autem necessario cognoscit hoc universum ejusque leges, ut et veritates æternas iis legibus contentas, concludit, Deum aliud universum non magis condere potuisse, quam naturas rerum evertere, et facere, ut bis ter sint septem. Quemadmodum itaque nos ab hoc universo, ejusque legibus, secundum quas ortus et interitus rerum fiunt, non possumus aliquid diversum concipere, sed quicquid hujusmodi a nobis fingi possit, id ipsum se subvertere; Sic docet, naturam divini intellectus, totiusque universi, earumque legum, secundum quas Natura procedit, ita comparatam esse, ut Deus non magis suo intellectu ullas res intelligere potuerit ab his, quæ nunc sunt, diversas, quam fieri possit, ut res nunc a seipsis sint diversæ. Conficit itaque, quod, quemadmodum Deus nunc ea efficere non potest, quæ ipsa se subvertunt, ita Deum naturas ab his, quæ nunc sunt, diversas nec fingere nec cognoscere posse, quia tam earum naturarum comprehensio et intellectio impossibilis est (quia repugnantia ponit ex sensu Auctoris), quam nunc est impossibilis productio rerum ab iis, quæ nunc sunt, diversarum: quia omnes illæ naturæ, si concipiantur ab his, quæ nunc sunt, diversæ, necessario etiam cum iis, quæ nunc sunt, essent pugnant: quia, cum naturæ rerum hoc universo comprehensarum (ex Auctoris sententia) sunt necessariæ, non possunt illam necessitatem habere ex se, sed ex natura Dei, a qua necessario emanant. Non vult enim cum Cartesio, cujus tamen doctrinam videri vult adoptasse, omnium rerum naturas, quemadmodum a Dei natura et essentia sunt diversæ, ita earum ideas libere in mente divina esse.

Hisce, de quibus jam est habitus sermo, Auctor sibi munivit viam ad ea, quæ in fine libri tradit, et quo omnia, quæ in præcedentibus capitibus docentur, collimant. Vult nempe mentem Magistratus, omniumque hominum, informare hoc axioma: Magistratui competere jus constituendi cultus divini, qui publice in Reipublica obtinere debeat. Deinde Magistratui fas esse, civibus suis permittere, ut de religione sentiant et loquantur,

quemadmodum mens animusque iis dictat, eamque libertatem, etiam quantum ad actus cultûs externi, eo usque subditis concedendam, quoad ¹⁾ studium virtutem moralium, sive ut pietas sarta tecta manere possit. Cum ²⁾ enim de iis virtutibus nulla controversia esse possit, et reliquarum rerum cognitio et usus nullam virtutem moralem contineant, inde conficit, Deo ingratum esse non posse qualiacunque sacra alioquin homines amplectantur. Loquitur autem Auctor de iis sacris, quæ virtutem moralem non constituunt, nec in eam impingunt, quæque virtuti nec adversa sunt, neque ab ea aliena, sed quæ homines suscipiunt atque profitentur, tanquam adminicula virtutum verarum, ut ita Deo per studium earum virtutum accepti et grati esse possint, quia Deus non offenditur earum studio et exercitatione; quæ indifferentes cum sunt, neque quidquam faciunt ad virtutes aut vitia, eas tamen homines ad usum pietatis referunt, iisque tanquam præsidiiis ad virtutis cultum utuntur.

Auctor autem, ut hominum animos apparet ad hæc paradoxa amplectenda, statuit primo, totum cultum a Deo institutum, et Judæis, hoc est civibus Reipublicæ Israëliticæ, traditum, tantum ad id comparatum esse, ut feliciter in sua Republica ætatem agerent, cæterum Judæos autem præ cæteris gentibus Deo charos et gratos non fuisse; idque Deum per Prophetas Judæis passim fuisse testatum, quando iis exprobrabat ipsorum imperitiam et errorem, quod in cultu illo instituto et a Deo ipsis imperato sanctimoniam et pietatem collocarent, cum ea tantum ponenda erat in studio virtutum moralium, nempe in amore Dei et Charitate proximi.

Et cum Deus omnium gentium animum informarit principiis et quasi seminibus virtutum, ita ut sua sponte sine ulla ferme institutione de discrimine boni et mali iudicent, inde conficit, Deum reliquas gentes non habuisse expertes earum rerum, quibus vera beatitudo parari potest, sed se omnibus hominibus æque beneficum præbuisse.

Imo, ut in omnibus, quæ ad assequendam veram felicitatem aliqua ratione præsidio et usui esse possunt, gentes Judæis pares faciat, statuit, gentes veris vatibus non caruisse, idque exemplis probare instituit. Imo insinuat, Deum per angelos bonos, quos, ex consuetudine in V. Testamento usitata, Deos vo-

1) Vers. Belg. — Ed. Pr.: *concedendam. Quoad.*

2) Vers. Belg. — Ed. Pr.: *possit, cum.*

cat, imperio rexisset reliquas gentes. Et ideo sacra reliquarum gentium Deo non displicuisse, quamdiu per hominum superstitionem ita non corrumperebantur, ut a vera sanctitate homines redderent alienos, neque eos impellerent ad ea perpetranda in religione, quæ virtuti non congruunt. Deum autem vetuisse Judæis propter rationes singulares, et isti populo proprias, gentium Deos colere, qui ex Dei instituto et procuracione æque recte colebantur a Gentibus, ac Angeli, Judæorum Reipublicæ custodes constituti, a Judæis suo modo Deorum numero habebantur, et divinis ab iis afficiebantur honoribus.

Et cum Auctor arbitretur in confesso esse, cultum externum per se Deo gratum non esse, parum referre existimat, quibus cæremoniis cultus ille externus expediatur, modo hujusmodi sit, qui ita Deo congruat, ut in mente hominum Dei reverentiam excitet, eosque ad virtutis studium moveat.

Deinde, quandoquidem totius religionis summam contineri putat cultu virtutis, omnisque mysteriorum cognitio supervacua, quæ per se apta nata non est ad promovendam virtutem, illaque potior magisque necessaria habeatur, quæ plus momenti ad homines ad virtutem erudiendos et inflammandos confert; conficit, omnes illas sententias de Deo, ejusque cultu, deque iis omnibus, quæ ad religionem pertinent, probandas, aut saltem non rejiciendas, quæ ex mente hominum illorum, qui illas fovent, veræ sunt, et comparatæ, ut probitas vigeat floreatque. Et ad illud dogma stabiliendum, ipsos Prophetas citat suæ sententiæ auctores et testes, qui, edocti Deum nihili pendere, quales homines de religione sensus habeant, sed illum cultum illasque omnes sententias Deo gratas esse, quæ ex studio virtutum et reverentia Numinis profectæ sunt, sibi eo usque indulserunt, ut etiam talia argumenta, quibus homines ad virtutem incitarentur, protulerint, quæ quidem in se vera non erant, sed ex opinione eorum, ad quos verba faciebant, talia æstimabantur, et apta nata erant ad calcar iis addendum, quo alacrius se ad virtutis studium accingerent. Ponit itaque, Deum Prophetis argumentorum selectu permisisse, ut ea adhiberent, quæ temporibus et personarum rationibus essent accommodata, quæque illi pro suo captu bona et efficacia putabant.

Et inde natum putat, quod Divinorum Doctorum alii aliis argumentis et sæpe pugnantibus inter se usi sint, Paulum docuisse, hominem non justificari operibus, Jacobum hisce oppositum

incalcasce. Videbat nempe Jacobus, ita existimat Auctor, Christianos doctrinam de justificatione per fidem aliorum rapere, et ideo, per fidem et opera justificari hominem, multis probat. Intelligebat enim, ex re Christianorum sui temporis non esse, illam doctrinam de fide, qua homines placide quiescebant in Dei misericordia, et bonorum operum nullam ferme habebant curam, ita inculcare, eoque modo proponere, ut fecerat Paulus, cui cum Judæis res erat, qui per errorem Justificationem suam ponebant in operibus legis, a Mose ipsis specialiter traditæ, et qua se supra gentes elatos, et aditum ad beatitudinem sibi solum paratum putantes, salutis rationem per fidem, qua exæquabantur gentibus, et nudi ac vacui ab omnibus privilegiis constituebantur, rejiciebant. Cum itaque utraque propositio, tam Pauli quam Jacobi, pro diversis temporum ac personarum momentis et appendicibus egregie conferebat, ut homines attenderent animum ad pietatem, putat Auctor prudentiæ Apostolicæ fuisse, modo hanc modo illam adhibere.

Et hæc est, inter alias multas, causa, quamobrem Auctor putat, admodum a veritate alienum esse, sacrum textum per Rationem velle explicare, eamque interpretem Scripturæ constituere, aut unum Doctorem Sacrum per alium interpretari, cum sint paræ auctoritatis, et verba eorum, quibus usi sunt, explicanda sint ex forma loquendi et sermonis proprietate istis Doctoribus familiari; non autem esse attendendum, in investigatione veri sensus Scripturæ, ad rei naturam, sed ad sensum litteralem tantum.

Cum itaque ipse Christus, et reliqui Doctores divinitus missi, suo exemplo et instituto, præierunt et ostenderunt, solummodo virtutum studio homines grassari ad felicitatem, reliqua nihil pensi habenda, inde Auctor efficere vult, Magistratui id tantum curæ esse debere, ut justitia et probitas in Republica vigeat, in minima autem parte sui muneris ponere, expendere, quis cultus et quæ doctrinæ veritati potissimum congruant; sed curare debere, ne hujusmodi suscipiantur, quæ virtuti obicem ponant, etiam ex eorum sententia, qui ea profitentur.

Magistratum itaque facile sine offensione Numinis posse in sua Republica tolerare diversa sacra. Ut autem id ¹⁾ persuadeat, etiam hac via insistit. Ponit, rationem virtutum moralium, qua-

1) Ed. Pr. : *is*.

tenus illi in Societatibus usum habent, et in actibus externis occupatæ sunt, hujusmodi esse, ut nemo eas ex privato judicio et arbitrio exercere debeat, sed earum virtutum cultum, exercitium, et modificationem dependere ab auctoritate et imperio Magistratus; tum quia actus externi virtutum mutuuntur suam naturam a circumstantiis, cum etiam, quia hominis officium ad hujusmodi actiones externas patrandas æstimatur ex commodo aut incommodo, quod ex illis actibus proficiscitur; ita ut actus illi externi, si tempestive non exerantur, virtutum naturam exuant, et illis oppositi virtutum numero censeri debeant. Auctor aliam rationem virtutum esse arbitratur, ut, quatenus intus in Mente subsistunt, illæ semper naturam suam servant, neque a circumstantiarum mutabili statu pendent.

Nunquam alicui licet propensum esse ad crudelitatem et sævitiam, non amantem proximi et veritatis. Sed possunt incidere tempora, quibus quidem animi propositum, et enarratarum virtutum studium, non quidem deponere liceat, sed se ab iis, quoad actus externos, aut temperare, aut etiam ea agere, quæ, quoad speciem externam, cum his virtutibus pugnare putantur; et ita fiat, ut non sit amplius officium viri probi, veritatem in aperto ponere, et ore aut scripto cives illius veritatis participes facere, eamque cum iis communicare, si plus incommodi quam commodi ex illa manifestatione in cives redundaturum putamus. Et, quamvis singuli omnes homines amore complecti debeant, neque unquam liceat illi affectui nuncium mittere, evenit tamen sæpius, ut quidam duriter a nobis sine vitio possint haberi, quando constat, ex clementia, qua erga eos uti paramus, magnum malum nobis oriturum. Ita quidem omnes existimant, non omnes veritates, sive illæ ad religionem, sive ad vitam civilem pertinent, omni tempore opportune proponi. Et qui docet, rosas porcis non esse obijciendas, si metus est, eos sævituros in eos, qui ipsis eas porrigunt, is pariter non existimat, viri boni officium esse de quibusdam capitibus religionis plebem edocere, de quibus in medium prolatis, et sparsis in plebem, metus est, ne ita turbent Rempublicam aut Ecclesiam, ut inde civibus et sanctis plus noxa quam boni creëtur.

Cum autem præter alia, etiam hoc Societates Civiles, a quibus imperium et auctoritas ferendarum legum sejungi non potest, introduxerint, quod singulorum arbitrio, quid hominibus in civile corpus coalescentibus usui esset, permitti non debuit,

sed imperantibus concedi; inde Actor arguit, penes Magistratum jus esse statuendi, qualia et quæ dogmata in Republica publice doceri debeant, et subditorum officium esse, ad professionem externam quod attinet, sese temperare a docendis dogmatibus, et ab iis profitendis, de quibus publice silendum esse Magistratûs legibus sanxit; quia Deus hoc non magis privatorum judicio permisit, quam iisdem concessit, contra sensus et decreta Magistratus aut sententiam judicum ea agere, quibus eluditur vis legum, et frustrantur suo fine Magistratus. Existimat enim Auctor de hujusmodi rebus, cultum externum ejusque professionem spectantibus, homines pacisci posse, et actus cultûs Divini externos tam tuto committi Magistratûs judicio, quam eidem conceditur jus et potestas æstimandi injuriam civitati illatam, eandemque per vim vindicandi. Nam, quemadmodum privatus non tenetur suum judicium de illata injuria civitati accommodare ad judicium Magistratûs, sed suo sensu frui tamen possit, quamvis (si res ita ferat) teneatur ad Magistratûs sententiam executioni mandandam etiam operam suam conferre; ita Auctor arbitratur, privatorum in Republica partes quidem esse, judicare de veritate et falsitate, ut et de necessitate alicujus dogmatis, neque privatum legibus civitatis adstringi posse, ut idem de religione sentiat; quamvis ex judicio Magistratûs pendeat, quæ dogmata publice proponi debeant, et privatorum officium sit, sensus suos de religione a Magistratûs sententia dissentientes silentio premere, neque quicquam hujusmodi agere, quo leges de cultu a Magistratu constitutæ vim suam obtinere non possint.

At, quia evenire potest, ut Magistratus, dissentiens a multis ex plebe in religionis capitibus, quædam publice doceri velit, quæ a judicio plebis aliena sunt, et Magistratus tamen existimat honoris divini interesse, palam in sua Republica talium dogmatum professionem fieri; vidit Auctor, superesse illam difficultatem, qua civibus, propter judicium Magistratûs diversum a plebis judicio, creari posset damnum maximum. Ideo ad præcedentem rationem etiam hanc alteram addit Auctor, quæ simul et Magistratûs atque subditorum animum tranquillet, et libertatem in religione sartam tectam conservet. Nempe Magistratum non debere vereri Dei iram, quamvis prava suo judicio sacra in sua Republica fieri sinat, modo illa non pugnent cum virtutibus moralibus, easque non evertant. Cujus sententiæ

ratio te fugere non potest, cum in superioribus satis fuse eam tradidi. Nempe statuit Auctor, Deum susque deque habere, nec cura tangi, quales opiniones homines in religione foveant, et animo probent atque tueantur, et qualia publice sacra curent, cum hæc omnia censeri debeant ex numero rerum cum virtute et vitio nullam affinitatem habentium; quamvis cujusvis officium sit ita rationes suas instituere, ut ea dogmata eumque cultum habeat, quibus putat se maximos in virtutis studio progressus facere posse.

Habes hic, Vir Ornatissime, per compendium tibi traditam summam doctrinæ Theologi-politici, quæ meo judicio omnem cultum et religionem tollit atque funditus subvertit, clam Atheismum introducit, aut talem Deum fingit, cujus Numinis reverentiâ non est quod homines tangantur, quia ipse fato subicitur, neque ullus gubernationi aut providentiæ divinæ locus relinquitur, omnisque poenarum atque præmiorum distributio tollitur. Hoc saltem ex Auctoris scripto videre in promptu est, ejus ratione et argumentis infringi totius Sacræ Scripturæ auctoritatem, et dicis causa apud Auctorem ejus tantum mentionem fieri; quemadmodum ex ejus positionibus consequitur, Alcoranum etiam Dei Verbo exæquandum. Neque Auctori superesse vel unum argumentum, quo probet, Mahometem non fuisse Prophetam verum, quia Turcæ etiam ex Prophetæ sui præscripto virtutes morales, de quibus inter gentes lis non est, colunt; et secundum Auctoris doctrinam Deo infrequens non est, etiam gentes ¹⁾, quibus oracula, Judæis et Christianis tradita, non est impartitus, aliis revelationibus in gyrum Rationis et obedientiæ ducere.

Arbitror itaque me non magnopere a vero aberrasse, neque Auctori a me injuriam fieri, si denunciem eum tectis et fucatis argumentis merum Atheismum docere.

Ultrajecti, 24. Januar. 1671. S. V. 2)

1) Ed. Pr.: *gentibus*. 2) Vers. Belg.

EPISTOLA XLIII (OLIM XLIX).

Doctissimo atque Ornatissimo Viro

JOHANNI OOSTEN.

B. D. S.

Doctissime Vir ¹⁾),

Miraris sine dubio, quod te tamdiu exspectare feci; sed ego vix animum inducere possum, ut ad libellum illius Viri, quem mihi communicare voluisti, respondeam, nec ulla alia de causa jam hoc facio, quam quia promisi. Verum, ut meo etiam animo, quoad ejus fieri potest, morem geram, quam paucis potero, me dissolvam, et breviter ostendam, quam ille sinistre meam mentem interpretatus sit, quod an malitia vel ex ignorantia fecerit, haud facile dixerim ²⁾. Sed ad rem.

Primo ait, *parum interesse scire cujus gentis ego sim, aut quod vitæ institutum sequar*. Quod sane si novisset, non tam facile sibi persuasisset, me Atheismum docere. Solent enim Athei honores et divitias supra modum quærere, quas ego semper contempsi, ut omnes, qui me norunt, sciunt. Deinde, ut ad id, quod vult, viam sterneret, ait, me non stupidi ingenii esse, ut facilius scilicet persuadere possit, me callide et versute, maloque animo pro pessima Deistarum causa verba fecisse. Quod satis ostendit, illum meas rationes non intellexisse. Nam quis tam callido ingenio tamque astuto esse potest, ut simulato animo tot tamque validas rationes pro re, quam falsam æstimat, dare possit? quem, inquam, posthac putabit ex vero animo scripsisse, si tam ficta quam vera solide demonstrari posse credit? Sed nec hoc jam miror. Sic enim olim Cartesius a Voetio, et sic passim optimi quique traducuntur.

Pergit deinde. *Ut superstitiosi culpam vitaret, omnem mihi videtur exuisse religionem*. Quid ille per Religionem, quidque per superstitionem intelligat, nescio. An, quæso, ille omnem

1) Atographon, quod Amstelodami apud Teleiobaptistas servatur: *Amice*.

2) In Autogr. hæc verba deleta sunt: *tam enim versuti quam superstitiosi ignorantes malum animum habere solent; quidquid sit ejus me maledicta nihil movent, quia novi, qui ratione istud hominum genus assuetum sit, viros ingenuos tractare. Ut igitur, quod ostendere volo, breviter absolvam, pauca tantum ex multis quæ dixit notabo; tu reliqua corrigito*.

religionem exuit, qui Deum summum bonum agnoscendum statuit, eundemque libero animo, ut talem, amandum ¹⁾ ? et quod in hoc solo nostra summa felicitas summaque libertas consistit ? porro quod præmium virtutis sit ipsa virtus, stultitiæ autem et impotentiae supplicium sit ipsa stultitia ? et denique quod unusquisque proximum suum amare debet, et mandatis summæ potestatis obedire ? Atque hæc non tantum expresse dixi, sed firmissimis insuper rationibus demonstravi. Verum videre puto, que in luto hic homo hæreat. Nihil scilicet in ipsa virtute et intellectu reperit, quod ipsum delectet, et mallet ex impulsu suorum affectuum vivere, nisi hoc unum obstaret, quod pœnam timet. A malis igitur actionibus, ut servus, invitus et fluctuante animo abstinet, et divina mandata exequitur, et pro hoc servitio muneribus, ipso divino amore longe suavioribus, a Deo honorari ²⁾ exspectat scilicet, et eo magis, quo magis bonum quod agit, adversatur, et invitus facit; atque hinc fit, ut omnes, qui hoc metu non retinentur, effrenatos vivere, omnemque religionem exuere, credat. Sed hæc mitto, et ad ejus deductionem, qua ostendere vult, me tectis et fucatis argumentis Atheismum docere, transeo.

Fundamentum ipsius ratiocinii est hoc, quod putat, me Dei libertatem tollere, eumque fato subicere. Quod sane falsum est. Nam ego eodem modo statui, omnia inevitabili necessitate ex Dei natura sequi ³⁾, ac omnes statuunt, ex Dei natura sequi, quod ⁴⁾ se ipsum intelligit: quod sane nemo negat ex divina natura necessario sequi, et tamen nemo concipit, quod Deus fato aliquo coactus, sed quod omnino libere, tametsi necessario, seipsum intelligat. ⁵⁾ Atque hic nihil reperio, quod ab unoquoque non possit percipi; et si hæc nihilominus ex malo animo dicta esse credit, quid ergo de suo Cartesio sentit, qui statuit, nihil a nobis fieri, quod a Deo antea non fuerit præordinatum, imo nos singulis momentis a Deo quasi de novo creari, et nihilominus nos ex nostri arbitrii libertate agere;

1) amare.

2) onerari.

3) add. hæc deinceps delenda: sicuti ex natura trianguli, quod ejus tres angulos (sic) sint æquales duobus rectis, et.

4) quod Deus.

5) Deleta sunt hæc verba: Sed hæc captum istius viri superare videntur, et ... cum suo Cartesio concepisse credo, quod libertas non consistit in indifferentia, sed nos tum maxime liberos esse, cum rebus clare et distincte perceptis assentimus, tametsi impossibile est, iisdem non assentire, quando eas ita percipimus.

quod profecto, ipso Cartesio fatente, comprehendere nemo potest.

Porro hæc inevitabilis rerum necessitas neque leges divinas neque humanas tollit. Nam documenta moralia, sive formam legis ab ipso Deo accipiant sive non, divina tamen sunt et salutaria, et si bonum, quod ex virtute et amore divino sequitur, a Deo tanquam iudice accipiamus, vel quod ex necessitate divinæ naturæ emanet, non propterea magis aut minus optabile erit; ut nec contra mala, quæ ex malis operibus sequuntur, ideo, quia necessario ex iisdem sequuntur, minus sunt timenda; et denique sive ea, quæ agimus, necessario vel libere agamus, spe tamen aut metu ducimur. Quare falso afferit, *me statuere, præceptis atque mandatis nullum relinqui locum*, vel ut postea pergit, *quod nulla exspectatio præmii aut pænæ est, quando fato omnia adscribuntur, et inevitabili necessitate omnia a Deo emanare statuitur*.

Nec hic jam quæro, cur idem sit, vel non multum discrepent ¹⁾, statuere, omnia necessario a Dei natura emanare, et, Universum ²⁾ Deum esse; sed velim ut notes ea, quæ non minus odiose subjungit. Nempe *me velle, hominem debere virtuti operam dare, non propter præcepta et legem Dei, aut spem præmii aut pænæ metum, sed, etc.* Quod sane in meo Tractatu nullibi reperies: sed contra Cap. 4. expresse dixi, Legis divinæ (quæ Menti nostræ divinitus inscripta est, ut Cap. 12. dixi) summam, ejusque summum præceptum esse, Deum ut summum bonum amare; nempe non ex metu alicujus supplicii (nam amor ex metu oriri nequit), nec præ amore alterius rei, quæ delectari cupimus (nam tum non tam ipsum Deum, quam id, quod cupimus, amaremus); atque, hanc ipsam legem Deum Prophetis revelasse, in eodem Capite ostendi. Et sive istam legem Dei juris formam ab ipso Deo accepisse statuam, sive quod ipsam concipiam ut reliqua Dei decreta, quæ æternam necessitatem et veritatem involvunt, manebit nihilominus Dei decretum et salutare documentum; et sive Deum amem libere, sive ex necessitate Dei decreti, Deum tamen amabo, et salvus ero. Quare affirmare hic jam possem, istum hominem ex illorum genere esse, de quibus in fine meæ Præfationis dixi, me malle ³⁾, ut meum librum prorsus negligenter, quam eundem perverse,

¹⁾ Sic et Autogr.

²⁾ *universum ipsum.*

³⁾ *quod mallet.*

ut omnia solent, interpretando molesti sint, et, dum sibi nihil prosunt, aliis obsint.

Et quamvis hæc sufficere putem ad id, quod volebam, ostendendum, pauca adhuc tamen notare operæ pretium duxi; nempe ipsum falso putare, me ad Axioma illud Theologorum respicere, qui distinguunt inter sermonem Vatis dogmatizantis, et simpliciter aliquid narrantis. Nam si per hoc Axioma illud intelligit, quod Cap. 15. cujusdam R. Jehudæ Alpakhar esse dixi; qua ratione putare potui, meum eidem congruere, cum ipsum in eodem Capite tanquam falsum rejecerim? Si autem aliud putat, fateor me illud adhuc ignorare, adeoque ad id minime respicere potui.

Porro non etiam video, cur dicit, me existimare, omnes eos pedibus in meam sententiam ituros, qui negant, Rationem et Philosophiam esse Scripturæ interpretem, cum ego tam horum quam Maimonidæ sententiam refutaverim.

Longum nimis foret omnia ejus recensere, quibus ostendit, se non omnino sedato animo judicium de me fecisse. Quare ad ejus conclusionem transeo; ubi ait, *mihi nullum superesse argumentum, quo probem, Mahometum non fuisse Prophetam verum*. Quod quidem ipse ex meis sententiis conatur ostendere; cum tamen ex iisdem clare sequatur, eundem impostorem fuisse: quandoquidem libertatem illam, quam Religio Catholica, lumine naturali et Prophetico revelata, concedit, quamque omnino concedi debere ostendi, ipse prorsus adimit. Et quamvis hoc non esset, an, quæso, teneor ego ostendere, Prophetam aliquem falsum esse? Prophetæ sane contra tenebantur ostendere, se veros esse. Quod si regerat, Mahometum legem etiam divinam docuisse, suæque legationis certa signa dedisse, et reliqui Prophetæ fecerunt, nihil causæ profecto erit, cur neget, eundem verum fuisse Prophetam.

Quod autem ad ipsos Turcas et reliquas Gentes attinet, si Deum cultu justitiæ et charitate erga proximum adorent, eosdem Spiritum Christi habere credo, et salvos esse, quicquid de Mahometo et oraculis ex ignorantia persuasum habeant.

En vides, amice, virum istum longe a vero aberrasse, et nihilominus concedo, ipsum nullam mihi, sed maxime sibi injuriam facere, quando pronunciare non erubescit, me tectis et fucatis argumentis Atheismum docere.

Cæterum non puto, te hic aliquid reperturum, quod in hunc

Virum inclementius dictum judicare possis. Attamen si quid simile offendas, id quæso vel ut deleas, vel prout tibi videbitur, corrigas ¹⁾. Animus ²⁾ non est eum, quisquis tandem sit, irritare, et labore meo mihi inimicos parare; et quia hoc sæpe similibus disputationibus fit, ideo vix a me impetrare potui, ut responderem, nec impetrare potuissem, nisi promissem. Vale, et tuæ prudentiæ hanc epistolam committo, meque, qui sum, etc.

EPISTOLA XLIV (OLIM XLVII).

Viro Humanissimo ac Prudentissimo

JARIGH JELLES

B. D. S.

Versio ³⁾.

Humanissime Vir,

Quum me nuper Professor N. N. inviseret, narrabat mihi inter alia, se audisse, Tractatum meum Theologico-Policum in linguam Belgicam translatum esse, ac quendam, cujus nomen ignorabat, in eo esse, ut imprimeretur. Quamobrem serio abs te peto, ut in hoc negotium sedulo inquiras, et, si fieri potest, impressionem impedias. Non solem hæc mea, sed et multorum meorum Amicorum notorumque est petitio, qui hujus Libri interdictum non libenter viderent, quemadmodum procul dubio fiet, si Belgico sermone prodit. Nou dubito, quin hoc mihi et causæ sis officium facturum.

Quidam Amicorum ante aliquod tempus libellum, cui titulus *Homo Politicus*, mihi misit, de quo multa auribus hauseram. Eundem evolvi, librumque, quem homines exogitare et fingere queunt, perniciosissimum deprehendi. Auctoris summum bonum sunt Honores et Opes, ad quæ suam Doctrinam accommodat, ac eo perveniendi Rationem monstrat; nempe, interne omnem rejiciendo Religionem, et externe talem profitendo, quæ suæ promotioni maxime inservit; Porro nemini fidem servare, nisi

¹⁾ *corrige.* ²⁾ *Animus enim.*

³⁾ Ab amico quodam facta.

quatenus ea utilitatem suam habeat. Reliquum quod spectat, simulare, promittere et promissis non stare, mentiri, perjurare, multaue alia summis effert laudibus. Hæc ubi perlegissem, mecum, ut contra hunc auctorem libellum indirecte conscriberem, cogitabam, in quo Summum Bonum tractarem, deinde inquietam ac miseram eorum, qui Honorum et Divitiarum cupidi sunt, conditionem ostenderem, et denique evidentissimis rationibus multisque exemplis, Respublicas insatiabili Honorum et Divitiarum cupiditate debere interire, et interiisse, evincerem.

Verum, quanto meliores et præstantiores Thaletis Milesii essent meditationes, quam hujus memorati Scriptoris, vel ex hoc patet ratiocinio. Omnia, inquiebat, amicorum sunt communia; Sapientes sunt Deorum amici, et Deorum sunt omnia, Ergo Sapientum sunt omnia. Ita uno verbo Vir ille sapientissimus se fecit ditissimum, magis contemnendo generose divitias, quam eas sordide quærendo. Alias tamen ostendit, Sapientes non ex necessitate, sed voluntate divitiis carere. Quum enim amici ei paupertatem suam exprobrarent, respondit, Vultisne, ut ostendam, me posse acquirere id, quod ego labore meo indignum judico, vos autem tanta diligentia quæritis? Illis annuentibus, conduxit omnia præla totius Græciæ (viderat enim, ut erat Astrologus insignis, fore magnam olivarum abundantiam, quarum annis præcedentibus magna fuerat penuria), et elocavit, quanti voluit, ea, quæ vilissimo pretio conduxerat, atque magnas divitias unico anno sibi comparavit, quas deinde tam liberaliter distribuit, quam industrie ¹⁾ acquisiverat, etc.

Hagæ Comitum 17. Febr. 1671.

Spinozæ verba, etsi aliquantulum dolata, ex Ed. Belgica repetimus.

Waarde vrient,

De Professor my onlangs besoevende, zeide, onder andere dingen, dat hy gehoord had, dat mijn Tractatus Theologico-politicus in de Nederlandsche taal vertaalt was, en dat iemand, zonder te weten wie, voorgenomen had de zelfde te doen drukken. Ik versoek dieshalven zeer ernstiglijk van u dat gy hier naar belieft te vernemen, om, indien het mogelijk is, het drukken daar af te be-

1) Ed. Pr.: *industria*.

letten. Dit is niet alleenlijk mijn verzoek, maar ook dat van veel mijner goede bekenden, die niet gaerne zouden zien dat men dit boek zou verbieden, gelijk zonder twijfel geschieden zal, zo het in de Nederlandsche Taal uitgegeven word. Ik vertrou vastelijk dat gy dit my en de zaak te geval zult doen.

Zeker vriend heeft, enige tijd geleden, my een boekje t'huis gezonden, Homo Politicus genoemd, van 't welk ik te voren veel gehoord had. Ik heb het uitgelezen, en hetzelfde het schadelijkste boek, dat van menschen bedacht kan worden, bevonden. Het opperste goet van de geen, die 't gemaakt heeft, is het gelt en d'eer, naar 't welk hy zijn leer schikt; en hij wijst de weg aan om daar toe te geraken; te weten met innerlijk alle Godsdienst te verwerpen, en uitterlijk zodanige aan te nemen, die meest tot zijn vordering kan dienen, en voorts aan niemant getrou te zijn, dan voor zo veel tot zijn voordeel strekt. Wat het overige aangaat, hy prijst ten hoogste het veinzen, beloven zonder geven, liegen, valsche reden, en meer andere dingen. Ik, dit gelezen hebbende, kreeg gedachten, om van ter zijden hier tegen een boekje te schrijven, daar in ik van 't opperste goed zou handelen, en voorts d'ongeruste en elendige stant van de genen, die geltgierig en eierzuchtig zijn, tonen, en eindelijk met klare redenen, en veel voorbeelden aanwijzen dat de gemeene Staten nootzakelijk door onverzadelijke eierzucht en geltgierigheid vergaan moeten, en vergaan zijn.

Warelijk, hoe veel beter en voortreffelijker de gedachten van Thales van Myletus waren, dan die van deze voorgedachte schrijver, blijkt uit deze volgende redenering. Alle dingen, zeide hy, zijn onder de vrienden gemeen: de wijzen zijn de vrienden der goden: dieshalve behoren alle dingen aan de wijzen. In dezer voege heeft deze zeer wijze man zich zelf de rijkste gemaakt, meer met de rijkdom edelmoediglich te verachten, dan met hen gratiglich na te jagen. Hij toonde echter in een ander tijt, dat de wijzen niet uit noot, maar vrijwilliglich geen rijkdom bezaten. Want toen zijn vrienden zijn armoede aan hem verweten, gaf hij aan hen tot antwoord: wilt gy dat ik ook het geen, 't welk ik onwaardig voor mijn arbeit acht, en daar gy zoo gratiglich naar tracht, kan verkrijgen? En toen zij ja hier op gezegt hadden, huurde hy alle de parssen van geheel Grieken: want hy, die in de loop der starren zeer ervaren was, had gezien dat 'er in dat jaar een grote overvloed van olyven, van de welken in de voorgaande jaren grote schaarsheit had geweest, zou wezen: in voegen dat hy deze parssen, die hij voor

weinig gelt gehuurt hat, tot een hoge prijs verhuurde, dewijl zy hen tot d'olie uit d'olyven te parssen moesten gebruiken: daar door hy in een jaar grote rijkdom voor zich verkreeg, die hy daar na zoo mildelyk omdeelde, als hy hem schranderlyk had verkregen. Ik eindig met te betuigen dat ik ben, enz.

EPISTOLA XLV (OLIM LI).

Illustri et Clarissimo Viro

B. D. S.

GOTTFREDUS LEIBNITIUS.

Ex autographo, quod apud Ecclesiam Teleiobaptistarum Amstelodamensem servatur.

Illustris et Amplissime ¹⁾ Vir,

Inter cæteras laudes Tuas quas fama publicavit, etiam insignem rei Opticæ peritiam esse intelligo. Quæ res efficit, ut qualemcunque conatum meum ad Te destinare voluerim, quo meliorem in hoc studiorum genere censorem non temere reperero. Schedulam hanc quam mitto, ac *Notitiam Opticæ promotæ* inscripsi, ideo publicavi, ut commodius possem communicare cum amicis aut curiosis. Audio et Amplissimum Huddenium ²⁾ in eodem genere florere, nec dubito Tibi cognitissimum esse. Unde si hujus quoque judicium et favorem mihi impetraveris, beneficium mirifice auxeris.

Schedula ipsa, quid rei sit, satis explicat.

Credo ad manus tuas pervenisse Prodrum Francisci Lanæ Soc. Jes. Italice scriptum, ubi Dioptrica quoque nonnulla insignia proponit; sed et Joh. Oltius Helvetius juvenis in his rebus pereruditus, publicavit Cogitationes Physico-Mechanicas de Visione, in quibus partim machinam quandam poliendis omnis generis vitris simplicem admodum et universalem, pollicetur, partim ait se reperisse modum quendam colligendi *omnes* radios ab *omnibus* objecti punctis venientes, in totidem alia puncta respondentia. Sed tantum in certa distantia, figuraque objecti.

Cæterum id quod a me propositum est, huc redit, non ut om-

¹⁾ Ed. Pr.: *Clarissime*.

²⁾ Johannem Hudde, mox paulo urbis Amstelodami consulem futurum Cf. p. 126.

nes omnium punctorum radii recolligantur, id enim in qualibet objecti distantia aut figura, quantum hactenus cognitum sit, impossibile est; sed ut æque colligantur radii punctorum extra axem opticum, ac in axe optico, ac proinde aperturæ vitrorum salva distincta visione, possint fieri quantæcunque. Sed hæc acutissimo iudicio Tuo stabunt. Vale faveque,

Vir Amplissime,

Cultori sedulo

GOTTFREDO GUILIELMO LEIBNITIO,
J. U. D. et Consil. Mogunt.

Francofurti 5. Octobr. styl.
nov. 1671.

PS. Si qua me responsione dignabere, curabit eam spero non illubenter Nobil^{mus} Diemerbroeckius ICtus. Puto visam Tibi Hypothesin meam Physicam novam; sin minus, mittam.

Epistolæ Inscriptio.

A Monsieur

Monsieur SPINOSA

*Medecin tres celebre et
philosophe tres profond*

à

par couvert.

Amsterdam.

EPISTOLA XLVI (OLIM LII).

Eruditissimo Nobilissimoque Viro

GOTTFREDO LEIBNITIO

J. U. D. et Consiliario Mogunt.

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Juxta Exemplum ad Leibnitium missum, quod hodie Hanoveræ est, primum a Murrio, deinde emendatius a Gerhardto editum.

Eruditissime Nobilissimeque Vir, a)

Schedulam, quam mihi dignatus es mittere, legi, magnasque

a) Murrius in tabula chalcographica. Omisit Gerh.

pro ejusdem communicatione habeo gratias. Doleo, quod mentem tuam, quam tamen credo te satis clare exposuisse *a*), non satis assequi potuerim. Precor itaque, ut ad hæc pauca mihi respondere non graveris ¹⁾, videlicet, an aliam credis esse causam, cur in vitrorum apertura parci esse debemus, quam quia radii, qui ex uno puncto veniunt, non in alio accurate puncto, sed in spatiolo, quod punctum Mechanicum appellare solemus, quod pro ratione aperturæ majus aut minus est, congregentur *b*). Deinde rogo, num lentes illæ, quas pandochas vocas, hoc vitium corrigant; hoc est, an *c*) punctum Mechanicum, sive spatiolum, in quo radii, qui ex eodem puncto veniunt, post refractionem congregantur, idem ratione magnitudinis maneat *d*), sive apertura magna sit, sive parva. Nam, si hoc *e*) præstant, earum aperturam augere ad libitum *f*) licebit, et consequenter omnibus aliis figuris mihi cognitis longe præstantiores erunt; alias non *g*) video, cur easdem supra communes lentes tantopere commendes *h*). Lentes enim circulares eundem ubique habent axem, adeoque quando illas adhibemus, omnia objecti puncta, tanquam in axe Optico posita, sunt considerata: et quamvis omnia objecti puncta non in eadem sint distantia, differentia tamen *i*), quæ inde oritur, sensibilis esse non potest, quando objecta admodum remota sunt, quia tum radii, qui ex eodem *h*) puncto veniunt, considerantur tanquam paralleli *l*) ingrederentur vitrum. Hoc tamen credo lentes tuas juvare posse, quando plurima objecta uno obtutu comprehendere volumus (ut fit, quando lentes oculares convexas *m*) admodum magnas adhibemus), ut omnia scilicet distinctius repræsententur. Verum de his omnibus iudicium *n*) suspendere malo *o*), donec mentem tuam mihi *p*) clarius explices, quod ut facias, enixe rogo. Dom. Huddenio, alterum, ut jussisti *q*) exemplar misi; respondit, sibi impræsentiarum tempus non esse idem *r*) examinandi, sperat tamen post unam aut alteram hebdomadam sui juris fore *s*).

Prodromus Francisci Lanæ nondum ad manus meas pervenit,

a) Opp. Posth.: *explicuisse*.

¹⁾ Sententia abest in O. P.

b) solemus, congregentur, quod spatiolum pro ratione . . . est.

c) ut scilicet.

d) semper maneat.

e) hæc.

f) ad libitum augere.

g) nihil.

h) commendas.

i) tamen differentia.

k) uno.

l) tanquam par. considerati ingr. vitrum.

m) circulares conversas.

n) iudicium d. h. o.

o) suspendam.

p) omitt. mihi.

q) ut jubes, alterum.

r) id.

s) se tamen post . . . vacaturum sperat.

ut nec etiam Cogitationes Physico-Mechanicæ Johannis Holtii, et, quod magis doleo, quod nec etiam Hypothesin tuam Physicam videre potuerim, hic saltem Hagæ Comititis venalis non exstat. Si hanc ergo miseris, rem mihi gratissimam facies, et si qua alia in re tibi servire potero, non desinam ostendere, quod sim a)

*Vir Amplissime
ex asse tuus*

B. DE SPINOZA.

Hagæ Comititis 9 nov^{ri}. 1671.

D^{us}. Dimerbruckius hic non habitat. Cogor itaque hanc tabelioni ordinario tradere. Non dubito quin hic Hagæ Comititis aliquem qui epistolas nostras curare velit, noveris, quem ego novisse velim ut epistolæ commodius et securius curari possent. Si Tractatus theologico-politicus ad tuas manus nondum pervenit, unum exemplar nisi molestum erit, mittam. Vale.

Epistolæ Inscriptio.

*Nobilissimo Amplissimoque D^o.
D^o. Gotfredo Guilielmo Leibnitio
Juris u. Doctori et Consiliario
Moguntino*

Maints.

EPISTOLA XLVII (OLIM LIII).

Philosopho Acutissimo ac Celeberrimo

B. D. S.

J. LUDOVICUS FABRITIUS.

Celeberrime Vir,

In mandatis mihi dedit Serenissimus Elector Palatinus, Dominus meus Clementissimus, ut at Te, mihi quidem hucusque

a) Hæc ultima in Opp. Posth. sic scripta sunt: *Prodromum Francisci Lanæ necdum vidi, ut nec etiam Joh. Oltii Cogitationes Physico-Mechanicas, et, quod magis doleo, nondum Hypothesis tua Physica ad manus meas pervenit, nec hic Hagæ Comititis venalis exstat. Munus igitur, quod mihi tam liberaliter promittis, acceptissimum mihi erit, et si qua alia re tibi inservire potero, semper me invenies, etc.*

ignotum, Serenissimo vero Principi commendatissimum, scriberem, ac rogarem, an in Illustri sua Academia ordinariam Philosophiæ Professionem suscipere animus esset. Stipendium exsolvetur annuum, quo ordinarii Professores hodie fruuntur. Non alibi invenias Principem faventio rem eximiis ingeniis, inter quæ te æstimat. Philosophandi libertatem habebis amplissimam, qua te ad publice stabilitam Religionem conturbandam non abusurum credit. Ego sapientissimi Principis mandato non potui non obsecundare. Quapropter terogo quam impensissime, utquamprimum mihi respondeas, tuamque ad me responsionem vel Serenissimi Electoris Residenti Hagæ Comitum D^o. Grotio, vel D^o. Gilles vander Hek, ad me in fasciculo literarum, quæ in aulam transmitti solent, curandam tradas, vel alia denique commoditate, quæ opportunissima videbitur, utaris. Hoc unum addo, te, si huc venias, vitam Philosopho dignam cum voluptate transacturum, nisi præter spem et opinionem nostram alia omnia accidunt. His Vale et Salve.

Vir Clarissime,

a Nominis tui Studiosissimo

J. LUDOVICO FABRITIO,

Heidelb. 16 Febr. 1673.

Acad. Heidelb. Professore,
et Electoris Palatini Consiliario.

EPISTOLA XLVIII (OLIM LIV).

Amplissimo Nobilissimoque Viro

D^o. J. LUDOVICO FABRITIO,

*Acad. Heidelbergensis Professori et Electoris
Palatini Consiliario,*

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Amplissime Vir,

Si unquam mihi desiderium fuisset alicujus facultatis professionem suscipiendi, hanc solam optare potuissem, quæ mihi a Serenissimo Electore Palatino per te offertur, præsertim ob

libertatem Philosophandi, quam Princeps Clementissimus concedere dignatur; ut jam taceam, quod dudum desideraverim sub Imperio Principis, cujus sapientiam omnes admirantur, vivere. Sed quoniam nunquam publice docere animus fuit, induci non possum, ut præclaram hanc occasionem amplectar, tametsi rem diu mecum agitaverim. Nam cogito primo, me a promovenda Philosophia cessare, si instituendæ juventuti vacare velim. Cogito deinde, me nescire, quibus limitibus libertas ista Philosophandi intercludi debeat, ne videar publice stabilitam Religionem perturbare velle: quippe schismata non tam ex ardenti Religionis studio oriuntur, quam ex vario hominum affectu vel contradicendi studio, quo omnia, etsi recte dicta sint, depravare et damnare solent. Atque hæc cum jam expertus sim, dum vitam privatam etsolitariam ago, multo magis timenda erunt, postquam ad hunc dignitatis gradum adscendero. Vides itaque, Vir Amplissime, me non spe melioris fortunæ hærere, sed prætranquillitatis amore, quam aliqua ratione me obtinere posse credo, modo a publicis Lectionibus abstineam. Quapropter te enixissime rogo, ut Serenissimum Electorem ores, ut mihi hac de re amplius deliberare liceat, deinde ut favorem Clementissimi Principis cultori devotissimo conciliare pergas, quo magis tibi devincias,

Amplissime Nobilissimeque Domine,

Tuum ex asse

B. D. S.

Hagæ Comitum 30. Martii 1673.

EPISTOLA XLIX.

Clarissimo Viro

JOH. GEO. GRAEVIO

B. D. S.

Ex autographo, quod in Bibliotheca Regia Havniensi servatur.

Vir Clarissime,

Quæso, ut Epistolam illam de obitu Cartesii, quam te dudum descripsisse credo, quam primum poteris, mittas; nam D^{us}. de

V. eandem aliquoties a me repetiit. Si mea esset, nihil festinarem. Vale vir amplissime, et tui amici memor vive, qui sum

Omni affectu atque studio Tuus,

Hagæ Com. 14. Decemb. 1673.

BENEDICTUS DE SPINOZA.

Epistolæ Inscriptio.

Myn Heer

Myn Heer Johannes Georg. Grævius 1),

Der Eloq. ord. Professor

Tot

Port.

Uytrecht.

EPISTOLA L.

Viro Humanissimo atque Prudentissimo

JARIGH JELLES.

B. D. S.

Versio 2).

Humanissime Vir,

Quantum ad Politicam spectat, discrimen inter me et Hobbesium, de quo interrogas, in hoc consistit, quod ego naturale Jus semper sartum tectum conservo, quodque Supremo Magistratui in qualibet Urbe non plus in subditos juris, quam juxta mensuram potestatis, qua subditum superat, competere statuo, quod in statu Naturali semper locum habet.

1) Ex epistola ejusdem Grævii, Trajecti ad Rhenum d. 12. April. 1671. ad Leibnitium scripta, quæ in Bibl. Reg. Hanoverana servatur, hæc descripsimus:

Anno superiore prodiit hic liber pestilentissimus, cujus index est: *Discursus Theologico-Politicus*, qui et ipse Hobbesianam secutus viam, sed longius tamen sæpissime ab ea etiam deflectens, injustissimum jus naturale constituit, et labefactata sacrorum voluminum auctoritate latissimam ἀθεόγητι fenestram aperuit. Auctor ejus dicitur esse Judæus, nomine Spinosa, qui dudum ἀποσυνάγωγος fuit propter opinionum monstra, sed et ejus liber eandem ob causam proscriptus est ab ordinibus [*Trajectinis, nam in Hollandia hoc anno 1674. demum factum*]. Puto te vidisse; si non vidisti, operam dabo ut ad te perferatur.

(Gerhardt, Die philos. Schriften von G. W. Leibnitz. I. Berlin 1875. S. 115.)

Eodemmodo anno 1678. judicavit de Spinozæ Opp. Posth.; cf. Burmanni Sylloge Epist. IV, p. 475, verum etiam p. 489.

2) A Spinoza facta, exceptis, ut videtur, ultimis sententiis.

Porro, quod demonstrationem attinet, quam ego in Appendice Geometricarum in Cartesii Principia demonstrationum stabilio, nempe Deum non, nisi valde improprie, unum vel unicum dici posse; respondeo, rem solummodo existentiaë, non vero essentiaë respectu unam vel unicam dici: res enim sub numeris, nisi postquam ad commune genus redactaë fuerunt, non concipimus. Qui, verbi gratia, sestertium et imperialem ¹⁾ manu tenet, de numero binario non cogitabit, nisi hunc sestertium et imperialem uno eodemque, nempe nummorum ²⁾ vel monetarum, nomine vocare queat: nam tunc, se duos nummos vel monetas habere, potest affirmare; quoniam non modo sestertium, sed etiam imperialem nummi vel monetæ nomine insignit. Hinc ergo clare patet, nullam rem unam aut unicam nominari, nisi postquam alia res concepta fuit, quæ (ut dictum est) cum ea convenit. Quoniam vero Dei existentia ipsius sit essentia, deque ejus essentia universalem non possimus formare ideam, certum est, eum, qui Deum unum vel unicum nuncupat, nullam de Deo veram habere ideam, vel improprie de eo loqui.

Quantum ad hoc, quod figura negatio, non vero aliquid positivum est: manifestum est, integram materiam, indefinite consideratam, nullam posse habere figuram, figuramque in finitis ac determinatis corporibus locum tantum obtinere. Qui enim se figuram percipere ait, nil aliud eo indicat quam, se rem determinatam, et quo pacto ea sit determinata, concipere. Hæc ergo determinatio ad rem juxta suum esse non pertinet: sed econtra est ejus non esse. Quia ergo figura non aliud quam determinatio, et determinatio negatio est; non poterit, ut dictum, aliud quid quam negatio esse.

Librum, quem Ultrajectinus Professor in meum scripsit ³⁾, quique post obitum ejus luci expositus est, e fenestra Bibliopolæ pendente vidi: et ex paucis, quæ tum temporis in eo legeram, eum lectu, multo minus responsione indignum judicabam. Relinquebam ergo librum ejusque authorem. Mente, subridens, volvebam, ignarissimos quosque passim audacissimos, et ad scribendum paratissimos esse. Mihi . . . merces suas eodem modo, ac Propolæ, venum exponere videntur, qui semper, quod

1) Vers. Belg.: *een stuiver en een rijksdaalder*.

2) Bruder. — Ed. Pr.: *nummorum*. — Vers. Belg.: *stukken*.

3) Regneri à Mansvelt, Philosophiæ, dum viveret, Doctoris et Professoris in Academia Trajectina, Adversus Anonymum Theologico-Policum Liber Singularis, etc. Amstelædami, 1674.

vilius est, primo loco ostendunt. Ajunt, Diabolum esse vaferrium; mihi vero eorum genius longe hunc vafritie superare videtur. Vale.

Hagæ Comitum 2. Junii 1674.

Ultima verba in Vers. Belg. sic leguntur:

Ik heb het boek, 't welk de Professor, t' Utrecht tegen het mijne geschreven heeft, en dat na zijn overlijden uitgekomen is, aan't veinster van een boekverkoper gezien: en uit het weinige, dat ik 'er toen in las, oordeelde ik dat het niet waerdig was om deurgelezen, veel minder om beantwoord te worden. Ik liet dieshalven het boek daar leggen, en de meester voor de geen blijven, die hij was. Ik overwoog al lachende by my zelf, hoe d'onweetenden deurgaans de stoutsten en vaerdigsten in't schrijven zijn. My docht dat de . . . hun waren op een zelfde wijze veilen, als de Winkeliers, die altijd het slechtste eerst tonen. Zij zeggen dat de duivel een erge gast is: maar my dunkt dat hun geest hen [l. hem] verre in listigheid overtreft. Vaarwel.

EPISTOLA LI (OLIM LV).

Acutissimo Philosopho.

B. D. S.

HUGO BOXEL, J. U. D. ¹⁾

Versio ²⁾.

Clarissime Vir,

Causa, cur hanc tibi scribam, est, quod tuam de apparitionibus et Spectris, vel Lemuribus, sententiam scire desiderem, et si dentur, quid de illis tibi videatur, et quamdiu illorum duret vita; eo quod alii ea immortalia, alii vero mortalia esse opinantur. In hac mea dubitatione, an nimirum ea dari concedas,

¹⁾ Danielis filius, ab anno 1655. ad 1659. Secretarius, deinde Pensionaris s. Syndicus civitatis Gorinchemiæ, a Principe Arausionensi anno 1672. una cum multis alliis a munere amotus, et ante annum 1679. denatus.

²⁾ Ab ipso Spinoza facta.

ulterius non pergam. Certum interim est, Veteres eorum existentiam credidisse. Theologi ac Philosophi hodierni ejusmodi creaturas existere hactenus credunt, licet in eo, quænam illorum sit essentia, non concordent. Quidam ex tenuissima et subtilissima constare materia, alii ea spiritualia affirmant. Verum (ut jam dicere cœpi) multum ab invicem dissentimus, quia, an largiaris ea existere, dubius sum; quamvis, uti nec te fugit, tot exempla et historiæ in omni Antiquitate inveniuntur, ut revera ea vel negare, vel in dubium vocare, difficile foret. Certum est, nempe quod, si fatearis ea existere, non tamen credas, quædam eorum esse animas demortuorum, ut Romanæ fidei defensores volunt. Hic finiam, tuumque expectabo responsum. Nihil de bello, nihil de rumoribus dicam, eo quod in ea nostra ætas incidit tempora, etc. Vale.

[Gorcomiæ], 14 Septemb. 1674.

EPISTOLA LII (OLIM LVI).

Amplissimo Prudentissimoque Viro

HUGONI BOXEL

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Versio ¹).

Amplissime Vir,

Tua, quam heri accepi, mihi fuit acceptissima, tam quod ali-quod de te nuncium audire desiderabam, quam quod te mei penitus non oblitum esse video. Quamvis forte alii malum esse omen putarent, vel Lemures causam ad me scribendi fuisse; ego tamen econtra majus quid in eo noto, res non tantum veras, sed et nugas atque imaginationes mihi usui esse posse perpendo.

Verum hoc, an nimirum Spectra, phantasmata ac imaginationes sint, seponamus; quia nempe non tantum ea negare, verum etiam de iis dubitare, adeo rarum tibi videtur, quam ei,

1) Ab amico facta.

qui tot historiis, quas Hodierni et Antiqui narrant, convictus est. Magna æstimatio ac honor, in quo te habui semper, et adhuc habeo, ut contradicam, multo minus ut tibi blandiar, non patitur. Medium, quod servabo, est, ut ex tot, quas de Spectris legisti historias, unam vel alteram eligere placeat; de qua minimum dubitare licet, quæque clarissime Spectra existere demonstrat. Nam, ut verum fatear, nunquam fide dignum legi Auctorem, qui ea dari clare ostenderet. Et hactenus quid sint ignoro, nemoque mihi unquam id potuit indicare. Certum tamen est, quod de re, quam tam clare monstrat experientia, debemus scire quid sit; alioquin difficillime ex aliqua historia Spectra dari colligimus; colligitur quidem aliquid esse, quod tamen nemo scit, quid sit. Si Philosophi, quæ ignoramus, Spectra nominare volunt, ea haud negabo, quia res infinitæ sunt, quæ me latent.

Denique, Vir Amplissime, antequam me hac in materia ulterius explicem, dic quæso mihi, quænam res hæc Spectra vel Spiritus sint. Suntne infantes, stulti, vel insani? Quia quæ de iis auribus hausi, potius insipientibus quam sapientibus conveniunt, quæque, ut ea in meliorem interpretemur partem, rebus puerilibus vel stultorum delectamentis similiora sunt. Antequam finio, hoc unum tibi proponam, illud scilicet desiderium, quod plerumque homines habent, res, non ut revera sunt, sed ut eas desiderant, narrandi, facilius ex narrationibus de Lemuribus Spectrisque, ac ex aliis cognosci. Hujus rei præcipua, ut credo, ratio est, quod, quia ejusmodi historiæ non alios habent testes, nisi earum narratores, harum inventor pro lubitu, circumstantias, quæ ei commodissimæ videntur, vel addere vel demere potest, nec timet, ut sibi quisquam contradicat; speciatim vero eas fingit, ut metum, quem de somniis et phantasmatis concepit, justificet, vel etiam ut audaciam, fidem, et opinionem suam stabiliat. Præter has alias adinveni rationes, quæ me ad dubitandum, si non de ipsis historiis, saltem de narratis circumstantiis, permovent, quæque quam maxime ad conclusionem, quam ex illis historiis deducere conamur, faciunt. Hic desinam, usque dum intellexero, quænam eæ sint historiæ, quibus ita convictus es, ut tibi de iis dubitare absurdum videatur, etc.

In Ed. Belg. ipsa Spinozæ verba paululum expolita servari videntur :

Myn Heer,

Uw brief, op gisteren ontvangen, is aan my zeer aangenaam geweest, zo om mijn verlangen naar enige tijding van u, als om dat ik zie dat gy my noch niet gantschelijk hebt vergeten. En hoewel anderen misschien voor een quaad voorteeken zouden achten dat nachtsproken of geesten d'oorzaak van uw schrijven aan my zijn geweest; ik, in tegendeel, bemerk daar in iets, dat groter is; dewijl ik overweeg dat niet alleenlijk ware zaken, maar ook beuzelingen en inbeeldingen aan my tot voordeel kunnen strekken.

Maar laat ons dit, te weten of 'er nachtsproken, grillen, en inbeeldingen zijn, ter zijde stellen; dewijl dit by u een ongemene zaak schijnt, te weten niet alleen t'ontkennen dat 'er enigen zijn, maar ook daar aan te twijffelen, als de geen, die van zo veel geschiedenissen, de welken ouden en jongen daar af verhalen, overtuigt is. De hoge achting, die ik u altijt toegedragen heb, en noch toedraag, laat my niet toe dat ik u tegenspreek, veel minder dat ik u vlei. De middelweg, die ik tusschenbeide zal houden, is te verzoeken dat het u belieft, van zo veel geschiedenissen, dat gy van spoken gelezen hebt, een of twee uit te kiezen, aan de welken men minst kan twijffelen, en die klarelyk bewijzen dat 'er nachtsproken zijn: want, om rechtuit te spreken, ik heb nooit een geloofwaardig Schrijver gelezen, die klarelyk toonde dat zy 'er zijn. Ik weet ook tot noch toe niet wat zy zijn, en niemant heeft ooit zulks aan my kunnen zeggen. 't Is echter zeker dat men van een ding, 't welk van d'ondervinding zo klarelyk getoont werd, nootzakelyk moet weten wat het is: andersins kan men zwarelyk uit enig verhaal besluiten dat 'er spoken zijn; maar wel dit, dat 'er iets is, en dat echter niemant weet wat het is. Indien de Philosophen die dingen, de welken men niet kent, spoken willen noemen, zo zal ik het niet kunnen ontkennen; dewijl er onëindige dingen zijn, daar af ik geen kennis heb.

Eindelijk, mijn Heer, ik bid u, eer ik my veerder in deze stoffe verklaar, dat gy aan my zegt, welke dingen deze spooken of geesten zijn. Zijn 't kinderen, zotten, of dullen? dewijl het geen, dat ik daar af gehoord heb, eer dingen van harssenloze dan van verstandige menschen schijnen, en die, ten besten genomen, nergens beter naar gelijken, dan naar kinderspel, of tijtverdrrijf van zotten. Ik dan, een einde hier af makende, zal u noch een zaak te gemoet voeren; dat is, dat die zucht, de welke de menschen gemeenelyk hebben, om de

dingen te vertellen, niet gelijk zy zijn, maar naar zy hen willen hebben, beter in de vertellingen van geesten en nachtsproken, dan in anderen gekent word. De voornaamste oorzaak hier af is, gelijk ik geloof, dat, dewijl diergelijke geschiedenissen geen andere getuigen hebben dan de genen, die hen vertellen, de vinder daar af, naar zijn eige welgevallen, d'omstandigheden, de welken hem best schijnen, daar kan byvoegen, of afneemen, zonder dat hy behoeft te schromen dat iemand hem zal tegenspreken, en bijzonderlijk om de vrees, die hem over zijn dromen en grillen bevangen heeft, te rechtvaardigen, of ook om zijn stoutheid, geloof, en mening te bekrachtigen. Behalven dit heb ik noch andere redenen gevonden, die my bewegen om te twijffelen, is 't niet aan de geschiedenissen zelven, ten minsten aan d'omstandigheden, met de welken zy verhaalt worden, en die tot het besluit, 't welk men uit deze geschiedenissen tracht te trekken, meest dienstig zijn. Ik zal 't dan hier by laten, tot dat ik verstaan heb welken die geschiedenissen zijn, daar af gy in dier voegen overtuigt zijt, dat u dunkt dat zelfs daar aan te twijffelen een ongerijmde zaak is.

EPISTOLA LIII (OLIM LVII).

Acutissimo Philosopho

B. D. S.

HUGO BOXEL.

*Responsio ad præcedentem.*Versio ¹⁾.*Acutissime Vir,*

Non aliud, quam ad me dedisti responsum, nimirum ab amico, aliamque fovente sententiam, exspectabam. Posterius non curo; nam amicos in rebus indifferentibus dissentire semper salva licitum fuit amicitia.

Exigis, ut tibi, antequam tuam promas sententiam, quænam hæc Spectra Spiritusve sint, dicam, an sint infantes, stulti,

1) A Spinoza conscripta.

vel insani, etc., et addis, quicquid de iis audiveris, potius ab insanientibus quam sanis profectum fuisse. Verum est proverbium, quod videlicet præoccupata opinio veritatis indagacionem impedit.

Credo igitur his de causis Spectra dari. Primo quia ad universi pulchritudinem ac perfectionem, ut sint, pertinet. Secundo quia verisimile est creatorem ea creasse, quia sibi, quam corporeæ creaturæ, similia sunt. Tertio quia, sicuti corpus sine anima, ita etiam anima sine corpore existit. Quarto denique quia in supremo aëre, loco, vel spatio, nullum obscurum corpus esse, quin suos obtineat habitatores, existimo; et per consequens, immensurabile, quod inter nos astraque est, spatium, non vacuum, sed Spiritibus habitatoribus repletum esse; forte summi et remotissimi veri Spiritus, infimi vero in infimo aëre creaturæ sunt substantiæ subtilissimæ et tenuissimæ, insuperque invisibilis. Opinor igitur omnis generis, sed fortassis nullos foeminini, dari Spiritus.

Hoc ratiocinium eos, qui mundum fortuito creatum esse temere credunt, nullatenus convincet. Quotidiana insuper, his missis rationibus, Spectra dari, ostendit experientia, quorum multæ, tam novæ quam antiquæ, historiæ etiamnum exstant. Videantur horum historiæ apud Plutarchum in libro de Viris illustribus, aliisque ejus operibus; Suetonium in Vitis Cæsarum, nec non apud Wierum et Lavaterum ¹⁾ in libris de Spectris, qui de hac materia prolixè egerunt, et ex omnis generis scriptoribus eas congesserunt. Cardanus, ob eruditionem suam celeberrimus, etiam de iis in libris de *Subtilitate*, *Varietate*, et de *Vita sua* loquitur, ubi ea sibi, cognatis, amicisque apparuisse experientiâ ostendit. Melanthon, Vir prudens et veritatis amans, et alii non pauci, de suis testantur experientiis. Consul quidam Vir Doctus et Sapiens, quique adhuc in vivis est, aliquando mihi narravit, de nocte ita audiri opus in Matris suæ officina cerevisiaria perfici, quemadmodum illud de die, quando cerevisia coquebatur, absolvebatur; quin hoc sæpius factum esse testabatur. Idem mihi sæpiuscule contigit, quod nunquam memoriâ excidet; adeo ut his experimentis, dictisque rationibus, Spectra dari victus sim.

¹⁾ Joh. Wieri (1515—1588) Opera omnia denuo editaerant Amstelodami anno 1660.
— Lud. Lavateri liber de Spectris, lemuribus, etc. prodiit Genevæ anno 1580.

Quantum ad Spiritos malos, qui miseros homines in hac et post hanc vitam torquent, nec non magiam attinet, ego harum rerum historias fabulas esse existimo. In Tractatibus, qui de Spiritibus agunt, circumstantiarum copiam invenies. Poteris, præter allegatos, si placet, Plinium secundum libro septimo in Epistola ad Suram, ut et Suetonium in vita Julii Cæsaris capite trigesimo secundo, Valerium Maximum capite octavo libri primi sectione septima et octava, et Alexandrum ab Alexandro in opere Dierum Genialium ¹⁾ consulere: hos enim penes te esse libros mihi persuadeo. Non loquor de Monachis et Clericis, qui tot animarum ac malorum Spirituum apparitiones et visiones, totque, ut sic loquar potius, Spectrorum fabulas referunt, ut, præ copia, tædio officiant lectorem. Thyraeus Jesuita in libro de Spirituum apparitionibus ²⁾ talia quoque tractat. Illi autem lucri solummodo causa, utque melius esse purgatorium probent, hæc tractant, quæ ipsis minera, unde tantam auri ac argenti vim effodiunt, existit. Id vero in memoratis, aliisque modernis Scriptoribus nullum obtinet locum, qui sine partium studio majorem propterea meruntur fidem.

Responsionis vice ad tuam epistolam, ubi de stultis et amentibus verba facis, hic conclusionem Eruditi Lavateri, qua librum suum primum de Spectris aut Lemuribus his verbis finit, pono. *Qui tot unanimes, tam hodiernos quam veteres negare audet testes, fide mihi indignus censetur; quemadmodum enim levitatis signum est iis omnibus, qui se quædam vidisse spectra affirmant, protinus credere; ita e contrario, tot fide dignis Historicis, Patribus, aliisque magna præditi autoritate temere et impudenter contradicere, insignis esset imprudentia.*

21 Septemb. 1674.

¹⁾ Videantur illic I. II. c. 9., I. IV. c. 19., I. V. c. 28.

²⁾ Petri Thyraei de Apparitionibus Spirituum tractatus II. Coloniae 1600.

EPISTOLA LIV (OLIM LVIII).

Amplissimo Prudentissimoque Viro

HUGONI BOXEL

B. D. S.

*Responsio ad præcedentem.*Versio ¹).*Amplissime Vir,*

Ego eo, quod in epistola tua 21. præteriti mensis dicis, nixus, scilicet amicos in re indifferenti, salva amicitia, dissentire posse clare dicam, quid de rationibus et historiis sentiam, ex quibus *omnis generis, sed nullos forte fœminini generis dari Lemures* concludis. Causa, cur citius non responderim, est, quod ii libri, quos citas, ad manum non sunt, nec præter Plinium et Suetonium ullos reperi. Sed hi duo labore alios inquirendi me sublevabunt, quia mihi persuadeo, eos omnes eodem modo delirare, et historias rerum non vulgarium, quæ homines attonitos reddunt, ac in admirationem rapiunt, amare. Fateor me non parum, non historias, quæ narrantur, sed eos, qui eas scribunt, obstupuisse. Miror Viros, ingenio et judicio præditos, facundiam suam insumere, et ea, ut nobis ejusmodi nugas persuadeant, abuti.

Authores vero missos faciamus, et rem ipsam aggrediamur: primo etenim ratiocinium meum circa conclusionem tuam paulisper versabitur. Videamus, an ego, qui nego, Spectra aut Spiritus dari, eo minus istos Scriptores, qui de hoc negotio scripserunt, intelligam; an tu, qui ea existere statuis, hos scriptores non pluris, quam merentur, facias. Quod ab una parte Spiritus dari masculini generis in dubium non voces, ab altera vero parte, an ii fœminini generis sint dubites, phantasix quam dubitationi similis videtur: nam si hæc tua esset opinio, magis ea cum vulgi imaginatione, qui Deum masculini, non vero fœminini generis esse statuit, convenire videretur. Miror eos, qui Spectra nuda conspexere, oculos in genitalia non conjecisse, forte præ

1 Ab ipso Spinoza facta.

timore, vel præ ignorantia hujus discriminis. Regeres, hoc est ridere, non autem ratiocinari; et hinc video, tuas rationes tam validas tamque bene fundatas tibi videri, ut iis nemo (tuo saltem iudicio) contradicere queat, nisi perverse aliquis, Mundum fortuito factum esse, putaret. Hoc ipsum, antequam præcedentes tuas examino rationes, me urget, ut breviter meam de hac positione opinionem, an mundus fortuito sit creatus, proponam. Respondeo vero, quod, sicuti certum est, *Fortuitum* et *Necessarium* duo esse contraria, ita manifestum etiam est, eum, qui mundum necessarium divinæ Naturæ effectum affirmat, omnino etiam mundum casu factum esse negare; illum autem, qui affirmat, Deum potuisse creationem mundi omittere, confirmare, licet aliis verbis, eundem casu factum fuisse; quoniam a voluntate, quæ nulla esse poterat, processit. Quia vero hæc opinio hæcque sententia penitus absurda est, vulgo unanimiter, Dei voluntatem æternam ac nunquam indifferentem fuisse, concedunt; et propterea necessario quoque debent largiri (Nota bene), mundum Naturæ Divinæ necessarium esse effectum. Vocent hoc voluntatem, intellectum, vel quocunque lubet nomine, eo tamen tandem devenient, quod unam eandemque rem diversis nominibus expriment. Si enim eos roges, an Divina voluntas ab humana non differat, respondent, priorem non nisi nomen cum posteriore commune habere: præterquam quod plerumque, Dei Voluntatem, Intellectum, Essentiam, aut Naturam unam eandemque rem esse, concedunt; sicuti et ego, ne Divinam naturam cum humana confundam, Deo humana attributa, nempe Voluntatem, Intellectum, attentionem, auditum, etc., non adsigno. Dico igitur, ut jam modo dixi, Mundum Divinæ Naturæ necessarium effectum, eumque fortuito non esse factum.

Hoc sufficere arbitror, ut tibi persuadeam, eorum opinionem, qui dicunt (si qui tamen tales dantur), mundum fortuito factum esse, meæ omnino contrariari; et hac nixus hypothesi, ad earum rationum inquisitionem, ex quibus Spectra omnis generis existere concludis, pergo. Quod in genere de iis dicere valeo est, eas magis conjecturas quam rationes videri, meque difficillime credere, te eas pro rationibus demonstrativis habere. Verum videamus, sive conjecturæ sive rationes sunt, an eas pro fundatis assumere liceat.

Prima tua ratio est, quod ad pulchritudinem ac universi perfectionem ea dari pertinet. Pulchritudo, Amplissime Vir, non

tam objecti, quod conspicitur, est qualitas, quam in eo, qui conspicit, effectus. Si nostri oculi essent vel longiores vel breviores, aut nostrum aliter se haberet temperamentum, ea, quæ nunc pulchra, deformia, ea vero, quæ nunc deformia, pulchra nobis apparerent. Pulcherrima manus, per microscopium conspecta, terribilis apparebit. Quædam procul visa pulchra, et e propinquo conspecta, deformia sunt: adeo ut res, in se spectatæ, vel ad Deum relatæ, nec pulchræ nec deformes sint. Is ergo, qui ait, Deum mundum, ut pulcher esset, creasse, horum alterutrum necessario statuere debet: nempe vel, Deum mundum ad appetitum et hominum oculos, vel appetitum et hominum oculos ad mundum condidisse. Jam vero, sive prius sive posterius statuamus, cur Deus Spectra et Spiritus creare debuerit, ut alterutrum horum consequeretur, non video. Perfectio atque Imperfectio sunt denominationes, quæ non multum a denominationibus pulchritudinis et deformitatis differunt. Ego igitur, ne nimis sim prolixus, solummodo interrogo, quid magis ad ornatum et mundi perfectionem faciat, an quod Spectra, an quod multiplicia dentur monstra, ut Centauri, Hydræ, Harpyiæ, Satyri, Gryphes, Argi, et plures hujusmodi nugæ? Certe mundus bene exornatus fuisset, si Deus eum pro libitu nostræ Phantasie, iisque rebus, quæ facile quivis sibi imaginatur et somniat, nemo vero unquam intelligere potis est, ornasset et concinasset!

Secunda ratio est, quod, quia Spiritus, magis quam aliæ corporeæ creaturæ, Dei imaginem exprimunt, verosimile quoque sit, Deum eos creasse. Profecto me hactenus nescire, in quo Spiritus magis quam aliæ creaturæ Deum exprimant, fateor. Hoc scio, inter finitum et infinitum nullam esse proportionem: adeo ut discrimen inter maximam et præstantissimam creaturam, atque inter Deum, non aliud sit discrimen, quam quod inter Deum ac minimam creaturam est. Hoc ergo nihil ad rem facit. Si tam claram de Spectris, quam de triangulo vel circulo, haberem ideam, nullatenus dubitarem statuere, ea a Deo creata fuisse: verum enim vero, quandoquidem idea, quam de iis habeo, omnino cum ideis convenit, quas de Harpyis, Gryphis, Hydris, etc. in mea deprehendo imaginatione, ea non aliter quam somnia considerare possum, quæ a Deo tantopere, quam Ens et non Ens, discrepant.

Tertia ratio (quæ est, quod, quemadmodum corpus sine anima, etiam anima sine corpore debeat esse) æque mihi absurda

videtur. Dic, quæso, mihi, an non etiam sit verisimile, memoriam, auditum, visum, etc. sine corporibus dari, eo quod corpora sine memoria, auditu, visu, etc. inveniuntur? Vel globum sine circulo, quia circulus sine globo existit?

Quarta et ultima ratio eadem est cum prima, ad cujus responsionem me refero. Hic loci tantum notabo, me, quinam illi supremi et infimi sint, quos in materia infinita concipis, nescire, nisi terram universi centrum esse sentias. Si enim Sol vel Saturnus universi sit centrum, Sol vel Saturnus, non autem terra infima erit. Hoc ergo et quod restat prætermittens, concludo, quod hæc hisque similes rationes neminem convincent, Spectra vel Lemures omnis generis dari, quam eos, qui aures intellectui occultantes, se a Superstitione seduci patiuntur; quæ adeo rectæ Rationi infesta est, ut potius, quo Philosophorum æstimationem minuat, vetulis fidem habeat.

Quantum ad historias attinet, jam in prima mea epistola dixi, me eas non omnino, sed inde deductam conclusionem negare. Huic accedit, quod eas non adeo fide dignas habeam, ut de multis circumstantiis non dubitem, quas sæpius addunt, magis ut ornent, quam ut Historiæ veritatem, vel id, quod inde volunt, concludere, aptius efficiant. Speraveram, ut ex tot Historiis saltem unam alteramve proferres, de qua minime dubitare liceret, quæque clarissime, Spectra vel Lemures existere, ostenderet. Quod memoratus Consul, inde, quod in matris suæ officina cerevisiaria Spectra ita de nocte laborare audivit, quemadmodum de die audire assuetus erat, vult concludere, ea existere ¹⁾, risu dignum mihi videtur; similiter etiam nimis longum videtur hic loci omnes, quæ de his ineptiis conscriptæ sunt, historias examinare. Ut ergo brevis sim, me ad Julium Cæsarem refero, qui, teste Suetonio, hæc ridebat, et tamen felix erat, juxta id, quod Suetonius de hoc Principe in vita ejus capite 59. narrat: et ad eum modum omnes, qui mortalium imaginationum et pathematum effectus perpendunt, talia ridere debent, quicquid etiam Lavaterus alique, qui cum eo hoc in negotio somniarunt, in contrarium producant.

1) In Ed. Pr. verborum ordo sic turbatus est: *inde, quod . . . laborare audivit, vult concludere, ea existere, quemadmodum de die audire assuetus erat.*

EPISTOLA LV (OLIM LIX).

Acutissimo Philosopho

B. D. S.

HUGO BOXEL.

*Responsio ad præcedentem.*Versio ¹⁾.*Acutissime Vir,*

Ad tuas opinione serius respondeo, eo quod exiguus morbus me studiorum et meditationum oblectamento orbavit, et ad te scribere impedit. Nunc, Deo gratiam habeo, in integrum restitutus sum. In respondendo tuæ epistolæ vestigia premam, atque tuas in eos, qui de Spectris scripserunt, exclamationes transiliam.

Dico igitur me existimare, nulla foeminini generis esse Spectra, quia eorum generationem inficior. Quod talis sint figuræ et compositionis, quia id ad me non pertinet, omitto. Aliquid fortuito factum dicitur, quando præter authoris scopum producit. Ubi terram ad vineam plantandum, vel puteum ad sepulchrum faciendum fodimus, et thesaurum invenimus, de quo nunquam cogitavimus, id casu fieri dicitur. Nunquam is, qui ex libero suo arbitrio ita operatur, ut possit operari vel non, casu operari, siquidem operatur, dicitur. Hoc enim pacto omnes humanæ operationes casu fierent, quod absurdum esset. Necessarium et Liberum, non vero Necessarium et Fortuitum contraria sunt. Licet vero Dei voluntas sit æterna, non tamen sequitur, mundum esse æternum, eo quod Deus ab æterno, ut mundum crearet, statuto tempore, definire potuit.

Negas porro, Dei voluntatem unquam indifferentem fuisse, quod ego inficior; nec adeo accurate ad hoc, ut tu putas, attendere est necesse. Neque omnes dicunt, Dei voluntatem necessariam esse: hoc enim necessitatem involvit; quia is, qui alicui tribuit voluntatem, per id intelligit, eum pro sua voluntate posse

1) Ex hac facta est Ed. Belg.

operari vel non. Si vero ei adscribimus necessitatem, necessario debet operari.

Denique ais, te in Deo nulla humana concedere attributa, ne Divinam cum humana confunderes naturam; quod hactenus probo: neque enim, qua ratione Deus operetur, nec, qua ratione velit, intelligat, perpendat, videat, audiat, etc., percipimus ¹⁾. Verum enim vero, si has operationes, summasque nostras de Deo contemplationes, pernegas, affirmasque, eas non esse eminenter et metaphysice in Deo; tuum Deum, aut quid per hanc vocem *Deus* intelligas, ignoro. Quod non percipitur, haud negandum est. Mens, quæ spiritus, et incorporea est, non nisi cum subtilissimis corporibus, nempe humoribus operari potest. Et quænam inter Corpus Mentemque est proportio? Qua ratione Mens cum corporibus operatur? Sine his enim illa quiescit, et illis turbatis, Mens contrarium, quam quod debebat, operatur. Mihi, quî hoc fiat, monstra. Non poteris, ut nec ego; videmus tamen et sentimus, Mentem operari, quod verum manet, licet, qua ratione hæc fiat operatio, non percipiamus. Similiter, licet, quomodo Deus operatur, non capiamus, eique humana nolimus adsignare opera, non tamen de ipso negandum, ea eminenter et incomprehensibiliter cum nostris concordare, uti velle, intelligere, intellectu, non vero oculis aut auribus, videre ac audire; ad eum modum quo ventus atque aër regiones montesque, sine manibus aliisve instrumentis, destruere nec non evertere potest, quod tamen hominibus absque manibus machinisque est impossibile. Si necessitatem Deo tribuis, eumque voluntate aut libera electione privas, dubitari posset, numne eum, qui Ens infinite perfectum est, instar monstri depingas et exhibeas. Ut tuum attingas scopum, aliis, ad jaciendum tuum fundamentum, opus erit rationibus, quia, meo iudicio, in allatis nihil soliditatis reperitur; et, si eas probes, aliæ adhuc supersunt, quæ forte tuarum pondus æquabunt. Sed his missis pergamus.

Postulas, ad probandum Spiritus in mundo esse, demonstrativas probationes, quæ valde paucae in mundo sunt, nullæque, præter Mathematicas, adeo certæ, ac quidem optamus, inveniuntur: quippe probabilibus ut et verosimilibus conjecturis sumus contenti. Si rationes, quibus res probantur, essent demonstrationes, nonnisi stulti et pervicaces invenirentur, qui eis contra-

1) Vers. Belg. — Ed. Pr.: *audiat, percipimus, etc.*

dicerent. Verum, Dilecte Amice, non adeo sumus beati. In mundo minus accurati sumus, aliquatenus conjecturam facimus, et in ratiociniis defectu demonstrationum probabile assumimus. Hoc ipsum ex omnibus tam divinis quam humanis scientiis, controversiarum et disputationum plenis, patet; quarum multitudo in causa est, quod tot diversæ apud quosvis inveniuntur sententiæ. Hac de causa olim, ut nosti, Philosophi, Sceptici dicti, qui de omnibus dubitabant, fuerunt. Hi pro et contra disputabant, ut probabile tantum verarum rationum defectu consequerentur, et ex iis unusquisque, quod probabilius videbatur, credebat. Luna directe infra Solem est posita; et ideo Sol in quodam terræ loco obscurabitur; et si Sol non obscuretur, dum dies est, directe infra eum Luna non est posita. Hæc est probatio demonstrativa, a causa ad effectum, et ab effectu ad causam. Ejusmodi aliquot, sed valde paucæ dantur, quæ a nullo, si eas modo percipiat, contradici possunt.

Quantum ad pulchritudinem, sunt quædam, quorum partes respectu aliarum proportionales, et melius quam aliæ sunt compositæ: et Deus intellectui et iudicio hominis convenientiam et harmoniam cum eo, quod proportionatum est, non vero cum eo, in quo nulla est proportio, attribuit: ut in sonis consonantibus et dissonantibus, in quibus auditus consonantiam et dissonantiam bene distinguere novit, quia illa delectationem, hæc vero molestiam adfert. Rei perfectio est etiam pulchra, quatenus nihil ei deest. Hujus multa exstant exempla, quæ, ne prolixior sim, omitto. Mundum intueamur tantummodo, cui nomen Totius vel Universi tribuitur. Si hoc verum est, uti revera est, rebus incorporeis non depravatur minuiturve. Quæ de Centauris, Hydris, Harpyis etc. dicis, hic nullum habent locum: loquimur enim de universalissimis rerum generibus, deque primis eorundem gradibus, quæ sub se varias et innumerabiles comprehendunt species; scilicet de æterno et temporali, causa et effectu, finito et infinito, animato ac inanimato, substantia et accidenti vel modo corporali et spirituali, etc. Dico, Spiritus Deo, quia etiam spiritus est, esse similes. Tam claram de Spiritibus, quam de triangulo postulas ideam, quod impossibile est. Dic mihi, obsecro, quam de Deo habeas ideam, et an ea intellectui tuo adeo sit clara, ac idea trianguli. Scio te non habere, dixique, nos tam beatos non esse, ut res probationibus demonstrativis percipiamus, et plerumque probabile in hoc mundo prævalere. Affir-

mo nihilominus, quod, sicuti corpus sine memoria, etc., ita etiam memoria, etc., sine corpore, quodque, sicuti circulus sine globo, sic etiam globus sine circulo existit. Sed hoc est ab universalissimis generibus ad particulares species descendere, de quibus hoc ratiocinium non intelligitur. Dico, quod Sol sit mundi centrum, quodque stellæ fixæ longius a terra distent, quam Saturnus, et hic longius quam Jupiter, hicque longius quam Mars; adeo ut in indefinito aëre quædam remotiora a nobis, et quædam nobis propinquiora sint, quæ nos altiora vel inferiora nominamus.

Ii, qui dari Spiritus defendunt, Philosophos extra fidem non collocant, sed quidem, qui eos negant; quia omnes Philosophi, tam antiqui quam moderni, se convictos, Spiritus dari, arbitrantur. Plutarchus hujus rei testis est in Tractatibus de Philosophorum sentiitiis, et de Socratis genio: testantur quoque omnes Stoici, Pythagorici, Platonici, Peripatetici, Empedocles, Maximus Tyrius, Apulejus, aliique. Ex modernis nemo Spectra negat. Rejice ergo tot sapientes oculatos et auritos testes, tot Philosophos, tot historicos, talia narrantes; affirma eos omnes cum vulgo stultos ac insanos esse; licet tuæ responsiones non persuadeant, sed quidem absurdæ sint, et passim scopum nostræ controversiæ non attingant, neque tu ullam quidem probationem, quæ tuam confirmet sententiam, proferas. Cæsar cum Cicerone et Catone non ridet Spectra, sed omina et præsagia; et tamen, si eo die, quo interibat, Spurinam non illusisset, ipsius hostes tot vulneribus eum non confodissent. Sed hæc hac vice sufficiant, etc.

EPISTOLA LVI (OLIM LX).

Amplissimo Prudentissimoque Viro

HUGONI BOXEL.

B. D. S.

*Responsio ad præcedentem,*Versio ¹).*Amplissime Vir,*

Ad tuam respondere, heri mihi traditam, propero; eo quod, si longiores necto moras, cogar responsionem diutius, quam quidem vellem, differre. Tua me turbasset valetudo, nisi te melius habere intellexissem; et spero, te jam omnino convaluisse.

Quam difficulter duo, qui diversa sequuntur principia, in materia a multis aliis dependente, invicem possint convenire, et idem sentire, ex hac Quæstione sola, licet nulla id demonstraret ratio, pateret. Dic mihi, quæso, an aliquos Philosophos videris aut legeris, qui in ea fuerunt sententia, mundum casu factum esse; nempe eo sensu, quo tu intelligis, Deum scilicet in creando mundo scopum sibi præfixum habuisse, et tamen eum, quem decreverat, transgressum esse. Nescio tale quid unquam in ullius hominis cogitationem incidisse; similiter me latet, quibus rationibus, ut credam *Fortuitum* et *Necessarium* non esse contraria, mihi persuadere conaris. Quam primum animadverto, tres trianguli angulos duobus rectis necessario æquales esse, nego quoque id casu fieri. Similiter, quam primum adverto, calorem necessarium ignis esse effectum, nego quoque id casu accidere. Quod *Necessarium* ac *Liberum* duo contraria sunt, non minus absurdum et Rationi repugnans videtur: nam nemo negare potest, Deum seipsum, et cætera omnia, libere cognoscere, et tamen cuncti communi suffragio concedunt, Deum seipsum necessario cognoscere. Quare mihi nullam inter Coactionem, vel vim, et Necessitatem differentiam constituere videris. Quod homo vult vivere, amare, etc., non est coactum opus, sed tamen

z) Ab auctore facta.

necessarium, et multo magis, quod Deus vult esse, cognoscere, ac operari. Si, præter dicta, animo volvis, indifferentiam non nisi ignorantiam vel dubitationem esse, atque voluntatem semper constantem, et in omnibus determinatam, virtutem, necessariamque intellectus esse proprietatem; videbis mea verba penitus cum veritate concordare. Si affirmamus, Deum potuisse rem non velle, et non potuisse eam non intelligere, Deo diversas attribuimus libertates, alteram necessariam, alteram indifferentem; et consequenter Dei voluntatem ab essentia suasuoque intellectu diversam concipiemus, et hoc pacto in aliam ac aliam incidemus absurditatem.

Attentio, quam in præcedenti mea exegeram, non tibi visa est necessaria; et hoc fuit in causa, quod cogitationes tuas in præcipuum non defixeris, illudque, quod quam maxime ad rem faciebat, neglexeris.

Porro, ubi dicis, si in Deo actum videndi, audiendi, attendendi, volendi, etc., eosque in eo esse eminenter, nego, quod te tum lateat qualem habeam Deum; hinc suspicor te credere, non maiorem esse perfectionem, quam quæ memoratis attributis explicari potest. Hæc non miror, quia credo, quod triangulum, siquidem loquendi haberet facultatem, eodum modo diceret, Deum eminenter triangularem esse, et circulus, Divinam naturam eminenti ratione circularem esse: et hac ratione quilibet sua attributa Deo adscriberet, similemque se Deo redderet, reliquumque ei deforme videretur.

Epistolæ parvitas et temporis angustia non sinunt, ut meam de Divina natura sententiam, Quæstionesque a te propositas, enucleem; præterquam quod difficultates objicere non sit proferre rationes. Nos in mundo multa ex conjectura facere, verum est; sed, nos nostras ex conjectura habere meditationes, est falsum. In communi vita verisimillimum, in Speculationibus vero veritatem cogimur sequi. Homo siti et fame periret, si, antequam perfectam obtinuisset demonstrationem, cibum ac potum sibi profuturum, edere aut bibere nollet. Id autem in Contemplatione locum non habet. Contra cavendum nobis est, quicquam tanquam verum admittere, quod solummodo verisimile est: ubi enim unam admisimus falsitatem, infinitæ sequuntur.

Porro hinc, quod Divinæ et humanæ scientiæ multis litibus et controversiis repletæ sunt, nequit concludi, ea omnia, quæ in iis tractantur, incerta esse; quoniam plurimi fuerunt, qui

tanto contradicendi studio tenebantur, ut etiam demonstrationes Geometricas irriserint. Sectus Empiricus, alique Sceptici quos citas, dicunt falsum esse, quod totum sua parte majus est, et sic de cæteris judicant axiomatibus.

Ut vero prætermittam ac concedam ¹⁾, nos, demonstrationum defectu, verisimilitudinibus debere esse contentos, dico, Demonstrationem verosimilem talem esse debere, ut, licet de ea dubitare possimus, contradicere tamen nequeamus; quia id, cui potest contradici, non vero, sed falso simile est. Si, exempli gratia, dico, Petrum in vivis esse, quia eum heri sanum conspexi, vero quidem id simile est, quatenus mihi nemo contradicere potest; si autem alius dicit, se heri vidisse eum deliquium animi passum fuisse, seque credere, Petrum inde diem obiisse supremum, hic, ut mea verba falsa videantur efficit. Tuam conjecturam de Spectris et Lemuribus falsam et ne verisimilem quidem videri, tam clare ostendi, ut in responso tuo nihil animadversione dignum inveniam.

Ad quæstionem tuam, an de Deo tam claram quam de triangulo habeam ideam, respondeo affirmando. Si me vero interrogas, utrum tam claram de Deo quam de triangulo habeam imaginem, respondebo negando: Deum enim non imaginari, sed quidem intelligere possumus. Hic quoque notandum est, quod non dico, me Deum omnino cognoscere, sed, me quædam ejus attributa, non autem omnia, neque maximam intelligere partem; et certum est, plurimorum ignorantiam, quorundam eorum habere notitiam, non impedire. Quum Euclidis elementa addiscerem, primo tres trianguli angulos duobus rectis æquari intelligebam, hancque trianguli proprietatem clare percipiebam, licet multarum aliarum ignarus essem.

Quod ad Spectra vel Lemures, hactenus nullam intelligibilem de iis auribus hausi proprietatem, sed quidem de Phantasiis, quas nemo capere potest. Quum dicis, Spectra vel Lemures hic inferius (stylum tuum sequor, licet ignorem, materiam hic inferius quam superius minoris esse pretii) ex tenuissima, rarissima, subtilissima constare substantia, videris de aranearum telis, aëre, vel vaporibus loqui. Dicere eos esse invisibiles, tantum mihi valet, ac si diceres, quid non sint, non vero quid sint; nisi forte velis indicare, quod, pro lubitu, se jam visibiles

1) Vers. Belg. — Ed. Pr.: *Ut vero, prætermisso, ac concesso*, absque ullo verbo finito.

jam invisibiles reddunt, quodque imaginatio in his, sicut et in aliis impossibilibus, inveniet difficultatem.

Non multum apud me Authoritas Platonis, Aristotelis, ac Socratis valet. Miratus fuisssem si Epicurum, Democritum, Lucretium, vel aliquem ex Atomistis atomorumque defensoribus protulisses: non enim mirandum est eos, qui Qualitates occultas, Species intentionales, Formas substantiales, ac mille alias nugas commenti sunt, Spectra et Lemures excogitasse, et vetulis credidisse, ut Democriti auctoritatem elevent; cujus bonæ Famæ tantopere inviderunt, ut omnes ejus libros, quos tanta cum laude ediderat, combusserint. Si iis fidem adhibere animus est, quas rationes habes ad miracula Divæ Virginis et omnium Sanctorum negandum, quæ a tot Celeberrimis Philosophis, Theologis, ac Historicis conscripta sunt, ut horum vel centum, illorum vero vix unum producere queam? Denique, Amplissime Vir, longius quam volebam processui; nec te diutius iis rebus, quas (scio) non concedes, molestias creare volo, quia alia, longe a meis diversa, sequeris principia, etc.

EPISTOLA LVII (OLIM LXI).

Præstantissimo Acutissimoque Philosopho

B. D. S.

EHRENFR. WALTH. DE TSCHIRNHAUS.

Præstantissime Vir,

Miror saltem, quod eo ipso, quo demonstrent Philosophi, aliquid falsum esse, eadem ratione ostendant ejus veritatem: certitudinem enim intellectus in suæ Methodi initio Cartesius omnibus æqualem esse putat, in Meditationibus autem demonstrat. Idem illi probant, qui putant se aliquid certi demonstrare posse hac ratione, ut pro indubitato a singulis hominibus accipiantur.

Sed his missis experientiam provoco, et, ut ad hæc accurate attendas, submisce rogo; sic enim deprehendetur, si ex duobus unus aliquid affirmet, alter vero neget, et ita, ut sibi ejus sint conscii, loquantur, quod licet verbis contrarii videantur, attamen, perpensis eorum conceptibus, ambo (unusquisque pro suo

conceptu) vera dicant. Quod quidem refero, cum immensæ sit in vita communi utilitatis, et possent hoc unico observato innumeræ controversiæ et inde sequentes contentiones præcaveri; quamvis veritas hæc in conceptu non semper absolute vera sit, sed positis tantum iis, quæ in intellectu supponuntur ut vera. Quæ Regula etiam adeo est universalis, ut apud omnes homines, ne dementibus quidem ac dormientibus exceptis, reperiatur: quicquid enim hi dicunt, se videre (licet nobis non ita appareat) aut vidisse, certissimum est, hæc revera ita se habere. Quod etiam in casu proposito, de *Libero nempe Arbitrio*, clarissime conspicitur. Uterque enim, tam qui pro quam qui contra disputat, verum mihi dicere videtur, prout nimirum quilibet Libertatem concipit. Liberum enim dicit Cartesius, quod a nulla causa cogitur; et tu econtra, quod a nulla causa determinatur ad aliquid. Fateor itaque tecum, nos in omnibus rebus a certa causa ad aliquid determinari, et sic nullum nos habere liberum arbitrium; sed contra quoque puto cum Cartesio, in certis rebus (quod statim aperiā) nos nullatenus cogi, atque, ita habere liberum arbitrium. Exemplum formabo a præsentī.

Triplex autem est Status Quæstionis: *primo*, an in res, quæ extra nos sunt, absolute aliquam habeamus potestatem? Quod negatur. Exempli gratia, quod hanc nunc exaro epistolam non est absolute in mea potestate, quandoquidem certe prius scripsissem, ni vel absentīā vel amicorum præsentīā impeditus fuisset. *Secundo*, an nos in motus corporis nostri, qui sequuntur, voluntate eos ad id determinante, absolute habeamus potestatem? Respondeo limitando, si nimirum sano corpore vivamus. Si enim valeo, semper me ad scribendum applicare vel non applicare possum. *Tertio*, an, quando mihi meum Rationis exercitium usurpare licet, eo liberrime, hoc est absolute, uti possim? Ad quod respondeo affirmative. Quis enim mihi negaret, nisi contradicendo propriæ conscientiæ, quod non possum in meis cogitationibus cogitare, me velle scribere aut non scribere. Et quoad operationem quoque, quia hoc externæ causæ permittunt (quod secundum concernit casum), quod equidem tam scribendi quam non scribendi facultatem habeam; fateor quidem tecum, dari causas, quæ me ad id determinant, quod jam scribo, quia scilicet primo mihi scripsisti, eādemque operā postulavisti, ut prima occasione rescriberem, et, quia impræsentiarum datur occasio, eam non libenter amitterem. Pro certo

etiam affirmo, teste conscientia, cum Cartesio, istiusmodi res me propterea non cogere, meque revera (quod negatu videtur impossibile) id nihilominus omittere posse, non obstantibus his rationibus. Si quoque cogeremur a rebus externis, cui possibile est habitum virtutis acquirere? imo hoc posito omnis malitia excusabilis esset. Sed quot modis non fit, ut, si a rebus externis ad aliquid determinemur, obfirmato tamen ac constanti ei resistamus animo!

Ut itaque superioris Regulæ clariorem dem explicationem: Ambo equidem verum dicitis proprium juxta conceptum; si autem absolutam veritatem spectemus, hæc tantum competit sententiæ Cartesii. Supponis enim in conceptu ut certum, libertatis essentiam in eo consistere, quod a nulla re determinatur. Hoc sic posito, utrumque verum erit. Veruntamen, cum essentia cujuslibet rei in eo consistat, sine quo nequidem concipi possit, et clare sane concipiatur libertas, licet ab externis causis in nostris actionibus ad aliquid determinemur (sive, licet semper causæ sint, quæ incitamento nobis sunt, ut actiones nostras tali modo dirigamus, cum tamen id plane non efficiant), verum nullatenus, posito quod cogamur ¹⁾. Vide præterea Cartesii I. Tom. Epist. 8 et 9., item II. Tom. pag. 4. Sed hæc sufficiant. Rogo, ut ad has difficultates respondeas, etc.

8. Octob. 1674.

EPISTOLA LVIII (OLIM LXII).

Viro Doctissimo atque Expertissimo

G. H. SCHULLER

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Expertissime Domine,

Misit mihi amicus noster J. R. ²⁾ literas, quas ad me dignatus es scribere, una cum iudicio tui amici de mea et Cartesii de li-

¹⁾ Oratio parum expedita. Quippe omissa est protaseos *cum essentia, etc.*, apodosis, qua Cartesii sententia, ut modo factum, probari debeat. Quodsi apodosis a verbis *et clare sane* inchoatam ponamus, voculâ et pro adverbio habitâ, non

bero arbitrio sententia; quæ mihi gratissima fuerunt. Et, quamvis in præsentia, præterquam quod valetudinem non satis firmam habeam, aliis rebus admodum distrahar, tamen vel singularis tua humanitas, vel quod ego præcipuum puto, veritatis studium, quo teneris, me cogit, ut tuo desiderio pro mei ingenii tenuitate satisfaciam. Etenim quid tuus amicus velit, antequam experientiam provocat, et accuratam attentionem petit, nescio. Quod deinde addit, *Si quando inter duos alter de re quapiam quid affirmet, alter autem neget, etc.*, verum est, si intelligit, illos duos, quamvis iisdem utantur vocabulis, de rebus tamen diversis cogitare; cujus rei exempla aliquot amico J. R. olim misi, cui jam scribo, ut tibi eadem communicet.

Transeo igitur ad illam Libertatis definitionem, quam meam esse ait; sed nescio unde illam sumpserit. Ego eam rem liberam esse dico, quæ ex sola suæ naturæ necessitate existit et agit; Coactam autem, quæ ab alio determinatur ad existendum et operandum certa ac determinata ratione. Ex. gr. Deus, tametsi necessario, libere tamen existit, quia ex sola suæ naturæ necessitate existit. Sic etiam Deus se, et absolute omnia, libere intelligit, quia ex sola ipsius naturæ necessitate sequitur, ut omnia intelligat. Vides igitur, me libertatem non in libero decreto, sed in libera necessitate ponere.

Sed ad res creatas descendamus, quæ omnes a causis externis determinantur ad existendum et operandum certa ac determinata ratione. Quod ut clare intelligatur, rem simplicissimam concipiamus. Ex. gr. Lapis a causa externa, ipsum impellente, certam motûs quantitatem accipit, qua postea, cessante causæ externæ impulsu, moveri necessario perget. Hæc igitur lapidis in motu permanentia coacta est, non quia necessaria, sed quia impulsu causæ externæ definiri debet; et quod hic de lapide, id de quacunque re singulari, quantumvis illa composita et ad plurima apta esse concipiatur, intelligendum est, quod scilicet unaquæque res necessario a causa externa aliqua determinatur ad existendum et operandum certa ac determinata ratione.

solum verbum *concipiatur* in futurum *concipietur* mutandum erit, sed imperfectum manebit ipsum ratiocinium. — Vers. Delg. verba ad litteram reddit (*Maar dewijl... maar geensins, als men stelt...*). — Auerbach: *nun besteht aber doch die Wesenheit... dies ist aber keineswegs der Fall, wenn man annimmt, dass u. s. w.* — Kirchmann: *denn das Wesen jeder Sache besteht... denn immer ist damit nicht gesagt, dass wir gezwungen werden.* Et verba ejus sententiæ quæ hanc proxime præcedit, *ut certum, reddit per was sehr richtig ist* (Auerb.: *als gewiss*).

2) Jan Rieuwertz, bibliopola Amstelodamensis.

Porro, concipe jam, si placet, lapidem, dum moveri pergit, cogitare et scire, se quantum potest conari, ut moveri pergat. Hic sane lapis, quandoquidem sui tantummodo conatus est conscius, et minime indifferens, se liberrimum esse, et nulla alia de causa in motu perseverare, credet, quam quia vult. Atque hæc humana illa libertas est, quam omnes habere jactant, et quæ in hoc solo consistit, quod homines sui appetitûs sint conscii, et causarum, a quibus determinantur, ignari. Sic infans se lac libere appetere credit, puer autem iratus vindictam velle, et timidus fugam. Ebrius deinde credit, se ex libero mentis decreto ea loqui, quæ postea sobrius tacuisse vellet. Sic delirans, garrulus, et hujus farinæ plurimi, se ex libero mentis decreto agere, non autem impetu ferri credunt. Et quia hoc præjudicium omnibus hominibus innatum est, non ita facile eodem liberantur. Nam, quamvis experientia satis superque doceat, homines nihil minus posse, quam appetitus moderari suos, et quod sæpe, dum contrariis affectibus conflictantur, meliora videant et deteriora sequantur; se tamen liberos esse credunt, idque propterea, quod res quasdam leviter appetant, et quarum appetitus facile protest contrahi memoriâ alterius rei, cujus frequenter recordamur.

His, quænam mea de libera et coacta necessitate, deque ficta humana libertate sit sententia, satis, ni fallor, explicui; ex quibus facile ad tui amici objectiones respondetur. Nam, quod cum Cartesio ait, illum liberum esse, qui a nulla causa externa cogitur: si per hominem coactum intelligit eum, qui invitus agit, concedo nos quibusdam in rebus nullatenus cogi, hocque respectu habere liberum arbitrium. Sed si per coactum intelligit, qui, quamvis non invitus, necessario tamen agit (ut supra explicui), nego nos aliqua in re liberos esse.

At Amicus tuus contra affirmat, *nos Rationise exercitio liberrime, hoc est absolute, uti posse*; qua in re satis, ne dicam nimis, confidenter perstat. *Quis enim, ait, nisi propriæ contradicendo conscientiæ, negaret, me cogitationibus meis cogitare posse, quòd vellem, et quòd non vellem scribere.* Pervelim scire, quam ille conscientiam, præter illam, quam supra exemplo lapidis explicui, narrat. Ego sane, ne meæ conscientiæ, hoc est, ne Rationi et experientiæ contradicam, et ne præjudicia et ignorantiam foveam, nego, me ulla absolute cogitandi potentia cogitare posse, quòd vellem, et quòd non vellem scribere. Sed ipsius conscientiam appello, qui sine dubio expertus est, se in somnis non habere

potestatem cogitandi, quòd vellet, et quòd non vellet scribere; nec, cum somniat se velle scribere, potestatem habet non somniandi se velle scribere; nec minus expertum illum esse credo, quod mens non semper æque apta sit ad cogitandum de eodem objecto, sed prout corpus aptius est, ut in eo hujus vel illius objecti imago excitetur, ita mens aptior est ad hoc vel illud objectum contemplandum.

Cum præterea addit, quod causæ, cur animum ad scribendum applicuerit, ipsum quidem ad scribendum impulerint, sed non coëgerint; nihil aliud significat (si rem æquo pondere examinare velis), quam quod ipsius animus ita tum erat constitutus, ut causæ, quæ ipsum alias, cum scilicet magno aliquo affectu conflictatur, non potuissent, nunc facile potuerunt flectere; hoc est, causæ, quæ ipsum alias non potuissent cogere, coëgerunt jam, non ut invitus scriberet, sed ut necessario scribendi esset cupidus.

Quod porro statuit: *quod si a causis externis cogeremur, virtutis habitum acquirere possit nemo*; Nescio, quis ipsi dixerit, non posse ex fatali necessitate, sed tantummodo ex libero Mentis decreto fieri, ut firmato et constanti simus animo.

Et quod denique addit: *quod hoc posito omnis malitia excusabilis esset*; Quid inde? Nam homines mali non minus timendi sunt, nec minus perniciosi, quando necessario mali sunt. Sed de his, si placet, vide meæ Appendicis ad Cartesii Principiorum lib. I. et II. ordine Geometrico demonstrator. Partis 2. caput 8.

Denique tuus amicus, qui hæc mihi objicit, vellem ut mihi responderet, qua ratione ille humanam virtutem, quæ ex libero Mentis decreto oritur, simul concipiat cum Dei præordinatione. Quod si cum Cartesio fatetur, se hæc nescire conciliare, ergo telum, quo ipse transfixus jam est, in me vibrare conatur. Sed frustra. Nam si meam sententiam attento animo examinare velis, omnia congruere videbis, etc.

EPISTOLA LIX (OLIM LXIII).

Præstantissimo atque Acutissimo Philosopho

B. D. S.

EHRENFR. WALTH. DE TSCHIRNHAUS.

Præstantissime Vir,

Methodum tuam recte regendæ Rationis in acquirenda veritatum incognitarum cognitione, ut et Generalia in Physicis, quando impetrabimus? Novi te jam modo magnos in iis fecisse progressus. Prius jam mihi innotuit, et posterius noscitur ex Lemmatibus Parti secundæ Ethices adjectis, quibus multæ difficultates in Physicis facile solvuntur. Si otium et occassio sinit, a te submisce peto veram Motus Definitionem, ut et ejus explicationem, atque qua ratione, cum Extensio, quatenus per se concipitur, indivisibilis, immutabilis, etc. sit, a priori deducere possimus, tot tamque multas oriri posse varietates, et per consequens existentiam figuræ in particulis alicujus corporis, quæ tamen in quovis corpore variæ et diversæ sunt a figuris partium, quæ alterius corporis formam constituunt? Præsens mihi indicasti methodum, qua uteris in indagandis necdum cognitis veritatibus. Exporior eam Methodum valde esse præcellentem, et tamen valde facilem, quantum ego de ea concepi; et possum affirmare, hac unica observatione magnos me in Mathematicis fecisse progressus: optem idcirco, ut mihi veram traderes definitionem ideæ adæquatæ, veræ, falsæ, fictæ, et dubiæ. Differentiam inter ideam veram et adæquatam quæsi, huc usque tamen nil aliud rescire potui, quam quum rem inquisivi, et certum conceptum, vel ideam; quod, inquam, (ut porro expiscarer, an hæc idea vera etiam alicujus rei adæquata esset) ex me quæsi, quæ sit causa hujus ideæ aut conceptus; qua cognita denuo interrogavi, quæ sit rursus causa hujus conceptus, et sic semper in causas causarum idearum inquirendo perrexi, usque dum talem causam nanciscerem, cujus aliam causam rursus videre non possem, quam quod inter omnes ideas possibles, quas penes me habeo, hæc una quoque ex iisdem existat. Si, exempli causa, inquiremus, in quo consistat vera nostrorum Errorum origo; Cartesius respondebit, quod assensum præbeamus rebus nondum clare

perceptis. Verum, licet hæc vera idea hujus rei sit, nondum tamen potero omnia circa hæc scitu necessaria determinare, nisi quoque hujus rei adæquatam ideam habuero; quam ut assequar, denuo in causam hujus conceptus inquiri, quare nimirum fiat, ut assensum præbeamus rebus non clare intellectis; et respondeo, hoc fieri ex defectu cognitionis. Sed hic rursus ulterius inquirere non licet, quænam sit causa, ut quædam ignoremus; ac proinde video, me adæquatam ideam nostrorum errorum detexisse. Hic interim a te requiro, an, quia constat, multas res infinitis modis expressas habere adæquatam sui ideam, et ex quavis adæquata idea omnia ea, quæ de resciri possunt, educi posse, quamvis facilius ex hac quam ex illa idea eliciantur; an, inquam, sit medium, quo noscatur, utra præalia usurpanda sit. Sic, exempli gratia, adæquata idea circuli consistit in radiorum æqualitate; eadem quoque consistit in infinitis rectangulis sibi invicem æqualibus, factis a segmentis duarum linearum; atque sic porro infinitas habet expressiones, quarum unaquæque adæquatam circuli naturam explicat; et quamvis ex unaquaque harum omnia alia deducere liceat, quæ de circulo sciri possunt, id ipsum tamen multo facilius fit ex una harum, quam ex altera. Sic quoque, qui Applicatas Curvarum considerat, multa deducet, quæ ad dimensionem harum spectant, sed majori facilitate, si consideremus Tangentes, etc. Et ita indicare volui, quo usque hac in Disquisitione progressus sum; cujus perfectionem, vel si alicubi erro emendationem, nec non desideratam Definitionem exspecto. Vale.

5. Januar. 1675. 1)

EPISTOLA LX (OLIM LXIV).

Nobilissimo ac Doctissimo Viro

EHRENFR. WALTH. DE TSCHIRNHAUS

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Nobilissime Vir,

Inter ideam veram et adæquatam nullam aliam differentiam

1) Vers. Belg.

agnosco, quam quòd nomen Veri respiciat tantummodo convenientiam ideæ cum suo ideato; nomen Adæquati autem naturam ideæ in se ipsa; ita ut revera nulla detur differentia inter ideam veram et adæquatam præter relationem illam extrinsecam. Jam autem, ut scire possim, ex qua rei idea ex multis omnes subjecti proprietates possint deduci, unicum tantum observo, ut ea rei idea sive definitio causam efficientem exprimat. Exempli gratia, ad circuli proprietates investigandas inquirō, an ex hac idea circuli, quod scilicet constat ex infinitis rectangulis, possim omnes ejus proprietates deducere; inquirō, inquam, an hæc idea causam circuli efficientem involvat. Quod cum non fiat, aliam quæro: nempe quod circulus sit spatium, quod describitur a linea, cujus unum punctum est fixum, alterum mobile; cum hæc Definitio jam causam efficientem exprimat, scio me omnes inde posse circuli proprietates deducere, etc. Sic quoque, cum Deum definitio esse Ens summe prefectum, cumque ea definitio non exprimat causam efficientem (intelligo enim causam efficientem tam internam quam externam), non potero inde omnes Dei proprietates expromere; at quidem cum definitio Deum esse *Ens*, etc. (vide Definit. 6. Part. 1. Ethices).

Cæterum de reliquis, nimirum de Motu, quæque ad Methodum spectant, quia nondum ordine conscripta sunt, in aliam occasionem reservo.

Circa illa, quæ ais, quod ille, qui considerat Applicatas Curvarum, multa deducet, quæ ad dimensionem earum spectant, sed majori facilitate, considerando Tangentes, etc.; Ego contrarium puto, quod etiam considerando Tangentes multa alia difficiliter deducuntur, quam considerando ordinatim Applicatas, et absolute statuo, quod ex quibusdam proprietatibus alicujus rei (quacunque data idea) alia facilius, alia difficiliter (quæ tamen omnia ad naturam illius rei spectant) inveniri possint; sed hoc tantum observandum existimo, ideam talem esse inquirendam, ex qua omnia elici queant, ut supra dictum. Omnia enim ex aliqua re possible deducturus, necessario sequitur, ultima prioribus difficiliora fore, etc.

EPISTOLA LXI (OLIM XVII).

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

S. P.

Nolui dimittere commodam hanc occasionem, quam Doctissimus Dom. Bourgeois, Medicinæ Doctor Cadomensis, et Reformatæ Religioni addictus, jam in Belgium abituriens, mihi offert; ut hac ratione tibi significarem, me ante aliquot septimanas tibi gratum meum animum pro Tractatu tuo mihi transmisso, licet nunquam tradito, exposuisse, at dubium fovere, num literæ illæ meæ ad manus rite pervenerint. *Indicaveram in iis me de Tractatu illo sententiam; quam utique, dehinc re proprius inspecta et perpensa, nimis immaturam fuisse nunc existimo.* Quædam mihi videbantur tunc temporis vergere in fraudem Religionis, dum eam ex eo pede metiebar, quam Theologorum vulgus et receptæ Confessionum Formulæ (quæ nimium spirare videntur partium studia) suppeditant. At totum negotium intimius cogitanti multa occurrunt, quæ mihi persuasum eunt, te tantum abesse, ut quicquam in Veræ Religionis solidæve Philosophiæ damnum moliaris, ut contra genuinum Christianæ Religionis finem, nec non divinam fructuosæ Philosophiæ sublimitatem et excellentiam, commendare et stabilire allabores. Cum igitur hoc ipsum animo tuo sedere nunc credam, rogatum te enixe velim, ut, quid eum in finem nunc pares et mediteris, veteri et candido Amico, qui instituti tam divini successum felicissimum totus anhelat, frequentibus literis exponere digneris. Sancte tibi polliceor, me nihil eorum ulli mortalium propalaturum, siquidem tu mihi silentium injunxeris; hoc me solummodo enixurum, ut bonorum et sagacium Virorum mentes ad amplexandas illas veritates, quas tu aliquando in ampliorem lucem depromes, sensim disponam, et præjudicia adversus Meditationes tuas concepta e medio tollam. Ni fallor, admodum penitus mihi perspicere videris Mentis humanæ naturam et vires, ejusque cum Corpore nostro Unionem. De quo argu-

mento ut tua cogitata edocere me velis, impense oro. Vale, Vir
Præstantissime, et Doctrinæ ac vitutis tuæ Cultori Studiossimo
favere perge

HENR. OLDENBURG.

Londini, 8. Jun. 1675. 1)

EPISTOLA LXII (OLIM XVIII).

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS.

Commercio nostro literario sic feliciter instaurato, Vir Clarissime, nolim amici officio deesse literarum intermissione. Cum ex responsione tua 5. Julii ad me data intellexerim, animo sedere tuo, Tractatum illum tuum Quinquепartitum publici juris facere, permittas, quæso, te moneam ex affectus in me tui sinceritate, ne quicquam misceas, quod Religiosæ virtutis praxin labefactare ullatenus videatur, maxime cum degener et flagitiosa hæc ætas nil venetur avidius, quam dogmata ejusmodi, quorum conclusiones grassantibus vitiis patrocinarı videantur.

De cætero non renuam aliquot dicti Tractatus exemplaria recipere. Hoc duntaxat rogatum te velim, ut suo tempore mercatori cuidam Belgico, Londini commoranti, inscribantur, qui mihi postmodum tradenda curet. Nec opus fuerit verba de eo facere, libros scilicet istiusmodi ad me fuisse transmissos: dummodo enim in potestatem meam tuto pervenerint, nullus dubito, quin commodum mihi futurum sit, eos amicis meis hinc inde distribuendi, justumque pro iis pretium consequendi. Vale, et quando vacaverit rescribe

Tui Studiossimo.

HENR. OLDENBURG.

Londini, 22 Julii 1675.

1) Vers. Belg. — Ed. Pr.: 8 Octob. 1665.

EPISTOLA LXIII (OLIM LXV).

Præstantissimo Acutissimoque Philosopho

B. D. S.

G. H. SCHULLER.

Epistolam, in editione Opp. Posth., ab ipso auctore, ut videtur, admodum truncatam ex autographo, quod penes ecclesiam Teleiobaptistarum Amstelodamensem est, integram repetimus.

Vir Nobilissime ac Præstantissime,

Erubescerem ob diuturnum hactenus silentium meum, unde pro favore a Benevolentia Tua mihi immerito exhibito ingratitudinis accusari possem, nisi et cogitarem, generosam Tuam humanitatem ad excusandum potius quam incusandum inclinare, et scirem, eandem pro communi Amicorum Bono tam seriis vacare meditationibus, quales sine sontica turbare causa, eidem noxium atque damnosum foret. Hanc itaque ob causam silui, contentus ex Amicis prosperam Tuam valetudinem interea percipere, sed per præsentēs significare nitor, eâdem nobilissimum amicum nostrum D^{um} de Tschirnhausen nobiscum in Angliâ adhuc frui, qui ter in suis (quas ad me dedit literis) Domino sua officia cum salute honorifica impertiri jussit, me iterato rogans, ut sequentium dubiorum solutionem tibi proponerem, insimulque ad ea responsionem desideratam expeterem: Nimirum num placeret Domino demonstratione aliqua ostensiva, sed non ad impossibile deducente convincere, Nos non posse plura de Deo attributa cognoscere quam cogitationem et extensionem; præterea num inde sequatur, quod creaturæ, quæ aliis attributis constant, econtra nullam possent concipere extensionem, atque sic viderentur constituendi tot mundi, quot sunt attributa Dei; Ex. gr. Mundus noster extensionis, ut ita dicam, quantæ amplitudinis existit, tantæ quoque amplitudinis Mundi, qui aliis attributis constant, existerent, quodque sicuti nos nihil nisi extensionem percipimus præter cogitationem, sic creaturæ illorum Mundorum nihil aliud deberent percipere, nisi attributum sui Mundi ac cogitationem.

Secundo, Cum Dei intellectus a nostro intellectu tam essentiâ quam existienciâ differat, ergo nihil commune habebit cum

nostro intellectu, ac proinde (per 3. prop. lib. 1.) Dei intellectus non potest esse causa nostri intellectus.

Tertio, In Scholio p. 10. dicis, nihil in Natura clarius, quam quod unumquodque Ens sub aliquo attributo debeat concipi (quod optime percipio), et quo plus realitatis aut esse habet, eo plura attributa ipsi competunt: Videretur hinc sequi, dari Entia, quæ tria, quatuor, etc. Attributa habeant, dum tamen ex demonstratis colligere licuit, unumquodque Ens duobus tantum attributis constare, Nimirum certo aliquo attributo Dei et idea ejusdem attributi.

Quarto, Exempla eorum, quæ immediata a Deo producta, et quæ mediante aliqua modificatione infinita, desiderarem; Mihi videntur primi generis esse cogitatio et extensio, posterioris Intellectus in cogitatione, Motus in extensione, etc.

Hic in margine:

facies totius naturæ, quæ quamvis infinitis modis variet manet semper eadem. Vide Sch. pr. 13. p. 2.]

Atque hæc sunt, quæ a Præstantia Tua prædictus noster Tschirnhausen illustrari mecum desiderat, si forte otium subsecivum id concesserit, cæterum re fert D^{um} Boyle et Oldenburgh mirum de Tua persona formasse conceptum, quem ipse eisdem non solum [*adde non*] ademit, sed rationes addidit, quarum inductione, iterum non solum dignissime et faventissime de eadem sentiant, sed et T. Theol. Politicum summe æstiment, cujus pro regimine Tuo Te certiolem facere non fui ausus, certissimus, me ad quævis officia esse et vivere

Nobilissimi Viri

Amsterd. 25. Julii 1675.

Servum paratissimum

G. H. SCHULLER.

D. a. Gent 1) officiose salutat
una cum J. Riew. 2)

1) Tschirnhausio, ut fertur, postea ab actis.

2) Rieuwertsz, bibliopola Amstelodamensi.

EPISTOLA LXIV (OLIM LXVI).

Doctissimo Expertissimoque Viro

G. H. SCHULLER

B. D. S.

*Responsio ad præcedentem.**Expertissime Vir,*

Gaudeo, quod tandem occasio tibi oblata fuerit, ut me tuis literis, mihi semper gratissimis, recreares; quod ut frequenter facias, enixe rogo, etc.

Ad dubia pergo, et quidem ad primum dico, Mentem humanam illa tantummodo posse cognitione assequi, quæ idea corporis actu existentis involvit, vel quod ex hac ipsa idea potest concludi. Nam cujuscunque rei potentia solâ ejus essentia definitur (per Prop. 7. p. 3. Ethices), Mentis autem essentia (per Prop. 13. p. 2.) in hoc solo consistit, quod sit idea Corporis actu existentis, ac poinde Mentis intelligendi potentia ad ea tantum se extendit, quæ hæc idea Corporis in se continet, vel quæ ex eadem sequuntur. At hæc Corporis idea nulla alia Dei attributa involvit neque exprimit, quam Extensionem et Cogitationem. Nam ejus ideatum, nempe Corpus (per Prop. 6. p. 2.), Deum pro causa habet, quatenus sub attributo Extensionis, et non quatenus sub ullo alio consideratur, atque adeo (per Axiom. 6. p. 1.) hæc Corporis idea Dei cognitionem involvit, quatenus tantummodo sub Extensionis attributo consideratur. Deinde hæc idea, quatenus cogitandi modus est, Deum etiam (per eandem Prop.) pro causa habet, quatenus res est cogitans, et non quatenus sub alio attributo consideratur; adeoque (per idem Axiom.) hujus ideæ idea Dei cognitionem involvit, quatenus sub Cogitationis, et non quatenus sub alio attributo consideratur. Apparet itaque, Mentem humanam, sive Corporis humani ideam, præter hæc duo nulla alia Dei attributa involvere neque exprimere. Cæterum ex his duobus attributis, vel eorundem affectionibus, nullum aliud Dei attributum (per Prop. 10. p. 1.) concludi neque concipi potest. Atque adeo concludo, Mentem humanam nullum Dei attributum præter hæc posse cognitione assequi, ut fuit

propositum. Quod autem addis, An ergo tot mundi constituendi sunt, quot dantur attributa? vide Schol. Prop. 7. p. 2. Ethics. Posset præterea hæc Propositio facilius demonstrari, deducendo rem ad absurdum; quod quidem demonstrandi genus, quando Propositio negativa est, præ altero eligere soleo, quia cum natura similium magis convenit. Sed quia positivum tantummodo petis, ad alterum transeo, quod est, an id possit ab alio produci, in quo tam essentia quam existentia discrepat: nam quæ ab invicem ita differunt nihil commune habere videntur. Sed cum omnia singularia, præter illa, quæ a suis similibus producuntur, differant a suis causis, tam essentiâ quam existentîâ, nullam hic dubitandi rationem video.

Quo autem ego sensu intelligam, quod Deus sit causa efficiens rerum, tam essentiæ quam existentîæ, credo me satis explicuisse in Schol. et Coroll. Prop. 25. p. 1. Ethic.

Axioma Scholii Prop. 10. p. 1., ut in fine ejusd. Scholii innui, formamus ex idea, quam habemus, Entis absolute infiniti, et non ex eo, quod dentur aut possint dari entia, quæ tria, quatuor, etc. attributa habeant.

Denique exempla, quæ petis, primi generis, sunt in Cogitatione intellectus absolute infinitus, in Extensione autem motus et quies; secundi autem, facies totius Universi, quæ quamvis infinitis modis variet, manet tamen semper eadem; de quo vide Schol. 7. Lemmatis ante Prop. 14. p. 2.

His, Vir præstantissime, ad tuas nostrique amici objectiones respondisse me credo: si tamen scrupulum adhuc remanere existimas, rogo, ut mihi significare non graveris, ut eum etiam, si possim, evellam, Vale, etc.

Hagæ Com. 29 Julii 1675.

EPISTOLA LXV (OLIM LXVII).

Acutissimo ac Doctissimo Philosopho

B. D. S.

EHRENFR. WALTH. DE TSCHIRNHAUS.

Vir Clarissime,

Abs te peto Demonstrationem ejus, quod dicis; nempe quod anima non possit plura attributa Dei, quam Extensionem et

Cogitationem percipere. Quod quidem licet evidenter videam, contrarium tamen ex Schol. Prop. 7. part. 2. Ethices posse deduci mihi videtur, forte non aliam ob causam, quam quia sensum hujus Scholii non satis recte percipio. Constitui ergo, hæc qua ratione deducam, exponere, te, Vir Cl. obnixè rogans, ut mihi velis, ubicunque sensum tuum non recte assequor, solita tua humanitate succurrere. Ea autem sic sese habent. Quod licet inde colligam, mundum utique unicum esse, id tamen exinde non minus quoque clarum est, eum ipsum infinitis modis expressum, ac proinde unamquamque rem singularem infinitis modis expressam esse. Unde videtur sequi, quod Modificatio illa, quæ Mentem meam constituit, ac Modificatio illa, quæ Corpus meum exprimit, licet una et eadem sit Modificatio, ea tamen infinitis modis sit expressa, uno modo per Cogitationem, altero per Extensionem, tertio per attributum Dei mihi incognitum, atque sic porro in infinitum, quia infinita dantur Attributa Dei, et Ordo et Connexio Modificationum videtur esse eadem in omnibus. Hinc jam Quæstio oritur, quare Mens, quæ certam Modificationem repræsentat, et quæ eadem Modificatio non solum Extensione, sed infinitis aliis modis est expressa; quare, inquam, tantum Modificationem illam per Extensionem expressam, hoc est, Corpus humanum et nullam aliam expressionem per alia attributa percipiat. Sed tempus mihi non permittit, ut ea prolixius prosequar; forte hæc dubia omnia crebrioribus Meditationibus eximentur.

Londini, 12. August. 1675.

EPISTOLA LXVI (OLIM LXVIII).

Nobilissimo ac Doctissimo Viro

EHRENFR. WALTH. DE TSCHIRNHAUS

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Nobilissime Vir,

Cæterum, ad tuam Objectionem ut respondeam, dico, quod, quamvis unaquæque res infinitis modis expressa sit in infinito Dei intellectu, illæ tamen infinitæ ideæ, quibus exprimitur,

unam eandemque rei singularis Mentem constituere nequeunt, sed infinitas: quandoque unaquæque harum infinitarum idearum nullam connexionem invicem habent, ut in eodem Scholio prop. 7. Part. 2 Ethic. explicui, et ex prop. 10. Part 1 patet. Ad hæc si aliquantulum attendas, nihil difficultatis superesse videbis, etc.

Hagae, 18 August. 1675.

EPISTOLA LXVII (OLIM LXXIII).

Doctissimo et Acutissimo Viro

B. D. S.

ALBERTUS BURGH ¹⁾

S. P.

Promisi tibi scribere ex Patria discendens, nimirum si quid digni mihi in itinere occurreret; hæc autem occasio cum mihi data sit, maximique quidem momenti, debitum meum persolvo, tibi significans, me per Infinitam Dei Misericordiam in Ecclesiam Catholicam reductum, ejusdemque membrum effectum esse; quod quomodo acciderit, ex scripto, quod Clarissimo Expertissimoque Viro D. Craeneno, Professore Leidensi ²⁾ misi, particularius intelligere tibi licebit; jamque hinc, ad tuam quæ spectant utilitatem, brevibus subjungam.

Quo magis te antea aliquando præ subtilitate et acumine tui ingenii admiratus sum, eo magis te nunc defleo et deploro; quoniam, homo cum sis ingeniosissimus, et præclaris dotibus mentem a Deo ornatam nactus, veritatisque amans, imo avidus sis, te tamen a misero et superbissimo illo Spirituum sceles-
torum Principe circumduci et decipi patiaris. Tota enim tua Philosophia quid est, nisi mera illusio et Chymæra? et tamen

1) In Album Studiosorum Academiæ Lugduno-Batavæ die 20. m. Febr. a. 1668 relatus erat Albertus Burgh Amstelodamensis, viginti annos natus, philosophiæ opera daturus. Antea, ut credere licet, „nimis adhuc puer” Rhenoburgi philosophi contubernalis fuerat (vide supra Ep. IX. p. 33). Filius erat Conradi Burgh scabini Amstelodamensis et Christinæ Hooft; anno 1673 cura patris Dominicani Mart. Harney ad Catholicismum conversus est. Cff. excerpta ex Apologia Antonii Arnaud in Diario De Diet-sche Warande, N. R. III. p. 70 sq.

2) Theodorus Cranen s. Kranen, Coloniz Agrippinæ natus anno 1633 vel 1634, primum Noviomagi, deinde Lugduni Batavorum professoris munere functus est; hic anno 1673, quippe Cartesii assecla, e cathedra philosophica, quam per triennium occupaverat, in medicam translatus.

non solum illi tranquillitatem mentis tuæ in hac vita, sed et salutem æternam animæ tuæ committis. Vide quam misero omnia tua innitantur fundamento. Teveram Philosophiam demum invenisse præsumis. Quomodo scis, tuam Philosophiam optimam esse inter illas omnes, quæ unquam in mundo doctæ fuerunt, etiamnum docentur, aut unquam imposterum docebuntur? An, ut de excogitatione futurarum taceam, omnes illas Philosophias, tam antiquas quam novas, quæ hic, et in India, et ubique per totum terrarum orbem docentur, examinasti? et quamvis illas rite examinaveris, quomodo scis te optimam elegeris? Dices, mea Philosophia Rationi rectæ congrua est, cæteræ eidem repugnant; sed omnes reliqui Philosophi præter tuos discipulos a te dissentiunt, ac eodem jure idem, quod tu de tua, ipsi de se suæque Philosophia prædicant, teque, sicut tu illos, falsitatis errorisque arguunt. Manifestum igitur est, a te, ut veritas tuæ Philosophiæ eluceat, proponendas esse rationes, quæ reliquis Philosophiis non sint communes, sed soli tuæ applicari possint; aut tuam Philosophiam æque incertam et nugatoriam esse, ac alias reliquas, fatendum est.

Jam autem me ad librum tuum, cui titulum istum impium præfixisti, restringens, confundensque Philosophiam tuam cum tua Theologia; quoniam tu ipse illas revera confundis, quamvis astutiâ Diabolicâ unam ab altera separatam esse, et diversa principia habere, statuere obtendas; sic ulterius pergo.

Dices itaque forsân; alii S. Scripturam toties non legerunt, quam ego, et ex illa ipsa S. Scriptura, cujus agnitio authoritatis differentiam inter Christianos et reliquos totius mundi populos constituit, probo mea placita. Sed quomodo? applicando textus claros obscurioribus S. Scripturam explico, et ex illa mea interpretatione Dogmata mea compono, vel jam antea in cerebro meo conflata confirmo. Sed obsecro, ut reflectas serio ad hoc, quod dicis; quomodo enim scis te bene dictam istam applicationem facere, et deinde istam applicationem rite factam interpretationi S. Scripturæ sufficientem esse, sicque te bene ejusdem S. Scripturæ interpretationem instituere? præsertim cum Catholici dicant, et verissimum sit, Verbum Dei universum non esse scriptis traditum, et sic S. Scripturam per S. Scripturam solam non posse explicari, non dicam ab uno homine, sed ne quidem ab ipsa Ecclesia, quæ sola est S. Sripturæ interpretes. Traditiones enim Apostolicæ etiam consulendæ sunt; quod ex ipsa S. Scrip-

tura et Sanctorum Patrum testimonio probatur, nec non Rationi rectæ pariter ac experientiæ consentaneum est. Atque ita, falsissimum cum sit tuum principium, et in exitium ducens; ubi tota tua doctrina, huic falso fundamento innixa et superædificata, remanebit?

Sic igitur, si in Christum crucifixum credis, agnosce pessimam tuam hæresin, respiscas a perversione tuæ naturæ, et cum Ecclesia reconciliator.

Quid enim alio modo tua probas, quam omnes Hæretici, qui unquam ex Ecclesia Dei exierunt, etiamnum exeunt, aut unquam imposterum exhibunt, fecerunt, faciunt, aut facient? Omnes enim, sicut et tu, eodem principio, scilicet sola S. Scriptura, ad sua dogmata conflanda et stabilienda utuntur.

Neque tibi abblandiatur, quod forte Calvinistæ, seu Reformati dicti, neque Lutherani, neque Mennonitæ, neque Sociniani, etc. tuam Doctrinam refellere possint: omnes enim isti, ut jam dictum est, æque miseri sunt ac tu es, et pariter tecum in umbra mortis sedent.

Si vero in Christum non credis, miserior es quam effari possum; remedium tamen facile est: respisce enim a peccatis tuis, animadvertens arrogantiam exitialem miseri et insani tui ratiocinii. In Christum non credis: quare? Dices, quia principiis meis Doctrina et vita Christi, nec non Christianorum de ipso Christo Doctrina meæ Doctrinæ minime convenit. Sed iterum dico, tunc te maiorem cogitare audes omnibus iis, qui unquam in Civitate vel Ecclesia Dei surrexerunt, Patriarchis, Prophetis, Apostolis, Martyribus, Doctoribus, Confessoribus, et Virginibus, Sanctis innumeris, imo per blasphemiam ipso Domino Jesu Christo? Tune illis solus doctrina, vivendi modo, in omnibus denique antecellis? Tune miser humuncio, vilis terræ vermiculus, imo cinis, vermium esca, teipsum Incarnatæ Sapientiæ Infinitæ Æterni Patris, blasphemiam ineffabili, præferre gesties? Tune solus prudentiorem et maiorem te ipsum reputabis omnibus iis, qui unquam ab initio mundi in Ecclesia Dei fuerunt, et in Christum venturum aut jam ventum crediderunt, aut etiamnum credunt? Quo fundamento innititur hæc tua temeraria, insana, deplorabilis, et execranda arrogantia?

Negas, Christum filium Dei vivi, Verbum æternæ sapientiæ Patris, manifestatum in carne, et pro genere humano passum et crucifixum esse. Quare? quia principiis tuis illud omne non res-

pondet. Sed, ultra quod probatum jam sit, te vera principia non habere, sed falsa, temeraria, absurda, nunc plus dico; nimirum quod, etiamsi veris principiis innixus fueris, et iisdem omnia superstrueres, nihilo magis tamen per eadem, illa omnia, quæ in mundo sunt, evenerunt, aut eveniunt, explicare posses, neque audacter asserere tibi liceret, cum aliquid ipsis principiis, videretur repugnare, illud idcirco revera impossibile esse aut falsum. Quamplurima enim sunt, imo innumera, quæ, si aliquid certi cognosci datur in rebus naturalibus, explicare tamen minime poteris; sed neque quidem apparentem talium Phænomenorum contradictionem cum reliquorum tuis explicationibus, a te pro certissimis habitis, auferre. Nullum penitus ex tuis principiis explicabis eorum, quæ in fascinatione, et præcantationibus verborum certorum, sola pronuntiatione, aut simplici illorum aut characterum in quacunque materia expressorum gestatione, efficiuntur, nec non Phænomenorum stupendorum a Dæmoniis obsessorum, quorum omnium ego ipse varia exempla vidi, et innumerorum talium certissima testimonia quamplurimum personarum fide dignissimarum, et uno ore loquentium, intellexi. Quid poteris judicare de rerum omnium essentiis, concesso, quod ideæ aliquæ, quas in mente habes, rerum istarum essentiis, quarum ideæ sunt adæquatæ, convenient? cum securus nunquam esse possis, an omnium rerum creatarum ideæ in mente humana habeantur naturaliter, an vero multæ, si non omnes, in eadem produci possint, et revera producantur, ab objectis externis, ac etiam per suggestionem spirituum bonorum malorumve, Divinamque revelationem evidentem. Quomodo itaque non consulens aliorum hominum testimonia, et rerum experientiam, ne jam dicam de subjiendo tuo iudicio omnipotentiae Divinæ, ex tuis principiis definire præcise poteris, stabilireque pro certo existentiam actualem aut non existentiam, possibilitatem aut impossibilitatem existendi, harum ex. gr. sequentium rerum (scilicet illas vel dari actualiter, vel non dari, aut posse dari, vel non posse dari in Rerum Natura), uti sunt virga probatoria ad detegendum metalla et aquas subterraneas; lapis, quem quærent Alchymistæ; potentia verborum et characterum; apparitiones spirituum variorum tam bonorum quam malorum, eorundemque potentia, scientia, et occupatio; repræsentatio plantarum et florum in Phiala vitrea post illarum combustionem; Syrenes; homunculi in mineris sæpius sese, ut fertur, ostenden-

tes; Antipathiæ et Sympathiæ rerum quamplurimarum; Impe-
netrabilitas corporis humani; etc.? Nihil prorsus, mi Philoſophe,
etiã ſi millies ſubtiliore et acutiore, quam polles, ingenio præ-
valeres, horum dictorum poteris determinare; et ſi ſoli intel-
lectui tuo in hiſce et ſimilibus dijudicandis confidis, certe eodem
modo jam cogitas de illis, quæ tibi incognita aut incomperta
ſunt, ac proinde impoſſibilia habentur, ſed revera incerta tan-
tum, donec teſtimonio quamplurium fide dignorum teſtium con-
victus fueris, deberent videri. Sicut Julius Cæſar, uti mihi ima-
ginor, judicaturus fuiſſet, aliquo ipſi dicente, pulvis aliquis com-
poni poteſt, et poſterioribus ſæculis communis reddetur, cujus
potentia tam erit efficax, ut caſtella, civitates integras, imo mon-
tes ipſos in æra proſilire faciat, et in quovis loco concludus,
ſubito poſt accenſionem ſuam ſe mirum in modum dilatans,
omne, quod actionem ejus impedit, diſrumpat; hoc enim Julius
Cæſar nullo modo credidiſſet, ſed plenis cachinnis irriſiſſet
hunc hominem, utpote volentem ipſi perſuadere rem judicio
ipſius ac experientiæ, ſummæque ſcientiæ militari, contrariam.

Sed in viam redeamus. Si hæc prædicta igitur non cognoviſcis,
neque dijudicare poteſ, quid ſuperbiâ Diabolicâ tumidus miſer
homo judicabiſ temerario de Myſteriis tremendis vitæ et Pas-
ſionis Chriſti, quæ ipſi Catholici docentes incomprehenſibilia
prædicant? Quid porro inſanies, nugatorie et futiliter garriendo
de Miraculis innumeris et ſignis, quæ poſt Chriſtum Apoſtoli
et Diſcipuli ejus, et deinceps aliquot millia Sanctorum, in teſti-
monium et confirmationem veritatis Fidei Catholicæ per omni-
potentem Dei virtutem ediderunt, ac per eandem Dei omni-
potentem Miſericordiam et Bonitatem etiamnum diebus noſtris
ſine numero per totum terrarum orbem fiunt? Et ſi hiſce con-
tradicere non poteſ, ut certe minime poteris, quid plus obſtre-
pis? Manum da, et reſipiſce ab erroribus et a peccatis tuis; hu-
militatem indue, et regeneratoſ.

Verum præterea ad veritatem facti, ſicut revera eſt fundamen-
tum Religionis Chriſtianæ, deſcendere libet. Quomodo audebiſ
negare, ſi recte attendas, efficaciam conſenſus tot myriadam ho-
minum, quorum aliquot millia doctrina, eruditione, et vera ſub-
tili ſoliditate, vitæque perfectione, te multis parasangis antecel-
luere ac antecellunt, qui omnes unanimiter et uno ore affirmant,
Chriſtum Filium Dei vivi incarnatum eſſe paſſum et crucifixum,
mortuumque eſſe pro peccatis generis humani, reſurrexiſſe,

transfiguratum esse, regnare in cœlis cum Patre æterno in unitate Spiritus Sancti Deum, et reliqua, quæ huc spectant; ab eodem Domino Jesu, et in nomine ejus postea ab Apostolis reliquisque Sanctis per virtutem Divinam et Omnipotentem miracula innumera, captum humanum non tantum excedentia, sed et sensui communi repugnantia, in Ecclesia Dei facta fuisse (quorumque in hunc diem usque indicia materialia innumera, et longe lateque per orbem terrarum diffusa visibilia signa supersunt) ac etiamnum fieri? An non eodem modo liceret mihi negare, Romanos antiquos unquam in mundo fuisse, Imperatoremque Julium Cæsarem oppressâ Reip. Libertate illorum regimen in Monarchiam mutasse? nihil videlicet curanti tot monumenta omnibus obvia, quæ de Romanorum potentia nobis tempus reliquit, nec non contra testimonium gravissimorum illorum authorum, qui unquam Historias Romanæ Reip. et Monarchiæ, particulariter ibi plurima de Julio Cæsare narrantes, conscripsere, et judicium tot hominum millium, qui aut dicta monumenta ipsi viderunt, aut iis (utpote quæ ab innumeris existere affirmantur) pariter ac dictis historiis fidem unquam adhibuerunt, ac etiamnum adhibent; hoc cum fundamento, nimirum quod hac nocte præterita somniassem, monumenta, quæ de Romanis restant, non esse res actuales, sed meras illusiones; similiter et illa, quæ de Romanis dicuntur, paria esse cum iis, quæ libri isti, quos Romanos vocant, de Amadiis de Galliis, et similibus Heroibus pueriliter narrant; nec non, Julium Cæsarem aut nunquam ¹⁾ in mundo fuisse, aut, si extitit, hominem fuisse Atrabilarium, qui non revera Romanorum Libertatem conculcavit, seipsum super Majestatis Imperatoriæ Thronum erigens, sed ad credendum, se hæc magna perfecisse, suâ propriâ stultâ imaginatione, vel amicorum ipsi blanditium persuasionem, inductus fuit? Annon prorsus eodem modo liceret mihi negare, regnum Chinæ a Tartaris occupatum, Constantinopolin sedem Imperii Turcarum esse, et similia innumera? Verum an ullus me hæc negantem mentis haberet compotem, ac insanix deplorandæ excusaret? Quoniam omnia hæc communi aliquot millium hominum consensu innituntur, ac idcirco eorum certitudo est evidentissima, quia impossibile est, ut omnes talia, imo quamplurima alia asserentes, seipsos fefellerint, aut fallere alios voluerint per tot sæcu-

1) Ed. Pr.: *unquam*.

lorum, imo in quamplurimis a primis mundi annis, usque in hunc diem successionem.

Considera secundo, Ecclesiam Dei ab initio mundi ad hunc usque diem non interrupta succesione propagatam, immotam, ac solidam persistere; cum omnes aliæ Religiones, Paganæ aut Hæreticæ, initium saltem postea, si non et jam finem habuerint, idemque de regnorum Monarchiis, et Philosophorum quorumvis opinionibus, dici debeat.

Considera deinde tertio, Ecclesiam Dei per adventum Christi in carne a cultu Veteris ad Novi Testamenti cultum redactam, et ab ipso Christo Filio Dei vivi fundatam, propagatam deinceps fuisse ab Apostolis, et eorum Discipulis et successoribus; hominibus, secundum mundum, indoctis, qui tamen Philosophos omnes confuderunt, quamvis Doctrinam Christianam, quæ sensui communi repugnat, et omne humanum ratiocinium excedit et transcendit, docuerint; hominibus, secundum mundum, abjectis, vilibus, et ignobilibus, quos non adjuvit potentia Regum aut Principum terrenorum, sed qui econtra ab iisdem omni tribulatione persecuti, et reliquas mundi adversitates perpessi sunt, quorumque opus, quo magis Potentissimi Imperatores Romani illud impedire, imo opprimere nitebantur, quot poterant Christianos omnis generis martyrio interficientes, tanto plus incrementi cepit; atque hoc pacto brevi temporis spatio per totum terrarum orbem diffusam esse Christi Ecclesiam, ac tandem, ad fidem Christianam conversis ipso Romano Imperatore, et Regibus Principibusque Europæ, in illam Potentiæ vastitatem excrevisse Hierarchiam Ecclesiasticam, sicut illam hodie admirari licet; idque omne effectum per charitatem, mansuetudinem, patientiam, fiduciam in Deo, et reliquas Christianas virtutes (non armorum strepitu, exercituum numerosorum vi, et devastatione Regionum, sicuti Principes mundani limites suos extendunt), nihil adversus Ecclesiam prævalentibus Inferi portis, ut ei promisit Christus. Hic etiam perpende terribile et ineffabiliter severum supplicium, quo Judæi ad ultimum miseriæ et calamitatis gradum depressi sunt, quia Christum crucifigendi auctores fuerunt. Percurre, volve, ac revolve omnium temporum Historias, et nihil simile quid in alia quavis Societate accidisse, ne per somnium quidem, illic invenies.

Animadverte quarto, in essentia Catholicæ Ecclesiæ includi, et revera ejusdem Ecclesiæ inseparabiles esse, proprietates; nimi-

rum *Antiquitatem*, qua succedens in locum Religionis Judaicæ, quæ tunc temporis vera erat, initium suum a Christo ante sexdecim et dimidium sæcula numerat, et per quam nunquam interruptæ successionis suorum Pastorum seriem ducit, quaque fit, ut illa sola libros Sacros Divinosque puros et incorruptos, una cum traditione Verbi Dei non scripti æque certa ac immaculata, possideat; *Immutabilitatem*, qua Doctrina ejus, et administratio Sacramentorum, prout ab ipso Christo et Apostolis statuta est, inviolata, atque, uti convenit, in suo vigore conservatur; *Infalibilitatem*, qua omnia ad fidem pertinentia summâ cum auctoritate, securitate, et veritate determinat et decedit secundum potestatem ipsi a Christo hunc in finem largitam, et Spiritus Sancti, cujus Ecclesia Sponsa est, directionem; *Irreformabilitatem*, qua, corrumpi et falli fallereque cum non possit, nunquam egere constat; *Unitatem*, qua omnia ejus membra idem credunt, idem quoad fidem docent, unum idemque altare, et omnia Sacramenta, communia habent, ac tandem in unum eundemque finem conspirant, sibi mutuo obedientia; *Nullius animæ*, sub quocunque demum prætextu, *ab ipsa Separabilitatem*, quin simul incurrat æternam damnationem, nisi ante mortem eidem iterum per pœnitentiam fuerit unita; qua patet, omnes hæreses ex illa exiisse, dum illa semper, sibi eadem constans, et stabiliter firma, utpote Petræ inædificata, permanet; *Extensionem Vastissimam*, qua per totum mundum sese, idque visibiliter diffundit; quod de nulla alia Societate, Schismatica, aut Hæretica, aut Pagana, neque de ullo Politico Regimine, aut Philosophica Doctrina, asseri potest, sicuti nec ulla ex dictis proprietatibus Ecclesiæ Catholicæ ulli alii Societati convenit aut convenire potest; ac tandem *Perpetuitatem usque ad finem mundi*, de qua securam ipsam reddidit ipsa Via, Veritas, et Vita, quamque experientia omnium dictarum proprietatum, similiter ipsi ab eodem Christo per Spiritum Sanctum promissarum ac datarum, manifeste etiam demonstrat.

Collige quinto, ordinem admirabilem, quo dirigitur ac gubernatur Ecclesia, tantæ molis corpus, indicare manifeste, illam admodum particulariter a Dei Providentia dependere, et a Spiritu Sancto mirabiliter disponi, protegi, ac dirigi ejus administrationem; sicut harmonia, quæ in cunctis rebus hujus universi perspicitur, Omnipotentiam, Sapientiam, et Providentiam Infinitam, quæ omnia creavit, et etiamnum conservat, indigitat: in

nulla enim alia societate talis ordo, tam pulcer, et strictus, et sine interruptione, servatur.

Cogita sexto, Catholicos (ultra quod innumeri utriusque sexus, quorum adhuc hodie multi supersunt, aliquos ipsemet vidi et novi, admirabiliter et sanctissime vixerint, et per virtutem Dei omnipotentem in Nomine adorando Jesu Christi multa miracula fecerint, nec non quotidie adhuc fiant conversiones momentaneæ quamplurimorum a pessima ad meliorem, vere Christianam, et sanctam vitam) universos in genere, quo sanctiores et perfectiores, eo humiliores esse, seque magis indignos reputare, et aliis cedere laudem Sanctioris vitæ; peccatores autem vel maximos semper nihilominus respectum debitum in Sacra retinere, confiteri suam propriam malignitatem, accusare propria vitia et imperfectiones, et ab illis velle liberari, et sic emendari: ita ut possit dici, perfectissimum Hæreticum aut Philosophum, qui unquam fuit, vix inter imperfectissimos Catholicos mereri ut consideretur. Ex quibus etiam liquet, et evidentissime sequitur, Doctrinam Catholicam sapientissimam et profunditate admirabilem esse, uno verbo, omnes reliquas Doctrinas hujus mundi antecellere; siquidem homines meliores cæteris aliis cujusvis Societatis efficiat, illosque viam securam ad tranquillitatem mentis in hac vita, et salutem animæ æternam post eandem consequendam, doceat ac tradat.

Septimo reflecte serio ad multorum Hæreticorum obstinatione induratum, et gravissimorum Philosophorum, confessionem publicam; nimirum quod, post receptam ab ipsis fidem Catholicam, demum viderint cognoverintque, se antea miseros, cæcos, ignorantes, imo stultos et insanos fuisse, dum præ superbia tumidi, et arrogantiae vento inflati, se supra cæteros doctrinæ, eruditionis, et vitæ perfectione longe evectos esse sibi falso persuadebant; et quorum deinde aliqui vitam sanctissime traduxerunt, et innumerorum miraculorum memoriam post se reliquerunt, alii martyrio alacriter et summo cum jubilo obviam ierunt, nonnulli etiam, inter quos Divus Augustinus, subtilissimi, profundissimi, sapientissimi, ac proinde utilissimi Ecclesiæ Doctores, imo sicut columnæ effecti sunt.

Et reflecte tandem ultimo ad miserrimam et inquietam vitam Atheorum, quamvis præ se ferant aliquando magnam mentis hilaritatem, et jucunde, ac cum summa interna animi pace, vitam traducere velint videri; præcipue vero infelicissimam et

horrendam eorundem mortem intueri, quorum aliqua exempla ipsemet vidi, quamplurima, imo innumera, ex relatione aliorum et ex Historia æque certo scio; Et discere horum exemplo in tempore sapere.

Atque sic igitur vides, aut saltem te videre spero, quam temerarie te ipsum committas opinionibus tui cerebri (si enim Christus verus Deus est, et homo simul, ut certissimum est, vide, quo redactus sis: perseverans enim in tuis abominandis erroribus et gravissimis peccatis, quid aliud tibi exspectare licet, quam damnationem æternam? quod quam horrendum sit ipse recogites); quam parum argumenti habeas irridendi totum mundum præter tuos miseros adoratores; quam stulte superbus et inflatus evadas cogitatione excellentiæ tui ingenii, et admiratione vanissimæ, imo falsissimæ et impiissimæ, tuæ doctrinæ; quam turpiter te ipsum miseriorem facias ipsis bestiis, tollendo tibi ipsi libertatem voluntatis, quam tamen, si revera non experieris neque agnosceres, quomodo tibi posses illudere, cogitando tua esse summâ laude, imo et exactissimâ imitatione digna?

Si nolis (quod absit cogitare) ut Deus tui misereatur, aut Proximus tuus, tu ipsemet saltem miserere tui ipsius miseriæ, qua miseriorem te ipsum, quam nunc es, aut minus miserum, quam si ita continuaveris futurus es, studeas efficere.

Resipisce, homo Philosophe, agnosce stultitiam tuam sapientem, et sapientiam tuam insanam; ex superbo devenito humilis, et sanatus eris. Adora Christum in sanctissima Trinitate, ut dignetur misereri tuæ miseriæ, et excipiet te. Lege Sanctos Patres et Doctores Ecclesiæ, et instruent te de iis, quæ tibi facienda sunt, ut ne pereas, sed habeas vitam æternam. Consule Catholicos homines, fidem suam profunde edoctos et bonæ vitæ, et tibi multa dicent, quæ nunquam scivisti, et quibus obstupesces.

Atque ego quidem hanc Epistolam tibi perscripsi cum intentione vere Christiana, primo ut cognoscas amorem, quem erga te, quamvis Gentilem, habeo, ac deinde ut rogarem te, ne pervereres alios etiam pervertere.

Concludam sic igitur: Deus animam tuam vult ab æterna damnatione eripere, modo tu velis. Ne dubites Domino obedire, qui te vocavit tam sæpe per alios, jam iterum, et forte ultima vice te vocat per me, qui gratiam hanc ab ineffabili ipsius Dei Misericordia consecutus, eandem tibi ex toto animo precor. Ne renuas: si enim jam non auscultes Deum te vocantem, ip-

sus Domini ira contra te accendetur, et periculum est, ne ab ejus Misericordia Infinita derelinquaris, et Justitiæ Divinæ omnia in ira consumentis misera evadas victima; quod Omnipotens Deus avertat ad majorem Nominis sui gloriam, et animæ tuæ Salutem, nec non in multorum infelicissimorum tui Idololatrarum salutiferum et sequendum exemplum, per Dominum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, qui cum Æterno Patre vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Florentiæ III. Non. Sept. CIO IO CLXXV.

EPISTOLA LXVIII (OLIM XIX).

Viro Nobilissimo ac Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad Epistolam XLII.

Nobilissime et Clarissime Domine,

Eo tempore, quo literas tuas 22. Julii accepi, Amstelædamum profectus sum eo consilio, ut librum, de quo tibi scripseram, typis mandarem. Quod dum agito, rumor ubique spargebatur, librum quendam meum de Deo sub prælo sudare, meque in eo conari ostendere, nullum dari Deum; qui quidem rumor a plurimis accipiebatur. Unde quidam Theologi (hujus forte rumoris auctores) occasionem cepere de me coram Principe et Magistratibus conquerendi; stolidi præterea Cartesiani, quia mihi favere creduntur, ut a se hanc amoverent suspicionem, meas ubique opiniones et scripta detestari non cessabant, nec etiamnum cessant. Hæc cum a Viris quibusdam fide dignis intellexissem, qui simul affirmabant, Theologos mihi ubique insidiari, editionem, quam parabam, differre statui, donec, quo res evaderet, viderem, et, quod tum consilium sequeretur, tibi significare proposui. Verum negotium quotidie in pejus vergere videtur, et, quid tamen agam, incertus sum. Interim meam ad tuas literas responsionem diutius intermittere nolui; et primo tibi maximas ago gratias pro amicissima tua admonitione, cujus tamen ampliorem explica-

tionem desidero, ut sciam, quænam ea dogmata esse credas, quæ religiosæ virtutis praxin labefactare viderentur. Nam quæ mihi cum Ratione convenire videntur, eadem ad virtutem maxime esse utilia credo. Deinde, nisi tibi molestum sit, velim, ut loca Tractatus Theologico-politici, quæ viris doctis scrupulum injece-
runt, mihi indicares. Cupio namque istum Tractatum notis quibusdam illustrare, et concepta de eo præjudicia, si fieri possit, tollere. Vale.

EPISTOLA LXIX.

Domino Doctissimo

LAMBERTO VAN VELTHUYSEN

B. D. S.

Ex editione quam ex autographo a se comparato, quodque nunc est Th. Wageneri Berolinensis, fecit H. W. Tydeman professor Lugdunobatavus (Utrechtsche Volks-almanak 1844).

Præstantissime Clarissimeque Domine,

Miror Neostadium ¹⁾ nostrum dixisse, me animo volvere refutationem eorum scriptorum, quæ ab aliquo tempore contra meum tractatum sunt edita, et inter ea mihi refutandum proponere manuscriptum tuum. Nam scio, me nunquam in mente habuisse meorum quemquam adversariorum refellere; adeo omnes mihi indigni visi sunt, quibus responderem; nec domino Neostadio aliud me dixisse memini, quam quod proposuerim prædicti tractatus loca quædam obscuriora notis illustrare ²⁾, iisque manuscriptum tuum una cum mea responsione adjungere, si hoc bona tua venia posset fieri. Quam ut abs te peteret, ipsum rogavi, addens, quod si forte hanc nobis veniam concedere ea de causa nolles, quod in mea responsione quædam asperius dicta sint, ut tibi eadem vel corrigendi vel delendi integra esset potestas. Sed interim domino Neostadio nihil succenseo; tibi tamen rem, ut est, indicare volui, ut si, quam peto, veniam impetrare non potero, ostenderem saltem, me manuscriptum tuum

1) Jacobi Neostadii consulis Alcmariani filiam anno 1655 uxorem duxerat Reinerus Neuhausius; cf. hujus vita Epistolarum Famil. Centuriis IV novis (Amstelod. 1678) præmissa. Eodem anno in Album Studiosorum Leidensium relatus erat Cornelius Neostadius Alcmariensis, viginti annos natus, jurisprudentiæ operam daturus, de quo hic sermo esse videtur.

2) Ex his verbis cum Ep. LXVIII exitu comparatis, præeunte Brudero, Epistolæ ætatem colligimus.

te invito nequaquam vulgare voluisse. Et, quamvis credam, posse id fieri absque ullo tuæ famæ periculo, si modo nomen tuum eidem non inscribatur, nihil tamen faciam, nisi mihi ejusdem evulgandi licentiam concedas. Sed, ut verum fatear, rem mihi multo magis gratam faceres, si argumenta illa, quibus te meum tractatum impugnare posse credis, velis scribere, et manuscriptum tuum iisdem augere; quod ut facias enixissime rogo. Nam nemo est, cujus ego argumenta libentius perpendere velim; scio enim, te solo veritatis studio teneri, et singularem tui animi candorem novi, per quem te ego iterum atque iterum oro, ut hoc laboris ad te suscipere non graveris, et me esse credas

tui observantissimum

B. DE SPINOZA.

EPISTOLA LXX.

Præstantissimo acutissimoque Philosopho

B. D. S.

G. H. SCHULLER, Med. Dr.

Ex autographo, quod Amstelodami apud Teleiobaptistarum ecclesiam servatur.

Doctissime ac Præstantissime Domine, Fautor summopere colende,

Ultimas meas una cum Processu Anonymi Tibi rite fuisse traditas spero, simulque Te adhuc bene valere, prout Ego bene valeo. Cæterum intra trimestre spatium a Nostro Tschirnhausio nihil literarum habui, unde tristes conjecturas formaveram, ipsum ex Anglia in Gallias tendentem iter funestum fecisse; jam vero iis acceptis, gaudio plenus, eas juxta ejus petatum cum Domino communes facere debui, atque significare cum officiosissima salute, Eum salvum Parisios advenisse, Dum Hugenum ibidem, prout præmonueramus, offendisse, quaque de causa se ipsius ingenio omnimode accommodaverat, adeo ut ab ipso magni æstimeretur; mentionem fecerat, Dominationem vestram ei conversationem ipsius (Hugenii) commendasse, ejusque personam plurimi facere, quod ei valde arriserat, adeo ut et, se similiter vestram personam magni facere, responderit, jamque nuper Tr. Theol. Pol. ab illa obtinuerit, qui a permultis ibidem æstimator, seduloque inquiritur, numquid plura ejusdem Authoris scripta lucem videant, ad quod Dus Tschirnh, responderat,

sibi nulla præter Demonstr. in 1. et 2. partem Princ. Cartesii esse nota; cæterum de Domino nihil præter jam dicta retulit, unde sperat, id ei quoque non ingratum fore. Nuper Hugenus nostrum Tschirnhausium ad se accersi curaverat, eique indicaverat, Dominum Colbert desiderare aliquem, qui ejus filium in Mathematicis instrueret, quodsi ejusmodi conditio ei arrideret, eam compararet, ad quæ Noster aliquod dilationis tempus petens, tandem se promptum declaraverat. Rediit itaque Hugenus cum responso, quod D^o. Colbert ista propositio maxime placuisset, præsertim cum ex imperitia linguæ Gallicæ ejus filium Latine alloqui tenebitur. Ad nuperrime factam objectionem respondet, pauca illa verba, quæ jussu Domini scripseram, ipsi sensum intimius aperuisse, sequæ easdem cogitationes jam modo fovisse (quandoquidem hisce duobus modis explicationem præcipue admittant), quod vero eam quæ nuper in objectione erat contenta, secutus fuerit, duæ sequentes effecerant rationes, quarum prima, quod sibi alias videantur adversari prop. 5. et 7., lib. 2^{di}: In prima n. harum statuitur, Ideata esse causam idearum efficientem, quod tamen per demonstrationem posterioris videtur evinci propter citatum axioma 4. p. 1.; Vel (quod mihi potius persuadeo) applicationem hujus axiomatis juxta Authoris intentum non recte instituo, quod sane perlibenter ab ipso, si negotia ejus ferant, perciperem. Secunda, quo minus exhibitam explicationem sequerer, causa fuit, quod hac ratione Attributum cogitationis se multo latius quam attributa cætera extendere statuatur; cum vero unumquodque attributorum Essentiam Dei constituat, non video sane, qua ratione hoc huic non contrarietur. Hoc saltem insuper dicam, si alia Ingenia ex meo judicare liceat, propositiones 7. et 8^{vam} lib. 2. admodum difficulter intellectum iri, idque non alia de causa, quam quia Authori placuit (cum non dubitem, quod ipsi tam planæ fuerunt visæ) demonstrationes iis adjunctas tam brevibus et non verbosius explicatis complecti. Refert præterea, se Parisiis invenisse Virum insigniter eruditum, inque variis scientiis versatissimum ut et a vulgaribus Theologiæ præjudiciis liberum, Leibniz appellatum, quocum familiaritatem contraxit intimam, cum sit subjectum, quod una cum eo intellectus perfectionem continuare allaborat, imo hoc ipso nihil melius æstimat, utiliusve censet. In Moralibus eum, inquit, esse exercitatissimum, qui sine ullo affectuum impetu ex solo Rationis dictamine loquitur. In Physicis, et præser-

tim Metaphysicis studiis de Deo et Anima, pergit, illum esse expertissimum. Tandem concludit, eum esse dignissimum, cui scripta Domini, concessa prius venia, communicentur, cum credat, quod Authori magnum inde provenit commodum, prout prolixo ostendere promittit si Dominationi Tuæ id placuerit; sin vero minus, nullum moveat scrupulum, quin juxta datam fidem ingenue ea sit celaturus, uti ne vel minimam eorum mentionem fecit. Idem ille Leibniz magni æstimat Tr. Theol. Polit. de cujus materia Domino, si meminerit, Epistolam aliquando scripsit. Rogarem itaque Dominum, ut nisi sontica subsit causa, id pro generosa Tua humanitate permittere ne graveris, sed, si fieri possit, quam proxime resolutionem Tuam aperias, cum acceptis responsoriis Tuis, nostro Tschirnhausio respondere poterò, quod a vide Die Martis vesperi facerem, nisi impedimenta graviora Domino moram nectere coegerint. D. Bresserus, ex Clivia redux factus, multam cerevisæ patriæ quantitatem huc misit; monui ipsum ut dimidiam Tonnâ Domino concederet, quod cum amicissima salutatione præstare promisit. Denique styli ruditati calamique celeritati ignoscas quæso, mihi que ad servitium Tua exequenda imperes, ut occasionem realem habeam testandi me esse,

Vir Præstantissime,

servum Tibi paratissimum

G. H. SCHULLER.

Amsterd. 14. Novemb. 1675.

EPISTOLA LXXI (OLIM XX).

Clarissimo Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS

P. S.

Quantum video ex tuis novissimis, in periculo versatur Libri a te publico destinati Editio. Non possum non probare institutum tuum, quo illustrare et mollire te velle significas, quæ in Tractatu Theologico-Politico crucem Lectorobis fixere. Ea im-

primis esse putem, quæ ambigue ibi tradita videntur de Deo et Natura; quæ duo a te confundi quamplurimi arbitrantur. Adhæc multis tollere videris miraculorum authoritatem et valorem, quibus solis Divinæ Revelationis certitudinem adstrui posse, omnibus fere Christianis est persuasum. Insuper de Jesu Christo, Mundi Redemptore et unico hominum Mediatore, deque ejus Incarnatione et Satisfactione, sententiam tuam celare te ajunt, postulantque, ut de tribus hisce capitibus mentem tuam dilucide aperias. Quod si feceris, in eoque Christianis cordatis et Ratione valentibus placueris, in tuto res tuas fore opinor. Hæc paucis te scire volui, qui sum tui studiosissimus. Vale.

Dab. die 15. Novemb. 1675.

P.S. Fac, quæso, brevi sciam, has meas lineolas tibi rite traditas fuisse.

EPISTOLA LXXII.

Doctissimo Epistolam Viro

G. H. SCHULLER

B. D. S.

Responsio ad Epistolam LXX.

Ex editione in Supplemento anni 1862 (p. 317) facta. Autographon emerat in auctione Voorstiana m. Jan. a. 1860. habita G. M. Clauss Lipsiensis.

Expertissime D^e, Amice plurimum colende,

Pergratum mihi fuit, ex literis tuis, hodie acceptis, intelligere, quod bene valeas, et quod Tschirnhausius noster feliciter iter suum in Galliam confecerit. In sermonibus, quos cum D^o. Hugenio de me habuit, prudenter sane, meo quidem judicio, se gessit, et præterea summopere gaudeo, quod tam opportunam occasionem ad finem, quem sibi destinaverat, invenerit. Quid autem in axiome 4° p. 1. repererit, ex quo contradicere videatur prop. 5. p. 2., non video; in hac enim prop. affirmatur, quod ideæ cujuscunque essentiæ Deum, quatenus ut res cogitans consideratur, pro causa habet; in illo autem axiome, quod effectus cognitio sive idea, a cognitione sive idea causæ pendet. Sed, ut

verum fatear, tuæ epistolæ sensum hac in re non satis assequor, et vel in tua epistola, vel in ipsius exemplari, errorem festinantis calami esse credo. Nam scribis, in prop. 5. affirmari, ideata esse causam efficientem idearum, cum tamen hoc ipsum in eadem propositione expresse negetur; atque hinc omnem confusionem oriri nunc existimo, ac proinde frustra in præsentarium de hac materia prolixius scribere conarer, sed expectandum mihi est, donec ipsius mentem mihi clarius explices, et sciam an satis emendatum habeat exemplar. Lijbnizium, de quo scribit, me per epistolas novisse credo, sed qua de causa in Galliam profectus sit, qui Francfurti consiliarius erat, nescio. Quantum ex ipsius epistolis conicere potui, visus est mihi homo liberalis ingenii et in omni scientia versatus. Sed tamen ut tam cito ei mea scripta credam, inconsultum esse judico. Cuperem prius scire, quid in Gallia agat, et iudicium nostri Tschirnh. audire, postquam ipsum diutius frequentaverit, et ipsius mores intimius noverit. Cæterum nostrum istum amicum meo nomine saluta, et si qua in re ipsi servire possum, quicquid velit, imperet, et me sibi ad omnia obsequia paratissimum reperiet. Adventum sive redditum Domini et amici colendissimi Bresseri gratulor; pro promissa deinde cerevisia magnas ago gratias, et quocunque modo potero etiam referam. Tui denique parentis processum nondum experiri tentavi, nec credo quod animum ad id tentandum applicare potero. Nam quo magis rem ipsam cogito, mihi magis persuadeo, te non aurum confecisse, sed parum quod in antimonio latebat separavisse. Sed de hoc alias fusius; nunc temporis angustia præcludor; interim si aliqua in re tibi operam præstare possum, ecce me, quem semper invenies,

vir præstantissime,

Tibi amicissimum et servum

Hagæ Comitum, 18 Novembri 1675.

B. DESPINOZA.

Epistolæ Inscriptio.

Mijn heer,

*Mijn Heer G. H. Schuller 1)
der medecynen Doctor, woonen-
de in de Kortsteeg in de gesto-
feerde host*

Port.

*t
Amsterdam.*

1) Suppl.: Schaller.

EPISTOLA LXXIII (OLIM XIX).

Viro Nobilissimo ac Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad Epistolam LXXI.

Alterum exemplum, quod ab Oldenburgo, ut videtur, obtinuerat Leibnitius, in hujus Operibus Philos. (Bd. I. Berlin 1875.) edidit C. J. Gerhardt.

Nobilissime Domine,

Perbreves tuas literas, 15. Nov. ad me datas, die Saturni modo ¹⁾ elapsa accepi: in iis ea tantummodo indicas, quæ in Tractatu Theologico-Politico crucem lectoribus fixere. Cum tamen ex iis etiam cognoscere speraverim, quænam eæ opiniones essent, quæ religiosæ virtutis praxin labefactare viderentur, de quibus antea monueras. Sed, ut de tribus illis capitibus, quæ notas, mentem meam tibi aperiā, dico, et quidem ad primum, me de Deo et Natura sententiam fovere longe diversam ²⁾ ab ea, quam Neoterici Christiani defendere solent. Deum enim rerum omnium causam immanentem, ut ajunt, non vero transeuntem statuo. Omnia, inquam, in Deo esse et in Deo moveri, cum Paulo affirmo, et forte etiam cum omnibus antiquis Philosophis, licet alio modo; et auderem etiam ³⁾ dicere, cum antiquis omnibus Hebræis, quantum ex quibusdam traditionibus, tametsi multis modis adulteratis, conjicere licet. Attamen quod quidam putant, Tractatum Theologico-Policum eo niti, quod Deus et Natura (per quam massam quandam, sive materiam corpoream ⁴⁾ intelligunt) unum et idem sint, tota errant via. Ad miracula deinde quod attinet, mihi contra persuasum est ⁵⁾, divinæ revelationis certitudinem sola doctrinæ sapientia, non autem miraculis, hoc est ignorantia, adstrui posse, quod satis prolixè Cap. 6. de Miraculis ostendi. Hoc tantum hic addo, me inter Religionem et Superstitionem hanc præcipuam agnoscere differentiam, quod hæc ignorantiam, illa autem sapientiam pro fundamento habeat; et

¹⁾ Ed. Pr. omittit *modo*.⁴⁾ Gerh.: *incorpoream*.²⁾ Gerh.: *longe div. fov. sent.*⁵⁾ Gerh.: *sit.*³⁾ Gerh. omittit *etiam*.

hanc causam esse credo, cur Christiani non fide, neque charitate, neque reliquis Spiritus Sancti fructibus, sed sola opinione inter reliquos dignoscuntur; nempe quia, ut omnes, solis miraculis, hoc est ignorantia, quæ omnis malitiæ fons est, se defendunt, atque adeo fidem, licet veram, in superstitionem vertunt. Verum an huic malo remedium adhibere ¹⁾ reges unquam concedent, valde dubito. Denique, ut de tertio etiam capite mentem meam clarius aperiā, dico, ad salutem non esse omnino necesse, Christum secundum carnem noscere; sed de æterno illo filio Dei, hoc est, Dei æterna sapientia, quæ sese in omnibus rebus, et maxime in Mente humana, et omnium ²⁾ maxime in Christo Jesu ³⁾ manifestavit, longe aliter sentiendum. Nam nemo absque hac ad statum beatitudinis potest pervenire, utpote quæ sola docet, quid verum et ⁴⁾ falsum, bonum et malum sit. Et quia, uti dixi, hæc sapientia per Jesum Christum maxime manifestata fuit, ideo ipsius discipuli eandem, quatenus ab ipso ipsis ⁵⁾ fuit revelata, prædicaverunt, seseque spiritu illo Christi supra reliquos gloriari posse ostenderunt. Cæterum quod quædam Ecclesiæ his addunt, quod ⁶⁾ Deus naturam humanam assumpsit ⁷⁾, monui expresse, me quid dicant nescire; imo, ut verum fatear, non minus absurde mihi loqui videntur, quam si quis mihi diceret, quod circulus naturam quadrati induerit. Atque hæc sufficere arbitror ad explicandum, quid de tribus illis capitibus sentiam. An eadem Christianis, quos nosti, placitura sint, id tu melius scire poteris. Vale.

EPISTOLA LXXIV (OLIM XXII).

Clarissimo Doctissimoque Viro

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS

S. P.

Responsio ad præcedentem.

Quandoquidem accusare me videris nimix brevitatē, culpam illam hac vice nimia prolixitate eluam. Expectaveras, ut video,

¹⁾ Gerh.: attribuerē. ²⁾ Gerh. omittit omnium. ³⁾ Gerh. in mente Christi Jesu.

⁴⁾ Gerh.: quid verum, quid falsum. ⁵⁾ Gerh. omittit ipsi. ⁶⁾ Gerh.: ut quod.

⁷⁾ Gerh.: sumserit.

earum in Scriptis tuis opinionum enarrationem, quæ Religiosæ virtutis praxin convellere Lectoribus tuis videantur. Dicam quid sit rei, quod potissimum eos excruciet. Fatalem videris rerum et actionum omnium necessitatem adstruere: atqui illâ concessâ assertâque, legum omnium, omnis virtutis et religionis incidi nervos, omnesque remunerationes et poenas inanes esse, autumant. Quicquid cogit, vel necessitatem infert, excusare iidem arbitrantur: proindeque neminem inexcusabilem in Dei conspectu fore censent. Si fati agamur, durâque revolutâ manu omnia certo et inevitabili tramite vadunt, quis culpæ poenarumque sit locus, illi equidem non assequuntur. Quis huic nodo adhiberi possit cuneus, perquam ardua res dictu est. Tu quid opis hanc in rem suppeditare posses, scire et discere pervelim.

Ad sententiam illam tuam, quam de tribus capitibus, a me notatis, aperire mihi dignaris, hæc inquirenda subeunt. Primo, quonam sensu *Miracula et Ignorantiam* pro Synonymis et æquipollentibus habeas, ut in novissimis tuis sentire videris; cum Lazari a mortuis resuscitatio et Jesu Christi a morte resurrectio omnem Naturæ creatæ vim superare, et soli potentiæ divinæ competere videatur, neque id ignorantiam culpabilem arguat, quod intelligentiæ finitæ, certisque repagulis constrictæ, limites excedat necessum est. An non convenire censes creatæ, Menti et scientiæ, increatæ Mentis ac supremi Numinis talem scientiam potentiamque agnoscere, quæ penetrare ac præstare ea possit, quorum ratio ac modus a nobis homuncionibus reddi et explicari nequeat? Homines sumus, humani nihil a nobis alienum ducendum videtur. Deinde, cum capere te nequire fatearis, Deum revera naturam humanam assumpsisse, quærere ex te fas sit, quomodo illa Evangelii nostri et Epistolæ ad Hebræos scriptæ locos intelligas quorum prior affirmat, *verbum carnem factum esse*, posterior, *Filium Dei non Angelos, sed semen Abrahamæ assumpsisse*. Et totius Evangelii tenorem id inferre putem, Filium Dei unigenitum λόγον (qui et Deus, et apud Deum erat) in natura humanase ostendisse, et pro nobis peccatoribus ἀντίλυτρον, redemptionis pretium, passione et morte sua exsolvisse. Quid de his et similibus dicendum, ut sua constet Evangelio et Christianæ Religioni, cui te favere opinor, veritas, lubens edoceri vellem.

Plura scribere statueram, sed interpellant amici invisentes, quibus negare humanitatis officia nefas duco. Sed et hæc, quæ

congressi hac Epistola, suffecerint, et fortasse tædium tibi Philosophanti creaverint. Vale igitur, et me jugem Eruditionis et Scientiæ tuæ cultorem crede.

Dab. Londini die 16. Decemb. 1675.

EPISTOLA LXXV (OLIM XXIII).

Viro Nobilissimo ac Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO.

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Alterum exemplum una cum Epist. LXXIII a Gerhardto editum.

Nobilissime Domine,

Video tandem, quid id fuerit, quod a me postulabas ne evulgarem; sed quia id ipsum præcipuum est fundamentum eorum omnium, quæ in Tractatu, quem edere destinaveram, habentur, volo hic paucis explicare, qua ratione ego fatalem omnium rerum et actionum necessitatem statuam. Nam Deum nullo modo fato subjicio, sed omnia inevitabili neccessitate ex Dei natura sequi concipio eodem modo, ac omnes concipiunt, ex ipsius Dei natura sequi, ut Deus se ipsum intelligat; quod sane nemo negat ex divina natura necessario sequi, et tamen nemo concipit, Deum fato aliquo coactum, sed omnino libere, tametsi necessario, se ipsum intelligere ¹⁾).

Deinde hæc inevitabilis rerum necessitas nec jura divina nec humana tollit. Nam ipsa moralia documenta, sive formam legis seu juris ²⁾ ab ipso Deo accipiant sive non, divina tamen sunt et salutaria, et si bonum, quod ex virtute et amore divino sequitur, a Deo tanquam Judice accipiamus, vel ³⁾ ex necessitate Divinæ naturæ emanet, non erit propterea magis aut ⁴⁾ minus optabile, ut nec contra mala, quæ ex pravis actionibus et affectibus sequuntur, ideo, quia necessario ex iisdem sequuntur, minus timenda sunt, et denique, sive ea, quæ agimus, necessario vel ⁵⁾ contingenter agamus, spe tamen et metu ducimur.

¹⁾ Gerh.: quod Deus . . . coactus . . . intelligat.

²⁾ Gerh.: legis cujusvis. ³⁾ Gerh.: vel quod.

⁴⁾ Gerh.: vel. ⁵⁾ Gerh.: sive.

Porro homines coram Deo nulla alia de causa sunt inexcusabiles, quam quia in ipsius Dei potestate sunt, ut lutum in potestate figuli, qui ex eadem massa vasa facit, alia ad decus, alia ad dedecus. Ad hæc pauca si attendere velis aliquantulum ¹⁾, non dubito quin facili negotio ad omnia argumenta, quæ in hanc sententiam objici solent, respondere possis, ut multi jam mecum experti sunt.

Miracula et ignorantiam pro æquipollentibus sumpsi, quia ii, qui Dei existentiam et Religionem miraculis adstruere conantur, rem obscuram per aliam magis obscuram, et quam maxime ignorant, ostendere volunt, atque ita novum argumentandi genus adferunt, redigendo scilicet non ad impossibile, ut ajunt, sed ²⁾ ignorantiam. Cæterum meam de miraculis sententiam satis, ni fallor ³⁾, explicui in Tractatu Theologico-Politico. Hoc tantum hic addo, quod si ad hæc attendas, quod scilicet Christus non Senatui, nec Pilato, nec cuiquam infidelium, sed sanctis tantummodo apparuerit, et quod Deus neque dextram neque sinistram habeat, nec in loco, sed ubique secundum essentiam sit, et quod materia ubique sit eadem, et quod Deus extra Mundum in spatio, quod fingunt, imaginario sese non manifestet, et quod denique Corporis humani compages intra debitos limites solo aëris pondere coërceatur, facile videbis, hanc Christi apparitionem non absimilem esse illi ⁴⁾, qua Deus Abrahamo apparuit, quando hic ⁵⁾ vidit homines, quos ad secum prandendum invitavit. At dices, Apostolos omnes omnino ⁶⁾ credidisse, quod Christus a morte resurrexerit, et ad cælum revera ascenderit: quod ego non nego. Nam ipse etiam Abrahamus credidit, quod Deus apud ipsum pransus fuerit, et omnes Israëlītæ, quod Deus e cœlo igne circumdatus ⁷⁾ ad montem Sinai descenderit, et cum iis immediate locutus fuerit ⁸⁾, cum tamen hæc, et plura alia ⁹⁾ hujusmodi apparitiones seu revelationes fuerint, captui et opinionibus eorum hominum accommodatæ, quibus Deus mentem suam iisdem revelare voluit. Concludo itaque, Christi a mortuis resurrectionem revera spiritualem, et solis fidelibus ad eorum captum revelatam fuisse, nempe quod Christus æternitate donatus fuit ¹⁰⁾, et a mortuis (mortuos hic intelligo eo sensu, quo Christus dixit:

1) Gerh.: *alig. attendere velis.*

2) Gerh.: *sed ad.*

3) Gerh.: *opinor.*

4) G.: *ab illa.*

5) G.: *quando tres.*

6) G.: *Apostolos omnino.*

7) G.: *circumductus, cui vocabulo adscripsit Leibnitius: puto circumdatus.*

8) G.: *descenderit, cum tamen.*

9) G.: *hæ pluresque aliæ.*

10) G.: *fuerit.*

sinite mortuos mortuos suos sepelire) surrexit, simulatque vita et morte singularis sanctitatis exemplum dedit, et eatenus discipulos suos a mortuis suscitavit, quatenus ipsi hoc vitæ ejus et mortis exemplum sequuntur. Nec difficile esset totam Evangelii doctrinam secundum hanc hypothesin explicare. Imo ¹⁾ caput 15. Ep. 1. ad Corinthios ex sola hac hypothesi explicari potest, et Pauli argumenta intelligi, cum alias communem hypothesin sequendo infirma appareant, et facili negotio refelli possint; ut jam ²⁾ taceam, quod Christiani omnia, quæ Judæi carnaliter, spiritualiter interpretati sunt. Humanam imbecillitatem tecum agnosco. Sed te contra rogare mihi liceat, an nos homunciones tantam Naturæ cognitionem habeamus, ut determinare possimus, quousque ejus vis et potentia se extendit, et quid ejus vim superat ³⁾: quod quia nemo sine arrogantia præsumere potest, licet ergo absque jactantia, miracula per causas naturales, quantum fieri potest, explicare, et quæ explicare non possumus, nec etiam demonstrare, quod absurda sint, satius erit judicium de iis suspendere, et Religionem, uti dixi, solâ Doctrinæ sapientiâ adstruere. Loca denique Evangelii Johannis et Epistolæ ad Hebræos iis, quæ dixi, repugnare credis, quia Linguarum orientalium phrases Europæis loquendi modis metiris; et, quamvis Johannes suum Evangelium Græce scripserit, hebraizat tamen. Quicquid sit, an credis, quando Scriptura ait, quod Deus in Nube sese manifestaverit, aut quod in Tabernaculo et in Templo habitaverit, quod ipse Deus naturam Nubis, Tabernaculi, et ⁴⁾ Templi assumpserit ⁵⁾? Atqui hoc summum est, quod Christus de se ipso dixit ⁶⁾, se scilicet templum Dei esse, nimirum quia, ut in meis præcedentibus ⁷⁾ dixi, Deus sese maxime in Christo manifestavit; quod Johannes ut efficacius exprimeret, dixit, verbum factum esse carnem. Sed de his satis.

1) G.: *Primo*.

2) G.: *ut taceam*.

3) G.: *extendat . . . superet*.

4) G.: *aut*.

5) G.: *sumserit*.

6) G.: *dixerit*.

7) G.: *præcedentibus meis*.

EPISTOLA LXXVI (OLIM LXXIV).

Nobilissimo Juveni

ALBERTO BURGH.

B. D. S.

S. D.

Responsio ad Epistolam LXVII.

Quod, ab aliis mihi relatum, credere vix potueram, ex tuis tandem literis intellexi; nimirum te non tantum Romanæ Ecclesiæ membrum effectum, ut ais, sed et ejus acerrimum propugnato-rem esse, jamque maledicere, et petulanter in tuos adversarios debacchari didicisse. Ad easdem nihil respondere proposueram, certus tibi magis opus esset temporis usu quam Ratione, ut ad te tuosque restituaris; ut jam taceam alias causas, quas tu olim probasti, quando de Stenonio ¹⁾ (cujus nunc vestigia sequeris) sermo inter nos fuit. Sed amici quidam, qui ex egregia tua indole magnam spem mecum conceperant, me summopere rogant, ne amici officio deessem, et id potius cogitare, quod nuper fueris, quam quod nunc sis, et alia hujusmodi; quibus tandem adductus sum hæc pauca tibi scribere, enixe rogans, ut eadem æquo animo legere digneris.

Neque hic Sacerdotum et Pontificum vitia, ut Ecclesiæ Romanæ adversarii solent, narrabo, quo te ab iisdem avertam. Solent enim hæc sæpe malo ex affectu vulgari, et magis ad irritandum quam ad docendum adduci. Imo concedam, in Romana plures reperire magnæ eruditionis viros, et probatæ vitæ, quam in alia quacunque Ecclesia Christiana: plures enim hujus Ecclesiæ membra cum sint, plures etiam cujuscunque conditionis

1) Nic. Stenonis f. (Niels Stensen), anno 1638 Havniæ natus, medicus d. 27 m. Julii a. 1660. in Album Studiosorum Lugduno-Batavorum relatus, triennium in Hollandia degerat. Deinde anno 1669. Florentiæ, ubi Lector erat Anatomiae, in ecclesiam Romanocatholicam receptus, anno 1675. Sacerdos factus, post Spinozæ mortem Vicarium Apostolicum egit in Germania Inferiori et Dania. Mortuus est Suerini a. 1686. Florentiæ scriptum ediderat contra Spinozæ Tractatum Theologicum-politicum, c. 1. *Epistola ad novæ philosophiæ reformatorem* (1675), deque sua ipsius conversione egit in epistola altera, a. 1680. Hanoveræ edita, in qua, uti et in priori illa, Spinozæ ejusque asseclarum mentio fit Cff. Manni, *Vita del Monsign. Nicolo Stenone di Danemarca* (Firenze, 1775.), et quæ amica manu nobiscum communicavit vir doct. Harald Höf- ding Havniensis.

viri in eadem reperiuntur. Hoc tamen negare minime poteris, nisi forte cum Ratione memoriam etiam amisisti, in quacunque Ecclesia plures dari viros honestissimos, qui Deum justitia et charitate colunt; plures enim hujus generis inter Lutheranos, Reformatos, Mennonitas, et Enthusiastas novimus, et, ut alios teceam, parentes tuos nosti, qui tempore Ducis Albani pari animi constantia ac libertate omnium tormentorum genera propter Religionem passi sunt; ac proinde concedere debes, vitæ sanctitatem non esse Romanæ Ecclesiæ propriam, sed omnibus communem. Et quia per hoc novimus (ut cum Apostolo Joh. 1. Epist. cap. 4 vers 13. loquar), quod in Deo manemus, et Deus manet in nobis, sequitur, quicquid Romana Ecclesia ab aliis distinguit, superfluum omnino esse, et consequenter ex sola superstitione institutum. Est enim, ut cum Johanne dixi, justitia et charitas unicum et certissimum veræ fidei Catholicæ signum, et veri Spiritus Sancti fructus, et ubicunque hæc reperiuntur, ibi Christus revera est, et ubicunque desunt, deest Christus. Solo namque Christi Spiritu duci possumus in amorem justitiæ et charitatis. Hæc si tecum recte voluisses perpendere, nec te perdidisses, nec tuos parentes in acerbum mœrorem conjecisses, qui tuam fortunam nunc misere deflent.

Sed ad tuam Epistolam revertor; in qua primo defles, quod me a scelestorum Spirituum Principe circumduci patiar. Sed quæso bono animo sis, atque at te redi. Cum mentis compos eras, Deum infinitum, ni fallor, adorabas, cujus virtute omnia absolute fiunt et conservantur: jam vero Principem Dei hostem somnias, qui invito Deo homines plerosque (rari quippe boni) circumducit et decipit, quos propterea Deus huic scelerum magistro in æternum cruciandos tradit. Patitur ergo divina justitia, ut Diabolus homines impune decipiat; at minime, homines, misere ab ipso Diabolo deceptos et circumductos, manere impunes.

Atque hæc absurda toleranda adhuc essent, si Deum adorares infinitum et æternum, non illum, quem Chastillon in oppido Tienen, sic a Belgis nuncupato, equis comedendum impune dedit. Et me defles miser? meamque Philosophiam, quam nunquam vidisti, chymæram vocas? O mente destitute juvenis, quis te fascinavit, ut summum illud et æternum te devorare et in intestinis habere credas?

Ratione tamen velle uti videris, meque rogas, *quomodo sciam,*

meam Philosophiam optimam esse inter illas omnes, quæ unquam in mundo doctæ fuerunt, etiamnum docentur, aut unquam imposterum docebuntur? quod profecto longe meliori jure te rogare possum. Nam ego non præsumo, me optimam invenisse Philosophiam, sed veram me intelligere scio. Quomodo autem id sciam, si roges; respondebo, eodem modo ac tu scis, tres Angulos Trianguli æquales esse duobus rectis; et hoc sufficere negabit nemo, cui sanum est cerebrum, nec spiritus immundos somniat, qui nobis ideas falsas inspirant veris similes: est enim verum index sui et falsi.

At tu, qui demum optimam Religionem, vel potius optimos viros invenisse præsumis, quibus credulitatem tuam addixisti, *qui scis, eos optimos esse inter omnes, qui alias Religiones docuerunt, etiamnum docent, aut imposterum docebunt? an omnes illas religiones tam antiquas quam novas, quæ hic, et in India, et ubique per totum terrarum orbem docentur, examinasti? Et quamvis illas rite examinaveris, quomodo scis te optimam elegeris?* quandoquidem tuæ fidei rationem nullam dare potes. At dices, te in interno Spiritus Dei testimonio acquiescere, reliquos autem a scelestorum Spirituum Principe circumduci ac decipi; sed omnes, qui extra Ecclesiam Romanam sunt, eodem jure id, quod tu de tua, ipsi de sua prædicant.

Quod autem addis de communi hominum myriadum consensu, deque non ¹⁾ interrupta Ecclesiæ successione, etc., ipsisissima Phariseorum cantilena est. Hi namque, non minori confidentia quam Ecclesiæ Romanæ addicti, testium myriadas exhibent, qui, æquali ac Romanorum testes pertinacia, audita tanquam ab ipsis experta referunt. Stirpem deinde suam ad Adamum usque proferunt. Eorum Ecclesiam in hunc usque diem propagatam, immotam, et solidam invito hostili Ethnicorum et Christianorum odio permanere, pari arrogantia jactant. Antiquitate omnium maxime defenduntur. Traditiones ab ipso Deo acceptas, seque solos Verbum Dei scriptum et non scriptum servare, uno ore clamant. Omnes hæreses ex iis exiisse, ipsos autem constantes aliquot annorum millia absque ullo imperio cogente, sed solo superstitionis efficacia mansisse, negare nemo potest. Miracula, quæ narrant, delassare valent mille loquaces. Sed, quo sese maxime efferunt, est, quod longe plures, quam

1 Ed. Pr. omittit non.

ulla natio, martyres numerent, et numerum quotidie augeant eorum, qui pro fide, quam profitentur, singulari animi constantia passi sunt; neque hoc mendacio: ipse enim inter alios quendam Judam, quem fidum appellant ¹⁾, novi, qui in mediis flammis, cum jam mortuus crederetur, hymnum, qui incipit. *Tibi Deus animam meam offero*, canere incepit, et in medio cantu expiravit.

Ordinem Romanæ Ecclesiæ, quem tantopere laudas, politicum, et plurimis lucrosam esse fateor; nec ad decipiendam plebem et hominum animos coercendum commodiorem isto crederem, ni ordo Mahumedanæ Ecclesiæ esset, qui longe eundem antecellit. Nam a quo tempore hæc superstitio incepit, nulla in eorum Ecclesia schismata orta sunt.

Si igitur recte calculum ineas, id solum, quod tertio loco notas, pro Christianis esse videbis; quod scilicet viri indocti et viles totum fere orbem ad Christi fidem convertere potuerint. Sed hæc ratio non pro Romana Ecclesia, sed pro omnibus, qui Christi nomen profitentur, militat.

At pone, omnes, quas adfers, rationes solius Romanæ Ecclesiæ esse. Putasne te iisdem ejusdem Ecclesiæ auctoritatem mathematicè demonstrare? Quod cum longe absit, cur ergo vis, ut credam, meas demonstrationes a scelestorum Spirituum Principe, tuas autem a Deo inspirari? præsertim cum videam, et tuæ literæ clare indicent, te hujus Ecclesiæ mancipium factum, non tam amore Dei ductum, quam inferorum metu, qui superstitionis est unica causa. Est ne hæc tua humilitas, ut nihil tibi, sed ut aliis, qui a plurimis damnantur, credas? an arrogantiae et superbiæ ducis, quod Ratione utar, et in hoc vero Dei Verbo, quod in Mente est, quodque nunquam depravari nec corrumpi potest, acquiescam? Apage hanc exitiabilem superstitionem, et quam tibi Deus dedit, Rationem agnosce, eamque cole, nisi inter bruta haberi velis. Desine, inquam, absurdos errores mysteria appellare, nec turpiter confunde illa, quæ nobis incognita vel nondum reperta sunt, cum iis, quæ absurda esse demonstrantur, uti sunt hujus Ecclesiæ horribilia secreta, quæ, quo magis rectæ Rationi repugnant, eo ipsa intellectum transcendere credis.

Cæterum Tractatus Theologo-Politici fundamentum, quod scilicet Scriptura per solam Scripturam debeat exponi, quodque

1) Vallisoleti anno 1644. concrematum.

tam proterve absque ulla ratione falsum esse clamas, non tantum supponitur, sed ipsum verum seu firmum esse apodictice demonstratur; præcipue cap. 7., ubi etiam adversariorum opiniones confutantur; quibus adde, quæ in fine cap. 15. demonstrantur. Ad hæc si attendere velis, et insuper Ecclesiæ Historias (quarum te ignarissimum video) examinare, ut videas, quam falso Pontificii plurima tradunt, et quo fato, quibusque artibus ibse Romanus Pontifex post sexcentos demum annos a Christo nato Ecclesiæ principatum adeptus est, non dubito, quin tandem resipiscas. Quod ut fiat tibi ex animo opto. Vale, etc.

EPISTOLA LXXVII (OLIM XXIV).

Viro Clarissimo

B. D. S.

HENRICUS OLDENBURGIUS

εὖ πρότερον.

Responsio ad Epistolam LXXV.

Rem acu tetigisti, dum percipis causam, quare fatalem illam rerum omnium necessitatem vulgari nollem, ne scilicet virtutis exercitium indesufflaminaretur, nec præmia ac poenæ vilescerent. Quæ in eam rem novissimæ tuæ litteræ suggerunt, necdum conficere hoc negotium, Mentemque humanam tranquillare videntur. Etenim, si nos homines in omnibus actionibus nostris, moralibus æque ac naturalibus, ita in potestate Dei sumus, ut lutum in manu figuli, qua fronte quæso accusari ullus nostrum potest, quod hoc vel illo modo egerit, cum secus agere ipsi omnino fuerit impossibile? an non ad unum omnes regerere Deo poterimus, Inflexibile fatum tuum ac irresistibilis tua potestas nos eo adegit, ut sic operaremur, nec operari aliter potuimus; cur igitur, et quo jure nos dirissimis poenis mancipabis, quas nullatenus evitare potuimus, te omnia per supremam necessitatem pro arbitrio et beneplacito tuo operante et dirigente? Cum tu dicis, Homines coram Deo nulla alia de causa esse inexcusabiles, quam quia sunt in potestate Dei; Ego argumentum illud plane inverterem, diceremque majori, ut videtur, ratione, Homi-

nes ideo plane esse excusabiles, quia in potestate Dei sunt. In promptu enim est omnibus objicere, Ineluctabilis est potestas tua, o Deus; quare merito, quod aliter non egi, excusandus videor.

Deinde, quod Miracula et Ignorantiam pro æquipollentibus etiamnum capis, videris potentiam Dei, et Hominum etiam acutissimorum scientiam, iisdem finibus concludere; quasi nihil agere vel producere Deus queat, cujus rationem reddere homines non possint, si omnes ingenii vires intendant. Adhæc Historia illa de Christi Passione, Morte, Sepultura, Resurrectione vivis adeo coloribus genuinisque descripta videtur, ut vel appellare conscientiam tuam ausim, credasne illa Allegorice potius quam literaliter esse accipienda, dummodo de Historiæ veritate fueris persuasus? Circumstantiæ illæ, quæ ab Euangelistis ea de re adeo dilucide sunt consignatæ, urgere penitus videntur, historiam illam ad literam esse capiendam. Hæc paucis ad argumentum illud notare porro volui, quibus ut ignoscas, et pro candore tuo amico respondeas, enixe rogo. Dom. Boylius te officiose resalutat. Quid Regia Societas nunc agat, alia vice exponam. Vale et me amare perge.

Londini, 14. Januar. 1676.

EPISTOLA LXXVIII (OLIM XXV).

Viro Nobilissimo et Doctissimo

HENRICO OLDENBURGIO

B. D. S.

Responsio ad præcedentem.

Exemplum alterum una cum Ep. LXXIII et LXXV a Gerhardto editum.

Nobilissime Domine,

Quod in præcedentibus meis dixi, nos ideo esse inexcusabiles, quia in Dei potestate sumus, ut lutum in manu figuli, hoc sensu intelligi volui, videlicet quod nemo Deum redarguere potest, quod ipsi naturam infirmam seu animum impotentem dederit.

Sicut enim absurde circulus conquereretur ¹⁾, quod Deus ipsi globi proprietates, vel infans, qui calculo cruciatur, quod ei corpus sanum non dederit; sic etiam homo animo impotens queri non potest ²⁾, quod Deus ipsi fortitudinem veramque ipsius Dei cognitionem et amorem negaverit, quodque ipsi naturam adeo infirmam dederit, ut cupiditates suas nec coercere nec moderari possit. Nam naturæ ³⁾ cujuscunque rei nihil aliud competit quam id, quod ex data ipsius causa necessario sequitur. Quod autem naturæ ³⁾ uniuscujusque ⁴⁾ hominis non competat, ut animo forti sit, et quod in nostra potestate ⁵⁾ non magis sit, Corpus sanum, quam Mentem sanam habere, negare nemo potest, nisi qui tam experientiam quam Rationem negare velit. At, instas, si homines ex naturæ necessitate peccant, sunt ergo excusabiles; nec quod inde concludere velis, explicas; an scilicet quod Deus in eos irasci nequeat, an vero quod beatitudine, hoc est Dei cognitione et amore, digni sint. Sed, si primum putas, omnino concedo, Deum non irasci, sed omnia ex ipsius sententia fieri; at nego, quod propterea omnes beati esse debeant: possunt quippe homines excusabiles esse, et nihilominus beatitudine carere, et multis modis cruciari. Est enim equus excusabilis, quod equus et non homo sit; at nihilominus equus et non homo esse debet. Qui ex morsu canis furit, excusandus quidem est, et tamen jure suffocatur. Et qui denique cupiditates suas regere, et metu legum easdem coercere nequit, quamvis etiam ob infirmitatem excusandus sit, non potest tamen animi acquiescentiâ, Deique cognitione et amore frui, sed necessario perit. Neque hic necesse esse puto monere, quod Scriptura, quando ⁶⁾ ait, Deum in peccatores irasci, eumque judicem esse, qui de hominum actionibus cognoscit, statuit, et judicat ⁷⁾, more humano et secundum receptas vulgi opiniones loquatur, quia ipsius intentum non est Philosophiam docere, nec homines doctos, sed obtemperantes reddere ⁸⁾.

Quo præterea ⁹⁾ pacto videar, ex eo, quod miracula et ignorantiam pro æquipollentibus sumpserim, potentiam Dei et hominum scientiam iisdem finibus concludere, non video.

Cæterum Christi passionem, mortem, et sepulturam tecum literaliter accipio, ejus autem resurrectionem allegorice. Fateor

1) Gerh.: *quereretur.*

2) Gerh. Ed. Pr.: *quæri posset.*

3) G.: *ad naturam.*

4) G.: *cujusque.*

5) G.: *in pot. nostra.*

6) G.: *quod quando scriptura.*

7) G.: *judicat et statuit.*

8) G.: *facere.*

9) G.: *propterea.*

quidem, hanc etiam ab Euangelistis iis narrari circumstantiis, ut negare non possimus, ipsos Euangelistas credidisse, Christi corpus resurrexisse et ad cœlum adscendisse, ut ad Dei dextram sederet; et quod ab infidelibus etiam potuisset videri, si una in iis locis¹⁾ adfuissent, in quibus ipse Christus discipulis apparuit; in quo tamen, salva Euangelii doctrina, potuerunt decipi, ut aliis etiam Prophetis contigit, cujus rei exempla in præcedentibus dedi. At Paulus, cui etiam Christus postea²⁾ apparuit, gloriatur, quod Christum non secundum carnem sed secundum spiritum noverit.

[Addit G.: Pro Catalogo librorum nobilissimi Domini Boylii maximas ago gratias. Denique R. Societatis præsentia negotia data occasione ex te scire expecto.] Vale, Vir amplissime, et me omni studio atque affectu tuum esse crede.

[Hagæ Comitum, 7 Feb. 1676.]

EPISTOLA LXXIX.

Clarissimo Viro

DOM. BENEDICTO DE SPINOSA

HENR. OLDENBURG.

S. P.

Responsio ad præcedentem.

Ex autographo Amstelodamensi.

In novissimis tuis 7 Febr. ad me exaratis supersunt nonnulla, quæ stricturam mereri videntur. Ais, queri hominem non posse, quod Deus ipsi veram sui cognitionem, et sufficientes ad peccata vitanda vires, negaverit, cum naturæ cujusque rei nihil aliud competat, quam quod ex causa ejus necessario sequitur. At dico Ego, quandoquidem Deus creator hominum ipsos ad suam imaginem formaverit, quæ sapientiam et bonitatem et potentiam

1) G.: iis in locis.

2) G.: Christus postea etiam.

in conceptu suo videtur implicare, omnino sequi videtur, magis in potestate hominis esse, Mentem sanam quam corpus sanum habere, cum physica Corporis sanitas a principiis mechanicis, sanitas vero Mentis a *προαιρέσει* et consilio dependat. Subjungis, posse homines esse inexcusabiles, et tamen multis modis cruciari. Hoc durum primo aspectu videtur; quodque probationis loco subnectis, ex morsu canem furem excusandum quidem esse, sed tamen jure trucidari, rem conficere non videtur; cum ejusmodi canis occisio sævitiam argueret, nisi necessaria ad id foret, ut alii canes aliave animalia, et ipsi homines, a furibundo ejusmodi morsu essent præservandi. At si Deus Mentem sanam inderet hominibus, uti potest, nulla foret vitiorum contagies pertimescenda. Et sane crudele admodum videtur, Deum æternis, vel saltem diris ad tempus cruciatibus devovere homines ob peccata, quæ nullatenus poterant ab iis evitari. Adhæc totius S. Scripturæ tenor id supponere et implicare videtur, posse homines abstinere a peccatis: abundat quippe abominationibus et promissis præmiorum et pœnarum denunciationibus, quæ omnia videntur contra peccandi necessitatem militare, et pœnarum evitandarum possibilitatem inferre: quo negato Mens humana non minus mechanice quam humanum corpus agere dicenda foret.

Porro, quod Miracula et Ignorantiam pro æquipollentibus sumere pergis, hoc fundamento niti videtur, quod creatura possit debeatque infinitam creatoris potentiam et sapientiam perspectam habere; quod utique secus se habere, mihi hactenus est persuasissimum.

Denique quod affirmas, Christi passionem, mortem, et sepulturam literaliter quidem accipienda esse, Resurrectionem vero ejus allegorice, nullo, quod mihi apparet, argumento a Te fulcitur. Æque literaliter tradi in Evangeliiis videtur Resurrectio Christi, ac reliqua. Et hoc Resurrectionis articulo tota Religio Christiana ejusque veritas nititur, eaque sublata Christi Jesu missio ac Doctrina cœlestis collabascit. Latere te non potest, quantopere laboraverit Christus a mortuis resuscitatus, ut discipulos suos de Resurrectionis proprie sic dictæ veritate convinceret. Omnia illa in allegorias vertere velle, idem est ac si quis omnem Evangelicæ Historiæ veritatem convellere satagat.

Pauca hæc rursus in medium adferre volui, pro mea philosophandi libertate, quam ut boni consulas, enixe rogo.

Dabam Londini d. 11 Febr. 1676.

Maxime de Regiæ Societatis studiis et exercitiis præsentibus tecum agam, si Deus vitam et valetudinem concesserit.

EPISTOLA LXXX (OLIM LXIX).

Acutissimo atque Doctissimo Philosopho

B. D. S.

EHRENFR. WALTH. DE TSCHIRNHAUS.

Vir Clarissime,

Primo difficulter admodum concipere queo, quî a priori corporum existentia demonstratur, quæ motus et figuras habent; cum in Extensione, absolute rem considerando, nil tale occurrat. Secundo erudiri abs te vellem, quomodo intelligendum sit, cujus meministi Epistolâ de Infinito ¹⁾ his verbis, *Nec tamen concludunt talia omnem numerum superare ex partium multitudine*. Nam revera omnes Mathematici mihi videntur circa talia infinita semper demonstrare, quod partium numerus sit tam magnus, ut omnem assignabilem numerum superent, et in exemplo, de duobus circulis ibidem allato, non hoc ipsum declarare videris, quod tamen susceperas. Ibi enim tantum ostendis, quod non hoc ipsum concludunt ex nimia spatii interpositi magnitudine, et *quod ejus maximum et minimum non habeamus*; sed non demonstras prout volebas, quod id non concludant ex partium multitudine, etc.

2 Maji, 1676.

1) Epist. XII. Vide supra pag. 38.

EPISTOLA LXXXI (OLIM LXX).

Nobilissimo atque Doctissimo Viro

EHRENFR. WALTH. DE TSCHIRNHAUS

B. D. S.

*Responsio ad præcedentem.**Nobilissime Vir,*

Quod in Epistola de Infinito dixi, quod partium infinitatem ex earum multitudine non concludant, hinc patet, quod, si ea ex earum multitudine concluderetur, non possemus majorem partium multitudinem concipere, sed earum multitudo quavis data deberet esse major, quod falsum est: nam in toto spatio inter duos circulos, diversa centra habentes, duplo majorem partium multitudinem concipimus quam in ejusdem dimidio, et tamen partium numerus, tam dimidii quam totius spatii, omni assignabili numero major est. Porro ex Extensione, ut eam Cartesius concipit, molem scilicet quiescentem, corporum existentiam demonstrare non tantum difficile, ut ais, sed omnino impossibile est. Materia enim quiescens, quantum in se est, in sua quiete perseverabit, nec ad motum concitabitur, nisi a causa potentiori externa; et hac de causa non dubitavi olim affirmare, rerum naturalium principia Cartesiana inutilia esse, ne dicam absurda.

Hagæ 5 Maji, 1676.

EPISTOLA LXXXII (OLIM LXXI).

Acutissimo Doctissimoque Philosopho

B. D. S.

EHRENFR. WALTH. DE TSCHIRNHAUS.

Doctissime Vir,

Velum, ut hac in re mihi gratificeris, indicando, qui ex conceptu Extensionis secundum tuas meditationes varietas rerum a priori possit ostendi, quandoquidem meministi opinionis Car-

tesii, in qua Cartesius statuit, se eam ex Extensione nullo alio modo deducere posse, quam supponendo, motu a Deo excitato hoc effectum fuisse in Extensione. Deducit ergo juxta meam opinionem corporum existentiam non ex quiescente materia, nisi forte suppositionem motoris Dei pro nihilo haberes; quandoquidem, qui illud ex essentia Dei a priori necessario sequi debeat, abs te non sit ostensum; id quod Cartesius ostensurus captum humanum superare credebat. Quare a te hanc rem requiro, sciens bene, te alias cogitationes habere, nisi alia sontica subsit forte causa, quare illud hactenus magnifestum facere nolueris; et si hoc, de quo non dubito, non opus fuisset, tale quid obscure indicares. Sed certo tibi persuasum habeas, quod, sive candide mihi aliquid indices, sive celes, meus tamen erga te affectus immutatus maneat.

Rationes tamen, cur illud specialiter desiderem, hæ sunt, quod in Mathematicis semper observari, quod nos ex quavis re in se considerata, hoc est, ex definitione cujusque rei, unicam saltem proprietatem deducere valeamus; quod si autem plures proprietates desideremus, necesse esse, ut rem definitam ad alia referamus; tunc siquidem ex conjunctione definitionum harum rerum novæ proprietates resultant. Ex. gr. si circuli peripheriam considerem solam, nihil aliud concludere potero, quam quod ubique sibi similis sive uniformis existat, qua quidem proprietate ab omnibus aliis curvis essentialiter differt, nec ulla alias unquam potero deducere. Verum si ad alia referam, nimirum ad radios ex centro deductos, ad duas lineas sese intersecantes, aut plures quoque, plures utique hinc proprietates deducere valebo. Quæ quidem aliquo modo videntur adversari Prop. 16. Ethices, quæ præcipua fere est I. lib. tui Tractatus; in qua tanquam notum assumitur, posse ex data cujuscunque rei definitione plures proprietates deduci; quod mihi videtur impossibile, si non ad alia referamus rem definitam, et quod porro effecit, ut non possim videre, qua ratione ex Attributo aliquo solo considerato, ex. gr. Extensione infinita, corporum varietas exsurgere possit; vel si existimas hoc quoque non posse concludi ex unico solo considerato, sed omnibus simul sumptis, vellem hoc edoceri abs te, et qua ratione hoc concipiendum foret. Vale, etc.

Parisiis, 23 Jun. 1676.

EPISTOLA LXXXIII (OLIM LXXII).

Nobilissimo atque Doctissimo Viro

EHRENFR. WALTH. DE TSCHIRNHAUS

B. D. S.

*Responsio ad præcedentem.**Nobilissime Vir,*

Quod petis, an ex solo Extensionis conceptu rerum varietas a priori possit demonstrari, credo me jam satis clare ostendisse, id impossibile esse; ideoque materiam a Cartesio male definiri per Extensionem, sed eam necessaria debere explicari per attributum, quod æternam et infinitam essentiam exprimat. Sed de his forsán aliquando, si vita suppetit, clarius tecum agam. Nam huc usque nihil de his ordine disponere mihi licuit.

Quod autem addis, nos ex definitione cujusque rei, in se considerata, unicam tantum proprietatem deducere valere, locum forsán habet in rebus simplicissimis, vel entibus Rationis (ad quæ figuras etiam refero), at non in realibus. Nam ex hoc solo, quod Deum definitio esse Ens ad cujus essentiam pertinet existentia, plures ejus proprietates concludo: nempe quod necessario existit, quod sit unicus, immutabilis, infinitus, etc.; et ad hunc modum plura alia exempla adferre possem, quæ impræsentiarum omitto. Denique rogo, ut inquiras an Tractatus D. Huet (nempe contra Tractatum Theologico-Policum), de quo antea scripsisti, lucem jam viderit, et an mihi exemplar transmittere poteris; deinde an jam noveris, quænam ea sint, quæ de Refractione noviter inventa sint. Hisce vale, Nobilissime Vir, et amare perge, etc.

Hagæ Com. 15. Julii 1676.

EPISTOLA

de morbo obituque

D. CARTESII.

Ex apographo J. G. Grævii manu facto, quod Lugduni Batavorum est.

Vir Amicissime, Amicorum optime,

Iterum de amico nostro D. Moucherone, sed tria solum verba. Omnino oportet, solum illum, sine uxore, sine familia Sereniss. Reginam meam visere, præsentemque cum amicis in rem suam consulere: est enim qui prolixè S. Reginæ studia sua et industriam in hoc negotio offerat. Sed tamen nihil obtinebit, licet forte etiam aliorum Heroum remis naviget, antequam S. Regina vel ipsum Moucheronem viderit, vel per litteras, quæ ipsi stet sententia menti, intellexerit; idque S. Reginæ nomine nunc notum ei facio.

Scis, ante plusculos menses Cartesium S. Reginam salutatum in Sueciam venisse. Is heri antelucana funesta peripneumonia confectus animam efflavit, tantoque, si Dis placet, Philosopho indigna catastrophe vitæ fabulam clausit. Primo morbi biduo profundo somno sopitus Rheumatismo se distineri putabat, nil interim vel cibi vel potus vel medicinæ sumens. Alterum biduum insomnis planeque irrequietus egit, victus remediique æque abstinens. Diverterat D. Cartesius ad Ex. Dom. Chanut legatum Gallicum, virum litteratum et gravem; rogabat is instabatque apud ægrotum, accersi me, valetudinisque suæ curam habere pateretur; verum ille iterum

iterumque obstinate negare, contraque, non adeo se *Medicinæ* rudem, ut aliena manu sibi sit opus, pertendere. Quare, cum periculum in mora esset, et S. Regina vel inviti rationem haberi vellet, jussu ejus *Cartesium* accedo, operamque, quanta in me est, quam humanissime offero. Admittor, quamvis etiamnum ægre; verum paucis sermonibus ultro citroque habitis, cum de morbi natura deque remedii genere idem non sentiremus, sine fructu discessi. *Venæsectionem* adeo, contra gentis suæ morem, metuebat, ut ad solam ejus mentionem exhorresceret et bis in hæc verba erumperet, Mrs. espargner [sic] le sang françois, tertiumque biduum πεπασμῶ dari peteret. Ego interim cogitabam, invitum qui servat idem facit occidenti ¹⁾, cumque instantis mortis non jam σμῆια, sed ἀναμφισβήτητα τεκμήρια se proderent, manum libenter a morituro abstinebam. Elapso deinde tertio biduo, falli se jam et febre teneri querebatur, eaque ex alloquio meo, paucorum licet verborum minimeque contentioso, oborta. Nim. non habui febrem, *Symmache*, nunc habeo ²⁾. Exsolvi mox brachium, sanguinemque ter eadem die detrahi sibi, satis pro attritis viribus copiose, jubet. Octava die singultus, sputa nigra, respiratio μετώρος, oculi vagi, omnia funesta. Ille vinum poscit quod infusum haberet *Tabacum*, vomitu hostem exturbaturus; et mos erat gerendus, nisi in furorem plane conjicere voluisses hominem obstinatum, ita tamen moderato consilio, ut vino aqua diluto levis sola immersione tabaci odor afflaretur, ne obesse magnopere posset remedium, alias in hoc affectu tantum non occidere natum. Ego interea post carecta latebam ³⁾, et ex urina δεινὸν βλέπων tanquam anus fatidica mortis auguria canebar. Nono omnia difficilia. Decimo summo mane Deo animam reddidit; ita spero voveoque, quamvis, si scripta ejus diligenter examines, *Theologus* quidam pro nuper *Atheismi* crimen illi objecerit. Illud imprimis mirandum in eo fuit, quod cum ipse D. Legatus ex eodem prorsus morbo decumberet, idem *Cartesius* me inconsulto ne minimum quidem ægro fieri passus esset, singulaque remedia præsens levamen afferre vidisset, adeo tamen ab omni medicina et medici consilio toto morbi decursu alienus fuerit, ut ne aspectum quidem meum nisi semel sustinuerit, dicereque, que s'il ne me voyoit point ⁴⁾, non erubuerit. Nunc mente fuisse motus, nec quicquam sani, nisi sub finem vitæ, de morbi sui more et modo protulisse dicitur; valde

1) Horat. A. P. 467. 2) Martial, Epigr. V. 9. 3) Virgil. Ecl. III. 20.

4) Lege: que s'il devoit mourir, il mourroit avec plus de contentement, s'il ne (me) voyoit point (Baillet, Vie de Monsieur Des-Cartes, II, 418).

caute, ut recuperatæ sanitatis laus soli ægro, commissi erroris fæditas morbo imputaretur. Ego tamen potius sanæ ipsum mentis deliria decepisse crediderim; deliravit enim sæpe in vita, adeo ut σοφὸς τὶ etiam minime hebetes in ejus commentis vix inveniant, Audit sane ille passim vir magnus, sed tamen ego homuncio nolim me sic laudari, et tam magnis ausis ejusmodi colophonem imponere. Verum non decet fortassis tenuitatem meam virgula censoria configere virum incomparabilem; nescio enim cui comparem, adeo ille in fatuo hoc philosophandi modo palmam meretur. Quare, ut de cunctis ille sapientiam hactenus professis male meruit, ita debitum illi decus posteritatem rependere facile patior. Verbum nec amplius addo; parum enim abest quin serio irascar tam protervis ingeniis.

Vale, amicorum præcipue, cunctosque, quibus Wullenii meminisse dulce est, plurimum a me salvere jube; sub quo catalogo quos complectar, quid opus est semper repetere? Quamvis forte perpauci sint, modo boni, modo fidi, nil ultra moror; qualem æstimare habereque te perpetim non desinet.

T. Devinctiss.

JOAN A WULLEN ¹⁾.

NB. Has literas Regina legendas tradi sibi voluit, antequam mitterem; scire enim volebat, quid super obitu Cartesii ad amicos meos scriberem; perlectis jussit serio caverem, ne in alias manus venirent, tum propter legatum, ne quid offensionis ex iis caperet, tum ne inimicis Cartesii per nos calumniandi ejus materia tradere-tur. Quare prælegendi quidem eas aliis protestatem tibi facio, ista conditione, ut neminem earum facias Dominum, quod enixe per amicitiam nostram et fidem tuam te obtestor.

1 Februar. 1650. S. V. Stockholm.

¹⁾ Joannes a Wullen Amstelodamensis viginti annos natus d. 30 m. Maji a. 1629 inter studiosos Academiæ Lugdunobatavæ nomen dederat. Christinam reginam anno 1654 Bruxellas secutus, paulo post in Sueciam reversus est, teste Is. Vossio in Burmanni Sylloge Epist. III. 677.

Hæc epistola data erat ad D. Pisonem ¹⁾.

1) Guilielmus Piso Leidensis, anno 1610 aut 1611 natus, patre ut videtur Hermanno medico, ipse artem exercuit apud Joh. Mauritium Nassoviæ comitem, quocum ab anno 1636 ad 1644 in Brasilia ejus provincia degit. Anno 1645 d. 4 m. Martii denuo in Album Academicum relatus, triennio post *de Medicina Brasiliensi libros IV* emisit, partem nempe Historiæ Naturalis Brasiliæ a Joa. de Laet editæ. Amstelodami inde ab anno 1655 Collegii MediciInspectorem egit; denique anno 1658 prodire *G. Pisonis de Indiæ utriusque Re Naturali et Medica libri XIV*.

In Cartesii Vita anonyma quam scripsisse constat Adrianum Baillet (Paris 1691, II. 417 in mag.) laudatur „Lettr. MS. de *Wenlles* à Guillaume Pison du 11. Févr. [novi styli] 1650“: quam nominis formam e Gallorum relationibus MSS. manasse in aprico est. In libro J. Millet c. t. *Descartes, son histoire depuis 1637, etc.* (Paris 1870) nescio quo auctore rectius *van Wulen* legitur. Attamen ipsam epistolam, cujus notitiam Bailletus Grævio nostro debuisse videtur (l.l. *Préface*, p. xxvj), post illum a viris doctis inspectam esse haud apparet.

BENEDICTI DE SPINOZA
OPERA

BENEDICTI DE SPINOZA
OPERA QUOTQUOT REPERTA SUNT

RECOGNOVERUNT

J. VAN VLOTEN ET J. P. N. LAND

EDITIO TERTIA

TOMUS QUARTUS

HAGAE COMITUM
APUD MARTINUM NIJHOFF
MCMXIV

L. S.

Postquam in priori volumine de universi operis ratione dictum est, hic jam paucis memorandum videtur, quæ illo edito vel repererimus vel censuerimus facienda.

Et primum quidem e Leibnitii schedis Hanoveræ asservatis forte fortuna emeruerunt literæ ad philosophum Germanum datæ a G. H. Schullero, e quibus non tantum apparet, hunc ipsum Medicinæ Doctorem adornandis Operibus Posthumis operam suam et studium navasse, sed etiam, quorum virorum nomina amici olim ex Epistolis expungenda judicaverint. Sic enim scripsit ille d. 19. (N. S. 29.) m. Martii a. 1678. :

„Ultimæ [epistolæ] a 61. usque ad penultimas [literas] a me
„et Tschirnhausio simul datæ et redditæ. S. de Vries mercator
„et mennonista jam ante annos aliquot obiit et legatum 100.
„Imperialium quotannis auctori legavit. I. v. M. est Joh. van
„der Meer, J. J. Jarigh Jelles, uterque mercator adhuc in vivis,
„I. O. Joh. Oosten, chirurgus Roterodamensis. Epistola 56.
„scripta est ad Pensionarium sive Syndicum Gorcomiensem
„Hugonem Buxen, mutatione Principis Auriaci ab officio A°. 72.
„depositum. Epistola 50. ad J. J. data.”

De civis hujus Gorcomiensis nomine et vita comiter nos rogatu nostro edocuit, qui illi civitati hodie ab actis est, vir honestissimus W. Slootweg. Nominibus autem editis Christiani Hugonii addere non dubitavimus, quippe quem cum Spinoza tam de rebus opticis quam philosophicis egisse constet ¹⁾, et alia in autographis Amstelodamensibus servata.

1) Cf. diarium c. t. *de Levensbode*, III. pp. 252 sqq. Attamen post evulgatam editionem nostram primam ab accuratissimis vitæ Hugonianæ exploratoribus compertum est, vix fieri posse quin heic Joh. Hudde consul Amstelodamensis illius loco reponendus sit.

Deinde, quum hæ Epistolæ non tam valeant ad Spinozæ familiares cognoscendos quam ad opiniones intelligendas, quas certis temporibus ipse enuntiaverit, earum ordinem ita mutare visum est, ut hoc imprimis manifestum fieret. In qua re dissentientem sane habemus doctissimum Anglum Jacobum Martineau, qui Epistolam in nostra editione XLIII post LXXV scriptam esse perhibet ¹⁾. At in Operum Posthumorum præfatione hæc legimus: „Epistolæ in ordinem sunt redactæ „juxta tempora in quibus exaratae sunt: ea tamen ratione ordinatae sunt ut omnes ejusdem Viri Epistolæ et ad eas responsiones se invicem sequantur.” Quum vero Ep. XLIII (olim XLIX) responsum contineat ad eam quæ proxime antecedit, mense Jan. a. 1671. scriptam, et utraque ab amicis ante epistolas Leibnitianas et Fabricianas posita sit ²⁾, fieri vix potest ut ad annum 1675. illa pertineat. Nec juvat provocare ad verba Epistolæ LXXV in XLIII repetita ³⁾, in quibus auctor addiderit particulam *quod* post conjunctionem *vel*, orationem scilicet correcturus; nam et in exemplo Ep. LXXV ad Oldenburgium misso exstat illa particula, atque ita videtur otiosa esse ut est in Tractatu Politico (tom. I. p. 294. vs. 37.), ubi legitur *sed quod*, præcedente in utroque loco vocula *si*.

Dolendum quidem est quod Spinoza in quibusdam et suis et aliorum Epistolis describendis diem et annum omisit, attamen de locis singulis epistolis assignandis vix erat quod dubitaremus.

Epistolam XV quanto accuratius descripserit Fredericus Pollock quam olim fecerat Victor Cousin in Fragmentorum Philosophicorum vol. III, post hujus editionem nuper in Ginsbergii voluminis IV appendice repetitam denuo apparet.

1) A Study of Spinoza. By James Martineau, LL. D., D. D., Principal of Manchester New College, London. 1882 et 1883. P. 98. utriusque editionis.

2) Ep. L., teste veteri Ed. Belg., nescio quo errore ad m. Majum a 1671. relata, ideoque et in Opp. Posth. perperam collocata est; etsi in his annus 1674. recte indicatur, quippe quo prodierit liber Mansveldianus a Spinoza inspectus.

3) Vide vol. III 161 et 228.

Illam vero de obitu Cartesii, de qua in nova nostra Havniensi (p. 359.) sermo est, opportune nobis præbuit J. J. Cornelissen literarum Latinarum professor, ex schedis quas forte perlustrabat Leidensibus erutam; eam in ultimas libri paginas recipere decrevimus.

Sermonis Batavi usum quem Spinoza habuerit, visum est ex autographis et veteris editionis locis singularibus illustrare. In hac enim, quoad ejus per elegantiae studium fieri poterat, auctoris verba servata sunt. ¹⁾

De reliquis quæ exstant philosophi scriptis brevissime tantum dicendum videtur.

Tractatuli de Deo, Homine, ejusque Salute, cujus versionem tantum vernaculam habemus, utrumque exemplum MS. hodie Bibliothecæ Regiæ Haganæ est. Horum neutrum ab ipso interprete profectum; unum ipso Spinozæ sæculo nitide exaratum ab indocto homine, qui orthographia utebatur modo prisca modo recentiori; alterum sæculo XVIII ex illo descriptum, et ex libidine etsi haud inscite emendatum a Joh. Monnikhoff chirurgo Amstelodamensi philosophiæ studioso. Attamen ad illud reverti omnia suadebant, nec quidquam omittere præter ineptas rerum repetitiones ab interprete in margine factas et eas vocabula scribendi rationes quarum usus jam florente Spinoza amissus erat. Continuimus autem nos a Latina versione, vel potius restitutione, lectoribus offerenda, ne forte documentorum veritati nostris interpretationibus officere videremur; cæterum prostant libelli editiones Germanicæ et Gallica, quas curaverunt viri doctissimi Sigwart, Schaarschmidt, Janet.

1) Interpretem Operum Posthumorum chartis Spinozæ MSS. potius quam prelo expressis usum esse, et per autographa Batava Amstelodamensia probatur, et etiam præter Epistolas, ubi non nisi Latina habebat, verisimile nobis videtur, non obstantibus iis quæ annotavit Sigwart de Eth. IV. prop. LXVI. (*Gött. Gel. Anz.* 1882. St. 42. p. 1343). Nam ubi et ille et libri Latini editores locum turbatum variis modis, etsi frustra, emendare conati sunt, manifestum est, in chartis aliquid obscure scripti vel macula obsoleti exstitisse.

Principia Cartesiana, Cogitationes Metaphysicæ, libellus de Iride, ex editionibus principibus repetita sunt. Hujus quum duo exemplaria innotuerint, Haganum unum, alterum in bibliotheca D. Bierens de Haan matheseos profesoris, in utroque tanquam appendicem invenimus programma quoddam, ut tunc loquebantur, ad Probalium calculum pertinens, quod et ipsum Spinozæ vindicandum duximus Compendium Grammatices Hebrææ etc. ¹⁾

1) In hac editione ommissa est.

HOC VOLUME CONTINENTUR.

KORTE VERHANDELING VAN GOD, DE MENSCH, EN DESZELFS WELSTAND	1
RENATI DES CARTES PRINCIPIORUM PHILOSOPHIÆ PARS I. ET II. MORE GEOMETRICO DEMONSTRATÆ	101
APPENDIX, CONTINENS COGITATA METAPHYSICA	185
STELKONSTIGE REECKENING VAN DEN REGENBOOG	233
REECKENING VAN KANSSEN.	246

KORTE VERHANDELING

VAN

GOD,

DE MENSCH,

EN DESZELFS

WELSTAND.

Voor deze in de Latijnse taal beschreven door *B. D. S.* ten dienste van zijne leerlinge die zig wilde begeben tot de oeffeninge der *Zeedekonst* en *waare Wijsbegeerte*,

En nu in de Neêrduytse spraak overgezet ten dienste van de Liefhebbers van *waarheid en deugd*: op dat die daarvan zo breed opgeven, en hun drek en vuyligheid aan de eenvoudige voor amberdegrys in de vuyst duwen, een maal de mond gestopt mogten worden, en ophouden te lasteren, dat zy nog niet verstaan; *God, hun zelven, en malkanders welstand helpen in agt nemen*, En die krank in 't verstand zijn door den geest der Zagtmoedigheid en Verdraagzaamheid geneezen, naa 't Voorbeeld van de Heer Christus, onzen besten Leermeester.

In cod. B (Johannis Monnikhoffii manu exarato) libelli titulus hic est :

ETHICA

OF

ZEDE-LEER,

VERVAT IN TWEE DEELEN,

WAAR IN GEHANDELD WORD

- I. Van Gods bestaan, en Eigenschappen.
- II. Van den Mensch, ten opzigte van den aart en oorspronk hunner Hartstogten, het gebruyk haarer Reeden daar om trent, en welk het middel is waar door zij tot hun Heyl en opperste vrijheid worden opgelijd.

Benevens een Anhangzel ; behelsende, een kort ontwerp over de natuur der Zelfstandighij ; als meede die van de menschelijke Ziel, en haar vereeneging met het Lichaam.

ZAMENGESTELD

door

BENEDICTUS DE SPINOZA.

EERSTE DEEL

VAN

GOD.

CAP I.

DAT GOD IS.

Belangende dan het eerste, namenlijk of ¹⁾, eeren God is? dat zeggen wy te kunnen bewezen worden:

Voor eerst (*a priori* of) van vooren aldus;

1. Alles wat wy klaar en onderscheiden verstaan aan de natuur ²⁾ van een zaak te behooren, dat kunnen wy ook met waarheid van die zaak bevestigen;

Maar dat de wezenheid aan de natuur Gods toebehoort, kunnen wy klaar en onderscheidentlijk verstaan;

Ergo.

Anderzints ook aldus:

2. De wezenheeden van de zaaken zijn van alle Ewigheid, en zullen in alle ewigheid onveranderlijk blijven;

De wezentlijkheid Gods is wezenheid;

Ergo.

(*A posteriori* of) van agteren aldus:

¹⁾ Cod. B.: *Belangende dit, dat.* Porro eas scriptiones, quibus sermonem tantum elegantiores reddere studuit Monnikhoffius, repetere supersedemus.

²⁾ Verstaat de bepaalde natuur, door dewelke de zake is dat ze is, en dat van haar in generlei wijze kan afgescheide worden, zonder ook met een die zaak te vernietigen: als dat tot het wezen van een Berg behoort dat hy een dal hebbe, of 't wezen van de Berg is dat hy een dal hebbe; hetwelk waarlijk eeuwig en onveranderlijk is, en altijd moet zijn in 't concept van een Berg, schoon hy nooit was of is.

Indien de mensch een Idea van God heeft, zo moet ¹⁾ God formelijk zijn ;

Maar de mensch heeft een Idea van God ;

Ergo.

Het eerste bewijzen wy aldus :

Als 'er een Idea van God is, zo moet de oorzaak deszelfs formelijk zijn, en in zig vervatten alles wat de Idea voorwerpelijk heeft ;

Maar daar is een Idea van God :

Ergo.

Om het eerste dezès bewijsredens te tonen, zo stellen wy deze volgende grondregulen, te weten :

1. dat de kennelijke dingen oneindelijk zijn ;
2. dat een eyndig verstand het oneyndige niet kan begrijpen ;
3. dat een eyndig verstand door zigzelfs, ten zij het van iet van buyten bepaald wordt, niet en kan verstaan ; omdat, gelijk het geen magt heeft alles gelijkelyk te verstaan, alzo weinig heeft het ook magt om te kunnen *exempli gratia*, dit eer als dat, of dat eer als dit, beginnen of aanvangen te verstaan. Het eerste dan, nog ook het tweede niet konnende, zo en kan het niets.

De eerste (of *major*) wordt aldus bewezen :

Indien de verziëring van de mensch alleen oorzaak was van zijn Idea, zo zoude het onmogelijk zijn, dat hy iet zoude konnen begrijpen, maar hy kan iet begrijpen ; *Ergo.*

Het eerste wordt bewezen door de eerste grondregel : namelijk *dat de kennelijke dingen oneyndelijk zijn*. En volgens de tweede grondregel en kan hy niet alles verstaan, dewijl het menschelyk verstand bepaald is, en door geen uytterlijke dingen bepaald wordende, om dit eerder als dat, en dat eerder als

1) Uyt de beschrijvinge hierna Cap. 2 van dat God oneyndige eygenschapen heeft, konnen wy zijne wezentheyd aldus bewijzen : Al dat wy klaar en onderscheide zien tot de natuur van een zaak te behooren, dat konnen wy ook met waarheid van die zaak bevestigen ; maar aan de natuur van een wezen dat oneindige eigenschappen heeft, behoort een eigenschap, dewelke is Zijn ; *Ergo.* Hierop nu te zeggen, dat dit [*B. dat is*] wel bevestigt van de Idea, maar niet van de zaak zelfs, is vals : want de Idea en bestaat niet materialiter van de eigenschap die tot dit wezen behoort, alzo dat [*B. om. dat*] het geen 't welk bevestigt wordt, en is noch van de zaak noch van datgeen 't welk van de zaak bevestigt word ; alzo dat tusschen de Idea en het Ideatum een groot onderscheid is : en daarom dat het [*B. om. het*] geene dat men bevestigt van de zaak, dat en bevestigt men niet van de Idea, et vice versa.

dit te verstaan, zo zoude het onmogelijk zijn, dat het, volgens de derde regel, iets zoude kunnen verstaan. ¹⁾ ²⁾.

1. B hanc paragraphum ita habet: *Wijders, wijs volgens de eerste grondregel, de kennelijke dingen oneindelijk zijn, en volgens de tweede grondregel het eindige verstand niet alles kan begrijpen, en hetzelfde volgens de derde grondregel geen macht heeft om dit eerder als dat, en dat eerder als dit te verstaan, zoo zou, indien het door geen ytterlijke dingen daar toe wierd bepaald, 't onmogelijk zijn dat het iets zoude kunnen verstaan. Porro perperam in orationis contextum recepit annotationis partem priorem, quam A ita in marginem relegaverat, ut altera pars ad ipsius verba andere Ideas veluti nota quædam secundaria adjecta esse videretur.*

2) Voorders te zeggen, dat deze Idea een verzieringe is, dat is ook vals: want het is onmogelijk die te hebben zoo z'er niet en is; en dit word hier nu getoont pag. 6, daar wy dit nog by doen.

Het is wel waar, dat wy van een Idea die ons eenmaal eerst van de zaake zelfs is hergekomen, en zo in abstracto algemeen van ons gemaakt zijnde, dat daarna van die zelve in ons verstand veel bezondere worden verziert, die wij dan ook veel andere, en van andere zaaken afgetrokkene eyenschappen kunnen toedigten. Maar dit is onmogelijk te kunnen doen, zonder alvorens de zaake zelfs, van dewelke zy aftrekzels zijn, gekend te hebben. Doch eens gesteld, dat deze Idea een verzierzel is, zoo moeten dan alle *andere Ideas*, die wy hebben, niet min verzierzels zijn. Dit zo zijnde, *van waar* dan komt ons in dezelve zo groot een onderscheid? Want wy zien *eenige* die het onmogelijk is dat ze zijn; e. g. alle monsterdieren die men van twee naturen zoud t'zamen zetten, als een dier dat een vogel en een paard zoude zijn, en diergelijke, die onmogelijk in de Natuur, die wy bevinden anders te zijn gesteld, plaats kunnen hebben; *andere Ideas*, wel mogelijk maar niet noodzakelijk dat ze zijn; van dewelke nochtans of ze zijn of niet zijn, haar wezen altijd noodzaakelijk is; als de Idea van een driehoek, en die van de liefde in de ziel zonder 't lichaam, enz.; alzo dat, alshoorn ik eerst dacht, dat ik die verzierd hadde, daarna nochtans gedwongen worde te zeggen dat zy niet te min [*B. add. in*] hetzelfde zijn, en zouden zijn, schoorn ik of geen mensch ooyt om haar gedagt hadde. En hierom dan en zijn zy van my niet verzierd, en moeten ook buyten my een subjectum hebben hetwelk ik niet en ben, zonder welk subjectum zy niet en kunnen zijn. Boven deze isser noch *een derde idea*, en die is maar een eenige; en deze brengt met zig een noodzakelijk zijn, en niet als de voorgaande alleen dat ze kan zijn: want die haar wezen was wel noodzakelijk, maar niet haar wezenheid; maar van deze is de wezenheid ende het wezen beyde noodzakelijk, en is zonder de zelve niet. Alzo zie ik dan nu, dat van my geen waarheid, wezen, of wezenheid van eenige zake afhangt: want, als in de tweede soorte van Ideën getoont is, zonder my zijn zy 't geene dat ze zijn: of na 't wezen alleen, of na 't wezen en de wezenheid beyde. En zo ook dan, ja veel meer bevinde ik dit waar te zijn in deze derde eenige Idea, en dat niet alleen, dat het van my niet af en hangt, maar in tegendeel, dat hy *alleen* [*hanc vocem om. B.*] moet zyn het subjectum van 't geen ik van hem bevestig. Alzo dat indien hy niet was, ik al heel van hem niets en zoude kunnen bevestigen; gelijk nogtans van de andere dingen, schoorn zy niet wezentlijk zijn, gedaan word; ja ook, dat hy moet zijn het subjectum van alle andere dingen.

Behalven dan dat uyt het tot noch toe gezeide klaar blijkt, dat de Idea van oneyndige eigenschappen aan het volmaakte wezen geen verzierzel is, zo zullen wy dit volgende noch daar by doen:

Na voorgaande overweginge van de Natuur, zo en hebben wy in dezelve tot nog toe niet meer kunnen vinden, als alleen twee eyenschappen die aan dit al volmaakte wezen toebehoren. En deze en geven ons geen vergenoeginge door dewelke wy ons zelve kunnen voldoen: want dat [*intellige: wel verre dat*] deze het al zoude zijn, van de welke dit volmaakte wezen zoude bestaan, ja maar integendeel bevinden wy in ons *zulks iets* hetwelk ons opentlijk aanzeid van niet alleen nog meer, maar ook van nog oneyndige volmaakte eigenschappen, die dit volmaakte wezen eigen zijn, eer 't volmaakt gezeid kan worden. En van waar is deze Idea van volmaaktheid? Dit zulks *iets* dan en kan niet voortkomen van deze twee: want twee en geeft maar twee, en geen oneyndige, ergo dan

Uyt alle hetwelk dan het tweede bewezen word, namelijk *dat de oorzaak van de Idea des mensche niet is zijne verzieringe maar eenige uytwendige oorzaak, die hem dringt het eene eerder als het andere te verstaan*, zijnde niet anders, als dat die dingen formelijk zijn, en hem nader als andere, welkers voorwerpelijke wezentheid in zijn verstand is. Zo nu de mensch de Idea van God heeft, zo is het klaar dat God formelijk moet zijn, dog niet uytstekentlijk, aangezien boven of buyten hem niet wezentliker of voortreffelijker is. Dat nu de mensch de Idea van God heeft, zulks is klaar, dewijl hy zijne eygenschappen ¹) verstaat, welke eygenschappen van hem niet konnen voortgebracht worden, omdat hy onvolmaakt is. Maar dat hij nu deze eigenschappen verstaat, is hier uyt blijkkelijk, dat hy namelijk weet, dat het oneyndige van geen verscheide bepaalde deelen kan tezamengezet worden; datter geen twee oneyndelijke en konnen zijn, maar *Een Eenig*; dat het volmaakt en onveranderlijk is, als wel wetende dat geene zaake door zig zelfs haar eygen vernietinge zoekt; en meede, dat het tot of in iet beter niet en kan veranderen ²), aangezien het volmaakt is, 't welk het als dan niet en zoude zijn; of ook dat het zulks niet en kan onderworpen zijn, door iet dat van buyten komt, nadien het almagtig is, enz.

Uyt dit alles dan volgt klaarlijk, dat men en (*a priori*) van vooren en (*a posteriori*) van agteren bewijzen kan dat God is. Ja nog beter *a priori*. Want de dingen, die men als zoodanig bewijst, moet men door haar uytterlijke oorzake betonen, het welke in haar is een openbaare onvolmaaktheid, als dewelke hun zelve door hun zelve niet en konnen te kennen geven, maar alleen door uytterlijke oorzaaken. Dog God, de eerste oorzaak aller dingen, en ook de oorzaak zijns zelfs, die geeft

van waar? Van my altijd niet, of ik most ook dat ik niet hadde konnen geven. Van waar dan anders als van de oneyndige eigenschappen zelve, die ons zeggen dat z'er zijn, zonder nogtans ons tot nog toe te zeggen wat zy zijn: want van twee en weten wy maar wat zy zijn.

1) *Zijne eigenschappen*: beter is 't, dewijl hy 't geen aan God eigen is verstaat; want die dingen zijn geen eigenschappen Gods. God is wel zonder deze geen God, maar niet door deze, dewijl ze niet zelfstandigs te kennen geven, maar zijn alleen als adjectiva, die substantiva vereischen om verklaart te worden.

2) De oorzaak van deze veranderinge zoude moeten zijn van buyten of in haar. Niet van buyten, want geen zelfstandigheid die als deze door zig zelfs is, hangt van iets buyten hem af: ergo geen *verandering daarvan onderworpen*. Ook niet in haar; want geen zaak, veel min deze, wil zijn zelfs verderf; alle verderf is van buyten aankomende.

hem zelve te kenne door hem zelve. Weshalven van niet veel belang is het zegge van *Thomas Aquina*, namentlijk dat God *a priori* niet en zoude konnen beweezen worden, omdat hy kwansuys geen oorzaak heeft.

CAP. II.

WAT GOD IS.

Nadat wij nu als boven bewezen hebben, dat God is, zo zal het nu tijd zijn te tonen wat hy is. Namelijk hy is, zeggen wy, *een wezen* van dewelke alles ofte oneyndelijke eygenschappen gezeyd worden ¹⁾, van welke eygenschappen een yder deszelfs in zijn geslagte oneyndelijk volmaakt is. Om dan onze meeninge in dezen klaar uyt te drukken, zullen wy deze vier navolgende dingen vooraf zeggen :

1. Datter geene bepaalde zelfstandigheid en is ², maar dat alle zelfstandigheid in zijn geslagte oneyndelijk volmaakt moet

1) De reden is, omdat de *Niet* geen eigenschappen konnende hebben, de *Al* dan alle eigenschappen moet hebben; en zo dan de *Niet* geen eigenschappen hebbende, omdat hy niet is, zoo heeft de *Iet* eigenschappen omdat hy *Iet* is. Ergo dan hoe hy meer Iet is hoe hy meer eigenschappen moet hebben, en dienvolgende dan God de volmaakste, de oneyndige, de alle Iet zijnde, zo moet hy ook oneindige volmaakte, en alle eigenschappen hebben.

2) Konnende dan bewijzen, datter geen *Bepaalde zelfstandigheid* kan zijn, zo moet dan alle *zelfstandigheid* onbepaald aan 't goddelijk wezen behooren. Dit doen wy aldus; 1. Of ze moet *haar zelfs* bepaald hebben, of haar moet *een ander* bepaald hebben. Niet zy haar zelve, want, onbepaald geweest zijnde, zoude zy haar geheel wezen moeten verandert hebben. Van een ander isse ook niet bepaalt: want die moet zijn bepaald of onbepaald; niet het eerste, ergo het leste; ergo 't is God. Deze dan zoude moeten bepaald hebben of omdat het hem aan de magt, of aan de wil ontbrak: maar 't eerste is tegen de almachtigheid, het tweede tegen de goetheid. 2. Datter geen *bepaalde zelfstandigheid kan zijn* is hier uyt klaar, omdat ze alsdan noodzaakelijk iet zoude moeten hebben, dat ze van de Niet heeft, 't welk onmogelijk is. Want van waar heeft ze dat daar in ze verschilt van God? Niet van God altijd, want die en heeft niet onvolmaakts of bepaalts, enz. ergo dan van waar als van de Niet? Ergo: geen zelfstandigheid als onbepaald. Waar uyt volgt, *datter geen twee gelijke onbepaalde zelfstandigheden konnen zijn*; want deze stellende, isser noodzakelijk bepaling. En uyt deze volgt weder, *dat de eene zelfstandigheid d'ander niet kan voortbrengen*; aldus: De oorzaak die deze zelfstandigheid zou voortbrengen, moet hebben dezelfde eigenschap van deze voortgebrachte, en ook of even zo veel volmaaktheid [*B has septem voces omittit*], of meerder, of minder. Niet het 1., want dan waren twee gelijke Niet het 2., want dan wasser een bepaalde. Niet het 3., want van de niet komt geen iet. -- Ten anderen: als van de onbepaalde een bepaalde kwam, zo wierd de onbepaalde [*B: de oorzaak*] ook bepaald, enz. Ergo de eene zelfstandigheid kan d' ander niet voortbrengen. En uyt dit volgt dan alweër, *dat alle zelfstandigheid formelijk moet zijn*, want niet zijnde daar is geen mogelijkheid te konnen komen.

zijn, te wete, dat in het oneyndelijke verstand Gods geen zelfstandigheid volmaakter kan zijn als die alreeds in de Natuur is.

2. Dat er ook geen twee gelijke zelfstandigheden zijn.

3. Dat d'eene zelfstandigheid d'ander niet kan voortbrengen.

4. Datter in het oneyndelijke verstand Gods geen zelfstandigheid is, als die formelijk in de Natuur is.

Wat dan aangaat het 1., namelijk dat 'er geen bepaalde zelfstandigheid en is, enz., zo iemand het tegendeel des zelfs zoude willen staande houden, die vraagen wy aldus, te weete: of deze zelfstandigheid dan bepaald is door zig zelfs, namentlijk, dat ze zig zelfs zo bepaald, en niet onbepaald heeft willen maaken; dan of zy zodanig is door haar oorzaak, welke oorzaak haar of niet meer heeft kunnen of niet meer heeft willen geven? Niet het eerste is waar, omdat het niet mogelijk is, dat een zelfstandigheid zig zelfs zoude hebbewillen bepalen, en dat zo een zelfstandigheid die door zig zelfs geweest is. *Ergo* dan, zeg ik, isse door haar oorzaak bepaald, de welke noodzaakelijk God is. Voorder, indien zij dan door haar oorzaak bepaald is, zo moet dat zijn òf omdat die oorzaak niet meer heeft kunnen geven òf omdat die niet meer heeft willen geeven. Dat hy niet meer zoud hebben kunnen, zoude strijden tegen zijn almachtigheyd ¹⁾; dat hy niet meer zoude hebben willen, aangezien hy wel konde, smaakt na wangunst, dewelke in God, die alle goet en volheid is, geen zins en is.

Het tweede belangende, *datter geen twee gelijke zelfstandigheden zijn*, bewijzen wy, omdat ieder zelfstandigheid in zijn geslagte volmaakt is; want zoo er twee gelijke waren, zo most noodzaakelijk de een de andere bepalen en dienvolgende niet oneyndelijk zijn, gelijk al voor dezen bewezen hebben.

Nopende dan het derde, te wete, *dat de eene zelfstandigheid*

1) Hierop te zeggen, *dat de natuur van de zaak zulk vereischte, en derhalven niet anders konde zijn*, is niet [B.: niets] gezeit: want de natuur van de zaak kan niets vereischen als ze niet en is. Zegt gy dat men nogtans kan zien wat tot de natuur van een zaak behoort die niet en is: dat is waar *quo ad existentiam*, maar geen zins *quo ad essentiam*. En hierin is 't onderscheid tusschen *scheppen* en *genereren*. Scheppen dan is een zaake daarstellen *quo ad essentiam et existentiam simul*; maar genereren is, dat een zaake voortkomt *quo ad existentiam solam*. En daarom isser nu in de Natuur geen scheppen maar alleen genereren. Zo dat dan als God schept, zo schept hy de natuur van de zaak met de zaak gelijk. En zo zoude hy dan wangunstig zijn, zo hy (wel konnende maar niet willende) de zaak zoodanig had geschapen, dat zy met haar oorzaak *in essentia et existentia* niet zoude overeen komen. Doch 't geen wy hier scheppen noemen, en kan eigenlijk niet gezeid worden ooyt geschied te zijn, en is maar om aan te wijzen, wat wy, tusschen *scheppen* en *genereren* onderscheid stellende, daar van kunnen zeggen.

d'ander niet en kan voortbrengen: zo weederom iemand het tegendeel mogt staande houden, dat [*B*: die] vragen wy, of de oorzaak die deze zelfstandigheid zoude moeten voortbrengen, dezelfde eygenschapen van het voortgebragte heeft, of niet en heeft? Niet het laatste is, want van de Niet kan geen Iet voortkomen; Ergo dan het eerste. En dan vragen wy voorder, of in die eygenschap, die oorzaak zoude zijn van dit voortgebragte, even zo veel volmaaktheyd is, of datter minder of datter meerder in is, als in dit voortgebrachte? Minder kander niet in zijn, zeggen wy, om reeden vooren. Meerder ook niet, zeggen wy, omdat als dan deze tweede bepaald zoude zijn, hetwelk strijd tegen 't geen nu al van ons bewezen is. Ergo dan even zo veel, ergo dan gelijk, en twee gelijke zelfstandigheden, klaarlijk strijdende met ons voorige bewijs. Verder, 't geene geschapen is, en is geen zins voortgekoomen van de Niet, maar moet noodzaakelijk van hem, die wezentlijk is, geschapen zijn. Maar dat van hem iets zoude voortgekomen zijn, 't welke iets hy niet als dan en zoude minder hebben nadat het van hem is voortgekomen, dat en kunnen wij met ons verstand niet begripen. Eyndelijk, zo wy de oorzaak van die zelfstandigheid, die het beginzel is van de dingen dewelke uyt haar eygenschap voortkomen, willen zoeken, zo staat ons dan al wederom te zoeken de oorzaak van die oorzaak, en dan weder de oorzaak van die oorzaak, *et sic in infinitum*; zodat, indien wy noodzaaklijk ergens moeten stuyten en rusten, gelijk wy moeten, zo is 't noodzaakelijk te rusten op deze allene zelfstandigheid.

Ten vierden, *dat er geen zelfstandigheid of eygenschapen in het oneyndelijk verstand Gods zijn, als die formelijk in de Natuur zijn*, dat kan en word van ons bewezen. 1. uyt de oneyndelijke magt Gods, omdat in hem geen oorzaak en kan zijn door welke hy zoude hebben kunnen beweegt worden, het eene eerder of meerder als 't ander te scheppen; 2. uyt de eenvoudigheyd van zijne wille; 3. omdat hy 't geen goet is, niet kan nalaten te doen, gelijk wy hierna zullen bewijzen; 4. om dat [*B. add. het*] geene nu niet is het onmogelijk zoude zijn dat het zoude kunnen komen, dewijl de eene zelfstandigheid de ander niet en kan voortbrengen. En dat meeris, zoo doende zouden er oneyndelijke zelfstandigheden meer niet zijn als er zijn, het welke ongerijmt is ¹⁾.

1) Hæc sententia in B non legitur.

Uyt alle deze dan volgt: dat van de Natuur alles in allen gezeyst word, en dat alzo de Natuur bestaat van oneyndelijke eygeschappen, van dewelke een ieder deszelfs in zijn geslagt volmaakt is. Hetwelk ten eenemaal overeenkomt met de beschrijvinge, die men van God geeft.

Tegen 't geene dat wy nu gezeyst hebben, namentlijk dat geen ding in het oneyndelijk verstand Gods is, als 't geen formelijk in de Natuur is, willen eenige op deze wijzen argumenteren: Indien God alles geschapen heeft, zo en kan hy niet meer scheppen; maar dat hy niet meer zoude kunnen scheppen strijd tegen zijn almogentheyd; *Ergo*.

Het eerste belangende, wy staan toe dat God niet meer kan scheppen. En wat het tweede aangaat zeggen wy, dat wy kennen, indien God niet alles zoude kunnen scheppen wat scheppelijk is, zulks zoude strijden tegen zijn almogentheid, maar geen zins indien hij niet zoude kunnen scheppen 't geene in zig zelven strijdig is; gelijk het is te zeggen dat hij alles geschapen heeft, en evenwel nog meer zoude kunnen scheppen. En zeker, het is een veel grooter volmaaktheid in God, dat hy alles wat in zijn oneyndelijk verstand was geschapen heeft, als dat hy het niet en zoude geschapen hebben, noch nooyt, zo zy spreken, zoude hebben kunnen scheppen. En waarom dog hier van zo veelgezeyst? En argumenteren zij zelve niet aldus ¹⁾, off en moeten zij niet aldus argumenteren: Indien God alwetende is, zo en kan hy dan niet meer weten; maar, dat God niet meer weten kan, strijd tegen zijn volmaaktheid; *Ergo*—? Dog indien God alles in zijn verstand heeft en door zijn oneyndelijke volmaaktheyd niet meer kan weten; wel waarom dan en kunnen wij niet zeggen, dat hij ook alles wat hy in zijn verstand hadde, heeft voortgebracht, en gemaakt, dat het formelijk in de Natuur is of zoude zijn?

Dewijl wy dan nu weten dat alles gelijkelyk in het oneyndelijk verstand Gods is, en dat 'er geen oorzaak is, waarom dat hy dit eerder en meerder als dat zoude geschapen hebben, en alles konde in een ogenblik voortgebracht hebben, zo laat ons dan eens zien of wy niet tegen haar even de zelve wapenen kunnen gebruyken, die zij tegen ons aanneemen; aldus namelijk:

1) Dat is: wanneer wy haar uyt deze bekentenisse van *dat God alwetende is*, doen argumenteren, dan en kunnen zy niet als aldus argumenteren.

Indien God nooyt zo veel kan scheppen of hy zoude nog kunnen meerder scheppen, zo kan hy nooyt scheppen 't geen hy kan scheppen; maar dat hy niet kan scheppen 't geen hy kan scheppen, is strijdig in zig zelve; *Ergo*.

De reeden dan, om dewelke wy gezeyd hebben, dat alle deze eygenschappen, die in de Natuur zijn, maar een eenig wezen is en geen zins verscheyde (want wy die, de eene zonder de ander, en d'ander zonder de ander [*B. om hæc sex vocabula*], klaar en onderscheyden kunnen verstaan), die zijn deze:

1. omdat wy nu al vooren gevonden hebben, dat 'er een oneyndelijk en volmaakt wezen moet zijn, door hetwelke niet anders kan verstaan worden als zodaanig een wezen, van 't welke alles in allen moet gezeyt worden. Want hoe? aan een wezen, 't welke eenige wezentheyd heeft, moeten eygenschappen gezet worden, en zo veel wezentheyd als men het meer toeschrijft, zo veel eygenschappen moet men het ook meer toeschrijven, en gevolglik, zo het wezen oneyndelijk is, zo moeten ook zyne eigenschappen oneyndelijk zijn, en even dit is het dat wy een volmaakt [*B. een oneindig*] wezen noemen.

2. om de eenigheid, die wy alom in de Natuur zien. In dewelke ¹⁾ zo verscheyde wezens waaren, zo en konde de eene met de ander onmogelijk niet vereenigen.

Ten 3. omdat, gelijk wij nu al gezien hebben, dat de eene zelfstandigheyd de ander niet kan voortbrengen, noch ook dat zo een zelfstandigheyd niet en is, het onmogelijk is dat ze zouden beginnen te zijn. En evenwel nogtans zien wy, dat in geen zelfstandigheyd (die wy niet te min weten dat in de Natuur is), afzonderlyk begrepen zijnde, eenige noodzakelijkheid is, om wezentlijk te zijn, aangezien geen wezentlijkheyd aan hare bezondere wezentheyd toebehoort ²⁾. Zo moet noodzakelijk vol-

1) Dat is, zo [*B. add. 'r*] verscheyde zelfstandigheden waren die niet tot een enig wezen betrokken wierden, zo dan was de vereeniging onmogelijk, omdat wy klaarlijk zien dat zy al heel geen gemeenschap te zamen hebben als denking en uitgebreidheid, daarvan wy nogtans bestaan.

2) Dat is, indien geen zelfstandigheid kan zijn als wezentlijk, en evenwel nogtans geen wezentlijkheid volgt uyt haar wezen, wanneer ze afgescheide begrepen word, zo volgt dat ze niet iets bezonders, maar iets, dat is een eigenschap, moet zijn van een ander: namentlijk het een, alleenig en [*B. of*] alwezen. Of aldus: Alle zelfstandigheid is wezentlijk, en geen wezentlijkheid van eenige zelfstandigheid, op zig zelfs begrepen, en volgt uyt zijn wezen; *Ergo* dan, geen wezentlijke zelfstandigheid kan op zich zelve worden begrepen, maar moet tot iets anders behooren. Dat is, met ons verstand de zelfstandige denking en uytgebreidheid verstaande, zoo verstaan wy die niet als in haar wezen en niet in haar wezentheid, dat is

gen, dat de Natuur, dewelke van geen oorzaaken komt, en die wy nogtans wel weten dat is, noodzakelijk een volmaakt wezen moet zijn, aan dewelke wezentlijkheid toebehoort.

Uyt dit alles dan, dat wy nu dus verre gezeyd hebben, blijkt, dat wy de uytgebreydheyd een eygenschap van God stellen te zijn; dewelke in een volmaakt wezen geen zins en scheynt te kunnen vallen: want nademaal de uytgebreydheyd deelbaar is, zo zoude het volmaakte wezen van deelen bestaan, 't welk aan God alheel niet kan toegepast worden, dewyl hy een eenvoudig wezen is. Daar en boven, als de uytgebreydheyd word gedeelt, zo isse lijdende, dat ook geen zins in God, (die onlijdelijk is, en van geen ander kan lijden, nadien hy van alles de eerste werkende oorzaak is) plaats kan hebben.

Waarop wy antwoorden: 1. dat deel en geheel geen waare of daadelijke wezens zijn, maar alle wezens van reeden, en dienvolgende en zijn in de Natuur ¹⁾ nog geheel nog deelen. Ten 2. een zaake, te zaamen gezet van verscheide deelen, moet zodanig zijn, dat de delen deszelfs, in het bezonder genomen, de een zonder de ander kan bevat en verstaan worden. Als by exempel in een uurwerk, dat van veele verscheide raderen en touwen en anders is te zaamen gezet; daar in kan, zeg ik, een ieder rad, touw, etc. bezonder bevat en verstaan worden, zonder dat het geheel zo als 't samengezet is daar toe van nooden is. Desgelijks meede in het water, hetwelke van regte lankwerpige deeltjes be-

dat haar wezenheid noodzakelijk aan haar wezen toebehoort: dog omdat wy bewijzen dat ze een eygenschap van God is, daar uyt bewijzen wy *a priori* dat ze is, en *a posteriori* (ten aanzien van de uytgebreidheid alleen) uyt de wijzen die noodzaakelijk dit tot haar *subjectum* moeten hebben.

1) In de Natuur, dat is in de zelfstandige uitgebreidheid; want, die gedeeld wordende, zo word haar natuur en wezen t'eenmaal vernietigt, als die alleen bestaat in oneyndige uytgebreidheid of geheel te zyn, dat het zelfde is.

Maar, zult gy zeggen, isser geen deel in de uytgebreydheid voor alle wijze? Geenzins, zeg ik. Maar, zegt gij, alsser beweging in de stof is, die moet in een deel van de stof zijn, want niet in 't geheel, dewijl die oneyndig is; want waarheen zou die bewogen worden? buyten haar is niet. Ergo dan in een deel. Antw.: Daar is geen beweging alleen, maar beweging en stilte zamen; en deze is in het geheel en moet daar in zijn, want daar is geen deel in de uytgebreydheid. Zo gy nog al ja zegt, zegt my dan: als gy de heele uitgebreidheid deelt, dat deel dat gy met u verstand van haar afsnijdt, kont gy ook na de natuur van alle deelen daar van afscheide; dat dan gedaan zijnde vraag ik, wat isser tusschen dit afgesneede deel en de rest? gy moet zeggen, of een ydel of een ander lichaam, of dat van de *uytgebreidheid* selve; daar is geen vierde. Niet het eerste, want daar is geen ydel, dat stellig en geen ligchaam is: niet het tweede, want dan was 'er wijze, die 'er niet kan zijn, want de uytgebreidheid als uytgebreidheid is zonder en voor alle wijze. Ergo dan het derde; en zo 'er isser geen deel, maar de uytgebreydheyd geheel [B.: maar de uytgehr. enkel en ondeelbaar.]

staat, kan yder deel deszelfs bevat en verstaan worden, en bestaan, zonder 't geheel; maar de uytgebreydheyd zijnde een zelfstandigheyd, van die en kan men niet zeggen dat ze deelen heeft, aangezien ze noch kleynder noch grooter kan worden, en geen deelen deszelfs bezonder zoude kunnen worden verstaan, dewyl zy in haar natuur moet oneyndelijk zijn. En dat ze nu zodanig moet zijn, volgt hieruyt, namentlijk om dat, indien zy zodanig niet en is, maar dat ze zoude van deelen bestaan, zo en waar zy geenzins door haar natuur oneyndelijk, als gezeyd: Dog dat in een oneyndelyke natuur deelen zoude kunnen worden geconcipieert, is onmogelijk, want door haar natuur zijn alle deelen eyndelijk ¹). Doet hier nog by: indien zy van verscheyde deelen zoude bestaan, zo zoude dan kunnen verstaan worden, dat, eenige deelen deszelfs vernietigt zijnde, evenwel nogtans de uytgebreydheyd zoude blijven en niet door eenige vernietigde deelen meede vernietigt worden; een zaak dewelke klaarlijk tegenstrijdig is, in zo iets, hetwelke door zijn eygen natuur oneyndig is, en nooyt bepaald off eyndig kan zijn off verstaan worden. — Voorder, wat dan nog belangt het deelen in de Natuur: daarop zeggen wy, dat de deeling noyt, gelijk al vooren mede gezegt is, en geschied in de zelfstandigheyd, maar altijd en alleen in de wijzen van de zelfstandigheyd. Ik dan, willende water deelen, deel alleen maar de wijze van de zelfstandigheyd, en niet de zelfstandigheyd zelve. Welke wijze, nu van water, dan van wat anders, altijd het zelve is ²).

De deeling dan of lijdunge geschied altijd in de wijze; gelijk, als wy zeggen dat de mensch vergaat of vernietigt word, zo word dat alleen verstaan van de mensch ten aanzien hy zo een 't zamengstel en wijze is van de zelfstandigheyd, en niet de zelfstandigheyd van dewelke hy afhangt zelve.

Ten anderen: wy hebben alreeds, gelijk wy ook nog hier na zullen zeggen, gesteld, datter buyten God niets niet en is, en dat hy een *Inblijvende oorzaak* is. Dog de lijdunge, zo wanneer de doender en de lijder verscheyden zijn, is een tastelijke onvolmaaktheid, want de lijder moet noodzakelijk van datgeene afhangen, hetwelke hem van buyten het lijden heeft veroor-

¹ B: nadien alle die deelen door haar natuur oneindelijk zouden moeten zijn.

² B: ik dan, deelende het water, deel niet de zelfstandigheyd, maar alleen de wijze van de zelfstandigheyd; welke zelfstandigheyd, schoon verscheidendlijk gewijzigd zijnde, altoos de zelve is.

zaak; het welk in God, die volmaakt is, geen plaats heeft. Vóórder van zo een werker, dewelke in zig zelfs werkt, en kan men nooyt zeggen dat hy die onvolmaaktheid heeft van een lijder, dewyl hy niet van een ander lijd; gelijk als daar is het verstand, hetwelke, zo ook de *Philosophen* zeggen, een oorzaak is van zijn begrippen, maar aangezien het een inblijvende oorzaak is, wie zoude ¹⁾ dorven zeggen, dat het onvolmaakt is, zo dikwijls het van zig zelve lijdt? Eyndelijk de zelfstandigheyd, dewijl zy ²⁾ het beginsel is van alle haare wijzen, zo kan zy met veel grooter regt een doender als een lijder genoemd worden. En met dit gezeyde agten wij alles genoegzaam beantwoord.

Daar word voorder tegengeworpen, datter nootzakelijk een eerste oorzaak, die dit lichaam doet bewegen, moet zijn, want het zig zelfs als 't rust onmogelijk niet bewegen kan. En aangezien het klaarlijk blijkt, datter in de Natuur ruste en beweginge is, zo moet die, meenen zy, nootzakelijk van een uytterlijke oorzaak herkoomen. Dog ligt is het voor ons, hier op te antwoorden; want wy staan toe, dat indien het lighaam een zaake was door zig zelfs bestaande, en anders geen eygenschap en hadde als lang, breed, en diep, dat alsdan in het zelve geen oorzaak zou zijn, indien het waarlijk ruste, om zig zelfs te beginnen te bewegen; maar wy hebben als vooren gesteld *de Natuur een wesen te zijn, van het welke alle eygenschappen gezeid worden*, en dit zo zijnde, zo en kan haar niets ontbreken, om voort te brengen alles wat voort te brengen is.

Tot hiertoe dan gesproken van wat God is, zullen wy van zijn eygenschappen maar gelijk als met een woord zeggen, hoe dat dezelve, welke ons bekend zijn, maar bestaan in twee, namelijk *Denking* en *Uytgebreydheid*; want hier spreken wy maar alleen van eygenschappen die men zoude *eigene eygenschappen* Gods kunnen noemen ³⁾, door dewelcke wy hem in zig zelf en niet als werkende buyten zig zelfs komen te kennen.

Al wat dan de menschen aan God buyten deze twee eygenschappen meer toeschrijven, dat zal (indien het anderzins tot hem behoord) moeten zijn off een uytwendige benaming, gelijkker wijs als dat hy is *door zig zelfs bestaande, Eewig, Eenig, On-*

1) B: *En hoewel het verstand, gelijk de Wijsbegeerige zeggen, een oorzaak zijner begrippen is, aangezien het een inblijvende oorzaak is, wie zal.*

2) B. — A: *Dewijl zij en het beginsel.* Fortasse: *de oorzaak en het beginsel.*

3) B: *die men waarelijk Gods eigenschappen noemen kan.*

veranderlijk, enz., ofte, zeg ik, in opzigt van zijne werkinge; gelijkerwijs als dat hij is een *oorzaak*, een *Voorbeschikker*, en *Regeerder* van alle dingen: welke alle eygen aan *God* zijn, zonder nogtans te kennen te geeven wat hy is. Edog, hoe en op wat wijze deze eygenschnppen nogtans in *God* plaats kunnen hebben, zullen wy hierna in de volgende hoofddelen zeggen. Maar tot beter verstand dezcs en naader opening, hebben wy goet gedagt, deze volgende reedenen hier by te voegen, bestaande in een

ZAMENSPEEUNG

TUSSCHEN HET

VERSTAND, DE LIEFDE, DE REEDE, EN DE BEGEERLIJKHEID.

LIEFDE. Ik zie, Broeder, dat ten eenemaal mijn wezen en volmaaktheid afhangd van uwe volmaaktheid; en nadien de volmaaktheid van het voorwerp 't welk gy begrepen hebt, uwe volmaaktheid is, en uyt de uwe weeder de mijne hervoortkomt, zo zegt my eens, ik bid u, of gy zulk een wezen begreepen hebt, dat ten oppersten volmaakt is, niet konnende door iets anders bepaald worden, en in het welk ik ook begrepen ben?

VERSTAND. Ik voor my en aanschouw de Natuur niet anders als in zijn geheel, oneyndelijk, en ten oppersten volmaakt, en gy, zo gy daaraan twijfeld, vraagd het de Reeden, deze zal het u zeggen.

REEDEN. De waarheyd hier van is mij ontwijffelijk, want, zo wy de Natuur willen bepalen, zo zullen wy hem, 't welk ongerijmt is, met een Niet moeten bepalen, en dat onder deze volgende eygenschnppen, namelijk dat hy is *Een*, *Eeuwig*, door zig *zels oneyndelijk*; welk ongerijmtheid wy ontgaan, stellende dat hy is *Een Eeuwigc Eenheid*, *oneindig*, *almagtig*, enz.; de Natuur namentlijk oneyndig, en alles in dezelve begreepen; en de ontkenninge dezcs noemen wy de [*B. 'n*] Niet.

BEGEERLIJKHEID. Ey dog! dit rijmt zig al wonderlijk, dat de *Eenheid* met de *Verscheidentheid* die ik alomme in de *Natuur* zie, te zamen overeen komt. Want hoe? ik zie dat de *verstandige zelfstandigheid* geen gemeenschap heeft met de *uytgebreide zelfstandigheid* en dat d'een de andere bepaald; en indien gy buyten

deze *zelfstandigheeden* nog een derde wilt stellen, die in alles volmaakt is, ziet zo wikkeld gy u zelven in openbaare strijdigheeden; want zo deze derde gesteld word buyten de twee eerste, zo ontbreken hem dan alle de eigenschappen die deze twee toebehooren; het welk immers in een geheel, buyten 't welk geen ding is, geen plaats kan hebben. Daar en boven, zo dit wezen almagtig is ende volmaakt, zo zal het zodanig dan zijn, om dat het zig zelfs, en niet omdat het een ander heeft veroorzaakt; en nogtans zoude hy almagtiger zijn, die dewelke en zig zelve en daar en boven nog een ander konde voortbrengen. En eyndelijk, indien gy 't [*B. hem*] alwetende noemd, zo is 't noodzaakelijk dat het [*B. hy*] zig zelfs kenne; en met een moet gy verstaan, dat de kennisse van zig zelfs alleen minder is, als de kennis van zig zelfs te zamen met de kennisse van de andere zelfstandigheeden. All het welk openbaare tegenstrijdigheden zijn. En daarom wil ik de Liede geraaden hebben, dat zy zig gerust houde met hetgene ik haar aanwijze, en na geen andere dingen om te zien.

LIEFDE. Wat dogh, o Eerlooze, hebt gy my aangeweze anders als datgene uyt het welke terstond mijn verderf gevloeyd is. Want zo ik my ooit met datgene 't welk gy my hebt aangewezen hadde vereenigd, aanstonds was ik vervolgd geweest van twee hooftvyanen des menschelijken geslaghts, de *Haat* namentlijk, en het *Berouw*, en van *Vergeetenheid* ook menigmaal; en also keer ik my andermaal tot de Reeden, en dat [*B. op dat*] hy maar voortgaa en aan deze vyanden den mond stoppe.

REEDE. Dat gy dan, o Begeerlijkheid, zegd, verscheide zelfstandigheden te zien, dat is, zeg ik u, valsch; want klaarlijk zie ik dat 'er maar een *Eenige* is, *de welke door zig zelve bestaat, en van alle de andere eigenschappen een onderhouder is*. En byaldien gy dan het lighaamelijke en het verstandige wilt noemen zelfstandigheeden in opzigt van de wijzen, die daarvan afhangig zijn, wel aan, zo moet gy haar dan ook wijzen noemen in opzigt van de zelfstandigheden [*B. zelfstandigheid*] van dewelke zy afhangen: want als door zig zelfs bestaande, en worden zy van u niet begrepen. En op dezelve manier, als het willen, gevoelen, verstaan, beminnen, enz. verscheyde wijzen zijn van 't geene gy een denkende zelfstandigheid noemd, die gy alles tot een brengt, en van alle deze een maakt¹⁾; also ik dan ook besluyte,

1) B: waar toe gy die alle brengt en tot een maakt.

door uw eygen bewijzen, dat *En de Oneyndige uytgebreidheid en denking, mitsgaders andere oneyndige eygenscapen* (of volgens uw styl *andere zelfstandigheeden*) niet anders zijn als wijzen van dat *Eenige, Eeuwige, Oneindige, door zigzelfs bestaande weezen*; en van alle deze stellen wy, als gezeid, *Een Eenige* ofte *Eenheid*, buyten welke ¹⁾ men geen zaake verbeelden kan.

BEGEERLIJKHEID. In deze uwe manier van spreken, zie ik, zo my dunkt, een zeer groote verwerringe; want gy schijnt, te willen dat *het geheel iets zoude zijn buyten of zonder zijn deelen*, dat voorwaar ongerijmt is. Want alle filosofen zeggen eenparig, dat *het geheel is een tweede kundigheid, en dat in de Natuur buyten het menschelijk begrip geene zaake en is*. Daar en boven, zo ik uyt u Exempel afneem, zo vermengd gy het geheel met de oorzaak: want, gelijk ik zegge, *het geheel bestaat alleen van of door zijn deelen*, en alzo is 't dat gy de denkende kragt verbeeld als een zaak van dewelke het Verstand, de Liefde, enz. afhangd. En gy kont die geen *Geheel* noemen, maar een *Oorzaak van de Uytwerkzelen* van u nu al genoemd.

REDE. Ik zie vast hoe gy tegen my alle uwe vrunden te zamen roept, en alzo 't gene gy niet vermogt hebt, met uwe valsche redenen uyt te werken, dat tragt gy nu te doen met dubbelzinnigheid van woorden, gelijk gemeenlijk het werk is dergenen, die zig teegen de waarheid kanten. Dogh 't en zal u, om door dat middel de Liefde tot u te krygen, niet gelukken. Uw zeggen dan is, dat de oorzaak (aangezien zy is een Veroorzaker van de uytwerkzelen) derhalven buyten dezelve moet zijn. En dit zegd gy daarom dewijl gy maar alleen en weet van de oovergaande en niet van de inblijvende oorzaak, dewelke geenzins iets buyten zig zelve voortbrengd, by voorbeeld het Verstand, het welk oorzaak is van zijn begrippen. En daarom word ook het verstand van my (voor zo veel, of in opzigt zijne begrippen daar van afhangen ²⁾) genoemd een oorzaak; en wederom, in opzigt het bestaat van zijne begrippen, een geheel: alzo ook *God en is met zijne uytwerkzelen of schepzelen geen ander, als een Inblijvende oorzaak, en ook een geheel, in opzigt van de tweede aanmerkinge*.

1) B: ... weezen, waar in alles een en eenig is, en buyten welke eenheid.

2) B. — A: het van zijne begrippen afhangt.

TWEEDE ZAMENSPREEKINGE,

DIENENDE EENSDEELS TOT DAT VOORGAANDE, ANDERDEELS TOT
HET TWEDE NAVOLGENDE DEEL, TUSSCHEN

ERASMUM EN THEOPHILUM.

ERASMUS. Ik heb U, o Theophile, hooren zeggen, dat God een *oorzaak is van alle dingen*, en daarby dat hy *geen andere oorzaak* kan zijn, als een *Inblijvende*. Indien hij dan een *inblijvende oorzaak* is van *alle dingen*, hoe dan kon gy hem een *verder* [*B. eerder*] *oorzaak* noemen? Want dat is in een *Inblijvende oorzaak* onmogelijk.

THEOPHILUS. Wanneer ik gezegd hebbe, dat God een *verder* [*B. eerder*] *oorzaak* is, zoo is dat van my niet gezegd, als in opzigt van die dingen, dewelke God (zonder eenige omstandigheden, als alleen zijne wezentlijkheid) onmiddelijk heeft voortgebracht ¹⁾; maar geenszins dat ik hem absoluut een *verder* [*B. eerder*] *oorzaak* hebben genoemd: hetwelk gy ook uyt mijne woorden klaar hebt kunnen afnemen. Want ik heb ook gezegd, dat wy hem in eeniger manieren een *verder* [*A = B*] *oorzaak* kunnen noemen.

ERASMUS. 't Geen gy my wilt zeggen, verstaai ik nu genoegzaam; maar ik merke ook aan, dat gy gezegd hebt, *dat het gevogte van de* [*B: eener*] *innerlijke oorzaak op zodanig een wijze met zijn oorzaak vereenigt blijft, dat het met dezelve te zamen een geheel maakt*. En indien dit zo is, zo en kan, dunkt my, God geen *inblijvende oorzaak* zijn. Want, zo hy en 't geene van hem is voortgebracht te zamen een geheel maaken, zoo schryft gy God op de eene tijd meer wezen toe, als op de andere tijd. Neemt my, ik bidde u, deze twijffel weg.

THEOPHILUS, Zo gy, Erasme, uyt deze verwarring wild geraaken, zo neemt eens wel in acht, het geen ik u hier zal zeggen. Het wezen van de zaak en neemt niet toe door het vereenigen van een ander zaak, met dewelke het een geheel maakt; maar in teegendeel het eerste blijft onveranderlijk. Ik zal u, op dat gy my te beter zoud verstaan, een voorbeeld stellen. Een beeldhouwer die heeft van hout gemaakt verscheyde gedaante, na de gelijkenis van de deelen eenes menschelijken lichaams; hy neemt een van deze, 't welk de gedaante heeft van een mensche-

1) Ex hac sententia quædam excidissee in aprico est. Cf. infra p. 20.

lijke borst, hy voegde het te zamen met een ander, dat de gedaante heeft van een menschelijk hoofd, en maakt van deze twee een geheel, hetwelk het bovenste gedeelte van een menschelijk lighaam vertoond; zult gy nu daarom zeggen, dat het wezen van het hoofd heeft toegenomen, omdat het vereenigt was met de borst? Dat is bedrog, want het is het zelfde dat het te vooren was. Tot meerder klaarheid zal ik u een ander voorbeeld stellen, namentlijk een denkbeeld, hetwelk ik hebbe van een driehoek, en een ander ontstaande door uytstrekking van een van die hoeken, welke uytgestrekte of uytstreckende hoek noodzakelijk gelijk is met de twee teengestelde innerlijke, en zo voort. Deze, zeg ik, hebben voortgebragt een nieuw denkbeeld, nl. dat de drie hoeken van den driehoek gelijk zijn met twee regte. Welk denkbeeld met het eerste zo vereenigd is, dat het zonder dezelve niet bestaan nogh begreepen kan worden. [En van alle denkbeelden, die een ieder heeft, maaken wy een geheel, ofte ('t welk hetzelfde is) een wezen van reeden: 't welk wy *Verstand* noemen.] ¹⁾ Ziet gy nu wel, dat alschoon dit nieuw denkbeeld zig vereenigd met het voorgaande, dat daarom in het wezen van 't voorgaande geen verandering vald, maar integendeel zonder de minste verandering blijft. En hetzelfde kont gy ook zien in een iegelyk denkbeeld, dat in zig liefde voortbrengd: welke liefde in geenerlei wijze het wezen van het denkbeeld doet toe neemen. Maar waar toe zoveel voorbeelden opgehoopt? daar gy zelve in het voorgebeelde, waaraf wy nu spreken, dit klaarlijk kond zien. Ik heb duydelyk gezegd, dat alle eygensenschappen, die van geen ander oorzaak afhangen, en om welke te beschryven geen geslagt van nooden is, aan het wezen Gods toebehooren: en dewyl de geschapen dingen niet magtig zijn, een eygenschap te stellen, zo en vermeerderen zy door deze het wezen Gods niet, hoe naauw zy ook methetzelve komen te vereenigen. Doet hierby, *dat het geheel maar is een wezen van Reeden, en niet en verschild van 't algemeen, als alleen hier in, dat het algemeen gemaakt word van verscheide Nietvereenigde ondeilbaare, maar het Geheel van verscheide Vereenigde ondeilbaare; en ook hierin, dat het algemeen maar begrijpt deelen van het zelve geslagt, maar het Geheel deelen en van hetzelfde en van een ander geslagt.* ²⁾

1) Sententia e margine irrepsisse videtur.

2) B: ... *verscheide niet vereenigde ondeelbare, van hetzelfde geslagt; maar het geheel van verscheiden vereenigde ondeelbare, zo van een ander als van het zelfde geslagt.*

ERASMUS. Zoveel dit belangd hebt gy my voldaan. Maar boven dit hebt gy nog gezegd, dat *het gevrogte van de [B: 'n] innerlijke oorzaak niet en kan vergaan zo lang zijn oorzaak duurd*; hetwelk ik wel zie zeeker waar te zijn ¹⁾, maar [B: want], dit zo zijnde, hoe kan God dan nog zijn een innerlijke oorzaak van alle dingen, daar nogtans veel dingen te niet gaan? Dog gy zult volgens uw voorige onderscheid zeggen, dat *God eigenlijk een oorzaak is van die gevrogte, die hy onmiddelyk, zonder eenige meer omstandigheden als alleen zijne eygenschappen, heeft voortgebracht; en dat deze dan zo lang haar oorzaak duurt niet en kunnen te niet gaan; maar dat gy God geen innerlijke oorzaak noemd van die gevrogte, welkers wezentlijkheid niet onmiddelyk van hem afhangen, maar van eenige andere zaak geworden zijn, als alleen voor zo veel haare oorzaaken zonder God [B: zonder en buyten hem] niet werken, nog kunnen werken, nog ook buyten hem*, en hierom dan ook, aangezien zy niet onmiddelyk van God zijn voortgebracht, te niet kunnen gaan. Dogh dit en voldoet my niet. Want ik zie dat gy besluyt dat het menschelijk verstand onsterfelijk is, omdat het een gevrogte is, dat God in zig zelfs heeft voortgebracht. Nu dan, het is onmogelijk, dat 'er meer van nooden is geweest, om een zodanig verstand voort te brengen, als alleen de eigenschappen Gods; want om te zijn een wezen van zo een uytsteekende volmaaktheid, zo moet het alsoo wel, als alle andere dingen, 'die onmiddelyk van God afhangen, van eeuwigheid geschapen zijn. En zo ik my niet bedrieg, heb ik het u hooren zeggen. En dit dan zo zijnde hoe zult gy dit, zonder zwaarigheid over te laaten, rondschieten [B: vereffenen]?

THEOPHILUS. 't Is waar, Erasme, dat die dingen (die om haar wezentlijkheids wille geen ander ding van doen hebben, als de eygenschappen Gods), die onmiddelyk van hem, van eeuwigheid geschapen zijn. Maar staat aan te merken, dat alschoon het noodzaakelyk is, dat er tot de wezentlijkheid van een zaak vereischt word een Bezondere wijzing (*modificatio*) en [B: van] een zaake buyten de eygenschappen Gods, dat daarom even wel God niet nalaat een zaak onmiddelyk te kunnen voortbrengen. Want van de nootzaakelyke dingen die vereyscht worden, om de zaaken [B: een zaak] te doen zijn, zijn eenige omdat zy de zaak zouden voortbrengen, en andere omdat de zaak

x) B: *het geen ik zie niet waar te zijn.*

zoude kunnen voortgebragt zijn. Als by voorbeeld: ik wil in zeeker kamer licht hebben; ik steek het op, en dit verligt *door zig zelfs* de kamer, oft' ik doe een venster open, welke opening wel niet zelfs het licht maakt, maar nogtans te weege brengd, dat het licht in de kamer kan komen ¹⁾. En alzo word ook tot de beweeging van een lighaam een ander lichaam vereyscht, 't welk al die beweeging moet hebben, die van hem over gaat tot het ander. Maar om in ons een denkbeeld van God voort te brengen, en word geen ander bijzonder zaak vereischt, die daar hebbe hetgeen in ons voortgebragt word, maar alleen een zodanig lighaam in de *Natuur*, welkers denkbeeld noodzakelijk zij, om God onmiddelijk te vertoonen. 'T geen gy ook uyt mijne woorden hebt kunnen afneemen: want God, heb ik gezeid, word alleen door zig zelfs en niet door wat anders gekend. Dog dit zeg ik u, dat zo lange wy van God niet en hebben een zoo klaren denkbeeld, hetwelk ons in diervoegen met hem vereenigd, dat het ons niet toelaat eenige zaake te beminnen buyten hem, wy niet en kunnen zeggen waarlijk te zijn met God vereenigd, en zo onmiddelijk van hem af te hangen. En 't geene gy nog zout mogen hebben te vraagen, laat dat op een ander tijd zijn; tegenwoordig nodigd my de gelegenheid tot wat anders. Vaart wel.

ERASMUS. Voor 't tegenwoordig niet, maar ik zal my nu met 'et geen gy my nu gezeid hebt bezighouden tot naader gelegentheid, en u God bevelen.

CAP. III.

DAT GOD IS EEN OORZAAK VAN ALLES.

Wy zullen dan als nu aanvangen te handelen van die eyenschappen, welke wy *Eigene* ²⁾ genoemd hebben. En vooreerst hoedanig God *een oorzaak is van alles*.

Hier te vooren dan hebben wy nu al gezeid, *hoe dat de eene zelfstandigheid de andere niet kan voortbrengen; en dat God een*

¹⁾ B: ik steek dit op, of ik doe een venster open, waar op de kamer word verligt, zoo maakt die opsteeking of opening van de kamer door zich zig zelf het licht niet, maar brengt alleen te weege dat het licht de kamer kunt verligten, of daar in kan komen.

²⁾ Deze volgende worden Eigene genoemd, omdat ze niet anders als Adjectiva, die niet verstaan kunnen worden zonder haar Substantiva. Dat is, God zoude wel zonder deze geen God zijn, maar nogtans is door deze geen God; want zy niet zelfstandigs, door welke God alleen bestaat, te kennen geven.

wezen is, van welke alle eygenschapen gezeid worden; alwaar uyt klaarlijk volgd, dat alle andere dingen geenzins en kunnen nog bestaan, nog verstaan worden, zonder nog buyten hem. Wes-halven wy dan met alle reeden mogen zeggen, God te zijn een oorzaak van alles.

Aangezien men dan gewoon is de werkende oorzaak in agt deelen te verdeelen¹⁾, zoo laat ik dan eens onderzoeken, hoe en op wat wijze *God* een oorzaak is?

1. dan zeggen wy, dat hy is een *uitvloeyende* ofte *daarstellende oorzaak van zijne werken*; en in opzigt de werkinge geschied, *een doende* ofte *werkende oorzaak*, hetwelk wy voor een stellen, als op elkander opzigtig zijnde.

Ten anderen is Hy een *inblijvende*, en geen *overgaande oorzaake*, aangezien hy alles in zig zelfs, en niet buyten zig en werkt, omdat buyten hem niets niet en is.

Ten derden. God is een *vrye oorzaak* en geen *natuurlijke*, gelijk wy dat heel klaar zullen toonen, en doen blijken, wanneer wy zullen handelen van of *God kan nalaaten te doen hetgene hy doet?* alwaar dan meteen verklaard zal worden, waar in de *waare vrijheid* bestaat.

4. God is een oorzaak *door zig zelfs*, en niet door een *toeval*; hetwelk uyt de verhandeling van de Prædestinatie nader zal blijken.

Ten vijfden. God is een *voornaame oorzaak van zijne werken*, die hy *onmiddellijk geschapen heeft*, als daar is de roeringe in de stof, enz.; in welke de min voorname oorzaak geen plaats kan hebben, nadien dezelve altijd is in de bijzondere dingen; als wanneer hy door een harde wind de zee droogh maakt²⁾, en zoo voort in alle bijzondere dingen, de in de Natuur zijn.

De *Min voornaam-beginnende oorzaak* en is in God niet, omdat buyten hem niet is dat hem zoude kunnen prangen. Dog de *voorgaande oorzaak* is zijn volmaaktheid zelve; door dezelve is hy en van zig zelfs een oorzaak, en by gevolg van alle andere dingen.

Ten zesden. God is alleen *de eerste* ofte *Beginnende oorzaak*, gelijk blijkt by onze voorgaande betooging.

Ten zevende. God is ook een *Algemeene oorzaak*, dogh alleen

1) Cff. Burgersdicii Institt. Log. l. i. cp. 17; paulo aliter ejusd. Institt. Metaph. l. i. cp. 26.

2) B. exemplum hocce in marginem relegavit.

in opzigt dat hy verscheide werken voortbrengt, anders kan zulks nooit gezeid worden: want hy niemand van doen heeft, om uytwerkselen voort te brengen.

Ten Aghtsten. God is de *naaste oorzaak* van die dingen, die oneyndelijk zijn, en onveranderlijk, en de welke wy van hem zeggen onmiddellijk geschapen te zijn, dog de laatste oorzaak is hy en eenig zins van alle de bijzondere dingen.

CAP. IV.

VAN GODS NOODZAKELIJKE WERKEN.

Dat God het geene hy doet zoude kunnen laten te doen, ontkennen wy, en zullen het meede bewijzen, handelende van de Prædestinatie; alwaar wy betonen zullen, dat alle dingen noodzakelijk van hare oorzaken afhangen. Dog ten andere dit word meede bewezen door de volmaaktheid Gods; want het is buyten alle twijfel waar *dat God als eeven zo volmaakt kan uytwerken, als het in zijne Idea is begreepen*; en gelijkerwijs dingen die van hem verstaan worden, van hem niet volmaakter kunnen verstaan worden, als hy die verstaat, alzoö kunnen van hem alle dingen zo volmaaktelijk worden uytgewerkt, dat ze van hem niet volmaakter en kunnen voortkomen. Ten anderen [*B: doch*], als wy besluyten, dat God niet heeft kunnen nalaten te doen 't geene hy gedaan heeft, zo ontleenen wy dat van zijne volmaaktheid; dewijle het in God, te kunnen nalaten 't geene hy doet, een onvolmaaktheid zoude zijn; zonder nogtans in God te stellen een min voornaam-beginnende oorzaak, die hem zoude bewoogen hebben te doen, want alsdan en waar hy geen God.

Dog nu valt wederom het geschil, namentlijk, of God al dat welk in zijn Ideais, en hy zo volmaaktelijk kan doen, of hy dat, zeg ik, zoude kunnen nalatente doen? en of zulk nalaten in hem een volmaaktheid is? Wy zeggen dan, dewijl alles dat 'er geschied van God gedaan wort, alzo by hem noodzakelijk moet voorbepaalt zijn, andersins waar hij veranderlijk, dat dan in hem een groote onvolmaaktheid zoude zijn. En dat deze voorbepaaldheid by hem van eeuwigheid moet zijn, in welke eeuwigheid geen voor of na is, zoo volgt daaruyt kragtelijk, dat God te vooren op geen ander wijs de dingen heeft kunnen voor-

bepaalen, als die nu van eeuwigheid bepaald zijn, en dat God nog voor, nog zonder deze bepalinge heeft kunnen zijn. Voorder, als God iets zoude nalaten te doen, zo most dat voortkomen uyt een oorzaak in hem, of uyt geen; ja, dan is 't noodzaakelijk dat hy het moet nalaten te doen; zo neen, zo is 't noodzakelijk dat hy het niet moet nalaten; dits in zig zelfs klaar. Alvoorder: in de geschape zaake is het een volmaaktheid datze is, en datze van God is veroorzaakt, want van alle onvolmaaktheid is de grootste onvolmaaktheid het niet zijn; en dewijle het heyl en de volmaaktheid van alles is de wille Gods, en als God dan zoude willen dat deze zaake niet en waar, zo zoude immers het heil en de volmaaktheid van dezelfde zaak bestaan in het niet zijn, hetwelke in zig zelfs tegenstrijdig is. Alzoo dat wy dan ontkennen, *dat God kan nalaten te doen, hetgeene hy doet*. Hetwelk zommige voor laster en verkleininge Gods achten; dog dit zeggen komt hervorft, omdat niet regt begreepen wort, waarin de *ware vryheid* bestaat; dewelke geenzins en is, zo zy waanen namentlijk in iets goets of kwaats te kunnen doen of laten, maar *de ware vryheid is alleen of niet anders als de eerste oorzaak*, dewelke geen zins van iets anders geprangt of genoodzaakt wordt, en alleen ¹⁾ door zijne volmaaktheid oorzaak is van alle volmaaktheid: en dat dien volgende, zo God dit konde laten te doen, hy niet volmaakt zoude wezen: want het goet doen of volmaaktheid te kunnen laten in hetgeene hy uytwerkt, en kan in hem geen plaats hebben, als door gebrek ²⁾.

Dat dan God alleen de eenigste vrye oorzaak is, is niet alleen uyt hetgeene nu gezeid is klaar, maar ook hierdoor, namentlijk, dat er buyten hem geene uytwendige oorzaak is, die hem zoude dwingen of noodzaaken; al hetwelk in de geschape dingen geen plaats heeft.

Hier teegen werd op deze wijze geargumenteert. Het goet is daarom alleen goet, om dat God het wil, en dit zo zijnde, zo kan hy immers wel maaken dat het kwaad goet wordt. Dog zodanig argumenteeren sluyt alzo wel, als of ik zeide: omdat God wil dat hy God is, daarom is hy God, ergo 't is in zijn magt geen God te wezen, 't welk de ongerijmtheid zelve is. Voorders als de menschen iets doen, en men haar vraagt waarom zy dat doen,

1) B; maar de ware vryheid is alleen hier in gelegen, dat d' eerste oorzaak, van niets anders geprangd of genoodzaakt, alleen. . . .

2) B: als sluytende gebrek in.

de antwoord is, omdat de rechtvaardigheid het alzo vereischt. Vraagt men dan waarom de rechtvaardigheid of liever de eerste oorzaak van dat alles dat regtvaardig is, [*Monnikh. add.* het alzo vereischt?] zo moet de antwoord zijn, omdat de rechtvaardigheid dat zo wil. Maar eylieve, zoude de Rechtvaardigheid, denk ik, wel kunnen nalaten rechtvaardig te zijn? geenzins, want alsdan en kond' ze geen Rechtvaardigheid wezen. Maar die geene de welke zeggen, dat God alles 't geen hy doet, daarom doet, omdat het in zig zelfs goet is, deze, zeg ik, zullen mogelijk denken, dat ze met ons niet verschillen. Doch 't is verre daaraf, want zy al voor God ¹⁾ iets stellen te zijn, aan hetwelk hy verplicht of verbonde zoude zijn, namelijk een oorzaak, die een begeerte heeft van dit goet, en dat wederom rechtvaardig is, en zoude zijn ²⁾.

Nu valt dan voorder het geschil, namelijk of God, schoon alle dingen van hem op een andere wijze waren geschapen van eeuwigheid, of geordonneert en voorbepaald als die nu zijn, of hy dan, zeg ik, eeven volmaakt zoude zijn? Waarop het antwoord dient, dat byaldien de Natuur van alle eeuwigheid op een andere wijze als die nu is, ware geschapen geweest, zo zoude noodzakelijk moeten volgen na de stelling der geener, die God wille en verstand toeschryven, dat dan God beide, en een ander wille en een ander verstand, als doen [*B: als nu*] gehad heeft, volgens dewelke hy het anders gemaakt zoude hebbe; en zo is men dan genoodzaakt te achten, dat God nu anders gesteld is als doen en [*has septem voces omitt. B*] anders gesteld was als nu; alzo dat, indien wy stellen, hy nu de aldervolmaakste is, genoodzaakt zijn te zeggen, hy het alsdoen niet en was, zo wanneer hy alles anders schiep. Al het welke als dingen zijnde, die tastelijke ongerijmtheeden in zig besluuten, en geenzins aan God, die nu, te vooren, en in alle eeuwigheid, onveranderlijk is, geweest, en blijven zal, kan toegepast worden. Dit word van ons verder bewezen uyt de beschryvinge, die wy van de vrye oorzaak gemaakt hebben: dewelke niet en is iets te kunnen doen of laten, maar alleen dat ze niet van iets anders afhangt, alzo dat alles wat God doet, dat word van hem als van de allervryste [*A et scriptura B prior: alderwijste*] oorzaak gedaan en uytge-

1) Monnikhoff, addita litera *e*: goed; quod et in ipsius apographo (B).

2) B: ... of verbonden zou wezen, uyt oorzaak van en begeerten om dat dit goed en dat weder rechtveerdig is.

werkt. [*A add.* Indien hy dan de dingen te vooren anders, als die nu zijn, gemaakt hadde, zo moet immers volgen, dat hy t' eeniger tijd onvolmaakt geweest is, 't welk dan valsch is.] Want aangezien God de eerste oorzaak is van alle dingen, zo moet dan in hem iets zijn, door het welke hy doet dat geene, het welke hy doet en niet nalaat te doen. Dewijl wy zeggen dat de *Vryheid* niet bestaat in iet te doen of niet te doen, en omdat wy mede getoond hebben, dat dat geene, hetwelke hem iets doet doen, niet anders kan zijn, als zijne eige volmaaktheid zelve, zo besluyten wy, *dat, indien het zijne volmaaktheid niet en was, die het hem dede doen, dat de dingen niet en zouden zijn, of in 'het wezen kunnen gekomen hebben, om te zijn hetgeene die nu zijn.* [*A add.* Hetwelke evenveel is, als of men zeide: *indien God onvolmaakt was, zo zouden de dingen nu anders zijn, als die nu zijn.*]

Dus veel van de eerste; nu zullen wy dan overgaan tot de tweede eigenschap, die wy in God *eigen* noemen, en zien wat ons daaraf te zeggen valt, en zo voorts ten eynde.

CAP. V.

VAN GODS VOORZIENIGHEID.

De twede eigenschap die wy (*proprium* of) eigen noemen is de Voorzienigheid, welke by ons niet anders is als die *poginge*, de wyen in de geheele Natuur, en in de bijzondere dingen onder vinden, strekkende tot behoudenis en bewaringe van haar zelfs wezen. Want het is openbaar, dat geen ding door zijn eige natuur zoude kunnen tragten tot zijn zelfs vernietinge, maar integendeel dat ieder dink in zig zelfs een poginge heeft, om zig zelfs [*A add.* en] in zijn stand te bewaaren, en tot beter te brengen. Zo dat wy dan volgens deze onze beschryvingen stellen een *algemeene* en een *bezon dere voorzienigheid*. De *algemeene* is die, door dewelke ieder zaak voortgebragt en onderhouden word voor zoveel zy zijn deelen van de geheele Natuur. De *bezon dere voorzienigheid* is die poginge, die ieder ding bijzonder tot het bewaren van zijn wezen heeft, voor zoveel ze niet als een deel van de Natuur, maar als een geheel aangemerkt wordt. Hetwelk met dit navolgende exempel verklaart word: Alle de leeden van de mensch worden voorzien ende voorzorgt, voor zo veel zy deelen van de mensch zijn, hetwelk de *algemeene*

voorzienigheid is: en de *bezondere* is die poginge, die ieder bezonder lit (als een geheel, en geen deel van de mensch) tot het bewaren en onderhouden van zijn eygen welstand heeft.

CAP. VI.

VAN GODS PRÆDESTINATIE.

De derde eigenschap is, zeggen wy, de goddelijke prædestinatie.

1. Al voorens hebben wy bewezen, dat God niet en kan laten te doen het geene hy doet; namelijk, dat hij alles zo volmaaktelijk heeft geschapen, dat het niet volmaakter kan zijn.

2. En daarby, dat geen dink zonder hem en kan bestaan nog ook verstaan worden.

Staat nu aan te merken off er dan in de Natuur eenige gebeurlijke dingen zijn, namentlijk off er eenige dingen zijn, die kunnen gebeuren, en ook niet gebeuren. Ten anderen, of er eenige zaake is, van dewelke wy niet kunnen vragen waarom ze is?

Maar datter geen gebeurlijke dingen zijn, bewijzen wij dusdanig:

Iets dat geen oorzaak heeft om te zijn, is onmogelijk dat het zij; iets dat gebeurlijk is heeft geen oorzaak; *Ergo*.

Het eerste is buyten alle dispuyt; het tweede bewijzen wy aldus:

Indien iets dat gebeurlijk is, een bepaalde en zekere oorzaak heeft om te zijn, zo moet het dan noodzakelijk zijn; maar dat het en de gebeurlijke en de noodzaakelijke tegelijk zoude zijn is strijdig; *Ergo*. —

Misschien zal iemand zeggen, dat *iets gebeurlijk* wel geen bepaalde en zekere oorzaak heeft, maar een gebeurlijke. Als dit zodanig zoude zijn, zo moet het zijn of *in sensu diviso*, of *in sensu composito*, te weten, of dat de wezentlijkheid van die oorzaak niet, als oorzaak zijnde, gebeurlijk is; of wel dat het gebeurlijk is dat dat iets ('t welk wel noodzakelijk in de Natuur zoude zijn) een oorzaak zal wezen dat dat gebeurlijke iets voortkomt. Edog en het een en het ander, beide zijn zy valsch.

Want, wat het eerste aangaat, indien dat gebeurlijke *iets* daar-

om gebeurlijk is, om dat zijn oorzaak gebeurlijk is, zo moet dan ook die oorzaak gebeurlijk zijn, omdat die oorzaak die haar veroorzaakt heeft, ook gebeurlijk is, *et sic in infinitum*.

En dewijl nu al te vooren bewezen is, *dat van een eenige oorzaak alles afhangt*, zo zoude dan die oorzaak ook gebeurlijk moeten zijn: 't welk openbaar valsch is.

Aangaande het tweede dan: byaldien die oorzaak niet meer bepaald en was, om het eene of om het ander voort te brengen, dat is om deze *iets* voort te brengen of natelaten voort te brengen, zo waar t' eenemaal onmogelijk, en dat hy het zoude voortbrengen, en dat hij het zoude laten voorttebrengen, 't welk regt streidig is.

Wat dan ons voorige tweede belangt, van *datter in de Natuur geen zaak en is, van dewelke men niet kan vragen waarom dat ze is*; welk ons zeggén te kennen geeft, dat by ons te onderzoeken staat, door welke oorzaak iets wezentlijk is; want die niet zijnde was 't onmogelijk dat het iets zoude zijn. Deze oorzaak dan moeten wy of in de zaak of buyten de zaak zoeken. Dog, zo men na den regul vraagt, om dit onderzoek te doen, wy zeggen, dat er alheel geen schijnt van nooden te zijn. Want indien de wezentlijkheid aan de natuur van de zaak behoort, het is zeker, dat wy dan de oorzaak niet buyten haar moeten zoeken; dog indien het zoodanig niet en is met dit iet, zo moeten wy immers de oorzaak buyten haar zoeken. Maar nademaal het eerste alleen aan God toebehoort, zo word daardoor betoond (gelijk wy zulks nu ook als te vooren gedaan hebben), dat God namentlijk alleen de eerste oorzaak van alles is. En hier uyt dan blijkt meede, dat deze en geene wille van den mensch (want de wezentlijkheid van de wil en behoort niet aan zijn wezen) ook een uysterlijke oorzaak, van dewelke zy noodzaakelijk veroorzaakt word, moet hebben: hetwelk ook zoodaanig blijkt te zijn uyt alle het geene wy in dit Cap. gezeit hebben; en ook nog meer zal blijken, zo wanneer wy in het tweede deel van de vryheid des menschen zullen handelen en spreken.

Tegen dit alle word van andere tegengeworpen: hoe is 't mogelijk dat God, die gezeid word ten hoogsten volmaakt, en de eenigste oorzaak, beschikker en voorzorgcr van alles te zijn, toelaat, dat des niet tegenstaande allomme zulk een *verwarringe* word gezien *in de Natuur*? En ook, waarom hy den mensch niet heeft *geschapen, dat hy niet en konde zondigen*?

Vooreerst dan, datter *verwarringe in de Natuur* is, kan met regt niet gezeid worden, aangezien dat niemand alle de oorzaken van de dingen bekend zijn, om daarvan te kunnen oordeelen. Dog deze tegenwerping ontstaat uyt deze onkunde, van dat zy algemeene Ideën gesteld hebben, met dewelke zy meinen, dat de bezondere, om volmaakt te zijn, moeten over een komen. Deze *Ideën* dan stellen zy te zijn in het verstand van God, gelijk veel van *Platoos* Navolgers gezeid hebben, dat namentlijk deze *algemeene Ideën* (als Redelijk, Dier, ¹⁾ en diergelijke) *van God zijn geschapen*; en die *Aristoteles* volgen, alschoon zy wel zeggen dat deze dingen geen daadelijke, maar zaaken van Reeden zijn, nogtans worden die by haar veeltijds als zaaken aangemerkt, aangezien zy klaarlijk gezeid hebben, dat zijne voorzorge zig niet over de bezondere, maar alleen over de geslagte uytstrekt; e. g. noyt heeft God zijne voorzorge gehad over *Bucephalum* enz., maar wel over het geheele geslagte van Paard. Zy zeggen ook dat God geen wetenschap heeft van de bezondere en vergankelijke dingen, maar wel van de algemeene, die na haar meeninge onvergankelijk zijn. Dog wy hebben dit met regt in haar voor een onwetenheid aangemerkt [*B*: aan te merken], want eerst de byzondere alle alleen hebben oorzaak, en niet de algemeene, dewijle die niets zijn.

God dan is alleen een oorzaak en voorzorg van de bezondere dingen. Zo dan de bezondere dingen zullen moeten overeenkomen met een andere Natuur, zoo en zullen zy dan niet met haar eigen overeen kunnen komen, en volgens dien niet zijn die zy waarlijk zijn. E. g. by aldien God alle menschen zo als Adam voor den val had geschapen, zo hadde hy dan ook alleen Adam, en geen Petrus nog Paulus geschapen; ne maar dat is de rechte volmaaktheid in God, dat hy alle dingen van de minste tot de meeste, haar wezentheid geeft, of, om beter te zeggen, dat hy alles volmaakt in hem zelfs heeft.

Wat het andere aangaat, van *waarom dat God de menschen niet en heeft geschapen dat ze niet en zondigen*, daarop dient, dat alles watter van de zonde ook gezeid word, zulks alleen maar gezeid word in opzigt van ons, te weeten, als wanneer wy twee dingen met den anderen off onder verscheide opzigten vergelijken. E. g. indien iemand een uurwerk om te slaan en de uren

1) *B*: Redelijk-Dier.

aan te wijzen net gemaakt heeft, en dat dat werkstuk met het oogmerk van den maker wel overeenkomt, zo zegt men het goet te wezen, en zo niet, zegt men het kwaat te zijn, niet tegenstaande het dan zelfs ook goet zoude kunnen wezen, zoo maar zijn oogmerk was geweest het verwart en buyten tijds te doen slaan te maaken.

Wy besluyten dan te zeggen, dat Petrus met de Idea van Petrus, gelijk 't noodzakelijk is, moet overeenkomen, en niet met de Idea van *Mensch*; *goet* en *kwaat*, of *zonden*, en zijn [*A add. dat*] niet anders als wijzen van denken, en geenzins eenige zaaken off iets dat wezentlijkheid heeft, gelijk wy dat wel ligt in hetnavolgende nog breeder zullen betoonen. Want alle dingen en werken die in de Natuur zijn, die zijn volmaakt.

CAP. VII.

VAN DE EIGENSCHAPPEN DIE TOT GOD NIET BEHOOREN.

Alhier zullen wy dan nu aanvangen te spreken van die eigenschappen ¹⁾ welke gemeenlijk aan God toegepast worden, en echter nogtans aan hem niet en behooren; als mede van die door welke men poogt God te bewijzen, dog vruchteloos; en meede van de wetten der warer beschrijvinge.

Om dit te doen, zullen wy ons niet zeer bekommeren met die verbeeldingen, die de menschen gemeenlijk van God hebben, maar wy zullen alleen kortelijk onderzoeken, wat de *Philosophi* ons daarvan weten te zeggen. Deze dan hebben God beschreven te zijn *een wezen uyt of van zich zelfs bestaande, oorzaak van alle dingen, Alweetende, Almachtig, eeuwig, eenvoudig, oneindig, 't opperste goet, van oneindige barmhartigheid, enz.* Dog

1) Aangaande de eigenschappen van dewelke God bestaat, die zijn niet als oneyndige zelfstandigheeden, van dewelke een ieder des zelfs oneindig volmaakt moet zijn. Dat dit noodzaakelijk zo moet zijn, daarvan overtuigt ons de klare en onderscheidelijke reeden. Doch datter van alle deze oneindige tot nog toe maar twee door haar zelf wezen ons bekend zijn, is waar; en deze zijn de denking en uytgebreidheid. Voorts alles dat gemeenlijk aan God werd toegeschreven, en zijn geen eygenschappen, maar alleen zeekere wijzen, dewelke hem toegeëigent mogen werden of in aanmerkinge van alles, dat is *alle* zijne eigenschappen, of in aanmerkinge van *een* eigenschap. In aanmerkinge van *alle*, als dat hy is een eeuwig, door zig zelfs bestaande, oneindig, oorzaak van alles, onveranderlijk. In aanmerkinge van *eene*, als dat hy is alwetende, wijs, enz., hetwelk tot de denking, en weder dat hy is overal, alles vervult, enz., hetwelk tot de uytgebreidheid toebehoort.

aleer wy tot dit onderzoek toetreden, laat eens vooraf gezien worden, wat zy ons al toestaan.

Eerstelijk zeggen zy, datter geen ware of wettelijke beschrijvinge van Goden kan gegeven worden, aangezien geen beschrijvinge, na haar waan, als van geslacht en onderscheit bestaan kan, en God dan geen gedaante van eenig geslacht zijnde, zo en kan hy niet regt of wettelijk worden beschreeven.

Ten anderen zeggen zy, dat God niet en kan beschreven worden, omdat de beschrijvinge de zaak naakt en ook bevestigende moet uytbeelden; en na haar stelling en kan men van God niet bevestigender maar alleen ontkennender wijze weten; *ergo* zo en kan er van God geen wettelijke beschrijvinge gegeven worden.

Daarenboven wort nog van haar gezeyd, dat God nooyt *a priori* en kan bewezen worden, omdat hy geen oorzaak heeft, maar alleen waarscheynlijk, of door zijne uytwerkinge.

Dewijl zy ons dan met deze haare stellinge genoegzaam toestaan, dat zy een zeer kleene en geringe kennisse van God hebben, zo mogen wy dan nu eens hare beschrijvinge gaan onderzoeken.

Eerstelijk wy en zien niet, dat zy ons hier eenige *attributa* of eigenschappen geven, door dewelke de zaak (God) gekend word wat ze is, maar alleen eenige *propria* of eigenen, welke wel aan een zaak behoren, edog nooit en verklaren wat de zaak is. Want alhoewel *van zig zelfs bestaande, oorzaakte zijn van alle dingen, opperste goet, eeuwig en onveranderlijk*, enz. aan God alleen eigen zijn, zo en kunnen wy nogtans door die eygenheeden niet weten, wat dat wezen is ende wat eigenschappen het heeft, aan welke deze eigenheden behooren.

Het zal dan nu ook tijd zijn, dat wy eens bezien die dingen dewelke zy God toeschrijven, en nochtans aan hem ¹⁾ niet en behooren, als daar is *alwetende, barmhertig, wijs*, en zoo voort, welke dingen omdat ze maar zijn zeekere wijze van de denkende zaak, en geenzins en bestaan noch verstaan kunnen worden zonder die zelfstandigheeden van dewelke zy wijzen [*A: wezens*] zijn, en hierom dan ook aan hem, die *een Wezen is zonder iets als uyt hem zelfs bestaande*, niet en kunnen toegepast worden.

Eyndelijk noemen zy Hem *het opperste goed*; doch indien zy

1) Verstaat hem genomen in aanmerking van alles wat hy is, of van alle zijn eigenschappen; ziet hiervan pag. 30 n.

daarby iets anders als zy alreeds gezeid hebben verstaan, te weten dat God *onveranderlijk is, en een oorzaak van alle dingen*, zo zijn zy in haar eigen begrip verward geweest, of hebben hun zelfs niet kunnen verstaan, hetwelk hervoorst gekomen is uyt haare dolinge van goet en kwaad, meynende, de mensch zelfs, en niet God, oorzaak is van zijn zonden en kwaad — hetwelke, volgens 't geene wy nu alreede bewezen hebben, niet en kan zijn, of wy zijn genoodzaakt te stellen, dat de mensch dan ook oorzaak is van zijn zelfs. Doch dit zal, zo wanneer wy van de wille des menschen hierna handelen, nog klaarder bliken.

Nodig zal het dan nu zijn, dat wy haar schijnredenen, waarmede zy haar onwetenschap van Gods kennis zoeken te verschoonen, ontknoopen.

Zy zeggen dan vooreerst, *dat een wettige beschrijvinge bestaan moet van een geslagt en onderscheid*. Evenwel alshoon alle de Logici dit toestaan, ik en weet niet van waar zy dit hebben. En zeker zo dit waar moet zijn, zo en kan men niets niet weten. Want indien wy volmaaktelijk een zaak door de beschrijvinge vangeslagt en onderscheid bestaande, moeten al vooren kennen, zo en kunnen wy dan nooyt volmaakt kennen het opperste geslagt, hetwelk geen geslagt boven hem heeft. Nu dan: Indien dan het opperste geslagt, hetwelk een oorzaak is van de kennisse aller andere dingen, niet gekent word, veel minder dan kunnen de andere dingen, die door dat geslagt verklaart worden, verstaan noch gekend worden. Edoch, aangezien wy vry zijn en geenzins en achte verbonden aan haare stellingen te zijn, zo zullen wy volgens de ware logicam andere wetten van beschrijvinge voortbrengen, te weten volgens de schiftinge die wy van de Natuur maaken.

Wy hebben nu al gezien, dat de eigenschappen (of, zo andere die noemen, zelfstandigheden) zaaken, of om beter en eigentliker te zeggen, een door zig zelfs bestaande wezen is, en derhalven door zig zelve, zig zelfs te kennen geeft en vertoond.

De andere dingen zien wy dat maar wijzen van die eigenschappen zijn, en zonder dewelke zy ook niet en kunnen bestaan, noch verstaan worden. Dienvolgende dan moeten de beschrijvinge zijn van twee geslagten (of soorten):

1. namelijk van de eigenschappen, die van een zelfsbestaande wezen zijn, en deze behoeven geen geslagt, of iets waardoor ze meer verstaan off verklaart worden: want, aangezien zy als

eyenschappen van een wezen door zig zelfs zijnde zijn, zo worden zy ook door hun zelfs bekend.

De tweede zijn die, die niet door hun zelfs bestaan maar alleen door de eigenschappen, van dewelke zy de wijzen zijn, en door dewelke zy, als haar geslagt zijnde, verstaan moeten worden.

En dit is wat aangaat op haar stelling van de beschrijvinge. Wat het andere aangaat, van dat God niet [*A B particulam omitunt*] van ons gekend zoude kunnen worden met een evenmatige kennis, hierop is door D. des Cartes genoegzaam antwoord gegeven in de beantwoordinge op de tegenwerpingen deze zaake aangaande pag. 18.

En op het derde, van dat God niet en zoude kunnen *a priori* bewezen worden, daarop is mede van ons hier vooren al geantwoord. Aangezien dat God oorzaak is van zig zelfs, zo is 't genoeg dat wy hem door zig zelfs bewijzen, en is zulk bewijs ook veel bondiger als dat *a posteriori*, 'twelk gemeenlijk niet als door uytwendige oorzaaken geschied.

CAP. VIII.

VAN DE NATURENDE NATUUR.

Alhier zullen wy nu eens, eer wy voortgaan tot iets anders, kortelijk geheel de Natuur schiften — te weten in *Natura naturans* en *Natura naturata*. Door de *Natura naturans* verstaan wy een wezen, dat wy (door zig zelfs, en zonder iets anders als zig zelfs van doen hebbende, gelijk alle de eigenschappen (*attributa*) die wy tot nogh toe beschreven hebben) klaar ende onderscheidelijk begripen, hetwelk God is. Gelijk ook de *Thomisten* by het zelve God verstaan hebben, dogh haare *Natura naturans* was een wezen (zy zo noemende) buyten alle zelfstandigheden.

De *Natura naturata* zullen wy in twee verdeelen, in een algemeene en in een bezondere. De *algemeene* bestaat in alle die wijzen die van God onmiddelijk afhangen, waarvan wy in het navolgende Cap. zullen handelen; de *bezondere* bestaat in alle die bezondere dingen dewelke van de algemeene wijze veroorzaakt werden. Zoodat de *Natura naturata*, om wel begrepen te worden, eenige zelfstandigheid [*A*: zelfstandigheden] van noden heeft.

CAP. IX.

VAN DE GENATUURDE NATUUR.

Wat dan nu aangaat de *algemene Natura Naturata*, of die wijzen of schepzelen die onmiddelijk van God af hangen of te geschapen zijn, dezer en kennen wy niet meer als twee, namelijk de *beweginge* in de stoffe ¹⁾, ende het *verstaan* in de denkende zaak. Deze dan zeggen wy dat en van alle eeuwigheid zijn geweest, en in alle eeuwigheid onveranderlijk zullen blijven. Een werk waarlijk zoo groot als de grootheid des werkmeesters betaamde.

Wat dan bijzonderlijk aangaat de *Beweginge*, aangezien de eigentlijker tot de verhandeling van de Natuur weet, als wel hier behoord; gelijk als daar is dat ze *van alle eeuwigheid is geweest, en in eeuwigheid onveranderlijk zal blijven; dat z' oneyndig is in haar geslagt; dat ze noch door zig zelfs bestaan noch verstaan kan worden*, maar alleen door middel van de Uytgebreidheid; — van deze alle, zeg ik, en zullen wy hier niet handelen, maar alleenlijk zeggen wy er dit af, dat ze is een *Zone, Maaksel, of Uytwerksel* onmiddelijk van God geschapen.

Het aangaande het *Verstaan* in de denkende zaak, deze zowel als het eerste is meede een *Zone, Maaksel, of onmiddelijk Schepzel* van God, ook van alle eeuwigheid van hem geschapen, en in alle eeuwigheid blijvende onveranderlijk. Deze zijne eigenschap is maar een, namenlijk, alles klaar en onderscheiden in alle tijden te verstaan; uyt het welke spruyt een oneindelijk of aldervolmaakst genoeg onveranderlijk, niet konnende nalaten te doen 't geen het doet. Het welke alhoewel genoegzaam door zig zelfs klaar zijnde 't geen wy hier nu gezeyd hebben, zo zullen wy het nogtans hierna in de verhandeling van de Aandoeningen van de Ziele klaarder bewijzen, ende daarom hier niet meer daar af zeggen.

CAP. X.

WAT GOED EN KWAAD IS.

Om nu eens kortelijk te zeggen, wat dat in zig zelfs goet en kwaad is, zullen wy aldus aanvangen:

1) *Nota.* 't Geen hier van de beweginge in de stoffe gezeid word is hier niet in ernst gezeid. Want den Autheur meent daaraf de oorzaak nog te vinden, gelyk hy *a posteriori* al eenigzins gedaan heeft. Doch dit kan hier zo wel staan, dewyl op het zelve niets gebouwd is of daarvan afhangig is.

Eenige dingen zijn in ons verstand en niet in de Natuur, en zo zijn dan deze ook alleen maar ons eigen werk, en zy dienen om de zaaken onderscheidelijk te verstaan; onder welke wy begripen alle betrekkingen, die opzigt op verscheide zaaken hebben; en deze noemen wij *Entia Rationis*. Zo is dan nu de vrage, of goet en kwaad onder de *Entia Rationis* of onder de *Entia Realia* behooren. Maar, aangezien dat goet en kwaad niet anders is als betrekkinge, zo ist buyten twijffel dat ze onder de *Entia Rationis* moeten geplaatst worden; want nooyt zeyd' men dat iets goet is, tenzij in opzigt van iets anders, dat zo goet niet en is, of ons niet zo nuttelyk als iets anders. Want zo zeyd men, dat een mensch kwaad is, niet anders als in opzigt van een die beter is, of ook dat een appel kwaad is, in opzigt van een ander die goet of beter is.

Alle het welke onmogelyk niet en zoude kunnen gezeid worden, byaldien dat beter of goet, in welker opzigt het zodanig genoemd word, niet en was.

Alzo dan, als men dan zegt dat iets goet is, dat en is dan niet anders te zeggen, als dat het wel overeenkomt met de algemene Idea die wy van zodanige dingen hebben. En daarom, gelijk wy nu al voorens gezeid hebben, de dingen moeten overeenkomen met haare bezondere Ideën, welkers wezen een volmaakte wezentheid moet zijn, en niet met de algemene, dewijl ze alsdan niet zouden zijn.

Nopende de bevestinge van 't gene wy nu gezeid hebben, de zaake is by ons klaar; dog evenwel, tot een besluit van 't gezeide, zullen wy deze volgende bewijzen daar nog bydoen:

Alle dingen, die in de Natuur zijn, die zijn of zaaken of werkingen. Nu goet en kwaad en zijn noch zaaken noch werkingen. *Ergo* en zijn goet en kwaad niet in de Natuur.

Want, indien goet en kwaad zaaken of werkingen zijn, zo moeten zy dan hare beschrijvinge hebben. Maar goet en kwaad (als *exemp. gr.* de goetheid van Petrus en de kwaadheid van Judas) en hebben geen beschryvinge buyten de wezentheid Judæ en Petri, want die is alleen in de Natuur, en zijn niet buyten haare wezentheid te beschrijven. *Ergo, ut supra* — volgt, dat goet en kwaad geen zaaken zijn of werkingen, die in de Natuur zijn.

TWEDE DEEL

VAN

DE MENSCH

EN

'T GEEN TOT HEM AANHORIG IS.

Dewyl wy nu in het eerste deel van God, en van de algemeene en oneindige dingen hebben gesproken, zo zullen wy nu in dit tweede deel tot de verhandeling van de bezondere en bepaalde dingen komen ; doch niet van alle, dewijle die ontallijk zijn, maar wy zullen alleenlijk handelen van die de mensch aangaan ; en daarin aanmerken, 1. wat de mensch is, voor zoveel hy bestaat van eenige wijzen (begreepen in die twee eigenschappen die wy in God hebben aangemerkt). Ik zegge van eenige wijzen, omdat ik geenzins versta dat de mensch, voor zo veel hy uyt geest, ziele ¹⁾, of lichaam bestaat, een zelfstandigheid is. Want wy hebben nu alvorens in het begin dezès boeks getoond, 1. dat geene zelfstandigheid beginnen kan ;

1) 1. Onze ziel is of een zelfstandigheid of een wijze ; geen zelfstandigheid, want wy hebben al bewezen, dat er geen bepaalde zelfstandigheid in de natuur kan zijn ; ergo dan een wijze.

2. Een wijze dan zijnde, zo moet ze dat zijn of van de zelfstandige uytgebreidheid of van de zelfstandige denking ; niet van de uytgebreidheid, om, etc. ; ergo dan van de denking.

3. De zelfstandige denking, dewijl ze niet bepaald kan zijn, is oneindig volmaakt in zijn geslacht, en een eigenschap van God.

4. Een volmaakte denking moet hebben een kennis, Idea, wijze van denken van alle en een ieder zaak wezentlijk zijnde, zo van zelfstandigheeden als van wijzen, niet uytgezondert.

5. Wy zeggen wezentlijk zijnde, omdat wy hier niet spreken van een kennis, Idea, etc., die geheel de natuur van alle wezen geschakeld in haar wezen kend, zonder haar bezondere wezentlijkheid, maar alleen van de kennis, Idea, etc. van de bezondere dingen, die telkens komen te existen.

ten 2. dat de eene zelfstandigheid de andere niet kan voortbrengen; en *eyndelijk* ten 3. dat geen twee gelijke zelfstandigheden kunnen zijn.

De mensch dan niet geweest hebbende van eeuwigheid, bepaald en met veele menschen gelijk, en kan geen zelfstandigheid zijn; zo dat alles 't geene hy van denken heeft, zijn alleen maar wijzen van die denkende eigenschap die wy aan God toegepast hebben. En wederom, alles 't geene hy heeft van gestalte, beweginge, en andere dingen, zijn desgelijks van die andere eigenschap die God toegepast is.

En alhoewel eenige hier uyt, dat de Natuur van de mensch zonder die eigenschappen, die wy zelfs toestaan zelfstandigheid te zijn, niet bestaan noch verstaan kan worden, pogen te bewijzen, dat de mensch een zelfstandigheid is, zo heeft dat echter geen ander grond-

6. Deze kennis, *idea*, etc. van ieder bijzonder ding 't welk wezentlijk komt te zijn, is, zeggen wy, de *ziel* van dit ieder bijzonder ding.

7. Al en een ieder bijzonder ding dat wezentlijk komt te zijn, dat word zulks door beweging en stilte, en zo zijn alle de wijzen in de zelfstandige uytgebreidheid, die wy *lichaam* noemen.

8. De verscheidenheid derzelver ontstaat alleen door andere en andere proportie van beweging en stilte, waardoor *dit zo*, en niet *zo*, — *dit dit*, en niet *dat* is.

9. Uyt deze proportie dan van beweging en stilte komt ook wezentlijk te zijn dit *ons lichaam*; van 't welk dan, niet min als van alle andere dingen, een kennis, *Idea*, enz. moet zijn in de denkende zaak, en zo voort dan ook de *ziel van ons*.

10. Doch in andere proportie van beweging en stilte was dit ons lichaam, een ongeboren kind zijnde; en in gevolge daarna, en in andere, zal 't bestaan als wy dood zijn, en niet te min zal dan, en was doen, zo wel een *idea*, kennis, etc., van ons lichaam, in de denkende zaak, als nu; maar geenszins dezelve, dewijl het nu anders geproportioneerd is in beweging en stilte.

11. Om dan zo een *idea*, kennis, wijze van denken in de zelfstandige denking te veroorzaaken, als nu deze onze is, wort vereischt, niet even eens wat lichaam (dan most het anders gekent worden als 't is), maar ook zulk een lichaam dat zo geproportioneert is van beweging en stilte, en geen ander: want zoo 't lichaam is, zo is de *Ziel*, *Idea*, *Kennis*, etc.

12. Zodanig een lichaam dan, deze zijne proportie als e.g. van 1. tot 3, hebbende en behoudende, zo zal de *ziel* en 't lichaam zijn gelijk het onze nu is, zijnde wel gestadig verandering onderworpen, maar niet zo groot dat ze buyten de palen van 1. tot 3. gaat; doch zo veel het verandert, zo veel verandert ook telkens de *ziel*.

13. En deze verandering van ons, ontstaande uyt andere lichamen, die op ons werken, en kan niet zijn, zonder dat de *Ziel*, die alsdan gestadig verandert, deze verandering gewaar word. En deze verandering [*Bohmer*: het gewaarworden van deze verandering] is eigentlijk dat, 't welk wy gevoel noemen.

14. Maar zo andere lichame zoo geweldig op het onze werken, dat de proportie van beweging van 1. tot 3. niet kan blijven, dat is de dood, en een vernietiging der *ziele*, zo ze maar alleen is een *Idea*, kennis, etc. van dit zo geproportioneert lichaam, in beweging en stilte.

15. Doch, dewijl het een wijze is in de denkende zelfstandigheid, zo had ze ook deze, beneffens die van de uytgestrektheid, kunnen kennen, beminnen, en met zelfstandigheden vereenigende (die altijd dezelve blijven) had ze haar zelve kunnen eeuwig maaken,

vest, als valsche onderstellingen. Want, dewijle de natuur van de stofte of 't lichaam geweest heeft, alvoor dat de gestalte van dit menschelijk lichaam was, zo en kan die natuur niet eigen zijn aan 't menschelijk lichaam, dewijl het klaar is, dat in die tijd als de mensch niet en was, het altijd niet aan de natuur van de mensch heeft konnen behoren.

En dat zy voor een grondregul stellen, dat dat aan de natuur van de zaak behoort, zonder hetwelk de zaak noch bestaan noch verstaan kan worden, dat ontkennen wy. Want wy hebben alreeds bewezen dat zonder God geen ding bestaan noch verstaan kan worden. Dat is, God moet altoorens zijn en verstaan worden, alleer deze bezondere dingen zijn en verstaan worden. Ook hebben wy getoond, dat de geslachten niet aan de natuur van de beschrijving behooren, maar dat zulke dingen, die zonder andere niet bestaan konnen, ook zonder die niet verstaan worden. Dit dan zo zijnde, wat voor een regul stellen wy dan, daarby men zal weten, wat aan de natuur van een zaak behoort?

De regul dan is deze: Dat behoort aan de natuur van een zaak, zonder hetwelk de zaak niet bestaan noch verstaan kan worden; doch dit niet zo alleen, maar op zoodanig een wijze, dat de voorstelling altijd wederkerig is, te weten dat het gezegh ook niet zonder de zaak bestaan noch verstaan kan worden. Van deze wijzen dan, uyt dewelke de mensch bestaat, zullen wy dan nu in den aanvang des volgenden eersten Capittels beginnen te handelen.

CAP. I.

VAN WAAN, GELOOF, EN WEETEN.

Om dan aantevangen te spreken van de wijzen uyt dewelke de mensch bestaat, zo zullen wy zeggen, 1. wat zy zijn, ten anderen hare uytwerkingen, en ten 3. haare oorzaak.

Belangende het eerste, zo laat ons beginnen van die die ons het eerste bekend zijn: namelijk *eenige begrippen of het medegeweten van de kennisse onzes zelfs, en van die dingen die buyten ons zijn.*

Deze begrippen dan verkrijgen wy (1) of enkelijk door geloof (welk geloof hervoorstkomt of door ondervinding, of door hooren zeggen), (2) of ook ten anderen wy bekomen die door een waar geloof, (3) of ten derden wy hebben het door klare en onderscheide bevatting.

Het eerste is gemeenlijk dooling onderworpen.

Het tweede en derde, ofschoon die onderling verschillen, zoo en kunnen die echter niet doolen. Doch om dit alles wat duydelijker te verstaan, zo zullen wy een voorbeeld stellen genomen van de Regul van drien aldus. Iemand heeft alleenlijk horen zeggen, dat als men in de Regul van drien het tweede getal met het derde vermenigvuldigt, en dan met het eerste deild, dat men alsdan een vierde getal uytvind, dat dezelfde gelijkmatigheid heeft met het derde, als het tweede met het eerste. En niet-tegenstaande deze die hem dat zo voorsteld liegen konde, zo heeft hy echter zijne werkingen daar na gericht, en dat zonder eenige kennisse meer van den regul van drien gehad te hebben, als de blinde van de verwe, en heeft alzo alles wat hy daarvan ook zoude mogen gezeyd hebben, daarvan geklapt, als de papegaay van 't geen men hem geleert heeft.

Een ander, van gaauwer begrip zijnde, die en laat zich zoo niet payen met hooren zeggen, maar neemt 'er een proef aan eenige bijzondere reekeningen, en die dan bevindende daar mede overeen te komen, alsdan geeft hy daaraan 't geloof. Maar te recht hebben wy gezeyt, dat ook deze de dooling onderwurpen is; want hoe kan hy doch zeeker zijn, dat de ondervinding van eenige bijzondere hem een regul kan zijn van alle?

Een derde dan noch met het hooren zeggen, omdat het bedriegen kan, noch met de ondervinding van eenige bijzondere, omdat die onmogelijk een regul is, tevreden zijnde, die ondervraagt het aan de waare Reeden, dewelke nooyt, wel gebruykt zijnde, bedrogen heeft. Deze dan die zecht hem, door de eigenschap van de gelijkmatigheid in deze getallen het alzo, en niet anders, heeft kunnen zijn en komen.

Doch een vierde, hebbende de alderklaarste kennisse, die heeft niet van doen noch horen zeggen, noch ondervinding, noch kunst van reden, dewijle hy door zijne deurzigtigheid terstond de gelijkmatigheid in [*A*: en] alle de reekeningen ziet.

CAP. II.

WAT WAAN, GELOOF, EN KLARE KENNIS ZIJ.

Wy zullen dan nu komen te verhandelen de uytwerkingen van de verscheide kennissen waarvan wy in 't voorgaande Ca-

pittel gezeid hebben, en als in 't voorbygaan weer zeggen wat Waan, Geloof en klare Kennisse is. [*A add.* De eerste dan word by ons genoemt *Waan*, de tweede *Geloof*, maar de 3. die is 't die wy een *klare Kennisse* noemen.]

Waan dan noemen wy die omdat zede dooling onderwurpen is, en nooyt plaats heeft in iets daar wy zeker van zijn, maar wel daar van gissen en meynengesproken word. *Geloof* dan noemen wy de tweede, omdat die dingen die wy alleen door de rede vatten van ons niet en worden gezien, maar zijn alleen aan ons bekend door overtuiging in 't verstand dat het zoo en niet anders moet zijn. Maar *klare Kennisse* noemen wy dat, 't welk niet en is door overtuyging van reden, maar door een gevoelen en genieten van de zaake zelve, en gaat de andere verre te boven.

Dit dan vooraf, zo laat ons nu koomen tot haare uytwerkingen, waarvan wy dit zeggen: dat namelijk uyt de eerste hervoor komt alle de lijdinge (*passien*) die daar streydig zijn tegen de goede reden; uyt de tweede de goede begeerten; en uyt de derde de waare en oprechte Liefde met alle haar uytspuytselfs.

Alzo dat wy dan de naaste oorzaak van alle de lijdingen in de Ziele, de Kennisse stellen. Want wy t' eenemaal onmogelijk achten, dat, zo iemand op de voorgaande grond en wijzen noch begrijpt noch kent, hy tot Liefde ofte Begeerte of eenige andere wijzen van Wille zoude kunnen bewogen worden.

CAP III.

LIJDINGS OORSPRONK. LIJDING UYT WAAN.

Alhier dan laat ons nu eens zien, hoe dat, gelijk wy gezeid hebben, de (*passien*) lijdinge uyt de waan komen te ontstaan. En om dit wel en verstaanlijk te doen, zo zullen wy eenige van de bezondere derzelve voorneemen, en daarin dan als in voorbeelden betonen 't geene wy zeggen.

Laat dan de *verwondering* de eerste zijn, dewelke gevonden wordt in die geene die de zaake op de eerste wijze kent ¹⁾; want,

1) Dit is juist niet te verstaan, dat altijd voor de verwondering een formeel besluit moet gaan, maar ook isse zonder dit, namelijk als wy, stilzwijgende, de zake zoo en niet anders meenen te zijn als wy die gewent zijn te zien, horen of verstaan, etc. Als e. g. Aristoteles zegt, *Canis est animal lantrans*, ergo hy besloot, al dat baft is een hondt; maar als een Boer zeyd *een hond*, zo verstaat hy stilzwijgent al 't zelve dat Aristoteles met zijn beschrijving. Zoodat als de boer hoort baffen, een hond, zeyd hy; alzoo dat, als

dewijl hy van eenige bezondere een besluyt maakt dat algemeen is, zo staat hy als verbaast, wanneer hy iet ziet dat tegen dit zijn besluyt aangaat; gelijk iemand, noit eenige schapen gezien hebbende als met korte staarten, zig verwonderd over de schapen van Marocquen die ze lang hebben. Zoo zeit men van een Boer, die zig zelfs hadde wijsgemaakt datter buyten zijn velden geen andere en waren, maar een koe komende te vermisen, en genoodzaakt wordende die elders verr te gaan zoeken, viel in verwondering, van dat buyten zijn weynig veldsnoch zo groote meenigten van andere velden waren. En zeeker dit moet ook plaats hebben in veele *Philosophen*, die hun zelfs hebben wijs gemaakt, dat er buyten dit veldje of aardklootje daar op zy zijn (omdat zy niet anders beschouden) geen andere meer en zijn. Maar nooyt en is verwondering in die geene die ware besluyten maakt; dit's een.

Het tweede zal zijn de *Liefde*: deze aangezien datze ontstaat of uyt ware begrippen, off uyt opinien, of ook eyndelyk uyt hooren zeggen alleen ¹⁾, zullen wy eerst zien, hoe uyt de opinien, daarna hoe uyt de begrippen; want de eerste strekt tot ons verderf, en de tweede tot ons opperste heyl; en dan van het laatste.

Het eerste dan aangaande, 't is zulks, dat zo dikwils iemand iet goets ziet, off waant te zien, hy altijd geneeegen is zig met hetzelfde te vereenigen, en, om 't goets wille dat hy in 'tzelve aanmerkt, zoo verkiest hy 't als 't beste, buyten hetwelke hy niet beter noch aangenaamer alsdan en kend. Doch zoo wanneer het komt te gebeuren dat hy (gelijk in deze meest gebeurt) iets beter als dit nu bekende goet komt te kennen, zo keerd terstond zijne liefde van het eene (eerste) tot het ander (tweede), hetwelk wy alles klaarder zullen doen blijken in de verhandeling van de vryheid des menschen.

Van liefde uyt ware begrippen ²⁾; alzoo 't de plaats om daarvan te spreken hier niet is, zo zullen wy dat nu hier voorby

zy eens een ander dier hoorden baffen, de Boer die geen besluyt gemaakt hadde zoud al zo wel verwonderd staan als Aristoteles, die een besluyt gemaakt hadde. Voorders als wy iets komen gewaar te worden, daarop wy nooyt gedacht hebben van te voren, zo is dat eevenwel niet zulks of wy hebben dit gelijks in 't geheel of ten deel al te voren bekend, maar niet in alles zo gesteld, off wy zijn nooyt daarvan zo aangedaan geweest, etc.

1) Bhabet: of 1. uyt hooren zeggen, of 2. uyt waan, of 3. uyt waare begrippen; ideoque paragraphorum quæ sequuntur ordinem mutavit.

2) Recte interpres in margine: Van de Liefde uyt ware begrippen off klare kennisse word hier niet gehandeld, alzo die niet uyt waan komt; doch daarvan zie Cap. XXII

gaan, en spreken van het laatste en derde, namelijk van de Liefde die alleen van hooren zeggen komt. Deze dan bespeuren wy gemeenlijk in de kinderen tot hun vader, dewelke omdat de Vader dit of dat zeyd goet te zijn, zo zijn zy daartoe zonder iets meer daar af te weten geneegen. Dit zien wy mede in zulke die voor 't Vaderland uyt liefde haar leven laten, en ook in die, die door horen zeggen van iets op hetzelve komen te verlieven.

De *Haat* dan, het rechte tegendeel van de liefde, ontstaat uyt die dooling die uyt de opinie voorkomt. Want zo iemand een besluit gemaakt heeft van iets dat het goet is, en een ander komt tot nadeel van datzelve iets te doen, zo ontstaat in hem tegen dien doender haat, hetwelk nooyt in hem zoude kunnen plaats hebben, indien men het ware goet kende, gelijk wy dat hierna zullen zeggen. Want alles watter ook is off bedagt wort, in vergelykinge van 't ware goet, 't is niet als maar de ellendigheid zelve; en is dan zo een ellendbeminner niet veel eer erbarmens als haat waardig?

De haat dan eyndelyk komt ook voort uyt hooren zeggen alleen, gelijk wy dat zien in de Turken tegen Joden en Christenen, in de Joden tegen de Turken en Christenen, in de Christenen tegen de Joden en Turken, etc. Want wat is den hoop van alle deze onwetend d'een van d'anders godsdienst en zeden!

De *Begeerte*; — het zy dat ze bestaat of alleen (zo eenige willen) in de lust of trek van 't geene men ontbreekt te bekomen, of (zo andere willen ¹⁾) in de dingen te behouden die wy nu alreeds genieten, 't is zeeker dat ze in niemand en kan gevonden worden gekomen te zijn als onder de gedaante van goet. Alzo dan is 't klaar, dat Begeerte, gelijk ook de Liefde waarvan hiervoor gesproken is, uyt de eerste manier van kennen voortkomt. Want iemand gehooft hebbende van een dink dat het goet is, krijgt lust en trek tot hetzelve, gelijk gezien word in een zieke, die alleen door hooren zeggen van den Doctor, dat zo of zo een remedie voor zijn kwaale goet is, terstond tot dezelve geneegen wordt.

Begeerte komt ook uyt bevindinge, gelijk datt gezien word in de practyk van de doctors, die zeeker remedie eenigemaalen

1) De eerste beschrijvinge is de beste; want als de zaak genooten word zo houd de begeerte op; die gestalte dan, die alsdan in ons is om die zaak te behouden, is geen begeerte, maar vreeze van de geliefde zaak te verliezen.

goet gevonden hebbende, hetzelfde als een onfeylbaar dink gewoon zijn te houden.

Alles 't geene wy nu van deze gezeyst hebben, 'tzelve kan men van alle andere passien zeggen, gelijk dat voor ieder een klaar is. En dan omdat wy in 't volgende zullen aanvangen te onderzoeken, welke die zijn die ons redelijk, en welke die, die onredelijk zijn, zo zullen wy, het dan hierby latende, niet meer daar toe zeggen.

[*A add.* 't Geene nu van deze weinige doch voornaamste gezeyst is kan mede van alle andere gezeyst worden ;] en hiermede word geeyndigt van die Passien die uyt de Waan voortkomen.

CAP. IV.

WAT UYT GELOOF VOORTKOMT ;

EN VAN 'T GOET EN KWAAD DES MENSCHES.

Dewijl wy dan in het voorige Cap. hebben getoont, hoe uyt de dooling van de Waan de Passien voortkomen, zoo laat ons dan hier eens zien de uytwerkingen van de twee andere manieren van Kennen. Ende vooreerst van die welke wy het Waare Geloof genoemd hebben ¹⁾).

Deze dan vertoond ons wel, wat de zaake behoort te zijn, maar niet wat zy waarlijk is. En dat is de reeden, waarom zy ons nooyt en kan doen vereenigen met de geloofde zaak. Ik zeg dan, dat zy ons leert alleen wat de zaake behoort te zijn, en niet wat zy is ; in welke twe een groot onderscheid is. Want, gelijk wy in ons exempel van de regul van drien gezeid hebben, dat als iemand door gelijkmatigheid kan uyt vinden een vierde getal, dat met het derde overeenkomt, gelijk het tweede met het eerste, zoo kan hy (de deilinge en vermeenigvuldiging gebruykt heb-

1) Het Gelove is een krachtige betuiging van Redenen, door welke ik in mijn verstand overtuygt ben, dat de zaak waarlijk en zodanig is buyten mijn verstand, als ik in mijn verstand daaraf overtuygt ben. Een *krachtig betuyg van Redenen*, zeg ik, om het daardoor te onderscheiden, en van de Waan, die altijd twiffelachtig en doling onderworpen is, en van 't Weeten, dat niet bestaat in overtuyging van Redenen, maar in een onmiddellijke vereeniging met de zaak zelve. Dat de zaake *waarlijk en zodanig is buyten mijn verstand*, zeg ik waarlijk, omdat my de redenen in dezen niet en kunnen bedriegen ; want anders en verschilden ze niet van de waan. *Zodanig* : want het kan my maar alleen aan zeggen, wat de zaake behoort te zijn, en niet wat zy waarlijk is, anderszins verschilde ze niet van 't weten. *Buyten* : want het doet ons verstandelijk, niet hetgeen in ons, maar 't geene buyten ons is, genieten.

bende) zeggen dat de vier getallen moeten evengelijkmatig zijn; en die zo al zijnde spreekt hy niet te min daar af als van een zaak die buyten hem is. Maar als hy de gelijkmatigheid komt te beschouwen zo als wy in het vierde [*A: derde*] exempel getoond hebben, alsdan zegt hy in waarheid, dat de zaak zodanig is, aangezien die alsdan in hem en niet buyten hem is. Dit's van de eerste.

De tweede uytwerkinge van 't ware geloof is, dat ze ons brengt tot een klaar verstand, door 't welk wy God lief hebben, en ons alzoo verstandelijk doet gewaar worden die dingen die niet in ons maar buyten ons zijn.

De derde uytwerkinge is, dat ze aan ons verschafft de kennisse van goet en kwaad, en ons aanwijst alle *passien*, die te vernietigen zijn. En omdat wy nu te vooren gezeid hebben, dat die *passien* die uyt de waan voortkoomen groot kwaad onderworpen zijn, zo ist de pijn waart eens te zien, hoe dezelve ook door deze tweede kennisse gezift worden, om te zien wat in dezelve goet, wat kwaad is.

Om dit dan mede bekwaamelijk te doen, zo laat ons, dezelve maniere als vooren gebruykende, dezelve eens van naby bezien, om daardoor te kunnen kennen, welke het zijn die van ons verkooren, welke verworpen moeten worden. Doch, eer wy daartoe komen, laat ons eens kort vooraf zeggen wat daar is het goet en kwaad des menschen.

Wy hebben nu te vooren al gezeyd, dat alle dingen genoodschikt zijn, en dat *in de Natuur geen goet en geen kwaad is*. Zo dat al 't geen dat wy van de mensch willen, dat zal moeten van het geslacht deszelfs zijn, hetwelk niet anders is, als een *wezen van Reden*. En wanneer wy dan een Idea van een volmaakt mensch in ons verstand bevat hebben, dat zoude dan kunnen een oorzaak zijn, om zien (als wy ons zelfs onderzoeken) offer in ons ook eenig middel is om tot zo een volmaaktheid komen.

En daarom dan, alles wat ons tot die volmaaktheid voorderd, dat zullen wy goet noemen, en in tegendeel dat verhinderd, off ook daartoe niet en vordert, kwaad,

Ik moet dan, zeg ik, een volmaakt mensch begrijpen, zo ik iets aangaande het goet en kwaad des menschen verhaalen wil, en dat daarom, omdat ik, handelende van 't goet en kwaad, als e. g. van Adam, ik alsdan een dadelijk wezen (*ens reale*) met een wezen van Reden (*ens Rationis*) verwarren zoude, hetwelk

wel naauwkeurig van een regtschapen *Philosooph* moet gemijld worden, en dat om redenen die wy int vervolg dezès off by andere gelegentheden zullen stellen. Voorder, omdat het eynd van Adam of van eenig ander byzonder schepzel ons niet bewust is, als door de uytkomst, zo [*B add. volgt*] dat ook 't geen wy van 't eynd des menschen kunnen zeggen gegrond moet zijn op het begrip van een volmaakt mensch in ons verstand ¹⁾, welkers eynd, dewijl het een *ens Rationis* is, wy wel kunnen weten : en ook, als gezeyst is, zijn goet en kwaad, al hetgeen maar wijzen zijn van denken.

Om dan nu allengskens ter zaak te komen : Wy hebben nu al te vooren aangewezen hoe dat uyt het begrip de beweging, tochten en werkingen van de ziel ontstaan, en hetzelfde begrip hebben wy in vierderlij verdeeld, als in hooren zeggen alleen, in ervarentheid, in geloof, in klare kennisse. En aangezien wy nu de uytwerkinge dezèr aller hebben gezien, zo is daaruyt openbaar, dat de vierde, namelijk de klare kennisse, de aldervolmaaktste is van alle ; want de waan brengt ons dikwijls in dooling. Het ware geloof is alleen daarom goet, omdat het de weg is tot ware kennis, ons tot die dingen, die waarlijk beminnenswaardig zijn, opwekkende ; zo dat dan het laatste eynde dat wy zoeken, en het voornaamste dat wy kennen, is de ware kennisse. Doch ook deze ware kennisse is na de voorwerpen, die haar voorkomen, ook verscheiden : zo dat, hoe veel beter daar is het voorwerp, met hetwelke het komt te vereenigen, zo veel beter is ook deze kennisse. En daarom dat is de volmaaktste mensch, dewelke met God (die het aldervolmaaktste wezen is) vereenigt en hem zo geniet.

Om dan te ondervinden wat in de lijdingen of passien goet en kwaad is, zo laat ons die, als gezeid is, bijzonder voorneemen. Ende vooreerst van de *Verwondering*. Deze dan, dewijl die off uyt onwetenschap of vooroordeel komt te ontstaan, is een onvolmaaktheid in den mensch, die deze ontroering onderworpen is. Ik zeg een onvolmaaktheid, omdat de verwondering, door zig zelfs, niet tot eenig kwaad brengt.

¹⁾ Want uyt geen byzonder schepzel kan men een Idea die volmaakt is hebben ; want deze hare volmaaktheid zelve, of ze waarlijk volmaakt is of niet, en kan niet afgenomen worden, als uyt een algemeene volmaakte Idea, of *Ens Rationis*.

CAP. V.

VAN DE LIEFDE.

De Liefde, die niet anders is, als een zaak tegenieten en daarmede vereenigt te worden, die zullen wy verdeelen na de hoedanigheeden van haar voorwerp; welk voorwerp de mensch zoekt te genieten, en daarmede te vereenigen.

Sommige voorwerpen dan zijn in haar zelven vergankelijk; andere wel niet vergankelijk door haar oorzaak. Doch een derde isser alleen door zijn eigen kracht en mogentheid eeuwig en onvergankelijk.

De vergankelijke dan zijn alle de byzondere dingen, die niet van alle tijd geweest zijn, of [*B*: maar 'n] begin genoomen hebben.

De andere dat zijn alle die [*B*: zijn die algemeene] *wijzen*, die wy gezeid hebben oorzaak te zijn van de bezondere wijzen.

Maar de derde is God, off, 't welk wy voor een en 't zelfde noemen, de *Waarheid*.

De Liefde dan ontstaat uyt het begrip en kennisse die wy van een zaake hebben; ende nadat de zaake zig groter en heerlijker vertoond, daarna is ook de liefde grooter in ons.

Op twederley wijzen isser magt, om ons van de liefde te ontslaan: of door kennisse van een beter zaak, of door ondervinding dat de beminde zaak, die voor wat groots ende heerlijks gehouden is, veel onheil en ramp met zig sleept.

Met de liefde is 't ook zoodanig, dat wy nooyt en trachten van dezelve (gelijk van de verwondering en andere passien) verlost te zijn; en dat om deze twee redenen: 1. omdat het onmogelijk is, de tweede omdat het noodzakelijk is, dat wij niet van de zelve verlost werden.

Onmogelijk dan is 't omdat het niet van ons afhangt, maar alleen van het goet en nut, dat wy in het voorwerp aanmerken; hetwelke, zo wy 't niet en wilden beminnen, noodzaakelijk van ons te vooren niet en most gekend zijn; hetwelk niet in onze vryheid bestaat, of aan ons hangt, want zo wy niets kenden, voorzeeker wy en waaren ook niet.

Noodzaakelijk dan is 't niet van dezelve verlost te zijn, omdat wy, vermids de zwakheid onzes natuurs, zonder iets te genieten, waarmede wy vereenigt worden en versterkt, niet en zouden kunnen bestaan.

Welke dan van deze drie'erley voorwerpen hebben wy te verkiezen of te verwerpen?

Wat de *vergankelijke* aangaat (dewijle wy, als gezeid is, om de zwakheid onzer natuur noodzakelijk iet moeten beminnen, en daar mede vereenigen om te bestaan), het is zeker dat wy door 't beminnen en vereenigen met dezelve geen zins in onze natuur versterkt en werden, aangezien zy zelve zwak zijn, en d'eene kreupele d'ander niet kan draagen. En niet alleen dat ze ons niet en vorderen, maar zijn ook zelfs ons schadelijk. Want wy hebben gezeid de liefde te wezen *een vereeniging met het voorwerp, dat ons verstand oordeeld heerlijk en goet te zijn*; en daarby verstaan wy zo een vereeniging, door dewelke en de liefde en het geliefde een en dezelfde zaak komen te zijn, of t'zamen een geheel maaken. Zoo is hy dan immers wel ellendig, die met eenige vergankelijke dingen vereenigt word. Want deze dewijl ze buyten zijne macht zijn, en veel toevallen onderworpen, zo is 't onmogelijk dat, als die komen te lijden, hy daarvan zoude konnen bevrijd zijn. En zo bygevolg besluyten wy: By aldien deze, die de vergankelijke dingen die eenig zins noch wezen hebben, beminnen, zoo ellendig zijn, wel wat zullen die dan, die de eere, rijkdommen, en wellusten, die al heel geen wezentheid hebben, beminnen, ellendig zijn!

Laat ons dit dan genoeg zijn om te betonen, hoe ons de Reden aanwijst, om van de zo vergankelijke dingen af te scheiden. Want door 'tgeene wy nu gezeid hebben, wort ons klaar aangewezen het vergif en het kwaad dat in de beminninge dezer dingen steekt en verborgen is. Doch noch onvergelykelyk klaarder zien wy dit, als wy aanmerken, van wat een heerlijk en voortreffelyk goet wy door de genietinge dezes worden afgescheiden.

Hier voor hebben wy gezeid, dat de dingen, die vergankelyk zijn, buyten onze macht zijn. Opdat men ons wel verstaa: wy en willen niet zeggen, dat wy eenige vrye oorzaak zouden zijn, van niets anders afhangende; maar, als wy zeggen dat eenige dingen in, andere buyten onze macht zijn, zo verstaan wy doordie welke in onze macht zijn zulke, die wy uytwerken door ordre ofte zamen met de Natuur waarvan wy een deel zijn; door die welke niet in onze macht zijn zulke, die, gelijk als buyten ons zijnde, door ons geene veranderinge onderworpen zijn, aangezien zy zeer verre van onze dadelijke wezentheid, door de Natuur zoodanig gesteld, afzijn. Vervolgende dan zo zullen wy nu komen tot de twee-

de maniere van voorwerpen, welke alhoewel eeuwigen onvergankelijk, zoo zijn zy nogtans niet zoodanig door haar eigen kragt. Edoch een weynig onderzoek hier maar toe brengende, zo zullen wy terstond gewaar worden, dat deze niet en zijn als maar wijzen alleen, die onmiddelijk van God afhangen. En dewijle de natuur dezer zodanig is, zo en zijn zy voor ons niet om te begripen, tenzij wy met eenen een begrip van God hebben. In welke, omdat hy volmaakt is, noodzaakelijk onze Liefde moet rusten. En om met een woort te zeggen, het zal ons onmogelijk zijn, dat, als wy ons verstand wel gebruyken, wy zouden kunnen nalaten God te beminnen.

De Reedenen waarom zijn klaar. *Vooreerst* omdat wy onder vinden, dat God alleen maar wezen heeft, en alle andere dingen geen wezens, maar wijzen zijn. Ende aangezien de wijzen niet recht kunnen verstaan worden zonder het wezen, van 't welke zy onmiddelijk afhangen; en wy nu al vooren getoond hebben, dat als wy iets beminnende, een beter zaak, als die wy dan beminnen, komen te kennen, wy altijd terstond op dezelve vallen, en de eerste verlaten; zo volgt onwedersprekelijk: dat, als wy God komen te kennen, die alle volmaaktheid in hem alleen heeft, wy hem noodzakelijk moeten beminnen.

Ten tweeden, als wy ons verstand wel gebruyken in de kennis van zaken, zo moeten wy die dan kennen in haar oorzaaken. Nu dan, aangezien God van alle andere dingen een eerste oorzaak is, zo is dan de kennis Gods en zy staat, (*ex rerum natura*) volgens de natuur van de zaak, voor de kennis van alle andere dingen: dewijl de kennis van aller andere dingen volgen moet uyt de kennis van de eerste oorzaak. En de waare liefde komt altijd hervoort uyt kennis van dat de zaake heerlijk is en goet. Wat dan kander anders volgen, als dat ze op niemand geweldelijker zal kunnen uytstorten als op den Here onse God? Want hy is alleen heerlijk, en een volmaakt goed.

Zo zien wy dan nu, hoe wy de liefde krachtig maaken, en ook, hoe dezelve alleen in God moet rusten.

Het gene wy dan van de liefde noch meer hadden te zeggen, dat zullen wy trachten te doen als wy handelen van de laatste manier van kennis. Hier vervolgens zullen wy nu onderzoeken, gelijk wy hiervoor hebben toegezeid, aangaande welke van de *passien* wy hebben aan te neemen, welke wy hebben te verwerpen.

CAP. VI.

VAN DE HAAT.

De Haat is een neiginge, om iets van ons af te weeren, dat ons eenig kwaad veroorzaakt heeft. Zoo komt dan nu in aanmerkinge, hoe dat wy onze werkinge op tweederley wijze komen te bedrijven, of namelijk met of zonder *passien*? Met *passien*, gelijk men gemeen ziet aan de heeren tegen haare knechten die iets misdaan hebben, dat doorgaans dan niet zonder toorne en geschied. Zonder *passien*, gelijk men zegt van Socrates, die als hy was genoodzaakt zijn knecht tot betering te castyden, zulks alsdan niet en heeft gedaan, zo wanneer hy ondervond in zijn gemoed tegen deze zijne knecht ontsteld te zijn.

Dewijl wy nu dan zien, dat onze werken van ons of met, of zonder *passien* gedaan worden, zo achten wy dat het klaar is, dat zulke dingen, die ons hinderen of gehindert hebben, zonder onze ontsteltenisse, als 't nodig is, kunnen weg gedaan werden; en daarom, wat is beter, of dat wy de dingen met afkeer en haat vlieden, of dat wy dezelve door kracht van reden, zonder ontsteltenisse des gemoeds (want dat achten wy dat wezen kan) ondergaan? Vooreerst is 't zeeker, dat als wy de dingen, die ons te doen staan, zonder *passien* doen, daeruyt alsdan geen kwaad en kan komen. En alzo tusschen goet en kwaad geen midde is, zo zien wy, dat, zoo 't kwaad is met *passie* te werken, dat het dan goet moet zijn zonder die te werken.

Doch offer eenig kwaad in is geleege, de zaaken met een haat en afkeer te vlieden, laat ons hetzelfde eens bezien.

Wat de haat belangt die uyt *opinionen* voortkomt, 't is zeeker die en mag in ons geen plaats hebben, dewijl wy weten dat een dezelfde zaak op d'eene tijd ons goet, op de ander tijd ons kwaad is, gelijk dat in de geneeskruyden altijd zo is.

Het komt dan eyndelijk daarop aan, of de haat alleen door waan, en ook niet door ware redenering in ons ontstaat. Doch om dit wel te ondervinden, dunkt ons goet duydelijk te verklaren, wat de haat is, en die wel van de afkerigheyd te onderscheiden.

De *Haat* dan zeg ik te zijn een ontsteltenisse van de ziel tegen iemand, die ons misdaan heeft met wille ende weten. Maar de *afkerigheid* is die ontsteltenisse, die in ons is tegen een zaak ont-

staande uyt ongemak of leed, hetwelk wy of verstaan of waanen van natuure in dezelve te zijn. Ik zeg van natuuren; want als wy het zo niet en waanen, zo zijn wy, alshoewel wy eenig hinder of leed daarvan ontfangen hebben, van dezelve niet afkeurig, omdat wy integendeel eenig nut van dezelve hebben te verwagten. Gelijk iemand van een steen of mes gekwest zijnde daarom van 't zelve geen afkerigheid heeft.

Dit dan aldus aangemerkt, zo laat ons eens kortelijk zien de uytwerking van deze beyde. Van de haat dan komt hervoort droefheid; en de haat groot zijnde, zo werkt ze uyt toornigheid, dewelke niet alleen, als de haat, tracht te vlieden van 't gehatene, maar ook hetzelve te vernietigen zo het doenlijk is: uyt deze groote haat komt ook voort de Nijt. Maar van de afkerigheid komt eenige droefheid, omdat wy ons trachten te beroven van iets 't welk, wezentlijk zijnde, zo ook altijd zijne wezentheid en volmaaktheid hebben moet.

Uyt dit gezeide kan dan ligtelijk worden verstaan, dat wy, onze Reden [*A B*: reedenen] wel gebruykende, geen haat of afkeer tot eenige zaake en kunnen hebben, dewyl wy ons zo doende van de volmaaktheid, die in ieder zaak is, beroven. Ende zo zien wy ook door de Reeden, dat wy heel geen haat ooyt tegen iemand en kunnen hebben; omdat alles wat in de Natuur is, indien wy iet daarvan willen, wy het altijd tot beter verandere moeten, of voor ons of voor de zaake zelve. En omdat een volmaakt mensch het alderbeste is, dat wy tegenwoordig of voor onze oogen hebbende kennen, zo is dan en voor ons en voor ieder mensch in 't bezonder verre het beste, dat wy hun t' allen tijde tot die volmaakten stand trachten op te kweeken. Want alsdan eerst kunnen wy van haar, en zy van ons, de meeste vrucht hebben. Het middel hiertoe is, haar geduurig waar te neemen zodanig als wy van onze goede Conscience zelve gestadig geleerd en vermaand werden; want deze ons nooyt tot ons verderf, maar altijd tot ons heil aanport.

Tot een besluit zeggen wy, dat de Haat en Afkeer in haar hebben zo veel onvolmaaktheeden, als in het tegendeel de Liefde volmaaktheeden heeft. Want deze werkt altijd verbetering, versterking en vermeerdering, hetwelk de volmaaktheid is; daar de Haat integendeel altijd uyt is op verwoesting, verzwakking en vernietiging, hetwelke de onvolmaaktheid zelve is.

CAP. VII.

VAN BLIJDSCAP EN DROEFHEID ¹⁾).

Gezien hebbende hoe dat de Haat en de Verwondering [*B*: de Haat en Afkeerigheid] zodanig is, dat wy vrijelijk mogen zeggen, dat dezelve nooyt plaats kunnen hebben in die geene die haar verstand gebruyken zoo 't behoort; zo zullen wy dan op dezelfde wijze voortgaan en spreken van de andere *passien*. Om den aanvang te maaken, zo zullen de eerste zijn de Begeerte en de Blijdschap. Deze aangezien zy ontstaan uyt dezelve oorzaaken, uyt welke de liefde voortkomt, zoo en hebben wy van deze niet anders te zeggen, als dat wy ons moeten erinneren en in geheugenisse brengen 'tgeen wy als doenmaal zeyden; waarby wy het hier dan laten.

By deze zullen wy voegen de Droefheid, van dewelke wy derven zeggen dat ze ontstaat alleen uyt de *opinionen* en waan uyt dezelve: want zy komt voort van 't verlies van eenig goed.

Nu te vooren hebben wy gezeid, dat alles wat wy doen streken moet tot bevordering ende verbetering. Doch 't is zeker dat zo lang als wy bedroeft zijn, wy ons zelve onbekwaam maaken tot zulks te doen; derhalven is nodig dat wy ons van dezelve ontslaan. 't Welk wy doen kunnen met te denken op middelen van het verloorne weder te bekomen, zo het in onze macht is. Zo niet, dat het evenwel nodig is ons die kwijt te maaken, om niet te vervallen in alle die ellenden die de droefheid noodzakelijk met zig sleept. En dit beyde met blijdschap; want 't is zottelijk, een verlooren goet door een zelfsbegeerende en opkweekend kwaad te willen herstellen en verbeteren.

Eyndelijk, die zijn verstand welgebruykt, moet noodzakelijk God 't eerste kennen. Nu God, als wy bewezen hebben, is het opperste goet en alle goet. *Ergo* zo volgt onwedersprekelijk, dat iemand die zijn verstand welgebruykt, in geen droefheid kan vervallen. Want hoe? hy rust in dat goet, dat alle goet is, en in het welke alle blijdschap en vernoeginge der volheid is.

[*A add.* Uyt waan dan of onverstand komt de droefheid, als gezeid is, voort.]

¹⁾ B: *Van de Begeerte en Blijdschap.*

CAP. VIII.

VAN DE ACHTING EN VERSMADING, ENZ.

Nu vervolgens dan zullen wy spreken van de Achtigen Ver-smading, van de Edelmoedigheid en Nedrigheid, van Verwaantheid en van de Strafbare Needrigheid. Om het goet en kwaad indezewel te onderscheiden, zullen wy die voor voets opneemen.

De Achting en Versmading dan zijn maar in opzigt van iets groots off kleins, als dat wy eenige zaake kennen, het zy dit groots of kleins in ons of buyten ons is.

De Edelmoedigheid strekt zig niet uyt buyten ons, en werd alleen toegepast zoo eenen, die na de regte waarde, zonder *passien* noch gemerk op de achting zijn zelfs te hebben, zijne volmaaktheid kend.

De Nedrigheid is, als iemand zijne onvolmaaktheid, zonder gemerk te hebben op de verachting zijn zelfs, kend; strekkende de Nedrigheid niet uyt buyten den nedrigen mensch.

De Verwaantheid is, als iemand zig zelfs komt toe te eigenen eenige volmaaktheid die niet in hem te vinden is.

De Strafbare Nedrigheid is, als iemand aan zig toepast eenige onvolmaaktheid die aan hem niet behoort. Ik en spreek niet van de geveysde, die om andere te bedriegen, zonder te meenen haar verneederen; maar van zulke die de onvolmaakheden, die zy hun toepassen, ook zodanig meenen te zijn.

Dit dan aldus aangemerkt zijnde, zo blijkt dan daaruyt genoegzaam, wat voor goet en kwaad ieder van deze *passien* in zich heeft. Want wat belangt de Edelmoedigheid en Nedrigheid, deze geven door hun zelfs haar voortreffelijkheid te kennen. Want wy zeggen dat den bezitter deszelfs zijne volmaaktheid en onvolmaaktheid na waarde kend. Hetwelk het voornaamste is, zo ons de Reeden leerd, waardoor wy tot onze volmaaktheid geraaken. Want wy te recht onze macht en volmaaktheid kennende, zo zien wy daardoor klaarlijk, wat het is dat ons te doen staat om tot ons goet einde te geraaken. En wederom, als wy ons gebrek en onmacht kennen, zo zien wy wat ons te vermijden staat.

Wat de Verwaantheid en Strafbaare Nedrigheid angaat, de beschrijving deszelfs geeft ook te kennen dat zij ontstaan uyt zekere waan; want wy zeiden, dat zy toegepast word aan zulk

een, dewelke eenige volmaaktheid, die aan hem niet behoord, nochtans zig zelfs toeschrijft, en de strafbare nedrigheid het rechte tegendeel.

Uyt dit gezeide dan blijkt, dat, zo goet en heylzaam als daar is de Edelmoedigheid en Ware Nedrigheid, dat daar en tegen de Verwaantheid en Strafbare Nedrigheid ook zo kwaad en verdervende is. Want geene en stelt niet alleen den bezitter in een zeer goede stant, maar ook daarby is zy de rechte trap, door dewelke wy opklimmen tot ons opperste heyl. Maar deze en belet ons niet alleen om tot onze volmaaktheid te geraaken, maar brengt ons ook geheel tot ons verderf. De Strafbare Nedrigheid is 't die ons belet te doen, 't geene wy anders mosten doen om volmaakt te werden; gelyk wy dat zien in de Twijffelaars (*Scepticis*), die, doordien zy loochenen dat de mensch eenige waarheid kan hebben, haar zelfs daar van door deze ontkenning beroven. De Verwaantheid is 't die ons doet dingen ter hand neemen, die regelregt tegen ons verderf strekken; gelyk men ziet in alle die, die gewaant hebben en wanen, met God wonder wel te staan, en door dezelve vuur en water braveren en zo vast ellendig ter dood geraaken, geen gevaar ontziende, alles getroost zijnde.

De Achtung belangende en Verachting, van deze is niet meer te zeggen, als ons wel indachtig te maaken hetgeene wy hier te vooren van de Liefde gezeid hebben.

CAP. IX.

VAN DE HOPE EN VREEZE, ENZ.

Van de Hope en Vreze, van de Verzekerdheid, Wanhoop en Wankelmoedigheid, van de Moed, Stoutheid, en Volghyver, van de Flaauwmoedigheid en Vervaartheid zullen wy nu aanvangen te spreken, en een voor een na onze gewoonte voorneemen, en dan, welke van deze ons hinderlijk, welke ons vorderlijk kunnen zijn, aanwijzen. Al hetwelke wy zeer licht zullen kunnen doen, indien wy maar wel opmerken op de begrippen, die wy kunnen hebben van een zaake die toekomende is, het zij die goet het zij die kwaad is.

De begrippen die wy ten opzichte van de zaake zelve hebben, zijn, of dat die zake van ons als gebeurlijk word aangemerkt,

dat is of kan komen of niet kan komen ; of, dat ze noodzakelijk moet komen. Dit ten opzigt van de zaak zelve.

Ten opzigt dan van die de zaak begrijpt is dit : of dat hy iets moet doen om te bevorderen dat de zake komt, of om dezelve te beletten.

Uyt deze begrippen dan komen hervoort alle deze tochten, aldus : zo wy een zaake die toekomende is begrijpen goet te zijn en dat ze zoude kunnen geschieden, daaruyt krijgt de ziele zo een gestalte die wy *hope* noemen, dewelke niet anders is een zekere slag van blijdschap, gemengt nochtans met eenige droefheid.

En wederom als wy de mogelijk komende zaake oordelen kwaad te zijn, daar uyt komt de gestalte in onze ziele, die wy *vreze* noemen.

Dog als de zaake van ons begreepen word goet, en daarby noodzakelijk te zullen komen, daarvan dan komt in de ziele die gerustheid, die wy noemen *verzekerdheid* ; hetwelk een zekere blydschap is, niet vermengt met droetheid, gelijk in de hope.

Dog indien wy de zaake begrijpen kwaad te zijn, en noodzakelijk te zullen komen, hier van daan komt in de ziele *wanhoop* ; dewelke niet anders is als een zekere slag van droefheid.

Tot hiertoe dan van de *passien* in dit kapittel vervat gesproken hebbende, en de beschrijvinge derzelver gemaakt op een bevestigende wijze, en alzo gezeid wat een ieder deszelfs is ; zo kunnen wy ook dezelve, omkerende, beschrijven op een ontkenkende wijze, namentlyk aldus : Wy *hoopen* dat het kwaad niet en zal komen, wy *vreezen* dat het goet niet en zal komen, wy zijn *verzeekerd* dat het kwaad niet zal komen, wy *wanhoopen* dat het goed niet en zal komen.

Dit dan nu gezeid hebbende van de *passien*, voor zoveel die komen uyt de begrippen ten opzigt van de zaake zelve, nu hebben wy te spreken van die dewelke ontstaan uyt de begrippen ten opzigt van die de zaake begrijpt ; te weten :

Als men iet moet doen om de zake voort te brengen, en wy daaraf geen besluyt en maaken, zo krijgt de ziel een gestalte die wy *wankelmoedigheid* noemen. Maar als zy tot het voortbrengen van de zaake mannelijk besluyt, en die voortbrengelijk is, alsdan word het *moed* genoemd ; en, die zaake bezwaarlijk om voort te brengen zijnde, zo word het *kloekmoedigheid* genoemd of *dapperheid*.

Dog als iemand een zaake besluyt te doen, omdat het een ander (hem voorgedaan hebbende) wel gelukt is, zo noemt men het *volgyver*.

Als iemand weet wat besluyt hy moet maaken, om een goede zaake te bevorderen, en een kwade te beletten, zulks nogtans niet en doet, dan zo noemt men het *flaauwoedigheid*; en dezelve heel groot zijnde, noemt het *vervaartheid*. Eyndelijk de *belgzucht* of *jalousie* is een zorg die men heeft, om iets dat nu verkregen is alleen te mogen genieten en behouden.

Dewijl ons dan nu bekend zyn waaruyt deze togten komen te ontstaan, zo zal ons heel ligtelijk zijn te betogen, welke van die goet, welke kwaad zijn.

Wat dan de Hoope, Vreeze, Verzekerdheid, Wanhoop en Belgzugt aangaat, het is zeeker dat zy uyt een kwaade *opinie* ontstaan. Want, gelijk wy nu alvooren bewezen hebben, alle dingen hebben haar noodzakelijke oorzaaken, en moeten, zodanig als zy geschieden, noodzakelijk geschieden.. En alhoewel de Verzekerdheid en Wanhoop in die onverbrekelijke ordre en gevolg van oorzaaken plaatse scheynd te hebben [*B add.* of dezelve vast te stellen], zo is 't nogtans (de waarheid daarvan wel ingezien zijnde) verre daar van daan. Want Verzekerdheid en Wanhoop en zijn nooyt, ten zij zy alsvooren Hoop en Vrees (want van deze hebben zy haar zijn) geweest hebben. Als by exempel, als iemand het gene hy nog te verwagten heeft, goet waant te zijn, zo krijgt hy die gestalte in zijn ziele die wy Hoope noemen; en van dat gewaande goet verzekerd zijnde, zo krijgt de ziele die gerustheid die wy Verzekerdheid noemen. Het gene wy dan nu van de verzekerdheid zeggen, hetzelfde moet ook van Wanhoop gezeid worden. Dog volgens 't geen wy van de Liefde gezegt hebben, zo en kunnen ook deze in geen volmaakt mensch plaatze hebben: dewijle zy dingen veronderstellen die wy door haar veranderlijke aard (gelijk in de beschryving van de Liefde is aangemerkt), welke zy onderworpen zijn, niet moeten aanhangen; nog ook van dewelke (als in de beschryvinge van de Haat getoond is) wy moeten afkerig zijn. Welke afhanginge en afkerigheid nogtans de mensch onderworpen is, die in deze *passien* staat, tot alle tijd.

Wat de Wankelmoedigheid, Flaaumoedigheid, en Vervaardheid belangen, door haar eigen aardt en natuur geven zy hare onvolmaaktheid te kennen: want alles wat zy t' onzen voordeel

doen komt niet uyt de werkinge van haar natuur als *negative*. E. g. iemand die iets hoopt dat hy waant goet te zijn, 't welk nogtans niet goet is, en nogtans door zijn wankelmoedigheid of flaaumoedigheid de moed die tot de uytvoeringe vereischt [*adde*: word], komt te gebreeken, zoo is 't dat hy van dat kwaad 't welk hy waande goet te zijn *negative* of by geval bevrijd word. Deze dan en kunnen ook geenzins in de mensch die door de ware Reeden geleid word plaats hebben.

Eyndelijk belangende de Moed, Stoutheid, en Volgyver, van dezelve en is niet anders te zeggen als 't geene wy van de Liefde en Haat nu al gezeit hebben.

CAP. X.

VAN KNAGING EN BEROUW.

Van de *knaging* en het *berouw* zullen wy voor tegenwoordig, dog kortelyk spreken. Deze dan en zijn nooyt als door verrassing; want de *knaging* komt alleen hier uyt, dat wy iets doen vant welk wy dan twijffelen of het goet is, of het kwaad is; ende het *berouw* hier uyt, dat wy iets gedaan hebben dat kwaad is.

En omdat veel menschen (die haar verstand wel gebruyken) somtijds (vermits haar die hebbelykheid, die vereischt werd, om het verstand altijd wel te gebruyken, ontbreekt) afdwaalen; zo zoude men misschien mogen denken, dat haar deze Knaging en Berouw verder zoude te regte brengen, en dan daaruyt besluyten, gelijk zo de geheele wereld doet, dat ze goet zijn. Dog zo wy dezelve te regt willen inzien, wy zullen bevinden dat ze niet alleen niet goet en zijn, nemaar in het tegendeel dat ze kwaad zijn. Want het is openbaar, dat wy altijd meer door de Reeden en liefde tot de waarheid, als door knaging en berouw te rechte komen. Schadelijk zijn zy dan en kwaad, want zy zijn een zeeker slag van droefheid, dewelke van ons nu te vooren bewezen is schadelijk te zijn, en die wy derhalven daarom als kwaad moeten trachten van ons af te weren, gelijk wy dan dienvolgende ook deze als zodanig moeten schuwen en vlieden.

CAP. XI.

VAN BESPOTTING EN BOERTERYE.

De bespottig en boerterye steunen op een valsche waan, en

geven in de Bespotter en Boerter te kennen een onvolmaaktheid.

Op een valsche waan ist dat zy steunen, omdat men meind dat dengeenen die bespot word, de eerste oorzaak is van zijne werken, en dat ze niet noodzaakelijk (gelijk de andere dingen in de Natuur) van God afhangen. In de Bespotter geven zy een onvolmaaktheid te kennen; want of hetgeene zy bespotten is zodanig, dat het bespottelijk is, of het is niet zoodanig. Indien niet zodanig, zo betonen zy een kwaden aard, bespottende hetgeene niet te bespotten is; indien ja zodanig, zo betonen zy daarmede, in die geene die zy bespotten eenige onvolmaaktheid te kennen, dewelke zy niet met bespottinge, maar veel eer met goede redenen gehouden zijn te verbeteren.

Het lachgen heeft geen opzicht op een ander, maar alleen op die mensch, die eenig goet in zig zelfs bemerkt; en omdat het is een zeeker slag van de Blijdschap, zo valt ook niet anders van de zelve te zeggen, als van de Blijdschap nu al gezejd is. Ik spreek van zulk lachgen, veroorzaakt door zekere *Idea* die hem daartoe anport, en geenzins van zulk lachgen, veroorzaakt door beweginge der geesten; van het zelve (dewijl het nog op goet, nog op kwaad eenige opzicht heeft) hier te spreken waar buyten ons oogmerk.

Van de Nijd, Gramschap, Euvelneeming en zal hier niet anders te zeggen zijn, als ons eens te herinneren 't geene wy altoorens van de haat gezejd hebben.

CAP. XII.

VAN DE EERE, BESCHAAMTHEID EN ONBESCHAAMTHEID.

Van de *eere*, *beschaamtheid*, en *onbeschaamtheid* zullen wy nu mede kortelijk spreken. De eerste is een zeeker slag van Blijdschap, die een ieder in zig zelfs gevoeld wanneer hy gewaar word, dat zijn doen bij andere geagt en geprezen word, zonder opzigt van eenig ander voordeel of profijt dat zy beoogen.

Beschaamtheid is zekere droefheid die in iemand ontstaat als hy komt te zien, dat zijn doen by andere veracht word zonder opzigt van eenig ander nadeel of schaade dat zy beoogen.

De Onbeschaamtheid is niet anders als een ontbeering of uytschudding van schaamte, niet door de Reeden, maar of door onkunde van schaamte, gelijk in de kinderen, wilde menschen,

etc., of doordien men, in groote versmaadheden geweest zijnde, nu overal zonder omzien heen stapt.

Kennende nu dan deze togten, zo kennen wy ook meteen de ydelheid en onvolmaaktheid die zy in haar hebben. Want de Eere en Schaamte en zijn niet alleen niet vorderlijk volgens het geene wy in hare beschrijvinge hebben aangemerkt, maar ook (voor zo veel zy op eigen liefde, en op een waan van dat de mensch een eerste oorzaak is van zijn werk, en dienvolgende lof en laster verdiend, geboud zijn) zo zijn zy schadelijk en verwerpelijk.

Dog ik wil niet zeggen, dat men zo by de menschen moet leven, als men buyten haar, daar Eer en Schaamte geen plaats heeft, leeven zoude; ne maar integendeel staa ik toe dat ons die niet alleen vry-staan te gebruyken, als wy die tot nut van de menschen en om haar te verbeteren aanwenden, maar ook hetzelfde mogen doen met verkorting van onze (anderzins volkomen en geoorlofde) eigen vryheid. Als by exempel: zo iemand zig kostelijk kleed, om daardoor geacht te zijn, deze zoekt een Eere die uyt de liefde zijns zelfs hervoor komt, zonder enige opzigt op zijn evenmensch te hebben; maar zo iemand zijn wijsheid (daar door hy aan zijn eevennaasten konde vorderlijk zijn) ziet verachten, en met de voet treden, omdat hy een slecht kleed an heeft, deze doet wel dat hy (uyt beweging om haar te helpen) zich met een kleed, daar aan zy haar niet en stooten, verzie, wordende also, om zijn evenmensch te winnen, zijn evenmensch gelijk.

Wat voorder de Onbeschaamtheid belangt, deze die toont zich zelfs aan ons zodanig, dat wy, om haare mismaaktheid te zien, alleen maar haare beschryving van noden hebben, en zal 't ons genoeg zijn.

CAP. XIII.

VAN DE GUNSTE, DANKBAARHEID EN ONDANKBAARHEID.

Zo volgt nu van de *gunste*, *dankbaarheid* en *ondankbaarheid*. Wat de twee eerste aangaat, zy zijn die neiginge die de ziele heeft, van zijn evennaasten eenig goet te gunnen en te doen. Te gunnen, zeg ik, als aan hem die eenig goet gedaan heeft, weder goed gedaan wordt; te doen, zeg ik, als wy zelve eenig goet verkregen of ontvangen hebben.

Ik weet wel dat meest alle menschen oordeelen deze togten goet te zijn; doch niet tegenstaande dat zo derf ik zeggen, dat ze in een volmaakt mensch geen plaatse kunnen hebben. Want een volmaakt mensch wordt maar alleen door de noodzakelijkheid zonder eenige andere oorzaak bewogen, om zijn evenmensch te helpen, en daarom vind hy zig om te helpen aan den aldergodlooste zo veel te meer verpligt, als hy ziet, zoo veel te grooter ellende en noodt in hem te wezen.

De Ondankbaarheid is een verachtinge van de Dankbaarheid, gelijk de Onbeschaamtheid van de Schaamte, en dat alleen zonder eenig opzicht van reeden, maar alleen voortkomende door of gierigheid, of een al te groote liefde tot zich zelfs; en daarom dan en kan die in geen volmaakt mensch plaats hebben.

CAP. XIV.

VAN HET BEKLAGH.

Het *beklagh* dan zal zijn het laatste, waarvan wy in de verhandeling der *passien* zullen spreken, en met hetwelk wy zullen eyndigen. Beklag dan is zeeker slag van droefheid uyt overweging van eenig goet dat wy verlooren hebben ontstaande, en dat zoodanig datter geen hoope is, het zelve zoweder te hebben. Zy geeft ons haar onvolmaaktheid alzo te kennen, dat wy haar maar beschouwende de zelve terstond kwaad keuren. Want wy nu alvooren hebben bewezen, dat het kwaad is zig zelve te verbinden en vast te maaken aan dingen die ons lichtelijk, of ooyt, kunnen komen te gebreken, en die wy niet en kunnen hebben als wy willen. En dewijl het een zeeker slach is van droefheid, zo hebben wy die te schuwen, gelijk wy zulx voor dezen, van de droefheid handelende, hebben aangemerkt.

Zoo meen ik dan nu genoegzaam aangewezen en betoogt te hebben, dat alleenlijk het Waare Geloof of de Reeden dat geene is, hetwelk ons tot de kennis van 't goede en kwaade brengt. En zo wanneer wy zullen betoonen, dat de eerste en voornaamste oorzaak aller dezer tochten is de Kennisse, zo zal klaarlijk blijken, dat wy, ons verstand en Reeden wel gebruykende, nooyt in een van deze die van ons te verwerpen zijn, zullen kunnen komen te vallen. Ik zeg ons *Verstand*, want ik niet en meyne, dat de Reeden alleen magtig is, ons van alle deze te

bevrijden: gelijk wy dan zulks hier na op zijn plaatse ook zullen bewijzen.

Doch als een voortreffelijke zaake hebben wy nopende de *passien* hier aan te merken, hoe dat wy zien en bevinden, dat alle die *passien*, welke goet zijn, van zoodanigen aard en natuur zijn, dat wy zonder dezelve niet en kunnen zijn noch bestaan, en gelijk als wezentlijk tot ons behoren; als daar is Liefde, Begeerte, en alles wat aan de liefde eigen is.

Maar geheel anders is 't geleegeen met die, dewelke kwaad en van ons te verwerpen zijn; aangezien wy zonder de zelve niet alleen zeer wel kunnen zijn, maar ook dan eerst recht zijn die wy behooren te zijn, als wy ons van de zelve hebben vry gemaakt.

Om dan nog meer klaarheid in alle deze te geven, diend aangemerkt, dat het fundament van alle goet en kwaad is *de Liefde vallende op zeker voorwerp*: want zo wanneer men niet en bemind het voorwerp, hetwelk (*nota bene*) alleen waardig is bemind te worden, namelijk God, gelijk wy alvorens gezeid hebben, maar die dingen die door eigen aart en natuur vergankelijk [*B add.* en veele toevallen onderworpen] zijn, zo volgt daarop dan noodzakelijk [*A add* (dewijl het voorwerp zo veel toevallen, ja de vernietinge zelve onderworpen is)] de haat, droefheid, enz., na veranderinge van het geliefde voorwerp. Haat, als iemand hem het beminde ontnemt. Droefheid, als hy het komt te verliezen. Eere, als hy op Liefde zijns zelfs steunt. Gunste ende Dankbaarheid, als hy zijn evenmensch niet en bemind om Godt.

Doch in tegendeel van alle deze, zo wanneer de mensch God komt te beminnen, die altijd onveranderlijk is en blijft, zo is 't hem onmogelijk in deze poel van *passien* te vervallen. En daar om zo stellen wy voor een vaste en onvrikbare regul, dat God is de eerste en eenige oorzaak van al ons goedt, en een vrymaaker van al ons kwaad.

Zoo komt mede in aanmerkinge, dat alleen de Liefde, enz. onbepaald zijn: namentlijk hoe die meer en meer toeneemt, hoe die ook alsdan voortreffelijker word; aangezien die is vallende op een voorwerp dat oneyndig is; waarom ze dan alle tijd kan toeneemen, hetwelk in geene andere zaake als alleen in deeze en kan plaatze grijpen. En dit zal ons misschien hier na een stoffe zijn waaruyt wy de onsterffelijkheid van de ziel zullen bewijzen, en hoe off op wat wijze die zijn kan.

CAP. XV.

VAN 'T WAARE EN 'T VALSCHE.

Nu dan laat ons eens zien van het *waare* en *valsche*, hetwelk ons de vierde en laatste uytwerkinge van dit waare geloof aanwijst. Om dit dan te doen, zo zullen wy eerst de beschryvinge van Waarheid en Valsheid stellen. Waarheid dan is een bevestiginge (of ontkenninge) die men doet van eenige zaak, overeenkomende met de zelve zaak; en Valsheid een bevestiginge (of ontkenninge) van de zaake, die niet met de zaake zelve overeenkomt. Doch dit zo zijnde, zal het schijnen datter geen onderscheid is tusschen de valsche en ware Idea, ofte dewijle dit of dat te [*adde*: bevestigen of] ontkennen ware wijze van denken zijn, en geen ander onderscheid hebben ¹⁾, als dat de eene met de zaak overeenkomt, en de ander niet; dat ze dan ook niet dadelijk, maar alleen door reeden verschillen; en als dit dan dus zoude zijn, konde men met regt vraagen, wat voordeel doch d' eene met zijn Waarheid, en wat schade doch d' ander door zijn Valsheid heeft? en hoe de eene weten zal, dat zijn bevatting of Idea meer met de zaak overeenkomt als de ander? eyndelijk, van waar het komt dat de eene doold en de ander niet?

Waarop vooreerst tot antwoord diend, dat de alderklaarste dingen en zig zelfs, en ook de valscheit te kennen geven, in zulker voegen, dat het een groote dwaasheid zoude zijn, te vraagen hoe men van haar bewust zoude wezen: want dewijle zy gezegd worden de alderklaarste te zijn, zo en kanner immers geen andere klaarheid wezen, door dewelke zy zouden kunnen verklaart worden; zo dat dan volgt, dat de waarheid en zig zelfs, en ook de valsheid openbaard [*A add.* want de waarheid word door de waarheid, dat is door zig zelfs klaar, gelijk ook de valsheid door dezelve klaar is]; maar nooyt word de Valsheid door zig zelfs geopenbaard of aangewezen. Zoo dan iemand die de waarheid heeft en kan niet twijffelen dat hy ze heeft, dog iemand die in valsheid of in doling steekt, die kan wel waanen dat hy in waarheid staat; gelijk als iemand die droomt wel denken kan

1) B: Doch dewijl dit of dat te bevestigen of te ontkennen waare wijzen van denken zijn, zo schijnt 'er tusschen het waar en valsch denkbeeld geen ander onderscheid te zijn, enz.

dat hy waakt, maar nooyt kan iemand die nu waakt denken dat hy droomt.

Met dit gezeid dan word ook eenigzins verklaard hetgeene wy gezeid hebben, van dat God de Waarheid, of dat *de Waarheid God zelve is*.

Nu de oorzaak, waarom de eene van zijne waarheid meer bewust is als de ander, is omdat de Idea van bevestiging (of ontkenning) met de natuur van de zaak geheel overeenkomt, en dienvolgende meer wezentheid heeft. Om dit beter te begripen, diend aangemerkt dat het Verstaan (schoon het woord anders luyd) is een zuivere of pure *lijding*; dat is, dat onze ziel in dier voegen veranderd word, dat ze andere wijze van denken krijgt, die zy te vooren niet en hadde. Als nu iemand, doordien het geheele voorwerp in hem gevrogt heeft, diergelijke gestalte of wijzen van denken krijgt, zoo is het klaar, dat die een geheel ander gevoel van de gestalte of hoedanigheid van het voorwerp bekomt, als een ander die zo veel oorzaaken niet gehad heeft, en zo, tot zulks of te bevestigen, of te ontkennen, door een ander lichter werking (als door weinige of minder toevoeginge in [*B*: toevoegingen van dien] 't zelve gewaar wordende) bewogen wordt. Hier uyt ziet men dan de volmaaktheid van een die in Waarheid staat, gesteld tegen een die in de zelve niet en staat. Dewijl dan de eene lichtelijk, de ander niet lichtelijk verandert, zo volgt daaruyt dan, dat de eene meer bestandigheid en wezentheid heeft als de ander; en zo ook om dat die wijzen van denken, welke met de zaak overeenkomen, meer oorzaaken gehad hebben, zo hebben zy ook in haar meer bestandigheid en wezentheid: en dewijl zy geheel met de zaak overeenkomen, zo is 't onmogelijk dat zy in eenige tijd van de zaak anders kunnen aangedaan worden, of eenige veranderinge lijden, dewyl wy nu al voorens gezien hebben, dat de wezentheid van een zaak onveranderlijk is. Al hetwelke in de valsheid geen plaats heeft. En met dit gezeide zal al het vorige gevraagde genoegzaam beantwoord zijn.

CAP. XVI.

VAN DE WILLE.

Wetende dan nu wat Goet en Kwaad, Waarheid en Valsheid is, en ook waarin de welstand van een volmaakt mensch bestaat,

zal 't nu tijd zijn om tot onderzoek onzes zelfs te komen, en eens te bezien of wy tot zo een welstand vrijwillig of genoodzaakten komen?

Hier toe is van nooden, eens te onderzoeken wat by diegene, die de Wille stellen, de Wille is, en waar in die van de Begeerte onderscheiden word. De Begeerte hebben wy gezeid die neiginge te zijn die de Ziele heeft tot iets 't geen zy als goet keurt; zo dat dan daaruyt volgt, dat eer onze begeerte zich uysterlijk tot iets uytstrekt, in ons alvorens een besluyt is gegaan, van dat zulk iet goet is, welke bevestiging dan, of algemeen genomen de magt van bevestigen en ontkennen, de Wille ¹⁾ genoemd word.

Zoo komt het nu dan daarop aan, of deze Bevestiging van ons vrijwillig of genoodzaakten geschied, dat is, of wy iets van een zaak bevestigen of ontkennen, zonder dat eenige uytwendige oorzaak ons tot zulks dwingt. Doch by ons is al bewezen, dat een zaak, niet door zig zelfs wordende verklaart, of welkers *wesentlijkheid* niet aan zijn *wesentheid* is behorende, noodwendig een uysterlijke oorzaak moet hebben; en dat een oorzaak, die iets zal voortbrengen, zulks noodzaakten moet voortbrengen; zo dan ook moet volgen dat dit of dat bijzonderlijk te willen ²⁾, dit of dat van een zaak bijzonderlijk te bevestigen ofte ont-

1) De Wille dan genomen voor de Bevestiging of het Besluyt, die verschilt hier in van het Waare Geloove, dat ze zig uytstrekt ook tot hetgeen niet waarlijk goet is; en dat daarom, omdat het overtuyt niet zodanig is, dat het klaar gezien wort niet anders te kunnen zijn; gelijk dit alles in het ware geloof zodanig is, en moet zijn, de wijle uyt het zelve niet als de goede begeerte voortkomen.

Maar van de Waan verschilt zy ook hier in, dat zy wel t' eeniger tijd zoude kunnen onfeylbaar en zeker zijn; dat in de Waan, die van gisse en meyne bestaat, geen plaats heeft.

Alzoo dat men die een Gelove zoude kunnen noemen, in aanzien zy zoo zeker zoude gaan [B: gaan kan], en Waan in aanzien zy de dooling onderworpen is.

2) 't is zeker dat het Byzonder willen moet hebben een uysterlijke oorzaak door dewelke dat ze zij; want aangezien tot het wezen des zelfs de wesentlijkheid niet en behoord, zo moet ze noodzakten zijn door de wesentlijkheid van iets anders.

Te zeggen, [*A add.* de Idea van] de uytwerkende oorzaak des zelfs en is geen Idea, maar de Wille zelve in de mensch, en het Verstand is een oorzaak, zonder welke de wil niet en kan; ergo de *Wille* onbepaalt genomen, en ook het *Verstand*, geen wezens van Reden maar dadelijke wezens; dog my aangaande, wanneer ik die aandachtig wil bevatten, zo schijnen zy algemeene, en ik kan haar niet dadelijks toeëigenen. Dog 't zy zou nogtans moet men toestaan dat de Willing een modificatie is van de Wil, en de Idee, een wijzing van 't Verstand; ergo zo zijn dan nootzakten het Verstand en de Wil verscheiden en dadelijke onderscheidene zelfstandigheden, want de zelfstandigheid word gemodificeert, en niet de wijze zelve. Zoo de ziel gezeid word deze twee zelfstandigheden te bestuuren, zoo isser dan een derde zelfstandigheid. Altemaal dingen zo verward, dat het onmogelijk is, een klaar en onderscheiden begrip daar af te hebben. Want dewijl de Idea niet en is in de Wille, maar in 't Verstandt, en volgens dezen zetregul, dat de wijze

kennen, dat zulks, zeg ik, dan ook door eenige uytwendige oorzaak moet voortkomen: gelijk ook de beschryving die wy van de oorzaak gegeven hebben is, dat ze niet vry kan zijn.

Dit zal mogelijk eenige niet voldoen, die gewent zijn haar verstand meer bezig te houden op de *entia Rationis* als op de Byzondere dingen die waarlijk in de Natuur zijn; en zo doende aanmerken zy het *ens Rationis* niet als zodanig maar als een *ens reale*. [A *add.* Want, omdat de mensch nu deze dan die wil heeft, zo maakt hy in zijn ziele een algemeene wijze, die hij Wille noemt, gelijk hy ook zo uyt deze man en die man een Idea maakt van mensch;] en omdat hy de dadelijke wezens niet genoeg van de wezens van Reden en onderscheid, zo gebeurt het dat hy de wezens van Reden aanmerkt als dingen die waarlijk in de Natuur zijn, en zo zig zelfs als een oorzaak stelt van eenige dingen. Gelijk in de verhandeling van de zaak waaraf wy spreken niet weinig en gebeurt. [*Hic B:* Want omdat de mensch... denkbeeld maakt van mensch]. Want als men iemand vraagt, waarom de mensch dit of dat wil; men antwoordt, omdat zy een

van de eene zelfstandigheid niet en kan overgaan in de ander zelfstandigheid, zoo en kan hieraf in de wil geen liefde ontstaan: want het wikkeld zich in tegenstrijdigheid, *dat men iets zoude willen welker zaaks idea niet is in de willende mogentheid*. Zegt gy, dat de Wil, van wegen de vereeniging die zy heeft met het Verstand, ook gewaar word 't zelve 't geen het Verstand verstaat, en daarom dan ook bemind [*B.* *add.* zoo dient daar'n tegen aangemerkt]: maar dewijl gewaarworden ook is een begrip [*A.* *add.* en een verwarde Idea], zoo is 't dan ook een wijze van verstaan; dogh volgens het voorrige en kan dit in de Wil niet zijn, schoon er al zoodanige vereeniging van ziel en lichaam was. Want neemt dat het lichaam met de ziel vereenigt was, na de gemeene stelling der philosophen, nochtans zo en gevoelt het lichaam nooyt, nog de ziel wordt niet uytgebreyd. [*A.* *add.* Want dan zoude een Chimera, waarin wy twee zelfstandigheden begrijpen, een kunnen worden; dat is valsch.] Als men zegt, dat de Ziel en 't Verstand en de Wil bestuurd, dat is niet te begrijpen [*B:* zulks is niet alleen onmogelijk om te begrijpen, maar zelfs ook teegen haar], want zo doende schijnt men te ontkennen, dat de wil vry is, dat tegen hun is. Om dan hier te eyndigen, zo en lust my niet alles by te brengen, dat ik heb tegen de stelling van een geschapen eyndige zelfstandigheid. Maar alleen zal ik toonen kortelĳk, dat de Vryheid van de Wil geenzins past op zo een geduurige scheppinge, namentlijk, dat in God vereyscht word een zelve werk, om in 't wezen te behouden als om te scheppen, en dat anders zins de zaake niet een oogenblik zoude kunnen bestaan; als dit zo is, zo en kan haar genes dings [*B:* zoo en kan aan die zaak ook niets oorzaakelyks] toegeeygent worden. Maar men moet zeggen, dat God die geschapen heeft gelijk ze is: want aangezien ze geen kragt heeft om zig te behouden, terwijl ze is, veel min dan zal zy door zig zelfs iets kunnen voortbrengen. Als men dan zoude zeggen, dat de ziel de willing van zig zelfs voortbrengt, zo vraage ik, uyt wat kragt? niet uyt die welke geweest is, want die is niet meer; ook niet uyt die welke zy nu heeft, want zy heeft er heel geen door welke zy de minste ogenblik zoude kunnen bestaan of duuren, dewijl ze geduurig geschapen word. Zoo dan, dewijl 'er geen zaake is die eenige kragt heeft om zig te behouden, of om iets voort te brengen, zo rest niet anders als te besluyten, dat God dan alleen is en moet zijn de uytwerkende oorzaak aller dingen, en dat alle Willingen van hem bepaald worden.

wil hebben. Doch, aangezien de Wil, gelijk wy gezeid hebben, maar een Idea is van dit of dat te willen, en daarom maar een wijze van denken, een *ens Rationis* en geen *ens reale*, zo en kan dan van haar niets veroorzaakt worden; *nam ex nihilo nihil fit*. En zo meen ik ook als wy getoond hebben, dat de wille geen zaak is in de Natuur, maar alleen een verziëring, men niet en behoeft te vraagen of de wil vry of niet vry is.

Ik en spreek dit niet van de algemeene wille, die wy getoond hebben een wijze van denken te zijn, maar van bijzonder dit of dat te willen, welk willen eenige in het bevestigen of ontkennen gesteld hebben. Aan een yder dan, die maar let op 't geene van ons al gezeid is, zal dit klaar blijkelyk zijn. Want wy hebben gezeid ¹⁾, dat het Verstaan een pure lijdige is; dat is een ge- waarwordinge in de ziel van de wezentheid en wezentlykheid der zaaken; alzo dat wy het nooyt en zijn, die van de zaak iet bevestigen of ontkennen, maar de zaak zelfs is het, die iets van zigh in ons bevestigt of ontken.

Dit en zullen eenige mogelijk niet toestaan, om dat haar toescheynt, wel iets anders van de zaak te konnen bevestigen of ontkennen, als haar van de zaake bewust is. Doch dit komt maar, omdat zy geen begrip hebben van het concept 't welk de ziele heeft van de zaak, zonder of buyten de woorden ²⁾. Wel is waar (als 'r reeden zijn, die ons daartoe bewegen), dat wy aan andere door woorden of andere werktuigen van de zaak anders te kennen geven, als er ons van bewust is; maar echter en zullen wy nooyt, noch door woorden, noch door eenige andere werktuigen, zo veel te weeg brengen, dat wy van de zaaken anders zouden gevoelen als wy er af gevoelen; dats onmogelyk, en klaar aan alle die welke ten eenen maale buyten gebruyk van woorden of andere beduydtekenen, alleen op haar verstand acht neemen.

Doch hier tegen zouden misschien eenige konnen zeggen: Indien niet wy maar alleen de zaake het is, die van zig in ons bevestigt en ontken, zo en kan 'er dan noch bevestigt noch ontkend worden als 't geene met de zaak overeenkomt; en dien- volgender isser geen valsheid. Want de valsheid hebben wy

¹⁾ In cod. B hujus paragraphi exordium ita legitur: *Om nu te bevatten of wy in dit of dat binzonderlyk te willen, dat is te bevestigen of te ontkennen, waarlyk vry of niet vry zijn, zoo hebben wy ons te herinneren, 't geen wy alreede hebben gezegd, enz.*

²⁾ B: dat zy geen onderscheid maken tusschen het begrip hetwelk de ziele heeft van een zaak, en de woorden waarmede het zelve wordt uygedrukt.

gezeid te zijn iets van een zaake te bevestigen (of te ontkennen), dat met de zaak niet overeenkomt; dat is dat de zaake niet van zig zelfs dat bevestigt of ontkend. Doch ik meene, als wy maar wel acht hebben op 't geene wy nu al van de Waarheid en Valsheid gezeid hebben, wy dan met een deze tegenwerpinge genoegzaam beantwoord zullen zien. Want wy hebben gezeid, dat het voorwerp de oorzaak is van 't geene waar af iets bevestigt of ontkent word, hetzij dan waar of vals: te weten, omdat, wy iets van 't voorwerp komende gewaar te worden, wy ons inbeelden dat het voorwerp (schoon wy zeer weinig van het zelve gewaar worden) zulks nochtans van zig zelfs in 't geheel bevestigt of ontkent; hebbende dit meest plaats in zwakke ziele, die door een lichte werkinge van het voorwerp in haar een wijze of Idea ontfangen zeer lichtelijk, en buyten dit en is in haar geen bevestigen of ontkennen meer.

Eyndelijk zoude men ons ook nog kunnen tegenwerpen, datter veel dingen zijn, die wy willen en niet willen, als daar is iets van een zaak te bevestigen of niet te bevestigen, de waarheid te spreken en niet te spreken en zo voort. Doch dit komt voort, omdat de Begeerte niet genoeg van de Wille en word onderscheiden. Want de Wil by die, die de Wille stellen, is alleen dat werk van het verstand, daardoor wy van een zaak iets bevestigen of ontkennen zonder opzicht van goet of kwaad. Doch de Begeerte is een gestalte in de ziele, om iets te verkrijgen of te doen ten opzigt van goet of kwaad, dat daarin beschout word; also dat de Begeerte, ook na de bevestiging of ontkenning die wy van de zaake gedaan hebbe, nog blijft, te weeten na dat wy ondervonden of bevestigt hebben, een dink goet te wezen; 't welk volgens haar zeggen de Wil is, en de Begeerte die de neyginge die men eerst daarna om dat te bevorderen bekomt, also dat ook, na haar eigen zeggen ¹⁾, de Wille wel zonder de Begeerte, maar de Begeerte niet zonder de Wille, [*A add.* die voorgegaan moet zijn,] wezen kan.

Alle de werkinge dan, waaraf wy hier boven gezeid hebben

¹⁾ In cod. B ita se habet paragraphus: *Doch dit komt voort, . . . onderscheiden. Want, hoewel ze beide de bevestiging of ontkenning van een zaak zijn, zoo verschillen ze nochtans hier in, dat de laatste zonder eenig opzigt, en de eerste met betrekking tot het goed of kwaad geschied, dat in die zaak beschouwd wordt: invoegen de Begeerten zelf na de bevestiging of ontkenning die wy van een zaak gedaan hebben blijft, namendlijk om dat te verkrijgen, of te doen, hetwelk wy ondervonden of bevestigd hebben goed te zijn, zodat de Wil, enz.*

(aangezien zy gedaan worden door Reden onder schijn van goet, of belet worden door Reeden onder schijn van kwaad) kunnen alleenlijk onder die neiginge die men Begeerte noemt, en geen zins als heel oneygentlijk onder de benaming van Wille begreepen worden.

CAP. XVII.

VAN 'T ONDERSCHEID TUSSCHEN DE WIL EN BEGEERTE.

Dewijl het dan nu kennelijk is, dat wy tot bevestigen of ontkennen geene [*B inter uncinos add. vrye*] wille en hebben; laat ons dan nu eens zien het rechte en ware onderscheid tusschen de *wille* en *begeerte*, of wat eigentlijk die Wille mag zijn, die by de Latinen genoemd wordt *voluntas*.

Na Aristotelis beschrijving, scheynt Begeerte een geslacht te zijn, onder zig twee gedaanten bevattende. Want hy zeit de Wille te zijn die lust of trek, die men heeft onderschijn van goet. Waar uyt het my toe schijnt, dat hy de Begeerte (of *cupiditas*) alle de neiginge, hetzij tot goet, hetzij tot kwaad, meent te zijn; dog als de neiginge alleen tot [*B add. of onder 'n schijn van*] het goede is, of dat de mensch die zulke neiginge heeft, de zelve onder schijn van goet heeft, zo noemt hy die *voluntas* of goede wille; maar zoo zy kwaad is, dat is, als wy in een ander een neiginge zien tot iets dat kwaad is ¹⁾, dat noemt hy *voluptas* of kwade wille. Zo dat de neiginge van de ziel niet iets is, om te bevestigen of t'ontkennen, maar alleen een neiginge om iets te bekomen onder scheyn van goet, en [*B : of*] te vlieden onder scheyn van kwaad.

Zoo is dan nu overig te onderzoeken, of deze Begeerte vry of niet vry is. Behalven dan dat wy alreeds gezeid hebben, dat *de Begeerte van het begrip der zaaken afhangt*, en *dat het verstaan een uyterlijke oorzaak moet hebben*, en behalven ook 't geene wy van de wille gezeid hebben. [*A add. zo is dan nog overig te be- toonen dat de Begeerte niet vry is*]. Veele menschen schoon zy wel zien, dat de kennisse die de mensch van verscheide zaaken heeft, een middel is waar door zijn lust of trek van het eene tot het ander overgaat, zoo en aanmerken zy nochtans niet, wat het

1) B : zoo ~~se~~ daar 'n teegen kwaad of tot het kwade is.

mag zijn, dat de lust zoo van het eene tot het ander komt te trekken.

Maar wy dan, om te betonen dat deze neiginge by ons niet vrywillig is, zo zullen wy (om ons eens leevendig voor oogen te stellen, wat het zij, van het eene tot het ander over te gaan, en getrokke te worden) ons verbeelden een kind dat voor de eerste maal tot het gewaar worden van zeeker ding komt. Ex. g. ik houde het een Belletje voor, hetwelke in zijn ooren een aangenaam geluyd maakende, daardoor lust tot hetzelfde krijgt; ziet nu eens of het wel zoude kunnen laten, deze lust off begeerte te krijgen? Zo gy ja zegt; hoe, vraag ik, door wat oorzaak? Immers niet door iets dat het beter kend, want dit is het al dat het kend; niet ook omdat het kwaad by hem is, want hy kend niet anders, en die aangenaamheid is het alderbeste, dat hem ooyt is voorgekomen. Doch het zal misschien een vryheid hebben, om die lust die het heeft van hem te doen; waar uyt dan volgen zoude dat deze lust in ons, zonder onze vryheid, wel zoude kunnen beginnen, maar dat wy eevenwel in ons een vryheid zouden hebben om die van ons te doen. Doch deze vryheid kan geen proef houden; want wat zoude het doch zijn, dat de lust zoude komen te vernietigen? De lust zelve? Neen zeeker, want niets en isser dat door zijn eigen natuur zijn zelfs verderf zoekt. Wat mag het dan eyndelijk zijn, dat hem van de lust zoude kunnen afbrengen? niet anders voor waar alsdat hy door de schik en loop van de Natuur aangedaan word van iets dat hem aangenaamer is, als het eerste. En daarom, gelyk wy in de verhandeling van de Wille gezeid hebben, dat de Wille in de menschen niet anders is, als *deze en die Wil*, alzoo is ook in hem niet anders, als *deze en die Begeerte*, die van dit en dat begrip veroorzaakt word; zijnde deze Begeerte niet iets dat dadelijk in de Natuur is, maar zy is alleen, van dit of dat bijzonder te begeren, afgenomen. *De Begeerte* dan niet waarlijk iets zijnde kan ook niet dadelijk veroorzaaken ¹⁾. Zo dat als wy zeggen dat *de Begeerte* vry is, zo is 't eeven zo veel als wy zeyden, dat *deze of geene* Begeerte een oorzaak is van zig zelfs, dat is, dat eer dat zy was, heeft zy gemaakt, dat ze zoude zijn; 't welk de ongerymtheid zelve is en niet zijn kan.

¹⁾ Cod. B. hæc in capitis fine habet: *En de Begeerte algemeen aangemerkt, niet anders als van dit of dat in 't bijzonder te begeren afgenomen, en buyten dit niet dadelijk in de Natuur zijnde, kan als zoodanig ook niets veroorzaaken.*

CAP. XVIII.

VAN DE NUTTIGHEEDEN VAN 'T VOORGAANDE.

Zoo zien wy dan nu, dat de mensch, als zijnde *een deel van geheel de Natuur*, van welke hy afhangt, van welke hy ook geregeert word, uyt zijn zelve niet iets kan doen tot zijn heil en welstand; zo laat ons dan eens zien, wat Nuttigheeden uyt deze onze stelling voor ons ten besten zijn. En dat te meer daarom, omdat wy niet en twijffelen, of zy zullen eenige niet weinig aanstotelijk schijnen.

Vooreerst volgt daaruyt, dat wy waarlijk dienaars, ja slaven Gods zijn, en dat het onze grootste volmaaktheid is, zulks noodzakelijk te zijn. Want dog, op ons zelve aangemerkt zijnde en zoo niet van God afhangig, zeer weinig is 't, of niet, dat wy zouden kunnen verrigten, en met recht daar uyt oorzaak neemen, om ons zelfs te bedroeven; voor al in tegenstelling van 't geene wy nu zien: dat wy namelijk van dat geene, 't welk het aldervolmaakste is, zoodanig afhangen, dat wy mede als een deel van 't geheel, dat is van Hem, zijn; en, om zo te zeggen, meede het onze toebrenge, tot uytwerkingen van zoo veel geschiktelyk geordineerde en volmaakte werken, als daarvan afhangig zijn. ¹⁾

Ten anderen zoo maakt ook deze kennis, dat wy na het verrigten van een voortreffelijke zaake ons daar over niet en verhovaardigen (welke verhovaardiging een oorzaak is, dat wy, meenende nu al wat groots te zijn, en als of wy niets verder behoeften, staan blijven; strijdende regelregt aan tegen onze volmaaktheid, die daarin bestaat, dat wy altijd verder en verder moeten trachten te geraaken); maar dat wy daarentegen alles wat wy doen Gode toeëigenen, die daar is de eerste en alleene oorzaak van alles wat wy verrigten en komen uyt te werken.

Ten derden, behalven de ware liefde des naasten die deze kennis in ons te weeg brengt, maakt zy ons zo gesteld, dat wy hun nooyt nog haaten, noch daarop vertorent zijn, maar ge-

¹⁾ B: Voor eerst daar uyt, dat wy van het geene 't welk het alder volmaakste is zoodanig afhangen, dat wy meede als een deel van 't geheel, dat is van hem, zijnde, ook het onze toebrenge tot uytwerkinge van zo veel geschiktelyk geordoneerde en volmaakte werken, als daar van afhankelijk zijn, zoo volgd dat wy dienaars Gods bennen. en dat het onse grootste volmaaktheyd is van zulks noodzakelyk te zijn.

neegen worden haar te helpen en tot beter stand te brengen. Al hetwelke werkingen zijn van zoodanige menschen, die een groote volmaaktheid of wezentheid hebben.

Ten vierden diend ook deze kennisse tot bevordering van 't Gemeen Best, want door haar zal een rechter nooyt meer partye van de eene als van de ander kunnen werden, en genoodzaakt zijnde om te straffen den eenen, om te belonen den anderen, zal hy dat doen met inzicht, om zo wel den eenen te helpen en te verbeteren als den anderen.

Ten vijfden zo bevrijd ons deze kennisse van de Droefheid, van de Wanhoop, van de Nijdigheid, van de Schrik, en andere kwade *passien*, dewelke, gelijk wy hier na zeggen zullen, de wezentlijke helle zelve zijn.

Ten zesden eyndelijk zo brengt ons deze kennisse daartoe, dat wy voor God niet en zullen vrezen, gelijk andere voor de Duyvel die zy verzierd hebben, ten eynde hy haar geen kwaad zoude doen. Want hoe dog zouden wy God kunnen vrezen, die het opperste goet zelve is, van dewelke alle dingen, die eenige wezentheid hebben, zijn het geene zy zijn? en ook wy die in hem leven.

Ook brengt ons deze kennisse daartoe, dat wy alles aan God toe eigenen, hem alleen beminnen, omdat hy de heerlijkste en aldervolmaaktste is, en ons zelve alzo hem geheel opofferen: want hierin bestaat eigentlijk en de waare godsdienst en ons eeuwig heil en gelukzaligheid. Want de eenigste volmaaktheid en het laatste einde van een slaaf en van een werktuig is dit, dat ze haar opgeleiden dienst behoorlijk volvoeren. E. g. als een Timmerman in het maaken van eenig stuk werks zich van zijn Bijl op het beste gediend vind, zoo is dien Bijl daar door gekoomen tot zijn eind en volmaaktheid; dogh indien hy zoude willen denken, dezen Bijl heeft my nu zoo wel gediend, daarom wil ik hem rusten laten, en geen dienst meer van hem neemen, even alsdan zoude dien Bijl afgeraaken van haar eynde, en geen Bijl meer zijn. Alzoo ook de mensch, zoo lange hy een deel van de Natuur is, zoo moet hy de wetten van de Natuur volgen, hetwelk de godsdienst is; en zo lange hy zulks doet, is hy in zijn welstand. Doch indien God (om zo te spreken) zoude willen, dat den mensch hem niet meer en zoude dienen, 't waar even zo veel, als hem van zijn welstand beroven en te vernietigen; dewijle alles 't geene hy is, daarin bestaat, dat hij God diene.

CAP. XIX.

VAN ONZE GELUKZALIGHEID.

De nuttigheeden van dit Ware Gelove gezien hebbende, zoo zullen wy nu vervolgens onze gedane beloften trachten te voldoen: namentlijk te onderzoeken, of wy door de kennisse, die wy nu al reeds hebben (als, van wat goet is, wat kwaad is, wat waarheid is en wat valsheid is, en wat in 't gemeen de nuttigheeden van alle deze zijn), of wy, zeg ik, daar door tot onze welstand, namentlijk de Liefde Gods (die wy hebben aangemerkt onze hoogste Gelukzaligheid te zijn) kunnen geraaken? en ook, op wat wijze wy van die *passien*, die wy kwaad hebben geoordeeld, vry kunnen worden?

Om dan van het laatste, namentlijk van het vry worden der *passien* ¹⁾ eerst te spreken, zo zeg ik, indien wy onderstellen, dat ze geen andere oorzaken en hebben, als wy daar van hebben gesteld, dat, als wy ons verstand maar wel gebruyken, gelijk wy (hebbende nu een maate van waarheid en valsheid) zeer ligtelijk kunnen doen ²⁾, wy nooyt in dezelve zullen komen te vervallen.

Doch dat ze geen andere oorzaaken hebben is 't geene ons nu te betoonen staat; tot hetwelke my dunkt vereischt te worden, dat wy ons geheel, zo ten aanzien van 't lichaam als ten aanzien van den geest, onderzoeken.

En voor 1. te wijzen, dat in de Natuur een lichaam is, door welkers gestalte en uytwerkinge wy aangedaan, en alzo 't zelve gewaar worden. En dit doen wy daarom, omdat, als wy de uytwerkingen van het lichaam, en wat die komen te veroorzaaken, komen te zien, wy dan ook de eerste en voornaamste oorzaak

1) Alle *passien* die tegen de goede Reden strijdig zijn (als vooren is aangewezen) ontstaan uyt de Waan. Alles wat in dezelve goet of kwaad is, dat is ons aangewezen door het Ware Geloof; maar deze beyde, nog geen van beyde is magtig, ons daar af te bevryden. Alleen dan de derde manier is 't, namelijk de Waare kennis die ons hier van vry maakt. En zonder dewelke het onmogelijk is, dat wy ooyt hieraf vry gemaakt kunnen worden: gelijk nu gevolglijk pag. 81 zal aangewezen worden. Zoude dit het niet wel zijn daar andere onder andere benaaminge, zo veel van zeggen en schrijven? Want wie en ziet niet, hoe gevoeglijk wy onder de waan de zonde; onder het gelove de wet, die de zonde aanwijst; en onder de waare kennisse de genaade, die ons van de zonde vry maakt, kunnen verstaan?

2) Verstaat, als wy grondige kennisse hebben van goet en kwaad, waarheid en valsheid: want dan is 't onmogelijk dat onderworpen te zijn, uyt hetwelk de *passien* ontstaan: want het beste kennende en genietende, heeft het slegtste op ons geen magt.

van alle deze tochten zullen vinden; en met een ook dat geene, door 't welke alle deze tochten zullen kunnen vernietigt worden. Waar uyt wy dan mede kunnen zien, of zulks door de Reeden mogelijk is te kunnen doen. En dan zullen wy mede vervolgen te spreken van onze Liefde tot God.

Om dan nu te toonen datter een lichaam is in de Natuur, dat kan ons niet zwaar om te doen zijn, nu wy al weten dat God, en wat God is: dewelke wy hebben beschreven te zijn een wezen van oneindelijke eigenschappen, waar van ieder des zelfs oneindelijk en volmaakt is. En aangezien de uitgebreidheid een eigenschap is die wy oneyndelijk in haar geslacht betoond hebben te zijn, zoo moet dan noodzakelijk dit meede een eigenschap zijn van dat oneyndig wezen. En dewijl wy nu mede al bewezen hebben, dat dit oneyndig wezen is wezentlijk, zo volgt dan met eenen, dat deze eigenschap ook wezentlijk is.

Daar en boven, aangezien wy ook getoond hebben, datter buyten de Natuur, die oneyndig is, geen wezen meer is off zijn kan, zoo is dan klaar blijkelyk dat deze uytwerking van het lichaam, door het welke wy gewaar worden, van niets anders kan komen, als van de uytgebreidheid zelve en geenzins van iets anders dat *eminenter* (als eenige willen) die uytgebreidheid heeft: want dit (gelijk wy nu al vooren in het eerste Cap. bewezen hebben) en is niet.

Zoo staat dan nu aan te merken, dat al de uytwerkingen, die wy zien van de uytgebreidheid noodzaakelyk af te hangen, aan deze eigenschap moeten toegeygent worden; gelijk de Beweginge en Ruste. Want by aldien deze kragt van uytwerkinge niet in de Natuur en was, het zoude onmogelijk zijn (schoon ook in dezelve veel andere eigenschappen mogten zijn), dat de zelve zouden kunnen wezen. Want als iet weder iets zal voortbrengen, zoo moet dan in die iet wat wezen door hetwelke Hy meer als een ander dat iets kan voortbrengen.

Hetzelve dan dat wy hier nu zeggen van de uytgebreidheid, dat willen wy ook gezeid hebben van de denking, en van alles watter is.

Staat verder aan te merken, datter in ons niets niet en is, of de mogelijkheid is by ons om hetzelve bewust te zijn: alzo dat, als wy ondervinden niets anders te zijn in ons, als de uytwerkingen van de denkende zaak en die van de uytgebreidheid, wy dan ook met verzekeringe mogen zeggen, niet meer in ons te zijn.

Om dan eens klaar de werkingen van deze beyde te verstaan, zoo zullen wy een yder deszelfs, eerst op zig zelfs alleen, en daar naa beyde te zaamen, voorneemen; als mede de uytwerkinge, zoo van de eene als van de ander.

Zoo wanneer wy dan aanschouwen de uitgebreydheid alleen, zoo is 't dat wy in dezelve niet anders gewaar worden, als Beweging en Ruste, uyt de welke wij dan alle de uytwerkingen, die daar af herkomen, vinden. En zoodanig zijn deze twe ¹⁾ wijzen in het lichaam, dat geen ander zaak en kan zijn die haar veranderen kan, als alleen zy zelve. Gelijk e. g. zoo wanneer een steen stille leyd, zoo is 't onmogelijk dat die door dekracht van denken of iets anders zal kunnen bewoogen worden, maar wel door de beweginge, als wanneer een ander steen, grooter beweginge hebbende als zijne ruste, hem doet beweegen. Gelijk ook also de bewegende steen niet en zal komen te rusten, als door iets anders dat minder beweegt. Alzoo dat dan volgt, dat geen wijze van denken in het lichaam, of beweginge of ruste zal kunnen brengen. Doch eeven wel, volgens 't geene wy in ons gewaar worden, zoo kan het wel geschieden, dat een lichaam het welk, nu zijn beweginge hebbende na de eene zijde, nogtans na de andere zijde komt te wijken; gelijk als ik mijn arm uytstrekke, daar door te wege breng, dat de geesten, die al reeds haare beweginge niet en hadden zoodanig ²⁾, nu nochtans de zelve derwaarts hebben, niet altijd nochtans, maar na de gestalte der geesten, zo hier na gezeyd word.

De oorzaak hiervan is, en kan geen andere zijn, als om dat de ziel, zijnde een Idea van dit lichaam, met het zelve zoodanig vereenigt is, dat en zy en dit lichaam zoo gestelt te zaamen een geheel maaken.

De voornaamste uytwerkinge van de andere [*B add.* of denkende] eigenschap, is een Begrip van zaaken, zoodanig dat, na dat zy die komt te bevatten, daar uyt hervoortkomt of Liefde of Haat, etc. Deze uytwerkinge dan, aangezien zy geene uytgebreydheid met zig brengt, zo en kan ze oookaan dezelve niet toegepast worden, zonder alleen aan de denkinge; zo dat alle de veranderinge, die in deze wijze komen te ontstaan, de oorzaak van dezelve en moet geen zins in de uytgebreydheid, maar alleen in de denkende zaake gezogt worden. Gelijk wy dit in de Liefde

1) Twee wijzen; omdat de Ruste geen *Niet* is.

2) B: *die al reeds haar beweginge hadden, schoon niet zoodanig.*

zo kunnen zien, de welke of zullende vernietigt, of zullende opgewekt worden, zo moet zulks veroorzaakt worden door het begrip zelve, het welk, gelijk wy nu al hebben gezeid, geschied, of om dat het begrijpt in het voorwerp iets kwaads te zijn, of omdat het iets beters komt te kennen ¹⁾. Zo wanneer nu dan deze eigenschappen de eene in de andere komt te werken, zoo ontstaat daar uyt lijdinge, de eene van de ander; namelijk door de bepalinge van beweeginge, die wy alzo werwaart wy willen vermogen hebben te doen gaan. De werkingen dan, waardoor de eene van de ander komt te lijden, die is aldus: te weete de ziele in het lichaam, gelijk nu al gezeid is, kan ²⁾ wel maaken dat de geesten, die ander zins na de eene, nu nochtans na de ander zijde haar bewegen; en omdat ook deze geesten door oorzaak van het lichaam beweegt, en alzo bepaald kunnen worden, zoo kan het dikwijls gebeuren, dat zy, door oorzaak van het lichaam haare beweeginge na de eene plaats hebbende, en weederom door de oorzaak van de ziele na een ander plaats, alzo in ons te weeg brengen en veroorzaken die zoodanige benaauwtheden, als wy te mets in ons gewaar worden, wanneer wy de reeden daar af, als wy die hebben, niet en weten. Want anderzins gewoonlijk zijn ons de redenen wel bekend.

Voorder zoo kan ook de ziele wel belet worden in de macht die zy heeft, om de geesten te beweegen, of om dat de beweeginge van de geesten veel zijn verminderd, of omdat ze veel zijn vermeerderd. Verminderd, zoo wanneer wy, veel hebbende gelooopen, veroorzaken dat de geesten door 't zelve loopen aan het lichaam zoo veel meer als gewoone beweeginge gevende, en de zelve missende ³⁾, noodzaakelyk zo veel verzwakt zijn; zo kan dit ook geschieden door het nuttigen van al te weinig voedsel. Vermeerderd, zoo wanneer wy te veel wijn of andere sterken drank drinkende, daar door of vroolijk of dronken wordende, maaken dat de ziel geen magt heeft het lichaam te bestieren.

Zoo veel dan nu gezeid van de werkinge die de ziele heeft in het lichaam; laat ons nu eens zien van de werkinge die het lichaam heeft in de ziele. De voornaamste van deze stellen wy te zijn dat het zich [*AB*: ze haar] zelfs aan de ziel doet gewaar

1) B: of om dat het in 't beminde voorwerp iets goeds, of om dat het in 't gehaate voorwerp iets kwaads kend.

2) AB: de ziele en het lichaam . . . kunnen.

3) Pro en dezelve missende, etc. B hæc habet: waarin zy een sterke in- en doorvloed hadden, die hun doet verswakken.

worden, en daar door ook [*AB add. aan*] andere lichaamen. Hetwelk door niets anders word veroorzaakt als door Beweginge en Ruste te zaame: want in het lichaam en zijn geen andere dingen als deze, door dewelke het zoude kunnen werken; zo dat alles dan, wat buyten deze gewaarwordinge meer aan de ziele geschied, en kan niet door het lichaam veroorzaakt worden. En omdat het eerste hetwelke de ziele komt te kennen het lichaam is, daar uyt komt hervoort dat de ziele het zoo bemind, en daar meede vereenigt word. Doch aangezien wy nu al te vooren gezeyd hebben, dat de oorzaak van de Liefde, Haat en Droefheid niet en moet gezogt worden in het lichaam maar alleen in de ziele (want alle werkingen van het lichaam moeten hervoortkomen uyt beweeginge en ruste), en dewyle wy klaar en onderscheiden zien, dat de eene liefde te niet gaat door 't begrip dat wy bekoomen van iets anders dat beter is; zo volgt daaruyt klaarlijk, *Indien wy eens God komen te kennen, ten minsten met een zoo klaar een kennisse als daar wy ons lichaam mede kennen, dat wy als dan ook naauwer met hem als met ons lichaam moeten vereenigt worden, en als van het lichaam ontslagen zijn.* Ik zeg naauwer, want wy hebben nu al te vooren bewezen, dat wij zonder hem noch bestaan, noch verstaan kunnen worden; en dit is daarom, omdat wy hem niet door iets anders, gelijk het zoo met alle andere dingen is, maar alleen door hem zelfs kennen en moeten kennen, gelijk wy dat mede nu alvoorrens gezeyd hebben. Jaa ook beter als ons zelfs kennen wy hem, dewyl wy zonder hem, ons zelfs geenzins en kunnen kennen.

Uyt hetgeene wy dan tot hier toe gezeyd hebben is lichtelijk af te neemen, welke daar zijn de voornaame oorzaaken der *passien*. Want, wat aangaat het Lichaam met zijn uytwerkingen, de Beweginge en Ruste [*B add. of derzelver uytwerkinge*], dezelve en kunnen de ziel niet anders doen, als hun zelfs, als voorwerpen zijnde, daaraan bekend maaken; en na de vertooningen zijn die zy aan dezelve voorhouden, het zij of goet of kwaad ¹⁾, daarna word ook de ziele van haar aangedaan, en dat

1) Maar waar uyt komt ons dat, dat wy het eene goet, het ander kwaad te zijn kenne? Antw.: Aangezien het de voorwerpen zijn, die ons haar zelven doen gewaar worden, zo worden wy van de eene anders aangedaan [*in A deleta*: als van d'andere na de proportie,] Die dan van dewelke wy aldermaatigst (na de proportie der beweeginge en ruste waar af zy bestaan) bewogen worden, zijn ons alderaangenaamst, [*A add. en hoe zy daar verder en verder afwijken alderonaangenaamst.*] En hier uyt is alderley slag van gevoel, dat wy in ons gewaar worden, en dat veel tijds door de lichaamelijke voorwerpen

niet voor zoo veel het een lichaam is (want dan waar het lichaam de voornaamste oorzaak van de *passien*), ne maar voor zoo veel het een voorwerp is gelijk alle andere dingen, dewelke ook de zelve uytwerkingen zouden doen zoo ze zich zoodanig aan de ziel kwaamen te vertoonen. (Doch hier meede en wil ik niet zeggen, dat de Liefde, Haat, en Droefheid, die uyt beschouwinge van onlighaamelijke dingen voortkomen, dezelve uytwerkingen zouden doen, als die welke uyt beschouwinge van lichaamelijke dingen ontstaan; want deze, zoo wy hier na noch zullen zeggen, zullen noch andere uytwerkingen hebben, gelijk de natuur van die zaak, uyt des welks bevattinge de Liefde, Haat, en Droefheid, enz. in de ziele, de onlighaamelijke dingen beschouwende, verwekt worden.) Zoo dat dan, om weder tot ons voorige te keren, by aldien iets anders zig heerlijker aan de ziel kwam te vertoonen, als wel het lichaam, het zeeker is, het lichaam alsdan geen vermogen zoude kunnen hebben, zoodaanige uytwerkingen te veroorzaaken als het nu wel doet. Waar uyt dan volgt, niet alleen, dat het lichaam de voornaamste oorzaak niet en is van de *passien* ¹⁾, maar ook, alshoon in ons iets anders waar, behalven hetgeene wy nu aangemerkt hebben dat de *passien*, zoo wy meenen, zouden kunnen veroorzaaken, zoo en zoude zulks, als 't al zoo waar, eevenwel niet meer, noch anders in de ziel kunnen werken, als nu het lichaam wel doet. Want immers en zoude het niet anders kunnen zijn als zulk een voorwerp, dat ten eenemaal verscheide zoude zijn van de ziel, en dienvolgende zich ook zoodaanig vertoonen, en niet anders, gelijk wy op zoodanig een wijze ook van het lichaam gesproken hebben. Alzoo dat wy met waarheid besluynen mogen, dat Liefde, Haat, Droefheid en andere *passien*, in de ziele worden veroorzaakt anders en anders, na de gedaante van kennis die zy telkens van de zaake komt te hebben; en by gevolg, zoo zy ook het alder heerlijkste eens kan komen te kennen, het als dan onmogelijk zoude zijn, dat eenige van deze *passien* in haar de minste ontroeringe zouden kunnen veroorzaaken.

werkende is in ons lichaam, die wy *impulsus* noemen; als dat men in droefheid iemand kan doen lachen, doen verheugen door kittelen, wijn drinken, enz. 't welk de ziel wel gewaar word, doch niet en werkt. Want die werkende, zijn de verheugingen waarlijk en van een ander slag; want dan werkt geen lichaam, maar de verstandelijke ziel gebruykt het lichaam als een werktuig, en gevolglijk, hoe de ziel hier meer in werkt, hoe het gevoel volmaakter is.

1) A: niet dat het lighaam alleen de voornaamste oorzaak is van de *passien*, — B: dat het lichaam alleen de voornaamste oorzaak der lijdingen niet en is.

CAP. XX.

BEVESTIGING VAN 'T VOORGAANDE.

Aangaande dan 't geene wy in het vorige Cap. gezeyt hebben, zouden deze volgende zwarigheden kunnen tegen geworpen worden.

Eerstelijk, byaldien de beweginge niet en is de oorzaak van de *passien*, hoe het dan kan zijn, dat men de droefheid nochtans dooreenige ¹⁾ middelen uyt drijft, gelijk door de wijn zulks meenigmaal word verrigt? Waar op diend, dat onderscheid gemaakt moet worden, tusschen de gewaarwordinge van de ziele, als zy eerst het lichaam gewaar word, en tusschen het oordeel, hetwelk zy aanstonts daarop komt te maaken van dat het haar goet of kwaad is ²⁾.

De ziel dan, zodanig als *immediate* ³⁾ gezeid is, gesteld zijnde, hebben wy al te vooren aangewezen dat magt heeft, de geesten te bewegen werwaart zy wil; maar dat eevenwel nochtans deze macht haar kan benomen worden, zo wanneer, door andere oorzaaken van 't algemeen lichaam, deze haar zo gematigde gestalte benomen of veranderd word; en zulks in haar gewaar wordende ontstaat 'er droefheid, en dat na de verandering is, die de geesten als dan ontfangen. Welke droefheid veroorzaakt word uyt de liefde en vereeniging die ze heeft met het lichaam ⁴⁾.

En dat dit zodanig is kan lichtelijk daar uyt afgenomen worden, om dat deze droefheid op een van deze twee wijzen kan worde geholpen; of door herstellinge van de geeste in haar eerste gestalte, dat is hem van die pijnlijkheid te bevrijden, of door goede redenen overtuigt te worden, om van dit lichaam geen

1) Sic Monnikhoff in A pro deleto *geene*.

2) Dat is tusschen verstaan algemeen genomen, en tusschen verstaan als opzigt hebbende op het goet of kwaad van de zaak.

3) A: *nu mediate*. B. *nu onmiddelijk*.

4) De droefheid in den mensch word veroorzaakt uyt een waanbegrip, van dat hem iets kwaads overkomt, namelijk van 't verlies van eenig goet; als dit dus bevat is, brengt dit begrip te wege, dat de geesten zig omtrent het hart voegen, en hetzelfde met behulp van andere deelen prangen, en sluyten [*B*: en insluyten], recht tegendeelig als in de blijdschap geschied. Deze pranging word de ziel weder gewaar, en is pijnlijk. Nu wat is 't dat de medicijnen of wijn te weege brengt? dit namelijk, dat zy door haar werking deze geesten van 't hart afdrijven, en weder ruimte maaken, hetwelk de ziele gewaar wordende verkwikking krijgt, bestaande daar in, dat het waanbegrip van kwaad, door de andere proportie van beweging en stilte, die de wijn veroorzaakt, gediverteert, en op wat anders valt, daar 't verstand meer genoegen in vind. Maar dit en kan geen *immediate* werkinge zijn van de wijn op de ziel, maar alleen van de wijn op de geesten.

als zy aan de geesten hadden mede gedeelt. Zo dat dan alomme blijkt, dat in de Natuur een en dezelve slaghe van beweging is.

CAP. XXI.

VAN DE REEDE.

Zo zal ons dan tegenwoordig te onderzoeken staan, waar door het komt dat wy somtijds, alschoon wy zien een zaake goet of kwaad te zijn, nochtans geen magt in ons bevinden, om of de goede te doen, of de kwade te laten, en somtijds nochtans wel. Dit kunnen wy lichtelijk bevroeden, wanneer wy acht neemen op de oorzaken die wy van de *opinionen* gegeven hebben, die wy zeiden te zijn de oorzaken van alle tochten. Wy zeiden dan, deze zijn of door hooren zeggen, of door ondervinding. En de wijle dan all hetgeen dat wy in ons bevinden meer magt op ons heeft, als het geen dat ons van buyten aankomt, zo volgt wel dat de Reeden oorzaak kan zijn van vernietinge van die *opinionen* ¹⁾ die wy alleen van hooren zeggen hebben (en dat omdat ons de reeden niet van buyten aangekomen is), maar geenzins van die die wy door ondervindinge hebben. Want de mogelijkheid die ons de zaake zelve geeft is altijd meerder, als die wy bekomen uyt gevolge van een tweede zaak; gelijk wy dit onderscheid zo aangemerkt hebben sprekende van de redenering en van het klaar verstand, pag. 38, en dat met de gelijkenisse van de regel van drien. Want meer mogelijkheid is in ons uyt het verstaan van de proportie [*AB*: de regul] zelfs, als uyt het verstaan van de regul van proportie. En hier om is 't dat wy nu also dikwijls hebben gezeid, dat de eene liefde door een ander die meerder is te niet gedaan word, omdat wy daar onder geen zins wilden betrekken de begeerten die [*B add.* niet gelijk de liefde uit ware kennis, maar] uyt de redenering voort komt.

¹⁾ En het zal 't zelve zijn, of wy hier het woord *opinie*, of *passie* gebruyken; en zo is 't klaar waarom wy die, die door ondervinding in ons zijn, niet en konnen door de Reeden overwinnen; want deze en zijn in ons niet anders als een genieting of onmiddelijke vereeniging van iets 't geen wy voor goet oordeelen, en de Reden, schoon zy ons dat beter is aanwijst, zy doet ons niet genieten. Nu dat geene, dat wy genieten in ons, en kan niet overwonnen worden door dat geene 't welke wy niet en genieten, en buyten ons is, gelijk zulks is 't geen ons de Reeden aanwijst. Maar zal deze overwonnen worden, zo moet er iets zulks zijn dat magtiger is; hoedanig zal wezen een genieting of onmiddelijke vereeniging van 't geen beter gekend en genoten word als dit eerste; en dit daar zijnde is de overwinninge altijd noodzakelijk; off ook wel door genieting van een kwaad dat grooter gekend word als 't genoote goet, en onmiddelijk daarop volgt. Doch dat dit kwaad zo niet altijd noodzakelijk volgt, leert ons de ervaringe, want, etc. ziet pag. 46, 71.

CAP. XXII.

VAN DE WAARE KENNIS, WEDERGEBOORTE, ENZ.

Aangezien dan de Reeden geen magt heeft om ons tot onze welstand te brengen, zo blijft dan overig dat wy onderzoeken, of wy door de vierde en leste manier van kennisse daar toe kunnen geraaken? Wy hebben dan gezeid, dat deze manier van kennisse niet en is uyt gevolg van iets anders, maar door een onmiddelijke vertooninge aan het verstand van het voorwerp zelve. En zo dat voorwerp dan heerlijk is en goet, zo werd de ziele noodzaakelijk daar mede vereenigt, zo wy ook van ons lichaam gezeid hebben. Hier uyt dan volgt onwederspreekelijk, dat de kennisse die is, welke de liefde veroorzaakt. Zo dat, als wy op deze manier God komen te kennen, wy dan noodzakelijk (want hy zich niet anders als de alderheerlijksteen aldergoetste en kan vertonen, noch van ons gekent worden) met hem moeten vereenigen. In het welke alleen, gelijk wy nu al gezeid hebben, onze zaligheid bestaat.

Ik zeg niet, dat wy hem zo hy is moeten kennen, maar het is ons genoeg dat wy hem, om met hem vereenigt te zijn, eenigzins kennen. Want ook de kennisse die wy van 't lichaam hebben, en is niet dat wy het kennen zo als het is, of volmaaktelijk; en nochtans wat een vereeniging! wat een liefde!

Dat deze vierde kennisse, die daar is de kennisse Gods, niet en is door gevolg van iets anders, maar onmiddelijk, blijkt uyt dat geene, dat wy te vooren bewezen hebben, hem te zijn de oorzaak van alle kennisse, die alleen door zich zelfs en door geen ander zaak bekend word; daar benevens ook hier uyt, omdat wy door natuur zodanig met hem vereenigt zijn, dat wy zonder hem noch bestaan noch verstaan kunnen worden. En hier om dan, dewijl tusschen God en ons een zo naauwen vereeniging is, zo blijkt dan, dat wy hem niet als onmiddelijk en kunnen verstaan.

De vereeniging dan, die wy met hem door de natuur en de liefde hebben, die zullen wy dan nu trachten te verklaren.

Wy hebben altooren gezeid, datter in de Natuur niet en kan zijn van 't welke niet een Idea zoude zijn in de ziele deszelven

als zy aan de geesten hadden mede gedeelt. Zo dat dan alomme blijkt, dat in de Natuur een en dezelve slag van beweging is.

CAP. XXI.

VAN DE REEDE.

Zo zal ons dan tegenwoordig te onderzoeken staan, waar door het komt dat wy somtijds, alschoon wy zien een zaake goet of kwaad te zijn, nochtans geen magt in ons bevinden, om of de goede te doen, of de kwade te laten, en somtijds nochtans wel. Dit kunnen wy lichtelijk bevroeden, wanneer wy acht neemen op de oorzaken die wy van de *opinionen* gegeven hebben, die wy zeiden te zijn de oorzaken van alle tochten. Wy zeiden dan, deze zijn of door hooren zeggen, of door ondervinding. En de wijle dan all hetgeen dat wy in ons bevinden meer magt op ons heeft, als het geen dat ons van buyten aankomt, zo volgt wel dat de Reeden oorzaak kan zijn van vernietinge van die *opinionen* ¹⁾ die wy alleen van hooren zeggen hebben (en dat omdat ons de reeden niet van buyten aangekomen is), maar geenzins van die die wy door ondervindinge hebben. Want de mogelijkheid die ons de zaake zelve geeft is altijd meerder, als die wy bekomen uyt gevolge van een tweede zaak; gelijk wy dit onderscheid zo aangemerkt hebben sprekende van de redenering en van het klaar verstand, pag. 38, en dat met de gelijkenisse van de regel van drien. Want meer mogelijkheid is in ons uyt het verstaan van de proportie [*AB*: de regul] zelfs, als uyt het verstaan van de regul van proportie. En hier om is 't dat wy nu also dikwijls hebben gezeid, dat de eene liefde door een ander die meerder is te niet gedaan word, omdat wy daar onder geen zins wilden betrekken de begeerten die [*B add.* niet gelijk de liefde uit ware kennis, maar] uyt de redenering voort komt.

¹⁾ En het zal 't zelve zijn, of wy hier het woord *opinie*, of *passie* gebruyken; en zo is 't klaar waarom wy die, die door ondervinding in ons zijn, niet en kunnen door de Reeden overwinnen; want deze en zijn in ons niet anders als een genieting of onmiddellijke vereeniging van iets 't geen wy voor goet oordeelen, en de Reden, schoon zy ons dat beter is aanwijst, zy doet ons niet genieten. Nu dat geene, dat wy genieten in ons, en kan niet overwonnen worden door dat geene 't welke wy niet en genieten, en buyten ons is, gelijk zulks is 't geen ons de Reeden aanwijst. Maar zal deze overwonnen worden, zo moet er iets zulks zijn dat magtiger is; hoedanig zal wezen een genietinge of onmiddellijke vereeniging van 't geen beter gekend en genoten word als dit eerste; en dit daar zijnde is de overwinninge altijd noodzakelijk; off ook wel door genietinge van een kwaad dat grooter gekend word als 't genoote goet, en onmiddelijk daarop volgt. Doch dat dit kwaad zo niet altijd noodzakelijk volgt, leert ons de ervaringe, want, etc. ziet pag. 46, 71.

CAP. XXII.

VAN DE WAARE KENNIS, WEDERGEBOORTE, ENZ.

Aangezien dan de Reeden geen magt heeft om ons tot onze welstand te brengen, zo blijft dan overig dat wy onderzoeken, of wy door de vierde en leste manier van kennisse daar toe kunnen geraaken? Wy hebben dan gezeid, dat deze manier van kennisse niet en is uyt gevolg van iets anders, maar door een onmiddelijke vertooninge aan het verstand van het voorwerp zelve. En zo dat voorwerp dan heerlijk is en goet, zo werd de ziele noodzaakelijk daar mede vereenigt, zo wy ook van ons lichaam gezeid hebben. Hier uyt dan volgt onwederspreekelijk, dat de kennisse die is, welke de liefde veroorzaakt. Zo dat, als wy op deze manier God komen te kennen, wy dan noodzakelijk (want hy zich niet anders als de alderheerlijksteen aldergoetste en kan vertonen, noch van ons gekent worden) met hem moeten vereenigen. In het welke alleen, gelijk wy nu al gezeid hebben, onze zaligheid bestaat.

Ik zeg niet, dat wy hem zo hy is moeten kennen, maar het is ons genoeg dat wy hem, om met hem vereenigt te zijn, eenigzins kennen. Want ook de kennisse die wy van 't lichaam hebben, en is niet dat wy het kennen zo als het is, of volmaaktelijk; en nochtans wat een vereeniging! wat een liefde!

Dat deze vierde kennisse, die daar is de kennisse Gods, niet en is door gevolg van iets anders, maar onmiddelijk, blijkt uyt dat geene, dat wy te vooren bewezen hebben, hem te zijn de oorzaak van alle kennisse, die alleen door zich zelfs en door geen ander zaak bekend word; daar benevens ook hier uyt, omdat wy door natuur zodanig met hem vereenigt zijn, dat wy zonder hem noch bestaan noch verstaan kunnen worden. En hier om dan, dewijl tusschen God en ons een zo naauwen vereeniging is, zo blijkt dan, dat wy hem niet als onmiddelijk en kunnen verstaan.

De vereeniging dan, die wy met hem door de natuur en de liefde hebben, die zullen wy dan nu trachten te verklaren.

Wy hebben altooren gezeid, datter in de Natuur niet en kan zijn van 't welke niet een Idea zoude zijn in de ziele deszelven

zaaks ¹⁾. En nadat de zaak of meer of min volmaakt is, daar na is ook min of meer volmaakt de vereeniging en deuytwerkinge van de Idea met die zaak of met God zelve. Want aangezien geheel de Natuur maar een eenige zelfstandigheid is, en welkers wezen oneyndelijk is, zo worden dan alle dingen door de Natuur vereenigt, en tot een vereenigt, namelijk God. En dewijl nu het lichaam het aldereerste is dat onze ziel gewaar word (om dat, gelijk gezeid is, niet in de Natuur kan zijn welkers Idea niet en is in de denkende zaak, welke Idea de ziele is van dat dink), zo moet dat dink dan noodzaakelijk zijn de eerste oorzaak van de Idea.

Doch, omdat deze Idea geen zins kan ruste vinden in de kennis van het lichaam zonder dat ze overgaat in de kennis van dat geene zonder het welke het lichaam en Idea zelve noch bestaan noch verstaan kunnen worden, zoo word zy dan ook met dat (na voorgaande kennis) door liefde terstond vereenigt. Deze vereeniging word beter begrepen, en afgenoomen wat die moet zijn, uyt de werkinge met het lichaam, in dewelke wy zien hoe dat, door kennis en tochten tot lichamelijke dingen, in ons komen te ontstaan alle die uytwerkingen, die wy in ons lichaam, door de beweeging der geesten, gedurig gewaar worden, en alzo ook onvergelykelyk meerder en heerlijker (indien eens onze kennis en liefde komt te vallen op dat geene, zonder 't welk wy noch bestaan, noch verstaan kunnen worden, en dat geen zins lichamenlyk is) zullen en moeten zijn de zodanige uytwerkinge, uyt deze vereeniging ontstaande; want deze noodzakelijk moeten mede gesteld zijn na de zaake met dewelke zy vereenigt word. En wanneer wy dan deze uytwerkingen gewaar worden, alsdan kunnen wy met waarheid zeggen *weder geboren te zijn*. Want onze eerste geboorte was doen als wy vereenigde met het lichaam, door welke zodanige uytwerkingen en loping van geesten zijn ontstaan; maar deze onze andere of tweede geboorte zal dan zijn, zo wanneer wy geheel andere uytwerkingen van liefde, gesteld na de kennis van dit onlichamelyk voorwerp, in ons gewaar worden, en zo veel van

¹⁾ En hierdoor word met een verklaart het geene wy in het eerste deel hebben gezeid, van dat het oneyndelijk verstand van alle eenwigheid in de Natuur zijn moet, en dat wy de zone Gods noemden. Want aangezien dat God van eewigheid geweest is, zo moet ook zijn Idea in de denkende zaak, dat is in zich zelfs zijn; welke Idea voorwerpelij overeenkomt met hem zelfs; *vide pag. 33.*

de eerste verschillende, als daar is het verschil van lichaaemelijk en onlichaaemelijk, geest en vleesch. En dit mag daarom te meer met recht en waarheid de Wedergeboorte werde genoemd, om dat uyt deze Liefde en Vereeniging eerste komt te volgen een Eeuwig en onveranderlyke bestandigheid, zo wy zullen betonen.

CAP. XXIII.

VAN DES ZIELS ONSTERFELIJKHEID.

Zo wanneer wy eens met aandacht aanmerken wat de Ziele is, en waar uyt hare verandering en geduuringe ontstaan, zo zullen wy lichtelijk zien of zy sterfelijk of onsterfelijk zij.

De Ziele dan hebben wy gezeid te zijn een Idea die in de denkende zaake is, van de wezentheid eenes zaaks, die in de Natuur is, ontstaande. Waar uyt dan volgt, dat, na de duuringe en verandering van de zaake is, daar na dan ook de duringe en veranderinge van de Ziele moet zijn. Daar by hebben wy aangemerkt dat de ziele kan vereenigt worden, of *met het lichaam* van hetwelke zy de Idea is, of *met God*, zonder dewelke zy noch bestaan noch verstaan kan worden,

Waar uyt men dan lichtelijk kan zien, (1.) dat, by aldien zy met het lichaam alleen vereenigt word, en dat lichaam komt te vergaan, zy als dan ook moet vergaan; want het lichaam, zijnde het fundament van haar liefde, ontberende, moet zy mede te niet gaan. Maar (ten 2°), by aldien zy met een andere zaake, die onveranderlijk is en blijft, vereenigt word, zo zal zy in het tegendeel ook onveranderlijk [*Badd.* en bestendig] moeten blijven. Want waar door zoude het als dan mogelijk zijn dat ze zouw kunnen te niet gaan? ¹⁾ Niet door haar zelve; want alzo weinig als zy door haar zelve heeft kunnen beginnen te zijn doen zy niet en was, alzo weinig kan zy ook, nu zy zo is, of veranderen of te niet gaan.

Alzo dan dat dit geene, het welke alleen de oorzaak is van

1) Quæ sequuntur, ita in cod. B scripta sunt: *dewijl het geen alleen de oorzaak van de wezendheid eener zaak is, ook, wanneer die komt te vergaan, daarom de oorzaak harer niet-wezendheid moet zijn, omdat zy zelve verandert of vergaat; of hetgeen waar van zy oorzaak is moest zig zelve kunnen vernietigen; maar zoo weinig als eenig ding uyt zig zelve, doe het nog niet was, kan beginnen te zijn, zoo min kan dat ook, nu het is, uyt zig zelve veranderen of vergaan.*

haare *wezentheid*, ook moet zijn (als zy komt te niet te gaan) de oorzaak van hare *niet wezentheid*, om dat het zelfver komt te veranderen en te vernietigen.

CAP. XXIV.

VAN GODS LIEFDE TOT DE MENSCH.

Tot hier toe achten wy genoegzaam getoond te hebben wat onze liefde tot God is, ende de uytwerkinge des zelfs, namelijk onze eeuwigdurendheid. Zo dat wy nu hier niet nodig achten iets te zeggen van andere dingen, als van de blyschap in God, gerustheid des gemoeds, enz., aangezien men lichtelijk uyt het gezeide kan zien wat daar af is en te zeggen zoude zijn. Zo zal dan nog overig zijn eens te zien (want tot noch toe hebben wy gesproken van de liefde van ons tot God), off er ook een liefde van God tot ons [*adde is*], [*A add. dat is, of God ook de mensche lief heeft, en dat*] wanneer zy [*B wy*] hem lief hebben?

Maar voor eerst wy hebben gezeid, dat aan God geene wijze van denken, buyten die de welke in des chepzelen zijn, en konnen toegepast worden; alzo dat niet gezeid kan worden, dat God de menschen lief, veel minder dat hy haar zoudelieven omdat zy hem lieven, haten omdat zy hem haten. Want zo zoude men moeten onderstellen, dat de menschen zoodanig iets vrywillig zouden doen, dat zy niet zouden afhangen van een eerste oorzaak; het welk wy al te vooren bewezen hebben valsch te zijn. Daarenboven zoude dit ook in God niet alseen groote veranderlijkheid moeten veroorzaaken; die, daar hy te vooren nog bemind noch gehaat hadde, nu zoude beginnen te beminnen en te haaten, en daar toe veroorzaakt zoude worden door iets dat buyten hem zoude zijn; doch dit is de ongerijmtheid zelve.

Doch als wy zeggen dat God de mensch niet en bemind, dat moet zoo niet verstaan worden, als of hy de mensch (om zoote zeggen) zo alleen liet heen loopen, maar om dat de mensch te zamen met alles watter is, zoodanig in God zijn, en God van deze alle zodanig bestaat, [*B add. zoo moet het zoo begreepen worden,*] dat aldaar geen eigenlijke liefde van hem tot iets anders kan plaats hebben: aangezien dat alles in een eenige zaake, die God zelve is, bestaat.

En hier uyt dan volgt mede, dat God de menschen geen wetten steld, om wanneer zy die volbrengen te belonen. Off om klaarder te zeggen, dat Gods wetten niet en zijn van zo een natuur, dat ze zoude kunnen worden overgetreden. Want de regels van God in de Natuur gesteld, volgens welke alle dingen hervoor komen en duuren, indien wy die wetten willen noemen, die zijn zodanig dat zy nooyt en kunnen overgetreden worden; als daar is dat het zwakste voor het sterkste moet wijken, dat geen oorzaak meer kan voort brengen als zy in zich heeft, en diergelijke, die van zoodanige aard zijn, dat ze nooyt en veranderen, nooyt beginnen, maar alles onder dezelve geschikt en geordent is. En om kortelijk hier af iets te zeggen: alle wetten die niet en kunnen overtreden worden, zijn goddelijke wetten; reeden, omdat alles watter geschied, niet en is tegen, maar volgens zijn eigen besluyt. Alle wetten die overtreden konnen worden zijn menschelijke wetten; reeden, omdat alles wat de menschen voor haare welstand besluyten, daar uyt niet en volgt zulks ook tot welstand van geheel de Natuur te zijn, maar in het tegendeel wel tot vernietiging van veel andere dingen konnen zijn.

Als de wetten van de Natuur machtiger zijn, worden de wetten van de menschen vernietigt; de goddelijke wetten zijn het laatste eynde om het welke zy zijn, en niet geonderordend, de menschelijke niet. Want [*B* Doch] niettegenstaande de menschen tot haar zelfs welstant wetten maaken, en geen ander eynde hebben als daar door haar eygen welstand te bevorderen, zoo kan nogtans dit haar eynde (als zijnde geonderordend onder andere eynde, de welke een ander die boven haar is beoogt, en haar als deelen van de Natuur zijnde zoodanig laat werken) ook dienen ten eynde het met die eeuwige wetten van God van eeuwigheid gesteld, te zamen loopt, en zoo met alle andere alles helpt uytwerken. Ex. gr. wanneer de Beyen, alshoon zy, geen ander eynde beoogen met al dien arbeyd en geschikte ordre die zij onder een onderhouden, als voor de winter zekere voorraad te verzorgen, de mensch nogtans, boven hen zijnde, heeft hen onderhoudende en gaade slaande een geheel ander eynde, namelijk voor hem den honigh te bekomen. Alzoo ook de mensch, in aanzien hy een besonder dink is, en heeft zijn oogmerk niet verder als zijne bepaalde wezenheid bereyken kan; doch, in aanzien hy ook is een deel en werktuig van geheel de Natuur,

zo en kan dan dit eynd des menschen het laatste eynde van de Natuur, dewijle zy oneyndelijk is, en dit onder alle andere meede als een werktuyg van haar moet gebruyken, niet zijn.

Dus verre dan van de wet van God gesteld; staat dan ook aan te merken dat de mensch in hem zelve ook tweederlei wet gewaar word; de mensch, zeg ik, die zijn verstand wel gebruykt, en tot kennis van God komt; en deze worden veroorzaakt en door de gemeenschap die hy heeft met God, en door de gemeenschap die hy heeft met de wijzen van de Natuur. Van welke de eene noodzakelijk is, en de ander niet. Want, belangende de wet die uyt de gemeenschap met God ontstaat, dewijle hy nooyt en kan laten, maar altijd noodzakelijk met hem vereenigt moet zijn, heeft hy dan, en moet hy altijd de wetten, volgens dewelke hy voor en met God moet leeven, voor oogen hebben. Maar belangende de wet die uyt de gemeenschap met de wijzen ontstaat: aangezien hy zig zelfs van de menschen kan afzonderen, zoo en is deze zoo noodzakelijk niet.

Dewijle wy dan een zoodanig een gemeenschap tusschen God en de menschen stellen, zoo zoude men met recht mogen vraagen, hoe zich dan God aan de mensche kan bekend maaken, en of zulks geschied off geschiede zoude kunnen door gesproken woorden, off onmiddelijk, zonder eenig ander dink te gebruyken, door 't welke hy het zoude doen?

Wy antwoorden, door woorden altijd niet; want als dan most de mensch alvooren geweten hebben de beteeknisse van die woorden eerze tot hem gesproken wierden. Als by exempel, zoude God aan de Israeliten gezeid hebben, *ik ben Jehova uwe God*, zo mosten zy dan al te vooren geweten hebben zonder de woorden dat [*A perperam add. hy*] God was, eer zy konden verzekerd zijn dat hy het was. Want die stemme, donder en blixem wisten zy als doen wel dat God niet was, al schoon de stemme zei dat hy God was. En het zelve, dat wy hier van de woorden zeggen, willen wy mede gezeid hebben van alle uyerlijke tekenen.

En zo achten wy het dan onmogelijk, dat God door middel van eenig uyerlijk teeken zich zelve aan de menschen zoude kunnen bekend maaken.

En dat het door eenig ander ding, als alleen door Gods wezentheid en het verstand des menschen, zoude geschieden, achten wy te zijn onnoodzakelijk; want, aangezien dat geene

in ons, 't welke God moet kennen, het Verstand is, en dat dat zelve zoo onmiddelijk met hem vereenigt is, dat het noch bestaan, noch verstaan kan worden zonder hem, zoo blijkt daar uyt onwederspreekelijk, dat geen dink altoos zoo naa het Verstand kan toegevoegt worden als eeven God zelve. Het is ook onmogelijk door iets anders God te kennen verstaan; 1. omdat zoodanigen dink ons als dan meer zoude moeten bekend zijn als God zelfs, hetwelk opentlijk strijd tegen alles 't geen wy tot hier toe klaarlijk getoond hebben, namelijk dat God een oorzaak is en van onze kennisse, en van alle wezentheid, en dat alle bezondere dingen niet alleen zonder hem niet en kunnen bestaan, maar ook zelfs niet verstaan worden. 2. dat wy nooyt door eenig ander dink welkers wezen noodzakelyk bepaald is, schoon het ons al bekender was, tot de kennisse Gods kunnen geraaken; want hoe is 't mogelijk dat wy uyt een bepaalde een oneyndelijke en onbepaalde zaak zouden kunnen besluyten? Want of wy alschoon eenige werkinge of werk in de Natuur bemerkte, welkers oorzaak ons onbekend was, zoo is 't nochtans onmogelijk, om voor ons daar uyt dan te besluyten dat 'er, om dit gevrochte voort te brengen, een oneyndelijke en onbepaalde zaak in de Natuur moet zijn. Want of 'er om dit voort te brengen veel oorzaaken hebben te zamen geloopen, dan of 'er maar een eenige is geweest, hoe kunnen wy dat weten? wie zal ons dat zeggen?

Zo dat wy dan eyndelijk besluyten, dat God, om zich zelfs aan de menschen bekend te maaken, noch woorden, noch miraculen, noch eenig ander geschapen ding kan of behoeft te gebruiken, maar alleen zich zelve.

CAP. XXV.

VAN DE DUYVELEN.

Van de duyvelen, off die zijn of niet zijn, zullen wy nu kortelyk iets zeggen, en dat aldus:

Indien de Duyvel een dink is, dat t'eenemaal tegen God is, en van God niet niets heeft, zo komt hy net overeen met de Niet, daar wy nu al te vooren van gesproken hebben.

Stellen wy hem, met eenige, te zijn eenig denkend dink dat al heel geen goet noch wil noch doet, en zich zo tenemaal tegen

God kant; zeker zo is hy wel ellendig, en zoo de gebeden mochten helpen, zo was voor hem te bidden tot bekeringe.

Doch laat ons eens zien off ook zo een ellendig dink wel een eenig oogenblik zoude kunnen bestaan. En zo doende zullen wy terstond ondervinden van neen; want uyt de volmaaktheid van de zaak ontstaat alle de duuring van de zaak, en hoe ze meer wezentheid en goddelijkheid in haar hebben hoe ze bestandiger zijn: de Duyvel dan geen de minste volmaaktheid in zig hebbende, hoe zoude hy doch, denk ik, kunnen bestaan? Doet hier by, dat de bestandigheid off duuring in de wijze van de denkende zaake maar en ontstaat alleen door vereeniging, die zoodanige wijze, uyt de liefde veroorzaakt, met God heeft. Het rechte teegendeel van deze vereeniging in de Duyvelen gesteld zijnde, zo en kunnen zy onmogelijk [*A male add.* niet] bestaan.

Doch dewijl 'er heel geen noodzakelijkheid en is, om Duyvelen te moeten stellen, waar toe dan die gesteld? Want wy hebben niet, gelijk andere, om de oorzaake van Haat, Nijd, Toornigheid, en dier gelijke *passien* te vinden, van noden, Duyvelen te stellen; dewijle wy die, zonder zodanige verzierving, genoegzaam gevonden hebben.

CAP. XXVI.

VAN DE WAARE VRIJHEID.

Met de stelling van 't voorgaande hebben wy niet alleen willen te kennen geven, dat er geen Duyvelen zijn, jaa maar ook dat de oorzaaken (of om beter te zeggen 't geen wy *zonden* noemen), die ons verhinderen om tot onze volmaaktheid te geraaken, in ons zelve zijn. Ook hebben wy nu alin 't voorgaande getoond, zoo door de reden als mede door de vierde manier van kennis; hoe en op wat wijze wy tot onze gelukzaligheid moeten geraaken, en hoe de *passien* vernietigt moeten worden. Niet alzo als gemeenlijk gezeft word, dat namelijk dezelve alvoren moeten bedwongen worden eer wy tot kennis, en gevolgljk de liefde van God kunnen geraaken; dats eeven zo veel als of men wilde, dat iemand die onweetende is, eerst zijn onweetenheid zoude moeten verlaten, al eer hy tot kennis zoude kunnen komen; maar alzo, dat alleen de kennis oorzaak is

van de vernietiginge der zelve. Gelijk dat over al uyt het geene wy gezegt hebben blijkt. Desgelijks is ook uyt het voorige klaar af te neemen, hoe dat zonder Deught, off (om beter te zeggen) zonder het bestuur des Verstands, alles ten verderve stort, zonder eenige ruste te kunnen genieten en wy als buyten ons *element* leven. Alzoo dat, schoon ook voor het verstand, uyt kragt van kennis en goddelijke liefde, niet en kwam te volgen een eeuwige ruste, gelijk wy getoond hebben, maar alleen een tijdelijke, zo is 't onze plicht ook zelfs deze te zoeken, aangezien die ook zodanig is, dat men die genietende, voor geen andere zaaken van de wereld zoude willen verwisselen.

Dit dan zodanig zijnde, zo kunnen wy 't met reden voor een groote ongerijmtheid achten, 't geene veele, en die men anders voor groote god-geleerde acht, zeggen; namelijk, byaldien op de liefde Gods geen eeuwig leven en kwam te volgen, zy als dan haar zelfs best zouden zoeken: even als of zy iets dat beter was, als God, zouden uytvinden. Dit is alzo onnozel als of een vis woude zeggen (voor welke doch buyten het water geen leven is): by aldien my op dit leven in het water geen eeuwig leven en zoude komen te volgen, zo wil ik uyt het water na het land toe; ja maar wat kunnen ons die God niet en kennen dog anders zeggen?

[*A add.* Zoo zien wy dan, dat wy, om te bereyken de waarheid van 't geene wy voor vast stellen aangaande ons heyl en ruste, geen eenige andere beginzelen van noden hebben als alleen dit, namelijk ons eygen voordeel te behartigen, een zaake in alle dingen zeer natuurlijk.] En aangezien wy ondervinden, dat wy, zoekende de zinnelijkheeden, wellusten, en wereldsche dingen, ons heyl in dezelve niet en bekomen, maar in tegendeel ons verderf, zo verkiezen wy hierom het bestuur onzes verstands. Doch de wijl dit geen voortgang kan neemen, zonder alvorens gekomen te zijn tot de kennis en liefde van God, zo is 't dan hierom hoog nodig geweest deze (God) te zoeken; en omdat wy hem (na voorgaande bedenkingen en overwegingen) ondervonden hebben te zijn het beste goed van alle goed, zo worden wy genoodzaakt hier pal te staan en te rusten. Want buyten hem, hebben wy gezien, dat geen dink en is, dat ons eenig heyl kan geven. En dat het een waare vryheid is, met de liefdelijke ketenen van zijne liefde geboeydt te zijn en te blijven.

Eyndelijk dan zo zien wy ook, hoe dat de redenering in ons

niet en is het voornaamste, maar alleen gelijk een trap, langs dewelke wy na de gewenste plaats opklimmen, of gelijk als een goede geest, die ons buyten alle valsheyd en bedrog van het opperste goetd boodschapt, om ons daar door aan te porren hetzelfde te zoeken, en daar mede te vereenigen; welke vereeniging ons opperste heyl is en gelukzaligheid.

Zo resteert nu nogh, om van dit werk een eynde te maaken, kortelyk aan te wijzen, welke daar zy de menschelijke vryheid, en waar in die bestaat. Om het welke te doen, ik van deze navolgende stellingen, als zaaken die zeker en bewezen zijn, daar toe zal gebruyken.

1. Voor zo veel te meer als een zaake wezen heeft, voor zoo veel te meer heeft zy ook van de doening, en te min van de lijding. Want 't is zeeker dat de doende werkt door 't geen hy heeft, en dat de lijdende lijdt door 't geen hy niet en heeft.

2. Alle lijding dewelke is van niet zijn tot zijn, of van zijn tot niet zijn, die moet voortkomen van een uyerlijke doende, en niet van een innerlijke: want geen zaak, op zich zelfs zijnde aangemerkt, heeft in zich oorzaak om zich te kunnen vernietigen, als zy is, of te kunnen maken als zy niet en is.

3. Al wat niet en is voortgebracht van uyerlijke oorzaaken, dat en kan ook dan met dezelve geen gemeenschap hebben, en dienvolgende en zal het van dezelve noch veranderd noch verwisselt kunnen worden.

En uyt deze twee laatste besluit ik deze volgende vierde stelling:

4. Al het gevrogte van een inblijvende off innerlijke oorzaak ('t welk by my een is) en is niet mogelijk te kunnen vergaan noch te veranderen zo lang deze zijne oorzaak blijft. Want een zodanig gevrocht, gelijk het niet en is voortgebragt van uyerlijke oorzaaken, zo en kan het zelve niet verandert worden; volgens de 3e stelling. En dewijl heel geen zaake als door uyerlijke oorzaaken en kan komen te vernietigen, zo en is niet mogelijk dat dit gevrogte zoude kunnen komen te vergaan, zo lange zijne oorzaak duurd; volgens de 2e stelling.

5. De aldervryste oorzaak, en die God het alderbeste past, is de inblijvende: want deze oorzaak daar van hangt het gevrogte zodanig af, dat uyt haar voorkomt, dat het zonder dezelve noch bestaan noch verstaan kan worden, noch ook aan eenige andere oorzaak onderworpen is; daar by ook is het met dezelve

zodanig vereenight dat het met dezelve te zamen een geheel maakt.

Zo laat ons dan nu eens zien, wat wy al uyt deze vorige stellingen hebben te besluuten. Voor eerst dan

1. Aangezien het wezen Gods oneyndig is, zo heeft het en een oneyndige doening, en een oneyndige ontkenning van de lijdning, volgens de 1^e stelling; en volgende dien dan de dingen, voor zoo veel te meer als zy door haar meer wezentheid met God zijn vereenigt, voor zo veel te meer hebben zy ook van de doening, en te min van de lijdning: en voor zo veel te meer ook vry van verandering en verderving.

2. Het waare Verstand kan nooyt komen te vergaan; want in zich zelve en kan het geen oorzaak hebben om zich te doen vergaan, volgens de 2^e stellingh; en omdat het niet is voortgekomen uyt uyerlijke oorzaaken, maar van God, zoo en kan het van de zelve geen veranderinge ontfangen; volgens de 3^e stelling. En aangezien dat God het onmiddelijk heeft voortgebracht, en hy [*A add.* niet] alleen is een innerlijke oorzaak, zo volgt nootzakelijk, dat het niet en kan vergaan zo lang deze zijne oorzaak blijft; volgens de 4^e stelling. Nu deze zijne oorzaak is eeuwich, ergo het ook.

3. Alle de gevrochte van het verstand, die met hem vereenigt zijn, zijn de aldervoortreffelijkste, en moeten gewaardeert worden boven alle de andere; want dewijle zy innerlijke gevrochte zijn, zo zijn zy de aldervoortreffelijkste; volgens de 5^e stelling; en daar en boven zijn zy ook noodzakelijk eeuwig, want zodanig is haar oorzaak.

4. Alle de gevrochte die wy buyten ons zelve werken, zijn voor zo veel meer volmaakt, als zy meer mogelijk zijn om met ons te konnen vereenigen, om een zelve natuur met ons uyt te maaken; want op deze wijze zijn zy de innerlijke gevrochte aldernaast. Als by voorbeeld, zo ik mijne naaste leer beminnen de wellusten, de eere, de gierigheid, en ik zelve, of ik bemin die ook, of ik bemin die niet, hoe 't zij, of niet zij, ik ben gehouwen of geslaagen, dit 's klaar. ¹⁾ Maar niet zo mijn eenige eynde, dat ik trachte te bereyke is, te mogen smaaken de vereeniging

¹⁾ Sententiam omittit B: ... en een en de zelfde natuur met ons uyt te maaken. In deezer voegen is 't, wanneer ik door mijne vereeniging met God in mijn waarachtige denkbeelden voort breng, etc.

met God, en in my voort te brengen waarachtige denkbeelden, en deze dingen ook aan mijn naasten bekend te maaken ; want met dezelve gelijkheid konnen wy alle deelachtig zijn aan dit heyl, gelijk het zo is als dit in hem voortbrengt de zelve begeerte die in my is, maakende alzoo daar door dat zijn wil en de mijne een en dezelve is, uytmakende een en dezelve natuur, altijd in alles overeenkomende.

Uyt al dit gezeyde kan nu zeer licht begreepen worden, welke daar zij de menschelijke vryheid ¹⁾, die ik dan aldus beschrijf te zijn : dat het namelijk is een vaste wezentlikheid, dewelke ons verstand door de onmiddellijke vereeniging met God verkrijgt, om en in zich zelve te konnen voort brengen denkbeelden, en buyten zig zelve gevroghten, met zijn natuur wel over een komende ; zonder nochtans, dat noch zijne gevroghten aan eenige uyerlijke oorzaaken onderworpen zijn, om door dezelve te konnen of veranderd of verwisseld worden. Zoo blijkt met eenen ook uyt het geene gezeyd is, welke daar zijn de dingen die in onze magt en aan geen uyerlijke oorzaaken onderworpen zijn ; gelijk wy hier ook mede, en dat op een andere wijze als te vooren, hebben bewezen de eeuwige en bestandige duuring van ons verstand ; en dan eyndelijk, welke gevroghten het zijn, die wy boven alle andere hebben te waardenen.

Zoo is my dan alleen noch overig, om een eind van alles te maaken, de vrunden tot de welke ik dit schrijve te zeggen : En verwonderd u niet over deze nieuwigheeden ; want zeer wel is u bekend hoe dat een zaake niet daarom en laat waarheid te zijn om dat zy niet van veele en is aangenomen. En de wijle u ook niet onbewust is de hoedanigheid van de eeuwe in dewelke wy leeven, zoo wil ik u ten hoogsten gebeden hebben wel zorgete draagen omtrent het gemeen maaken van deze dingen aan anderen. Ik en wil niet zeggen dat gij die ten eenen maal zult by u houden, maar alleen, zo gy ooyt aanvangt die aan Iemand gemeen te maaken, dat u geen ander oogmerk en drijve als alleen het heyl uwens naasten, met eenen door baarblijkelijkheid van hem verzekerd zijnde dat beloninge uwen arbeyd niet en zal bedriegen. Eyndelijk, zo u in het doorleezen dezes eenige zwaa-righeid tegen 't geene ik voor vast stelle moght ontmoeten, zoo

1) De slaverny van een zaake bestaat in onderworpen aan uytterlijke oorzaaken, de vryheid daar en tegen, aan dezelve niet onderworpen, maar daar van bevryd te zijn.

verzoek ik, dat gy u daarom aanstonds niet en verhaast, om het zelve te wederleggen, voor en alleer gy het met genoegzame tijd en overweginge zult hebben bedaght, en dit doende houde ik my verzekert, dat gy zult geraaken tot het genieten van de vruchten dezès booms dewelke gy u belooft.

TEAOS.

In utroque codice post Tractatulum hæc leguntur.

AXIOMATA.

1. De Zelfstandigheïd staat wegens zijn natuur voor alle zijne Toevallen (*modificationes*).

2. De dingen welke verscheiden zijn, worden onderscheiden of dadelijk of toevalligh.

3. De dingen welke dadelijk onderscheiden worden, hebben of verscheide eigenschappen, gelijk als Denkingen Uytgebreydheïd, of worden toegepast aan verscheide eigenschappen, als Verstaning en Beweeging; welkers eene behoort tot de Denking, en het ander tot de Uytgebreydheïd.

4. De dingen welke verscheide eigenschappen hebben, als mede de dingen welke behooren tot verscheide eigenschappen, en hebben in zich geen dink de eene van de ander.

5. Dat geene welk in zich niet heeft iets van een ander dink, en kan ook geen oorzaak zijn van de wezentlijkheïd van zulk een ander dink.

6. Dat geene 't welk een oorzaak is van zich zelfs, is onmogelijk dat het zich zelfs zoude hebben bepaald.

7. Dat geene door 't welke de dingen onderhouden worden, is wegens zijn natuur het eerste (eerder) in [*B*: wegens zijn natuur eerder als] zodanigè dingen.

PROPOSITIO I.

Geen zelfstandigheïd wezentlijk zijnde en kan toegepast worden een en dezelve eigenschap, welke toegepast word aan een ander zelfstandigheïd; of (hetwelk hetzelfde is), in de Natuur en kunnen geen twee zelfstandigheïden zijn tenzij zy dadelijk onderscheiden worden.

DEMONSTRATIO.

De zelfstandigheden twee zijnde, zijn verscheiden; en dien volgende (*Axioma 2.*) worden onderscheiden of dadelijk of toevallig; niet toevallig, want dan waren de toevallen door haar natuur eer als de zelfstandigheid, tegens de 1. *axioma*; ergo dadelijk; en volgens dien en kan (*Axioma 4.*) van d'eene niet gezeid worden, dat van de ander gezeid word, zijnde dat geene wy trachten te bewijzen.

PROPOSITIO II.

De eene zelfstandigheid en kan geen oorzaak zijn van de wezentlijkheid van een ander zelfstandigheid.

DEMONSTRATIO.

Zoodanigen oorzaak en kan (*Prop. 1*) in zich niet hebben iets van zulk een uytwerking; want het verschil tusschen hun is dadelijk, en gevolglijk zo en kan zy (*Axioma 5.*) die (wezentlijkheid) niet voortbrengen.

PROPOSITIO III.

Alle eygensenschappen of zelfstandigheid is door haar natuur oneyndig, en ten oppersten volmaakt in zijn geslacht.

DEMONSTRATIO.

Geen zelfstandigheid is veroorzaakt van een ander (*Prop. 2.*); en by gevolg, zo ze wezentlijk is, zo isse of een eigenschap van God, of ze heeft buyten God geweest een oorzaak van zig zelfs. Indien het 1^e, zo isse noodzakelijk oneyndig, en ten hoogsten volmaakt in zijn geslacht, hoedaanig zijn alle andere eigenschappen Gods. Indien het 2^e, zoo isse noodzakelijk ook zodanig; want (*Axioma 6.*) zich zelfs en zoude ze niet kunnen bepaald gehad hebben.

PROPOSITIO IV.

Aan alle wezen van zelfstandigheid behoord van natuur de wezentlijkheid ook zo zeer, dat het onmogelijk is in eenig oneyndig verstand te kunnen stellen de Idea van het wezen eenens zelfstandigheid, dewelke niet en zij wezentlijk in de Natuur.

DEMONSTRATIO.

Het ware wezen van een voorwerp is iets het welk dadelijk onderscheiden is van de Idea des zelven voorwerps; en dit iets is (*Axioma* 3.) of dadelijk wezentlijk, of begrepen in een andere zaak die dadelijk wezentlijk is; van welke andere zaak men niet en zal kunnen dit wezen dadelijk maar alleen wijzelijk (*modaliter*) onderscheiden; hoedanig zijn alle de wezens van dingen, die wy zien, dewelke te vooren niet wezentlijk zijnde, in de uytgebreidheid, beweging, en ruste begrepen waren, en wanneer zy wezentlijk zijn niet en worden onderscheiden van de uytgebreidheid dadelijk, maar alleen wijzelijk. En ook, het wikkeld zich in tegenstrijdigheid, dat een wezen van de zelfstandigheid op deze wijze in een andere zaake begrepen zij; als dewelke alsdan van dezelve niet dadelijk en zoude onderscheiden worden, tegen de 1^e propositie; en ook dat ze als dan zoude kunnen voortgebracht zijn van het onderwerp 't welk haar begrijpt, tegen de 2^e propositie; en eyndelijk zoude ze door haar natuur niet kunnen zijn oneyndig en ten oppersten volmaakt in haar geslacht, tegen de 3^e prop. Ergo dan, dewijl haar wezen niet en is begrepen in eenig ander dingh, zoo isse dan een zaake, die door zich zelve bestaat.

COROLLARIUM.

De natuur word gekent door zig zelfs, en niet door eenig ander dink. Zy bestaat van oneyndige eigenschappen, een ieder van dezelve oneyndig en volmaakt in zijn geslacht; aan welkers wezen de wezentlijkheid toebehoort, also dat buyten dezelve geen wezen of zijn meer en is, en zy also naaupuntig overeenkomt met het wezen van de alleen heerlijke en gezegende God.

VAN DE MENSCHELIJKE ZIEL.

De mensch aangezien hy een geschapen eyndige zaak, enz. is, zo is 't noodzaakelijk, dat hetgeen hy heeft van Denking, en 't welk wy de Ziel noemen, zulks zij een eigenschap [*B*: wijziging] van die eigenschap die wy Denking noemen, zonder dat tot zijn wezen eenig ander ding als deze wijziging behoort: en dat zo zeer, dat zo deze wijziging te niet gaat, de ziel ook vernietigt word, alshoon dat de voorgaande eigenschap onverander-

lijk blijft. Op dezelfde manier van 't geen hy heeft van Uytgebreidheid, 't welk wy Lichaam noemen, en is niet anders als een wijzing van de andere eigenschap die wij Uytgebreidheid noemen; die ook vernietigt wordende, is het menschelijk lichaam niet meer, alchoon ook de eigenschap van Uytgebreidheid onveranderlijk blijft,

Om nu te verstaan hoedanig deze wijzing zij, die wij ziel noemen, en hoe hy zijn oorsprong van het lichaam heeft, en ook, hoe zijne verandering (alleen) afhangt van het lichaam ('t welk by my is de vereeniging van ziel en lichaam), zo moet aangemerkt worden,

1. dat de wijzing de alderonmiddelijkste van de eigenschap, die wy denking noemen, voorwerpelijk in zig heeft het formelijke wezen van alle dingen; en dat zodanig, dat by aldien men stelde eenig formelijk ding, welkers wezen niet en was voorwerpelijk, in de voorgenoemde eigenschap, zo en waar ze alheel niet oneyndig, noch ten hoogsten volmaakt in haar geslacht; tegen 't geen nu al bewezen is door de 3^e propositie. En zijnde het zodanig, dat de Natuur of God een wezen is, van welke oneyndige eyenschappen gezeid worden, en de welke in zich bevat alle wezens van de geschaape dingen; zo ist noodzaakelijk, dat van al dat [*A add.* geene 't welk] in de Denking voortgebracht word eene oneindige Idea, dewelke in zich voorwerpelijk bevat de geheele Natuur, zulks als die in zig dadelijk is.

2. staat aan te merken, dat alle de overige wijzingen, gelijk als Liefde, Begeerte, Blijdschap, haaren oorspronk van deze eerste onmiddelijke wijzing hebben; ook zodanig, dat in gevalle die niet alvoor en ging, daar geen liefde, begeerte enz. en zoude kunnen zijn. Waar uyt klaarlijk besloten word, dat de natuurlijke liefde, die in ieder zaak is tot behoudinge zijns lichaams [*A add.* (ik zeg de wijzing)] niet en kan eenige andere oorspronk hebben, als van de Idea of het voorwerpelijk wezen, hetwelk van zoodanig lichaam is in de denkende eigenschap. Verder, aangezien tot het wezentlijk zijn van een Idea (of voorwerpelijk wezen) geen ander dink vereyscht word, als de denkende eigenschap en het voorwerp (of vormelijk wezen), zoo is 'r dan zeecker, 't geene wy gezeid hebben, dat de Idea, of 't voorwerpelijk wezen, de alderonmiddelijkste ¹⁾ wijzing is van de eigenschap.

1) Ik noem de alderonmiddelijkste wijzing van de eigenschap die wijzing de welke, om wezentlijk te zijn, niet van noden heeft eenige andere wijzing in dezelfde eigenschap.

En dienvolgende zoo en kan er in de denkende eigenschap geen andere wijzing gegeven worden, dewelke zoude behooren tot het wezen van de ziel eenes gelijken [*B*: iegelijk'n] dings, als alleen de Idea, welke noodzakelijk van zulk een dink, wezentlijk zijnde, moet zijn in de denkende eigenschap: want zoodanig een Idea sleept met zich de overige wijzingen van Liefde, Begeerte, enz. Nu dan, aangezien de Idea voortkomt van de wezentlijkheid des voorwerps, zoo moet dan ook het voorwerp, veranderende of vernietigende, dezelfde Idea na graden veranderen of vernietigen, en dit zo zijnde, zo is zy datgeen, 't welk vereenigt is met het voorwerp.

Eyndelijk, indien wy zouden willen voortgaan, en aan het wezen van de ziel toeschrijven dat geene, door hetwelke zy wezentlijk zoude kunnen zijn, men zoude niet anders kunnen vinden als die eigenschap en het voorwerp van dewelke wy nu gesproken hebben; en geen van deze en kan behoren an 't wezen van de ziel, aangezien het voorwerp van de Denking niets en heeft, en van de ziel dadelijk onderscheiden word. En de eigenschap aangaande: wy hebben nu ook al bewezen dat ze tot het voorgenoemde wezen niet en kan behoren; 't welk, door 't geene wy daar na gezeid hebben, noch klaarder gezien word; want de eigenschap als eigenschap en is niet vereenigt met het voorwerp. dewijl ze noch veranderd noch vernietigt, alshoon het voorwerp veranderd of vernietigt.

Ergo dan zo bestaat het wezen van ziel alleen hierin, namelijk in het zijn van een Idea of voorwerpelijk wezen in de denkende eigenschap, ontstaande van het wezen eenes voorwerps, 't welk inder daad in de Natuur wezentlijk is. Ik zeg *van een voorwerp dat dadelijk wezentlijk is, enz.* zonder meer bijzonderheid, om dan hieronder te begrijpen niet alleen de wijzingen van de uytgebreidheid, maar ook de wijzingen van alle de oneyndige eyenschappen, de welke mede, zo wel als de uitgebreidheid, een ziele hebben. En om deze beschrijvinge wat bezonderlijker te verstaan, dient acht geslaagen op 't geene ik nu al gezeid hebbe spreekende van de eigenschappen, dewelke ik gezeid hebbe niet na haar wezentlijkheyt onderscheiden te worden, [*A add.* want zy zelve zijn de onderwerpen van haare wezens;] als mede dat het wezen van een yder van de wijzingen in de nu genoemde eigenschappen van Een oneyndig Wezen is begrepen. Waarom ik ook deze Idea in het 9. Cap. van het I deel genoemd heb *een*

schepzel onmiddelyk van God geschapen, aangezien ze in zich voorwerpelijk heeft het vormelyk wezen van alle dingen, zonder te nemen of te geven. [*A add.* En deze is noodzakelyk maar een, in acht genomen, dat alle dewezens van de eygenschapen, en de wezens van de wijzingen begreepen in deze eygenschapen, het wezen zijn van een alleen oneyndig wezen.] Maar staat nogh aan te merken, dat deze wijzingen, in aanmerkinge, dat geen derzelver dadelijk is, zy nochtans gelijkmatig begrepen zijn in haare eigenschappen; en dewyl in de eigenschappen geen ongelijkheid ter wereld is, noch ook in de wezens van de wijzingen, zo en kan 'er in de Idea geen besonderheid zijn, aangezien die in de Natuur niet zijn. Maar zo wanneer eenig van deze wijze haare besondere wezentlijkheid aandoen, en haar door dezelve op eenige wijs onderscheiden van haare eigenschappen (dewyl alsdan hare besondere wezentlijkheid, welke zy in de eygenschap hebben, het onderwerp is van haar wezen), alsdan vertoont er zig een besonderheid in de wezens van de wijzingen, en gevolglik in de voorwerpelijke wezens, die van de zodanige noodzaakelyk begrepen worden in de Idea. En dit is de oorzaak waarom wy in de beschrijving gebruykt hebben deze woorden, dat de Idea [*B: de ziel, het denkbeeld, of voorwerpelijk wezen in de denkende eygenschap*] is *ontstaande uyt een voorwerp, 't welk wezentlijk in de Natuur is*. En hiermede achten wy dan genoegzaam verklaart, wat voor een ding de ziel in 't algemeen is, verstaande onder het gezeide niet alleen de Ideën, welke ontstaan uyt de lichaamelyke wijzingen, maar ook die welke ontstaan uyt de wezentlijkheid van een ygelijke wijzing van de overige eygenschapen.

Maar aangezien wy van de overige eigenschappen niet en hebben zoodanige kennisse als wy hebben van de uytgebreidheid, zoo laat ons eens zien of wy, oogmerk neemende op de wijzingen van de uytgebreidheid, kunnen uytvinden een besonderlijker beschrijving, en die meer eigen is om 't wezen van onze zielen uyt te drukken, want dit is ons eigentlijke voorneemen. Wy zullen dan hier vooronderstellen als een zake, die bewezen is, dat in de uytgebreidheid geen andere wijzinge is als beweging en stilte, en dat ieder bijzonder lichaamelyk ding niets anders is als een zekere proportie van beweging een stilte, ook zoozeer, dat by aldien in de uytgebreydheid niet anders was, dan alleen beweging of alleen stilte, zoo en zoude in de geheele

uytgebreidheid niet kunnen aangewezen worden of zijn eenig bezonder ding; alzoo dat dan het menschelijk lichaam niet anders is, als een zekere proportie van beweginge en stilte. Het voorwerpelijke wezen dan, 't welk van deze wezentlijke proportie is in de denkende eigenschap, dat (zeggen wy) is de ziele van 't lichaam; zo wanneer nu een van deze twee wijzingen of in meer of min (beweginge of stilte) veranderen, zo veranderd zig ook na graden de Idea. Als e. g. zo de stilte zig komt te vermeerderen, en de beweging te verminderen, zoo wordt daar door veroorzaakt de pijn of droefheid die wy *koude* noemen; zo dit integendeel geschied in de beweging, zo word daar door veroorzaakt de pijn die wy *hitte* noemen. En zo wanneer het zij (en hier uyt ontstaat de verscheide wijs van pijn, die wy gevoelen, als ons met een stokje in de oogen of op de handen geslagen word), dat de graaden van beweging en stilte niet en zijn evengelijk in alle de deelen van ons lichaam, maar dat eenige meer van beweging en stilte hebben als andere, hier van daan is de verscheidenheid van gevoelen. En wanneer het zij (en hier uyt ontstaat het onderscheid van gevoel uyt het slaan met een hout of ijzer op een zelve hand) dat de uyerlijke oorzaaken, die ook deze veranderingen te weeg brengen, in zich verschillen, en niet alle dezelve uytwerkinge hebben, zo ontstaat hier uyt de verscheidenheid van 't gevoel in een en 't zelve deel. En wederom, indien de verandering, welke geschied in een deel, een oorzaak zij dat ze wederkeer tot haar eerste proportie, hier uyt ontstaat de blijdschap, die wy ruste, vermakelijke oeffening, en vrolijkheid noemen. Eyndelijk dan, dewijle wy nu verklaart hebben, wat het gevoel is, zo konnen wy lichtelijk zien, hoe hier uyt komt te ontstaan een weerkeeringe Idea, off de kennisse zijn zelfs, de Ervaring en Redenering. En ook uyt alle deze (gelijk ook omdat onze ziel vereenigt is met God, en een deel is van de oneyndige Idea, van God onmiddelijk ontstaande) kan klaarlyk gezien worden den oorspronk van de klare kennisse, en de onsterfelijkheid der ziele. Doch voor tegenwoordig zal het gezeide ons genoegh zijn.

RENATI DES CARTES
P R I N C I P I O R U M
P H I L O S O P H I Æ

PARS I. ET II.

More Geometrico demonstratæ

PER

BENEDICTUM DE SPINOZA

Amstelodamensem.

Accesserunt Ejusdem

COGITATA METAPHYSICA,

*in quibus difficiliores, quæ tam in parte Metaphysices generali
quam speciali occurrunt, quæstiones breviter explicantur.*

CANDIDO
LECTORI

S. P. D.

LUDOVICUS MEYER.

Mathematicorum in Scientiis investigandis ac tradendis Methodum, qua nempe ex Definitionibus, Postulatis, atque Axiomatis Conclusiones demonstrantur, optimam esse tutissimamque veritatis indagandæ atque docendæ viam, omnium, qui supra vulgus sapere volunt, unanimes est sententia. Et quidem jure merito. Etenim, cum omnis rei ignotæ certa ac firma cognitio non, nisi ex certo præcognitis, hauriri ac derivari queat, hæc necessario ab imo præstruenda erunt, tanquam stabile fundamentum, cui postmodum, ne sponte subsidat, aut minimo impetu pessum eat, totum cognitionis humanæ ædificium superimponatur. Istius autem notæ esse, quæ passim Matheseos cultoribus nomine Definitionum, Postulatorum, atque Axiomatum venire solent, nemini dubium esse poterit, qui nobilem istam disciplinam a limine tantum salutaverit. Definitiones enim nihil aliud sunt, quam terminorum atque nominum, quibus res tractandæ designantur, apertissimæ explicationes. Postulata autem et Axiomata, seu communes animi Notiones, adeo claræ atque perspicuæ sunt Enunciationes, ut iis omnes, qui ipsa vocabula solummodo recte intellexerint, assensum negare nequaquam possint.

Verumenimvero, quamvis hæc ita se habeant, nullas tamen, si Mathematicas excipias, fero disciplinas ea Methodo conscriptas reperies; sed aliâ toto pæne cælo ab hac diversâ, qua nempe per Definitiones et Divisiones, inter se continuo concatenatas, atque hinc inde quæstionibus atque explicationibus intermixtas, totum absolvitur negotium. Judicarunt enim ferme omnes, ac etiamnum judicant multi, qui scientiis constituendis conscribendisque animum

adjecerunt, Methodum istam Mathematicis disciplinis esse peculiarem, reliquasque omnes illam respuere atque aspernari. Unde factum, ut, quæcunque in medium adducunt, nullis apodicticis rationibus demonstrent, sed tantum verisimilitudinibus probabilibusque argumentis adstruere conentur, magnam ea ratione magnorum librorum farraginem in lucem protrudentes, in quibus nihil stabilis invenias atque certi, sed omnia contentionis atque dissidii plena, et, quod ab uno ratiunculis quibusdam levibus utcunque confirmatum est, mox ab alio confutatum ac iisdem armis dirutum atque disjectum; adeo ut immotæ veritatis avida mens, ubi tranquillum studii sui stagnum, quod tuto et prospero cursu trajicere, ac quo trajecto tandem optato cognitionis portu potiri posset, invenire putarat, in opinionum impetuoso se fluctuantem videat mari, ac tempestatibus contentionum undique circumcinctam, incertitudinumque fluctibus indesinenter, sine ulla ex iis unquam emergendi spe, jactatam atque abreptam.

Non defuere tamen aliqui, qui ab his seorsim senserunt, atque hanc miserrimam Philosophiæ sortem miserati, ab ista communi et ab omnibus trita scientias tradendi via recesserunt, ac novam eamque sane arduam multisque difficultatibus scatentem ingressi sunt, ut reliquas, ultra Mathesin, Philosophiæ partes Methodo atque certitudine mathematica demonstratas posteritati relinquerent. Quorum alii jam receptam et in scholis doceri solitam, alii novam, proprio Marte adinventam, istum in ordinem redegerunt Philosophiam, atque orbi litterario propinarunt. Et, quamvis diu multisque labor iste irritò successu susceptus fuerit, exortum tamen fuit tandem splendidissimum illud sæculi nostri jubar Renatus Des Cartes; qui postquam in Mathesi, quicquid veteribus inaccessum fuerat, quicquid insuper a Coætaneis suis desiderari posset, nova Methodo e tenebris in lucem protraxerat, Philosophiæ fundamenta inconcussa eruit, quibus plurimas veritates ordine ac certitudine Mathematica superstrui posse, et ipse revera demonstravit, et omnibus, qui illius scriptis nunquam satis laudandis animum sedulo applicuerunt, luce Meridiana clarius apparet.

Et quamvis Nobilissimi atque Incomparabilis hujus Viri scripta Philosophica Mathematicam demonstrandi rationem ac ordinem contineant, non tamen ista communi, ac in Elementis Euclideis cæterisque Geometris usitata, quanempe, præmissis Definitionibus, Postulatis, ac Axiomatibus, Propositiones earumque Demonstratones subjunguntur, exarata sunt; sed alia multum ab hac diversa,

quam ipse et veram optimamque ad docendum viam, et Analyticam vocat, Duplicem enim in fine Respons. ad. secund Objection. apodictice demonstrandi rationem agnoscit: unam per Analysin, quæ veram viam ostendit, per quam res methodice et tanquam a priori inventa est, etc., alteram per Synthesin, quæ utitur longa definitionum, petitionum, axiomatum, theorematum, et problematum serie, ut, si quid ipsi ex consequentibus negetur, id in antecedentibus contineri statim ostendat, sicque a lectore, quantumvis repugnante ac pertinaci, assensionem extorqueat, etc.

Verumtamen, licet in utraque demonstrandi ratione certitudo, quæ extra omnem dubitationis aleam posita est, reperiatur, non omnibus utraque æque utilis atque commoda existit. Plurimi enim Mathematicarum scientiarum plane rudes, adeoque Methodi, qua illæ conscriptæ sunt (Syntheticæ) et qua inventæ sunt (Analyticæ) prorsus ignari, res, quæ his in libris pertractantur, apodictice demonstratas, nec sibi met ipsis assequi, nec aliis exhibere queunt. Unde factum, ut multi, qui aut cæco impetu abrepti, aut aliorum auctoritate ducti, Cartesio nomen dederunt, ejus sententiam atque dogmata tantummodo memoriæ impresserunt, ac, ubi de iis sermo incidit, solum effutire, multaue de istis garrire, nihil autem demonstrare sciant, quemadmodum olim fuit et adhuc hodie Peripateticæ Philosophiæ addictis solenne est. Quocirca, ut his aliquid subsidii adferretur, sæpenumero optavi, aliquem tam Analytici quam Synthetici ordinis peritum, ac in scriptis Cartesii apprime versatum, illiusque Philosophiæ penitus gnarum, manum operi admoveere, et, quæ ille ordine Analytico conscripserat, in Syntheticum redigere, ac more Geometris familiari demonstrare velle. Imo ipse, quamvis meæ tenuitatis abunde conscius, ac tanto operi longe impar sim, id ipsum tamen præstare sæpe in animum meum induxi, quin etiam aggressus fui; sed aliæ, quibus sæpissime distrahor, mihi illud peragendi viam obseperunt occupationes.

Gratissimum itaque mihi accidit ex Authore nostro intelligere, se discipulo cuidam suo, dum eum Cartesii Philosophiam doceret, Secundam Principiorum partem integram, ac partem Tertiam, more illo Geometrico demonstratas, nec non præcipuas difficiliioresque, quæ in Metaphysicis ventilantur, quæstiones, ac a Cartesio nondum enodatas, dictasse; atque, hæc una, a se correcta atque aucta, ut lucem aspicerent, amicis id summopere expetentibus atque extorquentibus concessisse. Unde etiam ego idem id probavi, simulque operam meam, si ea in edendo egeret, ex animo obtuli; ac suasi præ-

ad secund Object. Geometrico ordine disposita habet Cartesius, transtulit; omnes quidem illius Definitiones præmittendo, ac Propositiones suis inserendo; at Axiomata non continuo Definitionibus subnectendo, sed post quartam demum Propositionem interponendo, eorumque ordinem, quo facilius demonstrari possent, immutando, ac quædam, quibus non egebat, omittendo. Et, quamvis hæc Axiomata (ut etiam habet ipse Cartesius Postulat. 7.) instar Theorematum demonstrari, ac etiam concinnius nomine Propositionum venire posse, Authorem nostrum non fugiat, nosque etiam, ut id effectum daret, petierimus; majora tamen, quibus est implicitus, negotia ei tantum duarum, quibus hoc opus absolvere coactus fuit, septimanarum ocium concesserunt, adeoque in causa fuere, quo minus et suo et nostro desiderio satisfacere potuerit, sed brevem duntaxat subnectens explicationem, quæ demonstrationis vicem subire potest, majorem ac omnibus numeris absolutam in aliud tempus rejecerit, si forte post hanc distractam impressionem nova adornaretur. Ad quam augendam conabimur etiam ab ipso impetrare, ut totam tertiam Partem de Mundo aspectabili (cujus tantum adjunximus fragmentum, cum Author hic institutioni finem imposuerit, et nos eo, quantumcunque sit, lectorem privare noluerimus) veret Author, huc verbotenus fere omnia illa, quæ sub finem Respterea, imo rogavi, ut primam quoque Principiorum partem similem redigeret in ordinem, ac his præmitteret, quo ab ovo res hoc modo disposita et melius intelligi, et magis placere posset. Quod cum summa ratione niti videret, et amici precibus, et lectoris utilitati denegare noluit; meisque insuper curis totum tam impressionis, cum procul ab urbe ruri degat, adeoque illi adesse non possit, quam editionis negotium commisit.

Hæc igitur sunt, quæ tibi, candide Lector, damus hoc in libello: nempe Renati Des Cartes primam et secundam Principiorum Philosophiæ partes, una cum fragmento tertiæ, quibus nostri Authoris Cogitata Metaphysica, nomine Appendicis, subjunximus. At vero primam Principiorum partem cum hic et nos dicimus, et libelli Titulus promittat, id non ita intellectum volumus, ac si omnia, quæ in ea a Cartesio dicta sunt, hic Geometrico ordine demonstrata exhiberentur, sed tantum, denominationem a potiori fuisse desumptam, adeoque præcipua, quæ ad Metaphysicam spectant, et in Meditationibus suis tractavit Cartesius (cæteris omnibus, quæ sunt Logicæ considerationis, et tantum historice narrantur ac recensentur, prætermisissis) inde esse decerpta. Quæ etiam quo facilius absol-

absolvat. Atque hoc ut debito modo perficiatur, hinc inde in secunda Parte quædam de Fluidorum natura et proprietatibus Propositiones interspargendæ erunt; quod ut Author tum exsequatur, pro virili adnitar.

Nec tantum in Axiomatibus proponendis explicandisque, sed etiam in ipsis Propositionibus cæterisque Conclusionibus demonstrandis, a Cartesio sæpissime recedit, ac Apodeixi longe ab illius diversa utitur noster Author. Quod sane nemo ita interpretetur, ac si clarissimum illum Virum in iis corrigere vellet, sed eum in finem tantum factum putet, ut suum jam receptum ordinem melius retinere posset, nec Axiomatum numerum nimium augetet. Qua eadem etiam de causa quamplurima, quæ Cartesius sine ulla demonstratione proposuit, demonstrare, et quæ plane prætermisit, addere coactus fuit.

Animadverti tamen vel imprimis velim in his omnibus, nempe, tam in 1. et 2. Princip. partibus, ac fragmento tertiæ, quam in Cogitatis suis Metaphysicis, Authorem nostrum meras Cartesii sententias illarumque demonstrationes, prout in illius scriptis reperiuntur, aut quales ex fundamentis ab illo jactis per legitimam consequentiam deduci debebant, proposuisse. Cum enim discipulum suum Cartesii Philosophiam docere promississet, religio ipsi fuit, ab ejus sententia latum unguem discedere, aut quid, quod ejus dogmatibus aut non responderet, aut contrarium esset, dictare. Quamobrem judicet nemo, illum hic aut sua, aut tantum ea, quæ probat, docere. Quamvis enim quædam vera judicet, quædam de suis addita fateatur; multa tamen occurrunt, quæ tanquam falsa rejicit, et a quibus longe diversam fovet sententiam. Cujus notæ inter alia, ut ex multis unum tantum in medium afferam, sunt, quæ de Voluntate habentur Schol. Prop. 15. part. 1. Principior. et Cap. 12. part. 2. Appendic., quamvis satis magno molimine atque apparatu probata videantur. Neque enim eam distinctam ab Intellectu, multo minus tali præditam esse libertate existimat. Etenim in his asserendis, ut ex Dissertat. de Method. part. 4. et Meditat. 2. aliisque locis liquet, tantum supponit, non probat Cartesius, mentem humanam esse substantiam absolute cogitantem. Cum contra Author noster admittat quidem, in Rerum Natura esse substantiam cogitantem, attamen neget, illam constituere essentiam Mentis humanæ; sed statuatur, eodem modo, quo Extensio nullis limitibus determinata est, Cogitationem etiam nullis limitibus determinari; adeoque, quemadmodum Corpus humanum non est absolute, sed tantum certo

modo secundum leges Naturæ extensæ per motum et quietem determinata extensio; sic etiam Mentem sive Animam humanam non esse absolute, sed tantum secundum leges Naturæ cogitantis per ideas certo modo determinatam cogitationem; quæ necessario dari concluditur, ubi corpus humanum existere incipit. Ex qua definitione non difficile demonstratu esse putat, Voluntatem ab Intellectu non distingui, multo minus ea, quam illi Cartesius adscribit, pollere libertate; quin imo ipsam affirmandi et negandi facultatem prorsus fictitiam; rō autem affirmare et negare nihil præter ideas esse; cæteras vero facultates, ut Intellectum, Cupiditatem, etc. in numerum figmentorum, aut saltem illarum notionum reponi debere, quas homines ex eo, quod res abstracte concipiunt, formaverunt, quales sunt humanitas, lapideitas, et id genus aliæ.

Prætereundum etiam hic nequaquam est, in eundem censum venire debere, hoc est, ex Cartesii mente tantum dici, quod aliquibus in locis reperitur, nempe hoc aut illud captum humanum superare. Neque enim hoc ita accipiendum, ac si ex propria sententia talia proferret noster Author. Judicat enim ista omnia, ac etiam plura alia magis sublimia atque subtilia, non tantum clare ac distincte a nobis concipi, sed etiam commodissime explicari posse, si modo humanus Intellectus alia via, quam quæ a Cartesio aperta atque strata est, in veritatis investigationem rerumque cognitionem deducatur; atque adeo scientiarum fundamenta a Cartesio eruta, et quæ iis ab ipso superædificata sunt, non sufficere ad omnes ac difficilimas, quæ in Metaphysicis occurrunt, quæstiones enodandas atque solvendas, sed alia requiri, si ad illud cognitionis fastigium intellectum nostrum cupimus evehere.

Denique (ut præfandi finem faciam) Lectores non ignorare volumus, omnes hos tractatus nullum alium in finem, quam veritatis indagandæ atque propagandæ, hominesque ad veræ ac sinceræ Philosophiæ studium incitandi gratia, evulgari; adeoque omnes, antequam se lectioni accingant, ut ex ea uberem, quem cuique ex animo optamus, fructum capere queant, sedulo monitos, ut omnia quædum suis locis inserant, et menda Typographica, quæ irrepererunt, accurate corrigere velint: talia enim quædam interea sunt, quæ obicem ponere possent, quo minus Demonstrationis vis et Authoris mens recte perciperetur, ut quilibet ex eorum inspectione facile deprehendet.

Ad Librum.

Ingenio seu te natum meliore vocemus,
Seu de Cartesii fonte renatus eas,
Parve Liber, quidquid pandas, id solus habere
Dignus, ab exemplo laus tibi nulla venit.
Sive tuum spectem genium, seu dogmata, cogor
Laudibus Auctorem tollere ad astra tuum.
Hactenus exemplo caruit, quod præstitit; at tu
Exemplo haud careas, obsecro, parve Liber;
Spinozæ at quantum debet Cartesius uni,
Spinoza ut tantum debeat ipse sibi.

I. B. M. D. 1)

1) J. Bresser Med. Doct., ut videtur. Cff. tom. III. pp. 112, 134, 222, 224.

PRINCIPIA
PHILOSOPHIÆ
MORE GEOMETRICO
DEMONSTRATA.

PARS I.
PROLEGOMENON.

Antequam ad ipsas Propositiones earumque Demonstrationes accedamus, visum fuit in antecessum succincte ob oculos ponere, cur Cartesius de omnibus dubitaverit, quâ viâ solida scientiarum fundamenta eruerit, ac tandem, quibus mediis se ab omnibus dubiis liberaverit; quæ omnia quidem in ordinem Mathematicum redegissemus, nisi prolixitatem, quæ ad id præstandum requireretur, impedire judicavissemus, quo minus hæc omnia, quæ uno obtutu, tanquam in pictura, videri debent, debite intelligerentur.

Cartesius itaque, ut quam cautissime procederet in rerum investigatione, conatus fuit,

- 1°. Omnia præjudicia deponere.
- 2°. Fundamenta invenire, quibus omnia superstruenda essent.
- 3°. Causam erroris detegere.
- 4°. Omnia clare et distincte itelligere.

Ut vero primum, secundum, ac tertium assequi posset, omnia in dubium revocare aggreditur; non quidem et Scepticus, qui sibi nullum alium præfigit finem quam dubitare, sed ut animum ab omnibus præjudiciis liberaret, quo tandem firma atque incon-

cussa scientiarum fundamenta, quæ hoc modo ipsum, si quæ essent, effugere non possent, inveniret. Vera enim scientiarum principia adeo clara ac certa esse debent, ut nulla indigeant probatione, extra omnem dubitationis aleam sint posita, et sine ipsis nihil demonstrari possit. Atque hæc, post longam dubitationem, reperit. Postquam autem hæc principia invenisset, non ipsi difficile fuit, verum a falso dignoscere, ac causam erroris detegere; atque adeo sibi cavere, ne aliquid falsum et dubium pro vero ac certo assumeret.

Ut autem quartum et ultimum sibi compararet, hoc est, omnia clare et distincte intelligeret, præcipua ejus regula fuit, omnes simplices ideas, ex quibus reliquæ omnes componuntur, enumerare, ac quamlibet sigillatim examinare. Ubi enim simplices ideas clare et distincte percipere posset, sine dubio etiam omnes reliquas, ex simplicibus illis conflatas, eadem claritate et distinctione intelligeret. His ita prælibatis, breviter explicabimus, quomodo omnia in dubium revocaverit, vera Scientiarum principia invenerit, ac se ex dubitationum difficultatibus extricaverit.

Primo itaque sibi ob oculos ponit omnia illa, quæ *Dubitatio de omnibus.* a sensibus acceperat, nempe cælum, terram, et similia, atque etiam suum corpus; quæ omnia eousque in Rerum Natura esse putaverat. Ac de horum certitudine dubitat, quia sensus ipsum interdum fefellisse deprehenderat, et in somnis sibi sæpe persuaserat, multa extra se vere existere, in quibus postea, se delusum esse, compererat; ac denique quia alios etiam vigilantes asserere audierat, se in membris, quibus dudum caruerant, dolorem sentire. Quare non sine ratione etiam de sui corporis existentia dubitare potuit. Atque ex his omnibus vere concludere potuit, sensûs non esse firmissimum fundamentum, cui omnis scientia superstruenda sit (possunt enim in dubium revocari), sed certitudinem ab aliis principiis nobis certioribus dependere. Ut autem porro talia investiget, secundo sibi ob oculos ponit omnia universalialia, qualia sunt natura corporea in communi, ejusque extensio, item figura, quantitas, etc., ut etiam omnes mathematicæ veritates. Et, quamvis hæc ipsi certiora viderentur, quam omnia quæ a sensibus hauserat, rationem tamen de iis dubitandi invenit; quoniam alii etiam circa ea errârant, et præcipue, quoniam infixæ quædam erat ejus menti vetus opinio, Deum esse, qui potest omnia, et a quotalis, qualis existit, creatus est, quique adeo forsân fecerat, ut etiam circa illa, quæ

ipsi clarissima videbantur, deciperetur. Atque hic est modus, quo omnia in dubium revocavit.

*Inventio
fundamenti
omnis
scientiæ.*

Ut autem vera scientiarum principio inveniret, inquisivit postea, num omnia, quæ sub ejus cogitationem cadere possent, in dubium revocârat, ut sic exploraret, an non forte quid reliquum esset, de quo nondum dubitaverat. Quod si vero quid, sic dubitando, inveniret, quod nullâ ex præcedentibus, nec etiam ulla alia ratione, in dubium revocari posset; id sibi tanquam fundamentum, cui omnem suam cognitionem superstruat, statuendum esse, merito judicavit. Et quamquam jam, ut videbatur, de omnibus dubitârat; nam æque de iis, quæ per sensus hauserat, quam de iis, quæ solo intellectu perceperat, dubitaverat, aliquid tamen, quod explorandum esset, reliquum fuit, ille nimirum ipse, qui sic dubitabat. Non quatenus capite, manibus, reliquisque corporis membris constabat, quoniam de his dubitaverat; sed tantum quatenus dubitabat, cogitabat, etc. Atque, hoc accurate examinans, comperit, se nullis prædictis rationibus de eo dubitare posse. Nam, quamvis somnians aut vigilans cogitet, cogitat tamen atque est; et quamvis alii, aut etiam ille ipse circa alia erravissent, nihilominus, quoniam errabant, erant. Nec ullum suæ naturæ autorem adeo callidum fingere potest, qui eum circa hoc decipiat; concedendum enim erit, ipsum existere, quamdiu supponitur decipi. Nec denique, quæcumque alia excogitetur dubitandi causa, ulla talis adferri poterit, quæ ipsum simul de ejus existentia non certissimum reddat. Imo, quo plures adferuntur dubitandi rationes, eo plura simul adferuntur argumenta, quæ illum de sua existentia convincunt. Adeo ut, quocumque se ad dubitandum vertat, cogatur nihilominus in has voces erumpere, *dubito, cogito, ergo sum.*

Hac igitur detecta veritate, simul etiam invenit omnium scientiarum fundamentum; ac etiam omnium aliarum veritatum mensuram ac regulam; scilicet, *Quicquid tam clare ac distincte percipitur, quam istud, verum est.*

Nullum vero aliud, quam hoc, scientiarum fundamentum esse posse, satis superque liquet ex præcedentibus: quoniam reliqua omnia facillimo negotio a nobis in dubium revocari possunt, hoc autem nequaquam. Verum enim vero circa hoc fundamentum hic apprime notandum, hanc orationem, *dubito, cogito, ergo sum*, non esse syllogismum, in quo major propositio est omissa. Nam,

si syllogismus esset, præmissæ clariores et notiores deberent esse, quam ipsa conclusio, *ergo sum*: adeoque *ego sum* non esset primum omnis cognitionis fundamentum; præterquam quod non esset certa conclusio: nam ejus veritas dependeret ab universalibus præmissis, quas dudum in dubium Autor revocaverat; ideoque *cogito, ergo sum*, unica est propositio, quæ huic, *ego sum cogitans*, æquivalet.

Sciendum porro, ut confusionem insequentibus vitemus (clare enim ac distincte res percipienda est), quid simus? Nam, hoc clare et distincte intellecto, nostram essentiam cum aliis non confundemus. Ut igitur id ex præcedentibus deducat, sic pergit noster Autor.

Omnes, quas olim de se habuit, cogitationes in memoriam revocat, ut, animam suam esse exiguum quid instar venti, vel ignis, vel ætheris, crassioribus sui corporis partibus infusum, et, corpus sibi notius esse quam animam, illudque a se clarius ac distinctius percipi. Atque hæc omnia clare pugnare cum iis deprehendit, quæ hucusque intellexerat. Nam de suo corpore dubitare poterat, non autem de sua essentia quatenus cogitabat. Adde, quod hæc neque clare neque distincte percipiebat, ac consequenter, ex suæ methodi præscripto, tanquam falsa rejicere debebat. Unde, cum talia ad se, quatenus hucusque sibi cognitus erat, pertinere intelligere non posset, pergit ulterius inquirere, quid ad suam essentiam proprie pertineat, quod in dubium revocare non potuerat, et ob quod suam existentiam concludere cogebatur. Talia autem sunt, *quod sibi cavere voluerit, ne deciperetur; multa cupiverit intelligere; de omnibus, quæ intelligere non poterat, dubitârit; unum tantum hucusque affirmârit; omnia reliqua negârit, et tanquam falsa rejecerit; multaque etiam invitus imaginatus fuerit; ac denique multa, tanquam a sensibus venientia, animadverterit*. Cumque ex singulis his æque evidenter suam existentiam colligere, nec ullum horum inter ea, quæ in dubium revocaverat, recensere potuerit, ac denique omnia hæc sub eodem attributo concipi possint, sequitur, omnia hæc vera esse, et ad ejus naturam pertinere. Atque adeo, ubi dixerat, *cogito*, omnes hi cogitandi modi intelligebantur, nempe *dubitare, intelligere, affirmare, negare, velle, nolle, imaginari, et sentire*.

Apprime autem hic notandum venit, quod magnum usum in sequentibus, ubi de distinctione mentis a corpore agetur, habebit; nempe 1°. hos cogitandi modos clare ac distincte sine reli-

quis, de quibus adhuc dubitatur, intelligi; 2°. eorum clarum et distinctum quem habemus, conceptum, obscurum atque confusum reddi, si iis aliqua, de quibus adhuc dubitamus, adscribere vellemus.

*Liberatio
ab omnibus
dubiis.*

Ut denique de iis, quæ in dubium revocaverat, certus redderetur, omneque dubium tolleretur, pergit inquirere in naturam Entis perfectissimi, et an tale existat. Nam, ubi Ens perfectissimum existere deprehendit, cujus vi omnia producuntur et conservantur, cujusque naturæ repugnat, ut sit deceptor; tum illa ratio dubitandi tolletur, quam ex eo, quod suam causam ignorabat, habuit. Sciet enim, facultatem veri a falso dignoscendi a Deo summe bono et veraci ipsi non fuisse datam, ut deciperetur. Adeoque Mathematicæ veritates, seu omnia, quæ ipsi evidentissima esse videntur, minime suspecta esse poterunt. Progreditur deinde, ut cæteras causas dubitandi tollat, inquitque, undenam fiat, quod aliquando erremus? Quod ubi invenit ex eo oriri, quod libera nostra voluntate utamur ad assentiendum etiam iis, quæ tantum confuse percipimus; statim concludere potuit, se in posterum ab errore cavere posse, modo non nisi clare et distincte perceptis assensum præbeat. Quod unusquisque a se facile impetrare potest, quoniam potestatem habet cohibendæ voluntatis, ac proinde efficiendi, ut intra limites intellectûs contineatur. Verum, quia in prima ætate multa hausimus præjudicia, a quibus non facile liberamur, pergit porro, ut ab iis liberemur, et nihil, nisi quod clare et distincte percipimus, amplectamur, simplices omnes notiones et ideas, ex quibus omnes nostræ cogitationes componuntur, enumerare, easque singulatim examinare; ut quicquid in unaquaque clarum, quid obscurum est, animadvertere possit; sic enim facile clarum ab obscuro distinguere poterit, clarasque ac distinctas cogitationes efformare; adeoque facile realem distinctionem inter animam et corpus invenire; et quid in iis, quæ a sensibus hausimus, clarum, quid obscurum sit; et denique, in quo somnium a vigiliis differat. Quo facto neque de suis vigiliis dubitare, neque a sensibus falli amplius potuit; ac sic se ab omnibus supra recensitis liberavit.

Verum, antequam hic finem faciam, iis satisfaciendum videtur, qui sic argumentantur: Cum Deum existere nobis perse non innotescat, de nulla re videmur posse unquam esse certi; nec, Deum existere, unquam nobis innotescere poterit. Nam ex in-

certis præmissis (omnia enim incerta esse diximus, quamdiu nostram originem ignoramus) nihil certi concludi potest.

Hanc difficultatem ut amoveat Cartesius, respondet hoc pacto: Ex eo, quod nondum sciamus, an forte originis nostræ autor nos tales creaverit, ut fallamur, etiam in iis, quæ nobis vel evidentissima apparent, dubitare nequaquam possumus de iis, quæ clare et distincte per se, vel per ratiocinationem, quamdiu nempe ad illam attendimus, intelligimus; sed tantum de iis, quæ antehac demonstravimus vera esse, quorum memoria potest recurrere, cum non amplius attendimus ad rationes, ex quibus ea deduximus, quarumque adeo sumus obliiti. Quapropter, quamvis, Deum existere, non per se, sed tantum per aliud innotescere possit, poterimus tamen ad certam Dei existentiae cognitionem pervenire, dummodo ad omnes, ex quibus illam concludimus, præmissas accuratissime attendamus. *Vide Princip. part 1. artic. 13. et Resp. ad secund. object. num. 3. et in fin. Meditat. 5.*

Verum, quoniam hæc responsio quibusdam non satisfacit, aliam dabo. Vidimus in præcedentibus, ubi de nostræ existentiae certitudine atque evidentia loquebamur, nos illam ex eo conclusisse, quod, quocunque mentis aciem convertebamus, nullam dubitandi rationem offendebamus, quæ eo ipso nos de nostri existentia non convinceret; sive ubi ad nostram propriam naturam attendebamus, sive ubi nostræ naturæ autorem callidum deceptorem fingeбamus, sive denique aliam quamcunque, extra nos, dubitandi rationem accerseбamus; quod circa nullam aliam rem hucusque contingere deprehendimus. Nam, quamvis ad naturam ex. gr. Trianguli attendentes, cogimur concludere, ejus tres angulos esse æquales duobus rectis, non tamen idem possumus concludere ex eo, quod forte a naturæ nostræ autore decipiamur: quemadmodum ex hoc ipso nostram existentiam certissime colligebamus. Quapropter non, quocunque mentis aciem convertimus, cogimur concludere, Trianguli tres angulos esse æquales duobus rectis, sed contra causam dubitandi invenimus; qui nempe nullam talem Dei ideam habemus, quæ nos ita afficiat, ut nobis impossibile sit cogitare, Deum esse deceptorem. Nam æque facile est ei, qui veram Dei ideam non habet, quam nos non habere jam supponimus, cogitare, suum autorem esse deceptorem, quam non esse deceptorem; quemadmodum illi, qui nullam habet Trianguli ideam, æque facile est cogitare, ejus tres angulos æquales esse, quam, non esse æquales duobus rec-

tis. Quare concedimus, nos de nulla re, præter nostram existentiam, quamvis ad illius demonstrationem probe attendamus, posse esse absolute certos, quamdiu nullum Dei clarum et distinctum conceptum habemus, qui nos affirmare faciat, Deum esse summe veracem, sicuti idea, quam Trianguli habemus, nos cogit concludere, ejus tres angulos esse æquales duobus rectis; sed negamus, nos ideo in nullius rei cognitionem pervenire posse. Nam, ut ex omnibus jamjam dictis patet, cardo totius rei in hoc solo versatur: nempe ut talem Dei conceptum efformare possimus, qui nos ita disponat, ut nobis non æque facile sit cogitare, eum esse quam non esse deceptorem, sed qui nos cogat affirmare, eum esse summe veracem. Ubi enim talem ideam efformaverimus, illa de Mathematicis veritatibus dubitandi ratio tollitur. Nam, quocunque tum mentis aciem convertemus, ut de istarum aliqua dubitemus, nihil offendemus, ex quo ipso quemadmodum circa nostram existentiam contigit, non concludere debeamus, illam esse certissimam. Ex. grat. si, post Dei ideam inventam, ad naturam Trianguli attendamus, hujus idea nos coget affirmare, ejus tres angulos esse æquales duobus rectis; sin ad ideam Dei, hæc etiam nos affirmare coget, eum summe veracem, nostræque naturæ esse autorem et continuum conservatorem, atque adeo nos circa istam veritatem non decipere. Nec minus impossibile nobis erit cogitare, ubi ad Dei ideam (quam nos invenisse jam supponimus) attendimus, eum esse deceptorem, quam, ubi ad ideam Trianguli attendimus, cogitare, tres ejus angulos non esse æquales duobus rectis. Et, uti possumus talem Trianguli ideam formare, quamvis nesciamus, an autor nostræ naturæ nos decipiat; sic etiam possumus ideam Dei nobis claram reddere atque ob oculos ponere, quamvis etiam dubitemus, an nostræ naturæ autor nos in omnibus decipiat. Et, modo illam habeamus, quomodocunque eam acquisiverimus, sufficiet, ut jamjam ostensum est, ad omne dubium tollendum. His itaque præmissis, ad difficultatem motam respondeo: nos de nulla re posse esse certos, non quidem, quamdiu Dei existentiam ignoramus (nam de hac re non locutus sum), sed quamdiu ejus claram et distinctam ideam non habemus. Quare, si quis contra me argumentari velit, tale debebit esse argumentum: De nulla re possumus esse certi, antequam Dei claram et distinctam ideam habeamus. Atqui claram et distinctam Dei ideam habere non possumus, quamdiu nescimus, an

nostræ naturæ autor nos decipiat. Ergo de nulla re possumus esse certi, quamdiu nescimus, an nostræ naturæ autor nos decipiat, etc. Ad quod respondeo, concedendo majorem, et negando minorem. Habemus enim claram et distinctam ideam Trianguli, quamvis nesciamus, an nostræ naturæ autor nos decipiat; et modo talem Dei ideam, ut modo fuse ostendi, habeamus, nec de ejus existentia, nec de ulla veritate mathematica dubitare poterimus.

Hæc præfati, rem ipsam nunc aggredimur.

DEFINITIONES.

I. *Cogitationis* nomine complector omne id, quod in nobis est, ut cujus immediate conscii sumus.

Ita omnes voluntatis, intellectus, imaginationis, et sensuum operationes sunt cogitationes. Sed addidi immediate, ad excludenda, ea, quæ ex iis consequuntur; ut motus voluntarius cogitationem quidem pro principio habet, sed ipse tamen non est cogitatio.

II. *Ideæ* nomine intelligo cujuslibet cogitationis formam illam, per cujus immediatam perceptionem ipsius ejusdem cogitationis conscius sum.

Adeo ut nihil possim verbis exprimere, intelligendo id, quod dico, quin ex hoc ipso certum sit, in me esse ideam ejus, quod verbis illis significatur. Atque ita non solas imagines in phantasia depictas ideas voco; imo ipsas hic nullo modo voco ideas, quatenus sunt in phantasia corporea, hoc est, in parte aliqua cerebri depictæ, sed tantum, quatenus mentem ipsam in illam cerebri partem conversam informant.

III. Per *realitatem objectivam ideæ* intelligo entitatem rei præsentatæ per ideam, quatenus est in idea.

Eodemque modo dici potest perfectio objectiva, vel artificium objectivum, etc. Nam quæcunque percipimus tanquam in idearum objectis, ea sunt in ipsis ideis objective.

IV. Eadem dicuntur esse *formaliter* in idearum objectis, quando talia sunt in ipsis, qualia illa percipimus. Et *eminenter*, quando non quidem talia sunt, sed tanta, ut talium vicem supplere possint.

Nota, cum dico causam eminenter perfectiones sui effectûs continere, tum me significare velle, quod causa perfectiones effectûs, excellentius quam ipse effectus continet. Vide etiam Axiom. 8.

V. Omnis res, cui inest immediate, ut in subjecto, sive per quam existit aliquid, quod percipimus, hoc est aliqua proprietas sive qualitas sive attributum, cujus realis idea in nobis est, vocatur *Substantia*.

Neque enim ipsius substantiæ, præcise sumtæ, aliam habemus ideam, quam quod sit res, in qua formaliter vel eminenter existit illud aliquid, quod percipimus, sive quod est objective in aliqua ex nostris ideis.

VI. Substantia, cui inest immediate cogitatio, vocatur *Mens*.

Loquor autem hic de Mente potius, quam de Anima, quoniam Animæ nomen est æquivocum, et sæpe pro re corporea usurpatur.

VII. Substantia, quæ est subjectum immediatum extensionis, et accidentium quæ extensionem præsupponunt, ut figuræ, situs, motus localis, etc., vocatur *Corpus*.

An vero una et eadem substantia sit, quæ vocatur Mens et Corpus, an duæ diversæ, postea erit inquirendum.

VIII. Substantia, quam per se summe perfectam esse intelligimus, et in qua nihil plane concipimus quod aliquem defectum sive perfectionis limitationem involvat, *Deus* vocatur.

IX. Cum quid dimicus in alicujus rei natura sive conceptu contineri, idem est, ac si diceremus, id de ea re verum esse, sive de ipsa posse vere affirmari.

X. Duæ substantiæ realiter distingui dicuntur, cum unaquæque ex ipsis absque alia potest existere.

Cartesii Postulata hic omisimus, quia ex iis nihil in sequentibus concludimus; attamen lectores serio rogamus, ut ipsa perlegant atque attenta meditatione considerent.

AXIOMATA.

I. In cognitionem et certitudinem rei ignotæ non pervenimus, nisi percognitionem et certitudinem alterius, quæ ipsa prior est certitudine et cognitione.

II. Dantur rationes, quæ nos de nostri corporis existentia dubitare faciunt.

Hoc re ipsa in Prolegomeno ostensum est, ideoque tanquam axioma hic ponitur,

III. Si quid præter Mentem et Corpus habemus, id nobis minus, quam Mens et Corpus, notum est.

Notandum, hæc axiomata nihil de rebus extra nos affirmare, sed

tantum ea, quæ in nobis, quatenus sumus res cogitantes, reperimus.

PROPOSITIO I.

De nulla re possumus absolute esse certi, quamdiu nescimus nos existere.

DEMONSTRATIO.

Propositio hæc per se patet. Nam qui absolute nescit se existere, simul nescit se esse affirmantem aut negantem, hoc est, certo se affirmare aut negare.

Notandum autem hic, quod, quamvis multa magna certitudine affirmemus et negemus, ad hoc, quod existamus, non attendentes; tamen, nisi pro indubitato hoc præsupponatur, omnia in dubium revocari possent.

PROPOSITIO II.

Ego sum debet esse per se notum.

DEMONSTRATIO.

Si negas, non ergo innotescet, nisi per aliud, cujus quidem (*per Ax. 1.*) cognitio et certitudo prior erit in nobis hoc enunciato, *ego sum*. Atqui hoc est absurdum (*per præc.*); ergo per se debet esse notum. *Q. E. D.*

PROPOSITIO III.

Ego, quatenus res constans corpore, sum, non est primum, nec per se cognitum.

DEMONSTRATIO.

Quædam sunt, quæ nos de existentia nostri corporis dubitare faciunt (*per Ax. 2.*); ergo (*per Ax. 1.*) in ejus certitudinem non pervenimus, nisi per cognitionem et certitudinem alterius rei, quæ ipsa prior est cognitione et certitudine. Ergo hæc enunciatio, *ego, quatenus res constans corpore, sum*, non est primum, nec per se cognitum. *Q. E. D.*

PROPOSITIO IV.

Ego sum non potest esse primum cognitum, nisi quatenus cogitamus.

DEMONSTRATIO.

Hoc enunciatum, *ego sum res corporea aut constans corpore*, non est primum cognitum (*per præc.*) ; nec etiam de mea existentia, quatenus consto alia re præter mentem et corpus, sum certus : nam si aliqua alia re, a mente et corpore diversa, constamus, ea nobis minus nota est quam corpus (*per Ax. 3.*) : quare *ego sum* non potest esse primum cognitum, nisi quatenus cogitamus *Q. E. D.*

COROLLARIUM.

Hinc patet, mentem sive rem cogitantem notio-riorem esse corpore.

Verum ad uberio-rem explicationem legantur Art. 11. et 12. part. 1. Principiorum.

SCHOLIUM.

Unusquisque certissime percipit, quod affirmat, negat, dubitat, intelligit, imaginatur, etc. ; sive, quod existit dubitans, intelligens, affirmans, etc. ; sive uno verbo, *cogitans* ; neque potest hæc in dubium revocare. Quare hoc enunciatum, *cogito*, sive *sum cogitans*, unicum (*per Prop. 1.*) et certissimum est fundamentum totius Philosophiæ. Et, cum in scientiis nihil aliud quæri neque desiderari possit, ut de rebus certissimi simus, quam omnia ex firmissimis principiis deducere, eaque æque clara et distincta reddere, ac principia, ex quibus deducuntur ; clare sequitur, omne, quod nobis æque evidens est, quodque æque clare et distincte, atque nostrum jam inventum principium, percipimus, omneque, quod cum hoc principio ita convenit, et ab hoc principio ita dependet, ut, si de eo dubitare velimus, etiam de hoc principio esset dubitandum, pro verissimo habendum esse. Verum, ut in iis recensendis quam cautissime procedam, ea tantum pro æque evidentibus, proque æque clare et distincte a nobis perceptis, in initio admittam, quæ unusquisque in se, quatenus cogitans, observat. Ut, ex grat., se hoc et illud velle, se certas tales habere ideas, unamque ideam plus realitatis et perfectionis in se continere, quam aliam ; illam scilicet, quæ objective continet esse et perfectionem substantiæ, longe perfectionem esse, quam illam, quæ tantum objectivam perfectionem alicujus accidentis continet ; illam denique omnium esse perfec-

tissimam, quæ est entis summe perfecti. Hæc, inquam, non tantum æque evidenter et æque clare, sed forte etiam magis distincte percipimus. Nam non tantum affirmant, nos cogitare, sed etiam, quomodo cogitemus. Porro etiam illa cum hoc principio convenire dicemus, quæ non possunt in dubium revocari, nisi simul hoc nostrum inconcussum fundamentum in dubium revocetur. Ut, ex. grat., si quis dubitare velit, an ex nihilo aliquid fiat, simul poterit dubitare, an nos, quamdiu cogitamus, simus. Nam si de nihilo aliquid affirmare possum, nempe quod potest esse causa alicujus rei, potero simul eodem jure cogitationem de nihilo affirmare, ac dicere, me nihil esse quamdiu cogito. Quod cum mihi impossibile sit, impossibile etiam mihi erit cogitare, quod ex nihilo aliquid fiat. His sic consideratis, ea quæ nobis impræsentiarum, ut ulterius pergere possimus, necessaria videntur, hic ordine ob oculos ponere constitui, numeroque Axiomatum addere; quandoquidem a Cartesio, in fine Responsum ad secundas Objectiones, tanquam Axiomata proponuntur, et accuratior, quam ipse, esse nolo. Attamen, ne ab ordine jam incepto recedam, ea utcumque clariora reddere, et, quomodo unum ab alio, et omnia ab hoc principio *ego sum cogitans*, dependent, vel cum ipso evidentiâ et ratione conveniunt, ostendere conabor.

AXIOMATA

ex Cartesio deprompta.

IV. Sunt diversi gradus realitatis sive entitatis: nam substantia plus habet realitatis, quam accidens vel modus; et substantia infinita, quam finita; ideoque plus est realitatis objectivæ in idea substantiæ, quam accidentis; et in idea substantiæ infinitæ, quam in idea finitæ.

Hoc axioma ex sola contemplatione nostrarum idearum, de quarum existentia certi sumus, qua nempe modi sunt cogitandi, innoscit: scimus enim, quantum realitatis sive perfectionis idea substantiæ de substantia affirmat, quantum vero idea modi de modo. Quod cum ita sit, necessario etiam comperimus, ideam substantiæ plus realitatis objectivæ continere, quam ideam alicujus accidentis, etc. Vide Scholium Proposit. 4.

V. Res cogitans, si aliquas perfectiones novit, quibus careat, sibi statim ipsas dabit, si sint in sua potestate.

Hoc unusquisque in se, quatenus est res cogitans, observat; quare (per Schol. Prop. 4.) de ipso certissimi sumus; et eadem de causa non minus certi sumus de sequenti, nempe.

VI. In omnis rei idea sive conceptu continetur existentia, vel possibilis vel necessaria (Vide Axiom. 10. Cartesii).

Necessaria in Dei, sive entis summe perfecti, conceptu; nam alias conciperetur imperfectum, contra quod supponitur concipi. Contingens vero, sive possibilis, in conceptu rei limitatæ.

VII. Nulla res, neque ulla rei perfectio, actu existens potest habere nihil, sive rem non existentem, pro causa suæ existentiae.

Hoc axioma nobis æque perspicuum esse, ac est ego sum cogitans, in Scholio Proposit. 4. demonstravi.

VIII. Quicquid est realitatis sive perfectionis in aliqua re, est, vel formaliter vel eminenter, in prima et adæquata ejus causa.

Per eminenter intelligo, cum causa perfectius continet omnem realitatem effectûs, quam effectus ispe; per formaliter vero, cum æque perfecte illam continet.

Hoc Axioma a præcedenti dependet: nam, si supponeretur, nihil vel minus esse in causa, quam in effectû, nihil in causa esset causa effectûs. At hoc est absurdum (per præc.); quare non quæcunque res potest esse causa alicujus effectus, sed præcise illa, in qua eminenter, vel ad minimum formaliter, est omnis perfectio, quæ est in effectû.

IX. Realitas objectiva nostrarum idearum requirit causam, in qua eadem ipsa realitas, non tantum objective, sed formaliter vel eminenter, contineatur.

Hoc Axioma apud omnes, quamvis multi eo abusi sunt, in confesso est. Ubi enim aliquis aliquid novi concepit, nullus est, qui non quærat causam illius conceptus sive ideæ. Ubi vero aliquam assignare possunt, in qua formaliter vel eminenter tantum realitatis contineatur, quantum est objective in illo conceptu, quiescunt. Quod exemplo machinæ Art. 17. Part. 1. Princ. a Cartesio allato satis explicatur. Sic etiam, si quis quærat, undenam homo ideas suæ cogitationis et corporis habeat, nemo non videt, illum eas ex se, formaliter nimirum continente omne, quod ideæ objective continent, habere. Quare, si homo aliquam haberet ideam, quæ plus realitatis objectivæ contineret, quam ipse formalis; necessario, Lumine Naturali impulsus, aliam causam extra hominem ipsum, quæ omnem illam perfectionem formaliter vel eminenter contineret, quæreremus. Nec

ullus unquam aliam præter hanc causam assignavit, quam æque clare et distincte conceperit. Porro, quod ad veritatem hujus Axiomatis attinet, ea a præcedentibus pendet. Nempe (per 4. Ax.) dantur diversi gradus realitatis sive entitatis in ideis; ac proinde (per 8. Ax.), pro gradu perfectiones, perfectiorem causam requirunt. Verum cum gradus realitatis ¹, quos in ideis advertimus, non sint in ideis, quatenus tanquam modi cogitandi considerantur, sed quatenus una substantiam, alia modum tantum substantiæ repræsentat, seu uno verbo, quatenus ut imagines rerum considerantur; hinc clare sequitur, idearum nullam aliam primam causam posse dari, præter illam, quam omnes Lumine Naturali clare et distincte intelligere, modo ostendebamus, nempe in qua eadem ipsa realitas, quam habent objective, formaliter vel eminenter continetur. Hanc conclusionem, ut clarius intelligatur, uno aut altero exemplo explicabo. Nempe, si quis libros aliquos (puta unum alicujus insignis Philosophi, alterum alicujus nugatoris) una eademque manu scriptos videt, nec ad sensum verborum (hoc est, quatenus veluti imagines sunt), sed tantum ad delineamenta characterum et ordinem litterarum attendit; nullam inæqualitatem, quæ ipsum cogat diversas causas quærere, inter ipsos agnoscet, sed ipsi ab eadem causa eodemque modo processisse videbuntur. Verum, si ad sensum verborum et orationum attendat, magnam inter ipsos inæqualitatem reperiet, ac proinde concludet, unius libri causam primam valde diversam a prima causa alterius fuisse, unamque alia tanto perfectiorem revera fuisse, quantum sensum orationum utriusque libri, sive quantum verba, quatenus veluti imagines considerantur, ab invicem differre reperit. Loquor autem de prima causa librorum, quæ necessario debet dari, quamvis concedam, imo supponam, unum librum ex alio describi posse, ut per se est manifestum. Idem etiam clare explicari potest exemplo effigiei, puta alicujus Principis. Nam si ad ipsius materialia tantum attendamus, nullum inæqualitatem inter ipsam et alias effigies reperiemus, quæ nos cogat diversas causas quærere; imo nihil obstat, quin possimus cogitari, illam ex alia imagine fuisse depictam, et istam rursus ex alia, et sic in infinitum. Nam ad ejus delineamenta nullam aliam causam requiri satis dignoscemus. Verum si ad imaginem, quatenus imago est, attendamus, statim causam primam cogemur quærere, quæ formaliter vel emi-

1) De hoc etiam certi sumus, quia id in nobis quatenus cogitantes comperimus. Vide præc. Schol.

nenter contineat id, quod illa imago repræsentative continet. Nec video, quid ad confirmandum et dilucidandum hoc axioma ulterius desideretur.

X. Non minor causa requiritur ad rem conservandam, quam ad ipsam primum producendam.

Ex eo, quòd hoc tempore cogitamus, non necessario sequitur, nos postea cogituros. Nam conceptus, quem nostræ cogitationis habemus, non involvit, sive non continet, necessariam cogitationis existentiam; possum enim cogitationem ¹⁾, quamvis supponam eam non existere, clare et distincte concipere. Cum autem uniuscujusque causæ natura debeat in se continere aut involvere perfectionem sui effectûs (per Ax. 8.); hinc clare sequitur, aliquid in nobis, aut extra nos, quod nondum intelleximus, adhuc necessario dari, cujus conceptus sive natura involvat existentiam, quodque sit causa, cur nostra cogitatio inceperit existere, et etiam, ut existere pergat. Nam, quamvis nostra cogitatio inceperit existere, non ideo ejus natura et essentia necessariam existentiam magis involvit, quam antequam existeret, ideoque eadem vi eget, ut in existendo perseveret, qua eget, ut existere incipiat. Et hoc, quod de cogitatione dicimus, dicendum etiam de omni re, cujus essentia non involvit necessariam existentiam.

XI. Nulla res existit, de qua non possit quæri, quænam sit causa (sive ratio), cur existat. Vide Ax. 1. Cartesii.

Cum existere sit quid positivum, non possumus dicere, quod habeat nihil pro causa (per Ax. 7.); ergo aliquam positivam causam, sive rationem, cur existat, assignare debemus, eamque externam, hoc est, quæ extra rem ipsam est, vel internam, hoc est, quæ in natura et definitione rei ipsius existentis comprehenditur.

Propositiones quatuor sequentes ex Cartesio desunt.

PROPOSITIO V.

Dei existentia ex sola ejus naturæ consideratione cognoscitur.

DEMONSTRATIO.

Idem est dicere, aliquid in rei alicujus natura sive conceptu contineri, ac dicere, id ipsum de ea re esse verum (per Def. 9.)

¹⁾ Hoc unusquisque in se, quatenus est res cogitans, comperit.

Atqui existentia necessaria in Dei conceptu continetur (*per Ax. 6.*); Ergo verum est de Deo dicere, necessariam existentiam in eo esse, sive ipsum existere.

SCHOLIUM.

Ex hac propositione multa præclara sequuntur; imo ab hoc solo, quod ad Dei naturam pertinet existentia, sive, quod Dei conceptus involvit necessariam existentiam, sicut conceptus trianguli, quod ejus tres anguli sint æquales duobus rectis; sive, quod ejus existentia, non secus atque ejus essentia, sit æterna veritas; omnis fere Dei attributorum cognitio, per quam in illius amorem (sive summam beatitudinem) ducimur, dependet. Quare magnopere desiderandum esset, ut humanum genus tandem aliquando hæc nobiscum amplecteretur. Fateor quidem, quædam dari præjudicia ¹⁾, quæ impediunt, quo minus unusquisque hoc adeo facile intelligat. Verum si quis bono animo, et solo veritatis suæque veræ utilitatis amore impulsus, rem examinare velit, eaque secum perpendere, quæ in Medit. 5. quæque in fine Responsionum ad primas Objectiones habentur, et simul quæ de æternitate Cap. 1. Part. 2. nostræ Appendicis tradimus; is procul dubio rem quam clarissime intelliget, et nullus dubitare poterit, an aliquam Dei ideam habeat (quod sane primum fundamentum est humanæ beatitudinis). Nam simul clare videbit, ideam Dei longe a cæterarum rerum ideis differre: ubi nempe intelliget Deum, quoad essentiam et existentiam, a cæteris rebus toto genere discrepare. Quare, circa hæc Lectorem diutius hic detinere, non est opus.

PROPOSITIO VI.

Dei existentia ex eo solo, quod ejus idea sit in nobis, a posteriori demonstratur.

DEMONSTRATIO.

Realitas objectiva cujuslibet ex nostris ideis requirit causam, in qua eadem ipsa realitas, non tantum objective, sed formaliter vel eminenter, contineatur (*per Ax. 9.*). Habemus autem ideam

¹⁾ Lege art. 16. part. 1. Principiorum.

Dei (*per Def. 2. et 8.*); hujusque ideæ realitas objectiva nec formaliter nec eminenter in nobis continetur (*per Ax. 4.*), nec in ullo alio, præterquam in ipso Deo, potest contineri (*per Def. 8.*). Ergo hæc idea Dei, quæ in nobis est, requirit Deum pro causa, Deusque proinde existit (*per Ax. 7.*).

SCHOLIUM.

Quidam sunt, qui negant, se ullam Dei ideam habere, quem tamen, ut ipsi ajunt, colunt et amant. Et, quamvis ipsis Dei Definitionem Deique attributa ob oculos ponas, nihil tamen proficies; non hercle magis, quam si virum a nativitate cæcum colorum differentias, prout ipsos videmus, docere moliaris. Verum, nisi eos tanquam pro novo animalium genere, medio scilicet inter homines et bruta, habere velimus, eorum verba parum curare debemus. Quomodo, quæso, alio modo alicujus rei ideam ostendere possumus, quam ejus definitionem tradendo, ejusque attributa explicando? quod cum circa Dei ideam præstemus, non est quod verba hominum, Dei ideam negantium, propterea tantum, quod nullam ejus imaginem in cerebro formare possunt, moram nobis injiciant.

Deinde notandum, quod Cartesius, ubi citat Ax. 4. ad ostendendum, quod realitas objectiva ideæ Dei nec formaliter nec eminenter in nobis continetur, supponit, unumquemque scire, se non esse substantiam infinitam, hoc est summe intelligentem, summe potentem, etc. Quod supponere potest; qui enim scit, se cogitare, scit etiam, se de multis dubitare, nec omnia clare et distincte intelligere.

Denique notandum, quod ex Def. 8. etiam clare sequatur, non posse dari plures Deos, sed tantum unum, ut Propos. 11. hujus, et in 2. Parte nostræ Appendicis cap. 2. clare demonstramus.

PROPOSITIO VII.

Dei existentia demonstratur etiam ex eo, quod nos ipsi habentes ejus ideam existamus.

SCHOLIUM.

Ad hanc propositionem demonstrandam assumit Cartesius

hæc duo Axiomata, nempe 1. *Quod potest efficere id, quod majus est sive difficilius, potest etiam efficere id, quod minus.* 2. *Majus est creare sive (per Ax. 10.) conservare substantiam, quam attributa sive proprietates substantiæ*; quibus quid significare velit, nescio. Nam quid facile, quid vero difficile vocat? nihil enim absolute ¹⁾, sed tantum respectu causæ, facile aut difficile dicitur. Adeo ut una et eadem res eodem tempore, respectu diversarum causarum, facilis et difficilis dici possit. Verum si illa difficilia vocat, quæ magno labore, facilia autem, quæ minori labore ab eadem causa confici queunt; ut ex. g. vis, quæ sustollere potest 50 libras, duplo facilius sustollere poterit 25 libras; non erit sane axioma absolute verum, nec ex eo id, quod intendit, demonstrare poterit. Nam ubi ait, *si haberem vim me ipsum conservandi, etiam haberem vim mihi dandi omnes perfectiones, quæ mihi desunt* (quia scilicet non tantam potestatem requirunt); ipsi concederem, quod vires, quas impendo ad me conservandum, possent alia plura longe facilius efficere, nisi iis eguissem ad me conservandum: sed, quamdiu iis utor ad me conservandum, nego me posse eas impendere ad alia, quamvis faciliora, efficienda, ut in nostro exemplo clare videre est. Nec difficultatem tollit, si dicatur, quod, cum sim res cogitans, necessario deberem scire, num ego in me conservando omnes meas vires impendam, et etiam num ea sit causa, cur ego mihi non dem cæteras perfectiones. Nam (præterquam quod de hac re jam non disputatur, sed tantum, quomodo ex hoc axiomate necessitas hujus propositionis sequatur), si id scirem, major essem, et forte majores vires requirerem, quam quas habeo, ad me in majori illa perfectione conservandum. Deinde nescio, an major sit labor, substantiam, quam attributa creare (sive conservare); hoc est, ut clarius et magis Philosophice loquar, nescio, an substantia non idigeat tota sua virtute et essentia, qua se forte conservat, ad conservanda sua attributa. Sed hæc relinquamus, et quæ nobilissimus Autor hic vult, ulterius examinemus; videlicet, quid per facile, quid per difficile intelligat. Non puto, nec mihi ullo modo persuadeo, eum per difficile intelligere id, quod impossibile (ac proinde nullo modo potest concipi, quomodo fiat), et per facile id, quod nullam implicat contradictionem (ac proinde facile concipitur, quomodo

1) Ne alia exempla quæras, cape exemplum araneæ, quæ telam facile textit, quam homines non nisi difficillime texerent; homines contra quam plurima facillime faciunt, quæ forte angelis impossibilia sunt.

fiat); quamvis in 3. Medit. primo obtutu id videatur velle, ubi ait, *Nec putare debeo, illa forsan, quæ mihi desunt, difficilius acquiri posse, quam illa, quæ jam in me sunt. Nam contra manifestum est, longe difficilius fuisse, me, hoc est rem sive substantiam cogitantem, ex nihilo emergere, quam, etc.* Nam id nec cum verbis Autoris conveniret, nec etiam ejus ingenium redoleret. Etenim, ut primum omittam, inter possibile et impossibile, sive inter id, quod intelligibile est, et inter id, quod non intelligibile est, nulla datur ratio; sicuti neque inter aliquid et nihil, et potestas ad impossibilia non magis quadrat, quam creatio et generatio ad non entia: ideoque nullo modo inter se comparanda. Adde quod illa tantum inter se comparare et eorum rationem cognoscere possum, quorum omnium clarum et distinctum habeo conceptum. Nego igitur sequi, quod qui potest impossibile facere, possit etiam facere id, quod possibile est. Quæso enim, quænam esset hæc conclusio: Si quis potest facere circulum quadratum, poterit etiam facere circulum, cujus omnes lineæ quæ a centro ad circumferentiam possunt duci, sint æquales; aut, Si quis potest facere, ut *τὸ nihil* patiatur, eoque uti tanquam materia, ex qua aliquid producat, etiam habebit potestatem, ut ex aliqua re aliquid faciat? Nam, uti dixi, inter hæc et similia nulla datur convenientia, neque analogia, neque comparatio, neque ulla quæcunque ratio. Atque hoc unusquisque videre potest, modo ad rem parum attendat. Quare hoc ab ingenio Cartesii prorsus alienum existimo. Verum, si ad 2. Axioma ex duobus modo allatis attendo, videtur, quod per majus et difficilius intelligere vult id, quod perfectius est, per minus vero et facilius, id, quod imperfectius. At hoc etiam valde obscurum videtur. Nam eadem hic est difficultas, quæ superius. Nego enim, ut supra, eum, qui potest majus facere, posse, simul et eadem opera, ut in Propositione debet supponi, quod minus est, facere. Deinde, ubi ait, *magis est creare sive conservare substantiam, quam attributa*, sane per attributa non intelligere potest id, quod in substantia formaliter continetur, et ab ipsa substantia non nisi Ratione distinguitur. Nam tum idem est creare substantiam, quam creare attributa. Nec etiam, propterea eandem rationem, intelligere potest proprietates substantiæ, quæ ex ejus essentia et definitione necessario sequuntur. Multo etiam minus intelligere potest, quod tamen videtur velle, proprietates et attributa alterius substantiæ; ut ex. gr., si dico, quod potestatem habeo ad me, substantiam

scilicet cogitantem finitam, conservandum, non ideo possum dicere, quod habeam etiam potestatem mihi dandi perfectiones substantiæ infinitæ, quæ totâ essentia a mea differt. Nam vis sive essentia, qua in meo esse me conservo ¹⁾, toto genere differt a vi sive essentia, qua substantia absolute infinita se conservat, a qua ejus vires et proprietates non nisi Ratione distinguuntur. Ideoque (quamvis supponerem me meipsum conservare), si vellem concipere, me mihi posse dare perfectiones substantiæ absolute infinitæ, nihil aliud supponerem, quam quod possem totam meam essentiam in nihilum redigere, et denuo substantiam infinitam creare. Quod sane longe majus esset, quam tantum supponere, quod possem me substantiam finitam conservare. Cum itaque nihil horum per attributa sive proprietates intelligere possit, nihil aliud restat, quam qualitates, quas ipsa substantia eminenter continet (ut hæc et illa cogitatio in mente, quas mihi deesse clare percipio), non vero quas altera substantia eminenter continet (ut hic et ille motus in extensione: nam tales perfectiones mihi, rei scilicet cogitanti, non sunt perfectiones, ideoque non mihi desunt). Sed tum id, quod Cartesius demonstrare vult, nullo modo ex hoc Axiomate concludi potest. Nempe quod, si me conservo, etiam habeo potestatem mihi dandi omnes perfectiones, quas ad ens summe perfectum clare reperio pertinere; ut ex modo dictis satis constat. Verum, ne rem indemonstratam relinquamus, et omnem confusionem vitemus, visum fuit, sequentia Lemmata in antecessum demonstrare, ac postea iis demonstrationem hujus 7. Propositionis superstruere.

LEMMA I.

Quo res suâ naturâ perfectior est, eo majorem existentiam et magis necessariam involvit; et contra, quo magis necessariam existentiam res suâ naturâ involvit, eo perfectior est.

DEMONSTRATIO.

In omnis rei idea sive conceptu continetur existentia (*per Ax.*

¹⁾ Nota, quod vis, qua substantia se conservat, nihil est præter ejus essentiam, et non nisi nomine ab eadem differt; quod maxime locum habebit ubi in Appendice de Dei potentia agemus,

6.). Ponatur igitur A esse res, quæ decem gradus habet perfectionis. Dico, quod ejus conceptus plus existentiae involvit, quam si supponeretur quinque tantum gradus perfectionis continere. Nam, cum de nihilo nullam possimus affirmare existentiam (*vide Schol. Propos. 4.*), quantum ejus perfectioni cogitatione detrahimus, ac proinde magis ac magis de nihilo participare concipimus, tantum etiam possibilitatis existentiae de ipso negamus. Ideoque, si ejus gradus perfectionis in infinitum diminui concipiamus usque ad o sive ciphram; nullam existentiam sive absolute impossibilem existentiam continebit. Si autem contra ejus gradus in infinitum augeamus, summam existentiam, ac proinde summe necessariam, involvere concipiemus. Quod erat primum. Deinde, cum hæc duo nullo modo separari queant (*ut ex Ax. 6. totaque prima parte hujus satis constat*); clare sequitur id, quod secundo loco demonstrandum proponebatur.

Nota I., quod, quamvis multa dicantur necessario existere ex eo solo, quod datur causa determinata ad ipsa producenda, de iis hic non loquamur, sed tantum de ea necessitate et possibilitate, quæ ex sola naturæ sive rei essentiæ consideratione, nulla habita ratione causæ, sequitur.

Nota II., quod hic non loquimur de pulchritudine, et de aliis perfectionibus, quas homines ex superstitione et ignorantia perfectiones vocare voluerunt. Sed per perfectionem intelligo tantum realitatem, sive esse; ut ex. gr. in substantia plus realitatis contineri percipio, quam in modis sive accidentibus; ideoque ipsam magis necessariam et perfectiorem existentiam continere clare intelligo, quam accidentia, ut ex Axiom. 4. et 6. satis constat.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quicquid necessariam existentiam involvit, esse ens summe perfectum, seu Deum.

LEMMA II.

Qui potentiam habet se conservandi, ejus natura necessariam involvit existentiam.

DEMONSTRATIO.

Qui vim habet se conservandi, vim etiam habet se creandi

(*per Ax. 10.*), hoc est (ut facile omnes concedent), nullâ indiget causâ externâ ad existendum, sed sola ipsius natura erit causa sufficiens, ut existat, vel possibiliter vel necessario. At non possibiliter; nam (*per id, quod circa Ax. 10. demonstravi*) tum ex eo, quod jam existeret, non sequeretur, ipsum postea exiturum (*quod est contra Hyp.*). Ergo necessario; hoc est, ejus natura necessariam involvit existentiam. *Q. E. D.*

DEMONSTRATIO.

Propositionis VII.

Si vim haberem me ipsum conservandi, talis essem naturæ, ut necessariam involverem existentiam (*per Lemm. 2.*); ergo (*per Corol. Lemm. 1.*) mea natura omnes contineret perfectiones. Atqui in me, quatenus sum res cogitans, multas imperfectiones invenio, ut quod dubitem, quod cupiam, etc., quibus (*per Schol. Propos. 4.*) sum certus; ergo nullam vim habeo me conservandi. Nec dicere possum, quod ideo jam careo illis perfectionibus, quia eas mihi jam denegare volo; nam id clare primo Lemmati et ei, quod in me (*per Ax. 5.*) clare reperio, repugnaret.

Deinde non possum jam existere, quin conservem, quamdiu existo, sive a me ipso, siquidem habeam istam vim, sive ab alio, qui illam habet (*per Ax. 10. et 11.*). Atqui existo (*per Schol. Propos. 4.*), et tamen non habeo vim me ipsum conservandi, ut jam jam probatum est; ergo ab alio conservor. Sed non ab alio, qui vim non habet se conservandi (per eandem rationem, qua modo me meipsum conservare non posse demonstravi); ergo ab alio, qui vim habet se conservandi, hoc est (*per Lemm. 2.*), cujus natura necessariam involvit existentiam, hoc est (*per Coroll. Lemm. 1.*). qui omnes perfectiones, quas ad ens summe perfectum clare pertinere intelligo, continet; ac proinde ens summe perfectum, hoc est (*per def. 8.*) Deus, existit, *ut er, dem.*

COROLLARIUM.

Deus potest efficere id omne, quod clare percipimus, prout id ipsum percipimus.

DEMONSTRATIO.

Hæc omnia clare sequuntur ex præcedenti Propositione. In

ipsa enim, Deum existere, ex eo probatum est, quod debeat aliquis existere, in quo sint omnes perfectiones, quarum idea aliqua est in nobis. Est autem in nobis idea tantæ alicujus potentiae, ut ab illo solo, in quo ipsa est, cœlum, et terra, et alia etiam omnia, quæ a me ut possibilia intelliguntur, fieri possint. Ergo simul cum Dei existentia hæc etiam omnia de ipso probata sunt.

PROPOSITIO VIII.

Mens et corpus realiter distinguuntur.

DEMONSTRATIO.

Quidquid clare percipimus, a Deo fieri potest, prout illud percipimus (*per Coroll. præc.*). Sed clare percipimus mentem, hoc est (*per Def. 6.*) substantiam cogitantem absque corpore, hoc est (*per Def. 7.*) absque substantia aliqua extensa (*per Propos. 3. et 4.*), et vice versa corpus absque mente (*ut facile omnes concedunt*). Ergo saltem per divinam potentiam mens esse potest sine corpore, et corpus sine mente.

Jam vero substantiæ, quæ esse possunt una absque alia, realiter distinguuntur (*per Def. 10.*); atqui mens et corpus sunt substantiæ (*per Def. 5, 6, 7.*), quæ una absque alia esse possunt (*ut mox probatum est*); ergo mens et corpus realiter distinguuntur.

Vide Proposit. 4. Cartesii in fine Responsionum ad 2. Objectiones; et quæ habentur 1. Parte Principiorum ab Art. 22. usque ad Art. 29. Nam ea hic describere non operæ pretium judico.

PROPOSITIO IX.

Deus est summe intelligens.

DEMONSTRATIO.

Si neges: ergo Deus aut nihil, aut non omnia, seu quædam tantum, intelligit. At quædam tantum intelligere, et cætera ignorare, limitatum et imperfectum intellectum supponit, quem Deo ascribere absurdum est (*per Defin. 8.*). Deum autem nihil intelligere, vel indicat in Deo carentiam intellectionis, ut in hominibus, ubi nihil intelligunt, ac imperfectionem involvit, quæ in Deum cadere non potest (*per eand. Definit.*), vel indicat, quod perfectioni Dei

repugnet, ipsum aliquid intelligere. At, cum sic intellectio de ipso prorsus negetur, non poterit ullum intellectum creare (*per Axiom. 8.*). Cum autem intellectus clare et distincte a nobis percipitur, Deus illius causa esse poterit (*per Coroll. Propos. 7.*). Ergo longe abest, ut Dei perfectioni repugnet, ipsum aliquid intelligere. Quare erit summe intelligens. *Q. E. D.*

SCHOLIUM.

Quamvis concedendum sit, Deum esse incorporeum, ut *Propos. 16.* demonstratur; hoc tamen non ita accipiendum, ac si omnes Extensionis perfectiones ab eo removendæ sint, sed tantummodo quatenus extensionis natura et proprietates imperfectionem aliquam involvunt. Quod idemetiam de Dei intellectione dicendum est, quemadmodum omnes, qui ultra vulgus Philosophorum sapere volunt, fatentur, ut fuse explicabitur, in nostr. *Append. Part. 2. cap. 7.*

PROPOSITIO X.

Quicquid perfectionis in Deo reperitur, a Deo est.

DEMONSTRATIO.

Si neges; ponatur in Deo aliquam perfectionem esse, quæ a Deo non est. Erit illa in Deo, vel a se, vel ab aliquo a Deo diverso. Si a se, ergo necessariam, sive minime possibilem, habebit existentiam (*per Lemm. 2. Prop. 7.*), adeoque (*per Coroll. Lemm. 1. ejusdem*) erit quid summe perfectum, ac proinde (*per Definit. 8.*) Deus. Si itaque dicatur aliquid in Deo esse, quod a se est, simul dicitur id esse a Deo. *Q. E. D.* Si vero ab aliquo a Deo diverso sit, ergo Deus non potest concipi per se summe perfectus, contra *Definit. 8.* Ergo quicquid perfectionis in Deo reperitur, a Deo est. *Q. E. D.*

PROPOSITIO XI.

Non dantur plures Dii.

DEMONSTRATIO.

Si neges: concipe, si fieri potest, plures Deos, ex. grat. A et B; tum necessario (*per Propos. 9*) tam A quam B erit summe

intelligens, hoc est, A intelliget omnia, se scilicet et B; et vicissim B intelliget se et A. Sed, cum A et B necessario existant (*per Propos. 5*), ergo causa veritatis et necessitatis ideæ ipsius B, quæ est in A, est ipse B; et contra causa veritatis et necessitatis ideæ ipsius A, quæ est in B, est ipse A. Quapropter erit aliqua perfectio in A, quæ non est ab A; et in B, quæ non est a B; ideoque (*per præced.*) nec A nec B erunt Dii; adeoque non dantur plures. *Q. E. D.*

Notandum hic, quod ex hoc solo, quod aliqua res ex se necessariam involvit existentiam, qualis est Deus, necessario sequatur, illam esse unicam; ut unusquisque apud se attenta meditationeprehendere poterit, atque etiam hic demonstrare potuissem, sed modo non ita ab omnibus perceptibili, quemadmodum in hac propositione factum est.

PROPOSITIO XII.

Omnia quæ existunt, a sola vi Dei conservantur.

DEMONSTRATIO.

Si neges: supponatur aliquid se ipsum conservare; quare (*per Lemm. 2. Propos. 7.*) ejus natura necessariam involvit existentiam; ac proinde (*per Corollar. Lem. 1. ejusdem*) esset Deus, darenturque plures Dii, quod est absurdum (*per præc.*). Ergo nihil existit, quod sola vi Dei non conservetur. *Q. E. D.*

COROLLARIUM I.

Deus est omnium rerum Creator.

DEMONSTRATIO.

Deus (*per præc.*) omnia conservat, hoc est (*per Ax. 10.*), omnia, quæ existunt, creavit et adhuc continuo creat.

COROLLARIUM II.

Res nullam ex se habent essentiam, quæ sit causa cognitionis Dei; sed contra, Deus est causa rerum, etiam quoad earum essentiam.

DEMONSTRATIO.

Cum nihil perfectionis in Deo reperiatur, quod a Deo non sit (*per Propos. 10.*); nullam res ex se habebunt essentiam, quæ possit esse causa cognitionis Dei. Sed contra, cum Deus omnia non ex alio generarit, sed prorsus crearit (*per Prop. 12. cum Cor.*), et actio creandi nullam agnoscat causam præter efficientem (*sic enim creationem definio*), quæ Deus est; sequitur, res ante creationem prorsus nihil fuisse; ac proinde etiam Deum causam fuisse earum essentiæ. *Q. E. D.*

Notandum, hoc Corollarium ex eo etiam patere, quod Deus sit omnium rerum causa sive creator (*per Coroll. 1.*), et quod causa omnes effectus perfectiones in se continere debeat (*per Axiom. 8.*), quemadmodum unusquisque facile videre potest.

COROLLARIUM III.

Hinc clare sequitur, Deum non sentire, nec proprie percipere: nam illius intellectus a nulla re extra se determinatur, sed omnia ab eo profluunt.

COROLLARIUM IV.

Deus est causalitate prior rerum essentiâ et existienciâ, ut clare ex 1. et 2. Corollar. hujus Proposit. sequitur.

PROPOSITIO XIII.

Deus est summe verax, minimeque deceptor.

DEMONSTRATIO.

Deo (*per Def. 8.*) nihil affingere possumus, in quo aliquid imperfectionis deprehendimus. Et cum omnis deceptio (*ut per se notum* ¹⁾), aut fallendi voluntas, non nisi ex malitia vel metu procedat; metus autem diminutam potentiam supponat; malitia

¹⁾ Hoc axioma inter axiomata non recensui, quia minime opus fuit. Nam eo non egebam, nisi ad solam hanc Prop. demonstr., et etiam quia, quamdiu Dei existentiam ignorabam, nolui aliqua pro veris assumere, nisi quæ poteram ex primo cognito *ego sum* deducere, ut in Prop. 4. Scholio monui. Porro definitiones metus et malitiæ non etiam inter definitiones posui, quia nemo eas ignorat, et his non egeo nisi ad solam hanc propositionem.

vero privationem bonitatis; nulla deceptio, aut fallendi voluntas, Deo, enti scilicet summe potenti et summe bono, erit adscribenda, sed contra summe verax minimeque deceptor dicendus. *Q. E. D.* Vide Responsion. ad secundas Objectiones num 4.

PROPOSITIO XIV.

Quidquid clare et distincte percipimus, verum est.

DEMONSTRATIO.

Facultas veri a falso dignoscendi, quæ (ut unusquisque in se comperit, et ex omnibus, quæ jam demonstrata sunt, videre est) in nobis est, a Deo creata est et continuo conservatur (*per Prop. 12. cum Coroll.*); hoc est (*per præc.*), ab ente summe veraci minimeque deceptore; neque ullam facultatem (ut unusquisque in se comperit) nobis donavit abstinendi, sive non assentiendi iis, quæ clare et distincte percipimus. Quare, si circa ea decipemur, omnino a Deo essemus decepti, essetque deceptor, quod (*per præc.*) est absurdum. Quidquid igitur clare et distincte percipimus, verum est. *Q. E. D.*

SCHOLIUM.

Cum ea, quibus necessario, ubi a nobis clare et distincte percipiuntur, arsentiri debemus, necessario sint vera; atque facultatem habeamus iis, quæ obscura et dubia sunt, sive quæ ex certissimis principiis non sunt deducta, non assentiendi, ut unusquisque in se comperit; clare sequitur, nos semper posse cavere, ne in errores incidamus, et ne unquam fallamur (quod idem adhuc clarius ex sequentibus intelligetur); modo serio apud nos constituamus, nihil affirmare, quod non clare et distincte percipimus, sive quod ex per se claris et certis principiis non deductum est.

PROPOSITIO XV.

Error non est quid positivum.

DEMONSTRATIO.

Si error quid positivum esset, solum Deum pro causa haberet,

a quo continuo deberet procreari (*per Propos. 12.*). Atqui hoc est absurdum (*per Propos. 13.*). Ergo error non est quid positivum. *Q. E. D.*

SCHOLIUM.

Cum error non sit quid positivum in homine, nihil aliud poterit esse, quam privatio recti usus libertatis (*per Schol. Propos. 14.*); ideoque non nisi eo sensu, quo dicimus absentiam Solis causam esse tenebrarum, vel quo Deus, propterea quod infantem, excepto visu, aliis similem fecit, causa cœcitatis dicitur, Deus causa erroris dicendus: nempe quia nobis intellectum ad pauca tantum se extendentem dedit. Quod ut clare intelligatur, et simul etiam, quomodo error a solo abusu nostræ voluntatis pendeat, ac denique, quomodo ab errore cavere possimus; modos quos cogitandi habemus, in memoriam revocemus, nempe omnes modos percipiendi (ut sentire, imaginari, et pure intelligere) et volendi (ut cupere, aversari, affirmare, negare, et dubitare); nam omnes ad hoc duos referri possunt.

Circa eos autem venit notandum, 1°., quod mens, quatenus res clare et distincte intelligit, iisque assentitur, non potest falli (*per Propos. 14.*): neque etiam quatenus res tantum percipit, neque iis assentitur. Nam, quamvis jam percipiam equum alatum, certum est, hanc perceptionem nihil falsitatis continere, quamdiu non assentior, verum esse, dari equum alatum, neque etiam quamdiu dubito, an detur equus alatus. Et cum assentiri nihil aliud sit, quam voluntatem determinare, sequitur, errorem a solo usu voluntatis pendere.

Quod ut adhuc clarius pateat, notandum 2°., quod nos non tantum habeamus potestatem iis assentiendi, quæ clare et distincte percipimus, verum etiam iis, quæ quocunque alio modo percipimus.

Nam nostra voluntas nullis limitibus determinata est. Quod clare unusquisque videre potest, modo ad hoc attendat, nempe quod, si Deus facultatem nostram intelligendi infinitam reddere vellet, non ipsi opus esset, nobis ampliorem facultatem assentiendi dare, quam ea est, quam jam habemus, ut omnibus a nobis intellectis assentiri possemus. Sed hæc eadem, quam jam habemus, rebus infinitis assentiendis sufficeret. Et re ipsa etiam experimur, quod multis assentiamur, quæ ex certis principiis non deduximus. Porro ex his clare videre est, quod, si intellec-

tus æque se latius extenderet ac volendi facultas, sive, si volendi facultas non latius se extendere posset quam intellectus, vel denique si facultatem volendi intra limites intellectûs continere possemus, nunquam in errorem incideremus (*per Propos. 14.*)

Verum ad duo priora præstanda nullam habemus potestatem : nam implicat, ut voluntas non sit infinita et intellectus creatus finitus. Restat igitur tertium considerandum : nempe an habemus potestatem, facultatem nostram volendi intra limites intellectûs continendi. Cum autem voluntas libera sit ad se determinandam, sequitur, nos potestatem habere, facultatem assentiendi intra limites intellectûs continendi, ac proinde efficiendi, ne in errorem incidamus ; unde evidentissime patet, a solo usu libertatis voluntatis pendere, ne unquam fallamur. Quod autem nostras voluntas libera sit, demonstratur Art. 39. Part. 1. Princ. et in 4. Meditatione, et a nobis in nostr. Append. Cap. ultimo fuse etiam ostenditur. Et, quamvis, ubi rem clare et distincte percipimus, non possumus ei non assentiri, necessarius iste assensus non ab infirmitate, sed a sola libertate et perfectione nostræ voluntatis pendet. Nam assentiri vero est in nobis perfectio (ut per se satis notum), nec voluntas unquam perfectior est, nec magis libera, quam cum se prorsus determinat. Quod cum contingere potest, ubi mens aliquid clare et distincte intelligit, necessario eam perfectionem statim sibi dabit (*per Ax. 5.*). Quare longe abest, ut per id, quod minime indifferentes simus in amplexando vero, nos minus liberos esse intelligamus. Nam contra pro certo statuimus, quo magis indifferentes sumus, eo nos minus liberos esse.

Restat itaque hic tantum explicandum, quomodo error respectu hominis nihil sit nisi privatio, respectu vero Dei mera negatio. Quod facile videbimus, si prius animadvertamus, nos ex eo, quod multa percipimus præter ea, quæ clare intelligimus, perfectiores esse, quam si ea non perciperemus : ut clare ex eo constat, quod, si supponeretur, nos nihil clare et distincte posse percipere, sed tantum confuse, nihil perfectius haberemus, quam res confuse percipere nec aliud nostræ naturæ desiderari posset. Porro rebus, quam confusis, assentiri, quatenus etiam actio quædam est, perfectio est. Quod etiam unicuique manifestum erit, si, ut supra, supponat, naturæ hominis repugnare, ut res clare et distincte percipiat ; tum enim perspicuum evadet, longe melius homini esse, rebus, quamvis confusis, assentiri, et liberta-

tem exercere, quam semper indifferentem, hoc est (ut modo ostendimus) in infimo gradu libertatis, manere. Et si etiam ad usum et utilitatem vitæ humanæ attendere volumus, id prorsus necessarium reperiemus, et quotidiana experientia unumquemque satis docet.

Cum igitur omnes modi, quos cogitandi habemus, quatenus in se solis spectantur, perfecti sint; non potest eatenus in iis esse id, quod formam erroris constituit. Verum si ad modos volendi, prout ab invicem differunt, attendamus, alios aliis perfectiores inveniemus, prout alii aliis voluntatem minus indifferentem, hoc est magis liberam, reddunt. Deinde etiam videbimus, quod quamdiu rebus confusis assentimur, efficiamus, ut mens minus apta sit ad verum a falso dignoscendum, ac proinde ut optima libertate careamus. Quare rebus confusis assentiri, quatenus quid positivum est, nihil imperfectionis, nec formam erroris continet; sed tantum quatenus eo optima libertate, quæ ad nostram naturam spectat, et in nostra potestate est, nos nosmet, privamus. Tota igitur imperfectio erroris in sola optimæ libertatis privatione consistet, quæ error vocatur. Privatio autem dicitur, quia aliqua perfectione, quæ nostræ naturæ competit, privamur; Error vero, quia nostrâ culpâ ea perfectione caremus, quatenus, quemadmodum possumus, voluntatem non intra limites intellectûs continemus. Cum igitur error nihil aliud sit respectu hominis, quam privatio perfecti sive recti usus libertatis; sequitur, illam non in ulla facultate, quam a Deo habet, nec etiam in ulla facultatum operatione, quatenus a Deo dependet, sitam esse. Nec dicere possumus, quod Deus nos majori intellectu, quam nobis dare potuerat, privavit, ac proinde fecit, ut in errores incidere possemus. Nam nullius rei natura a Deo aliquid exigere potest, nec aliquid ad aliquam rem pertinet, præter id, quod Dei voluntas ei largiri voluit; nihil enim ante Dei voluntatem extitit, nec etiam concipi potest (ut fuse in nostr. Appendic. cap. 7. et 8. explicatur). Quare Deus non magis nos majori intellectu, sive perfectiori facultate intelligendi privavit, quam circulum proprietatibus globi, et peripheriam proprietatibus sphæræ.

Cum itaque nulla nostrarum facultatum, quomodocunque consideretur, ullam in Deo imperfectionem ostendere possit; clare sequitur, quod imperfectio illa, in qua forma erroris consistit, non, nisi respectu hominis, sit privatio; verum ad Deum,

ut ejus causam, relata, non privatio, sed tantum negatio dici possit.

PROPOSITIO XVI.

Deus est incorporeus.

DEMONSTRATIO.

Corpus est subjectum immediatum motus localis (*per Def. 7.*); quare, si Deus esset corporeus, divideretur in partes; quod cum clare involvat imperfectionem, absurdum est de Deo (*per Def. 8.*) affirmare.

ALITER.

Si Deus esset corporeus, posset in partes dividi (*per Def. 7.*). Jam vel unaquæque pars per se posset subsistere, vel non posset subsistere: si hoc, esset similis cæteris, quæ a Deo creata sunt, ac proinde, ut omnis res creata, continuo eadem vi a Deo procrearetur (*per Propos. 10. et Ax. 11.*), et ad Dei naturam non magis, quam cæteræ res creatæ, pertineret, q. e. abs. (*per Prop. 5.*). Verum, si unaquæque pars per se existit, debet etiam unaquæque necessariam existentiam involvere (*per Lemm. 2. Propos. 7.*), et consequenter unaquæque ens esset summe perfectum (*per Coroll. Lemm. 2. Prop. 7.*). Sed hoc etiam est absurdum (*per Prop. 11.*); ergo Deus est incorporeus. *Q. E. D.*

PROPOSITIO XVII.

Deus est ens simplicissimum.

DEMONSTRATIO.

Si Deus ex partibus componeretur, deberent partes (ut facile omnes concedent) priores ad minimum naturâ Deo esse, quod est absurdum (*per Coroll. 4. Prop. 12.*). Est igitur ens simplicissimum. *Q. E. D.*

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, Dei intelligentiam, voluntatem, seu Decretum et Potentiam, non distingui, nisi Ratione, ab ejus essentia.

PROPOSITIO XVIII.

Deus est immutabilis.

DEMONSTRATIO.

Si Deus esset mutabilis, non posset ex parte, sed deberet secundum totam essentiam mutari (*per Prop. 7.*). At essentia Dei necessario existit (*per Prop. 5, 6, et 7.*); ergo Deus est immutabilis. *Q. E. D.*

PROPOSITIO XIX.

Deus est æternus.

DEMONSTRATIO.

Deus est ens summe perfectum (*per Def. 8.*); ex quo sequitur (*per Prop. 5.*), ipsum necessario existere. Si jam ipsi limitatam existentiam tribuamus, limites ejus existentiae necessario, si non a nobis, saltem ab ipso Deo, debent intelligi (*per Prop. 9.*), quia est summe intelligens; quare Deus ultra illos limites se, hoc est (*per Def. 8.*) ens summe perfectum, non existentem intelliget, quod est absurdum (*per Prop. 5.*). Ergo Deus non limitatam, sed infinitam habet existentiam, quam æternitatem vocamus. *Vide Cap. I. Part. 2 nostr. Append.* Deus igitur est æternus. *Q. E. D.*

PROPOSITIO XX.

Deus omnia ab æterno præordinavit.

DEMONSTRATIO.

Cum Deus sit æternus (*per præced.*), erit ejus intelligentia æterna, quia ad ejus æternam essentiam pertinet (*per Coroll. Prop. 17.*). Atqui ejus intellectus ab ejus voluntate sive decreto in re non differt (*per Coroll. Prop. 17.*); ergo cum dicimus Deum ab æterno res intellexisse. simul dicimus, eum ab æterno res ita voluisse sive decrevisse. *Q. E. D.*

COROLLARIUM.

Ex hac Propositione sequitur, Deum esse summe constantem in suis operibus.

PROPOSITIO XXI.

Substantia extensa in longum, latum, et profundum revera existit; Nosque uni ejus parti uniti sumus.

Res extensa, prout a nobis clare et distincte percipitur, ad Dei naturam non pertinet (*per Propos. 10.*). Sed a Deo creari potest (*per Coroll. Propos. 7. et per Prop. 8.*). Deinde clare et distincte percipimus (ut unusquisque in se, quatenus cogitat, reperit), substantiam extensam causam sufficientem esse ad producendam in nobis titillationem, dolorem, similesque ideas sive sensationes, quæ continuo in nobis, quamvis invitis, producuntur. At, si præter substantiam extensam, aliam nostrarum sensationum causam, puta Deum aut Angelum fingere volumus, statim nos clarum ac distinctum, quem, habemus, conceptum destruiamus. Quapropter ¹⁾, quamdiu ad nostras perceptiones recte attendimus, ut nihil admittamus, nisi quod clare et distincte percipimus, prorsus propensi, seu minime indifferentes, erimus ad assentiendum, quod substantia extensa sola sit causa nostrarum sensationum; ac proinde ad affirmandum, quod res extensa a Deo creata existat. Atque in hoc sane falli non possumus (*per Prop. 14. cum Scholio*). Quare vere affirmatur, quod substantia extensa in longum, latum, et profundum existat. Quod erat primum.

Porro inter nostras sensationes, quæ in nobis (ut jam demonstravimus) a substantia extensa produci debent, magnam differentiam observamus, nempe ubi dico, me sentire seu videre arborem, seu ubi dico, me sitire, dolere, etc. Hujus autem differentię causam clare video me non posse percipere, nisi prius intelligam, me uni parti materiæ arcte esse unitum, et aliis non item. Quod cum clare et distincte intelligam, nec ullo alio modo a me percipi possit: verum est (*per Prop. 14. cum Scholio*), me uni materiæ parti unitum esse. Quod erat secundum. Demonstravimus igitur, *Q. E. D.*

Nota: Nisi lector hic se conseridet tantum ut rem cogitantem, et corpore carentem; et omnes rationes, quas antea habuit credendi, quod corpus existat, tanquam præjudicia deponat, frustra hanc demonstrationem intelligere conabitur.

1) Vide demonstrationem Propos. 14, et Schol. Propos. 15.

PRINCIPIA
PHILOSOPHIÆ
MORE GEOMETRICO
DEMONSTRATA.

PARS II.

POSTULATUM.

Petit hic tantum, ut unusquisque ad suas perceptionis quam accuratissime attendat, quo clarum ab obscuro distinguere possit.

DEFINITIONES.

I. *Extensio* est id, quod tribus dimensionibus constat; non autem per extensionem intelligimus actum extendendi, aut aliquid a quantitate distinctum.

II. Per *Substantiam* intelligimus id, quod ad existendum solo Dei concursu indiget.

III. *Atomus* est pars materiæ suâ naturâ indivisibilis.

IV. *Indefinitum* est id, cujus fines (si quos habet) ab humano intellectu investigari nequeunt.

V. *Vacuum* est extensio sine substantia corporea.

VI. *Spatium* ab extensione non nisi Ratione distinguimus, sive, in re non differt. Lege Art. 10. Part. 2. Princip.

VII. Quod per cogitationem dividi intelligimus, id *divisibile* est, saltem potentiâ.

VIII. *Motus localis* est translatio unius partis materiæ, sive unius corporis, ex vicinia eorum corporum, quæ illud immediate contingunt, et tanquam quiescentia spectantur, in viciniam aliorum.

Hac Definitione utitur Cartesius ad motum localem explicandum. Quæ ut recte intelligatur, considerandum venit,

1°. quod per partem materiæ intelligit id omne, quod simul transfertur, etsi rursus id ipsum constare possit ex multis partibus.

2°. quod ad vitandam confusionem in hac definitione loquitur tantum de eo, quod perpetuo est in re mobili, scilicet translatione, ne confundatur, ut passim ab aliis factum est, cum vi vel actione, quæ transfert. Quam vim vel actionem vulgo putant tantum ad motum requiri, non vero ad quietem; in quo plane decipiuntur. Nam, ut per se notum, eadem vis requiritur, ut alicui corpori quiescenti certi gradus motus simul imprimantur, quæ requiritur ut rursus eidem corpori certi isti gradus motus simul adimantur, adeoque plane quiescat. Quin etiam experientiâ probatur; nam fere æquali vi utimur ad navigium in aqua stagnante quiescens impellendum, quam ad idem, cum movetur, subito retinendum; et certe plane eadem esset, nisi ab aquæ ab eo sublevatæ gravitate et lentore in retinendo adjuvaremur.

3°. quod ait, translationem fieri ex vicinia corporum contiguum in viciniam aliorum, non vero ex uno loco in alium. Nam locus (ut ipse explicuit Art. 13. Part. 2.) non est aliquid in re, sed tantum pendet a nostra cogitatione, adeo ut idem corpus possit dici locum simul mutare et non mutare; non vero e vicinia corporis contigui simul transferri et non transferri; una enim tantum corpora eodem temporis momento eidem mobili contigua esse possunt.

4°. quod non ait absolute translationem fieri ex vicinia corporum contiguum, sed eorum duntaxat, quæ tanquam quiescentia spectantur. Nam, ut transferatur corpus A a corpore

B quiescente, eadem vis et actio requiritur ex una parte, quæ ex altera; quod clare apparet exemplo scaphæ, luto sive arenæ, quæ in fundo

aquæ sunt, adhærentis; hæc enim ut propellatur, æqualis necessario vis tam fundo quam scaphæ impingenda erit. Quapropter vis, qua corpora moveri debent, æque corpori moto atque quiescenti impenditur. Translatio vero est reciproca; nam, si scapha separetur ab

arena, arena etiam a scapha separatur. Si itaque absolute corporum, quæ a se invicem separantur, uni in unam, alteri in alteram partem, æquales motus tribuere, et unum non tanquam quiescens spectare vellemus, idque ob id solum, quod eadem actio sit in uno, quæ in altero; tum etiam corporibus, quæ ab omnibus tanquam quiescentia spectantur, e. g. arenæ, a qua scapha separatur, tantundem motus tribuere cogeremur, quantum corporibus motis; nam, uti ostendimus, eadem actio requiritur ex una, quæ ex altera parte, et translatio est reciproca. Sed hoc a communi loquendi usu nimium abhorreret. Verum, quamvis ea corpora, a quibus separantur alia, tanquam quiescentia spectentur, ac etiam talia vocentur; tamen recordabimur, quod id omne, quod in corpore moto est, propter quod moveri dicitur, etiam sit in corpore quiescente.

5°. denique ex Def. etiam clare apparet, quod unumquodque corpus habeat unum duntaxat motum sibi proprium, quoniam ab unis tantum corporibus sibi contiguis et quiescentibus recedere intelligitur. Attamen, si corpus motum sit pars aliorum corporum, alios motus habentium, clare intelligimus, ipsum etiam participare posse ex aliis innumeris; sed, quia non facile tam multi simul intelligi nec etiam omnes agnosci possunt, sufficiet, unicum illum, qui cuique corpori est proprius, in ipso considerare. Lege Art. 31. Part. 2. Princip.

IX. Per Circulum corporum motorum tantum intelligimus id, cum ultimum corpus, quod propter impulsu alterius movetur, primum motorum immediate tangit; quamvis linea quæ ab omnibus corporibus simul per impulsu unius motus describitur, sit valde contorta.

AXIOMATA.

I. Nihili nullæ sunt proprietates.

II. Quidquid ab aliqua re tolli potest, eâ integrâ remanente, ipsius essentiam non constituit; id autem, quod, si auferatur, rem tollit, ejus essentiam constituit.

III. In duritie nihil aliud sensus nobis indicat, nec aliud de ipsa clare et distincte intelligimus, quam quod partes durorum corporum motui manuum nostrarum resistunt.

IV. Si duo corpora ad invicem accedant, vel ab invicem recedant, non ideo majus aut minus spatium occupabunt.

V. Pars materiæ, sive cedat sive resistat, non ideo naturam corporis amittit.

VI. Motus, quies, figura, et similia non possunt concipi sine extensione.

VII. Ultra sensiles qualitates nihil remanet in corpore præter extensionem et ejus affectiones, in Part. I. Principion. memoratæ.

VIII. Unum spatium, sive extensio aliqua, non potest esse una vice major, quam aliâ.

IX. Omnis extensio dividi potest, saltem cogitatione.

De veritate hujus Axiomatis nemo, qui elementa Matheseos tantum didicit, dubitat. Spatium enim datum inter Tangentem et Circulum infinitis aliis circulis majoribus dividi semper potest. Quod idem etiam ex Hyperbolæ Asymptotis patet.

X. Nemo fines alicujus extensionis sive spatii concipere potest, nisi simul ultra ipsos alia spatia, hoc immediate sequentia, concipiat.

XI. Si materia sit multiplex, neque una aliam immediate tangit, unaquæque necessario sub finibus, ultra quos non datur materia, comprehenditur.

XII. Minutissima corpora facile motui manuum nostrarum cedunt.

XIII. Unum spatium aliud spatium non penetrat, nec unâ vice majus est, quam aliâ.

XIV. Si canalis A sit ejusdem longitudinis ac C, at C duplo latior quam A; et aliqua materia fluida duplo celerius transeat per canalem A, quam quæ transit per canalem C; tantundem materiæ eodem temporis spatio per canalem A transibit, quan-

tum per C. Et si per canalem A tantundem transeat, atque per C, illa duplo celerius movebitur.

XV. Quæ uni tertio conveniunt, inter se conveniunt. Et quæ ejusdem tertii dupla sunt, inter se sunt æqualia.

XVI. Materia, quæ diversimode movetur, tot ad minimum habet partes actu divisas, quot varii celeritatis gradus simul in ipsa observantur.

XVII. Linea inter duo puncta brevissima est recta.

XVIII. Corpus A a C versus B motum, si contrario impulsu repellatur, per eandem versus C movebitur lineam.

XIX. Corpora, quæ contrarios habent motus, cum sibi mutuo occurrunt, ambo aliquam variationem pati coguntur, vel ad minimum alterutrum.

XX. Variatio in aliqua re procedit a vi fortiori.

XXI. Si, cum corpus 1. movetur versus corpus 2., idque impellit, et corpus 8. ex hoc impulsu versus 1. moveatur, corpora 1, 2, 3, etc. non possunt esse in recta linea: sed omnia usque ad 1 integrum circulum component; vid. Defin 9.

LEMMA I.

Ubi datur Extensio sive Spatium, ibi datur necessario Substantia.

DEMONSTRATIO.

Extensio sive spatium (*per Ax. 1.*) non potest esse purum nihil; est ergo attributum, quod necessario alicui rei tribui debet. Non Deo (*per Propos. 16. part. 1.*); ergo rei, quæ indiget solo concursu Dei ad existendum (*per Propos. 12. part. 1.*), hoc est (*per Des. 2. hujus*) substantiæ. Q. E. D.

LEMMA II.

Rarefactio et Condensatio clare et distincte a nobis concipiuntur, quamvis non concedamus, corpora in rarefactione majus spatium occupare quam in condensatione.

DEMONSTRATIO.

Possunt enim clare et distincte concipi per id solum, quod partes alicujus corporis ab invicem recedant, vel ad invicem accedant: Ergo (*per Ax. 4.*) non majus, neque minus spatium occupabunt. Nam, si partes alicujus corporis, puta spongiæ, ex eo, quod ad invicem accedant, corpora, quibus ipsius intervalla replentur, expellant; per hoc solum istud corpus densius redetur, nec ideo minus spatium, quam antea, ejus partes occupabunt (*per Ax 4.*). Et si iterum ab invicem recedant, et meatus ab aliis corporibus repleantur; fiet rarefactio, nec tamen majus spatium occupabunt. Et hoc, quod ope sensuum clare percipimus in spongia, possumus solo intellectu concipere de omnibus corporibus, quamvis eorum intervalla humanum sensum plane

effugiant. Quare Rarefactio et Condensatio clare et distincte a nobis concipiuntur, etc. *Q. E. D.*

Visum fuit hæc præmittere, ut intellectus præjudicia de Spatio, Rarefactione, etc. exueret, et aptus redderetur ad ea, quæ sequentur, intelligenda.

PROPOSITIO I.

Quamvis durities, pondus, et reliquæ sensiles qualitates a corpore aliquo separentur, integra remanebit nihilominus natura corporis.

DEMONSTRATIO.

In duritie, puta hujus lapidis, nihil aliud sensus nobis indicat, nec aliud de ipsa clare et distincte intelligimus, quam quod partes durorum corporum motui manuum nostrarum resistant (*per Ax. 3.*). Quare (*per Propos. 14. part. 1.*) durities etiam nihil aliud erit. Si vero istud corpus in pulvisculos quam minutissimos redigatur, ejus partes facile recedent (*per Ax. 12.*), nec tamen corporis naturam amittent (*per Ax. 5.*). *Q. E. D.*

In pondere, cæterisque sensilibus qualitatibus, eodem modo procedit demonstratio.

PROPOSITIO II.

Corporis sive Materiæ natura in sola extensione consistit.

DEMONSTRATIO.

Natura corporis non tollitur ex sublatione sensilium qualitatum (*per Propos. 1. hujus*); ergo neque constituunt ipsius essentiam (*per Ax. 2.*). Nihil ergo remanet præter extensionem et ejus affectiones (*per Ax. 7.*). Quare, si tollatur extensio, nihil remanebit, quod ad naturam corporis pertineat, sed prorsus tolletur; ergo (*per Ax. 2.*) in sola extensione Corporis natura consistit. *Q. E. D.*

COROLLARIUM.

Spatium et Corpus in re non differunt.

DEMONSTRATIO.

Corpus et extensio in re non differunt (*per præced.*); spatium

etiam et extensio in re non differunt (*per Defn. 6.*); ergo (*per Axiom. 15*) spatium et corpus in re non differunt. Q. E. D.

SCHOLIUM.

Quamvis dicamus ¹⁾, Deum esse ubique, non ideo conceditur Deum esse extensum, hoc est (*per præc.*) corporeum; nam esse ubique refertur ac solam potentiam Dei et ejus concursum, quo res omnes conservat; adeo ut Dei ubiquitas referatur non magis ad extensionem sive corpus, quam ad angelos et animas humanas. Sed notandum, quod, cum dicimus ipsius potentiam esse ubique, non secludamus ipsius essentiam; nam, ubi ipsius potentia, ibi etiam est ipsius essentia (*Coroll. Prop. 17. part 1.*); sed solum, ut corporeitatem secludamus, hoc est, Deum non aliquâ potentiâ corporeâ esse ubique, sed potentiâ sive essentiâ divinâ, quæ communis est ad conservandam extensionem et res cogitantes (*Prop. 17. part. 1.*); quas profecto conservare non potuisset, si ipsius potentia, hoc est essentia, esset corporea.

PROPOSITIO III.

Repugnat, ut detur vacuum.

DEMONSTRATIO.

Per vacuum intelligitur extensio sine substantia corporea (*per Def. 5.*), hoc est (*per Propos. 2 hujus*), corpus sine corpore, quod est absurdum.

Ad uberiores autem explicationem, et ad præjudicium de vacuo emendandum, legantur Art. 17. et 18. Part. 2. Princ., ubi præcipue notetur, quod corpora, inter quæ nihil interjacet, necessario se mutuo tangant, et etiam, quod nihili nullæ sint proprietates.

PROPOSITIO IV.

Una pars corporis non majus spatium occupat unâ vice quam aliâ et contra, idem spatium unâ vice non plus corporis continet quam aliâ.

DEMONSTRATIO.

Spatium et corpus in re non differunt (*per Coroll. Prop. 2*

1) Vide de his fusius in Append. Part. 2. Cap. 3. et. 9.

hujus). Ergo, cum dicimus, spatium unâ vice non majus est quam aliâ (*per Ax. 13.*), simul dicimus, corpus non posse majus esse, hoc est majus spatium occupare, unâ vice quam aliâ. Quod erat primum. Porro ex hoc, quod spatium et corpus in re non differunt, sequitur, cum dicimus, corpus non posse majus spatium occupare unâ vice quam aliâ, nos simul dicere, idem spatium non plus corporis posse continere unâ vice quam aliâ. *Q. E. D.*

COROLLARIUM.

Corpora, quæ æquale spatium occupant, puta aurum et aër, æque multum materiæ, sive substantiæ corporeæ, habent.

DEMONSTRATIO.

Substantia corporea non in duritie e.g. auri, neque in mollitie e. g. aëris, neque in ulla sensilium qualitatum (*per Propos. 1. hujus*), sed in sola extensione consistit (*per Propos. 2. hujus*). Cum autem (*ex. Hyp.*) tantundem spatii, sive (*per Def. 6.*) extensionis, sit in uno quam in alio; ergo etiam tantundem substantiæ corporeæ. *Q. E. D.*

PROPOSITIO V.

Nullæ dantur Atomī.

DEMONSTRATIO.

Atomī sunt partes materiæ indivisibiles ex sua natura (*per Def. 3.*). Sed, cum natura materiæ consistat in extensione (*per Prop. 2. hujus*), quæ naturâ suâ, quantumvis parva, est divisibilis (*per Ax. 9. et Def. 7.*); ergo pars materiæ, quantumvis parva, naturâ suâ est divisibilis; h. e., nullæ dantur Atomī, sive partes materiæ natura sua indivisibiles. *Q. E. D.*

SCHOLIUM.

Magna et intricata quæstio de Atomis semper fuit. Quidam asserunt dari Atomos, ex eo, quod infinitum non potest esse majus alio infinito; et si duæ quantitates, puta A et dupla ipsius A, sint divisibiles in infinitum, poterunt etiam potentiâ Dei, qui eorum infinitas partes uno intuitu intelligit, in infinitas partes actu dividi. Ergo, cum, ut dictum est, unum infinitum

non majus sit alio infinito, erit quantitatis A æqualis suo duplo, quod est absurdum. Deinde etiam quærunt, an dimidia pars numeri infiniti sit etiam infinita; et an par sit an impar, et alia ejusmodi. Ad quæ omnia Cartesius respondit, nos non debere ea, quæ sub nostrum intellectum cadunt, ac proinde clare et distincte concipiuntur, rejicere propter alia, quæ nostrum intellectum aut captum excedunt, ac proinde non, nisi admodum inadæquate, a nobis percipiuntur. Infinitum vero et ejus proprietates humanum intellectum, natura scilicet finitum, excedunt; adeoque ineptum foret id, quod clare et distincte de spatio concipimus, tanquam falsum rejicere, sive de eo dubitare, propterea quod non comprehendamus infinitum. Et hanc ob causam Cartesius ea, in quibus nullos fines advertimus, qualia sunt extensio mundi, divisibilitas partium materiæ, etc., pro indefinitis habet. Lege Art. 26. Part. 1. Princip.

PROPOSITIO VI.

Materia est indefinite extensa, materiaque cæli et terræ una eademque est.

DEMONSTRATIO.

1. *Partis.* Extensionis, id est (*per Prop. 2. hujus*) materiæ, nullos fines imaginari possumus, nisi ultra ipsos alia spatia immediate sequentia (*per Ax. 10.*), id est (*per Def. 6.*) extensionem sive materiam, concipiamus, et hoc indefinite. Quod erat primum.

2. *Partis.* Essentia materiæ consistit in extensione (*per Propos. 2. hujus*), eaque indefinita (*per 1. partem*), hoc est (*per Def. 4.*), quæ sub nullis finibus ab humano intellectu percipi potest; ergo (*per Ax. 11.*) non est multiplex, sed ubique una eademque. Quod erat secundum.

SCHOLIUM.

Hucusque de natura sive essentia extensionis egimus. Quod autem talis, qualem illam concipimus, a Deo creata existat, Propositione ultima primæ Partis demonstravimus; et ex Proposit. 12. primæ Partis sequitur, nunc eandem eâdem, qua creata est, potentiâ conservari. Deinde etiam eadem ultima Propos. primæ Part. demonstravimus, nos, quatenus res cogitantes, unitos esse parti alicui istius materiæ, cujus ope percipimus, dari actu om-

nes illas variationes, quarum, ex sola materiæ contemplatione, eam scimus esse capacem; uti sunt divisibilitas, motus localis, sive migratio unius partis ex uno loco in alium, quam clare et distincte percipimus, modo intelligamus, alias partes materiæ in locum migrantium succedere. Atque hæc divisio et motus infinitis modis a nobis concipiuntur, ac proinde infinitæ etiam materiæ variationes concipi possunt. Dico, eas clare distincteque a nobis concipi, quamdiu nempe ipsas tanquam extensionis modos, non autem tanquam res ab extensione realiter distinctas, concipimus, ut fuse est explicatum Princip. Part. 1. Et, quamvis Philosophi alios quamplures motus finxerunt, nobis tamen (nihil, nisi quod clare et distincte concipimus, admittentibus, quia nullius motûs, præter localem, extensionem esse capacem, clare et distincte intelligimus, nec etiam ullus alius sub nostram imaginationem cadit) nullus etiam præter localem erit admittendus.

Verum Zeno, ut fertur, negavit motum localem, idque ob varias rationes, quas Diogenes Cynicus suo more refutavit, deambulando scilicet per Scholam, in qua hæc a Zenone docebantur, auditoresque illius sua deambulatione perturbando. Ubi autem sensit, se a quodam auditore detineri, ut ejus ambulationem impediret, ipsum increpuit, dicens, Cur sic ausus es tui magistri rationes refutare. Sed, ne forte quis, per rationes Zenonis deceptus, putet, sensus aliquid, motum scilicet, nobis ostendere, quod plane intellectui repugnet, adeo ut mens etiam circa ea, quæ ope intellectûs clare et distincte percipit, deciperetur; præcipuas ipsius rationes hic adferam, simulque ostendam, eas non nisi falsis niti præjudiciis: nimirum quia verum materiæ conceptum nullum habuit.

Primo itaque ajunt, ipsum dixisse, quod, si daretur motus localis, motus corporis circulariter summa celeritate moti non differet a quiete; atqui hoc absurdum; ergo et illud. Probat consequens. Illud corpus quiescit, cujus omnia puncta assidue manent in eodem loco: atqui omnia puncta corporis circulariter summa celeritate moti assidue manent in eodem loco; Ergo, etc. Atque hoc ipsum dicunt explicasse exemplo rotæ, puta A B C: quæ si quadam celeritate circa centrum suum moveatur, punctum A citius per B et C absolvet circulum, quam si tardius moveretur. Ponatur igitur e. g., cum tarde incipit

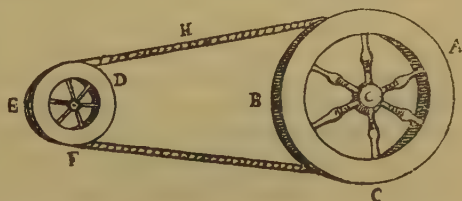
manent in eodem loco: atqui omnia puncta corporis circulariter summa celeritate moti assidue manent in eodem loco; Ergo, etc. Atque hoc ipsum dicunt explicasse exemplo rotæ, puta A B C: quæ si quadam celeritate circa centrum suum moveatur, punctum A citius per B et C absolvet circulum, quam si tardius moveretur. Ponatur igitur e. g., cum tarde incipit

moveri, post lapsam horam esse in eodem loco, a quo incepit. Quod si vero duplo celerius moveri ponatur, erit in loco, a quo incepit moveri, post lapsam dimidiam horam, et si quadruplo celerius, post lapsum quadrantem; et, si concipiamus hanc celeritatem in infinitum augeri, et tempus diminui usque in momenta, tum punctum A in summa illa celeritate omnibus momentis, sive assidue, erit in loco, a quo incipit moveri, atque adeo in eodem semper manet loco; et id, quod de puncto A intelligimus, intelligendum etiam est de omnibus punctis hujus rotæ; quocirca omnia puncta in summa illa celeritate assidue manent in eodem loco.

Verum, ut respondeam, venit notandum, hoc argumentum magis esse contra summam motûs celeritatem, quam contra motum ipsum: attamen, an recte argumentetur Zeno, hic non examinabimus, sed potius ipsius præjudicia, quibus tota hæc argumentatio, quatenus ea motum impugnare putat, nititur, detegemus. Primo igitur supponit, corpora adeo celeriter posse concipi moveri, ut celerius moveri nequeant. Secundo, tempus componi ex momentis, sicut alii componi quantitatem ex punctis indivisibilibus conceperunt. Quod utrumque falsum. Nam nunquam motum adeo celerem concipere possumus, quo simul celeriores non concipiamus. Repugnat enim nostro intellectui, motum, quantumvis parvam lineam describentem, adeo celerem concipere, ut celerior non dari possit. Atque idem etiam locum habet in tarditate: nam implicat concipere motum adeo tardum, ut tardior non dari possit. De tempore etiam, quod motûs mensura est, idem asserimus, videlicet, quod clare repugnat nostro intellectui concipere tempus, quo brevius non dari possit. Quæ omnia ut probemus,

vestiga Zenonis sequamur. Ponamus igitur, ut ipse, Rotam A B C circa centrum tali celeritate moveri, ut punctum A omnibus momentis sit in loco A, a

quo movetur. Dico me clare concipere celeritatem hac indefinite celeriores, et consequenter momenta in infinitum minora. Nam ponatur, dum rota A B C circa centrum movetur facere ope chordæ H, ut etiam alia rota D E F (quam ipsa duplo minorem

pono) circa centrum moveatur. Cum autem rota D E F duplo minor supponatur rotâ A B C, perspicuum est, rotam D E F duplo celerius moveri rotâ A B C; et per consequens punctum D singulis dimidiis momentis esse iterum in eodem loco, a quo incepit moveri. Deinde, si rotæ A B C tribuamus motum rotæ D E F, tum D E F quadruplo celerius movebitur quam antea [A B C]; et si iterum hanc ultimam celeritatem rotæ D E F tribuamus rotæ A B C, tum D E F octuplo celerius movebitur; et sic in infinitum. Verum ex solo materiæ conceptu hoc clarissime apparet. Nam materiæ essentia consistit in extensione sive spatio semper divisibili, ut probavimus; ac motus sine spatio non datur. Demonstravimus etiam, quod una pars materiæ non potest simul duo spatia occupare; idem enim esset, ac si dicere-mus, unam partem materiæ æqualem esse suo duplo, ut ex supra demonstratis patet; ergo, si pars materiæ movetur, per spatium aliquod movetur, quod spatium, quantumvis parvum fingatur esse, et per consequens etiam tempus, per quod ille motus mensuratur, erit tamen divisibile, et per consequens duratio istius motûs sive tempus divisibile erit, et hoc in infinitum Q. E. D.

Pergamus jam ad aliud, quod ab ipso allatum dicitur sophisma, nempe hujusmodi. Si corpus movetur, aut movetur in loco, in quo est, aut in quo non est. At non in quo est: nam, si alicubi est, necessario quiescit. Neque etiam in quo non est. Ergo corpus non movetur. Sed hæc argumentatio est plane similis priori; supponit enim etiam, dari tempus, quo minus non detur; nam si ei respondeamus, corpus moveri non in loco sed a loco, in quo est, ad locum, in quo non est; rogabit, an in locis intermediis non fuit? Si respondeamus distinguendo, Si per *fuit* intelligitur *quievit*, nos negare alicubi fuisse, quamdiu movebatur; sed si per *fuit* intelligitur *existit*, nos dicere, quod, quamdiu movebatur, necessario existebat; — iterum rogabit, ubinam exstiterit, quamdiu movebatur. Si denuo respondeamus, Si per illud *ubinam exstiterit*, rogare velit, *quem locum servaverit*, quamdiu movebatur, nos dicere, nullum servasse; si vero *quem locum mutaverit* nos dicere omnia, quæ assignare velit, loca illius spati, per quod movebatur, mutasse; perget rogare, an eodem temporis momento locum occupare et mutare potuit? Ad quod denique respondemus, distinguendo scilicet, Ipsum, si per temporis momentum intelligat tale tempus, quo minus dari non possit, rem non intelligibilem, ut satis ostensum est, rogare, ideoque res-

ponsione indignam; Si vero tempus eo sensu, quo supra explicui, sumit, id est suo vero sensu, numquam tam parvum tempus posse assignare, quo, quamvis etiam vel indefinite brevius ponatur, non posset corpus locum occupare et mutare; quod satis attendenti est manifestum. Unde clare patet, quod supra dicebamus, ipsum supponere tempus tam parvum, quo minus dari non possit, ac proinde etiam nihil probare.

Præter hæc duo, aliud adhuc Zenonis circumfertur argumentum, quod simul cum ejus refutatione legi potest apud Cartes. Epistol. pænultim. volum. prim.

Velim autem hic Lectores meos animadvertere, me rationibus Zenonis meas opposuisse rationes; adeoque ipsum Ratione redarguisse, non autem sensibus, quemadmodum Diogenes fecit. Neque enim sensus aliud quid veritatis inquisitori suggerere possunt, quam Naturæ Phænomena, quibus determinatur ad illorum causas investigandas, non autem unquam quid, quod intellectus clare et distincte verum esse deprehendit, falsum esse ostendere. Sic enim nos judicamus, adeoque hæc nostra est Methodus: res, quas proponimus, rationibus clare et distincte ab intellectu perceptis demonstrare; insuper habentes, quidquid, quod iis contrarium videtur, sensus dicent; qui, ut diximus, intellectum solummodo determinare queunt, ut hoc potius quam illud inquirat, non autem falsitatis cum quid clare et distincte percepit, arguere.

PROPOSITIO VII.

Nullum corpus locum alterius ingreditur, nisi simul illud alterum locum alicujus alterius corporis ingrediatur.

DEMONSTRATIO ¹⁾.

Si negas, ponatur, si fieri potest, corpus A ingredi locum corporis B, quod suppono ipsi A æquale, et a suo loco non recedere. Ergo spatium, quod tantum continebat B, jam (*per hypothes.*) continet A et B; adeoque duplum substantiæ corporeæ quam antea continebat; quod (*per Prop. 4. hujus*) est absurdum. Ergo nullum corpus locum alterius ingreditur, etc. Q. E. D.

¹⁾ Vide Fig. Prop. seq.

PROPOSITIO VIII.

Cum corpus aliquod locum alterius ingreditur, eodem temporis momento locus ab eo derelictus ab alio corpore occupatur, quod ipsum immediate tangit.

DEMONSTRATIO.

Si corpus B movetur versus D, corpora A et C eodem temporis momento ad se invicem accedent ac se invicem tangent, vel non.

Si ad se invicem accedant et tangent, conceditur intentum. Si vero non ad se invicem accedant, sed totum spatium a B derelictum, inter A et C interjaceat, ergo corpus æquale ipsi B (*per Coroll. Propos. 2. hujus et Coroll. Prop. 4. hujus*) interjacet. At non (*per hypothes.*) idem B; ergo aliud, quod eodem temporis momento ipsius locum

ingreditur, et cum eodem temporis momento ingrediatur, nullum aliud potest esse, quam quod immediate tangit *per Schol. Prop. 6. hujus*; ibi enim demonstravimus nullum dari motum ex uno loco in alium, qui tempus, quo brevius semper datur, non requirat. Ex quo sequitur, spatium corporis B eodem temporis momento ab alio corpore non posse occupari, quod per spatium aliquod moveri deberet, antequam ejus locum ingrederetur. Ergo tantum corpus, quod B immediate tangit, eodem temporis momento illius locum ingreditur. *Q. E. D.*

SCHOLIUM.

Quoniam partes materiæ realiter ab invicem distinguuntur (*per Art. 61. Part. 1. Princip.*), una absque alia esse potest (*per Coroll. Propos. 7. part. 1.*), nec ab invicem dependent. Quare omnia illa figmenta, de Sympathia et Antipathia, ut falsa sunt rejicienda. Porro, cum causa alicujus effectûs semper positiva debeat esse (*per Axiom. 8. part. 1.*), nunquam dicendum erit, quod corpus aliquod movetur, ne detur vacuum, sed tantum ex alterius impulsu.

COROLLARIUM.

In omni motu integer Circulus corporum simul movetur.

DEMONSTRATIO.

Eo tempore, quo corpus 1. ingreditur locum corporis 2., hoc corpus 2. in alterius locum, puta 3., debet ingredi, et sic porro (*per Propos. 7. hujus*). Deinde eodem temporis momento, quo corpus 1. locum corporis 2. ingrediebatur, locus, a corpore 1. derelictus, ab alio occupari debet (*per Prop. 8. hujus*), puta 8, aut aliud, quod ipsum 1. immediate tangit; quod cum fiat ex solo impulsu alterius corporis (*per Scholium præced.*), quod hic supponitur esse 1, non possunt omnia hæc corpora mota in eadem recta linea esse (*per Axiom. 21.*), sed (*per Definit. 9.*) integrum circulum describunt. *Q. E. D.*

PROPOSITIO IX.

Si canalis A B C circularis sit aquâ plenu, et in A sit quadruplo latior quam in B; eo tempore, quo illa aqua (vel aliud corpus fluidum) quæ est in A, versus B incipit moveri, aqua, quæ est in B, quadruplo celerius movebitur.

DEMONSTRATIO.

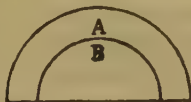
Cum tota aqua, quæ est in A, movetur versus B, debet simul tantundem aquæ ex C, quæ A immediate tangit, ejus locum ingredi (*per Propos. 8. hujus*); et ex B tantundem aquæ locum C debeat ingredi (*per eandem*); ergo (*per Ax. 14.*) quadruplo celerius movebitur. *Q. E. D.*

Id, quod de circulari canali dicimus, etiam est intelligendum de omnibus inæqualibus spatiis, per quæ corpora, quæ simul moventur, coguntur transire; demonstratio enim in cæteris eadem erit.

LEMMA.

Si duo Semicirculi ex eodem centro describantur, ut A et B, spatium inter peripherias erit ubique æquale. Si vero ex diversis centris describantur, ut C et D, spatium inter peripherias erit ubique inæquale.

Demonstratio patet ex sola definitione circuli.

PROPOSITIO X.

Corpus fluidum, quod per canalem A B C movetur, accipit indefinitos gradus celeritatis.

DEMONSTRATIO.

(*Vide Fig. Propos. præced.*) Spatium inter A et B est ubique inæquale (*per Lemm. præc.*); ergo (*per Propos. 9. hujus*) celeritas, qua corpus fluidum per canalem A B C movetur, erit ubique inæqualis. Porro, cum inter A et B indefinita spatia semper minora atque minora cogitatione concipiamus (*per Prop. 5. hujus*), etiam ipsius inæqualitates, quæ ubique sunt, indefinitas concipimus, ac proinde (*per Propos. 9. hujus*), celeritatis gradus erunt indefiniti. *Q. E. D.*

PROPOSITIO XI.

In materia, quæ per canalem A B C fluit, datur divisio in particulas indefinitas.

DEMONSTRATIO.

(*Vide Fig. Propos. 9.*) Materia, quæ per canalem A B C fluit, acquirit simul indefinitos gradus celeritatis (*per Prop. 10. hujus*) ergo (*per Ax. 16.*) habet indefinitas partes revera divisas. *Q. E. D.* Lege Art. 34. et 35. Part. 2. Princip.

SCHOLIUM.

Hucusque egimus de natura motûs; oportet jam, ut ejus causam inquiramus, quæ duplex est: primaria scilicet, sive generalis, quæ causa est omnium motuum, qui sunt in mundo, et particularis, a qua fit, ut singulæ materiæ partes motus, quos prius non habuerunt, acquirant. Ad generalem quod attinet, cum nihil sit admittendum (*per Propos. 14. part. 1. et Schol. prop. 17. ejusd. part.*), nisi quod clare et distincte percipimus, nullamque aliam causam præter Deum (materiæ scilicet creatorem) clare et distincte intelligamus, manifeste apparet, nullam aliam causam generalem præter Deum esse admittendam. Quod autem hic de motu dicimus, etiam de quiete intelligendum venit.

PROPOSITIO XII.

Deus est causa principalis motûs.

DEMONSTRATIO.

Inspiciatur Scholium proxime præcedens.

PROPOSITIO XIII.

Eandem quantitatem motûs et quietis, quam Deus semel materiæ impressit, etiamnum suo concursu conservat.

DEMONSTRATIO.

Cum Deus sit causa motûs et quietis (*per Propos. 12. hujus*); etiamnum eâdem potentia, qua eos creavit, conservat (*per Ax. 10. part. 1.*); et quidem eâdem illâ quantitate, qua eos primo creavit, (*per Corollar. Prop. 20. part. 1.*) *Q. E. D.*

SCHOLIUM.

I. Quamvis in Theologia dicatur, Deum multa agere ex beneplacito, et ut potentiam suam hominibus ostendat; tamen, cum ea, quæ a solo ejus beneplacito pendet, non nisi divinâ revelatione innotescant, ista in Philosophia, ubi tantum in id, quod Ratio dictat, inquiritur, non erunt admittenda, ne Philosophia cum Theologia confundatur.

II. Quamvis motus nihil aliud sit in materia mota, quam ejus modus, certam tamen et determinatam habet quantitatem; quæ quomodo intelligenda veniat, patebit ex sequentibus. Lege Art. 36. Part. 2. Princ.

PROPOSITIO XIV.

Unaquæque res, quatenus simplex et indivisa est, et in se sola consideratur, quantum in se est, semper in eodem statu perseverat.

Propositio hæc multis tanquam axioma est; eam tamen demonstrabimus.

DEMONSTRATIO.

Cum nihil sit in aliquo statu, nisi ex solo Dei concursu (*per Prop. 12. part. 1.*); et Deus in suis operibus sit summe constans (*per Coroll. Propos. 20. part. 1.*); si ad nullas causas externas, particulares scilicet, attendamus, sed rem in se sola consideremus, affirmandum erit, quod illa, quantum in se est, in statu suo in quo est, semper perseverat. *Q. E. D.*

COROLLARIUM.

Corpus, quod semel movetur, semper moveri pergit, nisi a causis externis retardetur.

DEMONSTRATIO.

Patet hoc ex prop. præc.; attamen, ad præjudicium de motu emendandum, lege Art. 37. et 38. Part. 2. Princip.

PROPOSITIO XV.

Omne corpus motum ex se ipso tendit, ut secundum lineam rectam, non vero curvam, pergat moveri.

Hanc propositionem inter axiomata numerare liceret, eam tamen ex præcedentibus sic demonstrabo.

DEMONSTRATIO.

Motus, quia Deum tantum (*per Propos. 12. hujus*) pro causa habet, nullam unquam ex se vim habet ad existendum (*per Axiom. 10. part 1.*), sed omnibus momentis a Deo quasi procreatur (*per illa, quæ demonstrantur circa Axioma jam citatum*). Quapropter, quamdiu ad solam motûs naturam attendimus, nunquam ipsi durationem tribuere poterimus, tanquam ad ejus naturam pertinentem, quæ major aliâ potest concipi. At si dicatur, ad naturam alicujus corporis moti pertinere, ut lineam curvam aliquam suo motu describat, magis diuturnam durationem motûs naturæ tribueretur, quam ubi supponitur, de corporis moti natura esse, tendere ut moveri pergat secundum lineam rectam (*per Ax. 17.*). Cum autem (*ut jam demonstravimus*) talem durationem motûs naturæ tribuere non possumus; ergo neque etiam ponere, quod de corporis moti natura sit, ut secundum ullam lineam curvam, sed tantum ut secundum rectam moveri pergat. *Q. E. D.*

SCHOLIUM.

Hæc Demonstratio videbitur forsân multis non magis ostendere, ad naturam motûs non pertinere, ut lineam curvam, quam ut lineam rectam describat; idque propterea, quod nulla possit assignari recta, qua minor sive recta sive curva non detur,

neque ulla curva, qua etiam alia curva minor non detur. Atamen, quamvis hæc considerem, demonstrationem nihilominus recte procedere judico: quandoquidem ipsa ex sola universalis essentia, sive essentiali differentia, linearum (non vero ex uniuscujusque quantitate, sive accidentali differentia) id, quod demonstrandum proponebatur, concludit. Verum, ne rem per se satis claram demonstrando obscuriorem reddam, Lectores ad solam motûs definitionem remitto, quæ nihil aliud de motu affirmat, quam translationem unius partis materiæ ex vicinia, etc., in viciniam aliorum, etc. Ideoque, nisi hanc translationem simplicissimam concipiamus; hoc est, eam secundum lineam rectam fieri; motui aliquid affingimus, quod in ejus definitione sive essentia non continetur, adeoque ad ejus naturam non pertinet.

COROLLARIUM.

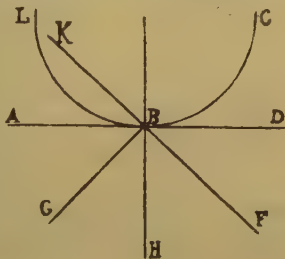
Ex propositione hac sequitur, omne corpus, quod secundum lineam curvam movetur, continuo a linea, secundum quam ex se pergeret moveri, deflectere; idque vi alicujus causæ externæ (*per Propos. 14. hujus*).

PROPOSITIO XVI.

Omne corpus quod circulariter movetur, ut lapis ex. gr. in funda, continuo determinatur, ut secundum tangentem pergat moveri.

DEMONSTRATIO.

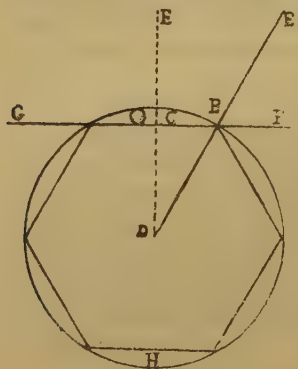
Corpus, quod circulariter movetur, continuo a vi externa impeditur, ne secundum lineam rectam pergat moveri (*per Coroll. præcedentis*); qua cessante corpus ex se perget secundum lineam rectam moveri (*per Propos. 15.*). Dico præterea, corpus, quod circulariter movetur, a causa externa determinari, ut secundum tangentem pergat moveri. Nam, si negas, ponatur lapis in B a funda ex. g. non secundum tangentem BD determinari, sed secundum aliam lineam ab eodem puncto extra aut intra circulum conceptam, ut B F, quando funda ex parte L versus B venire supponitur; aut secundum B G (quam intelligo cum linea B H, quæ a centro ducitur

per circumferentiam, eamque in puncto B secat, angulum constituere æqualem angulo FBH), si contra supponatur funda ex parte C versus B venire. At, si lapis in puncto B supponatur a funda, quæ ab L versus B circulariter movetur, determinari, ut versus F pergat moveri; necessario (*per Ax. 18.*), ubi funda contrariâ determinatione a C versus B movetur, determinabitur, ut secundum eandem lineam BF contrariâ determinatione pergat moveri, ac proinde versus K, non vero versus G tendet, quod est contra hypothesin. Et cum ¹⁾ nulla linea, quæ per punctum B potest duci, præter tangentem statui possit, cum linea BH angulos ad eandem partem, ut DBH et ABH, æquales efficiens; nulla præter tangentem datur, quæ eandem hypothesin servare potest, sive funda ab L versus B, sive a C versus B moveatur; ac proinde nulla præter tangentem statuenda est, secundum quam tendit moveri. Q. E. D.

ALITER.

Concipiatur, loco circuli, Hexagonum ABH circulo inscriptum et corpus C in uno latere AB quiescere; deinde concipiatur regula DBE hujus (cujus unam extremitatem in centro D fixam, alteram vero mobilem suppono) circa centrum D moveri, secans continuo lineam AB. Patet, quod si regula DBE, dum ita concipitur moveri, corpori C occurrat eo tempore, quo lineam AB ad angulos rectos secat, ipsa regula corpus C suo impulsu determinabit, ut secundum lineam FBAG versus G pergat moveri, hoc est, secundum latus AB indefinite productum. Verum quia Hexagonum ad libitum assumimus, idem erit affirmandum de quacunque alia figura, quam huic circulo concipimus posse inscribi: nempe quod, ubi corpus C, in uno figuræ latere quiescens, a regula DBE impellitur eo tempore, quo ipsa latus illud ad angulos rectos secat, ab illa regula determinabitur, ut secun-

¹⁾ Patet ex prop. 18. et 19. lib. 3. Elemt.

dum illud latas indefinite productum pergat moveri. Concipiamus igitur, loco Hexagoni, figuram rectilineam infinitorum laterum (hoc est circulum, ex def. Archimedis); patet, regulam D B E, ubicunque corpori C occurrat, ipsi semper occurrere eo tempore, quo aliquod talis figuræ latas ad angulos rectos secat; adeoque numquam ipsi corpori C occurret, quin ipsum simul determinabit, ut secundum illud latas indefinite productum pergat moveri. Cumque quodlibet latas ad utramvis partem productum, semper extra figuram cadere debeat; erit hoc latas indefinite productum tangens figuræ infinitorum laterum, hoc est, circuli. Si itaque loco regulæ concipiamus fundam circulariter motam, hæc lapidem continuo determinabit, ut secundum tangentem pergat moveri. Q. E. D.

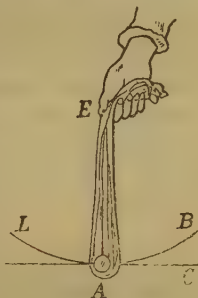
Notandum hic est, utramque hanc demonstrationem posse accommodari quibuslibet figuris curvilineis.

PROPOSITIO XVII.

Omne corpus, quod circulariter movetur, conatur recedere a centro circuli, quem describit.

DEMONSTRATIO.

Quamdiu aliquod corpus circulariter movetur, tamdiu cogitur ab aliqua causa externa, qua cessante simul pergit moveri secundum lineam tangentem (*per præced.*), cujus omnia puncta præter id, quod circulum tangit, extra circulum cadunt (*per Prop. 16. lib. 3. El.*), ac proinde longius a centro distant. Ergo, cum lapis, qui circulariter movetur in funda E A, est in puncto A, conatur pergere secundum lineam, cujus omnia puncta longius distant a centro E, quam omnia puncta circumferentiæ L A B; quod nihil aliud est, quam recedere conari a centro circuli, quem describit. Q. E. D.

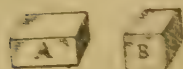
PROPOSITIO XVIII.

Si corpus aliquod, puta A, versus aliud corpus quiescens B moveatur, nec tamen B propter impetum corporis A aliquid suæ quietis

amittat; neque etiam A sui motus aliquid amittet, sed eandem quantitatem motus, quam antea habebat, prorsus retinebit.

DEMONSTRATIO.

Si negas, ponatur corpus A perdere de suo motu, nec tamen id, quod perdidit, in aliud transferre; puta in B; dabitur in Natura, cum id contingit, minor quantitas motus, quam antea, quod est absurdum (*per Prop. 13. hujus*). Eodem

modo procedit Demonstratio respectu quietis in corpore B; quare, si unum in aliud nihil transferat, B omnem suam quietem, et A omnem suum motum retinebit. Q. E. D.

PROPOSITIO XIX.

Motus, in se spectatus, differt a sua determinatione versus certam aliquam partem; neque opus est, corpus motum, ut in contrariam partem feratur sive repellatur, aliquamdiu quiescere.

DEMONSTRATIO.

Ponatur, ut in præced., corpus A versus B in directum moveri, et a corpore B impediri, ne ulterius pergat; ergo (*per præced.*) A suum integrum motum retinebit, nec quantumvis minimum spatium temporis quiescet; attamen, cum pergat moveri, non movetur versus eandem partem, versus quam prius movebatur; supponitur enim a B impediri; ergo motu suo integro remanente, atque determinatione priore amissa, versus contrariam movebitur partem (*per illa, quæ cap. 2. Diopt. dicta sunt*); ideoque (*per Ax. 2.*) determinatio ad essentiam motus non pertinet, sed ab ipsa differt, nec corpus motum, cum repellitur, aliquamdiu quiescit. Q. E. D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, motum non esse motui contrarium.

PROPOSITIO XX.

Si corpus A corpori B occurrat, et ipsum secum rapiat; tantum motus, quantum B propter occursum A ab ipso A acquirit, de suo motu A amittet.

DEMONSTRATIO.

Si negas, ponatur B plus aut minus motûs ab A acquirere, quam A ammittit; tota illa differentia erit addenda vel subtrahenda quantitati motûs totius Naturæ, quod est absurdum (*per Propos. 13. hujus*). Cum ergo neque plus neque

minus motûs corpus B possit acquirere, tantum ergo acquirat quantum A amittet. Q. E. D.

PROPOSITIO XXI.

Si corpus A duplo majus sit quam B, et æque celeriter moveatur; habebit etiam A duplo majorem motum quam B, sive vim ad æqualem celeritatem cum B retinendam. (Vid. Fig. prop. præc.).

DEMONSTRATIO.

Ponatur e. g. loco A bis B, id est (*ex hyp.*) unum A in duas æquales partes divisum; utrumque B habet vim ad manendum in statu, in quo est (*per Prop. 14. hujus*), eaque vis in utroque (*ex hyp.*) est æqualis. Si jam hæc duo B jungantur, suam celeritatem retinendo, fiet unum A, cujus vis et quantitas erit æqualis duobus B sive dupla unius B. Q. E. D.

*Nota, hoc ex sola motûs definitione etiam sequi; quo enim corpus, quod movetur, majus est, eo plus materiæ datur, quæ ab alia separatur; daturque igitur plus separationis, hoc est (*per Defn 8.*) plus motûs. Vide quæ 4°. notavimus circa motûs definitionem.*

PROPOSITIO XXII.

Si corpus A æquale sit corpori B, et A duplo celerius quam B moveatur, vis sive motus in A erit duplus ipsius B. (Vide Fig. propos. 20.)

DEMONSTRATIO.

Ponatur B, cum primo certam vim se movendi acquisivit, acquisivisse quatuor gradus celeritatis. Si jam nihil accedat, perget moveri (*per Propos. 14. hujus*) et in suo statu perseverare. Supponatur denuo novam aliam vim acquirere ex novo impulsu priori æqualem; quapropter iterum acquirat, ultra quatuor priores, alios quatuor gradus celeritatis, quos etiam (*per eand. Propos.*)

servabit, hoc est, duplo celerius, hoc est, æque celeriter ac A, movebitur, et simul duplam habebit vim, hoc est, æqualem ipsi A; quare motus in A est duplus ipsius B. *Q. E. D.*

Nota, nos hic per vim in corporibus motis intelligere quantitatem motûs; quæ quantitas in æqualibus corporibus pro celeritate motûs major esse debet, quatenus ea celeritate corpora æqualia a corporibus immediate tangentibus magis eodem tempore separantur, quam si tardius moverentur: adeoque (per Definit. 8.) plus motûs etiam habent. In quiescentibus autem per vim resistendi intelligere quantitatem quietis. Ex quibus sequitur

COROLLARIUM I.

Quo corpora tardius moventur, eo magis de quiete participant: corporibus enim celerius motis, quæ ipsis occurrunt, et minorem, quam ipsa, vim habent, magis resistunt, et etiam minus a corporibus immediate tangentibus separantur.

COROLLARIUM II.

Si corpus A duplo celerius moveatur quam corpus B, et B duplo majus sit quam A, tantundem motûs est in B majori, quam in A minori, ac proinde etiam æqualis vis.

DEMONSTRATIO.

Sit B duplo majus quam A, et A duplo celerius moveatur quam B, et porro C duplo minus sit quam B, et duplo tardius moveatur quam A; ergo B (per *Propos. 21. hujus*) duplo majorem habebit motum, quam C, et A (per *Prop. 22. hujus*) duplo majorem motum habebit, quam C; ergo (per *Axiom. 15.*) B et A æqualem motum habent; est enim utriusque motus ejusdem tertii C duplus. *Q. E. D.*

COROLLARIUM III.

Ex his sequitur, *motum a celeritate distingui*. Concipimus enim corporum, quæ æqualem habent celeritatem, unum plus motûs habere posse quam aliud (per *Propos. 21. hujus*); et contra, quæ inæqualem habent celeritatem, æqualem motum habere posse (per *Coroll. præced.*). Quod idem etiam ex sola motûs definitione colligitur; nihil enim aliud est, quam translatio unius corporis ex vicinia, etc.

Verum hic notandum, Corollarium hoc tertium primo non repugnare. Nam celeritas duobus modis a nobis concipitur: vel quatenus corpus aliquod magis aut minus eodem tempore a corporibus illud immediate tangentibus separatur, et eatenus motus vel quietis plus vel minus participat; vel quatenus eodem tempore majorem vel minorem lineam describit, et eatenus a motu distinguitur.

Potuissem hic alias propositiones adjungere ad uberiores explanationem Propositionis 14. hujus partis, et vires rerum in quocunque statu, sicut hic circa motum fecimus, explicare; sed sufficiet Art. 43. Part. 2. Princip. perlegere, et tantum unam propositionem annectere, quæ necessaria est ad ea, quæ sequuntur, intelligenda.

PROPOSITIO XXIII.

Cum modi alicujus corporis variationem pati coguntur, illa variatio semper erit minima, quæ dari potest.

DEMONSTRATIO.

Satis clare sequitur hæc Propositio ex Propos. 14. hujus.

PROPOSITIO XXIV. Reg. 1.

Si duo corpora, puta A et B (vid. Fig. prop. 20.) essent plane æqualia, et in directum versus se invicem æque velociter moverentur; cum sibi mutuo occurrunt, utrumque in contrariam partem reflectetur nullâ suæ celeritatis parte amissâ.

In hac hypothesi clare patet, quod, ut horum duorum corporum contrarietas tollatur, vel utrumque in contrariam partem reflecti, vel unum alterum secum rapere debeat; nam quoad determinationem tantum, non vero quoad motum sibi sunt contraria.

DEMONSTRATIO.

Cum A et B sibi mutuo occurrunt, aliquam variationem pati debent (*per Ax. 19.*); cum autem motus motui non sit contrarius (*per Corol. Propos. 19. hujus*), nihil sui motus amittere cogentur (*per Ax. 19.*). Quam ob rem in sola determinatione fiet mutatio; sed unius determinationem tantum, puta B, non possumus concipere mutari, nisi A, a quo mutari deberet, fortius esse supponamus (*per Ax. 20.*). At hoc esset contra hypothesin; ergo, cum

mutatio determinationis in uno tantum fieri non possit, fiet in utroque, deflectentibus scilicet A et B in contrariam partem (*per illa, quæ cap. 2. Dioptric. dicta sunt*), et motum suum integrum retinentibus. Q. E. D.

PROPOSITIO XXV. Reg. 2.

Si mole essent inæqualia, B nempe majusquam A (vid. Fig. prop. 20.), cæteris ut prius positis, tunc solum A reflectetur, et utrumque eadem celeritate perget moveri.

DEMONSTRATIO.

Cum A supponatur minus quam B, habebit etiam (*per Propos. 21. hujus*) minorem vim quam B; cum autem in hac hypothesi, ut in præcedenti, detur contrarietas in sola determinatione, adeoque, ut in prop. præced. demonstravimus, in sola determinatione variatio fieri debeat, fiet tantum in A, et non in B (*per Ax. 20.*); quare A tantum in contrariam partem a fortiori B reflectetur, suam integram celeritatem retinendo. Q. E. D.

PROPOSITIO XXVI.

Si mole et celeritate sint inæqualia, B nempe duplo majus quam A (vid. Fig. prop. 20.), motus vero in A duplo celerior quam in B, cæteris ut prius positis, ambo in contrariam partem reflectentur, unoquoque suam, quam habebant, celeritatem retinente.

DEMONSTRATIO.

Cum A et B versus se invicem moventur, secundum hypothesin, tantundem motûs est in uno quam in alio (*per Coroll. 2. Propos. 22. hujus*); quare motus unius motui alterius non contrariatur (*per Coroll. Prop. 19. hujus*), et vires in utroque sunt æquales (*per Coroll. 2. Propos. 22. hujus*). Quare hæc hypothesis prorsus est similis hypothesi Propositionis 24. hujus; adeoque per ejusdem demonstrationem A et B in contrariam partem, suum motum integrum retinendo, reflectentur. Q. E. D.

COROLLARIUM.

Ex tribus hisce præcedentibus Propositionibus clare apparet, quod determinatio unius corporis æqualem vim requirat, ut

mutetur, quam motus; unde sequitur, corpus, quod plus quam dimidium suæ determinationis, et plus quam dimidiam partem sui motûs amittit, plus mutationis pati, quam id, quod totam suam determinationem amittit.

PROPOSITIO XXVII. Reg. 3.

Si mole sint æqualia, sed B tantillo celerius moveatur quam A; non tantum A in contrariam partem reflectetur, sed etiam B dimidiam partem celeritatis, qua A excedit, in A transferet, et ambo æque celeriter pergent moveri versus eandem partem.

DEMONSTRATIO.

A (ex hyp.) non tantum sua determinatione opponitur B, sed etiam sua tarditate, quatenus illa de quiete participat (per Coroll. Prop. 22. hujus). Unde, quamvis in contrariam partem reflectatur, et sola determinatio mutetur, non ideo tollitur omnis horum corporum contrarietas; quare (per Ax. 19.) et in determinatione et in motu variatio fieri debet. Sed, cum B ex hypothesi celerius quam A moveatur, erit B (per Propos. 22. hujus) fortius quam A; quare (per Ax. 20.) mutatio in A a B procedet, a quo in contrariam partem reflectetur; Quod erat primum.

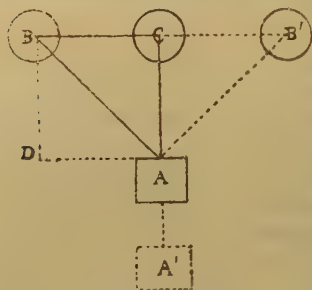
Deinde, quamdiu tardius quam B movetur, ipsi B (per Coroll. 1. Propos. 22. hujus) opponitur; ergo tamdiu variatio fieri debet (per Ax. 19.), donec non tardius quam B moveatur. Ut autem celerius quam B moveatur, a nulla causa adeo forti in hac hypothesi cogitur; cum igitur neque tardius quam B moveri possit, cum a B impellatur, neque celerius quam B, æque ergo celeriter ac B perget moveri. Porro, si B minus quam dimidiam partem excessûs celeritatis in A transferat, tunc A tardius quam B perget moveri; Si vero plus quam dimidiam partem, tunc A celerius quam B perget moveri; quod utrumque absurdum est, ut jamjam demonstravimus. Ergo variatio eousque continget, donec B dimidiam partem excessûs celeritatis in A transtulerit, quam B (per Propos. 20. hujus) amittere debet; adeoque ambo æque celeriter sine ulla contrarietate pergent moveri versus eandem partem. Q. E. D.

COROLLARIUM.

Hinc sequitur, quo corpus aliquod celerius movetur, eo magis determinatum esse, ut, secundum quam lineam movetur, moveri pergat; et contra, quo tardius, eo minus determinationis habere.

SCHOLIUM.

Ne hic Lectores vim determinationis cum vi motûs confundant, visum fuit pauca adjungere, quibus vis determinationis a vi motûs distincta explicetur. Si igitur corpora A et C æqualia,

et æquali celeritate versus se invicem in directum mota concipiantur, hæc duo (*per Prop. 24. hujus*) in contrariam partem, suum motum integrum retinendo, reflectentur. Verum si corpus C sit in B, et oblique versus A moveatur, perspicuum est, ipsum jam minus determinatum esse at se movendum secundum lineam B D, vel C A. Quare, quamvis æqualem cum A habeat motum, tamen

vis determinationis C, in directum versus A moti, quæ æqualis est cum vi determinationis corporis A, major est vi determinationis ipsius C, ex B versus A moti, et tanto major, quanto linea B A major est lineâ C A: quanto enim linea B A major est lineâ C A, tanto etiam plus temporis (ubi B et A æque celeriter, ut hic supponuntur, moventur) requirit B, ut secundum lineam B D vel C A, per quam determinationi corporis A contrariatur, moveri possit. Adeoque, ubi C oblique ex B ipsi A occurrit, determinabitur, ac si secundum lineam A B' versus B' (quod suppono, ubi in eo puncto est, quo linea A B' lineam B C productam secat, æque distare a C ac C distat a B) pergeret moveri. A vero, suum integrum motum et determinationem retinendo, perget versus C moveri, corpusque B secum pellet, quandoquidem B, quamdiu secundum diagonalem A B' ad motum determinatum est, et æquali cum A celeritate movetur, plus temporis requirit quam A, ut aliquam partem lineæ A C suo motu describat, et eatenus determinationi corporis A, quæ fortior est, opponitur. Sed, ut vis determinationis ipsius C ex B versus A moti, quatenus de linea C A participat, æqualis sit cum vi deter-

minationis ipsius C in directum versus A moti (vel ex hyp. ipsius A) necessario B tot gradus motûs supra A debebit habere, quot partibus linea B A major est lineâ C A, tumque, ubi corpori A oblique occurrit, A in contrariam partem versus A' et B versus B', unoquoque suum integrum motum retinente, reflectentur. Verum, si excessus B supra A major sit, quam excessus lineæ B A supra lineam C A, tum B repellet A versus A', eique tantum sui motûs tribuet, donec motus B ad motum A se habeat, ut linea B A ad lineam C A, et tantum motûs, quantum in A transtulit, amittendo, perget, versus quam prius movebatur partem, moveri. Ex gr. si linea A C sit ad lineam A B ut 1 ad 2, et motus corporis A ad motum corporis B ut 1 ad 5, tum B transferet in A unum gradum sui motûs, ipsumque in contrariam partem repellet, et B cum quatuor residuis gradibus perget versus eandem partem, versus quam prius tendebat, moveri.

PROPOSITIO XXVIII. Reg. 4.

Si corpus A (vid. Fig. prop. 27.) plane quiesceret, essetque paulo majus quam B; quacunque cum celeritate B moveatur versus A, nunquam ipsum A movebit, sed ab eo in contrariam partem repelletur, suum integrum motum retinendo.

Nota, horum corporum contrarietatem tolli tribus modis: vel ubi unum alterum secum rapit, et postea æque celeriter versus eandem partem pergunt moveri; vel ubi unum in contrariam partem reflectitur, et alterum suam integram quietem retinet; vel ubi unum in contrariam partem reflectitur, et aliquid sui motûs in aliud quiescens transfert; quartus autem casus non datur (*ex vi Prop. 13. hujus*). Jam igitur erit (*per Prop. 23. hujus*) demonstrandum, quod secundum nostram hypothesin minima mutatio in hisce corporibus contingit.

DEMONSTRATIO.

Si B moveret A, donec eadem celeritate pergerent ambo moveri, deberet (*per Propos. 20. hujus*) tantum sui motûs in A transferre, quantum A acquirit, et (*per Propos. 21. hujus*) plus quam dimidiam partem sui motûs deberet amittere, et consequenter (*per Coroll. Propos. 27. hujus*) plus etiam quam dimidiam partem suæ determinationis; adeoque (*per Coroll. Propos. 26. hujus*) plus mutationis pateretur, quam si tantum suam determinationem amitteret. Et si A suæ quietis aliquid amittat, sed non tantum, ut tandem cum B æquali celeritate pergat moveri, tum contrarietas horum duorum corporum non tolletur; nam A

sua tarditate, quatenus illa de quiete participat (*per Coroll. Propos. 22. hujus*) celeritati B contrariabitur, ideoque B adhuc in contrariam partem reflecti debet, totamque suam determinationem et partem ipsius motûs, quem in A transtulit, amittet, quæ etiam major est mutatio, quam si solam determinationem amitteret. Mutatio igitur secundum nostram hypothesin, quoniam in sola determinatione est, minima erit, quæ in hisce corporibus dari potest, ac proinde (*per Prop. 23. hujus*) nulla alia continget. *Q. E. D.*

Notandum in demonstratione hujus Propositionis, quod idem etiam in aliis locum habet: nempe nos non citasse propos. 19. hujus, in qua demonstratur, determinationem integram mutari posse, integro nihilominus manente ipso motu; ad quam tamen attendi debet, ut vis demonstrationis, recte percipiatur. Nam in Prop. 23. hujus non dicebamus, quod variatio semper erit absolute minima, sed minima quæ dari potest. Talem autem mutationem, quæ in sola determinatione consistit, posse dari, qualem in hac demonstratione supposuimus, patet ex Propos. 18. et 19. hujus cum Coroll.

PROPOSITIO XXIX. Reg. 5.

Si corpus quiescens A (vid. Fig. propos. 30.) esset minus quam B, tum, quantumvis B tarde versus A moveretur, illud secum movebit, partem scilicet sui motus ei talem transferendo, ut ambo postea æque celeriter moveantur. (Lege Art. 50. Part. 2. Princip.)

In hac Regula etiam, ut in præc., tres tantum casus concipi possent, quibus contrarietas hæc tolleretur: nos vero demonstrabimus, quod secundum nostram hypothesin minima mutatio in hisce corporibus contingit; ideoque (*per Propos. 23. hujus*) tali modo etiam variari debent.

DEMONSTRATIO.

Secundum nostram hypothesin B transfert in A (*per Propos. 21. hujus*) minus quam dimidiam partem sui motûs, et (*per Coroll. Propos. 27. hujus*) minus quam dimidiam partem suæ determinationis. Si autem B non raperet secum A, sed in contrariam partem reflecteretur, totam suam determinationem amitteret, et major contingeret variatio (*per Coroll. Propos. 26. hujus*); et multo major, si totam suam determinationem amitteret, et simul partem ipsius motûs, ut in tertio casu supponitur; quare variatio secundum nostram hypothesin est minima. *Q. E. D.*

PROPOSITIO XXX. Reg. 6.

Si corpus A quiescens esset accuratissime æquale corpori B versus illud moto, partim ab ipso impelleretur, partim ab ipso in contrarium partem repelleretur.

Hic etiam, ut in præcedente, tantum tres casus concipi possent; adeoque demonstrandum erit, nos hic ponere minimam variationem, quæ dari potest.

DEMONSTRATIO.

Si corpus B secum corpus A rapiat, donec ambo æque celeriter pergunt moveri, tum tantundem motûs erit in uno atque in alio (*per Prop. 22. hujus*), et (*per Coroll. Propos.*

27. *hujus*) dimidiam partem determinationis amittere debebit, et etiam (*per Prop. 20. hujus*) dimidiam partem sui motûs. Si vero ab A in contrariam partem repellatur, tum totam suam determinationem amittet, et totum suum motum retinebit (*per Propos. 18. hujus*); quæ variatio æqualis est priori (*per Coroll. Propos. 26. hujus*). Sed neutrum horum contingere potest; nam, si A statum suum retineret, et determinationem ipsius B mutare posset, esset necessario (*per Ax. 20.*) ipso B fortius, quod esset contra hypothesin. Et si B secum raperet A, donec ambo æque celeriter moverentur, B esset fortius quam A, quod etiam est contra hypothesin. Cum igitur neutrum horum casuum locum habeat, continget ergo tertius, nempe quod B paulum impellet A et ab A repellitur. Q. E. D. Lege Art. 51. Part. 2. Princip.

PROPOSITIO XXXI. Reg. 7.

Si B et A (vid. Fig. prop. præc.) versus eandem partem moverentur, A quidem tardius, B autem illud insequens celerius, ita ut ipsum tandem attingeret, essetque A majus quam B, sed excessus celeritatis in B esset major quam excessus magnitudinis in A; tum B transferet tantum de suo motu in A, ut ambo postea æque celeriter, et in easdem partes progrediantur. Si autem econtra excessus magnitudinis in A esset major quam excessus celeritatis in B, in contrariam partem ab ipso reflecteretur, motum omnem suum retinendo.

Lege Art. 52. Part. 2. Princ. Hic iterum, ut in præced., tres tantum casus concipi possunt.

DEMONSTRATIO.

Primæ partis. B in contrariam partem ab A, quo (*per Propos. 21. et 22. hujus*) fortius supponitur, reflecti non potest (*per Ax. 20.*); ergo, cum ipsum B sit fortius, movebit secum A, et quidem tali modo, ut æquali celeritate pergant moveri. Tum enim minima mutatio continget, ut ex præced. facile apparet.

Secundæ partis. B non potest A, quo minus forte (*per Propos. 21. et 22. hujus*) supponitur, impellere (*per Ax. 20.*), nec aliquid de suo motu ipsi dare; quare (*per Coroll. Propos. 14. hujus*) B totum suum motum retinebit; non versus eandem partem, supponitur enim ab A impediri; Ergo (*per illa, quæ Cap. 2. Diopt. dicta sunt*) in contrariam partem reflectetur, suum integrum motum retinendo (*per Prop. 18. hujus*). Q. E. D.

Nota, quod hic et in præcedentibus Propositionibus tanquam demonstratum assumpsimus, omne corpus in directum alii occurrens, a quo absolute impeditur, ne ulterius eandem partem versus progrediatur, in contrariam, non vero in ullam aliam partem reflecti debere; quod ut intelligatur, lege cap. 2 Diopt.

SCHOLIUM.

Hucusque ad mutationes corporum, quæ ex mutuo impulsu fiunt, explicandas consideravimus duo corpora, tanquam ab omnibus corporibus divisa; nullâ nempe habitâ ratione corporum ea undequaque cingentium. Jam vero ipsorum statum et mutationes considerabimus pro ratione corporum, a quibus undequaque cinguntur.

PROPOSITIO XXXII.

Si corpus B undequaque cingatur a corpusculis motis, ipsum æquali vi versus omnes partes simul pellentibus, quamdiu nulla alia causa occurrit, in eodem loco immotum manebit.

DEMONSTRATIO.

Per se patet hæc propositio: si enim versus aliquam partem, ex impulsu corpusculorum ab una parte venientium, moveretur, corpuscula, quæ illud movent, majori vi pellerent, quam alia, quæ illud eodem tempore in contrariam partem pellunt, et suum effectum sortiri nequeunt (*per Ax. 20.*): quod esset contra hypothesin.

PROPOSITIO XXXIII.

Corpus B, iisdem ut supra positis, vi quantumvis parvâ adventitiâ, versus, quamcunque partem moveri potest.

DEMONSTRATIO.

Omnia corpora B immediate tangencia, quia (*ex hyp.*) in motu sunt, et B (*per præc.*) immotum manet, statim ac ipsum B tangunt, suum integrum motum retinendo, in aliam partem reflectentur (*per Prop. 28. hujus*); adeoque corpus B continuo a corporibus, quæ illud immediate tangunt, sponte deseritur; quantumvis igitur B fingatur magnum, nulla actio requiritur ad ipsum a corporibus immediate tangentibus separandum (*per id, quod 4° notavimus circa 8. Def.*) Quare nulla vis externa, quantumvis parva fingatur, in ipsum impingi potest, quæ non sit major vi, quam B habet ad permanendum in eodem loco (ipsum enim nullam habere vim corporibus immediate tangentibus adhærendi, jam demonstravimus), et quæ etiam, addita impulsui corpusculorum, quæ simul cum ipsa vi externa B versus eandem partem pellunt, non major sit vi aliorum corpusculum, idem B in contrariam partem pellentium (ille enim sine vi externa huic æquali supponebatur); ergo (*per Ax. 20.*) ab hac vi externa, quantumvis exigua fingatur, corpus B versus quamcunque partem movebitur. *Q. E. D.*

PROPOSITIO XXXIV.

Corpus B, iisdem positis ut supra, non potest celerius moveri, quam a vi externa impulsus est, quamvis paticulæ, a quibus cingitur, longe celerius agitentur.

DEMONSTRATIO.

Corpuscula, quæ simul cum vi externa corpus B versus eandem partem pellunt, quamvis multo celerius agitentur, quam vis externa B movere potest; quia tamen (*per hyp*) non majorem vim habent, quam corpora, quæ idem B in contrariam partem repellunt, omnes suæ determinationis vires in his tantum resistendis impendent, nec ei (*per Propos. 32. hujus*) aliquam celeritatem tribuent. Ergo, cum nullæ aliæ circumstantiæ sive causæ supponantur, B a nulla alia causa præter vim externam, aliquid celeritatis accipiet, ac proinde (*per Ax. 8. Part. 1.*) non poterit celerius moveri, quam a vi externa impulsus est. *Q. E. D.*

PROPOSITIO XXXV.

Cum corpus B sic ab externo impulsu movetur, maximam partem sui motus a corporibus, a quibus continuo cingitur, accipit, non autem a vi externa.

DEMONSTRATIO.

Corpus B, quamvis admodum magnum fingatur, impulsu, quantumvis exiguo, moveri debet (*per Propos. 33. hujus*). Concipiamus igitur B quadruplo majus esse corpore externo, cujus vi pellitur; cum ergo (*per Præc.*) ambo æque celeriter moveri debeant, quadruplo etiam plus motus erit in B, quam in corpore externo, a quo pellitur (*per Prop. 21. hujus*); quare (*per Ax. 8 Part. 1.*) præcipuam partem sui motus a vi externa non habet. Et quia præter hanc nullæ aliæ causæ supponuntur, quam corpora, a quibus continuo cingitur (nam ipsum B ex se immotum supponitur); a solis ergo (*per Ax. 7. Part. 1.*) corporibus, a quibus cingitur, præcipuam partem sui motus accipit, non autem a vi externa. Q. E. D.

*Nota, quod hic non possumus, ut supra, dicere, quod motus particularum ab una parte venientium requiratur ad resistendum motui particularum a contraria parte venientium; nam corpora, æquaei motu (ut hæc supponuntur) versus se invicem mota, sola determinatione ¹⁾, non vero motu, contraria sunt (*per Coroll. Prop. 19. hujus*), ideoque solam determinationem in sibi invicem resistendo impendunt, non vero motum; ac propterea corpus B nihil determinationis, et consequenter (*per Coroll. Prop. 27. hujus*) nihil celeritatis, quatenus a motu distinguitur, a corporibus circumjacentibus accipere potest. At quidem motum; imo, accedente vi adventitia, necessario ab iis moveri debet, ut in hac propositione demonstravimus, et ex modo, quo 33, prop. demonstravimus, clare videre est.*

PROPOSITIO XXXVI.

Si corpus aliquod, ex. gr. manus nostra, quaquaversum æquali motu moveri posset, ita ut nullis corporibus ullo modo resistat, neque ulla alia corpora ipsi ullo modo resistant; necessario in illo

¹⁾ Vid. Prop. 24. hujus: in ea enim duo corpora, sibi invicem resistendo, suam determinationem, non vero motum impendere, demonstratum est.

spatio, per quod sic moveretur, tot corpora versus unam partem, quam versus quamcumque aliam, æquali inter se, et æquali cum manu, vi celeritatis movebuntur.

DEMONSTRATIO.

Per nullum spatium aliquod corpus moveri potest, quod non sit corporibus plenum (*per Propos. 3 hujus*). Dico itaque spatium per quod manus nostra sic moveri potest, a corporibus repleti, quæ iisdem, quibus dixi, conditionibus movebuntur. Si enim negas, ponantur quiescere, vel alio modo moveri. Si quiescunt, necessario motui manûs tamdiu resistent (*per Prop. 14. hujus*), donec ejus motus ipsis communicetur, ut tandem cum ipsa versus eandem partem æquali cum celeritate moveantur (*per Propos. 20. hujus*). Sed in hypothesi ponuntur non resistere; ergo hæc corpora moventur; *quod erat primum.*

Porro ipsa versus omnes partes moveri debent. Si enim negas, ponantur versus aliquam partem non moveri, puta ab A versus B. Si ergo manus ab A versus B moveatur, necessario corporibus motis (*per primam partem hujus*), et quidem secundum tuam hypothesin alia determinatione, ab ipsa manûs determinatione diversa, occurret; quare ipsi resistent (*per Prop. 14. hujus*), donec cum ipsa manu versus eandem partem moveantur (*per Prop. 24. et Schol. Propos. 27. hujus*). Atqui manui (*per hyp.*) non resistunt, ergo versus quamcumque partem movebuntur; *quod erat secundum.*

Rursus hæc corpora æquali inter se vi celeritatis versus quamcumque partem movebuntur. Si enim supponerentur, non æquali vi celeritatis moveri; ponantur, quæ moventur ab A versus B, non tanta vi celeritatis moveri, quam quæ ab A versus C moventur. Quare, si manuseâdem illâ celeritate (æquali enim motu versus omnes partes sine resistentia moveri posse supponitur), qua corpora ab A versus C moventur, ab A versus B moveretur; corpora ab A versus B mota tamdiu manui resistent (*per Propos. 14. hujus*), donec cum manu æquali vi celeritatis moveantur (*per Propos. 31. hujus*). At hoc est contra hypothesin; ergo æquali vi celeritatis versus omnes partes movebuntur; *quod erat tertium.*

Denique, si corpora non æquali cum manu vi celeritatis moventur, aut manus tardius vel minori vi celeritatis, aut celerius,

vel majori vi celeritatis, movebitur, quam corpora. Si prius, manus resistet corporibus, ipsam versuseandem partem sequentibus (*per Propos. 31. hujus*). Si posterius, corpora, quæ manus sequitur, et quibuscum versus eandem partem movetur, ipsi resistent (*per eandem*): quod utrumque est contra hypothesin. Ergo, cum neque tardius neque celerius moveri potest manus, æquali vi celeritatis ac corpora movebitur. *Q. E. D.*

Si quæris, cur æquali vi celeritatis, non vero absolute æquali celeritate dico; lege Scholium Coroll. Prop. 27. hujus. Si deinde quæris, an manus, dum ex. gr. ab A versus B movetur, non resistat corporibus eodem tempore a B versus A æquali vi motis; lege Propos. 33. hujus, ex qua intelliges, eorum vim compensari vi corporum (hæc enim vis per 3. part. hujus Prop. illi æqualis est), quæ ab A versus B cum manu eodem tempore moventur.

PROPOSITIO XXXVII.

Si corpus aliquod, puta A, a quacumque parva vi versus quamcunque partem moveri potest, illud necessario cingitur a corporibus, quæ æquali inter se celeritate moventur.

DEMONSTRATIO.

Corpus A undequaque a corporibus cingi debet (*per Propos. 6. hujus*), iisque versus quamcunque partem æqualiter motis. Si enim quiescerent, non a quacunque parva vi corpus A versus quamcunque partem (ut supponitur) moveri posset, sed ad minimum a tanta vi, quæ corpora, ipsum A immediate tangentia, secum movere posset (*per Ax. 20. hujus*). Deinde, si corpora, a quibus A cingitur, majori vi versus unam partem moverentur, quam versus aliam, puta a B versus C, quam a C versus B, cum

undequaque a corporibus motis cingatur (*ut jamjam demonstravimus*); necessario (*per id, quod Prop. 33. demonstravimus*) corpora, a B versus C mota, A versus eandem partem secum ferrent. Adeoque non quæcunque parva vis sufficiet ad A versus B movendum, sed præcise tanta, quæ excessum motus corporum a B versus C venientium suppleret (*per Ax. 20.*); quare æquali vi versus omnes partes moveri debent. *Q. E. D.*

SCHOLIUM.

Cum hæc contingant circa corpora, quæ Fluida vocantur, sequitur, corpora fluida illa esse, quæ in multas exiguas particulas, et æquali vi versus omnes partes motas, sunt divisa. Et, quamvis illæ particulæ a nullo vellynceo oculo conspici possint, non tamen erit negandum id, quod modo clare demonstravimus. Satis enim ex antedictis Propp. 10. et 11. evincitur talis Naturæ subtilitas, quæ (ut jam sensus omittam) nulla cogitatione determinari potest aut attingi. Porro, cum etiam ex præcedentibus satis constet, quod corpora solâ suâ quiete aliis corporibus resistant, et nos in duritie, ut sensus indicant, nihil aliud percipiamus, quam quod partes corporum durorum motui manuum nostrarum resistant; clare concludimus, illa corpora, quorum omnes particulæ juxta se mutuo quiescunt, esse dura. Lege Art. 54, 55, 56. Part. 2. Princip.

PRINCIPIA
PHILOSOPHIÆ
MORE GEOMETRICO
DEMONSTRATA.

PARS III.

Principiis rerum naturalium universalissimis sic expositis, pergendum nunc est ad illa, quæ ex ipsis sequuntur, explicanda. Verumenimvero, quandoquidem ea, quæ ex iis principiis sequuntur, plura sunt, quam mens nostra unquam cogitatione perlustrare poterit, nec ab iis ad una potius quam alia consideranda determinemur; præcipuorum Phænomenon, quorum causas hic investigabimus, brevis historia ante omnia ob oculos ponenda est. Hanc autem habes ab Artic. 5. usque ad 15. Part. 3. Princip. Et ab Art. 20. usque ad 43. proponitur hypothesis, quam Cartesius commodissimam judicat, non tantum ad Phænomena cœli intelligenda, sed etiam ad eorum causas naturales indagandas.

Porro, cum ad Plantarum vel Hominis naturam intelligendam optima via sit, considerare, quo pacto paulatim ex seminibus nascantur et generentur; talia principia erunt excogitanda, quæ valde simplicia et cognitu facillima sunt; ex quibus, tanquam seminibus quibusdam, et sidera, et terra, et denique omnia quæ in hoc mundo aspectabili deprehendimus, oriri potuisse demonstramus; quamvis ipsa nunquam sic orta esse probe sciamus. Hoc enim pacto eorum naturam longe melius exponemus, quam si tantum, qualia jam sunt, describeremus.

Dico, nos quærere principia simplicia et cognitu facilia; talia enim nisi sint, ipsis non indigebimus; nempe quia eâ tantum de causa semina rebus affingemus, ut earum natura nobis facilius innotescat, et Mathematicorum more a clarissimis ad magis obscura, et a simplicissimis ad magis composita ascendamus.

Dicimus deinde, nos talia principia quærere, ex quibus et sidera, et terram, etc. oriri potuisse demonstramus. Tales enim causas, quæ tantum sufficiunt, ut passim ab Astronomis fit, ad Phænomena cœli explicanda, non quærimus; sed tales, quæ etiam ad cognitionem eorum, quæ sunt in terra (nempe quia omnia, quæ supra terram observamus contingere, inter Phænomena Naturæ recensenda judicamus), nos ducant. Hæ autem ut inveniantur, sequentia observanda sunt in bona Hypothesi:

I. Ut nullam (in se tantum considerata) implicet contradictionem.

II. Ut sit simplicissima, quæ dari potest.

III. Quod ex secundo sequitur, ut sit cognitu facillima.

IV. Ut omnia, quæ in tota Natura observantur, ex ipsa deduci queant,

Diximus denique, nobis licere Hypothesin assumere, ex qua, tanquam ex causa, Naturæ Phænomena deducere queamus; quamvis ipsa sic orta non fuisse, probe sciamus. Quod ut intelligatur, hoc utar exemplo. Si quis in charta lineam curvam, quam Parabolam vocamus, descriptam inveniatur, et ipsius naturam investigare velit, sive is supponat, illam lineam ex Cono aliquo prius sectam, et deinde chartæ impressam, sive ex motu duarum linearum rectarum descriptam, sive aliquo alio modo ortam fuisse, perinde est; modo ex eo, quod supponit, omnes proprietatis Parabolæ demonstret. Imo, quamvis sciat, illam in charta ex impressione secti Coni ortum habuisse; poterit nihilominus ad libitum aliam causam fingere, quæ ipsi commodissima videtur, ad omnes Parabolæ proprietates explicandas. Sic etiam nobis ad delineamenta Naturæ explicanda, hypothesin aliquam ad libitum assumere licet, modo ex ipsa omnia Naturæ Phænomena per Mathematicas consequentias deducamus. Et, quod magis notatu dignum est, vix aliquid assumere poterimus, ex quo non idem effectus, quamquam fortasse operosius, per Na-

turæ Leges supra explicatas deduci possint. Cum enim earum Legum ope materia formas omnes, quarum est capax, successive assumat; si formas istas ordine consideremus, tandem ad illam, quæ est hujus mundi, poterimus devenire; adeo ut nihil erroris ex falsa hypothesis sit timendum.

POSTULATUM.

Petitur ut concedatur, omnem illam materiam, ex qua hic mundus aspectabilis est compositus, fuisse initio a Deo divisam in particulas, quam proxime inter se æquales; non quidem sphæricas, quia plures globuli simul juncti spatium continuum non replent, sed in partes alio modo figuratas, et magnitudine mediocres, sive medias inter illas omnes, ex quibus jam cœli atque astra componuntur; easque tantundem motûs in se habuisse, quantum jam in mundo reperitur, et æqualiter fuisse motas; tum singulas circa propria sua centra, et separatim a se mutuo, ita ut corpus fluidum componerent, quale cœlum esse putamus; tum etiam plures simul circa alia quædam puncta, æque a se mutuo remota, et eodem modo disposita, ac jam sunt centra fixarum; nec non etiam circa alia aliquanto plura, quæ æquent numerum Planetarum; sicque tot varios vortices componerent, quot jam astra sunt in mundo. Vide Figuram Artic. 47. Part. 3. Princip.

Hæc hypothesis in se spectata nullam implicat contradictionem; nihil enim materiæ tribuit præter divisibilitatem et motum; quas modificationes jam supra demonstravimus in materia realiter existere; et, quia materiam indefinitam, ac cœli et terræ unam eandemque, esse ostendimus, has modificationes in tota materia fuisse, sine ullius contradictionis scrupulo supponere possumus.

Est deinde hæc hypothesis simplicissima, quia nullam supponit inæqualitatem neque dissimilitudinem in particulis, in quas materia in initio fuerit divisa, neque etiam in earum motu: ex quo sequitur, hanc hypothesin etiam esse cognitu facillimam. Quod idem etiam patet ex eo, quod nihil per hanc hypothesin in materia supponitur fuisse, præter id, quod cuilibet sponte ex solo materiæ conceptu innotescit, divisibilitas nimirum ac motus localis.

Quod autem ex ipsa omnia, quæ in Natura observantur, deduci queant, reipsa, quoad fieri potest, ostendere conabimur,

idque sequenti ordine. Primo fluiditatem Cœlorum ex ipsa deducemus, et, quomodo ea causa sit lucis, explicabimus. Deinde ad naturam Solis pergemus, et simul ad ea, quæ in Stellis fixis observantur. Postea de Cometis, et tandem de Planetis, eorumque Phænomenis dicemus.

DEFINITIONES.

I. Per *Eclipticam* intelligimus illam partem vorticis, quæ, dum gyrat circa axem, maximum circulum describit.

II. Per *Polos* intelligimus partes vorticis, quæ ab Ecliptica sunt remotissimæ, sive quæ minimos describunt circulos.

III. Per *Conatum ad motum* non intelligimus aliquam cogitationem, sed tantum, quod pars materiæ ita est sita et ad motum incitata, ut revera esset aliquo itura, si a nulla causa impediretur.

IV. Per *Angulum* intelligimus, quicquid in aliquo corpore ultra figuram sphæricam prominet.

AXIOMATA.

I. Plures globuli simul juncti spatium continuum occupare nequeunt.

II. Materiæ portio in partes angulosas divisæ, si partes ipsius circa propria sua centra moveantur, majus spatium requirit, quam si omnes ipsius partes quiescerent, et omnia earum latera se invicem immediate tangerent.

III. Pars materiæ quo minor est, eo facilius ab eadem vi dividitur.

IV. Partes materiæ, quæ sunt in motu versuseandem partem, et a se invicem in ipso motu non recedunt, non sunt actu divisæ.

PROPOSITIO I.

Partes materiæ, in quas primo fuit divisa, non erant rotundæ, sed angulosæ.

DEMONSTRATIO.

Materia tota in partes æquales et similes ab initio fuit divisa

(*per Postulat.*) : ergo (*per Ax. 1. et Prop. 2. Part. 2.*) non fuerunt rotundæ ; atque adeo (*per Defin. 4.*) angulosæ Q. E. D.

PROPOSITIO II.

Vis, quæ effecit, ut materiæ particulæ circa propria centra moverentur, simul effecit, ut particularum anguli mutuo occursu attererentur.

DEMONSTRATIO.

Tota materia in initio in partes æquales (*per Postulat.*) atque angulosas (*per Propos 1. hujus*) fuit divisa. Si itaque, simulac cœperint moveri circa propria centra, anguli earum non attriti fuissent, necessario (*per Axiom. 2.*) tota materia majus spatium occupare debuisset, quam cum quiescebat ; atqui hoc est absurdum (*per Prop. 4. Part. 2.*) ; ergo earum anguli fuerunt attriti, simulac moveri cœperint. Q. E. D.

Reliqua desiderantur.

APPENDIX,

continens

C O G I T A T A

METAPHYSICA

in quibus

difficiliores, quæ in Metaphysices tam parte Generali,
quam Speciali, circa Ens ejusque Affectiones, Deum ejusque
Attributa, et Mentem humanam occurrunt,
quæstiones breviter explicantur

Authore

BENEDICTO DE SPINOZA,

AMSTELODAMENSI.

APPENDICIS
COGITATA METAPHYSICA
CONTINENTIS

PARS I.

*In qua præcipua, quæ in parte Metaphysices generali, circa Ens
ejusque Affectiones vulgo occurrunt, breviter explicantur. 1)*

CAP. I.

De Ente Reali, Ficto, et Rationis.

De definitione hujus Scientiæ nihil dico, nec etiam circa quæ
versetur; sed tantum ea, quæ obscuriora sunt, et passim ab
Authoribus in Metaphysicis tractantur, explicare hic est animus.

Entis de- Incipiamus igitur ab Ente, per quod intelligo *Id*
finitio. *omne, quod, cum clare et distincte percipitur, necessario*
existere, vel ad minimum posse existere, reperimus.

1) In Vers. Belg. hæc adduntur: 't Eyndt en oogmerk dezes Hooftdeels is, te betoonen dat de gemeene Redenkonst en Wijsbegeerte alleenlijk maar dienen om de geheugenis te oeffenen, en die te versterken; op dat wy de dingen, die swervende, en zonder orde of t'samenhang, door de zinnen werden vertoont, en voor zoo veel wy alleenlijk daar van door de zinnen kunnen werden aangedaan, wel onthouden; maar niet datze dienen om 't verstant te oeffenen. I. e. in hac parte demonstratur, logicam et philosophiam quæ vulgo ferantur, rebus disponendis et memoria tenendis, non autem intelligendis inservire.

Chimæram, Ens fictum, et Ens Rationis non esse entia. Ex hac autem definitione, vel si mavis descriptione, sequitur, quod *Chimæra, Ens fictum, et Ens Rationis* nullo modo ad entia revocari possint. Nam *Chimæra* ¹⁾ ex sua natura existere nequit. *Ens* vero *fictum* claram et distinctam perceptionem secludit; quia homo ex sola mera libertate, et non, ut in falsis, insciens, sed prudens et sciens connectit, quæ connetere, et disjungit, quæ disjungere vult. *Ens* denique *Rationis* nihil est præter modum cogitandi, qui inservit ad res intellectas facilius *retinendas, explicandas, atque imaginandas*. Ubi notandum, quod per modum cogitandi intelligimus id, quod jam Schol. Propos. 4. part. 1. explicuimus, nempe omnes cogitationis affectiones, videlicet intellectum, lætitiā, imaginationem, etc.

Quibus cogitandi modis res retineamus. Quod autem dentur quidam modi cogitandi, qui inserviunt ad res firmiter atque facilius *retinendas*, et ad ipsas, quando volumus, in mentem revocandas, aut menti præsentibus sistendas, satis constat iis, qui notissima illa regula Memoriam utuntur: qua nempe ad rem novissimam retinendam et memoriam imprimendam ad aliam nobis familiarem recurritur, quæ vel nomine tenus vel re ipsa cum hac conveniat. Hunc similiter in modum Philosophi res omnes naturales ad certas classes reduxerunt, ad quas recurrunt, ubi aliquid novi ipsis occurrit, quas vocant *genus, species*, etc.

Quibus cogitandi modis res explicemus. Ad rem deinde *explicandam* etiam modos cogitandi habemus, determinando scilicet eam per comparisonem ad aliam. Modi cogitandi, quibus id efficimus, vocantur *tempus, numerus, mensura*, et si quæ adhuc alia sunt. Horum autem tempus inservit durationi explicandæ, numerus quantitati discretæ, mensura quantitati continuæ.

Quibus cogitandi modis res imaginemur. Denique, cum assueti simus omnium, quæ intelligimus, etiam imagines aliquas in nostra phantasia depingere; fit, ut non-entia positive, instar entium, *imaginemur*. Nam mens in se sola spectata cum sit res cogitans, non majorem habet potentiam ad affirmandum quam ad negandum; imaginari vero cum nihil aliud sit, quam

1) Nota, quod nomine Chimære hic et in seqq. intelligatur id, cujus natura apertam involvit contradictionem, ut fusius explicatur Cap. 3.

ea, quæ in cerebro reperiuntur a motu spirituum, qui in sensibus ab objectis excitatur, vestigia sentire, talis sensatio non nisi confusa affirmatio esse potest. Atque hinc fit, ut omnes modos, quibus mens utitur ad negandum, quales sunt *cæcitas, extremitas, sive finis, terminus, tenebræ* etc., tanquam entia imaginemur.

Unde clare patet, hos modos cogitandi non esse ideas rerum, nec ullo modo ad ideas revocari posse; quare etiam nullum habent ideatum, quod necessario existit, aut existere potest. Causa autem, ob quam hi modi cogitandi pro ideis rerum habentur, est, quia ab ideis entium realium tam immediate profisciscuntur et oriuntur, ut facillime cum ipsis ab iis, qui non accuratissime attendunt, confundantur; unde etiam nomina ipsi imposuerunt, tanquam ad significandum entia extra mentem nostram existentia, quæ Entia, sive potius Non-entia, Entia Rationis vocaverunt.

Entia Rationis cur non sint Ideæ rerum, et tamen pro iis habentur.

Hincque facile videre est, quam inepta sit illa divisio, qua dividitur Ens in ens Reale et ens Rationis; dividunt enim Ens in Ens et Non-ens, aut in Ens et modum Cogitandi. Attamen non miror, Philosophos verbales sive grammaticales in similes errores incidere: res enim ex nominibus judicant, non autem nomina ex rebus.

Male dividitur Ens in Reale et Rationis.

Nec minus inepte loquitur, qui ait, Ens Rationis non esse merum Nihil. Nam si id, quod istis nominibus significatur, extra intellectum quærit, merum Nihil esse reperiet; si autem ipsos modos cogitandi intelligit, vera entia Realia sunt. Nam cum rogo, quid sit *species*, nihil aliud quæro, quam naturam istius modi cogitandi, qui revera est Ens, et ab alio modo cogitandi distinguitur; verum hi modi cogitandi ideæ vocari non possunt, neque veri aut falsi possunt dici, sicut etiam amor non potest verus aut falsus vocari, sed bonus aut malus. Sic Plato, cum dixit, hominem esse animal bipes sine plumis, non magis erravit, quam qui dixerunt, hominem esse animal rationale. Nam Plato non minus cognovit, hominem esse animal rationale, quam cæteri cognoscunt; verum ille hominem revocavit ad certam classem, ut quando vellet de homine cogitare, ad illam classem recurrendo, cujus facile recordari potuerat, statim in cogitationem hominis incideret. Imo Aristoteles gravissime erravit, si putavit se illa

Ens Rationis quomodo dici possit merum Nihil, et quomodo Ens Reale.

sua definitione humanam essentiam adæquate explicuisse; an vero Plato bene fecerit, tantum quæri posset. Sed hæc non sunt hujus loci.

*In Rerum
investigatione
entia
Realia cum
entibus Ra-
tionis non
confundenda.*

Ex omnibus supradictis inter ens Reale et entis Rationis Ideata nullam dari convenientiam apparet. Unde etiam facile videre est, quam sedulo sit cavendum in investigatione rerum, ne entia Realia cum entibus Rationis confundamus. Aliud enim est inquirere in rerum naturam, aliud in modos, quibus res a nobis percipiuntur. Hæc vero si confundantur, neque modos percipiendi, neque naturam ipsam intelligere poterimus; imo vero, quod maximum est, in causa erit, quod in magnos errores incidemus, quemadmodum multis hucusque contigit.

*Quomodo
Ens Rationis
et
Ens Fictum
distinguantur.*

Notandum etiam, quod multi confundunt ens Rationis cum ente Ficto; putant enim ens Fictum etiam esse ens Rationis, quia nullam extra mentem habet existentiam. Sed si ad entis Rationis et entis Ficti definitiones modo traditas recte attendatur, reperietur inter ipsa, tum ex ratione causæ, tum etiam ex eorum natura, absque respectu causæ, magna differentia. Ens Fictum enim nihil aliud esse diximus, quam duos *terminos* connexos ex sola voluntate sine ullo ductu Rationes; unde ens Fictum casu potest esse verum. Ens vero Rationis nec a sola voluntate dependet, nec ullis *terminis* inter se connexis constat, ut ex definitione satis fit manifestum. Si quis igitur roget, an ens Fictum ens Reale sit, an vero ens Rationis, tantum repetendum atque regerendum est id, quod jam diximus, nempe male dividi. Ens in ens Reale et ens Rationis; ideoque malo fundamento quæritur, an ens Fictum ens Reale sit, an vero Rationis: supponitur enim omne Ens dividi in ens Reale et Rationis.

Entis divisio.

Sed ad nostrum propositum revertamur, a quo videmur utcunque jam deflexisse. Ex Entis definitione vel si mavis descriptione, jam tradita facile videre est, quod Ens dividendum sit in ens, quod sua natura *necessario* existit, sive cujus essentia involvit existentiam, et in ens, cujus essentia non involvit existentiam nisi *possibilem*. Hoc ultimum dividitur in Substantiam et Modum, quorum definitiones part. 1. Art. 51. 52. et 56. Princ. Philos. traduntur; quare non necesse est eas hic repetere. Sed tantum notari volo circa hanc divisionem,

quod expresse dicimus, Ens dividi in Substantiam et Modum, non vero in Substantiam et Accidens: nam Accidens nihil est præter modum cogitandi; utpote quod solummodo respectum denotat. Ex. grat. cum dico, triangulum moveri, motus non est trianguli modus, sed corporis quod movetur: unde motus respectu trianguli Accidens vocatur, respectu vero corporis est sive ens reale, sive Modus: non enim potest motus concipi sine corpore, at quidem sine triangulo.

Porro, ut jam dicta, et etiam quæ sequuntur, melius intelligantur, explicare conabimur, quid per *esse essentiae*, *esse existentiae*, *esse ideæ* ac denique *esse potentiae* intelligendum sit. Quo etiam nos movet quorundam ignorantia, qui nullam distinctionem agnoscunt inter essentiam et existentiam, vel, si agnoscunt, *esse essentiae* cum *esse ideæ* vel *esse potentiae* confundunt. Ut his igitur et rei ipsi satisfaciamus, rem, quam distincte poterimus, in sequentibus explicabimus.

CAP. II.

Quid sit esse Essentiae, quid esse Existentiae, quid esse Ideæ, quid esse Potentiae.

Ut clare percipiatur, quid per hæc quatuor intelligendum sit tantum necesse est, ut nobis ob oculos ponamus ea, quæ de substantia increata, sive de Deo, diximus; nempe.

1°. Deum eminenter continere id quod formaliter in rebus creatis reperitur; hoc est, Deum talia attributa habere, quibus omnia creata eminentiori modo contineantur; *vide Part. 1. Axiom. 8. et Coroll. 1. Prop. 12.* Ex. gr. extensionem clare concipimus sine ulla existentia, ideoque, cum per se nullam habeat vim existendi, a Deo creatam esse demonstravimus (*Prop. ultima part. 1.*). Et, quia in causa tantundem perfectionis ad minimum debet esse, quantum est in effectu, sequitur, omnes perfectiones extensionis Deo inesse. Sed, quia postea rem extensam ex sua natura divisibilem esse videbamus, hoc est, imperfectionem continere, ideo Deo extensionem tribuere non potuimus (*part. 1. Propos. 16.*), adeoque fateri cogebamur, Deo aliquod attributum inesse, quod omnes materiæ perfectiones excellentiori modo continet (*Schol. Prop. 9. part. 1.*), quodque vices materiæ supplere potest.

*Creaturas
in Deo esse
eminenter.*

2°. Deum seipsum atque omnia alia intelligere; hoc est, omnia objective etiam in se habere (*part. 1. Prop. 9.*).

3°. Deum esse omnium rerum causam, eumque ex absoluta libertate voluntatis operari.

*Quid sit esse
essentiæ,
existentiæ,
ideæ, ac
potentiæ.* Ex his itaque clare videre est, quid per illa quatuor intelligendum sit. Primum enim, *esse* scilicet *Essentiæ*, nihil aliud est quam modus ille, quo res creatæ in attributis Dei comprehenduntur; *esse* deinde *Ideæ* dicitur, prout omnia objective in idea Dei continentur; *esse* porro *Potentiae* dicitur tantum respectu potentiæ Dei, qua omnia nondum adhuc existentia ex absoluta libertate voluntatis creare potuerat; *esse* denique *Existentiæ* est ipsa rerum essentia extra Deum, et in se considerata, tribuiturque rebus postquam a Deo creatæ sunt.

*Haec quatuor
a se invicem
non distin-
gui, nisi in
creaturis.* Ex quibus clare apparet, hæc quatuor non distinguui inter se, nisi in rebus creatis; in Deo vero nullo modo. Deum enim non concipimus fuisse potentia in alio, et ejus existentia ejusque intellectus ab ejus essentia non distinguuntur.

*Ad quaestio-
nes quasdam
de Essentia
respondetur.* Ex his facile ad quaestiones, quæ passim de essentia circumferuntur, respondere possumus. Quaestiones autem hæc sunt sequentes: *an essentia distinguatur ab existentia; et, si distinguatur, an sit aliquid diversum ab idea; et, si aliquid diversum ab idea sit, an habeat aliquod esse extra intellectum*; quod postremum sane necessario fatendum est. Ad primam autem subdistinctionem respondemus, quod essentia in Deo non distinguatur ab existentia, quandoquidem sine hac illa non potest concipi; in cæteris autem essentia differt ab existentia: potest nimirum sine hac concipi. Ad secundam vero dicimus, quod res, quæ extra intellectum clare et distincte, sive vere concipitur, aliquid diversum ab idea sit. Sed denuo quaeritur, *an illud esse extra intellectum sit a se ipso, an vero a Deo creatum*. Ad quod respondemus, essentiam formalem non esse a se, nec etiam creatam; hæc duo enim supponerent, rem actu existere; sed a sola essentia divina pendere, in qua omnia continentur; adeoque hoc sensu iis assentimur, qui dicunt essentias rerum æternas esse. Quaeri adhuc posset, *quomodo nos, nondum intellectâ naturâ Dei, rerum essentias intelligamus*; cum illæ, ut modo diximus, a sola Dei natura pen-

deant. Ad hoc dico, id ex eo oriri quod res jam creatæ sunt : si enim non essent creatæ, prorsus concederem, id impossibile fore, nisi post naturæ Dei adæquatam cognitionem ; eodem modo ac impossibile est, imo magis impossibile, quam, ex nondum nota natura Parabolæ, naturam ejus ordinatim applicatarum noscere.

Porro notandum, quod, quamvis essentiæ modorum non existentium in illorum substantiis comprehendantur, et eorum *esse essentiæ* in illorum substantiis sit, nos tamen ad Deum recurrere volumus, ut generaliter essentiam modorum et substantiarum explicaremus, et etiam, quia essentia modorum non fuit in illorum substantiis, nisi post earum creationem, et nos *esse essentiarum* æternum quærebamus.

Cur auctor in definitione essentiæ ad Dei attributa recurrit.

Ad hæc non puto operæ pretium esse, hic Authores, qui diversum a nobis sentiunt, refutare, nec etiam eorum definitiones aut descriptiones de essentia et existentia examinare : nam hoc modo rem claram obscuriorem redderemus. Quid enim magis clarum, quam, quid sit essentia et existentia, intelligere ; quandoquidem nullam definitionem alicujus rei dare possumus, quin simul ejus essentiam explicemus.

Cur aliorum definitiones non recensuit.

Denique, si quis Philosophus adhuc dubitet, an essentia ab existentia distinguatur in rebus creatis, non est quod multum de definitionibus essentiæ et existentiae laboret, ut istud dubium tollatur ; si enim tantum adeat statuarium aliquem aut fabrum lignarium, illi ipsi ostendent, quomodo statuam nondum existentem certo ordine concipiant, et postea eam ipsi existentem præbebunt.

Quomodo distinctio inter essentiam et existentiam facile addiscatur.

CAP. III.

De eo, quod est Necessarium, Impossibile, Possibile, et Contingens.

Naturâ entis, quatenus ens est, sic explicatâ, ad aliquas ejus affectiones explicandas transimus ; ubi notandum venit, quod per *affectiones* hic intelligimus id, quod alias per *attributa* denotavit Carte-

Quid hic per affectiones intelligendum sit.

sus in part. 1. Princ. Philos. art. 52. Nam Ens, quatenus ens est, per se solum, ut substantia, nos non afficit; quare per aliquod attributum explicandum est, a quo tamen non nisi Ratione distinguitur. Unde non satis mirari possum illorum ingenia subtilissima, qui medium quæsiverunt, non sine magno detrimento veritatis, inter Ens et Nihil. Sed in eorum errorem refutando non morabor, quandoquidem ipsi, ubi talium affectionum definitiones tradere moliuntur, in vana sua subtilitate prorsus evanescent.

Affectionum definitio. Nos igitur rem nostram agemus, dicimusque *Entis affectiones esse quædam attributa, sub quibus uniuscujusque essentiam vel existentiam intelligimus, a qua tamen non nisi Ratione distinguuntur.* De his quasdam (non enim omnes pertractare mihi assumo) hic explicare, et a denominationibus, quæ nullius entis sunt affectiones, separare conabor. Ac primo quidem agam de eo, quod est *necessarium et impossibile.*

Quot modis res dicatur necessaria et impossibilis. Duobus modis res dicitur necessaria et impossibilis: vel respectu suæ essentiae, vel respectu causæ. Respectu essentiae Deum necessario existere novimus; nam ejus essentia non potest concipi sine existentia: Chimæra vero respectu implicantiæ suæ essentiae non potis est, ut existat. Respectu causæ dicuntur res, e. g. materiales, esse impossibiles aut necessariae: nam si tantum ad earum essentiam respicimus, illam concipere possumus clare et distincte sine existentia; quapropter nunquam existere possunt vi et necessitate essentiae, sed tantum vi causæ, Dei nempe omnium rerum creatoris. Si itaque in decreto divino est, ut res aliqua existat, necessario existet; sin minus, impossibile erit ut existat. Nam per se manifestum est, id quod nullam causam, internam scilicet aut externam, habet ad existendum, impossibile esse ut existat: atqui res in hac secunda hypothesis ponitur talis, ut neque vi suæ essentiae, quam per causam internam intelligo, neque vi decreti divini, unicæ omnium rerum causæ, externæ, existere possit; unde sequitur, res, ut in sec. hyp. a nobis statuuntur, impossibiles esse ut existant.

Chimæram commode ens Verbale vocari. Ubi notandum venit, 1°. Chimæram, quia neque in intellectu est neque in imaginatione, a nobis ens Verbale commode vocari posse; nam ea non nisi verbis exprimi potest. Ex. gr. Circulum quadratum

verbis quidem exprimimus, imaginari autem nullo modo, et multo minus intelligere possumus. Quapropter Chimæra præter verbum nihil est, ideoque Impossibilitas inter affectiones entis numerari non potest: est enim mera negatio.

2°. notandum venit, quod non tantum rerum creatarum existentia, verum etiam, ut infra in sec. part. evidentissime demonstrabimus, earum essentia et natura a solo Dei decreto dependet. Ex quo clare sequitur, res creatas nullam ex se ipsis habere necessitatem: nempe quia ex se ipsis nullam habent essentiam, nec a se ipsis existunt.

Res creatas, quoad essentiam et existentiam, a Deo dependere.

3°. denique notandum est quod necessitas, qualis vi causæ in rebus creatis est, dicatur vel respectu earum essentiae, vel respectu earum existentiae; nam hæc duo in rebus creatis distinguuntur. Illa enim a legibus Naturæ æternis dependet, hæc vero a serie et ordine causarum. Verum in Deo, cujus essentia ab illius existentia nun distinguitur, essentiae necessitas etiam non distinguitur a necessitate existentiae; unde sequitur, quod, si totum ordinem Naturæ conciperemus, inveniremus, quod multa, quorum naturam clare et distincte percipimus, hoc est, quorum essentia necessario talis est, nullo modo possent existere; nam tales res in Natura existere æque impossibile reperiremus, ac jam cognoscimus impossibile esse, ut magnus elephante in acûs foramine recipi possit; quamvis utriusque naturam clare percipiamus. Unde existentia illarum rerum non esset, nisi Chimæra, quam neque imaginari neque intelligere possemus.

Necessitatem, quæ in rebus creatis a causa est, esse vel essentiae vel existentiae; at hæc duo in Deo non distinguuntur.

Atque hæc de necessitate et impossibilitate, quibus pauca de *possibili et contingente* visum est adjungere; nam hæc duo a nonnullis pro rerum affectionibus habentur, cum tamen revera nihil aliud sint, quam defectus nostri intellectus. Quod clare ostendam, postquam explicavero, quid per hæc duo intelligendum sit.

Possibile et contingens non esse rerum affectiones.

Res possibilis itaque dicitur, cum ejus causam efficientem quidem intelligimus, attamen an causam determinatam sit, ignoramus. Unde etiam ipsam ut possibilem, non vero neque ut necessariam neque ut impossibilem

Quid sit possibile, quid contingens.

considerare possumus. Si autem *ad rei essentiam simpliciter, non vero ad ejus causam* attendamus, *illam contingentem* dicemus; hoc est, illam ut medium inter Deum et Chimæram, ut sic loquar, considerabimus, nempe quia ex parte essentiae nullam in ipsa reperimus necessitatem existendi, ut in essentia divina, neque etiam implicantiam sive impossibilitatem, ut in Chimæra. Quod si quis id, quod ego *possibile* voco, *contingens*, et contra id, quod ego *contingens*, *possibile* vocare velit, non ipsi contradicam; neque enim de nominibus disputare soleo. Saterit, si nobis concedat, hæc duo non nisi defectus nostræ perceptionis, nec aliquid reale esse.

Possibile et
Contingens
esse tantum
defectus
nostræ intel-
lectus.

Si quis autem id ipsum negare velit, illi suus error nullo negotio demonstratur. Si enim ad Naturam attendat, et quomodo ipsa a Deo dependet, nullum *contingens* in rebus esse reperiet, hoc est, quod ex parte rei possit existere et non existere sive, ut vulgo dicitur, *contingens reale* sit; quod facile apparet ex eo, quod Ax. 10. part. 1. docuimus: tantam scilicet vim requiri ad rem creandam, quam ad ipsam conservandam. Quare nulla res creata propriâ vi aliquid facit, eodem modo ac nulla res creata suâ propriâ vi inceptit existere. Ex quo sequitur, nihil fieri, nisi vi causæ omnia creantis, scilicet Dei, qui suo concursu singulis momentis omnia procreat. Cum autem nihil fiat, nisi a sola divina potentia, facile est videre, ea, quæ fiunt, vi decreti Dei ejusque voluntatis fieri ¹⁾. At, cum in Deo nulla sit inconstantia nec mutatio (*per Prop. 18. et Coroll. Prop. 20. part. 1.*), illa, quæ jam producit, se producturum ab æterno decrevisse debuit; cumque nihil magis necessarium sit ut existat, quam quod Deus exstiturum decrevit, sequitur, necessitatem existendi in omnibus rebus creatis ab æterno fuisse. Nec dicere possumus, illas esse

1) Vers. Belg. in margine: *Op dat dit bewijs wel gevat werde, moet men letten op 't geen in 't tweede deel dezes aanhangzels omtrent de wil Ghodts is aangetekent: namelijk dat Ghodts wil, of bestendich besluyt, alsdan eerst wert verstaan, als wy de zaak klaar en onderscheidelijk begrijpen; want de wezendheit van de zaak, in zich aangemerkt, is niet anders als 't besluyt Ghodts, of zijn afbepaalde wil. Maer wy zeggen ook, dat de nootzaaklijkheit van wezendlijk te zijn, niet verschilt van de nootzaaklijkheit van wezentheyt (hooftd. 9. deel 2.); dat is, als wy zeggen, dat Ghodt beslooten heeft, dat de driehoek zijn zal, zoo willen wy niet anders zeggen, als dat Ghodt d'orde van de Natuir en van d'oorzaken alzoo geschickt heeft, dat op zulk een tijt de driehoek nootzaaklijk zijn zoud; zoo dat, indien wy d'orde der oorzaken, zoodanich als ze van Ghodt gevestight is, verstonden, wy zoude bevinden dat de driehoek op zulk een tijt wezendlijk zijn moest, met de zelve nootzaaklijkheit als wy nu bevinden, wanneer wy op des zelfs natuer letten, dat zijn drie hoeken gelijk zijn met twee rechte. Intellige eadum prorsus necessitate rerum existentiam atque essentiam a divina potentia proficisci.*

contingentes, quia Deus aliud decrevisse potuit; nam, cum in æternitate non detur *quando*, nec *ante*, nec *post*, neque ulla affectio temporis, sequitur, Deum nunquam ante illa decreta exstitisse, ut aliud decernere posset.

Quod vero attinet ad libertatem humanæ voluntatis, quam liberam esse diximus (*Schol. Propos. 15. part. 1.*), illa etiam a Dei concursu conservatur, nec ullus homo aliquid vult aut operatur, nisi id, quod Deus ab æterno decrevit, ut vellet et operaretur. Quomodo autem id fieri possit, servatâ humanâ libertate, captum nostrum excedit; neque ideo, quod clare percipimus, propter id, quod ignoramus, erit rejiciendum; clare enim et distincte intelligimus, si ad nostram naturam attendamus, nos in nostris actionibus esse liberos, et de multis deliberare propter id solum, quod volumus; si etiam ad Dei naturam attendamus, ut modo ostendimus, clare et distincte percipimus, omnia ab ipso pendere, nihilque existere, nisi quod ab æterno a Deo decretum est, ut existat. Quomodo autem humana voluntas a Deo sungulis momentis procreetur tali modo, ut libera maneat, id ignoramus; multa enim sunt, quæ nostrum captum excedunt, et tamen a Deo scimus facta esse, uti ex. gr. est illa realis divisio materiæ in indefinitas particulas satas evidenter a nobis demonstrata (*in Sec. Part. Propos. 11.*), quamvis ignoremus, quomodo divisio illa fiat. Nota, quod hic pro re nota supponimus, has duas notiones, *possibile* nempe et *contingens*, tantum defectum cognitionis nostræ circa rei existentiam significare.

Conciliationem libertatis nostri arbitrii, et prædestinationis Dei, humanum captum superare.

CAP. IV.

De Duratione et Tempore.

Ex eo, quod supra divisimus Ens in ens, cujus essentia involvit existentiam, et in ens, cujus essentia non involvit nisi possibilem existentiam, oritur distinctio inter æternitatem et durationem. De *æternitate* infra fusius loquemur. Hic tantum dicimus eam esse *attributum*, *sub quo infinitam Dei existentiam concipimus*, *Duratio* vero est *attributum*, *sub quo rerum creaturarum existentiam, prout in sua actualitate perseverant, concipimus*. Ex quibus clare sequitur, durationem a tota alicujus rei existentia non nisi Ratione distin-

Quid sit Æternitas.
Quid Duratio.

gui. Quantum enim durationi alicujus rei detrahis, tantumdem ejus existentiae detrahi necesse est. Hæc autem ut determinetur comparamus illam cum duratione illarum rerum, quæ certum et determinatum habent motum, *hæque comparatio tempus vocatur*. Quare tempus non est affectio rerum, sed tantum merus modus cogitandi, sive, ut jam diximus, ens Rationis ; est enim modus cogitandi durationi explicandæ inserviens. Notandum hic in duratione, quod postea usum habebit, quando de æternitate loquemur, videlicet, quod major et minor concipiatur, et quasi ex partibus componi, et deinde quod tantum sit attributum existentiae, non vero essentiae.

CAP. V.

De Oppositione, Ordine, etc.

Ex eo, quod res inter se comparamus, quædam oriuntur notiones, quæ tamen extra res ipsas nihil sunt nisi cogitandi modi. Quod inde apparet, quia, si ipsas ut res extra cogitationem positas considerare velimus, clarum, quem alias de ipsis habemus conceptum, statim confusum reddimus. Notiones vero tales hæ sunt, videlicet *Oppositio, Ordo, Convenientia, Diversitas, Subjectum, Adjunctum*, et si quæ adhuc alia his similia sunt. *Quid sunt* Hæ, inquam, a nobis satis clare percipiuntur, quatenus ipsas non, ut quid ab essentiis rerum oppositarum, ordinarum, etc. diversum, concipimus, sed tantum ut modos cogitandi, quibus res ipsas facilius vel retinemus vel imaginamur. Quare de his fusius loqui non necesse esse judico, sed ad terminos vulgo transcendentales dictos transeo.

CAP. VI.

De Uno, Vero, et Bono.

Hi termini ab omnibus fere Metaphysicis pro generalissimis Entis Affectionibus habentur; dicunt enim, omne Ens esse Unum, Verum, et Bonum, quamvis nemo de iis cogitet. Verum quid de his intelligendum sit videbimus, ubi seorsim unumquemque horum terminorum examinaverimus.

Incipiamus itaque a primo, scilicet *Uno*. Hunc terminum dicunt significare aliquid reale extra intellectum; verum, quidnam hoc enti addat, nesciunt explicare; quod satis ostendit, illos entia Rationis cum ente Reali confundere, quo efficiunt, ut id, quod clare intelligunt, confusum reddant. Nos autem dicimus, *Unitatem* a re ipsa nullo modo distinguui, vel enti nihil addere; sed tantum modum cogitandi esse, quo rem ab aliis separamus, quæ ipsi similes sunt, vel cum ipsa aliquo modo conveniunt.

*Quid sit
Unitas.*

Unitati vero opponitur *multitudo*, quæ sane rebus etiam nihil addit, nec aliquid præter modum cogitandi est, quemadmodum clare et distincte intelligimus. Nec video, quid circa rem claram amplius dicendum restat; sed tantum hic notandum est, *Deum*, quatenus ab aliis entibus eum separamus, posse dici *unum*; verum, quatenus concipimus ejusdem naturæ plures esse non posse, *unicum* vocari. At vero, si rem accuratius examinare vellemus, possemus forte ostendere, Deum non nisi improprie unum et unicum vocari; sed res non est tanti, imo nullius momenti iis, qui de rebus, non vero de nominibus sunt solliciti. Quare hoc relicto ad secundum transimus, et eadem opera, quid sit falsum, dicemus.

*Quid sit
Multitudo, et
quo respectu
Deus dici
possit unus,
et quo res-
pectu unicus.*

Ut autem hæc duo, *verum* scilicet et *falsum*, recte percipiantur, a verborum significatione incipiemus, ex qua apparebit, ea non nisi rerum denominationes extrinsecas esse, neque rebus tribui nisi rhetorice. Sed quia vulgus vocabula primum invenit, quæ postea a Philosophis usurpantur, ideo e re esse videtur illius, qui primam significationem alicujus vocabuli quærit, quid primum apud vulgum denotarit, inquirere; præcipue ubi aliæ causæ deficiunt, quæ ex linguæ natura depromi possent ad eam investigandam. Prima igitur *veri et falsi* significatio ortum videtur duxisse a narrationibus; eaque narratio vera dicta fuisse, quæ erat facti, quod revera contigerat; falsa vero, quæ erat facti, quod nullibi contigerat. Atque hanc Philosophi postea usurparunt ad denotandam convenientiam ideæ cum suo ideato, et contra; quare Idea Vera dicitur illa, quæ nobis ostendit rem, ut in se est; Falsa vero, quæ nobis ostendit rem aliter, quam revera est. Ideæ enim nihil aliud sunt, quam narrationes sive historiæ naturæ mentales.

*Quid sit
Verum, quid
Falsum, tam
apud vulgum
quam apud
Philosophos.*

Atque hinc postea metaphorice translata est ad res mutas; ut cum dicimus verum aut falsum aurum, quasi aurum nobis re-præsentatum aliquid de seipso narret, quod in se est, aut non est.

Verum non esse terminum transcendentalem. Quocirca plane decepti sunt, qui *verum* terminum transcendentalem sive Entis affectionem judicarunt. Nam de rebus ipsis non nisi improprie, vel si mavis rhetorice, dici potest.

Veritas et vera idea quomodo differant. Si porro quæras, quid sit veritas præter veram ideam, quære etiam, quid sit albedo præter corpus, album; eodem enim modo se habent ad invicem.

De causa veri et de causa falsi jam antea egimus; quare hic nihil restat notandum, nec etiam quæ diximus operæ pretium fuisset notare, si scriptores in similibus nugis non adeo se intricassent, ut postea se extricare nequiverint, nodum passim in scirpo quærentes.

Quænam sint Proprietates Veritatis & Certitudinem non esse in rebus. Proprietates vero veritatis aut ideæ veræ sunt 1. Quod sit clara et distincta; 2. Quod omne dubium tollat, sive uno verbo, quod sit certa. Qui quærunt certitudinem in rebus ipsis, eodem modo falluntur, ac cum in iis quærunt veritatem; et quamvis dicamus, *res in incerto est*, rhetorice sumimus ideatum pro idea, quomodo etiam *rem* dicimus *dubiam*; nisi forte quod tum per incertitudinem contingentiam intelligamus, vel rem, quæ nobis incertitudinem aut dubium injicit. Neque opus est circa hæc diutius morari; quare ad tertium pergemus, et simul, quid per ejus contrarium intelligendum sit, explicabimus.

Bonum et malum tantum dici respective. Res sola considerata neque *bona* dicitur neque *mala*, sed tantum respective ad aliam, cui conducit ad id, quod amat, acquirendum, vel contra: ideoque unaquæque res, diverso respectu eodemque tempore, bona et mala potest dici. Sic consilium e. g. Achitophelis Absaloni datum bonum in Sacris Litteris vocatur; pessimum tamen erat Davidi, cujus interitum moliebatur. Sed multa alia sunt bona, quæ non omnibus bona sunt; sicut salus bona est hominibus, non vero neque bona neque mala brutis aut plantis, ad quas nullum habet respectum. Deus vero dicitur summe bonus, quia omnibus conducit; nempe uniuscujusque esse, quo nihil

magis amabile, suo concursu conservando. Malum autem absolutum nullum datur, ut per se est manifestum.

Qui autem bonum aliquod Metaphysicum quæritant, quod omni careat respectu, falso aliquo præiudicio laborant; nempe quod distinctionem Rationis cum distinctione Reali vel Modali confundant.

Quare aliqui bonum Metaphysicum statuerunt.

Distinguunt enim inter rem ipsam et conatum, qui in unaquâque re est ad suum esse conservandum, quamvis nesciant, quid per conatum intelligant. Hæc enim duo, quamvis Ratione seu potius verbis distinguantur, quod maxime ipsos decepit, nullo modo reipsa inter se distinguuntur.

Quod ut clare intelligatur, exemplum alicujus rei simplicissimæ ob oculos ponemus. Motus habet vim in suo statu perseverandi; hæc vis profecto nihil aliud est, quam motus ipse, hoc est, quod natura motûs talis sit. Si enim dicam, in hoc corpore A nihil aliud esse, quam certam quantitatem motûs, hinc clare sequitur, quamdiu ad illud corpus A attendo, me semper debere dicere, illud corpus moveri. Si enim dicerem, illud suam vim movendi ex se amittere, necessario, ipsi aliquid aliud tribuo præter id, quod in hypothesi supposuimus, per quod suam naturam amittit. Quod si vero hæc ratio obscurius videatur, æge concedamus, illum conatum se movendi aliquid esse præter ipsas leges et naturam motûs; cum igitur hunc conatum esse bonum metaphysicum supponas, necessario hic etiam conatus conatum habebit in suo esse perseverandi, et hic iterum alium, et sic in infinitum, quo magis absurdum nescio quid fingi possit, Ratio autem, cur illi conatum rei a re ipsa distinguunt, est, quia in se ipsis reperiunt desiderium se conservand, et tale in unaquaque re imaginantur.

Res et conatus, quo res in statu suo perseverare conatur, quomodo distinguuntur.

Quæritur tamen, an Deus, antequam res creasset, dici posset bonus; ex nostra definitione videtur sequi, Deum tale attributum non habuisse, quia dicimus, rem, si in se sola consideratur, neque bonam, neque malam possi dici. Hoc autem multum absurdum videbitur; sed, qua ratione, nescio; multa enim hujus notæ attributa Deo tribuimus, quæ, antequam res crearentur, ipsi non compete-

An Deus ante res creatas dici possit bonus.

bant, nisi potentiâ, ut cum vocatur creator, judex, misericors, etc. Quare similia argumenta moram nobis injicere non debent.

*Perfectum
quomodo di-
catur re-
spective, quo-
modo
absolute.*

Porro, uti bonum et malum non dicitur nisi respective, sic etiam perfectio, nisi quando perfectionem sumimus pro ipsa rei essentia, quo sensu antea diximus. Deum infinitam perfectionem habere, hoc est, infinitam essentiam, seu infinitum esse.

Plura his addere non est animus ; reliqua enim, quæ ad partem generalem Metaphysices spectant, satis nota esse existimo ; adeoque operæ pretium non esse, ea ulterius persequi.

APPENDICIS
COGITATA METAPHYSICA
CONTINENTIS
PARS II,

*in qua præcipua, quæ in parte Metaphysices
speciali circa Deum ejusque Attributa, et Mentem humanam,
vulgo occurrunt, breviter explicantur. ¹⁾*

CAP. I.

De Dei Æternitate.

Jam antea docuimus, in Rerum Natura præter *Substantia-*
substantias earumque modos nihil dari; quare *rum divisio.*
non erit hic expectandum, ut aliquid de formis substantiali-
bus et realibus accidentibus dicamus; sunt enim hæc, et hujus
farinæ alia, plane inepta. Substantias deinde divisimus in duo
summa genera, Extensionem scilicet et Cogitationem, ac cogi-
tationem in creatam, sive Mentem humanam, et increatam, sive

¹⁾ Vers. Belg. ita pergit: *In dit Hooftdeel wort Ghodts wezendlijkheit heel anders ver-
klaart, als de menschen die gemeentlijk verstaan, die namelijk de wezendlijkheit Ghodts
met hare wezendlijkheit verwarren, waer uit ontstaat, dat zij Ghodt inbeelden te zijn iet
als een Mensch, en op 't ware denkkeelt Ghodts, 't welk zy hebben, niet letten, of geheelijk
onwetend zijn van dat zy 't hebben; waar door 't ook gebeurt, dat zy Ghodts wezentlijkheit
noch van vooren, dat is uyt des zelfs ware bepaling of wezendheit, noch van achteren, uyt
des zelfs denkkeelt, voor zoo veel 't in ons is, bewijzen noch begrijpen konnen. Wy zullen
derhalve trachten in dit Hooftdeel, zoo klaar als ons mogetijk zal zijn, te betoonen, dat
Ghodts wezendlijkheit van de wezendlijkheit der geschape dingen geheelijk verschilt. Nimi-
rum Dei existentia ab ea, quæ est hominum et creaturarum, probe distinguenda, siqui-
dem illius ideam in mente nostra jam adesse, et existentiam tam a priori quam a poste-
riori demonstrari posse, intellecturi sumus.*

Deum. Existentiam autem hujus satis superque demonstravimus tum a posteriori, scilicet ex ipsius, quam habemus, idea, tum a priori, sive ab ejus essentia, tanquam causa existentiae Dei. Sed, quoniam quædam ejus attributa brevius, quam argumenti dignitas requirit, tractavimus, ipsa hic repetere, eaque fusius explicare, simulque aliquas quæstiones enodare decrevimus.

*Deo nullam
durationem
competere.* Præcipuum attributum, quod ante omnia venit considerandum, est Dei *Æternitas*, qua ipsius durationem explicamus; vel potius, ut nullam Deo durationem tribuamus, dicimus, eum esse æternum. Nam, utin prima Parte notavimus, duratio est affectio existentiae, non vero essentiae rerum; Deo autem, cujus existentia est de ipsius essentia, nullam durationem tribuere possumus. Qui enim Deo illam tribuit, ejus existentiam ab ejus essentia distinguit. Sunt tamen, qui rogant, an Deus nunc non diutius exstiterit, quam cum Adamum crearet; idque ipsis satis clarum esse videtur, adeoque nullo modo Deo durationem adimendam esse existimant. Verum hi principium petunt; nam supponunt, Dei essentiam ab ejus existentia distingui. Quærunt enim, an Deus, qui exstitit usque ad Adamum, non plus temporis exstiterit ab Adamo creato usque ad nos: quare Deo singulis diebus majorem durationem tribuunt, et quasi continuo a se ipso ipsum creari supponunt. Si enim Dei existentiam ab illius essentia non distinguerent, nequaquam Deo durationem tribuerent, cum rerum essentiis duratio nullo modo competere possit: nam nemo unquam dicet, circuli aut trianguli essentiam, quatenus est æterna veritas, hoc tempore diutius durasse, quam tempore Adami. Porro, cum duratio major et minor, sive quasi partibus constans concipiatur, clare sequitur. Deo nullam tribui posse durationem: nam, cum ipsius Esse sit æternum, hoc est in quo nihil prius nec posterius dari potest, nunquam ipsi durationem tribuere possumus, quin simul, quem de Deo habemus, verum conceptum destruamus; hoc est, id, quod est infinitum sua natura, et quod nunquam potest concipi nisi infinitum, in partes dividamus, ei scilicet durationem tribuendo.

*Causae ob
quas Autho-
res Deo du-
rationem
tribuerant.*

Quod autem Authores errarunt, in causa est, I. quia æternitatem, ad Deum non attendentes, explicare conati sunt, quasi æternitas absque essentiae divinæ contemplatione intelligi posset, vel quid esset

præter divinam essentiam; atque hoc iterum inde ortum fuit, quia assueti sumus propter defectum verborum æternitatem etiam rebus, quarum essentia distinguitur ab earum existentia, tribuere; ut cum dicimus, non implicat, mundum ab æterno fuisse; atque etiam essentiis rerum, quamdiu ipsas non existentes concipimus; eas enim tum æternas vocamus. II. quia durationem rebus non tribuebant, nisi quatenus eas sub continua variatione esse iudicabant, non, uti nos; prout earum essentia ab earum existentia distinguitur. III. denique quia Dei essentiam, sicuti rerum creatarum, ab ejus existentia distinxerunt. Hi, inquam, errores ipsis ansam errandi præbuerunt. Nam primus error in causa fuit, ut non intelligerent, quid esset æternitas, sed ipsam tanquam aliquam speciem durationis considerarent. Secundus, ut non facile possent invenire differentiam inter durationem rerum creatarum et inter Dei æternitatem. Ultimus denique, ut, cum duratio non sit nisi existentiae affectio, ipsique Dei existentiam ab ejus essentia distinxerint, Deo, ut jam diximus, durationem tribuerent.

Sed, ut melius intelligatur, quid sit *Æternitas* et quomodo ipsa sine essentia divina non possit concipi, considerandum venit id, quod jam antea diximus; nempe res creatas, sive omnia præter Deum, semper existere sola vi sive essentia Dei, non vero vi propria; unde sequitur, præsentem existentiam rerum non esse causam futuræ, sed tantum Dei immutabilitatem, propter quam cogimur dicere, Ubi Deus rem primo creavit, eam postea conservabit, seu eandem illam creandi actionem continuabit. Ex quibus concludimus, 1. Quod res creata potest dici frui existentia, nimirum quia existentia non est de ipsius essentia; Deus vero non potest dici frui existentia, nam existentia Dei est Deus ipse; sicut etiam ipsius essentia; unde sequitur, res creatas duratione frui, Deum autem nullo modo. 2. Omnes res creatas, dum præsentem durationem et existentiam fruuntur, futura omnino carere, nempe quia continuo ipsis tribui debet; at de earum essentia nihil simile potest dici. Verum Deo, quia existentia est de ipsius essentia, futuram existentiam tribuere non possumus; eadem enim, quam tum haberet, etiamnum ipsi actu tribuenda est; vel, ut magis proprie loquar, Deo infinita actu existentia competit eodem modo, ac ipsi actu competit infinitus intellectus. Atque hanc infinitam existentiam *Æternitatem* voco, quæ soli Deo tribuenda, non

*Quid sit
Æternitas.*

vero ulli rei creatæ; non, inquam, quamvis earum duratio utroque careat fine. Hæc de æternitate; de Dei necessitate nihil dico, quia non opus est, cum ejus existentiam ex ejus essentia demonstravimus. Pergamus itaque ad unitatem.

CAP. II.

De Unitate Dei.

Mirati persæpe fuimus futilia argumenta, quibus Dei Unitatem adstruere conantur Authores; qualia sunt, *Si unus potuit mundum creare, cæteri essent frustra; si omnia in eundem finem conspirant, ab uno conditore sunt producta*, et similia, a relationibus aut denominationibus extrinsecis petita. Quapropter, illis omnibus insuper habitis, nostram demonstrationem, quam clare poterimus ac breviter, hic proponemus, idque sequenti modo.

Deum esse unicum. Inter Dei attributa numeravimus etiam summam intelligentiam, addidimusque, ipsum omnem suam perfectionem a se, non vero ab alio habere. Si jam dicas, plures dari Deos, seu entia summe perfecta, necessario omnes debebunt esse summe intelligentes: quod ut fiat, non sufficit, unumquemque se ipsum tantum intelligere: nam, cum omnia intelligere debeat unusquisque, et se et cæteros debebit intelligere; ex quo sequeretur, quod perfectio uniuscujusque intellectus partim a se ipso, partim ab alio dependeret. Non poterit igitur; quilibet esse ens summe perfectum; hoc est, ut modo notavimus, ens, quod omnem suam perfectionem a se, non vero ab alio habet; cum tamen jam demonstraverimus, Deus ens perfectissimum esse, ipsumque existere. Unde jam possumus concludere eum unicum tantum existere; si enim plures existerent, sequeretur, ens perfectissimum habere imperfectionem, quod est absurdum. Hæc de Dei Unitate.

CAP. III.

De Immenstatate Dei.

Quomodo Deus dicatur infinitus, quomodo immensus. Docuimus antea, nullum ens posse concipi finitum et imperfectum, id est de nihilo participans, nisi prius ad ens perfectum et infinitum attendamus, hoc est ad Deum; quare solus Deus dicendus absolute infinitus, nimis quatenus reperimus ipsum revera constare infinita perfectione. At immensus sive interminabilis etiam

potest dici, quatenus respicimus ad hoc, quod nullum detur ens, quo perfectio Dei terminari possit. Ex quo sequitur, quod Dei *Infinitas*, invito vocabulo, sit quid maxime positivum; nam eatenus ipsum infinitum esse dicimus, quatenus ad ejus essentiam sive summam perfectionem attendimus. *Immensitas* vero Deo tantum respective tribuitur; non enim pertinet ad Deum, quatenus absolute tanquam ens perfectissimum, sed quatenus ut prima causa consideratur; quæ quamvis non esset perfectissima, nisi respectu entium secundariorum, nihilominus tamen esset immensa. Nam nullum esset ens, et per consequens nullum posset ens concipi, ipso perfectius, quo terminari aut mensurari posset. (*Vide fusius de his Ax, 9 part. 1.*)

Authores tamen passim, ubi de Dei *Immensitate* agunt, videntur Deo quantitatem tribuere. Nam ex hoc attributo concludere volunt, Deum necessario ubique præsentem debere esse; quasi vellent dicere, si Deus in aliquo non esset loco, ejus quantitas esse terminata. Quod idem adhuc melius apparet ex alia ratione, quam afferunt ad ostendendum, Deum esse infinitum sive immensum (hæc duo enim inter se confundunt), et etiam esse ubique. Si Deus, ajunt, actus est purus, ut revera est, necessario est ubique et infinitus; nam si non esset ubique, aut non poterit esse, ubicunque vult esse aut necessario (NB.) moveri debebit; unde clare videre est, illos *Immensitatem* Deo tribuere, quatenus ipsum ut *quantum* considerant; nam ex extensionis proprietatibus hæc argumenta sua petunt ad Dei *Immensitatem* affirmandam, quo nihil est absurdius.

Quid vulgo per Dei immensitatem intelligatur.

Si jam quæras, unde ergo nos probabimus, *Deum esse ubique*, respondeo, id satis superque a nobis jam demonstratum esse, ubi ostendimus nihil ne momento quidem existere posse, quin singulis momentis a Deo procreetur.

Deum esse ubique probatur.

Jam vero, ut Dei *ubiquitas* aut *præsentia in singulis rebus* debite intelligi posset ¹⁾, necessario deberet perspecta esse intima natura divinæ voluntatis, qua nimirum res creavit, quaque eas continuo procreat;

Omnipræsentia Dei explicari nequit.

¹⁾ Vers. Belg. in margine: *Hier staat aan te merken, dat het gemeen volk, wanneer ze zeggen, dat Ghodt overal is, Hem als dan als een aanschouwer opt Toonneel invoeren, uyt het welk klaarlijk blijkt, 't geen wy aan 't eynde dezes Hoofddeels zeggen, namelijk, dat de Menschen de Ghoddelijke natuur met de Menschelijke doorgaans verwarren.* Deum perperam ut nescio quem rerum spectatorem imaginari solent.

quod cum humanum captum superet, impossibile est explicare, quomodo Deus sit ubique.

*Dei Immen-
sitatem a
quibusdam
statui tripli-
cem, sed
male.*

Quidam statuunt, Dei *Immensitatem* esse *triplicem*, nempe essentiae, potentiae, et denique praesentiae; sed illi nugae agunt, videntur enim distinguere inter Dei essentiam et ejus potentiam.

*Dei poten-
tiam non
distingui ab
ejus essentia.*

Quod idem etiam alii magis aperte dixerunt, ubi nempe ajunt, Deum esse ubique per potentiam, non autem per essentiam; quasi vero Dei potentia distinguatur ab omnibus ejus attributis, seu infinita essentia, cum tamen nihil aliud esse possit. Si enim aliud quid esset, vel esset aliqua creatura, vel aliquid divinae essentiae accidentale, sine quo concipi posset; quod utrumque absurdum est. Si enim creatura esset, indigeret Dei potentia, ut conservaretur, et sic daretur progressus in infinitum. Si vero accidentale quid, non esset Deus ens simplicissimum, contra id, quod supra demonstravimus.

*Nec illius
Omniprae-
sentiam.*

Denique per *Immensitatem* praesentiae etiam videntur aliquid velle praeter essentiam Dei, per quam res creatae sunt et continuo conservantur. Quae sane magna est absurditas, in quam lapsi sunt ex eo, quod Dei intellectum cum humano confuderunt, ejusque potentiam cum potentia regum saepe compararunt.

C A P. I V.

De Immutabilitate Dei.

*Quid sit
Mutatio,
quid Trans-
formatio.*

Per *Mutationem* intelligimus hoc loco omnem illam variationem, quae in aliquo subjecto dari potest, integra permanente ipsa essentia subjecti; quamvis vulgo etiam latius sumatur ad significandam rerum corruptionem, non quidem absolutam, sed quae simul includit generationem corruptioni subsequentem; ut cum dicimus, caespites ¹⁾ in cineres mutari, homines mutari in bestias. Verum Philosophi ad hoc denotandum alio adhuc vocabulo utuntur, nempe *Transformationis*. At nos hic tantum de illa mutatione loquimur, in qua nulla datur subjecti transformatio, ut cum dicimus, Petrus mutavit colorem, mores, etc.

¹⁾ Vers Belg.: *turf*.

Videndum jam, an in Deo tales mutationes habeant locum; nam de *transformatione* nihil dicere opus, postquam docuimus, Deum necessario existere, hoc est, Deum non posse desinere esse, seu in alium Deum transformari; nam tum et esse desineret, et simul plures dii dari possent, quod utrumque absurdum esse ostendimus.

In Deo Transformationem locum non habere.

Ut autem, quæ hic dicenda supersunt, distinctius intelligantur, venit considerandum, quod omnis *mutatio* procedat vel a causis externis, volente aut nolente subjecto, vel a causa interna, et electione ipsius subjecti. Ex. grat., hominem nigrescere, ægrotare, crescere, et similia, procedunt a causis externis; illa invito subjecto, hoc vero ipso subjecto cupiente; velle autem ambulare, se iratum ostendere, etc., proveniunt a causis internis.

Quæ sint Mutationis causæ.

Priores vero *mutationes*, quæ a causis externis procedunt, in Deo nullum habent locum; nam solus est omnium rerum causa, et a nemine patitur. Adde quod nihil creatum in se ullam habeat vim existendi; adeoque multo minus aliquid extra se, aut in suam causam operandi. Et, quamvis in Sacris Litteris sæpe inveniatur, quod Deus propter peccata hominum iratus et tristis fuerit, et similia, in iis effectus sumitur pro causa; quemadmodum etiam dicimus, Solem æstate quam hyeme fortiolem et altiolem esse, quamvis neque situm mutaverit, neque vires resumpserit. Et quod talia etiam in Sacris Litteris sæpe doceantur, videre est in Esaia; ait enim cap. 59. vs. 2., ubi populum increpat: *pravitates vestrae vos a vestro Deo separant.*

Deum non mutari ab alio.

Pergamus itaque, et inquiramus, an in Deo a Deo ipso ulla detur mutatio. Hanc vero in Deo dari non concedimus, imo ipsam prorsus negamus; nam omnis mutatio, quæ a voluntate dependet, fit ut subjectum suum in meliorem mutet statum, quod in ente perfectissimo locum habere nequit. Deinde etiam talis mutatio non datur, nisi aliquod incommodum evitandi, aut aliquod bonum, quod deest, acquirendi gratia; quod utrumque in Deo nullum locum habere potest. Unde concludimus, Deum esse ens immutabile ¹⁾.

Nec etiam a seipso.

¹⁾ Vers. Belg. in margine: *Aanmerk dat dit veel klaarder kan blijken, zoo wy op de natuur van Ghodts wil en zijn besluiten letten. Want, gelijk ik in 't volgende zal toonen,*

Nota, me communes mutationis divisiones hic consulto omis-
sisse, quamvis aliquo modo ipsas etiam complexi sumus ; nam
non opus fuit ipsas singulatim a Deo removere, cum Propos.
16. part. 1. demonstraverimus, Deum esse incorporeum, et
communes illæ divisiones solius materiæ mutationes tantum
contineant.

CAP. V.

De Simplicitate Dei.

*Rerum di-
stinctio tri-
plex, Realis,
Modalis, Ra-
tionis.*

Pergamus ad Dei Simplicitem. Hoc Dei attri-
butum ut recte intelligatur, in memoriam revocanda
sunt, quæ Princip. Philosophiæ part. 1. Art. 48.
et 49. Cartesius tradidit : nimirum in Rerum Natura
nihil præter substantias et earum modos dari, unde triplex
rerum distinctio deducitur, Artic. 60. 61. et 62., *Realis* scilicet,
Modalis, et *Rationis*. *Realis* vocatur illa, qua duæ substantiæ
inter se distinguuntur, sive diversi, sive ejusdem attributi, ut ex.
gr. cogitatio et extensio, vel partes materiæ. Hæcque ex eo cog-
noscitur, quod utraque sine ope alterius concipi et per consequens
existere possit. *Modalis* duplex ostenditur ; nimirum quæ
est inter modum substantiæ et ipsam substantiam, ac quæ est
inter duos modos unius ejusdemque substantiæ. Atque hanc ex
eo cognoscimus, quod, quamvis uterque modus absque ope
alterius concipiatur, neuter tamen absque ope substantiæ, cujus
sunt modi. Illam vero ex eo, quod, quamvis substantia illa pos-
sit concipi sine suo modo, modus tamen sine substantia concipi
nequeat. *Rationis* denique ea esse dicitur, quæ oritur inter sub-
stantiam et suum attributum ; ut cum duratio ab extensione
distinguitur. Hæcque etiam ex eo cognoscitur, quod talis sub-
stantia non possit sine illo attributo intelligi.

*Ghods wil, waardoor hy de dingen heeft geschapen, verschilt niet van zijn verstand, waar-
door hy die verstaat. En dus is 't het zelve te zeggen, dat Ghodt verstaat, dat de drie hoeken
van de driehoek gelijk zijn met twee rechten, als te zeggen, dat Ghodt gewilt of besloten
heeft, dat de drie hoeken van de driehoek gelijk zouden zijn met twee rechten ; weshalven
het ons even onmogelijk zijn zal te begrijpen, dat Ghodt zijne besluyten kan veranderen,
als te denken dat de drie hoeken van de driehoek niet gelijk zijn met twee rechten. Voorts,
dit, namelijk dat in Ghodt geen verandering kan zijn, kan ook op andere wijzen bewezen
worden ; maar om dat wy de korthed bevljhtigen, zoo lust het ons niet dit verder te ver-
volgen. Deum immutabilem esse, clarius etiam apparebit ubi, ejus voluntatem ab intel-
lectu non differe, ostensum erit, et aliis quoque argumentis probari potest.*

Ex his tribus omnis compositio oritur. Prima enim compositio est, quæ fit ex duabus aut pluribus substantiis, ejusdem attributi, ut omnis compositio, quæ fit ex duobus aut pluribus corporibus, sive diversi attributi, ut homo. Secunda fit unione diversorum modorum. Tertia denique non fit, sed tantum Ratione quasi fieri concipitur, ut eo facilius res intelligatur. Quæ autem hisce prioribus duobus modis non componuntur, simplicia dicenda sunt.

*Undenam
omnis compo-
sitio oriatur,
et quotuplex
sit.*

Ostendendum itaque, Deum non esse quid compositum, ex quo poterimus concludere, ipsum esse ens simplicissimum, quod facile effectum dabimus.

*Deum esse
ens simplicis-
simum.*

Cum enim per se clarum sit, quod partes componentes priores sunt natura ad minimum re composita, necessario substantiæ illæ, ex quarum coalitione et unione Deus componitur, ipso Deo priores erunt natura, et unaquæque per se poterit concipi, quamvis Deo non tribuatur. Deinde, cum illa inter se necessario realiter distinguantur, necessario etiam unaquæque per se absque ope aliarum poterit existere; ac sic, ut modo diximus, tot possent dari dii, quot sunt substantiæ, ex quibus Deum componi supponeretur. Nam, cum unaquæque per se possit existere, a se debet existere; ac proinde etiam vim habebit sibi dandi omnes perfectiones, quas Deo inesse ostendimus, etc.; ut jam Propos. 7. part. 1., ubi existentiam Dei demonstravimus, fuse explicuimus. Cum autem hoc nihil absurdius dici possit, concludimus, Deum non componi ex coalitione et unione substantiarum. Quod in Deo etiam nulla detur compositio diversorum modorum, satis convincitur ex eo, quod in Deo nulli dentur modi: modi enim oriuntur ex alteratione substantiæ, vide Princ. Part. 1. Art. 56. Denique si quis velit aliam compositionem fingere ex rerum essentia et earum existentia, huic nequaquam repugnemus. At memor sit, nos jam satis demonstrasse, hæc duo in Deo non distingui.

Atque hinc jam clare possumus concludere, omnes distinctiones, quas inter Dei attributa facimus, non alias esse quam Rationis, nec illa revera inter se distingui: intellige tales Rationis distinctiones, quales modo retuli, nempe quæ ex eo cognoscuntur, quod talis substantia non possit sine illo attributo esse. Unde concludimus, Deum esse ens simplicissimum. Cæterum Peripaticorum di-

*Dei attri-
buta distin-
gui tantum
Ratione.*

stinctionum farraginem non curamus ; transimus igitur ad Dei vitam.

CAP. VI.

De Vita Dei.

Ut hoc attributum, *Vita* scilicet Dei, recte intelligatur, necesse est, ut generaliter explicemus, quid in unaquaque re per ejus vitam denotetur. Et 1°. *Quid vulgo per vitam intelligent Philosophi.* sententiam Peripateticorum examinabimus. Hi per vitam intelligunt *mansionem altricis animæ cum calore*, vide Arist. lib. 1. de Respirat. 8. Et, quia tres finxerunt animas, vegetativam scilicet, sensitivam, et intellectivam, quas tantum plantis, brutis et hominibus tribuunt ; sequitur, ut ipsimet fatentur, reliqua vitæ expertia esse. At interim dicere non audebant, mentes et Deum vita carere. Verebantur fortasse, ne in ejus contrarium inciderent, nempe, si vita careant, mortem eos obiisse. Quare Aristoteles Metaph. lib. 11. cap. 7. adhuc aliam definitionem vitæ tradit, mentibus tantum peculiarem ; nempe *Intellectus operatio vita est* ; et hoc sensu Deo, qui scilicet intelligit, et actus purus est, vitam tribuit. Verum in his refutandis non multum defatigabimur ; nam quod ad illas tres animas, quas plantis, brutis, et hominibus tribuunt, attinet, jam satis demonstravimus, illas non esse nisi figmenta ; nempe quia ostendimus, in materia nihil præter mechanicas texturas et operationes dari. Quod autem ad vitam Dei attinet, nescio cur magis actio intellectus apud ipsum vocetur, quam actio voluntatis, et similium. Verum, quia nullam ejus responsionem exspecto, ad id, quod promissimus, explicandum transeo, nempe quid vita sit.

Quibus rebus vita tribui possit. Et, quamvis hæc vox per translationem sæpe sumatur ad significandum mores alicujus hominis, nos tamen solum, quid philosophice ea denotetur, breviter explicabimus. Notandum autem est, quod, si vita rebus etiam corporeis tribuenda sit, nihil erit vitæ expers ; si vero tantum iis, quibus anima unita est corpori, solummodo hominibus, et forte etiam brutis tribuenda erit ; non vero mentibus, nec Deo. Verum cum vocabulum vitæ communiter latius se extendat, non dubium est, quin etiam rebus corporeis, mentibus non unitis, et mentibus a corpore separatis tribuendum sit.

Quare nos per *vitam* intelligimus *vim*, per quam
res in suo esse perseverant. Et, quia illa vis a rebus
 ipsis est diversa; res ipsas habere vitam, proprie
 dicimus. Vis autem, qua Deus in suo esse perseverat, nihil est
 præter ejus essentiam; unde optime loquuntur, qui Deum vitam
 vocant. Nec desunt Theologi qui sentiunt, Judæos hac de causa,
 nempe quod Deus sit vita, et a vita non distinguatur, cum
 jurabant, dicesse, יהוה חַיִּי *vivus Jehova*; non vero יהוה חַיִּי *vita*
Jehovæ, ut Joseph, cum per vitam Pharaonis jurabat, dicebat
 חַיִּי פַרְעֹה *vita Pharaonis*.

*Quid sit
 vita, et quid
 sit in Deo.*

CAP. VII.

De Intellectu Dei.

Inter attributa Dei numeravimus antea *Omni-*
scientiam, quam satis constat Deo competere; quia
 scientia continet in se perfectionem, et Deus, ens nempe per-
 fectissimum, nulla perfectione carere debet; quare scientia
 summo gradu Deo erit tribuenda, scilicet talis, quæ nullam
 præsupponat vel supponat ignorantiam, sive scientiæ privatio-
 nem: nam tum daretur imperfectio in ipso attributo, sive in Deo.
 Ex his sequitur, Deum nunquam habuisse intellectum potentiâ,
 neque per ratiocinium aliquid concludere.

*Deum esse
 omniscium.*

Porro ex perfectione Dei etiam sequitur, ejus ideas
 non terminari, sicuti nostræ, ab objectis extra Deum
 positis. Sed contra res, extra Deum a Deo creatæ, a
 Dei intellectu determinantur ¹⁾; nam alias objecta
 per se suam haberent naturam et essentiam, et priores essent,
 saltem naturâ, divino intellectu; quod absurdum est. Et, quia
 hoc a quibusdam non satis observatum fuit, in enormes errores
 inciderunt. Statuerunt nimirum aliqui, dari extra Deum mate-
 riam, ipsi coæternam, a se existentem, quam Deus intelligens
 secundum aliquos in ordinem tantum redegit, secundum alios
 formas ipsi insuper impressit. Alii deinde res ex sua natura vel
 necessarias, vel impossibiles, vel contingentes esse statuerunt,
 ideoque Deum has etiam ut contingentes noscere, et prorsus

*Objectum
 scientiæ Dei
 non esse res
 extra Deum.*

1) Hinc clare sequitur, intellectum Dei, quo res creatas intelligit, et ejus voluntatem
 et potentiam, qua ipsas determinavit, unum et idem esse.

ignorare, an existent vel non. Alii denique dixerunt, Deum contingentiam noscere ex circumstantiis, forte quia longam habuit experientiam. Præter hos adhuc alios hujusmodi errores hic adferre possem, nisi id supervacaneum judicarem; cum ex antedictis eorum falsitas sponte se patefaciat.

Sed ipsum Deum. Revertamur itaque ad nostrum propositum, nempe quod extra Deum nullum detur objectum ipsius scientiæ, sed ipse sit scientiæ suæ objectum, imo sua scientia. Qui autem putant, mundum etiam objectum Dei scientiæ esse, longe minus sapiunt, quam qui ædificium, ab aliquo insigni Architecto factum, objectum scientiæ illius statui volunt. Nam faber adhuc extra se materiam idoneam quærere cogitur; at Deus nullam extra se materiam quæsiuit, sed res quod essentiam et existentiam ab ejus intellectu sive voluntate fabricatæ fuerunt.

Quomodo Deus noscat peccata, et entia Rationis, etc. Quæritur jam, an Deus noscat mala sive peccata, et entia Rationis, et alia similia. Respondemus, Deum illa, quorum est causa, necessario debere intelligere; præsertim cum ne momento quidem possint existere, nisi concurrente concursu divino. Cum ergo mala et peccata in rebus nihil sint, sed tantum in mente humana, res inter se comparante; sequitur, Deum ipsa extra mentes humanas non cognoscere. Entia Rationis modos esse cogitandi diximus, et hac ratione a Deo intelligi debent, hoc est, quatenus percipimus, illum mentem humanam, utut constituta est, conservare et procreare; non vero quod Deus tales modos cogitandi habeat in se, ut ea, quæ intelligit, facilius retineat, Atque ad hæc pauca, quæ diximus, si modo recte attendatur, nihil circa Dei intellectum proponi poterit, quod facillimo negotio non solvi queat.

Quomodo singularia, et quomodo universalia. Sed interim non prætereundus error quorundam, qui statuunt, Deum nihil præter res æternas cognoscere, ut nempe angelos et cœlos, quos sua natura ingenerabiles et incorruptibiles finxerunt; hujus autem mundi nihil præter species, utpote etiam ingenerabiles et incorruptibiles. Hi sane videntur quasi studio errare velle et absurdissima excogitare. Quid enim magis absurdum, quam Dei cognitionem a singularibus, quæ sine Dei concursu ne per momentum quidem esse possunt, arcere. Deinde res realiter

existentes Deum ignorare statuunt, universalium autem, quæ non sunt, nec ullam habent præter singularium essentiam, cognitionem Deo affingunt. Nos autem contra Deo singularium cognitionem tribuimus, universalium denegamus, nisi quatenus mentes humanas intelligit.

Denique, antequam huic argumento finem imponamus, satis faciendum videtur quæstioni, quæ quæritur an in Deo plures sint ideæ, an tantum una et simplicissima. Ad hanc respondeo, quod idea Dei, per quam omniscius vocatur, unica et simplicissima est. Nam revera Deus nulla alia ratione vocatur omniscius, nisi quia habet ideam sui ipsius; quæ idea sive cognitio simul semper cum Deo exstitit, nihil enim est præter ejus essentiam, nec illa alio modo potuit esse.

In Deo tantum unam esse et simplicem ideam.

At cognitio Dei circa res creatas non adeo proprie ad scientiam Dei referri potest; nam si Deus voluisset, aliam res creatæ habuissent essentiam, quod nullum obtinet locum in cognitione, quam Deus de se ipso habet. Quæretur tamen, an illa proprie vel improprie dicta rerum creatarum cognitio sit multiplex, an unica. Verum, ut respondeamus, hæc quæstio nihil differt ab illis, quibus quæritur, an Dei decreta et volitiones sint plures, vel non; et an Dei ubiquitas, sive concursus, quo res singulares conservat, sit idem in omnibus; de quibus, jam diximus, nos nullam distinctam cognitionem habere posse. Attamen evidentissime scimus, eodem modo, ac Dei concursus, si ad Dei omnipotentiam referatur, unicus esse debet, quamvis in effectis diversimode patefiat, sic etiam Dei volitiones et decreta (sic enim vocare libet ejus cognitionem circa res creatas) in Deo considerata non esse plura, quamvis per res creatas, vel melius in rebus creatis, diversimode expressa sint. Denique si ad analogiam totius Naturæ attendimus, ipsam ut unum Ens considerare possumus, et per consequens una tantum erit Dei idea sive decretum de Natura naturata.

Quæ sit Dei scientia circa res creatas.

CAP. VIII.

De Voluntate Dei.

Voluntas Dei, qua se vult amare, necessario sequitur ex infinito ejus intellectu, quo se intelligit. Quo-

Quomodo Dei essentia,

et intellectus, quo se intelligit, et Voluntas, qua se amat, distinguantur, nos nescire.

modo autem hæc tria inter sese distinguantur, ejus scilicet essentia, intellectus, quo se intelligit, et voluntas, qua se amare vult, inter desiderata reponimus. Nec fugit nos vocabulum (*personalitatis* scilicet), quod Theologi passim usurpant ad rem explicandam; verum, quamvis vocabulum non ignoremus, ejus tamen significationem ignoramus, nec ullum clarum et distinctum conceptum illius formare possumus; quamvis constanter credamus, in visione Dei beatissima, quæ fidelibus promittitur, Deum hoc suis revelaturum.

Voluntatem et potentiam Dei, quoad extra, non distinguunt ab ejus intellectu.

Voluntas et Potentia quoad extra non distinguuntur a Dei intellectu, ut jam satis ex antecedentibus constat; nam ostendimus, Deum non tantum decrevisse res exstituras, sed etiam tali natura exstituras, hoc est, earum essentiam et earum existentiam a Dei voluntate et potentia pendere debuisse; ex quibus clare et distincte percipimus, intellectum Dei, ejusque potentiam, et voluntatem, qua res creatas creavit, intellexit, et conservat, sive amat, nullo modo inter se distingui, sed tantum respectu nostræ cogitationis.

Deum improprie quædam odio habere, quædam amare.

Cum autem dicimus, Deum quædam odio habere, quædam amare, hæc eodem sensu dicuntur, quo Scriptura habet, terram homines evomituram, et id genus alia. Quod autem Deus nemini sit iratus, nec res tali modo amat, quali vulgus sibi persuadet, satis ex ipsa Scriptura colligere est: ait enim Esaias, et clarius Apost. cap. 9. ad Roman., *Nondum enim natis* (filiis nempe Isaci), *cum neque boni quippiam fecissent neque mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est illi, quod major serviturus esset minori, etc.* Et paulo post, *Itaque cujus vult, miseretur, quem autem vult, indurat. Dices ergo mihi, quid adhuc conqueritur: nam voluntati illius quis restitit? Vere, o homo, tu quis es, qui ex adverso respondes Deo? num dicet figmentum ei, qui finxit, cur me finxisti hoc pacto? an non habet potestatem figulus luti, ut ex eadem massa faciat aliud quoddam vas in honorem, aliud in ignominiam? etc.*

Cur Deus homines monet, cur non salvat

Si jam quæras, Cur ergo Deus homines monet? ad hoc facile respondetur, scilicet, Deum ideo ab æterno decrevisse illo tempore homines monere, ut

illi converterentur, quos voluit salvos. Si porro quæris, An Deus non potuerat illos salvare sine illa monitione? Respondemus, Potuisset. Cur ergo non salvat? forsitan iterum quæres. Ad hoc respondebo, postquam mihi dixeris, cur Deus Mare Rubrum sine vento orientali vehementi non pervium reddidit, et omnes motus singulares sine aliis non perficiat, aliaque infinita, quæ Deus agit mediantibus causis. Rogabis denuo, Cur igitur impii puniuntur? sua enim natura agunt et secundum decretum divinum. At respondeo, etiam ex decreto divino esse, ut puniantur; et si tantum illi, quos non nisi ex libertate fingimus peccare, essent puniendi, cur homines serpentes venenosos exterminare conantur; ex natura enim propria tantum peccant, nec aliud possunt.

absque monitione; et cur impii puniantur.

Denique si quæ adhuc alia occurrunt in Sacris Scripturis, quæ scrupulum injiciant, non est hujus loci illa explicare; nam hic tantum in ea inquirimus, quæ Ratione naturali certissime assequi possumus, et satis est, nos illa evidenter demonstrare, ut sciamus Sacram Paginam eadem etiam docere debere; nam veritas veritati non repugnat, nec Scriptura nugas, quales vulgo fingunt, docere potest. Si enim in ipsa inveniremus aliquid, quod Lumini Naturali esset contrarium, eadem libertate, qua Alcoranum et Thalmud refellimus, illam refellere possemus. Sed absit cogitare, quod in Sacris Literis aliquid reperiri possit, quod Lumini Naturæ repugnet.

Scripturam nihil docere, quod Lumini Naturæ repugnet.

CAP. IX.

De Potentia Dei.

Quod Deus sit omnipotens, jam satis demonstratum est. Hic tantum breviter explicare conabimur, quomodo hoc attributum intelligendum sit; nam multi non satis pie, nec secundum veritatem de eo loquuntur. Ajunt enim, res quasdam sua natura et non ex decreto Dei esse possibles, quasdam impossibiles, et denique quasdam necessarias, Deique omnipotentiam tantum circa possibilia locum habere. Nos vero, qui jam ostendimus omnia a decreto Dei absolute dependere, dicimus Deum esse omnipotentem; at

Quomodo Omnipotentia Dei intelligenda sit.

postquam intelleximus, eum quædam decrevisse ex mera libertate suæ voluntatis, ac deinde, eum esse immutabilem, dicimus jam, contra sua decreta nihil agere posse, ideoque esse impossibile ex eo solo, quod pugnet cum perfectione Dei.

*Omnia esse
necessaria
respectu de-
creti Dei;
non autem
quædam in
se, quædam
respectu de-
creti.*

Sed forte quis arguet, nos non invenire quædam necessaria esse, nisi ad Dei decretum attendentes, quædam vero econtra ad Dei decretum non attendentes; ex. gr. quod Josias ossa idololatrarum super ara Jeroboami combureret. Nam, si tantum ad voluntatem Josiæ attendamus, rem ut possibilem judicabimus, nec ullo modo necessario futuram dicemus, nisi ex eo, quod Propheta ex decreto Dei hoc prædixerat; at, quod tres anguli trianguli æquales debeant esse duobus rectis, ipsa res indicat. Sed sane hi ex sua ignorantia distinctiones in rebus fingunt. Nam, si homines clare totum ordinem Naturæ intelligerent, omnia æque necessaria reperirent ac omnia illa, quæ in Mathesi tractantur; sed quia hoc supra humanam cognitionem est, ideo a nobis quædam possible, non vero necessaria judicantur. Quocirca vel dicendum, quod Deus nihil potest, quoniam omnia revera necessaria sunt; vel Deum omnia posse, et necessitatem, quam in rebus reperimus, a solo Dei decreto provenisse.

*Quid si Deus
aliam fecis-
set Rerum
Naturam,
etiam nobis
alium de-
buisset dare
intellectum.*

Si jam quærat, quid, si Deus res aliter decrevisset, et illa, quæ jam vera sunt, falsa esse fecisset, an non illa tamen pro verissimis agnosceremus? Imo profecto, si Deus nobis naturam, quam dedit, reliquisset; sed etiam tum potuisset, si voluisset nobis dare talem naturam, uti jam fecit, qua rerum naturam et leges, prout a Deo sancitæ essent, intelligeremus; imo, si ad ipsius veracitatem attendamus, dare debuisset. Quod idem etiam patet ex eo, quod supra diximus, nimirum quod tota Natura naturata non sit nisi unicum ens; unde sequitur, hominem partem esse Naturæ, quæ cum cæteris cohærere debet; quare ex simplicitate decreti Dei etiam sequeretur, quod, si Deus res alio modo creasset, simul etiam nostram naturam ita constitueret, ut res, prout a Deo creatæ essent, intelligeremus. Unde nos, quamvis eandem distinctionem potentiæ Dei, quam vulgo tradunt Philosophi, retinere cupiamus, ipsam tamen aliter explicare cogimur.

Dividimus itaque *potentiam Dei in ordinatam et absolutam.* *Quotuplex sit Potentia Dei.*

Absolutam potentiam Dei esse dicimus, cum ejus omnipotentiam ad ejus decreta non attendentes consideramus; ordinatam vero, cum respicimus ad ejus decreta. *Quid absoluta, quid ordinata, quid ordinaria, quid extraordinaria.*

Porro datur potentia *ordinaria* et *extraordinaria* Dei. *Ordinaria* est, qua mundum certo ordine conservat; *extraordinaria*, cum aliquid agit præter Naturæ ordinem, ut ex. gr. omnia miracula, qualia sunt locutio asinæ, apparitio angelorum, et similia. Quamvis de hac postrema non immerito valde dubitari posset; cum majus videatur esse miraculum, si Deus mundum semper uno eodemque certo atque immutabili ordine gubernaret, quam si leges, quas ipse in Natura optime et ex mera libertate sancivit (quod a nemine nisi penitus occæcato inficias iri potest), propter stultitiam hominum abrogaret. Verum hoc decernere Theologis relinquimus.

Denique quæstiones alias, quæ circa potentiam Dei communiter adferri solent, nimirum, *utrum ad præterita extendatur Dei potentia; an possit meliora facere ea, quæ facit; num possit plura alia facere, quam fecit*, omittimus; facillime enim ex antedictis ad eas responderi potest.

CAP. X.

De Creatione.

Deum omnium rerum creatorem jam antea statuimus; hic jam conabimur explicare, quid per creationem intelligendum sit; deinde ea, quæ circa creationem communiter proponuntur, pro viribus enucleabimus. A primo itaque incipiamus.

Dicimus igitur, *creationem esse operationem, in qua nullæ causæ præter efficientem concurrunt, sive res creata est illa, quæ ad existendum nihil præter Deum præsupponit.* *Quid sit Creatio.*

Ubi notandum venit, 1°. nos illa verba omittere, quæ communiter Philosophi usurpant, nempe *ex nihilo*, quasi nihil fuisset materia, ex qua res producebantur. Quod autem sic loquantur, inde est, quod, cum sole-

Creationis vulgaris definitio rejicitur.

ant, ubi res generantur, aliquid ante ipsas supponere, ex quo fiant, in creatione illam particulam *ex* non potuerunt omittere. Idem ipsis contigit circa materiam; nempe, quia vident omnia corpora in loco esse, et ab aliis corporibus cingi, ideo sibi quærentibus, ubi integra esset materia, responderunt, in aliquo spatio imaginario. Unde non dubium est, quin illi *τὸ nihil* non ut negationem omnis realitatis consideraverint, sed aliquid reale esse finxerint, aut imaginati fuerint.

Propria explicatur. 2°. quod dico, in creatione nullas alias causas concurrere præterefficientem. Potueram quidem dicere, creationem omnes causas præter efficientem *negare* sive *secludere*. Attamen malui *concurrere*, ne cogerer respondere iis, qui quærent, an Deus nullum finem sibi præfixit in creatione, propter quem res creavit. Præterea, ut rem melius explicarem, secundam addidi definitionem, scilicet, rem creatam nihil præsupponere præter Deum; quia nempe, si Deus aliquem finem sibi præfixit, ille sane non fuit extra Deum; nihil enim extra Deum datur, a quo ipse incitetur ad agendum.

Accidentia et modos non creari. 3°. ex hac definitione satis sequi, accidentium et modorum nullam dari creationem: præsupponunt enim præter Deum substantiam creatam.

Nullum fuisse tempus aut durationem ante creationem. 4°. denique, ante creationem nullum nos posse imaginari tempus neque durationem, sed hac cum rebus incepisse. Tempus enim mensura est durationis, sive potius nihil est præter modum cogitandi.

Quare non tantum præsupponit quamcumque rem creatam, sed præcipue homines cogitantes. Duratio autem desinit, ubi res creatæ desinunt esse, et incipit, ubi res creatæ existere incipiunt; *res creatæ* inquam: nam Deo nullam competere, sed tantum æternitatem, jam supra satis evidenter ostendimus. Quare duratio res creatas præsupponit, aut ad minimum supponit. Qui autem durationem et tempus ante res creatas imaginantur, eodem præiudicio laborant ac illi, qui extra materiam spatium fingunt, ut per se satis est manifestum. Hæc de creationis definitione.

Eandem esse Dei operationem mundi creandi quam conservandi. Porro non est opus, ut hic iterum repetamus id, quod Ax. 10. part. 1. demonstravimus: nimirum tantundem virium requiri ad rem creandam, quam ad ipsam conservandam; hoc est, eandem esse Dei operationem mundi creandi, quam conservandi.

His sic notatis, pergamus jam ad id, quod secundo loco promissimus. 1°. igitur inquirendum, quid creatum est, quid increatum. 2°. an id quod creatum est, potuerit ab æterno creari.

Ad primum igitur breviter respondemus, id omne creatum esse, cujus essentia clare concipitur sine ulla existentia, et tamen per se concipitur; ut ex. gr. materia, cujus conceptum clarum et distinctum habemus, cum illam sub attributo extensionis concipimus, eamque æque clare et distincte concipimus, sive existat, sive non existat.

Quoniam sint creata.

At quis fortasse dicet, nos cognitionem clare et distincte percipere sine existentia, eamque tamen Deo tribuere. Sed ad hoc Resp., nos non talem cognitionem Deo tribuere, qualis nostra est, pati bilem scilicet, et quæ a Rerum Natura terminatur, sed talem, quæ purus actus est, ideoque existentiam involvens, ut satis prolixè supra demonstravimus. Ostendimus enim, Dei intellectum et voluntatem ab ipsius potentia et essentia, quæ existentiam involvit, non distingui.

Quomodo Dei cogitatio a nostra differat.

Cum itaque omne id, cujus essentia nullam involvit existentiam, necessario, ut existat, a Deo creari debeat, et continuo, ut supra multis exposuimus, ab ipso creatore conservari; in eorum sententia refutanda non morabimur, qui mundum, aut chaos, aut materiam ab omni forma nudatam coæternam Deo, adeoque independentem statuerunt. Quare ad secundam partem pergendum inquirendumque, An id, quod creatum est, ab æterno creari potuerat?

Non esse quid extra Deum Deo coæternum.

Hoc ut recte intelligatur, attendendum est ad hunc loquendi modum, *ab æterno*; eo enim nos aliud prorsus hoc loco significare volumus, quam id, quod antehac explicuimus, ubi de Dei æternitate locuti sumus, Nam hic nihil aliud intelligimus, quam durationem absque principio durationis, vel talem durationem, quam, quamvis eam per multos annos aut myriadas annorum multiplicare vellemus, atque hoc productum iterum per myriadas, nunquam tamen ullo numero, quantumvis magno, exprimere possemus.

Quid hic vocibus ab æterno denotetur.

Talem autem durationem non posse dari, clare demonstratur. Nam, si mundus iterum ab hoc puncto

Non potuisse aliquid ab

æterno creari, probatur. retrograderetur, nunquam talem durationem habere poterit; ergo etiam mundus a tali principio usque ad hoc punctum pervenire non potuisset. Dices forte, Deo nihil esse impossibile; est enim omnipotens, adeoque poterit efficere durationem, qua major non posset dari. Respondemus, Deum, quia est omnipotens, nunquam durationem creaturum, qua major ab ipso creari non possit. Talis enim est natura durationis, ut semper major et minor datâ possit concipi, sicuti numerus. Instabis forte, Deum ab æterno fuisse, adeoque usque in hoc tempus durasse, ac sic durationem dari, qua major concipi nequit. Verum hoc modo tribuitur Deo duratio partibus constans, quod a nobis satis superque refutatum est, ubi Deo non durationem, sed æternitatem competere demonstravimus. Quod utinam homines probe considerassent; nam ex multis argumentis et absurditatibus facillime se extricare potuissent, et maxima cum delectatione in beatissima hujus entis contemplatione de-tenti fuissent.

Verumenimvero pergamus ad argumentorum, quæ a quibusdam adferuntur, responsionem, nempe quibus conantur ostendere possibilitatem talis infinitæ durationis a parte ante.

Ex eo, quod Deus sit æternus, non sequi, illius effecta etiam esse posse ab æterno. Primo igitur afferunt, *rem productam posse simul tempore esse cum causa; cum autem Deus fuerit ab æterno, potuerunt etiam ejus effectus ab æterno fuisse producti.* Atque hoc insuper confirmant exemplo filii Dei, qui ab æterno a patre productus est. Verum ex antedictis clare videre est, hos æternitatem cum duratione confundere, Deoque durationem tantum ab æterno tribuere; quod etiam clare apparet exemplo, quod adferunt. Nam eandem æternitatem, quam Dei filio tribuunt, creaturis possibilem esse statuunt. Deinde tempus et durationem ante mundum conditum imaginantur, et durationem absque rebus creatis statuere volunt, sicuti alii æternitatem extra Deum; quod utrumque a vero alienissimum esse jam constat. Respondemus itaque, falsissimum esse, Deum suam æternitatem creaturis communicare posse; nec filium Dei creaturam esse, sed, uti patrem, æternum esse. Cum itaque dicimus, patrem filium ab æterno genuisse, nihil aliud volumus, quam patrem suam æternitatem filio semper communicasse.

Deum, si

Argumentantur 2°, quod Deus, cum libere agat,

non minoris sit potentiae, quam cum agit necessario. *necessario*
At si Deus necessario ageret, cum sit infinitae virtutis, *ageret, non*
mundum ab aeterno creare debuisset. *esse infinitae*
virtutis.
 Sed ad hoc argumentum etiam perfacile responderi potest, si attendatur ad ejus fundamentum. Boni enim isti viri supponunt, se diversas ideas entis infinitae virtutis posse habere; nam Deum, et cum ex necessitate naturae agit, et cum libere agit, infinitae virtutis esse concipiunt. Nos vero negamus, Deum, si ex necessitate naturae ageret, infinitae esse virtutis; quod nobis jam negare licet, imo necessario ab iis etiam concedendum est, postquam demonstravimus, ens perfectissimum libere agere, et non nisi unicum posse concipi. Quod si vero regerant, poni tamen posse, quamvis id impossibile sit, Deum ex necessitate naturae agentem infinitae esse virtutis; respondebimus, id non magis licere supponere, quam circulum quadratum, ut concludatur, omnes lineas a centro ad circumferentiam ductas non esse aequales. Atque hoc ex modo dictis, ne, quae jam dudum dicta sunt, repetamus, satis constat. Modo enim demonstravimus, nullam dari durationem, cujus duplum, sive qua major et minor, non possit concipi; ac proinde a Deo, qui infinita virtute libere agit, semper major et minor datâ creari possit. At si Deus ex necessitate naturae ageret, nullo modo id sequeretur; nam tantum illa, quae ex ejus natura resultaret, ab ipso produci posset, non vero infinitae aliae majores datâ. Quare sic breviter argumentamur: Si Deus maximam durationem, qua majorem ipse non posset creare, crearet, necessario suam potentiam diminueret. Atqui falsum est posterius, nam ejus potentia ab ipsius essentia non differt. Ergo, etc. Porro, si Deus ex necessitate naturae ageret, durationem, qua majorem ipse creare non potest, creare deberet; sed Deus talem durationem creans non est infinitae virtutis; nam semper datâ majorem concipere possumus. Ergo, si Deus ex necessitate naturae ageret, non esset infinitae virtutis.

Quod si cui hic scrupulus oriretur, undenam nempe, cum mundus ante quinque millia annorum, et quod excedit, si vera est Chronologorum computatio, creatus fuerit, nos tamen possimus majorem concipere durationem, quam asseruimus non sine creatis rebus intelligi posse; Illi facillime iste eximetur, si advertat, nos illam durationem non ex sola contemplatione crea-

Unde habemus conceptum majoris durationis, quam est hujus mundi.

tarum rerum, sed ex contemplatione infinitæ Dei potentiæ ad creandum intelligere. Non enim creaturæ concipi possunt ut per se existentes sive durantes, sed tanquam per infinitam Dei potentiam, a qua sola omnem suam durationem habent. Vid. Propos. 12. part. 1. ejusque Corollar.

Denique, ne hic futilibus argumentis respondendo tempus consumamus, tantum hæc animadvertenda sunt: nempe distinctio inter æternitatem et durationem, et quod duratio sine rebus creatis, et æternitas sine Deo, nullo modo sint intelligibiles: his enim probe perceptis, facillime ad omnia argumenta responderi poterit; unde his diutius immorari non necesse arbitramur.

CAP. XI.

De Consursu Dei.

Circa hoc attributum parum aut nihil dicendum restat postquam ostendimus, Deum singulis momentis continuo rem quasi de novo creare; ex quo demonstravimus, res ex se nullam unquam habere potentiam ad aliquid operandum, nec se ad ullam actionem determinandas; hocque non tantum habere locum in rebus extra hominem, sed etiam in ipsa humana voluntate. Deinde etiam ad quædam argumenta huc spectantia respondimus; et, quamvis alia multa adferri solent, quia tamen præcipue ad Theologiam pertinent, iis hic supersedere animus est.

Attamen, quia multi sunt, qui concursum Dei admittunt statuuntque plane alio sensu, quam quo nos eum tradidimus; observandum hic est, ut eorum fallaciam facillime detegamus, id, quod antehac demonstravimus; nimirum quod tempus præsens nullam habeat connexionem cum tempore futuro (vide Ax. 10. part. 1.), hocque a nobis clare distincteque percipiatur. Atque ad hoc si modo probe attendatur, sine ulla difficultate ad omnia illorum argumenta, quæ ex Philosophia peti possunt, responderi poterit.

*Quomodo Dei
conservatio
se habeat in
rebus deter-
minandis ad
operandum.*

Verum, ne quæstionem hanc frustra attigerimus, ad eam in transitu respondebimus; qua quæritur, *an Dei conservationi aliquid accedat, cum rem determinat ad operandum*; atque ubi de motu locuti sumus, jam hujus responsionem utcunque attigimus. Diximus enim, Deum eandem quantitatem motus in Natura

conservare. Quare si ad totam Naturam materiæ attendamus, illi nihil novi accedit; at respectu rerum particularium aliquo modo potest dici, illi aliquid novi accedere. Quod an etiam locum habeat in rebus spiritualibus, non videtur: nam illa ab invicem ita dependere non apparet. Denique, cum partes durationis nullam habeant inter se connexionem, possumus dicere, Deum non adeo proprie res conservare quam procreare; quare, si homo jam determinatam libertatem habeat ad aliquid agendum, dicendum est, Deum illo tempore eum ita creasse. Atque huic non obstat, quod humana voluntas sæpe a rebus extra se positis determinetur, et omnia vicissim, quæ in Natura sunt, a se invicem ad aliquid operandum determinantur: nam etiam illa a Deo ita determinata sunt. Nulla enim res voluntatem determinare, nec vicissim voluntas determinari, nisi a sola potentia Dei, potest. Verum quomodo hoc cum humana libertate non pugnet, sive quomodo Deus id efficere possit servata humana libertate, fatemur nos ignorare; qua de re jam sæpius locuti sumus.

Hæc sunt, quæ circa attributa Dei dicere decreveram; quorum nullam hucusque tradidi divisionem. Illa autem, quæ passim traditur ab Authoribus, nempe qua dividunt attributa Dei in incommunicabilia et communicabilia, ut verum fatear, magis videtur divisio nominis quam rei. Nec enim scientia Dei cum scientia humana magis convenit, quam canis, signum cœleste, cum cane, qui est animal latrans, et forte adhuc multo minus.

*Divisionem
attributorum
Dei vulga-
rem magis
esse nominis
quam rei.*

Nos vero hanc damus divisionem. Attributa Dei alia sunt, quæ actuosam ejus essentiam explicant, alia, quæ quidem nihil actionis, sed ejus modum existendi exponant. Hujus generis sunt unitas, æternitas, necessitas, etc. Illius vero intelligentia, voluntas, vita, omnipotentia, etc. Hæc divisio satis clara et perspicua est, et omnia Dei attributa complectitur.

Autoris propria divisio.

CAP. XII.

De Mente Humana.

Transeundum jam est ad substantiam creatam, quam in ex-

tensam et cogitantem divisimus. Per extensam, materiam sive substantiam corpoream intelligebamus. Per cogitantem vero, mentes humanas tantum.

Angelos non esse Metaphysicæ, sed Theologicæ considerationis.

Et, quamvis Angeli etiam creati sint, quia tamen Lumine Naturali non cognoscuntur, ad Metaphysicam non spectant. Eorum enim essentia et existentia non nisi per Revelationem notæ sunt, adeoque ad solam Theologiam pertinent; cujus cognitio cum sit prorsus alia, sive toto genere diversa a cognitione naturali, nullo modo cum illa miscenda est. Nullus igitur exspectet, nos de angelis aliquid dicturos.

Mentem humanam non esse ex traduce, sed a Deo creari; at, quando creetur, nasci.

Redeamus ergo ad mentes humanas, de quibus jam pauca restant dicenda; sed tantum monendum, nos de tempore creationis mentis humanæ nihil dixisse, quia non satis constat, quo tempore Deus ipsam creat, cum sine corpore possit existere. Hoc satis constat, illam non esse ex traduce; nam id tantum locum habet in rebus, quæ generantur, nempe in modis alicujus substantiæ; substantia autem ipsa generari non potest, sed tantum a solo Omnipotente creari, ut satis in præcedentibus demonstravimus.

Quo sensu anima humana sit mortalis.

De ejus vero immortalitate ut aliquid addam: satis constat, nos de nulla re creata posse dicere, quod ejus natura implicet, ut a potentia Dei destruat. Nam qui potestatem habuit rem creandi, etiam potestatem habet ipsam destruendi. Adde, quod jam satis demonstravimus, nullam rem creatam sua natura ne momento quidem posse existere, sed continuo a Deo procreari.

Quo vero sensu immortalis.

Verum, quamvis ita res sit, tamen clare et distincte videmus, nos nullam ideam habere, qua concipiamus substantiam destrui, sicut habemus ideas corruptionis et generationis modorum. Clare enim concipimus, ubi ad corporis humani fabricam attendimus, talem fabricam posse destrui; at non æque, ubi ad substantiam corpoream attendimus, concipimus ipsam annihilari posse. Denique Philosophus non quærit id, quod summa potentia Deus potest facere; sed de Rerum Natura ex legibus, quas Deus ipsis indidit, judicat; quare id judicat fixum ac ratum esse, quod ex illis legibus fixum esse ac

raturam concluditur; quamvis non neget, Deum illas leges et cætera omnia mutare posse. Quapropter nos etiam non inquirimus, ubi de anima loquimur, quid Deus facere possit, sed tantum, quid ex Naturæ legibus sequatur.

Cum autem ex ipsis clare sequatur, substantiam nec per se, nec per aliam substantiam creatam destrui posse, ut jam antehac, ni fallor, abunde demonstravimus, mentem esse immortalem statuere cogimur ex legibus Naturæ. Et si rem adhuc penitius introspicere volumus, evidentissime demonstrare poterimus, illam esse immortalem. Nam, ut modo demonstravimus, animam immortalem esse, ex legibus Naturæ clare sequitur. Leges autem illæ Naturæ sunt decreta Dei Lumine Naturali relevata, ut etiam ex antecedentibus evidentissime constat. Decreta deinde Dei immutabilia esse, jam etiam demonstravimus. Ex quibus omnibus clare concludimus, Deum suam immutabilem voluntatem circa durationem animarum hominibus non tantum revelatione, sed etiam Lumine Naturali patefecisse.

Illius immortalitas demonstratur.

Nec obstat, si aliquis objiciat, Deum leges illas naturales aliquando destruere ad efficienda miracula; nam plerique ex prudentioribus Theologis concedunt, Deum nihil contra Naturam agere, sed supra Naturam; hoc est, ut ego explico, Deum multas etiam leges operandi habere, quas humano intellectui non communicavit, quæ si humano intellectui communicatæ essent, æque naturales essent quam cæteræ.

Deum non contra, sed supra Naturam agere; et, quid hoc sit secundum autorem.

Unde liquidissime constat, mentes esse immortales, nec video, quid de anima humana in genere hoc in loco dicendum restet. Nec etiam de ipsius functionibus speciatim aliquid restaret dicendum, nisi argumenta quorundam Authorum, quibus efficere conantur, ut id, quod vident et sentiunt, non videant neque sentiant, me invitarent ad ipsis respondendum.

Putant aliqui, se posse ostendere, voluntatem non esse liberam, sed semper ab alio determinari. Atque hoc inde putant, quia per voluntatem intelligunt quid ab anima distinctum, quod ut substantiam considerant, cujus natura in eo sola consistat, quod sit indifferens. Nos autem, ut omnem amoveamus confusionem, rem prius ex-

Cur aliqui putent, voluntatem non esse liberam.

plicabimus, quo facto facillime eorum fallacias argumentorum detegemus.

Quid sit voluntas. Mentem humanam diximus esse rem cogitantem; unde sequitur, illam ex sola sua natura, in se sola spectata, aliquid agere posse, videlicet cogitare, hoc est, affirmare et negare. Hæ vero cogitationes vel determinantur a rebus extra mentem positis, vel a sola mente; quandoquidem et ipsa est substantia, ex cujus essentia cogitante multæ actiones cogitativæ sequi possunt et debent. Actiones autem illæ cogitativæ quæ nullam aliam sui causam agnoscunt, quam mentem humanam, *volitiones* vocantur. Mens vero humana, quatenus concipitur ut causa sufficiens ad tales actiones producendas, *voluntas* vocatur.

Dari voluntatem. Quod autem animatalem potentiam habeat, quamvis a nullis rebus externis determinetur, commodissime explicari potest exemplo asinæ Buridani. Si enim hominem loco asinæ ponamus in tali æquilibrio positum, homo non pro re cogitante, sed pro turpissimo asino erit habendus, si fame et siti pereat. Deinde etiam idem liquet ex eo, quod, ut antehac diximus, etiam de rebus omnibus dubitare, et non tantum ipsa, quæ in dubium revocari possunt, ut dubia judicare, sed tanquam falsa explodere voluimus. Vid. Cartes. Princip. part. 1. Art. 39.

Eamque esse liberam. Porro notandum, quamvis anima a rebus externis determinetur ad aliquid affirmandum aut negandum non tamen ipsam ita determinari, ac si a rebus externis cogeretur, sed ipsam semper liberam manere. Nam nulla res habet potestatem ipsius essentiam destruendi; quare id, quod affirmat et negat, semper libere affirmat et negat, ut satis in quarta Meditatione explicatum est. Unde, si quis quærat, cur anima hoc aut illud vult, hoc aut illud non vult; ipsi respondebimus, quia anima est res cogitans, hoc est res, quæ ex sua natura potestatem habet volendi et nolendi, affirmandi et negandi; hoc enim est esse rem cogitantem.

Nec confundendam cum appetitu. Hisce sic explicatis, argumenta adversariorum videamus. 1. argumentum tale est. *Si voluntas possit velle contra ultimum intellectus dictamen, si possit appetere contrarium bono, ab ultimo intellectus dictamine præscripto, poterit appetere malum sub ratione mali. At absurdum est poste-*

rius; Ergo et prius. Ex hoc argumento clare videre est ipsos non intelligere, quid sit voluntas; confundunt enim ipsam cum appetitu, quem habet anima, postquam aliquid affirmavit aut negavit; quod didicerunt a suo Magistro, qui voluntatem definivit, *appetitum sub ratione boni*. Nos vero voluntatem dicimus esse *τὸ affirmare hoc bonum esse et contra*, ut jam antehac abunde explicuimus circa causam erroris, quem demonstravimus ex eo oriri, quod voluntas latius pateat quam intellectus. Si autem mens non affirmasset, id bonum esse, ex eo quod libera est, nihil appeteret. Quare ad argumentum respondemus concedendo, mentem nihil posse velle contra ultimum intellectus dictamen, hoc est, nihil posse velle, quatenus supponitur nolle; ut hic supponitur, ubi dicitur ipsam aliquam rem judicasse malam, hoc est, aliquid noluisse. Negamus tamen, illam absolute id, quod malum est, non potuisse velle, hoc est, bonum judicare: id enim esset contra ipsam experientiam. Multa enim, quæ mala sunt, bona, et contra, quæ bona sunt, mala esse judicamus.

2. argumentum est (vel si mavis ^{1^{um}}, quia huc usque nullum fuit): *Si voluntas ad volendum non determinetur ab ultimo intellectus practici judicio, ergo seipsam determinabit. At voluntas seipsam non determinat, quia ex se et natura sua est indeterminata*. Hinc sic argumentari pergunt. *Si voluntas ex se et sua natura est indifferens ad volendum et non volendum, non potest a se ipsa determinari ad volendum: quod enim determinat, tam debet esse determinatum, quam est indeterminatum quod determinatur. At voluntas, considerata ut determinans seipsam, tam est indeterminata, quam est considerata eadem ut determinanda. Nihil enim ponunt adversarii in voluntate determinante, quod non idem sit in voluntate aut determinanda aut determinata; neque vero aliquid hic poni potest. Ergo voluntas non potest a se ipsa ad volendum determinari. Si non a se ipsa: Ergo aliunde*. Hæc sunt ipsissima verba Heereboordii Professoris Leidensis ¹⁾, quibus satis ostendit, se per voluntatem non mentem ipsam intelligere, sed aliquid aliud, extra mentem aut in mente, veluti tabulam rasam omni cogitatione carentem, et capacem cuivis picturæ recipiendæ; vel potius tanquam pondus in æquilibrio, quod a quolibet pondere in utramvis partem pellitur, prout pondus adventitium determinatum est; vel denique

*Nec aliquid
esse præter
ipsam
mentem.*

¹⁾ Vide ejus Meletemata Philosophica, ed. alt., Lugd. Bat. 1659.

aliquid, quod nec ipse nec ullus mortalium ulla cogitatione assequi potest. Nos modo diximus, imo clare ostendimus, voluntatem nihil esse præter mentem ipsam, quam rem cogitantem vocamus, hoc est, affirmantem et negantem; unde clare colligimus, ubi ad solam naturam mentis attendimus, eam æqualem potestatem habere affirmandi et negandi; id enim, inquam, est cogitare. Si nos itaque ex eo, quod mens cogitat, concludimus, ipsam potestatem habere affirmandi et negandi; cur igitur causas quærimus adventitias efficiendi id, quod ex sola natura rei sequitur? At, dices, ipsa mens non magis est determinata ad affirmandum quam ad negandum: ideoque concludes, nos necessario causam quærere debere, qua ipsa determinetur. Sed ego contra argumentor, si mens ex se et sua natura tantum esset determinata ad affirmandum (quamvis impossibile sit hoc concipere, quamdiu ipsam rem cogitantem esse cogitamus), tum illa ex sola sua natura tantum affirmare, nunquam vero, quamvis concurrant quotvis causæ, negare posset. Si vero neque ad affirmandum neque ad negandum determinata sit, neutrum facere poterit. si denique ad utrumque habet potestatem, quod habere modo ostendimus, utrumque efficere poterit ex sola sua natura, nulla adjuvante alia causa; quod clare constabit iis omnibus, qui rem cogitantem ut rem cogitantem considerant; hoc est, qui attributum cogitationis a re ipsa cogitante, a qua non nisi Ratione distinguitur, nullo modo separant, quemadmodum adversarii faciunt, qui rem cogitantem ab omni cogitatione denudant, ipsamque ut materiam illam primam Peripateticorum fingunt. Quare ad argumentum sic respondeo, et quidem ad majorem: Si per voluntatem intelligit rem omni cogitatione spoliata, concedimus, voluntatem ex sua natura esse indeterminatam. At negamus, voluntatem esse quid omni cogitatione spoliatum, et contra statuimus, esse cogitationem, hoc est, potentiam ad utrumque, nempe ad affirmandum et ad negandum, qua certe nihil aliud intelligi potest, quam causa sufficiens ad utrumque. Deinde etiam negamus, quod, si voluntas indeterminata esset, hoc est omni cogitatione spoliata, alia aliqua causa adventitia, quam Deus infinitâ sua potentiâ creandi, ipsam determinare posset. Rem enim cogitantem sine ulla cogitatione concipere, idem est, ac rem extensam sine extensione concipere velle.

*Cur Philo-
phi mentem
cum rebus*

Denique, ne opus sit, hic plura argumenta recensere, moneo tantum, Adversarios, quia voluntatem

corporeis non intellexerunt, nec ullum clarum et distinctum
confuderunt. mentis conceptum habuerunt, mentem cum rebus
corporeis confudisse; quod inde ortum duxit, quia verba, quæ
ad res corporeas usurpare solent, ad res spirituales, quas non
intelligebant, significandas usurparunt; assueti enim fuerunt,
corpora illa, quæ a causis externis æquipollentibus, et plane con-
trariis, versus contrarias partes propelluntur, quapropter in
æquilibrio sunt, indeterminata vocare. Cum igitur voluntatem
indeterminatam statuunt, ipsam etiam ut corpus in æquilibrio
positum videntur concipere; et, quia illa corpora nihil habent,
nisi quod a causis externis acceperunt (ex quo sequitur, illa
semper a causa externa determinari debere), idem in voluntate
sequi putant. Sed quomodo res se habeant, jam satis explicui-
mus, quare hic finem facimus.

De substantia vero extensa jam antehac satis etiam locuti
sumus, et præter has duas nullas alias agnoscimus. Quod ad
accidentia realia attinet, et alias qualitates, satis illa explosa sunt,
nec opus est, iis refellendis tempus impendere; quare hic ma-
num de tabula tollimus.

FINIS.

STELKONSTIGE
REEKENING
VAN DEN
REGENBOOG,

*Dienende tot naedere samenknoping der Natuurkunde
met de Wiskonsten.*

Cicero Tusculanarum quæstionum Lib. 1. in princ.

In summo apud illos honore Geometria fuit, itaque nihil Mathematicis illustrius. At nos metiendi ratiocinandique utilitate hujus artis terminavimus modum.

DAT IS

By haer, te weten by de Griecken, is de Meetkonst in zeer groot aenzien geweest. Zo datter niet uytmuntender was als de Wiskonstenaers; maer wy, namentlyck de Romeynen, hebben de mate van deze konst bepaelt met de nuttigheydt van meeten en van tellen.

AEN DEN LEZER. 1)

Alhoewelmen, Bescheyde Lezer, met deze Reeckeningh niet geerne de Geleerde zoude mishagen; zoo is egther het vertrouwen, dat het voornaemste oogmerck van iet aen den dagh te brengen behoorde te zijn, om de ongeleerde te hulp te komen. Hier van heeftmen in deze landen voor de jonge lieden, die neerstigh willen zijn, de goede voorbeelden van de Heer Hudde, Burgemeester van Amsterdam, in zijne verkortinge der vergelijckingen, en vaste en algemeene Regels der grootste en der kleynste; van de Heer Huygens, voorwaer den Ooghappel van alle die geene, die deze Konsten beminnen, in verscheyde van zijne geestige en nogtans zeer doorwerkte Schriften; en van de Heer de Witt, in zijn leven Raedtpensionaris van Hollandt, in zijne klare beschrijvinge der Kegelsneden, en waerdye van Lijfrenten tegens Losrenten. Waerom het te meer voor die geene, die geerne van een ieder, een weynigh leergierigh zijnde, zoude verstaen werden, geoorloft is, van het bekende een aenvang nemende allenskens op te klimmen, en met den Regenboogh als van den grondt te beginnen. By gelegentheydt dan, dat iemandt bezigh was met zich te oefnen in de zes eerste Boecken van Euclides, zo heeftmen deze aenmerckingen, die volgens de lesse van Horatius meer dan tien jaren in een hoeck hadden gelegen, alleen het light

1) Præmonenda, etsi a nescio quo post Spinozæ mortem conscripta, ex editione Hagana anni 1687. ideo repetere volumus, quia faciunt ad libellum auctori nostro vindicandum. Nimirum hasce observationes, antequam ederentur, per decennium et amplius in angulo jacuisse, in iis affirmatur.

toevertrouwt met dit inzicht, op dat de aenkomelingen zouden kunnen zien de nuttigheydt, en het gebruyck der beginselen, die zy zouden mogen hebben geleert, ende oock hoe zeer de kennisse der Stelkonst den geenen, die met deze fijne pinçelen Godts heerlijke schepselen maer voor een kleyn gedeelte zoeken natebootzen, van noden is. Indien ghy hier door, Beminde Lezer, wert opgeweckt, om deze gemeenzame wyze van betragtinge, en naevorssinge der natuurlyke reden niet te verwerpen: zo zal deze geringe proeve meer goedts veroorzaeckt hebben, als men zigh zoude hebben derven beloven. Vaert wel.

REECKENING

VAN DEN

REGENBOOG.

Die geene, die een weynig kennisse hebben van de Wetenschappen, dienende om het gezigt, het edelste van onze uyterlijke zinnen, behulpzaam te zyn, ofte om het zelve te verlustigen, zijn niet onkundig, dat als de stralen van de Zon, ofte van het licht scheefachtig vallen op een vlack van glas, van water, ofte van eenige andere voghtigheyt, dezelve in 't begin van dat vlack niet meer recht, ofte volgens een reghte linie, maer schuyns ofte afgeschampt doorgaen, op dezelve wijze, gelijkmen by dagelijxze ondervindinge een stock ofte roeyriem in 't water, als gebroken ziet, en datmen dit breecken, ofte schampen der stralen hunne refractie noemt. Hun is mede niet onbekent, datmen aen de weerstuyt van dezelve stralen, wanneerze door de foelie, die achter een glas of spiegel is, ofte iet diergelijx, niet kunnen doorbreken, maer wederkeren, oock gewoon is te geven de naem van reflectie; waerom wy geen swarigheyt zullen maken zomtijts diergelijcke woorden, beter verstaen werdende, als de nederduytze, te gebruycken.

Dewijle van den regenboogh, dat heerlijk teecken des Verbonts voor de Godtsgeleerde, by de natuurkundige volgens de grondwetten, door Godt de Heere de geschapene dingen medegedeelt, wert geoordeelt veroorzaakt te werden door de refractie en reflexie van de stralen van de Zon, vallende op een ontalijcke menigte van kleyne droppelen waters: zoo is het zeer aanmerkens weerdigh voor de jonge liefhebbers der Wiskonsten, dat haeren groten voorganger de Heer Descartes niet

alleen aanwijst, dat de onderste en voornaemste Regenboogh wert gezien door middel van twee refractien, en een reflexie, en de bovenste door twee refractien en twee reflexien, en daerom zigh flauwer vertoont, als de eerste, of de voornaemste; maer daer en boven, dat hy oock door reeckeningh bepaelt, ende met redenen aanwijst, dat den grootsten hoeck, waer in de kleynste Regenboog kan gezien worden, of zijn halven middellijn niet groter kan zijn als 41 graden 47 minuten, en den alderkleynsten hoeck, waer in de grootste Regenboog kan gezien worden, of zijn halven middellijn niet klynder kan zijn, als 51 graden, 37 minuten. Dog om wat verder te gaen, 't is myns oordeels een aengename uytvindinge, die hy voortbrenght over het root, geel, groen, blauw en diergelijke couleuren van den Regenboog, maer byzonder zietmen daer uyt een merckteeken van zynen aerdigen geest, als hy reden geeft, waerom de rode couleur wert gezien aen de bolle ofte de uytwendige zyde van den ondersten Regenboogh, en aen de holle, ofte de inwendige zyde van de bovenste, te weten, om dathy, onderzocht hebbende de wetten van de schaduwe en het light, betoont, dat het middelpunt van ieder droppel waters, alwaer de grootste schaduwe, of dichte is, komt boven de refractie der stralen, die tot ons oogh komen in den onderste Regenboogh, en dat daerom de krachtigste couleur te weten het root is onder de schaduwe, namentlijk aen de bolle zyde, maer dat in den grootsten Regenboog, het middelpunt van ieder droppel waters komt onder de refractie, die tot ons oogh komt, en dat daerom het root komt boven de schaduwe, te weten aen de holle zyde.

Maer vermits hy voor de beminnaers der Stelkonst, nae zijne gewoonte, verborgen hout, op wat wyze hy de twee regels der refractien, waer door hy zyn tafel heeft uitgereeckent, en die hy blotelyck ter neder stelt, heeft gevonden; zoo zullen wy dezelve hier kortelyck Stelkonstigh bewijzen, dies wy een glaze Bol ofte grote droppel waters vertonen, met den cirkel A F D G K B Z, waerinne genomen zynde zekere lengte voor de linie H F verders gevonden werdt de linie C I, en bygevolge mede de bogen F G en F K, en eyndelyk ook mede de hoeken O N P en X Q R op de volgende wijze.

Onderstelt zijnde, dat verscheyde stralen komende uyt het lighaem der Zonne, waer van hier een is afgebeeldt, met de linie Y F, evenwydig zyn met de middellyn A B, en dat de halve

50½ minuten, waarvan het dobbel is de boog F G, ofte 51 graden 41 minuten. Op dezelve wyze wert de boogh F K mede bevonden te zyn 95 graden 22 minuten. 't Welk wy alleen uyt de driehoexmeeting hebben willen aanwyzen.

Maer om ten derden te komen tot het vinden van de hoecken O N P en X Q R, dat is om te vinden, ¹⁾ de halve middel-lijnen, ofte de hooghtens van beyde de Regenbogen, gelijkmen zigh lichtelyk kan verbeelden door het verlengen van de linien N P, en Q R, en uyt P en R hare eynden, ofte het oog des aenschouwers, evenwydige te trecken, met de middellijn A B: zo is den

*Ziet de
Figuur van
den Regen-
boog in
Descartes.*

EERSTEN REGEL.

Datmen om te bekomen den hoeck O N P, ofte den halven middellyn, dat is, de hooghte vande kleinsten Regenboogh, den boogh F G moet optellen met 180 graden, en daer van aftrecken het dobbel van den boogh F K.

WERKING EN BEWYS.

Om dezen regel, die Descartes met lange en klare woorden heeft bekleedt, gelijkmen doen moet, als men schrijft voor de geene, die met het enkel gebruyck te vreden zyn, en die hy nogtans voor die geene, die geerne den grondt, of de reden van alles weten, heeft verduystert, te brengen, ofte te stellen in stelkonstige termen: zo neme ik a voor een winkelhaeck, of regh-ten hoeck, ofte een boog van 90 graden, b voor de boog F G, c voor de boogh F K, want deze twee bogen te voren gevonden zijnde, zijn bekend, x voor den hoeck O N P, en y voor den hoeck G F K, die wy noemen den hoeck der refractie, en die volgens de gegeve bogen t'elkens verandert, zo is dan volgens den voorgestelden regel den hoeck O N P ofte $x = b + 2a - 2c$. Om dit nu uyttefinden, ende te bewyzen, zo neme ik x voor den hoeck O N P, en y voor den hoeck P N M, zynde mede den hoeck der refractie, zo is dan den hoeck O N M $= x + y$. Laet nu mede voltooyt werden den driehoek F L K, zo zal dan den hoeck F L K ¹⁾ mede zijn $x + y$. Het is nu verder openbaer, dat den hoeck F K L mede is $= c$, gelijk wy ten dienste van de

¹⁾ Door de 29ste van 't Eerste.

onervarene nader hier onder bewyzen, en den hoeck $L F K = y$: zo is ¹⁾ dan $x + 2 y + c = 2 a$, en mitsdien x of $O N P = 2 a - 2 y - c$. Nu den boogh $G K$, zynde het verschil der bogen $F K$ en $F G$, te weten $c - b$, ofte den hoeck $G C K$ getrocken tot het middelpunt, is ²⁾ eens zoo groot als den hoeck $G F K$ getrocken tot den omtrek; zo is dan $G F K = \frac{c-b}{2}$, maer $G F K$ was

gesteld $= y$, zo is dan $y = \frac{c-b}{2}$ en $2 y = c - b$, en $-2 y = -c + b$.

Deze $-c + b$ dan in de bovengemelde vergelykingh gestelt zynde in de plaets van $-2 y$, zo komt $O N P$ ofte $x = b + 2 a - 2 c$, gelijk volgens den regel was gestelt, en 't welk wy moesten bewyzen.

Indien nu verders iemant moghte twijffelen, dat den hoeck $F K L$, als mede den hoek $Q N M$ even zo groot is, als den boogh $F K$, ofte c , te weten, als den hoeck $F C K$, daer van is het bewijs aldus. De hoecken $C F K$, en $C K F$ elkander gelijk wezende ³⁾, om den ghelyckbeenigen drie-hoek $C K F$; zo volgt, dat zy tsamen even zoo groot zyn als van ieder het dobbel, te weten den hoeck $F K N$ ⁴⁾; maer de hoecken $C F K$, en $C K F$ maken met den hoeck $F C K$ ⁵⁾ ofte c , 180 graden, of twee reghte; en $F K N$, die dezelve twee hoecken gelijk was, maect met $F K L$ oock 180 graden, ofte twee reghte ⁶⁾: zoo volgt dan, als men van deze gelijke dingen, gelijcke dingen afneemt, dat hunne resten $F C K$, en $F K L$ mede zullen gelyck zijn ⁷⁾, te weten beyde gelijk c ; 't welk stonde te bewyzen. Verders bewijstmen zeer lichtelyk mede, dat $Q N M$ even zoo groot is, als $F K L$, waeromme die mede is $= c$.

TWEEDEN REGEL.

Datmen, om te bekomen den hoeck $X Q R$, of den halven middellyn, dat is de hoogte van den grootsten Regenboog, den gevonden hoeck $O N P$ moet aftrekken van den boogh $F K$.

-
- 1) Door de 32ste van 't Eerste.
 - 2) Door de 20ste van 't Derde.
 - 3) Door de 5de van 't Eerste.
 - 4) Om d'eygenschap der Reflectie.
 - 5) Door de 32ste van 't Eerste.
 - 6) Door de 13de van 't Eerste.
 - 7) Door de 3de gem. bek. van 't Eerste.

WERKING EN BEWYS.

In stelkonstige termen is dan den hoek $XQR = c - x$, en is het bewijs daer van aldus. Den hoek QNM is hier boven aangewezen te zyn $= c$, en $ONM = x + y$, zo is dan $QNO = c - x - y$, en by gevolge ¹⁾ mede $XQT = c - x - y$. Doet hier nu by den hoeck der Refractie TQR , of y , zo komt voor den hoeck $XQR = c - x$, 't welk stonde te bewyzen.

Mijn Heer de Sluze, in zyn leven Canonik vande Cathedrale Kerk tot Luyck, en geheymen Raedt van den Prince der voorsz Stadt, zynde geweest een vande gaeuste en geleerste mannen van deze eeuw, in alle wetenschappen, heeft naderhandt aangewezen ²⁾, datmen alle deze linien, bogen, en hoecken oock meetkonstig kan vinden, te weten, dat den hoeck ONP altijd is gelijk aen het dobbel van den hoeck KCB , en datmen derhalven, om mede den hoeck XQR te vinden, het voorsz dobbel van KCB van den boogh FK moet aftrekken. 't Welk ick kortelyk aldus bewijze.

Laet den hoeck KCB , of den boogh KB zyn $= z$, wy moeten dan betonen, dat $2z$ is $= x$. ONM was hier voren $= x + y$, zo is dan ³⁾ AWN en KWV mede $= x \times y$, den hoeck KVW is $= y$, om de evenwydige linien YL en AV , zo is dan mitsdien den uytwendigen hoek FKN ⁴⁾ $= x + 2y$. Verders zo is den uytwendigen hoek ⁴⁾ $FKC = z + y$, maer FKN is het dobbel van FKC , zoo is dan $FKN = 2z + 2y$: maer FKN was hier boven mede $= x + 2y$, zo is dan by gevolge $2z + 2y$ oock $= x + 2y$. Neemt ten wederzyden wegh $2y$, zo komt $2z = x$, 't welk stonde te bewyzen.

Ofte wel aldus, gelijk my door een groot liefhebber is getoont. Den boogh KB ofte z is $= a + \frac{1}{2}b - c$. Want BD is $= a$, $DF = \frac{1}{2}b$, van beyde genomen FK ofte c , zoo is KB ofte $z = a + \frac{1}{2}b - c$. Dit ten wederzyden verdobbelt, zo is $2z = 2a + b - 2c$: maer volgens den eersten regel van Descartes was x mede $= 2a + b - 2c$, zo is ⁵⁾ dan $2z$ mede $= x$. 't Welk wij mosten bewyzen.

Nu hier voren is in den tweeden regel bewezen, dat den hoek

1) Door de 29ste van 't Eerste.

2) Ziet de 12de lesse van Barrow over de Gezigtkonst.

3) Door de 29ste en 15de van 't Eerste.

4) Door de 32ste van 't Eerste.

5) Door de 1ste gem. bek. van 't Eerste.

oplossinge van twee vermaeckelijcke Werkstucken, waer van wy in 't begin iet hebben gesproken, te weten, hoemen den aldergroosten ondersten Regenboog, die in zyne groote bepaelt is door de schaduwe van boven, en den alderkleynsten bovensten Regenboog, die in zyne kleynste bepaelt is door de schaduwe van onderen, zal kunnen vinden.

Want, als de reden van de refractie in de Werckstucken wert ingesloten, en door de behendigheydt der Stelkonst, en den Regel van de Heer Hudde wert gevonden den groosten sinus van den boogh KB en wederom den kleynsten sinus van den boogh BZ , ofte wel den kleynsten en groosten sinus van hunne schilboogen: zo onderzoekt den Oeffenaer van deze konst door het bepalen van deeze bogen op het papier, op welke hooghte sigh den groosten ondersten Regenboogh, en de kleynste bovensten Regenboogh aen den Hemel zal vertonen.

Maer dewyle wy voor de kleyne moeyte, die wy hebben genomen, deze vrucht hebbengenoten, dat de oplossinge hier van, ons van goeder handt is toegekomen, ende wy de nieuwelingen aen d'eene zyde niet geerne te veel zouden beswaren; zoo willen wy aen d'andere zyde den ervaren Lezer het vermaek niet benemen, van de ontbindinge van deze en meer andere Vragen, die wy hier zouden kunnen byvoegen, door de Hoeckmaets Tafelen, en hare Logarithmen, zelfs te zoeken, en te vinden.

REECKENING

VAN

KANSSSEN¹⁾.

VRAEG-STUCKEN.

I. *A. en B. speelen tegens malkanderen met 2 Steenen, op deze Conditie, dat A. zal winnen als hy 6. oogen werpt, maer B. zal winnen, als hy 7 oogen werpt. A. zal eerst eene werp doen, daer nae B. twee werpen achtervolgens, dan weder A. twee werpen, en zoo voorts, tot dat d'een of d'ander zal winnen. De vrage is in wat reden de kans van A. staet tegens die van B? Antwoort als 10355. tot 12276.*

II. *Drie Speelders A. B. en C. nemende 12. schijven van de welke 4 wit zijn en 8 swart, speelen op die Conditie, dat die van haer eerst blindelingh een witte zal gekozen hebben, winnen zal, en dat A. eerst zal nemen, dan B. de tweede, en dan C. en dan wederom A. en zoo vervolgens met beurten. De vrage is in wat reden haere kanssen staen tegens malkander?*

III. *A. wed tegens B. dat hy uyt 40. kaerten, dat is 10, van ieder soort 4. kaerten uyttrecken zal zoo dat hy van elke soort 1. zal hebben. Hier wert de kans van A. tegens die van B. gevonden als 1000. tegens 8139.*

¹⁾ Problemata hæc ad Probabilium calculum pertinentia post utrumque exemplum Tractatuli de Iride hodie notum inveniuntur, etsi typis paulo diversis expressa, paginisque seorsum numeratis. Cf. supra Tom. III pagg. 136 sqq. Epist. XXXVIII.

IV. *Genomen hebbende gelijk hier te vooren 12. schijven, 4. witte en 8. swarte, zoo wed A. tegens B, dat hy blindelings 7. schijven daer uyt zal nemen, onder welke 3. wit zullen zijn, men vraeght in wat reden de kans van A. tegens die van B. staet?*

V. *A. en B. genomen hebbende elck 12. penningen speelen met 3. dobbelsteen en op deze Conditie, dat als 'er 11. oogen geworpen worden, A. een penninck aen B. moet geven, maer als 'er 14. geworpen worden dat dan B. een penninck aen A. moet geven, en dat hy het spel winnen zal, die eerst alle de penningen zal hebben. Hier werd gevonden de kans van A. tegens B. te zijn als 244140625 tot 282429536481.*

EERSTE VRAEGSTUK.

A. en B. speelen tegens malkanderen met 2 steenen op dese Conditie, dat A. zal winnen als hy 6 oogen werpt, maer B. zal winnen als hy 7 oogen werpt. A zal eerst eene werp doen, daer na B twee werpen achtervolgens dan weder A twee werpen, en zoo voorts tot dat d'een of d'ander zal winnen. De vrage is in wat reden de kans van A staet tegens die van B? Antwoort als 10355. tot 12276.

Om deze vrage te beantwoorden, zoo klove ick dezelve volgens den tweeden regel van de Denckonst van de Heer Descartes, in deze twee volgende voorstellen.

EERSTE VOORSTEL.

B en A speelen tegens malkander met 2 Steenen op die Conditie, dat B zal winnen als hy 7 oogen werpt, en A als hy 6 oogen werpt, mits dat ieder zal doen twee werpen na malkander, en dat B eerst werpen zal, haer kanssen zijn.

B	A
14256	8375
22631	

WERKING EN BEWYS ¹⁾.

Laet de kans van A weert zijn x , ende het geene ingezet is, ofte de pot, zy genoemt, a , zo is dan de kans van B weert $a-x$.

¹⁾ Cff. supra pagg. 241, 243.

Het blykt ook in dit geval, dat elkemaal, als de beurt van B wederkomt, de kans van A dan weder x moet weert zijn, maer zoo dikmaels, als het de beurt van A is om te werpen, zoo moet zyn kans meerder weert zijn. Laet ons y stellen voor het geene, datze dan weert is. Overmits nu, dat B eerst moet werpen, en datter ten eersten 6 werpen op 2 steenen zijn, van de 36 werpen, die hem 7 oogen kunnen geven, zoo wert gevonden, dat hy in die twee reyzen, die hy werpen mach, deredens verkort zijnde, 11 kansen heeft tot a , ofte om te winnen, en 25 die hem doen missen, dat is, die de beurt van A doen komen, zoo heeft dan A by gevolge, als B begint te werpen 11 kansen tot 0, ofte om te verliezen, en 25 kansen, om te hebben y , te weten, dat het zyn beurt wort om te werpen. Het welk aen A zoo veel weert is, als $\frac{25 y}{36}$; maer daer is gestelt, dat de kans van A van eersten aen

x weert was, zoo is dan $\frac{25 y}{36} = x$, en daerom $y = \frac{36 x}{25}$. Om nu

de weerde van y noch op een andere wyze te vinden, zoo is het zeecker, dat A zullende werpen 5 kansen heeft tot a , ofte om te winnen, om datter 5 kansen zijn van 36, die hem 6 oogen kunnen geven, 't welk uytgereeckent zijnde, zoo wert bevonden dat A in twee werpen 335 kansen heeft tot a , ende 961 om de beurt van B te doen wederkeeren, dat is, om voor zich zelve te hebben x , 't welk zoo veel is, als $\frac{335 a + 961 x}{1296}$; dit

dan zijnde $= y$ ende te voren gevonden zijnde $\frac{36 x}{25} = y$, zoo

moet $\frac{335 a + 961 x}{1296}$ gelijk zijn aen $\frac{36 x}{25}$, waer uyt gevonden

wert $x = \frac{8375 a}{22631}$, het welk de weerde is van de kans van A, en

dienvolgens zal de kans van B $\frac{14256}{22631} a$ weert zijn, zoo dat de

kans van A staet tegens die van B als 8375 tegens 14256, en omgekeert, die van B tegens A als 14256 tegens 8375. Hetwelk wy moesten bewijzen.

TWEEDE VOORSTEL.

A Speelt tegens B als in 't vraeghstuck is vermeldt. Haer kanssen zijn

A	B
10355	12276
22631	

WERKING EN BEWYS.

Dewijle A 5 kanssen heeft tot a , ofte om te winnen, en 31 kanssen, om te missen, dat is, om te geraeken in het geval van 't eerste voorstel, hem weerdig zijnde $\frac{8375}{22631} a$: zoo heeft hy dan

5 kanssen tot $\frac{22631}{22631} a$ op dat ik alles bringe tot een gelijke noemer, en 31 kanssen tot $\frac{8375}{22631} a$.

22631 ver- 8375 ver-	22631 ver-
5 meen. 31 meen.	36 meen.

113155	8375	135786
	25125	67893

259625	Op-	814716	beyde de Kanssen.
113155	getelt.	372780	afgetrocken de Kans v.A
372780	De Kans v.A.	441936	voor de Kans van B.

Beide gedeelt door 36. { Komt 10355. voor de Kans van A.
12276 voor de Kans van B.
't Welck stonde te bewijzen.

